FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

7

LİTERA YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

7

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

Fütûhât-ı Mekkiyye Projesi MACİTLER GRUP'un
desteği ile gerçekleştirilmektedir.

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL – 2008

İnternet satış: www.e-literayayin.com

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ ÖNSÖZÜ 11

ON ÜÇÜNCÜ SİFİR 13

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN DOKSANINICI KISMI 15

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM'ÜN DEVAMI 15

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN DOKSAN BİRİNCİ KISMI 51

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN DOKSAN İKİNCİ KISMI 91

YETMİŞ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 91

Tövbe 91

YETMİŞ BEŞİNCİ BÖLÜM 103

Tövbenin Terki 103

YETMİŞ ALTINCI BÖLÜM 106

Mücahede 106

YETMİŞ YEDİNCİ BÖLÜM 117

Mücahedenin Terki 117

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN DOKSAN ÜÇÜNCÜ KISMI 123

YETMİŞ SEKİZİNCİ BÖLÜM 123

Halvet 123

YETMİŞ DOKUZUNCU BÖLÜM 129

Halvetin Terki: Celvet 129

SEKSENİNCİ BÖLÜM 130

Uzlet 130

SEKSEN BİRİNCİ BÖLÜM 133

Uzletin Terki 133

SEKSEN İKİNCİ BÖLÜM 135

Firar (Kaçmak) 135

SEKSEN ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 140

Firarı Terk 140

SEKSEN DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 141

Allah'tan Takva 141

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN DOKSAN DÖRDÜNCÜ KISMI 147

Seksen Beşinci Bölüm 147
Hicab ve Örtü Takvası Hakkındadır 147
Seksen Altıncı Bölüm 150
Dünyevi Sınırlarda Takva Hakkında 150
Seksen Yedinci Bölüm 153
Ateşten Takva 153
Seksen Sekizinci Bölüm 155
Şeriat Hükümlerinin Esaslarının Sırlarının Bilinmesi 155
Fütûhât-ı Mekkiyye'nin Doksan Beşinci Kısmı 169
Seksen Dokuzuncu Bölüm 169
Genel Olarak Nafilelerin Bilinmesi 169
Doksanıncı Bölüm 173
Farz ve Sünnetlerin Bilinmesi 173
Fütûhât-ı Mekkiyye'nin Doksan Altıncı Kısmı 191
Doksan Birinci Bölüm 191
Vera ve Sırlarının Bilinmesi 191
Doksan İkinci Bölüm 195
Veranın Terki Makamı 195
Doksan Üçüncü Bölüm 197
Züht 197
Doksan Dördüncü Bölüm 200
Zühdün Terki 200
Doksan Beşinci Bölüm 201
Cömertlik Sırlarının Bilinmesi, Vermenin Tarzları 201
Doksan Altıncı Bölüm 205
Susmak ve Sırları 205
Doksan Yedinci Bölüm 207
Kelam (Konuşma) Makamı ve Tafsili 207
Doksan Sekizinci Bölüm 209
Uykusuzluk Makamı 209
Fütûhât-ı Mekkiyye'nin Doksan Yedinci Kısmı 213
Doksan Dokuzuncu Bölüm 213
Uyku Makamı 213
Yüzüncü Bölüm 216
Korku Makamı 216
Yüz Birinci Bölüm 218
Korkunun Terki Makamı 218

YÜZ İKİNCİ BÖLÜM 219
Ümit Makamı Hakkında 219
YÜZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 221
Ümidin Terki 221
YÜZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 223
Hüzün Makamı 223
YÜZ BEŞİNCİ BÖLÜM 225
Hüznün Terki 225
YÜZ ALTINCI BÖLÜM 226
Tasavvuf Yolunda Hedeflenen Açlığın Bilinmesi 226
YÜZ YEDİNCİ BÖLÜM 229
Açlığın Terki 229

ON DÖRDÜNCÜ SİFİR 231

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN DOKSAN SEKİZİNCİ KISMI 233

YÜZ SEKİZİNCİ BÖLÜM 233
Fitnenin, Şehvetin Bilinmesi, Gençlerle ve Kadınlarla Arkadaşlık Etmek, Onlardan Hizmetçi Edinmek ve Müridin Ne Zaman Kadınlardan Hizmetçi Alabileceğinin Bilinmesi 233
YÜZ DOKUZUNCU BÖLÜM 242
Şehvet ve İrade Arasındaki Farkın Bilinmesi. Dünya ve Cennet Şehveti, Haz ve Şehvet Arasındaki Fark, Şehvet Duyan ve Kendisine Şehvet Duyulanın Makamı, Şehvet Duymayan ve Duyulmayan Kimdir? Şehvet Duyan Kimdir, Duyulan Kimdir? Şehvet Duyulan ve Şehvet Duymayan Kimdir? 242
YÜZ ONUNCU BÖLÜM 245
Huşu Makamı Hakkında 245
YÜZ ON BİRİNCİ BÖLÜM 248
Huşunun Terki 248
YÜZ ON İKİNCİ BÖLÜM 249
Nefse Muhalefet 249
YÜZ ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 250
Amaçlarında Nefse Hoşgörünün (Yardımın) Bilinmesi 250
YÜZ ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 252
Haset ve Gıpta 252

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN DOKSAN DOKUZUNCU KISMI 255

YÜZ ON BEŞİNCİ BÖLÜM 255
Kınanan ve Övülen Kısımlarıyla Gıybetin Bilinmesi 255

YÜZ ON ALTINCI BÖLÜM 259
Kanaat ve Sırları Hakkında 259
YÜZ ON YEDİNCİ BÖLÜM 261
-Yetinmek Yerine- Fazlalık Hakkındaki Aç Gözlülük ve Hırs Makamı 261
YÜZ ON SEKİZİNCİ BÖLÜM 264
Tevekkül Makamı 264
YÜZ ON DOKUZUNCU BÖLÜM 268
Tevekkülü Terk 268
YÜZ YİRMİNCİ BÖLÜM 271
Şükür Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 271
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZÜNCÜ KISMI 275
YÜZ YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM 275
Şükrün Terki Makamı 275
YÜZ YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM 278
Yakîn ve Sırlarının Bilinmesi 278
YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 281
Yakînin Terki ve Sırları 281
YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 283
Sabır Makamının Ayrıntılarının ve Sırlarının Bilinmesi 283
YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM 287
Sabrın Terki Makamının Bilinmesi ve Sırları 287
YÜZ YİRMİ ALTINCI BÖLÜM 289
Murakabe Makamının Bilinmesi 289
YÜZ YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM 297
Murakabenin Terki 297
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ BİRİNCİ KISMI 301
YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM 301
Rıza Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 301
YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM 304
Rızanın Terkinin Bilinmesi 304
YÜZ OTUZUNCU BÖLÜM 306
Ubûdet Makamı (Zorunlu Kulluk) 306
YÜZ OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM 309
Ubudiyetin Terki Makamı 309
YÜZ OTUZ İKİNCİ BÖLÜM 315
İstikamet Makamının Bilinmesi 315
YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 321
İstikametin Terki Makamı 321

YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 325
İhlas Makamının Bilinmesi 325
YÜZ OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM 328
İhlasın Terki ve Sırlarının Bilinmesi 328
YÜZ OTUZ ALTINCI BÖLÜM 329
Doğruluk Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 329
YÜZ OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM 332
Doğruluğun Terki ve Sırlarının Bilinmesi 332
YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM 333
Hayâ ve Sırlarının Bilinmesi 333
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ İKİNCİ KISMI 337
YÜZ OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM 340
Hayâyı Terk Makamının Bilinmesi 340
YÜZ KIRKINCI BÖLÜM 342
Hürriyet Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 342
YÜZ KIRK BİRİNCİ BÖLÜM 345
Hürriyeti Terk Makamının Bilinmesi 345
YÜZ KIRK İKİNCİ BÖLÜM 348
Zikir Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 348
YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 351
Zikrin terki Makamının Bilinmesi 351
YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 352
Fikir makamı ve Sırlarının bilinmesi 352
YÜZ KIRK BEŞİNCİ BÖLÜM 355
Tefekkürün Terki ve Sırlarının Bilinmesi 355
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ÜÇÜNCÜ KISMI 359
YÜZ KIRK ALTINCI BÖLÜM 359
Fütüvvet Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 359
YÜZ KIRK YEDİNCİ BÖLÜM 367
Fütüvvetin Terki ve Sırlarının Bilinmesi Makamı 367
YÜZ KIRK SEKİZİNCİ BÖLÜM 369
Feraset Makamının Bilinmesi ve Sırları 369
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ DÖRDÜNCÜ KISMI 385
YÜZ KIRK DOKUZUNCU BÖLÜM 385
Ahlâk Makamının ve Sırlarının Bilinmesi 385
YÜZ ELLİNCİ BÖLÜM 392
Gayret -Örtme- Makamının Bilinmesi ve Sırları 392

YÜZ ELLİ BİRİNCİ BÖLÜM 398
Gayretin Terki Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 398
YÜZ ELLİ İKİNCİ BÖLÜM 399
Velîlik Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 399
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ BEŞİNCİ KISMI 405
YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 405
Beşerî Velîlik Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 405
YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 409
Melekî Velîlik Makamının Bilinmesi 409
YÜZ ELLİ BEŞİNCİ BÖLÜM 416
Nebilik Makamı ve Sırlarının Bilinmesi 416
YÜZ ELLİ ALTINCI BÖLÜM 421
Beşerî Nebilik ve Sırlarının Bilinmesi 421
FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN YÜZ ALTINCI KISMI 425
YÜZ ELLİ YEDİNCİ BÖLÜM 425
Melekî Nebilik Makamının Bilinmesi 425
YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ BÖLÜM 429
Risalet ve Sırları 429
YÜZ ELLİ DOKUZUNCU BÖLÜM 432
Beşerî Risalet Makamı 432
YÜZ ALTMIŞINCI BÖLÜM 436
Meleklerin Resullüğü 436
YÜZ ALTMIŞ BİRİNCİ BÖLÜM 438
Sıddîklık ve Nebilik Arasındaki Makam: Kurbiyet Makamı 438
DİZİN 447
SON NOTLAR 459

ON ÜÇÜNCÜ SİFİR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSANINICI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YETMİŞ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM'ÜN DEVAMI

YÜZ ON SEKİZİNCİ SORU

Sevginin Kaynağı Neresidir?
Cevap:

Sevginin kaynağı, Hakk'ın el-Cemil ismindeki tecellisidir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah güzeldir, güzeli sever.' Bu, sahih bir hadistir. Böylece Allah, kendisini güzeli sevme özelliğiyle nitelemiştir. Allah âlemi sever ve dolayısıyla âlemden daha güzeli yoktur. Allah güzeldir ve güzellik özü gereği sevilir. Öyleyse bütün âlem, Allah'ı sever. Allah'ın yaratmasının güzelliği, yaratıklara yayılmıştır ve âlem O'nun mazharıdır. O halde âlemdekilerin birbirini sevmesi, Allah'ın kendisinin sevmesinin bir esintisidir. Çünkü sevgi, herhangi bir varlığın niteliğidir. Varlıkta da sadece Allah vardır. Celal ve cemal, Allah için kendiliğinde ve yaratışındaki zâtî bir niteliktir. Cemalin neticesi olan heybet ile celalin neticesi olan ünsiyet, Yaratan'ın değil, yaratılmışın iki niteliğidir. Ya da bunlar kendisiyle nitelenene ait değildir. Öyleyse, bir mevcut heybete kapılır ve ünsiyet edebilir. Halbuki Allah'tan başka mevcut yoktur. O

halde eser, niteliğin kendisiyken, nitelik de kendisiyle nitelendiği esnada nitelenenden başka değildir. Aksine o, nitelenin kendisidir.

Dolayısıyla -eğer anladıysan-, Allah'tan başka ne seven ne sevilen vardır! Varlıkta sadece 'ilahi mertebe' vardır. Bu ise, O'nun zâtı, sıfat ve fiilleridir. Nitekim 'Allah'ın kelamı ilmi, ilmi ise zâtıdır' deriz. Çünkü Allah'ın zâtına ilave bir şeyin O'nda var olması ya da zâtı olmayan bir şeyin O'nda bulunup söz konusu şey olmaksızın O'nda bulunmayacak, aksine sadece onunla var olabilecek ilahlığının kemali gibi bir hükmü Allah'a vermesi mümkün değildir. Bunun nedeni, Allah'ın her şeyi bilmesidir. Zâtını övmek maksadıyla Allah bunu kendinden bildirmiş, aklî delil de bunu göstermiştir. Allah'ın zâtının zâtı olmayan bir şey ile kemale ermesi imkânsızdır. Aksi halde, Allah'ın zâtı şerefini başkasın-dan kazanmış olurdu.

Allah'ın zâtını bilmesinden Allah'ı bilenler, akılların doğru fikirleri yönünden öğrenemedikleri şeyleri O'ndan öğrenir. Bu bilgi, sûfilerin hakkında 'aklın bilme yeteneğinin ardında' dedikleri bilgidir. Allah Tea-la kulu Hızır için şöyle der: *'Ona katımızdan bilgi öğrettik.'*[1] Başka bir ayette *'Ona beyanı öğrettik'*[2] buyurur. Burada Allah, öğretim işini -düşünceye değil- kendisine tamlama yapmıştır. Buradan, fikrin üzerinde başka bir makam olduğunu öğrendik. Bu makam kula çeşitli şeylerle ilgili bilgi verir. Bir kısmı fikir gücüyle algılanabilirken bir kısmı, akıl fikir yönünden elde edemese de fikrin onaylayabileceği bilgilerdir. Bir kısmı ise fikrin -tanımlaması imkânsız olsa bile- onayla-yabileceği bilgilerdir. Bir kısmı aklın 'fikir gücü' yönünden kabul edemeyeceği bilgilerdir. Bunların delillendirilmesi mümkün değildir. Akıl onları -doğru bir vakıa olarak- Hak nezdinden öğrenir. Bunlardan imkânsız adı kaybolmadığı gibi imkânsızlık hükmü de -akla göre- ortadan kalkmaz.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bilginin bir kısmı hazine gibidir. Onu sadece Allah'ı bilenler bilebilir. Onu dile getirdiklerinde ancak Allah ile aldananlar onu inkâr eder.' Söze gelen bilgi böyleyse, onların sahip olduğu söze gelmeyen bilgi hakkında ne dersin? Her bilgi ibareye dökülemez, bunlar, (kişisel tecrübeye dayanan) zevk ilimleridir. Öyleyse akıldan daha bilgilisi olmadığı gibi akıldan daha cahili de yoktur! Akıl sürekli bilgi alır. O halde akıl, bilgisi bilinmeyen âlim iken (aynı zamanda) bilgisizliğinin sonu olmayan cahildir.

YÜZ ON DUKUZUNCU SORU

Onun 'Senin İçin' Olan Sevgisinin Şarabı Nedir Ki, Seni O'nu Sevmekten Sarhoş Etti? Cevap:

Tirmizi, burada 'senin için' ve 'O'nun için' kelimelerindeki edatı, sebeplilik anlamında kullanmış olabilir. Bu durumda sorunun cevabı sebeplilik bildirmediği durumdaki sorunun cevabından farklıdır. Bu durumda anlam şöyledir: Onun seni sevmesinin şarabı nedir ki, seni O'nu sevmekten sarhoş etti? Birinci ve ikinci tarzdaki cevap (birbirinden) farklıdır.

Birinci yorumla şöyle cevap veririz: Tecellilerin başkalaşması, Hakk'ın sendeki zuhuru bakımından gerçekleşir. Hak, senden dolayı kendisini sevgiyle nitelemiştir. Bu tecelliden senin adına gerçekleşen bilgi, senin O'nu seven olman, yani O'ndan dolayı seven olmandan seni sarhoş eder. Bu durumda sen O'ndan dolayı kimseyi sevmezken O senden dolayı sever. Sen ortadan kalksan, O sevme özelliğiyle nitelenmezdi. Sen ise, yok olmazsın, dolayısıyla O'nun sevgiyle nitelenmesi de ezelidir. İşte bu, birinci ve ikincinin hak ettiği duruma göre aralarında ince ve kapalı bir fark olmakla birlikte, birinci ve ikinci tarzı kuşatacak cevaptır.

İkinci yönden vereceğimiz cevaba gelirsek, Hakk'ın seni sevmesinin şarabı, O'nun senin O'nu sevmeni sevmesidir. O'nu sevdiğinde ise -ki bu esnada O'nun seni sevmesinin şarabını içersin- senin O'nu sevmenin O'nun seni sevmesinin aynısı olduğunu öğrenirsin. O'nun sevgisi, O'nu sevmekten seni sarhoş eder. Bununla beraber, O'nu sevdiğinin farkındasındır, dolayısıyla ayrım yapamazsın. İşte bu, mârifet tecellisidir. Öyleyse seven, hiçbir zaman ârif olamazken ârif de hiçbir zaman seven olamaz. Buradan, seven âriften ayrıldığı gibi mârifet de muhabbetten ayrışır.

Binaenaleyh Hakk'ın sana olan sevgisi, O'nu sevmekten seni sarhoş eder. Bu ise, şarap içeceğidir. İsra gecesi Hz. Peygamber onu içmiş olsaydı, hiç kuşkusuz ümmetinin geneli taşkın olurdu. O'nu sevmen ise, O'nun seni sevmesinden seni sarhoş etmez. Bu ise süt şarabıdır. Hz.

Peygamber İsra gecesi onu içmiştir. Böylelikle, Allah'ın yaratılmışları üzerinde yarattığı fıtrata göre hareket etmiş, ümmeti de, Peygamber'in zevki ve içeceğinde hidayet bulmuştur -ki bu ilahi korunma ve sakınmadır-. Böylece ümmet, ayıklık ve sarhoşluk esnasında lehinde ve aleyhinde olan şeyleri öğrenmiştir.

Öyleyse O'nun seni sevmesinin şarabı, Hakk'ı sevmenin O'nun seni sevmesinden kaynaklandığını bilmendir. Bu durumda Hak, O'nu sevmekten seni habersiz bırakmıştır. Öyleyse sen, sevensin, (ama) seven değilsin. '*Atmadın, attığında, fakat Allah attı. Müminleri güzelce denemek için.*'[3] Bu deneme, kendisinde gözüktüğü farklı makamlardaki denemedir. Hz. Peygamber'de bu deneme, düşmanların yüzüne toprak saçmakta görünmüştü. Bu bağlamda Allah Hz. Peygamber'in attığını söylemiş, sonra atma fiilini ondan olumsuzlamıştır. Tirmizi bunu 'sarhoşluk' diye ifade etmişti, çünkü sarhoş, akletmeyen (düşünmeyen) demektir. Çünkü Tirmizi sarhoşlukta Ebu Hanife'nin mezhebindeydi. O, şeriatı Şâri'den öğrenmezden önce, esas itibarıyla Hanefi'ydi. Bu ise sarhoşluğun tanımında doğrudur. Fakat içmeden kaynaklanan sarhoşluktan önce bir şey sarhoşta bulunmalıdır. O da, neşe ve sevinçtir. Bu ise, sarhoşluğunu tanımında Ebu Hanife'den başkalarının benimsediği görüştür ki, doğru değildir. Bu konumdaki her sarhoş edici hakkında meşru hüküm düzenlenir. Neşenin öncelemediği herhangi bir şeyden sarhoş olursa, şeriatın dinî cezasına ya da hükmî herhangi bir hükmüne muhatap olmaz.

YÜZ YİRMİNCİ SORU

Kabza Nedir?
Cevap:

Allah şöyle buyurur: '*Yeryüzü O'nun kabzasıdır.*'[4] Ruhlar bedenlere tabiyken bedenler ruhlara tabi değildir. Cisimler kabz edilirse, ruhlar da kabz edilmiş olur, çünkü cisimler ruhların heykelleridir. Allah ise, her şeyin O'nun 'kabzası' içinde olduğunu bildirir.

Her cisim, ruhunun toprağıdır (arz). Ortada ise sadece cisim ve ruh vardır. Cisimler ikiye ayrılır: Unsurdan oluşanlar ve nurani cisimler. Bunlar da, doğaldır. Allah, ruhların varlığını cisimlerin varlığına bağlamışken cisimlerin sürekliliğini ruhların bekasına bağlamıştır. Ardından, içinde bulunan şeyler ortaya çıkıp kendilerine dönsün diye, onları kabz etmiştir. Çünkü ruhlar cisimlerden beslenir ve onlarda bulunanlar cisimlerde ortaya çıkar: *'Sizi ondan yarattık, ona döndüreceğiz, ikinci kez ondan çıkartacağız.'*[5] Başka bir ayette ise *'İnsanı süzülmüş topraktan yarattık'*[6], *'Sizi kokuşmuş bir sudan yaratmadık mı?'*[7] denilir. Başka bir ayette ise *'O bir duman idi, onu yedi kat düzenledi'*[8] buyrulur. O halde, bunlar unsurlardır ve dolayısıyla onlar unsur kaynaklı cisimlerdir. Onlar yer bakımından üstün olsa bile, mertebe bakımından rükünler onların üzerindedir.

'Allah kabz eder ve açar.'[9] Cisimlerle açtığı şeyi, yine onlarla kabz eder. Dolayısıyla, zâtından onlara bir şey vermez, çünkü onlar, bunu kabul etmez. Öyleyse onların varlığı ancak kendileriyle olabilir. Hak mümkünleri imkân halinden bilfiil var etti. Onların bilfiil varlıkları kendilerinden ve kendileri nedeniyledir. Hak, bu konuda bir vasıtadır. O, birleştiren, düren ve yayandır. *'Gök ve yer dürülmüş idi.'*[10] Allah onları mümkün olmaları nedeniyle yarattı. *'Onları açtık.'*[11] Bu da, imkândan kaynaklanır, çünkü 'açmak' mümkün bir şey olmasaydı, gök ve yerde fiilen bulunmazdı. Binaenaleyh, yaratıkların çoğuna göre, mümkünlerde etki yapan şey, mümkünlerin ta kendisidir. Böyle inananlar, dünya hayatının dış yönünü bilip ahiretten habersiz kalanlardır. Dikkat ediniz! Özü gereği imkânsız bir şey, mümkünün kabul ettiği bir hükmü kabul edebilir mi? Öyleyse varlığı zorunlu olan (Hak), mümkünün kendisinden onu yaratma imkânı elde etmiş ve var etmiştir. 'Zâtî yardım' bu demektir. Dikkat ediniz! Yükseğe atılan taşın yukarı doğru hareketinin zorlamalı olduğu söylenir. Çünkü onun doğası aşağıya inmektir; ya daha yukarıya ya da merkeze doğru. Taşın doğası yukarı doğru zorlamayla tırmanmayı kabul etmeseydi, çıkamazdı. O halde taş, yine geçici bir sebebin varlığıyla doğası gereği yukarı çıkmıştır. Doğa, söz konusu sebebe kendisinden istediği şeyi kabul ederek yardım etmiştir.

Gerçekte 'kabza', Allah'ın *'Her şeyi Allah muhittir'*[12] ayetidir. Seni ihata eden kimse, hiç kuşkusuz, seni 'kabz' etmiştir. Çünkü ihata edilmişken çıkabileceğin bir gedik yoktur, yoksa ne ihata ne ihata eden söz

konusu olabilirdi. Bunun açıklaması şudur: Allah'ın dışındaki her mümkün varlık, 'güzel isimler' diye isimlendirilen ilahi bir nispet ve rabbani bir hakikatle irtibatlıdır. Her mümkün, ilahi bir hakikatin 'kabza'sı içindedir ve dolayısıyla hepsi kabza içindedir.

Bilmelisin ki, kabza, kabz edileni on dört fasıl ve beş asıl bakımından içerir. Bu on dört fasıldan ise feleğin dairesinin yarısı ortaya çıkar ki bunlar on dört menzildir. İşin görünmeyen yönünde de bunun bir benzeri vardır. Bu fasıllar, Cim harfinin dışındaki bütün harfleri içerirken -diğer harfler olmaksızın- sadece Cim'den uzaktır. Bunun niçin böyle olduğunu bilmediğimiz gibi bilinebilir bir şey olup olmadığını da bilmiyoruz. Allah sırr'ımıza ondan bir şey üflemediği gibi başkasının sırrına (üflendiğini) ya da nebevi haberlerde böyle bir şeyin yer aldığını görmedim. Allah, bunu bilene merhamet etsin! Ben öyle bir bilgiyi kitabımın bu bölümüne koyar ve bunu -kendime değil- ona nispet ederdim ki doğru yolla bir yarar gerçekleşsin. Bu sayede okuyucu, bu bilginin bana gelenlerden olmadığını anlardı. Bunu bilen biri bildiğini bana açıklarsa, onun kendisine ait olduğunu söylerim, çünkü bu yolda dürüstlük kesin ve zorunlu bir ilkedir. Yalanın bu yola girmesi mümkün değildir.

Bu beş esas, derece derecedir. En üstünü ve geneli, bilgidir. Bilgi, ortadadır; sağında iki esas vardır. Bunlar, hayat ve kudrettir. Solunda da iki asıl vardır. Bunlar ise, irade ve sözdür. Her aslın üç faslı vardır. Kudret ise farklıdır, çünkü onun özellikle iki faslı vardır. Üçüncü fasıl, ondan düşmüştür. Çünkü onun iktidarı, -sınırsız değil- sınırlıdır. Bu durum, bilginlerin şu sözünde dile getirilir: 'Olmasını dilemediği şeyin olmasını dileseydi, olacağı şekilde olurdu.' Böylelikle olmayan şeyin var olması, 'ise' şartına bağlanmış, başka bir sebebin varlığı nedeniyle iktidarın ona güç yetirmesi imkânsızlaşmış, nüfuzu olmamıştır. Bu, hiçbir zaman açılmayacak belirsiz bir konudur.

Buradan, âlemde belirsiz şeyler var oldu. Çünkü âlemdeki her şeyin aslı, ilahi bir hakikattir. Bu nedenle Hak, aklın O'nu tenzih ettiği bir takım özelliklerle kendisini nitelemiştir. Akıl, söz konusu hususları sadece iman ve teslimiyet yoluyla kabul edebilir. Ya da akıl söz konusu hususları kendi düşüncesine layık bir te'vil yoluyla kabul edebilir. Keşf ehli olan ilahi güç sahipleri ise -ki keşf, aklın gücünün ötesindedir- sıradan

insanların anladığı gibi onu bilir. Onlar, 'O'nun benzeri bir şey yoktur' ifadesiyle münezzeh olsa bile, Hakk'ın bu niteliği niçin kabul ettiğini de bilirler. Bu, kendi düşünceleriyle meseleye bakan akılların anlayabileceği bir konu değildir.

Sıradan insanlar, teşbih makamındayken onlar tenzih ve teşbih makamındadır. Akıllılar ise, özel anlamda tenzih makamındadır. Böylelikle Allah, seçkinleri iki uçta bir araya getirdi.

Kabzayı böyle bilmeyen, Allah'ı hakkıyla takdir edememiştir. Çünkü kul, hiç kuşkusuz, 'Allah'ın benzeri olan bir şey yoktur' demedikçe Allah'ı hakkıyla takdir edememiş olacağı gibi 'Allah Âdem'i eliyle yarattı' demedikçe de Allah'ı hakkıyla takdir edememiş olur. Bölünmemenin karşısında bölünme, basitin karşısında bileşik nerede! Oluşun (âlem) bileşik kısmı yalınından farklı olduğu gibi sayısal çokluğu da birliğinden farklıdır. Hakk'ın ise bileşikliği yalınlığının, mutlak birliği çokluğunun aynıdır. Bir başkalaşma ya da nispet farklılığı söz konusu değildir. Eserler farklılaşsa bile, tek hakikatten meydana gelirler. Böyle bir şey, Hakk'ta geçerli değildir. Biz, ibareyle bunları nispet etiğimizde, ayrıştırmamız zorunludur: 'şu şu nispetten, bu da bu nispetten oldu.' Anlatabilmek için bu ayrım zorunludur.

YÜZ YİRMİ BİRİNCİ SORU

Kabzayı Zorunlu Kılıp da Onda Bulunanlar Kimlerdir?
Cevap:

Onlar, zorunluluk ve imkânsızın mertebesinden zâtlarına kaçanlardır. Çünkü ancak (bu şekilde) kaçan kimse kabz edilir. Kaçmasaydı, kabzedilmeyecekti. Kabz, kaçmaktan veya bunun umulmasından gerçekleşir. Kaçmak, kaçanın kabz edilmesini gerektirdiği gibi bu yönüyle onlar bu eylemleriyle kabz edilmeyi istemişlerdir. Bir kısmını zorunluluk mertebesi kabz etmiş iken bir kısmını imkânsızın mertebesi kabzetmiştir.

Burada derin bir kuyu vardır ki ona kısmen şöyle işaret edebiliriz: İlahi bilginin var olmasının mümkün olmadığı şeklinde kendisine iliştiği her mümkün, varlığı imkânsız olandır. Böylelikle imkânsızlık, mümkün üzerinde hüküm sahibi olmuş ve onu kendisine katmış, söz konusu mümkün imkânsızın kabzasında bulunmuştur. İlahi bilginin mutlaka var olacak şekilde varlığına iliştiği her şey, varlığı zorunlu olandır. Böylelikle mümkün üzerinde zorunluluk hüküm sahibi olmuş, o da zorunlunun kabzasında yer almıştır. Onun kendisi bakımından bir hükmü yoktur. Mümkün, ya imkânsızın ya da zorunlunun kabzasında olmak üzere kabz edilmenin dışına çıkamaz. Geride bu iki makamın dışında kendisinde bulunabileceği bir mertebesi yoktur. Öyleyse imkân da yoktur: Ya imkânsız ya da zorunlu vardır.

Derin kuyuya gelirsek, bir grup bilgin şöyle demiş ve şu görüşü ileri sürmüştür: 'İmkânda sonsuza dek var olacak şeyler bulunabilir. Öyleyse hiçbir mümkün imkânsızın kabzasında değildir.' Onlar bu konuda açık bir yönden yanılmışken başka bir yönden doğru düşünmüşlerdir. Yanılgıları şudur: Bir varlıkta var olmayı gerektirip de meydana gelen herhangi bir halin zıddının o varlıkta ortaya çıkması mümkündür. Örnek olarak, oturmak da mümkün olmakla birlikte, bir cisim için ayakta durma halini verebiliriz. Kalkmanın o şeyden olumsuzlanması söz konusu değildir. Ayakta duran bir cismin ayaktayken ve ayakta olduğu esnada oturması ise imkânsızdır. Bu oturma, hiç kuşkusuz, imkânsızın kabzasındadır. O cisim için 'ayakta durmak' hali var olduğu sürece, oturma varlık kazanamaz. Salt anlamda 'oturmak' ise, zorunlunun kabzası altındadır, çünkü o gerçekleşmektedir.

Düşüncelerindeki doğru yöne gelirsek; imkân görünüşte mazharlarla ilgilidir. Mazharlar ise Hakk'ın zuhur ettiği yerlerdir ve onlarda zuhur zorunludur. Zuhur edenin zuhur etmemesi imkânsızdır, çünkü zuhur eden, zuhur etmemenin yeri değildir. Mazhar yerdir ve o kendisinde zuhur edeni kabul etmiş, ondan başkasını kabul etmez. Başka bir şey var olduğunda ise, bu, başka bir zuhur ve başka bir mazhardır. Herhangi bir zuhur edene ait her mazhar, kendisinde zuhur ettikten sonra ondan ayrılamaz. Dolayısıyla imkânda sonsuza dek zuhur edecek şeyler bulunabilir, çünkü mümkünler sonsuzdur. Bu ise tasavvurdan uzak dipsiz bir kuyudur. Ancak teslimiyet ve son derece ciddi araştır-

mayla kabul edilebilir. Bu konu düşünceden hızla uzaklaşır. Onu sadece 'zevk' eden tutabilir. İfadesi ise, imkânsızdır.

YÜZ YİRMİ İKİNCİ SORU

Kabzada Onlara Ne Yapar?
Cevap:

Allah Teala kabzada onları 'düşürür (alçaltır).' Bu, onların üzerinde bulunduğu haldir. Allah 'yükseltir, alçaltır, açar ve daraltır, ortaya çıkartır ve örter, gizler ve izhar eder, harekete geçirir, birleştirir ve ayırır. Hakk'ın kabzadakilere yönelik genel yaratışı, hallerdeki başkalaştırmadır. Bu, zâttan kaynaklanan bir fiildir. Başkalaşma olmasaydı, ilahlığı işlevsiz kalırdı. İlah olması ise, zâtî bir niteliğidir. Bu nedenle, yaratmanın mümkünlerde başkalaştırması, sürekli ve zorunlu olduğu gibi onların kabzada bulunuşları da süreklidir.

YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ SORU

Hak Her Gün Velîlerine Kaç Kez Bakar?
Cevap:

Hak, kendilerini yönetmesi yönünden -başka bir yönden değil-, hallerinin başkalaştığı sayıda onlara bakar. Bu ise -bir ilave ve eksilme olmaksızın- yüz ile sınırlıdır. Bu durum, velînin günün mazrufu olmasına bağlıdır. Vakitlerden çıktıklarında ise, sınırlamanın olmadığı sürekli bir bakışla velîlerine bakar. Bu bakış, bir zamanlamayı da kabul etmez. Çünkü o, sayı altına girmeyeceği gibi, başkalaşma ya da temyiz altına da girmez. Girdiklerinde ya da halleri zaman olduğunda ise, bu sayı yüzdür. Her birisinde velîler için sınırlamanın belirleyemediği şeyler gerçekleşir. Bu bakış, bir hesap veya ölçü olmaksızın, ilahi bir ihsandır.

YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ SORU

Hak Onlarda Neye Bakar?
Cevap:

Hak velîlerinin -dışlarına değil- sırlarına bakar. Dışlarını ise vakitlere göre harekete geçirir. Onların sırları ise tek bir hakikate bakar. Yüz çevirirler ya da göz kapatırlarsa, bu durum, bakışın kazandırdığı şeyi eksiltir. Bu esnada kaçırdıkları ise, kendilerini var ettiği andan yüz çevirme vaktine kadar ulaştıkları şeyden daha çoktur.

Kuşeyri'nin *Risale*'sinde aktardığına göre, efendilerden biri şöyle demiş: 'Bir şahıs bütün ömrünce Allah'a yönelse ve bir an yüz çevirse, kaçırdığı şey ömründe elde ettiğinden çok olur. Bunun nedeni, her şeyin bir artış içinde olmasıdır. Sonra gelen öndekini içerdiği gibi -toplayıcı olması bakımından da- kendi hakikatinin verdiği ilaveyi içerir ve -birleştiricilik özelliğiyle- kendini öne geçmiş görür. Bu ise yalnız başına sahip olduğu hükmünden ve -bu özel içerme olmaksızın- kendi toplayıcılığından farklı bir durumdur. Ayrıca o, kendinden önce geçenleri içermesi yönünden olmaksızın, bu ana özgü şeylerden farklıdır. Dolayısıyla (böyle bir ihmal yapan insan), zorunlu olarak bu iyiliği kaçırır. Allah'tan yüz çevirmek ne kötüdür!

Burada, senin için bilginin değeri ortaya çıkar. Çünkü bilgi, senin kaçırdığın ve elde ettiğin şeydir. Allah Peygamber'ine hitap ederken '*Rabbim! Bilgimi artır*'[13] demesini emretmiştir. Bilgi, niteliklerin en üstünü, alametlerin en nezihidir.

YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ SORU

Hak Nebilerinde Neye Bakar?
Cevap:

Tirmizi bilgiyi kastetmişse, Hak nebilerinin sırlarına bakar. Vahyi kastetmişse, Hak onların kalplerine bakar. Sınanmayı kastetmişse, nefs-

lerine bakar. Hakk'ın bakışı, iki kısma ayrılır: Birincisi dolaylı bakıştır. Bu, *'Ruh-ı emin onu kalbine indirdi'*[14] ayetinde dile getirilir. Diğeri ise, dolaysız bakıştır. Bu ise, *'Kuluna vahyettiği şeyi vahyetti'*[15] ayetinde dile getirilmiştir.

Hak nebilerinin sırlarına baktığında, onlara dilediği bilgileri verir. Bu ise, kendileriyle değil O'nunla olduklarını kendilerinden hareketle nebilere göstermektir. Nebiler de Allah'ı kendilerinde görürler ve görmezler. Bu durumda, kendileri adına içlerinde saklanan göz aydınlığını öğrenirler. Gördükleri şey nedeniyle de gözleri aydınlanır ve öğrenirler ki, 'Allah apaçık Haktır.' Başka bir ifadeyle, onlar vasıtasıyla ortaya çıkan Haktır. Bu ise Peygamber'e talep etmesi emredilen bilginin artışıdır, yoksa söz konusu bilgi, yükümlülük bilgisi değildir. Yükümlülük bilgisinin eksilmesi, nebilerin isteğidir. Bu nedenle Peygamber, 'Size verdiğimle beni bırakın' demiştir. Başka bir hadiste ise, 'Evet deseydim vacip olacaktı, siz ise her yıl hac yapmaya güç yetiremeyecektiniz' buyurdu.

Hak nebilerini kalplerine baktığında, vahyi onlarda -tıpkı kalbin başkalaşması gibi- kalıptan kalıba sokar. Nebinin kendisinde halden hale girdiği her halin dini bir hükmü vardır ve nebi söz konusu hükme davet eder. Davetten geri durmak da bir emirdir. Bu emirde Allah 'asıllarınız üzerinde kalınız' demiş olur. Bu ise, nebilere ilişen dolaylı (geçici) vahiydir. Zâtlarının gereği olan zâtî vahiy ise, 'Allah'ın hamdini tespih ediyor' olmalarıdır. Bu konuda onlar bir yükümlülüğe muhtaç değillerdir. Onlar için bu vahiy, nefes alanın nefesine benzer. Bu ise, tek başına her varlığa aittir. Geçici vahiy ise, toplamın hakikatine aittir. Ona bazen olumlu karşılık verilirken bazen verilmez; bazen bir varlık için olurken diğeri için olmaz.

Öyleyse, geçici vahiy iki türlüdür: Birincisi, Allah'tan olduğuna dair delille gelir. Bu, velîlerin şeriatıdır. İkincisinin delili yoktur. Bu ise, hikmetin gerektirdiği konulmuş yasalardır. Hak onu el-Bâtın ve el-Hakîm isminden vaktin hakimlerinin kalplerine -onlar farkında olmaksızın- aktarır. Vaktin hakimleri ise bu aktarışı kendi görüşlerine ait sayarlar. Bilmezler ki, söz konusu aktarma, kesinlikle Allah'ın katındandır. Fakat onlar, aslın Allah katından olduğunu görüp kendi dönemlerinde onlara uyanlar için o hükmü yasa yaparlar. Çünkü bu esnada o in-

sanların arasında nebiliğine delil bulunan herhangi bir peygamber yoktur.

Söz konusu insanlar (yani hakimlere uyanlar), hakimlerin yaptığı yasaların gereğini yerine getirir ve sınırında durup onlara riayet ederlerse, Allah dünya ve ahirette o yasaya dair davranışlarına göre kendilerini ödüllendirir. Başka bir ifadeyle Allah, bu yaptıklarına karşılık onları hakkında delil bulunan geçerli şeriatı yerine getirenleri ödüllendirdiği gibi ödüllendirir. Allah *'Ona hakkıyla riayet etmediler'*[16] buyurdu. Kastedilen, insanların ortaya çıkarttığı ruhbanlıktır. 'Kim bir iyi adet çıkartırsa, onun sevabı ve onu işleyenlerin sevabı kendisine verilir. Kim kötü bir adet çıkartırsa, onun günahı ve onu işleyenlerin günahı kendisine verilir.' Allah, aklî yasa (namus) koyucusunun görüşünü onayladığı gibi (aslı dinde bulunan) dinî-aklî yasa koyucunun görüşünü de onaylamıştır.

Aklî yasaya uyan insanın dünya hayatındaki ödülüne gelirsek, hiç kuşkusuz böyle bir yasaya uymakla aile, mal ve iffet konusunda bir yararın ortaya çıkacağı kesindir. Ahiretteki yarar da, akli yasa koyucu (hakimler) ahirete değinmemiş olsa bile, dünyadaki gibidir. Nasıl ki ilahi hükme uyduğumuzda ahirette bizim için gözün görmediği, kulağın işitmediği ve hiç kimsenin kalbine gelmeyen şeylerin bulunacağı belirtilir, aynı şekilde bu ödül de -önceden bir bilgi olmaksızın- bizim adımıza gerçekleşir. Aynı şekilde ahirette meydana gelen ödül de toplum yararı için onu ortaya koyanın anlayışına göre yasayla hareket edenin ödülüdür.

Aklî yasanın koyucusu yasasında 'Allah dedi ki' deyip sadece bir mazhar olduğunu ve gerçekte Allah'tan başka mevcut olmadığını bilenlerden olabilir. Böyle biri, doğru söylemiştir ve Allah kendisini bağışlar. Bu bilgiden perdeli olanların işi ise Allah'a kalmıştır ve bu konudaki niyetine göre kalacaktır. Söz konusu kişi başkanlık amacı gütmüş olabilir. Bu durumda yarar dolaylı olarak ortaya çıkar. Bazen ise (bireysel ya da toplumsal) maslahatı amaçlar, başkanlık dolaylı gerçekleşir. Bu durum, (aklî yasanın uygulandığı) o topluluk içinde ve o yerde delille kabul edilmiş bir şeriat bulunmadığında düşünülebilir.

Hak nebilerinin nefslerine baktığında ise ümmetlerini kendilerine karşı çıkmasıyla onları sınar. Ümmet nebi hakkında görüş ayrılığına dü-

şer. Nebi hakkında görüş birliğine varsalar bile, bazen kendi aralarında görüş ayrılığına düşebilirler. Bütün bunlar, nebinin kendisine bakması durumunda böyledir ve nebi kendisine bakmalıdır. Çünkü Allah ile oturmak, beşeriliğin sürmesini gerektirmez. Devam etmediğinde ise geride sadece nefs kalır. Bu durumda, nebinin bakışı bir sınanma bakışıdır. Çünkü bu esnada nebi, 'Rabbinin elçiliğini tebliğ ettiği' hakkında bir iddia taşır. Bir rivayette şöyle denilir: 'Her peygamber şöyle demiştir: Size ulaştırmakla yükümlü olduğum şeyi tebliğ ettim.' Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Tebliğ ettim mi?' Burada Peygamber, tebliği kendisine izafe etmiştir. 'Allah, benim dilimle size duyurduğum şeyleri tebliğ etti mi?' diye sormamıştır. Peygamber bunu demeseydi, müminlerin nefsleri sınanmazdı. Burada Allah'ın gizli bir hükmü vardır. Bunun amacı, kulun tevfik ve zıddının mahalli olduğunu öğrenmesini sağlamaktır. Kul bu sayede kendisine emredilen ve yasaklanan işlere karşı güç ve kuvvetin Allah'a ait olduğunu da öğrenmelidir. Öyleyse hüküm, yüce ve büyük Allah'a aittir.

YÜZ YİRMİ ALTINCI SORU

Allah Her Bir Günde Seçkinlerine Kaç Kez Yönelir?
Cevap:

Hak her gün seçkinlerine yirmi dört bin kere yönelir. Bu yönelme esnasında Allah, onlara dilediğini verir. İkinci yönelişte ise, ilkinde verdiğinden dilediklerini alır. Bu alma, ya kabul ya da -kabul edilmeksizin- reddediş alışıdır. Allah onlara alış esnasında kendilerine aktardığı şeyde saygıyı emretmiştir. Aynı şekilde, işleri kendisine havale ettiklerinde ilahi saygıyla süslenmiş olarak O'na havale ederler. Bu ise ilahi kabul çağrısıdır. Alış ve iade edişte saygısızlık yaparlarsa, vebal kendilerine döner. Bu esnada onlar, Allah'ın seçkinleri değillerdir. Öyleyse seçkin, her gün yirmi dört bin kez Allah karşısında huzur sahibidir.

Bu konuda bilgin yok da yükümlülükten kurtulmak istiyorsan açıklama için şöyle demelisin: Hakk'ın her gün seçkinlerine yönelmesi, onların nefeslerinin sayısı kadardır. Nefeslerinin sayısını öğrenen kimse,

Hakk'ın her gün kendisine ne kadar yöneldiğini de öğrenir. Çünkü bu nefes, Rahman'ın nefesindendir. Her nefes Hakk'ın kendilerine yönelmesinin ta kendisidir. Onun vasıtasıyla bedenleri nurlanır. Nefes, bedenlerde bir rüzgâr (rîh), latiflerde ise ruhlardır (ervah). Bu kelime ravh (rahatlık) kelimesinin çoğuludur.

YÜZ YİRMİ YEDİNCİ SORU

Halk ile, Seçkinler ile, Nebiler ile, Özel İnsanlar ile Beraber Olmak Nedir? Bu Beraberlikteki Derece ve Farkları Nelerdir? Cevap:

Allah Teala şöyle buyurur: '*Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir.*'[17] Burada Allah yeri bize izafe etmiştir. Musa ve Harun'a ise, '*Ben sizinle beraberim, duyarım ve görürüm*'[18] demiştir. Böylelikle onların görme ve duymaları olduğuna onların dikkatini çekmiştir. Bu ise, daha önce sahip olmadıkları bir bilgiyle Musa ve Harun'a verilen bir öğüt ve bildirimdir.

Çünkü sahih bir rivayette denilir: 'Kulu Rabbi sevdiğinde, Rabbi onun kendisiyle duyduğu kulağı, kendisiyle gördüğü gözü olur.' Nebi olan nebi olmayana göre, buna daha layıktır. Velîlerin tabakaları pek çoktur. Fakat Tirmizi onlardan ancak söylediklerimizi zikretti. Biz de cevapta sorulandan fazlasını aşmayacağız.

Şöyle deriz: Beraberlik, karşılıklı ilişkiyi gerektirir. Dolayısıyla Hak'tan ancak uygun yönü alırız, ilişkiyi ortadan kaldıran yönü almayız. 'Her nerede olursa' sözüyle cevabı bütün hallere genelleştirmek isteyebiliriz. Bu durumda hiçbir varlık herhangi bir halden yoksun değildir. Hatta var olan ya da olmayan hiçbir ayn, varlık ya da yokluk şeklindeki bir halden yoksun değildir. Bu nedenle Allah, '*her nerede olursanız, sizinle beraberdir*'[19] buyurmuştur.

Şöyle diyebilirsin: 'Nerede olursanız' varlık durumu bildiren bir sözdür ve 'varlığın neresinde olursanız' demektir. Şöyle deriz: Doğru!

Fakat varlığın hangi yönünden söz ediyoruz: Sizi bilmesi yönünden mi? Halbuki O vardır! Yoksa mazhar olmaları bakımından, mümkünlerin nitelendikleri varlık yönünden mi söz ediyoruz? Onlardan biri de, mümkün ayn'ın kendisiyle yoklukla nitelendiği haldir. Bu nedenle bir şey için 'yok idi, var oldu' deriz. Oluş ise, bu söz doğru olmakla birlikte, yokluk ile çelişir. Bu esnada Allah'ın 'Her nerede olursanız' sözü anlaşılır. Başka bir ifadeyle, varlık ya da yokluk gibi hangi halde bulunursanız bulunun O sizinle beraberdir.

Sonra şöyle deriz: Allah yaratıklarıyla beraberdir. Allah 'her şeye yaratılışını vermek' itibarıyla yaratıklarla beraberdir. Onlara yaratılışını 'yaratıklar' olmaları bakımından verir. Zâtlarının talep ettiği ayrılmaz özellikleriyle, Hakk'ın onlarla beraber olduğu bu sözün bağlamından çıkar. Hakk'ın seçkinlerle beraberliği, duruluğun verdiği tecellilere göre gerçekleşir. Çünkü Allah onları 'asfiya (en durular)' diye nitelemiştir. Öyleyse Hak, seçme ve duruluğa göre onlarla beraber değil, sadece seçmenin gereği olan şeye göre onlarla beraberdir. Tirmizi soruda önce 'halk' demiştir. Çünkü halk (yaratma veya yaratık), mertebe bakımından öncedir. Çünkü seçim yaratmadan sonra gerçekleşebilir. Hatta Allah nezdinde yaratıklar karşısında onlar, hükümdarın taksimden önce ganimetten aldığı özel paya (burada saflık ve hükümdar payı anlamındaki safî arasında anlam ilişkisi kurulmuştur) benzer. Ganimetin bu özel kısmı, (Bâtınî yorumda) Hakk'ın yaratıkları içindeki payıdır. Geride kalan ise, hem hükümdara hem onlara aittir.

Hakk'ın nebilerle beraber olması, onları korumak ve masum tutmak şeklinde değil, iddialarını desteklemekle gerçekleşir. Allah, belirli bir peygamber hakkında bu durumu bildirebilir. Çünkü Allah bize ümmetlerinin bir takım nebileri öldürdüklerini bildirmiş, söz konusu nebiler Allah tarafından korunmamış ve sakınılmamıştır. Burada beraberlik sözünü ümmetlerine karşı kanıt getirmede iddialarını desteklemek anlamında yorumlamak lazımdır. Allah şöyle buyurur: *'Kesin kanıt Allah'a aittir.'*[20] İnsan seçilmezden peygamber olamaz. Bu nedenle Tirmizi, nebiliği seçimden sonraya bırakır. Çünkü her yaratılmış seçilmiş olmadığı gibi her seçilmiş de nebi değildir.

Allah'ın seçkinler ile olan beraberliği, tebliğ edilmesini emrettiği şeyin tebliğinden sonra, vasıtaların ortadan kalkmasıyla karşılıklı ko-

nuşma (muhadese) şeklinde gerçekleşir. Örnek olarak *'İnsanları Allah'ın dinine grup grup girmiş gördüğünde, Rabbinin hamdini tespih et ve mağfiret dile'*[21] ayetini verebiliriz. Kastedilen, tespih günleridir. *'O tövbeyi kabul edendir.'*[22] Yani Allah, tebliğ günlerinden daha çok olmak üzere, özel bir dönüşle sana döner. Bunlar, Peygamber'de bir araya gelir. O tek bir şahıstır ve her makamda bir takım şahıslar vardır. Tek bir şahıs, yaratılan, seçilen nebi ve özel kişi haline gelir.

Allah'ın zât beraberliği ise, söylenemez, çünkü zât bilinmez. Dolayısıyla beraberliğin O'nunla ilişkisi de bilinemez. Allah bilgi ve lütuf ile yaratıklarıyla beraberdir: Dost edinmeyle asfiya ile, yardım etmesiyle nebiler ve sohbet ve ünsiyetiyle de seçkinleriyle beraberdir.

YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ SORU

'Allah'ın Zikri En Büyüktür' Denilen Zikrin Mahiyeti Nedir?
Cevap:

Kastedilen Allah'ın kendisini kendisiyle ve kendisi için zikretmesinin, kendisini kendisi için olan bir mazharda zikretmesinden daha büyük olmasıdır.

Bilmelisin ki, Allah bu zikri ve onun büyüklükle nitelenmesini ancak *'Namaz kötülükten ve taşkınlıktan alıkoyar'*[23] ayetinde dile getirdi. Bu ise namazdaki yasaklama nedeniyle bir hakikati bildirmeyi amaçlar. Namazdaki yasaklama, namaz kılan olmayla çelişen her türlü fiili yapmaktan insanı alıkoymaktır. Namaz, taşkınlık ve kötülükten alıkoyar. Buna karşın yapımının insanı dince namaz kılmaktan çıkartmadığı itaatlerden alıkoymaz. Allah'ın namazda zikredilmesi, namazın en büyük ameli ve en büyük halidir. Çünkü namaz, bir takım söz ve fiiller içerir. Namaz kılanın dilini zikrederek hareket ettirmesi de namazın fiilleri arasında olduğu gibi hareketten duyulan söz de namazın sözleri arasındadır. Namazın sözleri arasında insanı ayakta dururken, rükû ederken, başı kaldırırken ya da eğerken (secde) Allah'ı zikretmekten çıkartacak

bir söz yoktur. Zamirle ya da 'bana hidayet et' veya 'bana rızık ver' gibi sana vermesini istediğin bir niteliği zikrederek kendini dile getirmek durumu değiştirir. Fakat bu ifadeler, dince Allah'a ait sayılan bir zikirdir. Çünkü Allah Kuran'ı 'zikir' diye isimlendirmiştir. Halbuki Kuran'da şeytanların ve sapmışların adları da yer alır ve onu telaffuz eden kişi, 'Allah'ı zikreden' diye isimlendirilir. Çünkü Kuran, Allah'ın kelamıdır ve sen onları Allah'ın zikri olarak zikredersin. Bu ise varlıkta 'Allah'tan başkası yoktur' diyenin görüşünü destekler. Öyleyse zikirler de Allah'ındır.

'Allah'ın zikri' sözündeki tamlama, Hakk'ın hem zikreden hem zikredilen olması yönünden gerçekleşir. Allah zikredenlerin en büyüğü olduğu gibi zikredilenlerin de en büyüğüdür. Allah'ın zikri ise, mazharlarda ortaya çıkan zikirlerin en büyüğüdür. Zikir O'ndan çıkmasa bile, Allah onun bir kısmını bir kısmından büyük yapmıştır. Ardından 'Allah' ismi nedeniyle başka bir niyet daha ona yöneldi. Böylelikle Allah, 'Allah'ın zikrini' nitelenen ve betimlenen bu adla söylemiştir. Bu isim ise bütün ilahi-güzel isimleri içerirken hiçbir isim onu delalet yönünden içermez. Öyleyse Allah ismi, kendisiyle Hakk'ı zikredeceğin her isimden daha büyüktür. Başka bir ifadeyle Allah ismi, er-Rahîm, el-Ğafûr, er-Rab ve eş-Şekûr gibi isimlerden büyüktür. Çünkü Allah'ın dışındaki isimler, delalet bakımından Allah'ın verdiği (anlamı) veremez. Bunun nedeni, bütün isimlerde ortaklığın bulunmasıdır. Bu durum, 'daha büyüktür' sözünü 'bir şeyden büyük olmak' anlamında yorumladığımızda böyledir. 'Bir şeyden büyük olmak' şeklinde anlamazsak, zikrin büyüklüğü -zikredilen herhangi bir isimle karşılaştırma yapmaksızın- bir bildirim haline gelir ki, ilahi mertebeye daha uygun olan bu yorumdur.

Bütün bu yorumlar 'Allah'ın zikri en büyüktür' ifadesinde kastedilmiş olabilir. Çünkü Kuran, Tevrat ya da Zebur veya İncil ya da herhangi bir sayfada yer alan Allah'ın kelamındaki her ayette bulunabilecek her yorum -o dili bilen ârife göre- te'vili yapan hakkında Allah'ın maksadıdır. Bunun nedeni, Hakk'ın ilgisinin bütün yönleri içermiş olmasıdır. Söz konusu lafızla ilgili te'vili yapanın bilgisi de, bildiği yönden ortaya çıkar.

O halde te'vil yapan herkes, te'vil ettiği kelimeyle Hakk'ın maksadına ulaşmıştır. İşte bu, *'Önünden ya da ardından bâtılın giremediği hak-*

tır. O, Hakîm ve Hamîd'in indirdiğidir."[24] Hak, onu kullarından seçtiği birinin kalbine indirmiştir. Dolayısıyla lafzın taşıyabildiği herhangi bir te'vilde bilginin yanılmasına imkân yoktur. Te'vil yapanı yanlışlayan kimsenin bilgisi eksiktir. Fakat yapılan te'vili benimsemek zorunda olmadığı gibi -özel olarak bu te'vili yapan ve kendisine uyanların dışındakimse bu te'vile göre davranmak zorunda da değildir.

YÜZ YİRMİ DOZKUZUNCU SORU

Hak Teala'nın, 'Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim' Sözünde Hangi Zikir Kastedilir? Cevap:

Burada 'uygun karşılık (cezaen vifaka)' şeklindeki zikir kastedilir. Allah '*uygun bir karşılık olarak*"[25] demiştir. Burada Allah'ın zikredilmesi, kulun zikrinden sonra gelir. Allah şöyle buyurur: '*O size salât eder.*"[26] Başka bir ifadeyle, kendi zikrini sizinkinden sonra getirir ve siz O'nu zikredene kadar O sizi zikretmez. Siz ise, sizi buna muvaffak kılıp zikrini size ilham etmedikçe, O'nu zikretmezsiniz. Dolayısıyla kendisini O'nunla ya da kendisiyle zikretmeniz üzere, size zikretmeyi hatırlatır. Allah da sizi sizinle ve kendisiyle zikreder. Burada 've' bağlacını kullandık 'veya'yı değil! Çünkü her iki zikir de Allah'a aittir. Bazı bilginler için de iki zikir olabilir, bazı insanlarda ise bir tarz zikir olabilir.

İçimizde zikredenlerin halleri birbirinden farklıdır. Bir kısmımız Hakk'ı içinden zikreder. Onlar, tabaka tabakadır: Bir kısım ise Hakk'ı kendi içinden zikreder. Burada 'içinden' kelimesindeki zamir, hüviyeti yönünden Allah'a döner. Bir şahıs O'nu kendi içinden zikreder ki, zamir şahsa döner. Bir şahıs, O'nu kendi nefsinde zikreder. Burada zamir, herhangi bir özel mazharda zuhur eden olması bakımından kendisi olan Hakk'a değil, yaratıcısı olması yönünden Allah'a döner. Herhangi bir şahıs bu yönlerden biriyle ya da hepsiyle O'nu zikrettiğinde, hiç kuşkusuz, Allah da kulu içinden zikreder.

'Onu içimden zikrederim', kulun Rabbini içinden zikretmesinin aynısı olabilir. Bu durumda zamir, kulun nefsinin bir hakikat (ayn) olması yönünden -yoksa yaratılmış olması yönünden değil- Allah'a dönerek kulun zikri Hakk'ın zikrinin ta kendisi olur. Nitekim '*Onlar hile yaptı, Allah da hile yaptı*'[27] ayeti hakkında, onların yaptığı hilenin Allah'ın onlara yaptığı hilenin kendisi olduğunu söyleriz. Yoksa Allah başka bir hile düzenlemiş değildir. 'Onu içimden zikrederim' ifadesi de bunu destekler. Burada, yaratılış ve var ediliş bakımından kendi mülkü olan kulun Allah'a izafe edilen nefsi kastedilmektedir. 'Onu içimde zikrederim' ifadesi de, -kulun kendisini zikrettiği yönden olmadan Hakk'ın nefsini ifade eder. Kastedilen, kulun nefsinin Hakk'ın nefsi olduğu birinci yorumdur. Bunlar, her yorumda 'uygun karşılığa' göre nefsin zikrinin halleridir.

İkinci hal, kulun Hakk'ı bir topluluk içinde zikretmesi karşılığında Allah'ın kulu o topluluktan daha hayırlı bir toplulukta zikretmesidir. Bazen bu topluluk, kulun zikrettiği topluluğun ta kendisi olabilir. Hayır ise hal bakımından gerçekleşir. Bu durumda kulun Allah'ı zikredişinde topluluğun durumu, Allah'ın kendilerinde kulu zikrederkenki durumlarından daha aşağıdadır. Dolayısıyla topluluk ikinci halde, kulun Allah'ı zikrettiği ilk durumdan daha hayırlıdır. Topluluk ise aynı topluluktur. Bir topluluk içlerindeki hükümdar nedeniyle şereflenir. Hâlbuki hükümdar kendilerinde bulunmadığında da topluluk bir şerefe sahiptir. Her iki durumda da topluluk aynı topluluktur, fakat birinci durumdaki topluluk, (hükümdarın bulunmadığı) diğerinden üstündür. Bu üstünlük, topluluk içindeki her bir şahsın Allah'ın o kulu içlerinde zikrettiğiyle ilgili keşfe sahip olması şartına bağlıdır. Onlar, Allah'ın o kulu zikredişini kulun Rabbini zikredişini duydukları gibi duyarlar. Bu durumdaki bir topluluğun şerefi, diğerine göre daha üstündür.

Diğer yorum ise, Allah'ın kulu içinde zikrettiği topluluğun, kulun Hakk'ı kendisinde zikrettiği topluluktan farklı olmasıdır. Topluluğun daha hayırlı olması, ya Hakk'ın kendilerine kulunu zikrettiğini duyurması ya da kulun Allah nezdindeki mertebesinin gerektirdiği başka bir nedenden kaynaklanır. Bu ise yaratılış, hal ya da bilgiyle ilgili olabilir. Bütün bunları düşünürsen, Allah'a dair bilgilerden pek çok bilgi sana açılır. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

YÜZ OTUZUNCU SORU

İsmin Anlamı Nedir?
Cevap:

İsim, eserden meydana gelen şey ya da kendisinden eserin meydana geldiği bir şeydir. Ya da isim, eseri kaynağının kendisinden meydana geldiği şey veya -isimlendirilen kast edilmemişse- eserin kendisinden meydana geldiği şeyin kendisinden var olduğu şeydir. Tirmizi 'isim' derken isimlendirileni kastetmiş ise, isim -her ne olursa olsun- isimlendirilen demektir. Söz konusu şey manevi veya duyusal olarak bileşik olabileceği gibi manevi veya duyusal olarak bileşik olmayabilir de. Örnek olarak 'rahim' sözünü verebiliriz. Anlamı 'merhamet edici bir zât' demektir. Bu adla isimlendirilen kimse, zât ve rahmeti kendinde birleştiren nispetin ta kendisidir. Bu nispetten hareketle, o kişiye bir özne adı verilir (rahim). İsimlendirme donuk ise, kendisinden zâttan başkası anlaşılmaz. Bu durumda isim, mana bakımından bileşik değildir. Bazen bu zât, mana ve kendiliğinde tekil olabileceği gibi bazen duyu bakımından bileşik olabilir. Örnek olarak, insanı verebiliriz. İnsan isminin altında manevi ve duyusal olarak bileşik bir varlık bulunur.

İsim ve resim (betim), arkadaşlarımızın bir kısmına göre, iki niteliktir. Bunlar ezelde oldukları hal üzere ebediyete akarlar. Arkadaşlarımız isim ve resmi ayırt etmiştir. Bunların açıklanması, konunun yeri olan Allah ehlinin lafızlarının anlamlarını şerh ederken gelecektir.

YÜZ OTUZ BİRİNCİ SORU

Bütün İsimlerin Meydana Gelmesini Sağlayan Hakk'ın Baş İsmi Nedir?
Cevap:

Bu isim, ayn-ı cem'den (mutlak birlik mertebesi) başka gösterdiği bir şey olmayan ism-i azamdır (en büyük isim). Zorunlu olarak el-Hayy

ve el-Kayyûm ismi de onda bulunur. Şöyle diyebilirsin: 'Bu isim Allah ismi olmalıdır.' Buna yanıt olarak 'bilmiyorum' derim, çünkü ism-i azam, özelliği gereği faildir. Allah ismi ise, kendisini söyleyenin dürüstlüğüne bağlı olarak etkin olabilir. İsm-i azam öyle değildir.

Fakat Tirmizi'nin yaklaşımından anlaşıldığına göre, Hak'tan bütün isimlerin çıkmasını sağlayan baş isim, büyük insandır (insan-ı kebir). O ise, insan-ı kâmildir. İsimlerin başı insan olduğuna göre, sûfilerin yolunda isimlerin başının da onunla açıklanması yerindedir. Çünkü Allah Âdem'e kendi (Âdem'in) zâtından bütün isimleri zevk yoluyla öğretmiş ve tümel bir şekilde ona tecelli etmiştir. Bu durumda ilahi mertebedeki her isim Âdem'de ortaya çıkmış, Âdem de Yaratıcısının bütün isimlerini kendi zâtından öğrenmiştir.

YÜZ OTUZ İKİNCİ SORU

Seçkinlerin Dışındaki Yaratıkları Şaşırtan İsim Hangisidir?
Cevap:

Bu isim, Hak'tan bütün isimlerin ortaya çıkmasını sağlayan isimdir. Şöyle de diyebilirsin: Söz konusu isim, yirmi ve otuzdan bileşiktir. Bunların arasında ise maddi ve manevi olarak, kırk bir vardır. Bu isim -mana yoluyla değil- duyusal olarak sekiz, seksen, iki yüz ve altı sayısından bileşik de olabilir. Bunları özel bir şekilde toplayarak altıyı düşürmediğinde, bileşik bir isim olurlar. Altıyı düşürdüğünde ise, bileşik olmayan bir isim olurlar.

Fakat Hakk'ın yaratıklarını şaşırttığı ve seçkinlere tahsis ettiği ismi genelin içinde açıklamak uygun değildir. Böyle bir şey büyük saygısızlıktır. Tirmizi'nin bu soruyu sorma amacının cevabı açıklamak ve anlamını ortaya koymak olduğunu zannetmiyorum. Onun amacı sadece sorulanı sınamaktır: Sorulan kişi Allah ehlinden ise, bu ismi açıklamaz; açıklarsa, bu ismi içinde bulunulan durum nedeniyle ya da zekâsını (öğrenimde kullanarak) yanlış bir şekilde başkasından öğrenmiş demektir.

Allah ehli, Allah'ın açığa çıkarttığı bir şeyi örtmekten ya da gizlediği bir şeyi ortaya çıkartmaktan kendilerini alıkoyacak saygıya sahiptir.

YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ SORU

Süleyman (as.)'ın Arkadaşı Bu İsme Neyle Ulaştı da Süleyman'dan Gizlendi?
Cevap:

Süleyman'ın arkadaşı, (bütün gücünü tek bir noktada) toplamış olması ve (Süleyman'a) öğrenciliği sayesinde o ismi öğrendi. Böylelikle, sahip olduğu bilgiyi ve onun sebebini şeyhe öğretir. Bu isimle tasarruf etmek, bulunduğu vakitte otorite konumunda olması nedeniyle Süleyman'dan gizlendi. Çünkü hüküm vakte aittir ve Süleyman'ın vakti, peygamber olmaktı. Binaenaleyh Süleyman varlık sahibiydi ve gözü elçi olarak gönderildiği kimselere çevriliydi. Arkadaşı ise, tek bir işte niyetini toplamış olduğu için, bu ismin bilgisini elde etmişti. Bu durumda Süleyman'dan yapması engellenen şey, onun vasıtasıyla ortaya çıkmıştı. Bunun amacı, Süleyman'ın değerini Belkıs ve adamlarının nezdinde yüceltmekti. Öyleyse Süleyman'dan gizlenen şey söz konusu ismin bilgisi değil, makamını yüceltmek amacıyla o bilgiyi kullanmaktı.

YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ SORU

Bunun Sebebi Nedir?
Cevap:

Süleyman'ın bu bilgiyi kullanmaktan alıkonmasının nedeni, şeyhe uyan bir öğrenci bu durumdaysa şeyhin durumunun nasıl olabileceğini başkalarına bildirmektir. Bu durumda şeyhin değeri, son derece yüce bir halde bilinmez kalır. Süleyman'da bu isimle tasarruf ortaya çıksaydı, bu halin onun son durumu olduğu zannedilebilirdi. Kuşkusuz bu esna-

da Süleyman -Allah en iyisini bilir-, saygı mertebesini müşahede etmekteydi ve tasarrufta kendisinden bir ortaklığın meydana gelmesini istememişti. Nitekim Şibli şöyle der: 'Bana tasarruf izni verildi, zariflik olsun diye onu bıraktım.' Bu, uzun bir hikâyede anlatılır.

Bir peygamberin amacı, doğruluğuna kanıt getirmektir. Kanıtın arkadaşının eliyle ortaya çıkması ise, kendisi için daha uygundu. Çünkü söz konusu kişi, peygamberi tasdik etmekte, önünde hizmetini yerine getirmekte, emir ve yasaklarına uymaktadır. Uyan insanın bu hali, peygamber için amacı daha yetkinleştirmektedir. Çünkü kendi bereketinin ümmetine döndüğünü görmüştür. Böylelikle dinine giren kişi, Süleyman'ın emrine girmeyle arkadaşının elde ettiğini elde etmeyi umar. Çünkü nefs tamahkârlık, başkanlık ve öne geçmeyi sevmek ve arzulamak özelliğinde yaratılmıştır.

YÜZ OTUZ BEŞİNCİ SORU

İsimden ne Öğrenilir: Halleri mi, Anlamı mı?

Cevap:

Süleyman'ın arkadaşı ismin -anlamını değil- harflerini öğrenmişti. İsmin anlamını öğrenseydi, bilgi Süleyman'ı engellediği gibi kendisiyle amel etmekten onu da engellerdi. Dikkat ediniz! Allah Musa'nın arkadaşı hakkında şöyle der: '*Ondan soyutlandı.*'[28] Bu, onun üzerinde bir elbise gibiydi -elbise de anlam üzerindeki harf gibidir-. O bilgiyle Allah'a itaatin dışında amel etti ve Allah da onu bedbaht yaptı. Süleyman'ın arkadaşı ise bilgiyi Allah'a itaatte kullanmış ve mutlu olmuştur.

Söz konusu ismin anlamına önceki ümmetlerden sadece resul ve nebiler ulaşmıştır. Çünkü bu ismin anlam ve harflerini sadece Muhammed ümmeti öğrenmiştir. Onların bir kısmı ismin hem harflerini hem anlamını öğrenmişken bir kısmına -harflerinin bilgisi değil- sadece anlamın bilgisi verilmiştir. Bu ümmet içinde -anlam verilmeksizin- sadece harfin bilgisi verilen yoktur. 'Uhdud' (hendek) sahibine de -anlam değil- harflerin bilgisi verilmişti. Çünkü, rivayete göre, onu Rahipten bir

takım kelimeler olarak öğrenmişti. Bunlar, yüz otuz ikinci sorunun cevabında zikrettiğimiz bir takım kelimelerdir.

YÜZ OTUZ ALTINCI SORU

Yaratıklardan Gizlenen İsmin Kapısı Nerededir?
Cevap:

Bu ismin kapısı, Mağrip'tedir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Mağrip ehlinden bir grup kıyamet gününe kadar hakikat üzerinde kalır.' Güneş tövbe kapısı kapandığında batıdan o grubun üzerine doğar. Bundan sonra hiç kimseye imanı fayda vermeyeceği gibi bu imanla bir hayır da elde edilemez.

Mümine hiçbir kapı kapanmaz. Kendisini geçip ardında bırakmışken bir kapı mümine nasıl kapanır ki? Allah'ın mümine dönük inayetinin bir yönü de, kendisini geçtikten sonra bir daha geri dönmemesi için, tövbe kapısının kapanmasıdır. Mümin bundan sonra bir daha dinden çıkmaz. Çünkü iman kendisinden çıkılan bir kapı değildir. Öyleyse tövbe kapısının kapanması müminlere bir rahmet iken kâfire cezadır.

Allah Teala bu gizli ismin kapısının yerini Mağrip yaptı. Mağrip, sırların ve gizlemenin yeridir. Bu sır, seçkinlerin bilebildiği bir sırdır. Kapı doğuda olsaydı, seçkin ve sıradan insanlarca bilinir, sıradan insanlar içinde bozukluk ortaya çıkardı. Bu ise âlemin kendisi için yaratıldığı iyilikle çelişirdi. Doğu bölgesinde geleceği kadar kötülük gelmiştir zaten. Doğu, (bâtınî yorumda) dünyaya çıkış yeridir. Orası, genel ve sıradan insanların sınanma yeridir. Batı ise, dünyadan çıkış ve ahirete giriş yeridir. Bu, ayrım ve açıklama yerine intikal, Allah nezdinde oldukları üzere menzil ve mertebelerin bilgisine girmektir. Bu sayede mutlu mutluluğunu bilirken bedbaht bedbahtlığını öğrenir. Bu esnada gizli isim bütün yaratıklara gözükür. Onlar, içinde bulundukları korku nedeniyle, söz konusu isimle duadan mahrum kalırlar. Böylelikle kalplerinde korkunun şiddeti o kadar büyür ki, içinde bulundukları durumu engelleye-

cek bir duanın olmadığını zannederler. Dua edebilselerdi, mutlu olurlardı. 'Dilediğine güç yetiren Allah münezzehtir.'

YÜZ OTUZ YEDİNCİ SORU

Elbisesi Nedir?
Cevap:

Bu gizli ismin elbisesi, kendisiyle dua edenin manevi halidir. Gerçekteki elbisesi ise -ismi anlamı yönünden aldığında- harfleridir. İsmi harfleri yönünden aldığında ise, onun kisvesi, kendisiyle dua edenin halidir. Tahayyülde ya da hayalde duyunun şahitliğinde yerleştirildiğinde bu ismin kisvesi, sarı renkli bir elbisedir. Bu elbiseye sarılınır, çünkü o, dikişsizdir.

Dikkat ediniz! İsrailoğullarının ineği 'Sarıydı, onun rengi alacanın bulunmadığı bir renkti'. Böylelikle temas ettiği ölü canlanmıştı. Eserlerin en büyüğü, ölüleri diriltmektir; imanla diriltmek, bilgiyle diriltmek ve duyusal olarak diriltmek. Bu ismin en büyük eseri ise, Safer ayının kışın başından yarısına kadar bulunduğu kış mevsiminde ortaya çıkar. Bu dönem, diğer aylarda ve diğer zamanlara göre etkinin daha hızlı olduğu bir dönemdir. Elbise yün ya da buğday veya kıl veya tüy olabilir. Bunu söylememizin nedeni, herhangi bir kavmin bu giyim türlerinden birini giymesidir. Tek bir türde ortaya çıksaydı, onu size tanımlar ve onunla yetinirdik. Bazıları şöyle demiştir: 'Onun elbisesini zağferan veya Yemen safranıyla sarartılmış bir halde sarı deri olarak gördüm.' Hüseyin b. Mansur da onu böyle görmüştü. Fakat elbise boyalı değildi, sadece bazı kısımları -sadece altı arşın kadarı- örtülüydü.

YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ SORU

Harfleri Nedir?
Cevap:

Bu ismin harfleri; Elif, Lam-Elif, Vav, Ze, Ra, Dal ve Zel'dir. Bu harfler özel bir şekilde bir araya getirildiğinde -ki bu ismin yapısı ortaya

çıkar- ismin kendisi, rengi, uzunluğu, genişliği ve ölçüsü ortaya çıkar. Bu durumda ismin yönlendirildiği her şey, kendisinden etkilenir. Bir gruba göre, vakıada iş böyledir. Benden bunu bildiğimi aktarmayınız, çünkü bunun zorunlu olmadığını söyledim. Bazen yazdığım her şeyi vakıa ve keşften aktarırız. Fakat o ismi bilmem gerekmez. Bunu o ismi bildiğimden dolayı zikrettiğim zannedilmesin diye söyledim. Benim Hak'tan istediğim, ne maddi ne de manevi olarak rablığın katışmadığı sırf kulluktur.

YÜZ OTUZ DOKUZUNCU SORU

Huruf-ı Mukataa Allah'ın İsimlerinden Her Bir İsmin Anahtarıdır. Bu İsimler Nerededir? Bunlar Yirmi Sekiz Harftir. Bu Harfler Nerededir? Cevap:

Bir tek harf, ilahi isimlerden sayısız ve belirsiz pek çok ismi açar. Bunun nedeni, o tek harfin terimsel anlamıyla harflerden oluşan 'isimlerin isimlerini' açmış olmasıdır. Hakk'ın kelam sahibi olduğu sabittir. Hakk, el-Mütekellim olması bakımından, kendisiyle ilişkilendirilen ve O'na layık sözle kendisini nitelemiştir. Harflerden ortaya çıkan bu isimler, 'isimlerin isimleridir'. Binaenaleyh bir harf bir ismi açmış olsaydı, iş söylediğin gibi, şaşırtıcı olurdu. Genel içinde saklanmış ilahi isimlere bakınız! Örnek olarak el-Melik, el-Musavvir, el-Mânn, el-Mennân, el-Muktedir, el-Muhyî, el-Mümît, el-Mukît, el-Mâlik, el-Melîk, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Mümin, el-Müheymin, el-Mütekebbir, el-Muğnî, el-Muizz ve el-Müzil gibi isimleri verebiliriz. Bütün bu isimlerin anahtarı tek harftir ki o da Mim harfidir. Onu farklı isimlerin baş harfi yaptık (anahtarı). Bununla beraber, yine de onun hakkını tam olarak vermedik.

Bilmelisin ki, âlemdeki her isim -başkasının değil- Hakk'ın ismidir. Çünkü her isim, bir mazharda zuhur edenin ismidir. Yaratıkların gücü, o mazharları sınırlamaya ya da kuşatmaya yetmez. Onların hepsinin anahtarları, azlıklarına rağmen bu harflerdir. Sûfilerin ne demek istedi-

ğini anladıysan, dillerin değişmesinde senin için en büyük ve en güçlü delil vardır.

Şimdi de 'bu harfler nerededir?' sorusuna gelebiliriz. Bu soruya 'nefeslerin arazlarında' diye yanıt verebiliriz. Harfin varlığının ortaya çıkarttığı şey, Rahman'ın nefesine ilişirken harflere de isimlerin meydana getirdiği şey ilişir. Öyleyse ikincil isimlerin yeri harfler iken harflerin yeri nefesler, nefeslerin yeri ruhlar, ruhlarınki kalpler, kalplerin yeri ise onu çekip çevirenin mertebesidir. Hakk'ın isimleri, mazharlarda çoğalır ve artar. Hakk'a göre ise bu isimler sayı altına girmediği gibi isimlerin aslı da böyledir. Öyleyse Hakk'ın isimleri, Hakk'ın kendisi bakımından birlik ya da çoklukla nitelenemez. Tirmizi'nin sorusu ise lafzî harf âleminde söylenebilen ilahi isimlerle ilgilidir. Söz konusu isimler yazı (ve rakam) âleminde de yazılabilir. Bu durumda Tirmizi sorusunda bazen yazıyı bazen lafzı dikkate alır. Başkaları ise, üçlü harfleri dikkate alır. Bunlar, düşünce harfleridir ve kendilerini söyleyenden duyarak ya da onları yazandan görerek hayalin zabtettiği şeylerdir.

YÜZ KIRKINCI SORU

Elif Nasıl Harflerin Başlangıcı Olabilmektedir?
Cevap:

Elif doğrusal hareketin sahibidir. Her şey ise, doğrusallıktan var olur.

Şöyle sorabilirsin: Oluş, yatay hareketten meydana gelir, çünkü o bir hastalık nedeniyle meydana gelir. Hastalık ise, sapmadır. Dikkat ediniz! Aklın hükmünü benimseyenler, âlemin yaratıcısını 'illetlerin illeti' saymışlardır. (Hastalık ve neden anlamındaki) İllet ise doğrusallık ile çelişir. Şöyle demek gerekir: Varlık illetin doğrusallığıyla meydana gelir. Çünkü her şeyin bir doğrusallığı vardır. Anlayınız! Bu bağlamda ulûhiyetin doğrusallığı, hiç kuşkusuz, me'luhun varlığını talep eder. '*Her nefsin kazandığıyla üzerinde kaim olan O değil midir?*'[29] Elif'e uygun olan, bileşik harftir ki o da bir Elif ve Nun'dan bileşen Lam'dır. Bu bi-

leşme gerçekleştiğinde ise -lafız değil- rakamsal Lam meydana gelir. Lafzın Lam'ının yazıdaki sureti, iki harften oluşur. Böylelikle telaffuzla birin fiilini yapar ki, bu onun aynıdır. Yazıyla ise, Elif ve Nun'un fiilini yapar. Bu da, bileşik her harftir. Ayrıca Ra, Ze harflerinin fiilini uzaktan; Nun harfinin fiilini ise yakından yapar. Çünkü Nun, Ze ve Ra'dan oluşan bir harftir ki, yazı harflerini kastetmekteyim.

Onlar, zikrettiğimizi nedenle, rakamdaki Elif ile başlamışlardır. Elif'te bütün harflerin şekilleri açılır. Çünkü şekillerin esası çizgidir. Çizginin esası ise noktadır. Öyleyse, çizgi Elif'tir. Harfler Elif'ten bileşir ve Elif'te çözülür. Dolayısıyla Elif, harflerin aslıdır. Lafzî harflere gelirsek, hiç kuşkusuz Elif onları meydana getirir. Bu bağlamda Elif, fetha yaptığın harften ortaya çıkar. Çünkü fetha harfi, Elif'i gösterir. Bir harfi zamme yaptığında ise, meyil Elif'ine delalet eder ki, bu, illet Vav'ıdır. Meyil Elif'i, işba edilen ötreden meydana gelir. Çünkü illet malulden üstündür. O halde Elif, meyilli olsa bile bir yükseklikten meylettiğini bildirmek için, işba edilen ötreyle harften ortaya çıkar. Bu meyil, Yaratıcının mazharı olarak seni var etmek üzere sana dönük rahmetin (simgesidir). Dikkat ediniz! Yaratma harfinde -ki kün'dür (ol)- Kef nasıl ötreli gelmiştir? Allah *'Bir şeyi irade ettiğimizde, ona sözümüz 'kün'dür (ol)'*[30] demiştir. Kef harfi, Vav'a delil olsun diye, ötreli gelmiştir.

'Kün'deki Vav nerededir?' diye sorabilirsin. Şöyle deriz: Vav, sükûnda gizlenmiştir ve sükûn sübut demektir. Çünkü Hak'ta hareket imkânsızdır. Kün'deki Vav'ın sükûnu ile Nun harfinin sükûnu bir araya geldiğinde, Vav gizlenmiş ve ortaya çıkmayarak hüviyetin ayrılmaz özelliği olmuştur. Bu Vav gaybtır ve üçüncü şahıs zamiridir. Nun sükûnda Vav şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu zamire örnek olarak 'Allah Âdem'i kendi suretine (*onun* suretine) göre yaratmıştır' ifadesini verebiliriz. Hak, isimleri kün'deki Vav'ın varlığıyla ispat etmiştir. Başka bir ifadeyle, var olan her şey -bir sebep ile değil- vesilesiyle var oldu. Dolayısıyla sebepleri reddeden kişi, onları koyanın Hak olduğunu bilmeyendir. Sebepleri, ilahi bilgiye saygılı büyük âlim kabul eder.

Lafzî harflerden ruhlar âlemi meydana geldiği gibi rakamsal harflerden duyu âlemi meydana gelir. Fikri harflerden ise, hayalde akıl âlemi var oldu. Bunların her birinden ise 'isimlerin isimleri' meydana gelir.

YÜZ KIRK BİRİNCİ SORU

Sonda Elif-Lam Nasıl Tekrar Edildi?
Cevap:

Bu konu, çift ve uygun rakamlara özgüdür. Bunun şekli, Elif, Be, Te, Se şeklindedir. Yoksa bu, Ebced harfleri şeklinde değildir. Çünkü Lam-Elif yazımda Elif, Be, Te, Se şeklindeki sıralamada ortaya çıkar. Harfleri koyan, şekildeki benzerliklerine göre harflerin ilişkisini dikkate almıştır. Ebced'i koyan ise, aynı şeyi dikkate almamıştır.

Elif-Lam, harflerin dizilişinin sonunda tekrarlanmıştır. Çünkü Lam, Elif'in örtüsü ve kalkanıdır. Çünkü Elif, Lam'ın varlığını tamamlayan ve onu dizilişin sonuna yerleştiren Nun'un varlığıyla Lam'da gizlenir. Artık Lam-Elif'ten sonra Ya harfi bulunur. Ya ise, âlemlerin sonu olan terkip âleminde ortaya çıkmıştır. Ondan sonra ise Ya harfi gelir. O ise süflîlik sahibidir. Çünkü Ya, kesre hareketinin işbaımdan oluşur. Kesre ise mertebelerin sonu olan düşüklüktür. Bu durum, harfleri koyanın düşüncesine hakim olan bir uyarıdır. Belki de o bunları amaçlamamıştır. Biz eşyaya onları koyanın Hak olması yönünden bakarız, yoksa kimin eliyle ortaya çıktıklarına değil. Öyleyse bu sıralamada bir kasıt olmalıdır. Bizim açıklamamız -başka bir şeye değil- harfleri koyanın Hak olmasına bağlıdır.

İlk olmak Elif'e ait olduğu gibi son olmak da ona aittir. Harflerin başlangıcında Elif ortaya çıktığı gibi harflerin sonunda gizli kalan da yine Elif olmalıdır. Bu durum, Elif'in ilk ve son, zâhir ve bâtını bir araya getirebilmesi için böyledir. Ya ise, en aşağı âlem demek olan ve kesreden meydana gelen duyu âlemindeki meyil Elif'idir. Bu durum Lam-Elif'teki Elif'e işaret eder. Ayrıca o, tek başına kaldığında Lam'ın şeklinde bulunan sebebe delalet eder. Lam Elif ile kucaklaştığında, Nun küçülmüş ve Lam'daki Elif Lam-Elif'te bulunan Elif'in karşısına gelmiştir. Böylece Elif, kendi kendisinin mukabili olmuştur. Başka bir ifadeyle Elif, Elif'e mukabil olmuş, Nun ise ikisinin arasında rabıta olmuştur. Bu, Rabbiyle ülfet eden kulun sırrı'nın Elif'idir ve kulun rabbiyle ülfeti, ilahi ihsan kapsamında yer alır.

Allah Teala kuluna ihsan edici olarak şöyle der: *'Yeryüzündeki her şeyi infak etseydin, onların kalplerini bir araya getiremezdin (ülfet). Fakat Allah onları bir araya getirmiştir (beynehüm).'*[31] Burada Allah 'kalplerinin arasını' ya da 'kalplerini' dememiştir. Kuran 'onların' zamirindeki h'yi (o) almış, çoğul harfi Mim (hüm, onlar) ile onu örtmüştür. Bu durum, isimlerinin çokluğu bakımından Hakk'a nispet edilen çokluğu gösterir. Kastedilen ise, müminler ile kendisinin arasını uzlaştırmasıdır. Çünkü onlar, Hz. Muhammed'in etrafında Allah vasıtasıyla ve Allah için toplanmıştır. Öyleyse Hz. Muhammed Allah ile ülfet ettiği için onlar da ülfet etmiştir. Harflerin dizilişinde Lam-Elif'in niçin tekrar edildiğini anlayınız. Bu diziliş, (ebced dizilişi değil) Elif, Be, Te, Se şeklindeki (alfabe) dizilişidir.

YÜZ KIRK İKİNCİ SORU

Harflerin Sayısı Hangi Hesapla Yirmi Sekiz Oldu?
Cevap:

Harflerin dış varlığı, unsurdan oluşan âlemde ortaya çıktığı gibi hava unsurunda da otoriteleri vardır. Öte yandan toprak ve su canlı cisimlere ait iken ateş unsuru cinlere aittir.

Unsur âlemi unsurlara nispet edilir, çünkü onlar yakın sebeptir. Unsurlar, feleklerin hareketinden meydana gelmiştir. Felekler, katettikleri felekte yirmi sekiz menzil katederler. Âlem Rahman'ın nefesinden meydana geldi, çünkü bu nefes vasıtasıyla Rahman, etkilerini bulamamaktan duydukları sıkıntıyı isimlerinden gidermiştir. Nefes, hava unsuruna uygundur ve unsurlar ortaya çıktığında feleklerin menzilleri hava unsurunda şekillenmiştir. Unsurî âlemin hükmü unsurlardan türeyenlerde ortaya çıktığında ise, türeyenlerin en yetkin varlığında harflerin suretleri yirmi sekiz menzile karşılık olarak yirmi sekiz harf şeklinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu varlık ise insandır. Ayrıca bu menzilleri kat' edene -ki hareketli yıldızlardır- dikkat çekmek için, (harfleri yirmi sekiz yapan kişi), yazıda Lam-Elif'i onlara katmıştır. Öyleyse menziller, güçleriyle ve menzilleri katetmekle, bütün varlıkların ve var olanların

yaratılışını içerdikleri gibi bu harfler de dünya ve ahirette sonu olmayan bütün kelimeleri var etmiştir.

Yaklaşık olarak harflerin niçin yirmi sekiz olduğu açıklandı. (Varsayalım ki) Bir insan kalemini özel bir burcun üzerine koyup yıldızlar da başucunda bulunabilseydi, hangi sırrı yazsa o sır kalemden süratle meydana gelirdi. Başka bir ifadeyle, yazdığı her şey, süratle ortaya çıkardı. Öyle ki, bir yazıcı dua olarak bir şey yazsaydı, beklenmez ve duasına olumlu karşılık verilirdi.

YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ SORU

'Âdem'i Suretine Göre Yarattı' Ne Demektir?
Cevap:

Bilmelisin ki, tasavvur sahibinin tasavvur ettiği her şey, onun aynıdır, kendisinden başkası değildir. Çünkü tasavvur, onun dışında değildir. Âlemin dış varlığının ortaya çıktığı şekilde Hak tarafından tasavvur edilmiş olması gerekir. İnsan -ki Âdem'dir- âlemin toplamıdır. Çünkü o, küçük insandır ve büyük âlemin özetidir. İnsanın büyük ve azametli âlemi kendi idrakine sığdırması mümkün değildir. İnsanın hacmi küçüktür. Sureti, dış yönü ve taşıdığı ruhanî güçleri yönüyle idrak, insanı kuşatır. Bu nedenle Allah kendisinden başka her şeyi insana yerleştirdi. Böylelikle insanın her bir parçasıyla kendisini izhar eden ve o parçanın kendinden ortaya çıktığı ilahi ismin hakikati irtibatlıdır. Bütün ilahi isimler, hiçbir şey onun dışında kalmayacak şekilde, onunla irtibatlı olmuştur. Böylelikle Âdem Allah isminin suretine göre ortaya çıktı, çünkü bu isim, bütün ilahi isimleri içerir.

İnsan -hacim bakımından küçük olsa bile- bütün anlamları kendinde toplar. Olduğundan daha küçük bile olsa, insan ismini yitirmezdi. Nitekim devenin iğne deliğinden geçmesi mümkün sayılır. Bu durum imkânsız sayılmaz. Çünkü büyüklük ve küçüklük, bir şeyin hakikatini ortadan kaldırmadan bir şahısta ortaya çıkan iki arazdır. Bunlar, bulundukları şahsın hakikatini geçersiz yapmayacağı gibi onu kendi hakika-

tinden de çıkartmazlar. İlahi kudret, iğne deliğinin dar gelmeyeceği küçüklükte bir deve yaratabilir. Burada kâfirlerin nimet cennetine girmeleriyle ilgili bir umut vardır. İnsan da -cismi, âlemin cisminden küçük olsa bile- büyük âlemin hakikatlerini kendinde toplar. Bu nedenle akıl sahipleri, 'Âlem büyük insandır' demiştir. İmkânda bulunan her anlam, âlemde ortaya çıktığı gibi âlemin özetinde de ortaya çıkmıştır.

Bilgi, bilinenin tasavvuru olduğu gibi bilenin zâtî bir niteliğidir. Hakk'ın bilgisi ise, O'nun suretidir. Allah o surete göre Âdem'i yarattı. Binaenaleyh Allah, 'Âdem'i kendi suretine göre yarattı.' Bu anlam, zamir Âdem'e döndüğünde de ortadan kalkmaz. Bu durumda suret, bilgi bakımından Âdem'in sureti olacağı gibi Âdem'in sureti de duyu bakımından ilahi surete uygun olur. Sen bunu hayal ve tasavvurun bir tarzıyla tasavvur edebilirken biz ve bizim gibiler tahayyülsüz tasavvur edebiliriz. Fakat hadiste 'suret' sözü zikredildiği için, -tasavvursuz bilmesi yönünden değil- tasavvur edici olması yönünden Âdem'i surete göre yarattığını anladık. Böylelikle bu ibarede Allah, tahayyülü dikkate almıştır. Hak kendisini tahayyül içine sokuyorsa, Hakk'ın dışında âlemin nasıl olduğunu zannedersin?

Hz. Peygamber'in Cebrail'e şöyle dediği aktarılır: 'İhsan sanki görürcesine Allah'a ibadet etmektir.' Bu ise benzetme edatı (sanki) nedeniyle hayali bir ifadedir. Soru soranın ve sorulanın kim olduğuna dikkat ediniz! Onların Allah'ı bilme derecelerine bakınız! İnmek, beraberlik, iki el, el, göz, gözler, ayak, gülme gibi Hakk'ın kendisine nispet ettiği ifadeleri bildiren rivayetler bulunsaydı, bu bile yeterli olabilirdi. İşte bu, Âdem'in suretidir. Allah onu rivayetlerde ayrıntılandırmıştır ve hepsini 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı' hadisinde toplamıştır.

İnsan-ı kâmil Allah'ın gözüyle bakar. Kutsi hadiste bu durum, 'Ben onun kendisiyle gördüğü gözü olurum' şeklinde dile getirildi. İnsan-ı kâmil Allah'ın sevinmesiyle sevinir, Allah'ın gülmesiyle güler, ferahlamasıyla ferahlar, öfkesiyle öfkelenir, unutmasıyla unutur. Allah şöyle der: *'Allah onları, onlar da Allah'ı unuttu.'*[32] Bunlar, herkese zâtının gerektirdiği şekilde nispet edilir. Bununla birlikte her niteliğin hakikatini biliriz. Nispetin yapıldığı zât biliniyorsa, bu nispetin niteliği de öğrenilir. Nispetin yapıldığı zât bilinmiyorsa, bu nispeti daha da bilmiyorsun demektir. İşte bu, Efendinin sorusuna layık olan cevaptır.

Böyle bir soruyu müslüman bir filozof sormuş olsaydı, buradaki zamirin Âdem'e döndüğünü söyleyerek kendisine yanıt verirdik. Başka bir ifadeyle Âdem, yaratılış aşamalarında sudan insana vs. gibi tavırdan tavra, 'yaratılıştan sonra başka bir yaratılışla yaratılarak' intikal etmemiş, Allah onu ortaya çıktığı şekliyle yaratmıştır. İnsan bebeklikten çocukluğa, oradan gençliğe oradan yaşlılığa ya da cismin küçüklüğünden büyüklüğüne geçmemiştir. Böyle bir soruya böyle cevap verilir. Soru soran herkese yaraşan bir cevap vardır.

YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ SORU

Hz. Peygamber'in 'On İki Peygambere Ümmetimden Olmak İhsan Edildi' Hadisinin Anlamı Nedir?

Cevap:

Hz. Peygamber'in ümmeti, ümmetlerin en hayırlısıdır. Onlarda diğer ümmetlerin peygamberlerine ilave bir özellik vardır. Bu ise, onların Allah Peygamber'inin hidayet yollarına uymalarıdır. Önceki peygamberler ise, kendisinden önce geldikleri için Hz. Peygamber'e uymamıştır. Her ümmetin en hayırlısı peygamberleriyken biz ümmetlerin en hayırlısıyız. Biz ve nebiler bu iyilikte aynı derecedeyiz. Çünkü nebiyle ümmeti arasında herhangi bir mertebe yoktur. Hz. Muhammed ise ümmetinden daha hayırlıdır -çünkü her peygamber ümmetinden daha hayırlıdır. Öyleyse Hz. Muhammed nebilerin en hayırlısıdır.

Bu on iki peygamber, geceleyin doğmuş, ölünceye kadar oruç tutmuş, ömürlerinin uzunluğuna rağmen gündüz oruç bozmamışlardır. Bu durum, Hz. Peygamber'in ümmetinden olmayı talep, ümit ve arzu etmelerinden kaynaklanır. Temenni ettikleri şey gerçekleşecektir. Onlar, Kıyamet günü sevdikleriyle beraberdir. Herhangi bir peygamber gelir ve ümmeti içinde bir ya da iki ya da üç peygamber bulunur. Hz. Peygamber gelir ve ümmetinin içinde 'uyan peygamberler', 'uyulan peygamberler', 'uyan olmayan peygamberler' bulunur. Böylece Hz. Peygamber'e nebilerden üç sınıf uyar: İşte bu, arkadaşlarımızın cevapla-

maktan sarf-ı nazar ettikleri bir hususdur. Bunun nedeni, zayıf akıllara ilişecek kuşkulardan uzaklaşmaktır.

Allah yakın feleği on iki burç yaptığı gibi onları da on iki nebi yaptı. Her burç bu on iki peygamberden birinin doğum yerindedir. Bu durum, (nebilere ait) bütün mertebelerin ez-Zâhir ismi yönünden Muhammed ümmetinden olmayı temenni etmelerinden kaynaklanır. Böylelikle el-Bâtın isminden onlar adına meydana gelen şey ile ez-Zâhir ismini bir araya getirirler. Çünkü onların gönderildiği her bir şeriat, Hz. Peygamber'in şeriatından ve el-Bâtın ismindendir. Hz. Peygamber 'Âdem su ve toprak arasındayken peygamber idi.' Allah şöyle buyurur: *'Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir ve onların hidayetlerine uyulur.'*[33] Burada 'onlara uyulur' dememiştir. Çünkü önceki peygamberlerin hidayetleri, bâtında senin hakikatinden onlara ulaşan şeydir. Bilgi bakımından bunun anlamı şudur: Ey Muhammed! Sen onların hidayetlerini takip ederken gerçekte onlar senin hidayetine uyarlar. Çünkü bâtında öncelik sana ait iken zâhirde sonralık sana aittir. Ahirette ise, hem zâhir ve hem bâtın olarak öncelik sana aittir.

YÜZ KIRK BEŞİNCİ SORU

Hz. Musa'nın, 'Allah'ım! Beni Muhammed Ümmetinden Yap' Sözünün Yorumu Nedir? Cevap:

Musa (as.), peygamberlerin Hz. Muhammed karşısındaki yerinin ümmetinin onun karşısındaki yeri olduğunu biliyordu. Ümmetinin Hz. Peygamber ile ilişkisinin, ez-Zâhir ve el-Bâtın; buna karşın önceki peygamberlerin Muhammed ile ilişkilerinin ise el-Bâtın isminden gerçekleştiğini biliyordu. Bunu öğrenince, şeriatında iki ismi bir araya getirmesini Allah'tan istemiştir. Hz. Musa uyan bir peygamber olduğunu öğrenip bundan kuşku duymayınca, Hz. Muhammed nezdindeki makamının diğer peygamberlerden üstün kılınmasını istemiştir. Çünkü kıyamet günü ümmetlerin ve uyanların çokluğuyla övünülecektir. Peygamberler içinde ise Hz. Musa'dan çok uyanı olan kimse yoktur. Nitekim sahih bir hadiste 'Hz. Peygamber büyük bir kalabalık görünce

'bunlar kimdir?' diye sormuş, 'bunlar Musa ve ümmetidir' denilmiştir.' Hz. Muhammed kıyamet günü insanların efendisidir. Efendiye karşı çokluk olamaz.

Hz. Musa zâhir ve bâtında Muhammed ümmetinden olmak için -tıpkı bizim gibi- dua ettiğine göre, o ve ümmeti, şüphesiz bizim ümmetin kalabalığına katılacaktır. Hz. Peygamber 'Ben ümmeti en kalabalık olanım' sözünü, peygamberinin iki ismin (ez-Zâhir ve el-Bâtın) toplamına sahip olmadığı ümmetlere karşı söylemiştir; söz konusu isimler, Hz. Musa'nın kendisine ait olmasını istediği isimlerdir. İki ismi bir araya getiren herkes, bizimle beraber Hz. Muhammed'in ümmeti içinde diriltilecektir. Hz. Musa da ümmetiyle bizimle beraber diriltilen diğer nesillere karşı övünür. Bu durumda Hz. Muhammed karşısında diğer peygamberler, askerlerin başına yerleştirilen komutanlar gibidir. En büyük komutan, askeri en çok olan, askeri en çok olan ise, Allah Peygamber'inin nezdinde kadir ve kıymet bakımından en yüksek olandır. Bu nedenle Tirmizi, 'Muhammed ümmeti içinde Ebu Bekir'den daha üstün kimseler olacaktır' demiştir. Bu durum, Hz. Ebu Bekir'i Allah Peygamber'inin nezdinde müslümanların en üstünü sayanın görüşüyle ilgilidir.

Hz. İsa'nın Hz. Ebu Bekir'den daha üstün olduğu malumdur. Hz. İsa ise, Muhammed ümmetinden ve ona uyanlardandır. Bunu söylememizin nedeni, karşı görüş sahibinin onun ahir zamanda bu ümmet içinde ineceğini ve Muhammed'in sünnetine göre hüküm vereceğini kesin olarak bilmesidir. Hz. İsa'nın durumu, râşit ve rehber halifelerin hükmüne benzer: Haçı kırar, domuzu öldürür ve onun girmesiyle de Ehl-i kitap'tan pek çok kişi İslam'a girer.

YÜZ KIRK ALTINCI SORU

'Allah'ın Peygamber Olmayan Bazı Kulları Vardır ki Peygamberler Onların Makamına ve Allah'a Yakınlıklarına Gıpta Eder' Ne Demektir?

Cevap:

Burada teşri' peygamberi olmayan kullar kastedilmiştir. Onlar, bu yolda teşri' peygamberlerinin rehberliğine uyan bilgi ve sülûk peygam-

berleridir. Onların makamını ve nebiliğin anlam ile ayrıntılarını, bu bölümde ve kitabın ilgili bölümlerinde zikretmiştik. Söz konusu insanların iki bakımdan uyanları yoktur: Birincisi basiretle Allah'a dua edişlerinde kendilerinden 'fâni' olmalarıdır. Dolayısıyla uyanlar, kendilerini bilemez. Onlar, dünya ve ahirette yüzleri 'müsevved (efendi ve yüzü kara)' kimselerdir. Peygamberler, melekler ve nebilerin nezdinde efendi, bilinmedikleri için de insanların nezdinde yüzleri karadır. Binaenaleyh onlar dünyada bilinmedikleri gibi ahirette de kendilerinden şefaat istenilmez. Onlar, o günde genel bir rahatlık içindedir.

Meselenin ikinci yönü şudur: Bu insanlar tanınmadıkları için, uyanları da olmaz. Kıyamette nebiler, ümmetleri hakkındaki -yoksa nebiler kendileri adına korkmaz- büyük korkudan üzülmüş bir halde, gelirler. Nebi olmayanlar ise, büyük korkunun üzüntüsü içinde, kendileri adına korkarak gelir. Bu grup ise rahat ve korkusuzca gelir. Ne kendileri ne de ümmetleri -çünkü ümmetleri yoktur- adına bir korkuları vardır. Onlar hakkında Allah, *'Büyük korku onları üzmez, melekler kendilerini karşılar, 'bugün size vaat edilen gündür' derler'*[34] buyurur. Başka bir ifadeyle, bugün, nefsleriniz ve ümmetleriniz hakkında sizden korku ve hüznün kalktığı gündür. Çünkü ümmetiniz olmadığı gibi herhangi bir ümmet de sizi tanımadı. Bununla beraber ümmet, sizden yararlanmıştır. Böyle bir durumda uyulan peygamberler, kendilerine gıpta eder. İşte bu insanlar, Allah'ın celalinde kendilerinden geçen ve Allah'a davet yükümlülükleri olmayan âriflerdir.

Doksanıncı kısım sona erdi, onu yüz kırk yedinci soruyla doksan birinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSAN BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ KIRK YEDİNCİ SORU

Bismillah Sözünün Yorumu Nedir?
Cevap:

Kul için bismillah, yaratmada Hak için ol (kün) sözüne benzer. Bazen insanların dilediği şeyler, bismillah sözünden ve onun vasıtasıyla oluşur. Hallac şöyle der: 'Kulun Besmelesi, Hak için 'ol' sözüne benzer.' Kulların bir kısmı için ise -besmele değil- 'kün' sözü vardır ki, bunlar büyüklerdir. Hz. Peygamber'den Tebük savaşında şöyle aktarılır: 'Sahabe tanımadıkları bir şahıs görmüş, Hz. Peygamber 'Ebu Zerr ol' demiş, bir anda Ebu Zerr olmuş. Hz. Peygamber burada bismillah dememiş (ol demekle yetinmişti). Böylelikle onun için 'kün (ol)' Hakk'ın kün (ol) sözü olmuştu. Çünkü Allah nafile ibadetlerle sevdiği kimseler hakkında 'Ben onun gördüğü gözü, duyduğu kulağı ve kendisiyle konuştuğu dili olurum' der. Allah Hz. Muhammed'in nafile ibadetleri bulunduğuna tanıklık etmiştir. Nitekim *'Geceleyin sana nafile olarak teheccüt kıl'*[35] buyurdu. O halde Hz. Peygamber'in duyması, görmesi ve konuşması Hak idi. Kuran herhangi bir yaratılmış adına böyle açık bir tanıklık yapmamıştır. Binaenaleyh farzları nafilelerini kuşatmayıp nafileleri artan kimsenin belirtisi, Allah'ın onu bu özel sevgiyle sevmesidir. Onun alametini ise Hakk'ın 'duyması, görmesi, tutması ve bütün güçleri olması' yapmıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber, bütününün nur olması için dua etmiştir. Çünkü 'Allah göklerin ve yerin nurudur.' Yine bu

nedenle hakimler, kul için arzulanan gayenin İlah'a benzemek olduğunu söylemiştir. Sûfiler ise bunu 'isimler ile ahlâklanmak' diye dile getirmiştir. Böylelikle ibareler değişse bile anlam aynıdır. Biz ilahi isimlerle ahlâklanışımızda, kulluğumuzdan bizi perdelememesini Allah'tan diler ve niyaz ederiz.

YÜZ KIRK SEKİZİNCİ SORU

'Ey Peygamber Senin Üzerine Selam Olsun' Ne Demektir?
Cevap:

Nebiler itiraz ya da teslim olmayı gerektiren bir haberle geldiklerinde, mümine teslimiyet emredilmiştir. Hz. Peygamber'e selam veren (teslimiyetle ilişkisi nedeniyle) kimse ise, peygamberin bildirdiği her konuda ya da onun herhangi bir meselesinde illeti sormaz. Peygamber illeti söylerse, tıpkı malulü kabul ettiği gibi kabul eder; illeti söylemezse teslimiyet gösterir ve 'Ey Peygamber! Senin üzerine selam olsun' der. Bunun anlamını kitabın namaz bölümündeki teşehhüt bölümünde açıklamıştık. Bu ifadeyi peygamber söylediğinde ise, selam verilen Ruh'tur (Cebrail).

YÜZ KIRK DOKUZUNCU SORU

'Selam Bizim ve Allah'ın Salih Kullarının Üzerine Olsun' Ne Demektir?
Cevap:

Burada, kendimiz için kendimize verilen selam kastedilmektedir. Çünkü bizim içimizde bizden ve bize karşı itirazı gerektiren şeyler vardır. Kendimizi o konuda lehimize teslimiyete zorlar ve itiraz etmeyiz. Özellikle de itirazı gerektiren bir hükmün benim aynım olan bir mazharda zuhur edenden ortaya çıktığını gördüğümde, teslimiyet gerekir.

Böylelikle zorunlu olarak teslim olur ve bize ve salih kullara selam veririz. Bu, aradaki bağın ortaklık bildirmesinden kaynaklanır. Başka bir ifadeyle Allah'ın kullarına dönük bu atıf, bu iyi niteliğe sahip olmamızı sağlar. Bu durumda bize olan selam, gerçek bir anlam kazanır. Bu anlamı kitabın namaz bölümündeki teşehhüt bölümlerinde açıklamıştık.

Allah şöyle buyurur: '*Allah nezdinden bir selam olarak mübarek ve hoş bir şekilde kendisine selam veriniz.*'[36] İlahi emre bağlanırken, bütün mertebeleri elde edebilmemiz için kendimize selam vermemiz emredildi. Bu durum, insanın namazında Rabbiyle (hazır olması nedeniyle) kendisine yabancı olması gerektiğini gösterir. Kul bu sayede Rabbinin selamıyla kendisine selam verebilir. Çünkü Allah '*Allah katından mübarek ve temiz bir selam*'[37] demiştir. Bu ise, Allah'ın kuluna selamıdır. Sen ise, bu selamda Hakk'ın sana tercümanısın.

YÜZ ELLİNCİ SORU

'Ehl-i Beyt'im Ümmetimin Emanetidir?' Ne Demektir?

Cevap:

Hz. Peygamber şöyle der: 'Selman bizden', yani Ehl-i Beyt'tendir. Her köle efendisinin niteliklerine sahiptir. '*Allah'ın kulu olarak ayağa kalktığında.*'[38] Allah, nitelik bakımından kulunu kendisine tamlama yapmıştır. Başka bir ifadeyle onun niteliği kulluk, ismi Muhammed ve Ahmed'dir. Kuran ehli, Allah ehlidir, çünkü onlar, Allah'ın niteliği olan Kuran ile nitelenmişlerdir. Kuran ise, bir emanettir. Çünkü o 'şifa ve rahmettir.' Hz. Peygamber'in ümmeti ise kendilerine gönderildiği kimselerdir. Peygamber'in Ehl-i Beyt'i, onun niteliğiyle nitelenenlerdir. Böylelikle kötü iyinin bereketiyle mutlu olur. Bu sayede herkes, Allah'ın rahmetine girmiştir. Bu ifadenin altında Muhammed ümmetine yönelik ilahi rahmete bakınız! İşte bu '*Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır*'[39] ifadesinin anlamıdır. Kuran Peygamber'i rahmet özelliğiyle niteleyerek '*Müminlere karşı rahim ve rauftur*'[40] der. Ümmetten her biri, Allah'a iman edendir. Kitabın önceki bölümlerinde 'Selman bizdendir' bahsin-

de bu konuyu açıklamıştık. Özetlemeyi amaçladığımız için, burada Ehl-i beyt konusunu genişçe açıklamaya gerek yoktur.

Allah Teala Peygamber'in eşlerini niteler ve onlara tavsiyede bulunurken şöyle buyurur: *'Evinizde ağırbaşlılıkla oturunuz. İlk cahiliye gibi açılıp saçılmayın. Zekât verin, namaz kılın, Allah ve Peygamber'ine itaat edin.'*[41] Ardından, bir çirkinliğe nispet edilip de ayıp Peygamber'in evine dönmesin diye, onlara bütün bunların Peygamber'in eşi olmaları nedeniyle kendilerine emredildiğini söyler. Binaenaleyh Ehl-i beyt bereketi ve *'Allah sizden pisliği gidermek ister'*[42] ayetinde kastedilen temizlik sayesinde, Peygamber'in eşleri kendilerine tavsiye edilen işleri yerine getirir. *'Sizi tertemiz yapmak ister'*[43] ifadesi ise taşkınlıkla ilgili sözlerin pisliğidir. Bu ise 'rics' demektir. Rics, kaba pislik demektir. Öyleyse Ehl-i beyt, Peygamber'in eşlerinin günahlara düşmesine -ki bu günahın ayıbı Ehl-i Beyt'e dönerdi- karşı bir 'güvence' olmuştur.

Aynı şekilde, Muhammed ümmeti de cehennemde ebedi kalsaydı bunun ayıbı ve eksikliği Peygamber'in makamına dönerdi. Bu nedenle cehennemlikler 'Bize ne oluyor ki, kötülerden saymadığımız adamlar görüyoruz' derler. Kastedilenler, Muhammed ümmetinden ateşe girenlerdir. Hz. Peygamber yeryüzünün doğularında ve batılarında onlara peygamber gönderilmiştir. Allah nübüvvet evini dünyada belirttiği şekilde dünyaya layık işlerden temizlediği gibi ahirete layık temizlik de cehennemden çıkmaktır. Binaenaleyh cehennemde Hz. Peygamber'in gönderildiği kimselerden hiçbir birleyen kalmayacaktır. Hatta peygamberin gönderildiği kimselerden hiçbiri bedbaht olarak kalmayacaktır. Onlardan biri cehennemde kalsaydı, cehennem ona serin ve esenlik olurdu. Bu ise, ahirette Ehl-i beyt bereketidir. Ehl-i beyt'in bereketi ne büyüktür!

Hz. Peygamber'in gönderildiği andan itibaren kıyamet gününe kadar yeryüzündeki bütün insanlara 'Muhammed ümmeti' adı verilir. Ona inananlar 'kendisiyle birlikte' haşredilecekken inanmayanlar 'ona doğru' toplanacaktır. Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderildiği bildirildi. Burada Peygamber için bilhassa 'müminlere rahmet' denilmemiştir. Bir rivayette Hz. Peygamber Ri'l ve Zekvan gibi asi kabilelere beddua ederken 'Seni Allah sövücü ve lanet edici olarak göndermedi' denildi. Yani Allah seni bedduacı olarak göndermedi. Bir rivayette 'Seni

kendisine gönderdiği kimseyi rahmetinden kovma, ben seni rahmet olarak gönderdim' denilir. Bu ifade '*Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik*'[44] ifadesiyle aynı anlama gelir. Öyleyse ümmeti olan insanlar Hz. Peygamber'e doğru toplanacaktır. Hz. Peygamber ise, üzerinde yaratılmış olduğu ve kendisiyle gönderildiği böyle bir merhamete sahiptir. Bu durumda Peygamber bu mertebenin merhameti gerektirdiği herkese merhamet eder. Çünkü Hz. Peygamber (her mertebeye göre davranmayı bilen anlamında) 'hakîm'dir. Mertebenin merhameti gerektirmediği kimseye ise Allah karşısındaki saygının gereği olarak 'yazık, yazık' der. Sonunda Hak, birinci niteliğin dışında herkese yardım etmeyi gerektiren bir nitelikte tecelli eder. Bu esnada Hz. Peygamber'in bereket ve rahmeti, gönderildiği kimselerde ortaya çıkar. Bu sayede Allah onun vasıtasıyla ümmetine merhamet eder ve kendilerini cehennemden cennetlere, şayet cehennemde kalıcı iseler bedbahtlık halinden mutluluk haline taşır. Çünkü hakîm, daima mertebenin hükmüne göre hüküm verir.

Hz. Peygamber'in kıyamette Allah karşısındaki durumu, bir hükümdarın nezdinde yakın birinin haline benzer. Söz konusu insan hükümdarı bir kölesine öfkeliyken görür. Bu esnada köle hakkında şefaatçi olması, hükümdara saygıyla çelişir. Bunun yerine şöyle demesi gerekir: 'Köleyi hükümdarın önünden uzaklaştırın ve hapse atıp bağlayınız. Çünkü bu ahmak ve efendisinin nimetine nankörlük eden köle, hiçbir iyiliğe layık değildir.' Bütün bunlar, efendisinin gözünün önünde gerçekleşir. Efendi, (kızgınlığı sona erip) memnun ve rahat bir hale geçip o yakın kişinin bağlanarak hapse atılmış ve merhametten mahrum bırakılmış -yine bir çeşit merhamet içinde olsa bile- köle hakkında efendiye şöyle demesi gerekir: Efendimiz! Falanca her hal ve durumda senin kulundur. Senden başka acıyanı yoktur. Onu kovarsan, kime sığınacak. Onu darlığa sokarsan, kim genişlik verecek? Onun umudu sende! Bu esnada cezalandırılmış görüldüğünde kul için 'efendisine saygı göstermemiştir' demek, (ilahlık ve efendilik) mertebesi adına bir eksikliktir. Mertebe ise 'saygı görmemiştir' denilmeyecek kadar yücedir. Onu bağışlayıp mutluluğa kattığında, iş gizlenmiş olur. Efendim! Ben bu yüce mertebeye zarar verecek bir şeyin onunla ilişkilendirilmesine tahammül edemem.'

Efendinin içinde bulunduğu rahatlık ile mertebenin söz konusu kişi hakkında şefaati gerektirdiği böyle bir durumda söylenebilecek söz budur. Bu durumda efendi, bedbahtın halinin mutluluk haliyle değiştirilip ona hoşnutluk elbisesinin giydirilmelisini emreder. Kul hapiste kalmaya devam ederse, bu ev ve menzil onun mülkü haline gelir ve efendisi ona mülk olarak bunu ihsan ederek azabı nimete döner. Bu ise, kudretteki yetkinliktir. İçinde bulunduğu yer onun evi ise, iş böyledir. Ya da efendi, onun mutlular evine çıkartılmasını emreder.

İşte Hz. Peygamber'in kendilerine gönderildiği insanlar da, kıyamet günü Ehl-i beyt'in bereketi içindedir. Bu ümmet ne kadar da mutludur! Hz. Muhammed'den önceki her şeriat onun şeriatı olduğuna göre, Allah (Ehl-i Beyt kelimesindeki) beyt'i (ev) bâtınî yorumuyla fecrin doğuşundan güneşin doğuşuna kadarki süre olarak dikkate alırsa, güneşteki aydınlık ve aydınlığın sürekli artışı, Âdem'den var olacak son insana kadar uzar -ki hepsi Muhammed ümmetidir-. Böylelikle hepsi Muhammed ümmetinden olduğu gibi bütün insanlar Ehl-i beyt'in bereketini elde ederek hepsi mutlu olur. Hz. Peygamber 'Kıyamet günü ben insanların efendisiyim' buyurur. Sözünü daraltıp 'Ben ümmetimin efendisiyim' dememiştir. Bunu söyledikten sonra ise, şefaat hadisini zikrederek şöyle demiştir: 'Onun ne olduğunu biliyor musunuz?' Ardından kıyamette şefaat hadisini zikretti. Bu ise, daha önce işaret ettiğimiz husustur. İşaret ettiğimiz meseleyi anladıysan, dilediğini yap, Allah seni bağışlayacaktır. 'O, mağfireti geniş olandır.'

YÜZ ELLİ BİRİNCİ SORU

Hz. Peygamber'in 'Âl-i Muhammed' Demesi Ne Demektir?

Cevap:

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Her peygamberin bir ailesi ve silahı vardır. Benimki de mümindir.' Allah'ın isimlerinden biri el-Mümin'dir. Bu isim her türlü güçlüğe karşı bir silahtır. Âl (gölge), şahısları yüceltir. Serapta şahsın büyüklüğü, *âl* diye isimlendirilir. Muhammed'in âli, Muhammed ile büyüktür. Hz. Muhammed ise, kendi-

siyle birlikte bulunan herkesi büyülten bir seraba benzer. Serabı su zannettiğin gibi, onu da büyük Muhammed zannedersin. Hâlbuki serap sadece gözün görüşünde sudur. Muhammed'e geldiğinde Muhammed bulamazsın. Allah'ı Muhammed suretinde bulur ve O'nu Muhammedî gözle görürsün.

Seraba geldiğinde gördüğün gibi onu görürsün. Fakat gerçekte onu gördüğün gibi bulamazsın. Bu durumda Allah'ı onun yanında bulursun. Başka bir ifadeyle, Allah'ı bilmenin serabı su olarak bilmen gibi (bir zan) olduğunu öğrenirsin. Hâlbuki serap su olmadığı halde göz onu su olarak görür. Aynı şekilde, 'Allah'ı bildim' dersin. Mârifete ulaşınca, bu kez Allah'ı bilmediğini öğrenirsin. Öyleyse Allah'ı bilmekten acizlik, O'nu bilmektir. Senin öğrendiğin, yaratıklardan kimsenin elde edemeyeceği bir bilgidir. Allah'a dayanan kimse, Allah'ı bilenlerin ve sıradan insanların nezdinde kalplerde büyür. Serapta bulunan kimsenin de boyu gözde büyür ve bu şahıs 'âl (gölge)' diye isimlendirilir. Gerçekte bu kişi, gözün gördüğünden farklı olarak, Allah'ın celali ve heybeti altında ezilmiş bir haldedir. Hz. Peygamber de serabın Allah'ın yanında silinmesi gibi silinir. Bunun nedeni, Allah'ın onun nezdinde bulunmasıdır. İşte bu söylediklerimizi anladıysan, 'âl-i Muhammed' sözünü de anlarsın.

YÜZ ELLİ İKİNCİ SORU

Kelam Hazinelerinin Karşısında Hüccet Hazineleri, Tedbir İlmi Karşısında İse Kelam Hazineleri Nerededir?

Cevap:

Bütün bu hazinelerin yeri, her bakımdan *'Yetkin hüccet Allah'a aittir'*[45] sözüdür. Onun başı, tedbirdir. Bunlar, *'işi yönetir'*[46] ayetinde dile getirilen genel hazinelerdir. Bu hazinelerde kelam hazineleri bulunur. Çünkü tedbir ilminin hazineleri, farklı hazineler içerir. Bunlardan birisi de kelam ilminin hazineleridir. *'Ayetlerini açıklar'*[47] ayetinde buna işaret vardır. Kastedilen, sözle tafsildir. Kelam hazinelerinde ise, itiraz edenin karşısında 'hüccet (kanıt) hazineleri' vardır. İtirazcılar, Allah'ı zevk yo-

luyla bilmeyen akli kanıt sahipleridir. Çünkü onlar şeriatın getirdiği Hakk'ın niteliklerini kabul etmez. Söz konusu nitelikleri Peygamber'den bir başkası söyleseydi (söz gelişi bir velî), akıllılar kanıtlarıyla onu cahil sayarken mümin (akılcılar) onu tekfir ederdi. Hâlbuki o kişi sadece kendisine söyleneni aktarmıştır. Bilgi zevk yoluyla gerçekleşmediği sürece, duyan kişinin düşüncesi aklı yönünden onu inkârdan kurtulamaz.

Hüccet hazineleri, kelam hazineleri içinde özel hazinelerdir. Bu ise susturucu söz, hakikatin ve doğrunun sözüdür. Onu vakıada tıpkı Kuran gibi böyle gördüm. Öyleyse Kuran, kanıt olan sözdür. *'De ki onun benzeri bir sure getirin.'*[48] Başka bir ayette ise *'İnsanlar ve cinler Kuran'ın bir benzerini getirmek için bir araya gelseydi, birbirlerine yardım etseler bile, onun benzerini getiremezlerdi'*[49] denilir. Çünkü Kuran hüccet hazinelerinden gelmiştir. Diğer kitap ve sahifeler ise kelam hazinelerinden; yaratıklar ise, tedbir ilminin hazinelerinden gelmiştir.

YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ SORU

Allah'ın Bilgisinin Hazineleri, Başlangıç İlminin Hazinelerinin Karşısında Nerededir? Cevap:

Onların yeri, var oluştaki ardışıklık içindedir. Allah daima kendisinin ilah ve mümkünün de me'lûh olduğunu bilir. Mümkün için yokluğun ezeli bir nitelik ve mümkünün sürekli Hakk'ın mazharı olduğunu da bilir. Allah'ın bilgisinin hazinesinin başlangıç ilmi karşısındaki yeri, Allah isminin el-Mübdi ismi karşısındaki mertebesini bilmeye bağlıdır. Nitekim 'el-Mübdi ilminin hazinesi el-Muid ilminin hazinesine göre nerededir?' denilir. Çünkü zarf sorusu, ya yer ya da zamanla ilgili olabilir. Burada ne zaman ne yer vardır. Çünkü yer ve zaman ölçülebilir şeylere aittir. 'Şu şunun neresindedir' sorusu bir ölçüyü gerektirir. İlk mertebede söylenebilecek nihai şey, bu mertebenin ikinciyi kabul etmediğidir. Söz konusu mertebe, özü gereği varlığı zorunlunun mertebesidir. Mümkün hakkında 'özü gereği zorunlu imkân mertebesindedir' deriz.

Bunu bilmek, sırrın sırrını bilmektir ve en gizli şeydir o. Bu bilgi başkasına değil, Hakk'a özgüdür ve tahallî (süslenme) ile bilinebilir.

'Tahallî nedir' diye sorabilirsin. Tahallî, ilahi huylarla nitelenmektir. Tasavvuf yolunda bu, 'isimler ile ahlâklanmak' diye ifade edilir. Bize göre tahallî, isimlerle ahlâklanırken kulluk niteliklerinin kulda sürekli gözükmesidir. Kul bu tahallîde, yani kulluk niteliklerinin kendisinde gözükmesinden habersiz kalırsa, isimlerle ahlâklanmak onda bir vebale dönüşür. Allah şöyle der: *'İşte her kibirli zorbanın kalbini böyle mühürleriz.'*[50] Gerçekte kulluk nitelikleriyle nitelenmek, ilahi niteliklerle ahlâklanmanın bir ürünüdür. Fakat 'insanların çoğu anlamaz.' İnsanlar aklın sadece soyutlayıcı bir te'ville kabul edebildiği Kuran ve Sünnet'te Hakk'ın kendisini nitelediği niteliklerin anlamını bilselerdi, biz ve benzerlerimizden böyle sözleri duymaya bir tepki göstermezlerdi. Çünkü kulluk -ki aklî anlamını kastediyorum- var olan bir şey ise, o Hakk'ın aynıdır, çünkü varlık O'nundur. Mümkünlerin dış varlıkları Hakk'ın mazharları olunca, Hakk'ın kendisine nispet ettiği şeyi Hakk'a nispet etmek akıllara ağır gelmiştir. Aklın gücünün ardındaki makam nübüvvet vasıtasıyla ortaya çıkıp da sûfi taifesi iman yoluyla o esasa göre davrandıklarında, düşünme yeteneği bakımından aklın imkânsız saydığı şeyleri keşf onlara vermiştir. İş, gerçekte aklın hüküm verdiği şekilde değildir. Bu ise, tasavvufun özelliklerinden biridir.

'Tasavvuf nedir' diye sorabilirsin Tasavvuf, zâhir ve bâtında (içte ve dışta) dini adaba sahip olmaktır. Adab ise güzel ahlâktır. Tasavvuf, her şeye o şeyi memnun bırakacak tarzda yaraşan şekilde davranmaktır. Yakaza ehlinden oluncaya kadar, buna güç yetiremezsin.

'Yakaza nedir' ki ehlinden olayım dersen: Yakaza, (Hakk'ın kalbindeki öğütçünün zorlaması anlamında) zorlayışında Allah'tan öğrenmek demektir. Allah'tan öğrendiğinde ise, uyanırsın.

Uyanmak ne demektir? Uyanmak, Hakk'ın kulunu inayet yoluyla zorlamasıdır. Bu ise, ubudet (sırf kulluk) ehli için gerçekleşir.

Ubudet nedir? Ubudet, kulun kendisine değil, Allah'a aidiyetidir. Kendisine nispet edilirse bu, ubudet değil ubudiyettir. Ubudet -'seva' makamının hükmüne girmeyecek şekilde- daha yetkindir.

'Sevâ' (eşitlik) nedir' diye sorabilirsin. 'Sevâ (eşitlik)' makamı, Hakk'ın yaratıklarında yaratıkların hakta bâtın olmasıdır. Bu ise, Hak-

kın mahzarı olduğunu bilen kimsede meydana gelebilir. Bu durumda o, Hak karşısında bâtın olur. Fehvanilik buna göre meydana gelir.

Fehvâniyet nedir? Fehvâniyet, Hakk'ın misal âlemindeki şifahi hitabıdır. Bu ise, ihsan hadisinde dile getirilen 'görüyormuş gibi' Hakk'a ibadet etmektir. Buradan 'Hüve'nin (O) mahiyetini öğrenirsin.

'Hüve nedir' diye sorabilirsin. Hüve, müşahedesi mümkün olmayan zâtın gaybıdır. Dolayısıyla ne zâhirdir ne mazhar! O, dilin kendisini açıkladığı amaçtır.

Dil nedir? Dil, ârifîerin kulaklarına Hakk'ın açıklayışının kendisiyle gerçekleştiği araçtır. Bu ise, mertebe kelimesidir.

Mertebe kelimesi nedir? Mertebe kelimesi 'ol' sözüdür. Ol, sadece görüş sahibine söylenebilir. Böylece o, kendisine 'ol' diyeni görerek bilir.

Görmek nedir? Gözle görmek -basiretle değil- müşahede sahibinin olduğu yerdedir. Bu ise nitelik (na't) sahipleri içindir.

Na't (nitelik) nedir? Na't, el-Evvel gibi yokluk nispetini talep eden şeydir. Onu sıfatın kulu bilebilir.

Sıfat nedir? Sıfat 'Âlim (bilen)' gibi var olan bir anlamı talep eden şeydir. İlim ise, had ehli için geçerli olabilir.

Had nedir? Had seninle onu ayıran şeydir. Böylece kim olduğunu öğrenirsin. Ayrıca onun kim olduğunu da bilirsin. Bu durumda onun karşısında gereken saygıyı yerine getirirsin. Bu ise, senin bayramındır.

Bayram nedir? Bayram, amellerin dönüşüyle tecelliden kalbine gelen şeydir (bayram anlamındaki îd ile dönmek arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir). Bu ise, Peygamber'in 'Siz bıkana kadar Allah bıkmaz. Kadem ehline ne mutlu!' hadisinde dile getirilir.

Kadem nedir? Kadem, Hakk'ın ilminde kulu hakkındaki sabit bilgisidir. Allah şöyle der: '*Onların doğru kademleri vardır.*'[51] Başka bir ifadeyle Allah'ın bilgisinde Rablerinin nezdinde ezeli bir inayet vardır. Bu ise Kürsü'de ayrışır.

Kürsü nedir? Kürsü emir ve yasaklama bilgisidir. Bir rivayette Kürsü'nün iki ayağın konulduğu yer olduğu söylenir. Kastedilen, Arş'ın sınırladığı emir ve yasaklama kademidir.

Arş nedir? Arş sınırlı isimlerin ortaya çıktığı yerdir. *'Benzeri olmayan'*[52] için benzerin sureti orada ortaya çıkar. Bu ise sabit bir benzerdir.

Benzer nedir? Benzer, 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı' hadisinde yer alan ilahi surete göre yaratılmış kimsedir. Allah onun hakkında *'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım'*[53] buyurdu. O, Hakk'ın suretiyle ortaya çıkan ve Hakk'ın vekili olan kimsedir. *'O gökte ve yerde ilah olandır.'*[54] O'nu vekili ortaya çıkartmıştır. Bu vekil ise kendiliğinde hataya düşmesin diye, izzet perdesini müşahede eder.

İzzet perdesi nedir? İzzet perdesi, körlük ve hayret demektir. Çünkü o, kendiliğinde bulunduğu durumda emrin bilgisine ulaşmayı engeller. Bu emrin hakikatine ise, matla' ehli ulaşabilir.

Matla' (muttala') nedir? Matla (veya muttala'), Hakk'ın gözüyle oluşa bakmaktır. Buradan bakan kişi, mülkün mülkünün mahiyetini öğrenir.

Mülkün mülkü nedir? Mülkün mülkü, kendisinden meydana gelen amel karşılığında kulu ödüllendirişinde Hak'tır. Söz konusu davranış, kula emredilen ya da emredilmeyen davranışlar olabilir. Melekût âlemi, bu meseleye tahsis edilmiştir.

'Melekût âlemi nedir' diye sorabilirsin? Melekût âlemi manalar ve gayb âlemidir. Ona mülk âleminden yükselinir.

Mülk âlemi nedir? Mülk âlemi şehadet ve harf âlemidir. Onların arasında berzah âlemi vardır.

Berzah âlemi nedir? Berzah âlemi, hayal âlemidir. Tasavvuf ehlinin bir kısmı onu ceberut âlemi diye isimlendirmiştir ki, bana göre de öyledir. *Kût'ul-Kulûb* yazarı Ebu Talib el-Mekkî 'Ceberut âlemi kendisinde bulunana azametin gösterildiği bir âlemdir' der. Söz konusu kimseler, melekût âleminin seçkinleridir ve kemal onlara aittir.

Kemalin mahiyeti nedir? Kemal, nitelik ve eserlerden münezzehliktir. Onu Eryen'de yerleşen kimse bilebilir.

Eryen nedir? Eryen, itidal demektir. Bu ise, Allah'ın *'Her şeye yaratılışını verdi, sonra hidayet etti'*[55] ayetinde dile getirildi. Eryen, gece ve gündüz itidalinin gerçekleştiği çizgidir. Onlar bunu kemali betimleyen bir benzetme olarak kullanmıştır. Sûfilerin içinden Abdülmün'im b. Hassan el-Cülyani *Muhtasaru Gâyeti'n-Necât* isimli kitabında bunu zik-

retmiştir. Ben kendisiyle karşılaştım ve bunu ona sordum, yaptığım açıklamayı bana söyledi. Bu makam sahibi ise, rida sahibidir.

Rida nedir? Rida oluşta Hakk'ın nitelikleriyle ortaya çıkmaktır.

Oluş nedir? Oluş, var olan her şeydir ve bâtılın zıddıdır.

Allah ehli 'bâtıl' derken neyi kasteder? Onlar, bu sözle yokluğu kasteder. Bâtılın zıddı haktır.

Onlara göre zikrettiğin bu 'hak' nedir? Hak, Allah yönünden kulun yerine getirmekle yükümlü olduğu, Hakk'ın da kulları için kendisine zorunlu kıldığı şeydir. Çünkü Allah, bilen ve bilgidir.

Bilen ve bilgi nedir? Bilen, Allah'ın ilahlığını ve zâtını gösterip üzerinde herhangi bir halin gözükmediği kimsedir. Bilgi ise, onun halidir. Fakat bunun böyle olması, bilenin kendisiyle mârifet ve ârifi ayırt etmesine bağlıdır.

Mârifet ve ârif nedir? Ârif, -Rabbin başka bir ismi değil- kendisini gösterdiği kimsedir. Bu sayede ondan haller ortaya çıkar. Mârifet ise, onun halidir. ârif yaratılış âleminden olduğu gibi âlim de emir âlemindendir.

Yaratılış ve emir âlemi nedir? Allah şöyle der: *'Yaratma ve emir O'nundur.'*[56] Emir âlemi, Allah'tan yaratılmış bir sebep vasıtasıyla değil doğrudan var olan şeydir. Yaratılış âlemi ise, Allah'ın yaratılmış bir sebep vesilesiyle var ettiğidir. Gayb onda örtülüdür.

'Sizin ıstılahınızda gayb nedir' diye sorabilirsin. Gayb Hakk'ın senden ve sana -O'ndan- gizlediği şeydir. Bu nedenle ona 'işaret' edilir.

İşaret nedir? İşaret, uzaklık nedeniyle nidadır. Bununla beraber, başkasının farkındayken yakınken de olabilir. Bazen genel ve özel için, uzaklıkla beraber olabilir.

Sûfilere göre genel ve özel ne demektir? Genel niteliklerde gerçekleşen ortaklık iken özel niteliklerdeki yalnızlıktır. Bu ise, her şeyin tekliğidir ve özün özü demektir.

Özün özü nedir? Özün özü, ilahi nur maddesidir. *'Neredeyse onun yağı ateş temas etmeden yanar. O nur üstüne nurdur.'*[57] Özün özü, Allah'ın *'nur üstüne nurdur'*[58] ifadesidir.

'Öz (lüb) nedir' diye sorabilirsin. Öz, Hakk'ın dışındaki şeylerle ilgili olup kalplerden sakınılan bilgilerdir. Hakk'ın dışındaki şeyler kabuktur.

Kabuk nedir? Kabuk, muhakkikin gözünü bozulmaktan koruyan her bilgidir. Bozulma gölge perdesinin ardından ona yansıyan şeye karşıdır.

Gölge nedir? Gölge ziya perdesi ardından rahatın varlığıdır.

Ziya nedir? Ziya başkalarının Hakk'ın gözüyle gördüğüdür. Gölge, karanlığın sonucuyken ziya nurun sonucudur. Göz ise, birdir.

Gölge ve ziyanın kendisinden meydana geldiği karanlık ve nur ne demektir? Nur, oluşu kalpten uzaklaştıran her ilahi 'vârid'dir. Karanlığı ise, sûfiler zâtı bilmeye isim yaparlar. Çünkü zâtı bilmek ile beraber bir başkası ortaya çıkmaz. Bu ikisini en çok bilenler, ceset sahipleridir.

Ceset nedir? Ceset herhangi bir nurani ya da unsurî cismin suretinde ortaya çıkıp başkası tarafından görülen ruh veya manadır.

'Burada 'başkası' derken neyi kastediyorsun' diye sorabilirsin. Başkası, oturaklara âşık olan başkası demektir.

Oturak nedir? Oturak, gelinlerin görüldüğü yerdir. Bu ise illî-ruhanî tecellilerdir.

'İllî' ne demektir? İllî, herhangi bir meleğe ya da ruhanî bir (varlığa) izafe edilen her ilahi isimdir. Örnek olarak Cebrail, Mikail ve Abdu İl gibi ifadeleri verebiliriz. Bu meleklerin elinde, mühür ve baskı bulunur.

Mühür ve baskı (tab') nedir? Mühür, Hakk'ın âriflerin kalplerindeki alameti iken tab', Hakk'a mensup seçkinler hakkında öne geçmiş bilgidir.

İlahi derken neyi kastediyorsun? Beşere izafe edilen ilahi isimdir. Örnek olarak Abdullah, Abdurrahman gibi isimleri verebiliriz. Onlar, raûne'nin dışındaki kimselerdir.

Raûne nedir? Raûne, tab' (doğa) ile beraber durmaktır. Enniyet ehli ise böyle değildir, çünkü onlar Hak ile beraber durur.

Enniyet nedir? Enniyet, izafe yoluyla hakikat demektir. Enniyet ehli, Levha üzerinde itikâfta duran, Kalem'i müşahede eden, Nun'a ba-

kan, hüviyetten yardım alan, Ene'yi (ben) kabul eden, zil sesi nedeniyle de birliği söyleyen kimselerdir.

Zikrettiğin bu lafızlar ne demektir? Levh, belirli bir zamana kadar ertelenmiş olan tedvin ve yazı yeridir. Hüviyet, bilinmeyen hakikat, Nun özet bilgi, 'enayet' ise, 'seninle' demendir. Kalem ayrıntılı bilgi, ittihat iki zâtın tek bir zât haline gelmesidir: Ya kul ya da Rab! Bu ise sayıda ya da doğada olabilir ki, bu bir haldir. Ceres ise, hitabın gelen vâridin gücü nedeniyle bir tür zorlamayla özetlenmesidir. Bütün bunlara 'nevale' ehli ulaşabilir.

Nevale nedir? Nevale Efrad'a özgü hediyelerdir. Bazen hediyeler fertlerden başkaları için de olabilir. Bununla beraber onlar perde içindedir.

Perde nedir? Perde, amacını gözünden gizleyen şeydir. Bunun böyle olması, perdenin mahda'dan sonra gelmesine bağlıdır.

Mahda' nedir? Mahda' Kutub'un kendilerine hediyeler verilirken Efrad'dan (Fertler, Tekler) gizlendiği yerdir. Mahda' (gizlenme yeri), hediyelerin saklandığı hazinedir. Saklayan ise, Kutub'tur. Muhammed b. Kaid el-Levani şöyle demiştir: 'Yükseldim, yükseldim, önümde tek bir ayak görüyordum. Şaşırdım. Bana 'o senin Peygamber'inin ayağıdır' denildi. Bunun üzerine korkum dindi.' İbn Kaid Fertler'den idi ve üzerinde sadece Peygamber'inin olduğunu, başkasının onu geçemediğini zannediyordu. Haklıydı da. Çünkü o sadece kendi yolunu görmüştü. Onun yolunda ise, Peygamber'inden başkası yürümemişti. Bu söz Abdülkadir'e (Geylanî) söylendiğinde, Abdülkadir 'İbn Kaid sözünde haklıdır, çünkü ben söylediği yerde kendisini gördüm' demiş. 'Peki, sen neredeydin?' denilince, Abdülkadir 'Mahda'da idim, ona nevale benim yanımdan çıkartılmıştı' demiş ve nevaleyi isimlendirmişti. İbn Kaid'e kendisine çıkartılan nevalenin ne olduğu sorulmuş, o da Abdülkadir'in söylediğini söylemişti. Onlardan biri halvet diğeri celvet ehliydi.

Halvet ve celvet nedir? Celvet kulun Hakk'ın nitelikleriyle halvetten çıkmasıdır. Böylelikle, gözün algıladığı şeyi yakar. Halvet ise, sırrın Hak ile sohbetidir. Ne melek vardır ne başkası! Burada bayılma gerçekleşir.

'Bayılma nedir' dersen şöyle deriz. Bayılma Rabbani tecelli esnasında kendinden geçmedir. Bu ise -korku ehli için değil- ümit ehli için gerçekleşir.

Korku ve ümit nedir? Ümit gelecek hakkında arzulu olmak iken korku başlangıçta nahoş şeyden sakınmaktır. Bu nedenle yüz çevirmeye yönelir. Bu ise algıladıktan (telakki) sonra kendine dönmek demektir.

Algılamak nedir? Algılamak, Hak'ta yükseliş esnasında sana gelen şeyi almandır.

Yükseliş nedir? Yükseliş hallerde, makamlarda ve bilgilerde nefs, kalp ve 'hak' olarak yaklaşma talebiyle yer değiştirmektir.

Tedani nedir? Tedani, Hakk'a yakın kimselerin sarkmaya yükselişleridir.

Sarkma nedir? Sarkma, Hakk'ın onlara inmesi ve onların da kendilerinden aşağıda bulunanlara dinginlikle inmesidir.

Dinginlik nedir? Dinginlik, gaybın harf ile tenezzülü esnasında, kalplerin bulduğu itminandır.

Harf nedir? Harf, Hakk'ın sana kendisiyle hitap ettiği ibarelerdir. Örnek olarak 'Kuran yedi harf üzere indirildi' gibi ifadeleri verebiliriz. Ayrıca harf, kara örtüdeki bir surettir.

Kara örtü nedir? Kara örtü, Allah'ın kendisinden âlemin cisimlerinin suretlerini açtığı Heba'dır. Onlar, yeşil zümrütten meydana gelmiştir.

Yeşil zümrüt nedir? Yeşil zümrüt, beyaz inciden ortaya çıkmış nefstir.

Beyaz inci nedir? Beyaz inci, simsime bilgisinin sahibi ilk akıldır.

Simsime nedir? Simsime, son derece gizli, ibareye gelmeyen ve işaretle algılanmayan ince bilgidir. Bununla beraber o, bir ağacın meyvesidir.

Bu ağaç nedir? Bu ağaç, karga heykelinin (madde) yöneticisi insanı kâmildir.

Karga nedir? Karga, tüm cisim demektir. O, heba'yı kabul eden ilk surettir. Kartal, güvercin vasıtasıyla ona bakar.

Kartal ve güvercin ne demektir? Kartal, Hakk'ın kendisinde bütün heykellerde onların kendilerini hareket ettiren ve dindiren ruhlarına üflediği ilahi ruhtur. Güvercin ise doğa ve akıl arasındaki nefstir. Doğanın aşağısındaki ise Anka'dır.

Anka nedir? Anka heba demektir. Çünkü o ne vardır ne yoktur! Bununla beraber, vakıada surete girer.

Vakıa nedir? Vakıa, ulvî âlemden herhangi bir şekilde kalbe gelen şeydir. Bu şekil hitap, misal ya da başka bir şekilde olabilir ve Gavs'ın eliyle gelir.

Gavs nedir? Gavs, zamanın sahibi ve tekidir. Bazen onun verdiği şeyler, İlyas'ın eliyle gerçekleşir.

İlyas nedir? İlyas, kabz (daralma) demektir. Bazen Gavs Hızır'ın eliyle verebilir.

Hızır nedir? Hızır bast (açılma) demektir. Bu vergiler, zevaid türündendir.

Zevaid nedir? Zevaid, gayba iman ve kesinliğin artışıdır. Bunun bir takım özel adamları vardır ki bölümün başında onları zikretmiştik. Onlar sayılı kimselerdir. Sayıları artmayan ve eksilmeyen on kişidir. Aralarında kadınlar da bulunabilir. İsim ve resim onları destekler.

İsim ve resim ne demektir? Resim ezelde aktığı şekliyle ebediyete akan bir niteliktir. İsim ise içinde bulunduğu anda kulun haline hâkim olan ilahi isimlerdir. Bu da vasıl halinde gerçekleşir.

Vasıl nedir? Vasıl, kaçanın algılanmasıdır. Bu, fetihlerin ilkidir.

Fetihler nelerdir? Fetihler zâhirde ibarenin, bâtında tatlılığın açılması, mütalâanın doğru olması için mükâşefenin açılmasıdır.

Mütalâa nedir? Mütalâa, kendiliğinden veya onların isteğinden, Hakk'ın ârifleri âlemin hadiseleriyle ilgili konulara muttali kılmasıdır.

Hakkın tasarrufu güven getirdi bana!
Kuruntuların afetlerinden sakın kendini

Zaman sona erer ve bir şey kalmaz
Elde avuçta bulunan

Benimle ilgilen, başkasıyla ilgilenme
Başkasının işi benimkine benzemez

İkinci seni aldatmasın
Ben İkinciyim (ama) ikinci değilim

Benim sevgimle kendini kaybeden kimse
Ya beni görmek ister ya beni göreni

Ki ben görmek istediğinden daha yakınım ona
Beni mekânla düşünmesin ki

Benim gözümle beni onda görür
Başka'nın gözü beni göremeyecektir

Mütalâa, sadece hür kimseler adına gerçekleşebilir.

Hürriyet nedir? Hürriyet, Allah için kulluk haklarını gerçekleştirmektir. Böyle biri, ilahi gayret nedeniyle Allah'ın dışındaki kimselerden özgürdür. Çünkü 'Allah kıskançtır ve kıskançlığı nedeniyle taşkınlıkları (görünenleri) yasaklamıştır.'

Gayret ne demektir? Gayret tasavvufta üç anlamda kullanılır: Birincisi sınırlarını aşmak hususunda Hak için gayrettir. İkincisi ise sırları ve esrarı gizleme karşılığında kullanılır. Üçüncü ise, Hakk'ın gayretidir. Bu ise Hakk'ın velîlerini gizlemesidir. Onlar, himmet sahipleri olan sakınılanlardır.

Himmet nedir? Himmet, kalbin kuruntulardan soyutlanması karşılığında kullanıldığı gibi bazen müridin ilk doğruluğu karşılığında da kullanılır. Bazen de ilhamın duruluğuyla himmetlerin toplanmışlığı karşılığında kullanılır. Bu ise, gurbet ehlinde böyledir.

Gurbet nedir? Gurbet üç anlamda kullanılır: Birincisi maksada ulaşmak için vatanı terktir. İkincisi, kendisine işleyen hakikat nedeniyle halden uzaklaşmaktır. Üçüncüsü ise, (tecellinin insanı kendinden çekip alması anlamında) 'ıstılam' nedeniyle mârifetten korkarak Hak'tan uzaklaşmaktır.

Istılam nedir? Istılam kalbe gelen aşırı sevginin (veleh) niteliğidir. Onun otoritesi altında hile endişesi dizginlenir.

Hile nedir? Hile emre itaatsizlikle birlikte nimetlerin süregelmesi -ki bunu bazı şahıslarda gördük- ve saygısızlıkla beraber halin korunmasıdır. Irak ehli üzerinde hâkim hal budur. Bildiğimiz kadarıyla ondan sadece vaktin efendisi olan Ebu's-Suud eş-Şibl kurtulmuştur. Ayrıca hile, bir sınır ve emir olmaksızın, ayet ve kerametlerin ortaya çıkmacıdır. Bize göre böyle şeyler, keramet değil, alışkanlıkları aşmaktır. Şu var ki, bunlar nimetleri dile getirmek amacıyla gösterilebilir. ârifler, böyle bir korkudan (rehbet) men edilmiştir.

Korku nedir? Zâhirdeki korku tevhidin gerçekleşmesiyle ilgilidir. Bâtının korkusu ise bilginin değişmesine karşıdır. Zâhir ve bâtının korkusu ise ezelin emrinin gerçekleşmesiyle ilgilidir. Fakat o, arzu öne geçtikten sonradır.

Arzu nedir? Nefsin arzusu sevapla, kalbin arzusu hakikat ile, sırrın arzusu ise Hak ile ilgilidir ki bu temkin makamıdır.

Temkin nedir? Bize göre temkin, (değişmek ve renkten renge girmek anlamındaki) telvinde sağlamlaşmak demektir. Sûfilere göre temkin, kavuşanların halidir. Biz bu konuda söylediğimiz görüşü benimsedik. Çünkü Allah '*O her gün bir iştedir*'[359] buyurur. Sûfiler ise Allah'ın '*Allah gökleri ve yeri zail olmaktan korur*'[360] ayetini benimsemiştir. Gerçi bu ayet de bizim vardığımız görüşü destekler. Öyleyse 'telvinde temkin' daha yerindedir.

Telvin nedir? Telvin, kulun hallerinde yer değiştirmesidir. Bu hal çoğunluğa göre eksik bir makamken bize göre makamların en yetkinidir. Çünkü o, insan için amaca benzeme yeridir. Bunun nedeni ise hücumlardır.

Hücum nedir? Hücum vaktin gücüyle insanın bir yapmacıklığı olmaksızın bevadih'in ardından kalbe gelen şeydir.

Bevadih nedir? Bevadih, vehle şeklinde gaybten kalbe ansızın ulaşan şeylerdir. Bu ise, ya bir sevinç veya üzüntü nedeniyledir. Fakat bevadih olmaları için öncesinde levâmi bulunmalıdır.

Levâmi nedir? Levâmi tecelli nurlarının iki vakitte sabit olmasıdır. Bu ise, tavâli'den sonra gerçekleşir.

Tavâli nedir? Tavâli, tevhid nurlarıdır. Bu nurlar, mârifet sahiplerinin kalplerine doğar ve Levâih sırlarda hüküm sahibi olduğunda diğer nurları söndürür.

Levâih nedir? Levâih yüksekten sırlara parıldayan ve bir halden diğerine ortaya çıkan şeylerdir. Bu, sûfilerin tanımıdır. Bize göre levâih, organla sınırlanmadığında, göze parıldayan -olumsuzlayıcı olmaksızın- zâtî nurlardır. Levâih, müsamere ehlinin hallerindendir.

Müsamere nedir? Müsamere Hakk'ın âriflere sır ve gayb âleminden olan hitabıdır. 'Rûhu'l-Emin onu senin kalbine indirdi.' Bu ise, muhadesede özel bir haldir.

Muhadese nedir? Muhadese Hakk'ın ârif kullarına mülk âleminden olan hitabıdır. Örnek olarak Hz. Musa'ya ağaçtan nida edilmesini verebiliriz. Bu nida, müşahedenin dalıdır.

Müşahede nedir? Müşahede, tevhid kanıtlarıyla eşyayı görmek ve Hakk'ı eşyada görmektir. Müşahede herhangi bir kuşku olmaksızın kesinliğin hakikati de olabilir. Bu ise, mükâşefeden sonra gelir. Bir görüşe göre, mükâşefe müşahededen sonradır.

Mükâşefe nedir? Mükâşefe, emaneti anlayışla kavramak, halin ilavesini tam olarak yerine getirmek, muhâdaranın verdiği işareti kavramaktır.

Muhâdara nedir? Muhâdara kalbin burhan kanıtıyla hazır olmasıdır. Bize göre o, tahallî esnasında üzerinde bulundukları hakikatlerine göre, isimlerin kendi aralarındaki komşuluğudur.

Tahallî nedir? Tahallî halveti tercih (yalnız kalmak) ve tecelli talebinin Hak'tan meşgul ettiği her şeyden yüz çevirmektir.

Tecelli nedir? Tecelli örtünmeden sonra gayb nurlarından kalplere gözüken şeylerdir.

Örtünme nedir? Örtünme seni fâni kılan şeyden perdeleyen her şeydir. Bir görüşe göre örtünme, oluş perdesidir. Bazen örtünme adetlerle kalmak, bazen mahk otoritesi gerçekleşmeden önce amellerin sonuçlarıyla kalmaktır.

Mahk nedir? Mahk, sahk hali sabit olduktan sonra O'nda fâni olmandır.

Sahk nedir? Zorlayıcı nedeniyle kahrın altında bileşimin ayrışmasıdır.

Zorlayan nedir? Zorlayan, müminin kalbinde Hakk'ın öğütçüsüdür. O, zamanın hükmüne göre çağırır.

Zaman nedir? Zaman otoritedir, çünkü o senin ile gidiş arasına girer.

Gidiş nedir? Gidiş kalbin sevgilisini müşahede ederek duyulan her şeyden habersiz kalmasıdır. Sevilen kim olursa olsun böyledir. Bu ise, ayrımdan (fasl) öncedir.

Ayrım (fasl) nedir? Sevgilinden umduğun şeyin yitirilmesidir. Bize göre ayrım, mücahedenin neticesi olan birlik halinden sonra ondan farklılaşmandır.

Mücahede nedir? Mücahede nefsi bedeni güçlüklere zorlamak, her durumda heva (arzu) gücüne muhalefet etmektir. Fakat ancak riyazetten sonra arzu gücüne karşı konulabilir.

Riyazet nedir? Riyazet iki türlüdür: Birincisi edep riyazetidir. Bu, nefsin doğasından çıkmaktır. Diğeri talep riyazetidir. Bu ise, arzulanan şeyin sağlıklı olmasıdır. Kısaca riyazet, nefsin ahlâkının süslenmesidir. Bu ise, bir illetten meydana gelir.

İllet nedir? İllet Hakk'ın kuluna sebepli ya da sebepsiz olarak uyarısıdır. Bu uyarı, lütfun ta kendindendir. Tasavvuf ehli onu 'latife' diye isimlendirir.

Latife nedir? Latife, idrakte parıldayan ince anlama işaret eder. İbareye sığmaz. O ise tefrid'e götürür. Latife insanın hakikati için de kullanılabilir.

Tefrid (birleme) nedir? Tefrid, Hak ile kendinle durmandır. Şartı, tecrittir.

Tecrit (soyutlama) nedir? Tecrit, fetretin hükmü nedeniyle, başka ve oluşu kalpten ve sırdan çıkartmaktır.

Fetret nedir? Fetret, yakıcı başlangıç ateşinin sönmesidir. Bu hal, duranlar için vakfe haline benzer.

Vakfe nedir? Vakfe, veleh'ten kurtulmakla birlikte, iki makam arasında durmak demektir.

Veleh nedir? Veleh, sırrın müşahedesiyle vecdin aşırılık halidir.

Sır nedir? Sır üç şekilde kullanılır: Bilginin sırrı, onu bilenin hakikati karşılığında kullanılır. Halin sırrı, Allah'ın ondaki muradı karşılığında kullanılır. Hakikatin sırrı ise kendisiyle ruhtan işaretin gerçekleştiği şeyin karşılığında kullanılır.

Ruh nedir? Ruh kalbe gaybın bilgisini özel bir şekilde aktarandır. Onu algılayan nefstir.

Nefs nedir? Nefs, şahidin hükmüne göre kulun niteliklerinden nedenli olan şeylerdir.

Şahit nedir? Şahit, müşahedenin sahibinin kalbinde meydana getirdiği sonuçtur. Bu sonuç, kalbin müşahede edileni zabtettiği şekilde gerçekleşir. Vârid, şahide göre gelir.

Vârid nedir? Herhangi bir gayret olmaksızın kalbe gelen güzel düşüncedir. Vârid, kalbe ilahi isimlerden gelen her şeydir ve bazen hakka'l-yakîni sağlar.

Hakka'l-yakîn nedir? Hakka'l-yakîn, ayne'l-yakînden sonra nedeni bilmeyle ilgilidir.

Ayne'l-yakîn nedir? Ayne'l-yakîn müşahede ve keşfin kendiliğinden ve ilme'l-yakînden sonra verdiği şeydir.

İlme'l-yakîn nedir? İlme'l-yakîn delilin verdiği kesinliktir. Düşünceden (hatır) sonra gelen kuşkular taşımaz.

Düşünce nedir? Düşünce kalbe ve içe -rabbani olsun ya da olmasın- yerleşmeksizin gelen hitaptır. Düşünce kalbe yerleşirse 'iç konuşma' diye isimlendirilir. Sahibi ise nefese muhtaçtır.

Nefes nedir? Nefes, hakikatin otoritesi nedeniyle, nefsin kötülüğünü söndürmek için Allah'ın kalp ateşine musallat ettiği bir rüzgârdır.

Hakikat nedir? Hakikat, O'nun nitelikleriyle senin niteliklerinin eserlerinin senden olumsuzlamasıdır. Çünkü O senin vasıtanla sende ve senden fail olandır, fail sen değilsin. *'Her canlının perçeminden tutmuştur.'*[361] Bu olumsuzlama, adeta bir uzaklık halidir.

Uzaklık nedir? Uzaklık, emre itaatsizliklerde yerleşik olmaktır. Uzaklık bazen senden olabilir ve hallerin değişmesiyle değişir. Bu durumda o, hal karinesinin verdiği şeyi gösterir. Yakınlık da böyledir.

Yakınlık nedir? Yakınlık itaati yerine getirmektir. Bazen yakınlık 'kaabe kavseyn', 'iki yay ucu' anlamında kullanılabilir. Bu ise, dairenin çeperini bölüp onu ikiye ayıran çizgidir. Bu da, müşahede edilenin yakınlığının son noktasıdır. Bunu -mahv ehli değil- ispat ehli anlayabilir.

Mahv ve ispat nedir? İspat ibadet hükümlerini yerine getirmek, Hakk'a kavuşturan şeyleri ortaya koymaktır. Mahv ise, adet niteliklerini kaldırmak ve nedeni yok etmektir. Bu da, Hakk'ın gizlediği ve olumsuzladığı şeydir. Zevk ondan meydana gelir.

Zevk (tatmak) nedir? Zevk, ilahi tecellilerin başlangıcıdır ki içmeye (şürb) götürür.

İçme nedir? İçme, kanmayı gerektiren makamdan tecellilerin ortancasıdır. İçme kanmayı gerektirmeyen bir makamdan olabileceği gibi bazen içenin mizacı kanmayı kabul etmeyebilir.

Kanmak nedir? Kanmak her makamda tecellilerin sonudur. İçilen şarapsa, kanma sarhoşluğa götürür.

Sarhoşluk (sekr) nedir? Sarhoşluk, rahatlatıcı güçlü bir vârid nedeniyle kendinden geçmektir. Büyüklerde sarhoşluktan ayıklık meydana gelir.

Ayıklık (sahv) nedir? Ayıklık, güçlü bir vârid nedeniyle kendinden geçmeden (gaybet) sonra hissetmeye dönmektir.

Gaybet nedir? Gaybet, kalbin yaratıkların hallerinden cereyan eden şeylerin bilgisinden habersiz kalmasıdır. Bunun nedeni ise duyunun kendisine gelen huzur ile meşgul olmasıdır.

Huzur nedir? Huzur kalbin gaybeti esnasında Hakk'ın karşısında olduğunun bilincinde olmasıdır. Bu durumda kalp fena haliyle nitelenir.

Fena nedir? Fena, fiilinin yapıcısını Allah olduğunu görmekle kulun kendi fiilini görmekten uzaklaşmasıdır. Bu ise, bekaya benzer.

Beka nedir? Kulun her şeyi Allah'ın farktan ayakta tuttuğunu görmesidir.

Fark nedir? Fark, Hak olmaksızın halka işarettir. Bir görüşe göre fark kulluğu görmektir ki, bu, cem' halinin zıddıdır.

Cem' nedir? Cem', halk olmaksızın Hakk'a işarettir. Cemu'l-cem' buna göre gelir.

Cemu'l-cem' nedir? Cemu'l-cem', cemali görmek esnasında Allah'ta bütünüyle silinmektir.

Cemal nedir? Cemal, ilahi mertebeden el-Cemil ismiyle rahmet ve lütufların nitelikleridir. Âlemde görünen celalin sahibi olan cemal budur.

Celal nedir? Celal, ilahi mertebenin kahrının özelliğidir. Vücûd onun nezdinde meydana gelir.

Vücûd nedir? Vücûd, Hakk'ı vecdde bulmaktır.

Vecd nedir? Vecd kalbe tesadüf edip onu kendini görmekten uzaklaştıran hallerdir. Öncesinde 'tevâcüd' vardır.

Tevâcüd nedir? Tevâcüd, vecdi çağırmak ve vecd olmaksızın sahibinin bulduğu ünsiyet nedeniyle vecd hali göstermektir.

Ünsiyet nedir? Kalpte ilahi mertebenin müşahedesinin neticesidir. Bu ise, cemalin celalidir, çünkü ondan heybet meydana gelmez.

Heybet nedir? Heybet Allah'ın güzelliğini kalpte görmektir. Sûfilerin çoğu, ünsiyet ve bastı cemalden sayar. Hâlbuki gerçek öyle değildir.

Bast nedir? Bize göre bast, eşyayı sığdıran ve eşyanın sığdıramadığı kimsedir. Bir görüşe göre bast, ümit hali, bir görüşe göre bir işaretin kabul, rahmet ve ünsiyete zorladığı vâriddir. Bast, kabzın zıddıdır.

Kabz nedir? Kabz, bulunulan anda korku halidir. Bir görüşe göre kabz, azarlanma ve ikaza işaret eden kalbe gelen vâriddir. Bir görüşe göre ise vaktin vâridini almaktır. Bu iki hal mekân ehli için gerçekleşebilir.

Mekân nedir? Mekân, kemal ehli için gerçekleşen yaygıdaki bir yerdir. Onlar, makam ve hallere ulaşmış, orada celal ve cemalin üzerindeki makama geçmişlerdir. Artık onların ne özelliği ne de nitelikleri kalmıştır. Ebu Yezid'e 'Nasıl sabahladın?' diye sorulmuş, 'Benim sabah ve akşamım yoktur. Sabah ve akşam bir niteliğin sınırladığı kimseler için olabilir. Benim niteliğim yoktur' diye yanıt vermiştir. Arkadaşlarımız bu söz hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Şatahat mıdır, değil midir? Çünkü makam bunu gerektirir.

Şatahat nedir? Şatahat iddia ve benlik kokusu bulunan her sözdür. Bu ise, şeriat ehli kimselerde nadiren bulunur.

Şeriat nedir? Şeriat kulluğa bağlanmayı emretmektir. Ona 'tahakküm' eşlik etmez.

Tahakküm nedir? Tahakküm (kendini göstermek), velînin mertebesini göstermek üzere, istediği şeye kalkışmasıdır. Bunu gördüğü ve kendini sıkan bir nedenle yapar.

Sıkılma nedir? Sıkılma, müminin kalbinde bulunan öğütçünün etkisidir. Hal sahiplerinde ise, vecd ve ünsiyet nedeniyle harekete geçmektir.

Hal nedir? Hal, herhangi bir çaba ya da onu çekmek için gayret olmaksızın kalbe gelen her şeydir. Bir şeyin hal olması için ortadan kalkıp benzerinin yerini alması gerekir. Bu durum saflaşıncaya kadar devam eder. Bazen benzeri yerini almayabilir. Buradan sûfiler arasında hallerin sürekliliği konusunda görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bazı kimseler benzerlerin sürekliliğini kabul etmiştir. Benzerliğin sürekliliğini kabul edenler -ki benzer olduklarını bilmezler- halin sürekliliğini kabul ederler. Bunlar, hal kelimesinin 'hulul'den geldiğini düşünür. Halden sonra benzerin gelmeyeceğini düşünenler ise, devam etmeyeceğini düşünmüş, hal kelimesinin de 'kaybolmak' anlamındaki havle'den geldiğini ileri sürmüşlerdir. Bu konuda şu mısraı okurlar:

Devam etseydi hal olmazdı
Hal olan her şey yok olmuştur

Bir görüşe göre hal, niteliklerin kul üzerinde başkalaşmasıdır. Yerleştiğinde ise 'makam' adını alır.

Makam nedir? Makam merasimin haklarını tam olarak yerine getirmektir. Makam sahibinin son hali makamsızlıktır ki 'edep' demektir.

Edep nedir? Edep sözüyle bazen şeriat adabını, bazen hizmet edebini, bazen de Hakk'a karşı olan edebi kastederler. Şeriat edebi, şeriatın sınırında durmaktır. Bunlar, Allah'ın belirlediği sınırlardır. Hizmet edebi, amelleri yerine getirirken aşırı davranmakla birlikte gerçek faillerini görerek onları görmekten yüz çevirmektir. Hakk'a karşı edep ise, sana ve O'na ait şeyleri bilmendir. Edepli kişi, vaktin hükmüne göre hareket eden ya da vaktini bilen kimsedir.

Vakit nedir? Vakit geçmişe ya da geleceğe bakmaksızın içinde bulunduğun haldir. Yol (tasavvuf) ehlinin yorumu böyledir.

Yol ne demektir? Yol, Hakk'ın ruhsat bulunmayan meşru hükümleridir. Bunlar, azimetler ve kendi yerlerinde ruhsatlardır. Kendi yerlerinde ruhsatları yapanlar, azimet sahipleridir. Yol ehlinin büyük kısmı ruhsatları benimsemez, bu bir hatadır. Ruhsatları hiç yerine getirmeyen kimse, Allah'ın ruhsatlarını yerine getirenlere yönelik sevgisini yitirir. Dolayısıyla onun bu konuda bir zevki olamaz. Örnek olarak, (farz borcu olduğu için) kaza namazı kılan ve hiç nafile kılmayan birini verebiliriz. Bu davranış son derece yanlıştır. Aksine meşru olan, nafile kılmaktır. Farzlar eksik olduğunda nafilelerinden -ki gönüllü ibadet demektir- farzları tamamlanır. Farzlar eksik değilse, bu ibadetler tıpkı niyetlendiği gibi, onun için nafile olur ve bunlardan dolayı Allah'ın sevgisini 'zevk' eder. Böyle davranmayan kimse, Allah'ın şeriatını geçersiz yapmıştır. Çünkü farzları tam olduğunda onları kaza etmek caiz değildir. Böyle bir adam, kendi başına hüküm çıkartmış ve Allah'ın izin vermediği bir şeyi yapmıştır. Allah bu ibadetleri ona nafile diye yazmaz -çünkü o buna niyetlenmemiştir-. Böyle biri Allah karşısında saygısızlık yapmıştır. Allah o ibadetleri 'gönüllü' diye isimlendirmişken bu adam kaza demiştir. Dolayısıyla nafileden meydana gelen ürün onun adına gerçekleşmez, çünkü onlara niyetlenilmemiştir. Şeriat onun yaptığı ameli kaza-nafile sayacağı hakkında bir ifade de bulunmamıştır. Kavmin 'seferinin' kendisinde gerçekleştiği yol budur.

Sefer nedir? Sefer, zikir ile Hakk'a yönelme yolunu tutan kalptir. Bu ise Hak ile ya da nefes ile gerçekleşir. Bu durumda kalp yolcu diye isimlendirilir.

Yolcu nedir? Düşüncesiyle akledilirlerde sefer eden kişidir. Din dilinde bu, 'itibar (zâhirden bâtına geçmek)' diye isimlendirilir. Böylelikle yolcu dünya hayatından ahiret hayatına geçer ki böyle biri 'amel sahibi sâliktir.'

Sâlik nedir? Sâlik, -bilgisiyle değil- haliyle makamlarda yürüyen kişidir. Bu ise amel demektir. Böylelikle bilgi onun kendisi haline gelir. Zünnun şöyle der: 'Fatıma en-Nisabûri'yle karşılaştım. Ona hangi makamı söylediysem, o makamın kendisinde bir hal olarak bulunduğunu

gördüm.' Bu durum, bazen mürit (isteyen) için değil, murad (istenilen) için gerçekleşir.

Mürit ve murad (irade eden ve edilen) nedir? Murad, iş kendisine hazır iken, iradesinden çekilmiş kimse demektir. Böylelikle, herhangi bir güçlük olmaksızın, bütün alışkanlıkları ve makamları aşar. Mürit ise kendi iradesinden soyutlanan kimsedir. Ebu Hamid şöyle der: 'Mürit isimlerin kendisi adına geçerli olduğu ve isimle Allah'a yönelenler arasına giren kişidir.' Biz ise mürit ismini iki halden dolayı iki şahsa veririz: Birincisi güçlük ve sıkıntıyla yolu tutan kişidir. Bu güçlük ve zorluk onu yolundan alıkoymaz. Diğeri, iradesi eşyaya nüfuz eden kimsedir. Bu ise iradeyle özdeşleşen kimsedir. Murad ise, böyle değildir.

İrade nedir? İrade kalpteki bir elemdir. Sûfiler bu kelimeyi kullanır ve onunla temenni iradesini kasteder. O da bunun bir kısmıdır. Burada, nefsanî hazlarla ilgili olan doğa iradesi de vardır. Hakk'ın iradesinin konusu ise, ihlâstır ve 'hâcise' göre gerçekleşir.

Hâçis nedir? İlk düşünce demektir. O, hiçbir zaman yanılmayan rabbanî ilk düşüncedir. Onu, ilk sebep ve düşüncenin başı diye isimlendirmişlerdir.

Böylece sana makamların belli bir ilişki tarzıyla mertebelerle irtibatını ve birbirine bağlanmasını açıklamış olduk. Arkadaşlarımızın pek azı böyle bir ilişkiyi açıklama yolunu tutmuştur. Bu ise, Arapçadaki zincirleme bağlamdır ve İbrahim b. Ethem ve benzerlerinin işaret ettikleri bilinmeyen bir yöntemdir. Ondan sûfilerin terimlerinin lafızlarının açıklaması ortaya çıkar. Bundan iki yarar ortaya çıkar: Birincisi sûfilerin terimlerinin öğrenilmesi, ikincisi ise terimler arası karşılıklı ilişkilerin bilinmesidir. Başarıya erdiren Allah'tır.

YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ SORU

Ümmü'l-Kitab'ın -onu bütün peygamberlerden Hz. Muhammed ve bu ümmet adına saklamıştır- Te'vili Nedir? Cevap:

Ümmü'l-kitab'taki ümm (ana) kelimesi toplayıcı demektir. Ümmü'l-kura (şehirlerin anası) buradan gelir. Baş, bedenin anasıdır. 'Üm-

mü re'sihî' (başının anası) denilir. Çünkü baş, insanın duyusal ve manevi güçlerinin toplandığı yerdir. Fatiha suresi indirilmiş bütün kitapların anasıdır ve büyük Kuran demektir. Başka bir ifadeyle her şeyi içeren büyük ve yüce toplam demektir. Hz. Muhammed'e cevamiü'l-kelim verilmiştir, şeriatı da bütün şeriatları içerir. O, Âdem yaratılmazdan önce peygamber idi. Bütün şeriatlar ondan diğer nebilere yayılmıştır. Diğer nebiler, bedeniyle bulunmadığında Hz. Muhammed'in yeryüzündeki vekil ve elçileriydi. Bedeniyle var olsaydı hiçbirinin şeriatı olmayacaktı. Bu durum Hz. Muhammed'in, 'Musa yaşasaydı bana uymaktan başka bir şey yapamazdı' sözünde dile getirilir.

Allah şöyle buyurur: *'Biz Tevrat'ı indirdik, onda hidayet ve nur vardır. İslam olmuş peygamberler hidayete erenler için onunla hüküm verirler.'*[62] Biz Müslümanlarız. Bilginlerimiz de nebilerdir. Biz, her şeriat ehli için onların şeriatlarıyla hüküm veririz, çünkü onlar bizim Peygamber'imizin şeriatıdır. Bunları onaylayan Hz. Peygamber olduğu kadar şeriatı da onların asıllarıdır. Hz. Peygamber, bütün insanlığa gönderilmiştir. Bu ise, başka biri adına gerçekleşmemiştir. 'İnsanlar', Hz. Âdem'den son kimseye kadar olan kimselerdir. Onlara gelmiş şeriatlar, vekillerinin eliyle Hz. Muhammed'in şeriatlarıdır. Çünkü Peygamber bütün insanlara gönderilmiştir. Öyleyse bütün elçiler, onun vekilleridir. Peygamber bedeniyle ortaya çıktığında, bütün hüküm ona ait iken her hüküm sahibi de ona dönmüştür. Öyleyse Peygamber'in mertebesi, dünyada dış varlığının ortaya çıktığı esnada elçilerinden hiçbirine verilmemiş bir özelliğin ona verilmesini gerektirdi. Bu özellik vekillerinde parçalanmış şeyleri içeren bir büyüklük ve bir ilave olmalıydı.

Bu nedenle Allah ona ümmü'l-kitab'ı verdi. Ümmü'l-kitab bütün sayfa (suhuf) ve kitapları içerir. Onlarla birlikte Ümmü'l-kitab, özet bir şekilde, bütün ayetleri kendinde toplayan yedi ayet olarak bizde ortaya çıkmıştır. Nitekim Allah'ın yedi niteliği de bütün ilahi isimleri içerir ve her bir ilahi isim onlardan birine gider. Üstad Ebu İshak el-İsferâyînî *el-Celi ve'l-Hafi* isimli kitabında böyle yaparak bütün isimleri yediye döndürmüştür. Üstad, ilahi isimlerden kelam sıfatına ait olarak eş-Şekûr ve eş-Şâkir isimlerini bulmuş, diğer isimleri de sıfatlara bölmüş, onlar da kendilerini içerdiği için isimleri kabul etmiştir. Bu bağlamda bir kısmını bilgiye, bir kısmını kudret ve diğer niteliklere katmıştır.

Ümmü'l-kitap da böyledir. Allah, nebilere, yani Hz. Muhammed'in vekillerine indirilmiş kitap ve sayfaları ona katarak Peygamber ve bu ümmet adına saklamıştır. Bu sayede onlar öncelik bakımından diğer nebilerden ayrışır. Hz. Peygamber 'en büyük imamdır.' Bu kitabın kendisinde ortaya çıktığı ümmeti ise '*İnsanlar için çıkartılmış en hayırlı ümmettir.*'[63] Bunun nedeni, onların içinde Hakk'ın suretiyle ortaya çıkmasıdır. Hz. Peygamber'in kendisinde zuhur ettiği devir de, kendilerinde şeriatıyla bulunduğu önceki ve sonraki asırlara göre, bütün asırların en hayırlısıdır.

Bu ümmetin toplayıcılığının bir yönü de, Allah'ın velîlerine Allah'tan uzak insanların niteliklerinde de bir yakınlık payı ayırmış olmasıdır. Böylece lafız ve anlamda ortaklık gerçekleşirken anlam değişir. Söz gelişi hırs için kötü bir nitelik deriz. Bilgiyi öğrenme ve onunla Allah'a yaklaşmada hırslı olduğumuzda ise, övülen bir niteliktir. Hırs, lafzın kötü kullanımıyla yerilmiştir. Çünkü hırs, kayıtsız anlamda kullanıldığında, kınanmış bir huydur. Övülen hırs kastedildiğinde ise sınırlanır ve 'iyiliğe haris' denilir. Haset de böyledir. Genel anlamda sınırlanmaksızın hasetten Allah'a sığınılır. Çünkü o, genel kullanımında kötü anlam taşır. Özel kullanımında ise, övülen bir anlamda kullanılır. Bu nedenle Allah bu ümmetin velîlerinde böyle bir bakışı bir araya getirmiştir. Onlar da, kınanmış isimlerdeki paylarını elde ederek hiçbir şeyi yitirmemişlerdir. Çünkü onlar, bütün makamları toplayanlardır. Dolayısıyla onların her şeyde bir tecrübe ve payı vardır.

Bir nitelik geldiğinde, hangi niteliği varsayarsan varsay
Onda bolca payımız ve meşrebimiz vardır

Nitelik ister kınanan, isterse övülen türden olsun
Hepsi kavmin amaçladığı şeydir

O'nun niteliklerini bizim niteliklerimizde görmez misin?
Bizim niteliklerimiz de O'nun niteliğidir, yalanlanma!

O'nun bir halde sevinci ve neşesi vardır
Bıktığı ve şaşırdığı da bize bildirildi

Alay etmek, unutmak ve tereddüt de O'na ait
Hile ve tuzak da O'nun niteliği, hepsi düzenlenmiştir

Kulun da celal ve övgüsü vardır
İzzet ve tazim O'nun mertebesinde teşvik edildi

Bunlar İlah'ın niteliklerindendir, düşünün!
Hakkında konuştuğum bu sözü övünüz

Ben velîleri de böyle överim
Yaratıklar için 'örf' olarak kınama sayılan özelliklerle

Açıkladığım bilgiyi inkâr eden kişi
Bilen ve Hakk'a yakın bir kul değildir

Velîlerden bir grup, haset edenlerdir. Hz. Peygamber 'İki şeye haset edilir' der. 'Birincisi Allah'ın bilgi verdiği ve insanların arasında dolaşan bir adamdır. Diğeri ise, Allah'ın mal verip de malını iyi yolda harcayan bir adamdır.' Erdemsizlikleri kabul etmeyip erdemleri ve hayırları toplamayı seven üstün nefs sahipleri şöyle demişlerdir: 'Haset yüce işlerde olabilir. İşlerin en yücesi ise erbabıyla bilinenlerdir. Rablerin rabbi, niteliklerin ve güzel isimlerin sahibi ise Allah'tır. Öyleyse geliniz! İsimleriyle ahlâklanışta O'na benzeyiniz.' Böylece bunu yapmışlar, aşırıya gitmişler, bu konuda o kadar gayret göstermişlerdir ki artık bir şeye 'ol' dediklerinde o şey meydana gelir olmuştur. Bu ise Allah'ın kendisiyle övüldüğü mertebelerin en yücesidir. Haset olmasaydı, sûfiler bu makamı elde etmek için çalışmazdı.

Bir grup velî ise, sihir yapanlardır. Sihir, genel anlamıyla çirkin bir niteliktir. Velîlerin ondan payı ise Allah'ın kendilerine harfler ilmini öğretmesidir. Harfler ilmi, velîlerin ilmidir. Onlar, Allah'ın harf ve isimlere yerleştirdiği ve kendilerinden hakikat ve hayal âleminde şeylerin ortaya çıktığı sırlı özellikleri öğrenir. Öyleyse sihir, genel anlamda kınanmış olsa bile, özelde övülen bir niteliktir. Bu yönüyle sihir, keramet ve harikulade kapsamındadır. Fakat velîler 'sihirbaz' diye isimlendirilmez. Bununla beraber onlardan harikulade olaylar görülür. Bu durum, onlar adına 'keramet' diye isimlendilirken âlimlere göre sihrin ta kendisidir. Hz. Musa'nın sihirbazları sihir bilgisini yitirmemişlerdi. Bununla bera-

ber onlar, Hz. Musa ve Harun'un Rabbine inanmış, Allah'ın dinine girmiş, 'ahireti dünyaya, Allah'ın azabını Firavun'un gücüne yeğlemişlerdi.' Bununla beraber onlar, sihri biliyordu. Sihir bize göre 'simya ilmi' diye isimlendirilir, çünkü o alamet anlamındaki 'sime' kelimesinden türetilmiştir. Başka bir ifadeyle sihir, bir takım alametleri bilmek ilmidir. Söz konusu şeyler, harflerin toplanışı, isim ve kelimelerin dizilişinden meydana gelen şeyler üzerine konulan alametlerdir.

İnsanların bir kısmına bütün bunlar sadece 'Bismillahi vahdehu (Tek olan Allah'ın adıyla)' sözünde verilmiştir. Böylelikle besmele o kişi için, bütün isimlerin yerini alır ve yine o kul adına, Allah için 'kün' sözü gibidir. Besmele, Fatiha suresinden bir ayettir. Buradan da besmele -diğer surelerin besmele'si değil- etkin olur. İnsanların çoğu bundan haberdar değildir. Öyleyse, var olanların genel anlamda kendisinden edilgin oldukları besmele, Fatiha suresinin besmelesidir. Diğer surelerin besmelesi ise, özel şeylere aittir.

Salihlerin büyüklerinden ve âlemde tasarruf sahibi birisi olan Fatıma b. Müsenna ile karşılaşmıştım. Ondan harikulade olaylar, bilhassa Fatiha suresi vasıtasıyla ortaya çıkardı. Ben bu durumu onda gördüm. O ise, herkesin Fatiha suresinin bu özelliğini bildiğini zannederek bana şöyle demişti: 'Fatiha suresini bildiği halde herhangi bir şeyin bir insana direnmesine şaşarım. Niçin bunu okumuyorlar da istedikleri meydana gelmiyor ki? Bu apaçık bir mahrumiyet değil midir?' Onun hizmetinde bulundum ve kendisinden istifade ettim.

Onlardan bir grup kâfirlerdir (kendilerini örtenler, çiftçiler). Onlar, Melamiler gibi, makamlarını gizleyenlerdir. Kâfirler, (sözlük anlamıyla) ziraatçılardır, çünkü onlar toprakta tohumu gizlerler. Ünsiyet, melâmet ve rahmet ehli, Kuran'a ve bütün eşyaya baktıklarında, gözleri güzellik ve cemale düşer, güzellikten başka herhangi bir şeyi görmezler. Kuran okuduklarında ise, azap görenlerin suretlerinde onlar için sadece iyi fiillerin içerdiği şeylerin suretleri ortaya çıkar. Onların gözleri sadece böyle şeyleri görür. Bu, kendisini 'kullarını cezalandırma' ile nitelendirip kayıtsız anlamda bu nitelik kendisinde bulunduğunda Allah'ın onlara gösterdiği şeydir. Böylece onlar, her nitelikten kendi yollarında onlara layık şeyleri alır, onu en güzel şekilde onlara yönlendirirler. Bu durumda, başkalarına göre azap olan şeyler, onlar için nimet olur. Dış görünüş

birdir, bakılan ise -bakanların farklılığı nedeniyle- değişir. Öyleyse her bakılanın kendisine özgü bir gözü vardır.

Kayıtsız anlamda kâfir, kalbini ve kulağını Allah'ın mühürlediği ve gözüne perde çektiği kimsedir. Velîlerden kâfir olan ise, kalbinde Hakk'ın mührünün bulunduğu kimsedir. Çünkü Hak bu kalbi evi edinmiş ve 'Beni göğüm ve yerim sığdıramadı, mümin kulumun kalbi sığdırdı' demiştir. Allah kıskançtır, yaratıklarından herhangi birinin O'na karşı çıkmasını irade etmez. Nitekim Harem de mühürlüdür ve birinin orada avlanması ya da bir ağacı kesmesi helal değildir. Allah sadece kulun kalbine bakar. Allah bir kulun kalbini mühürlediğinde, onun kalbine Rabbinden başkası girmez. Onun kulağını da mühürlemiştir. Böyle bir kul, herkesin sözüne Rabbinin sözüne baktığı gibi bakar. Onlar, anlamsız şeylerden yüz çevirmiştir. Gözünde de perde vardır. Bu ise, inayet perdesidir. Onlar her şeye Allah'ı gösteren bir ayet olarak bakar. Bu koruma, onların gözleriyle delil ve ibret gözü olmaksızın bakmak arasında perdeye dönüşür. Bu perde, onlar ile bakılması uygun olmayan şeylerin arasındadır. Öyleyse bu perde, övülen bir perdedir. 'Onlar için azap vardır.' Azap kelimesi, uzubetten (tat) gelir. 'Azap büyüktür.' Yani kıymeti büyük bir şeydir. Çünkü azap, Allah tarafından mümini tercih ederek böyle isimlendirildi. Mümin, Allah'ın düşmanlarına elem verecek azabı (kendisi için) tatlı bir şey gibi algılar. Öyleyse (tat anlamındaki) azap, müminlere göre böyledir.

Onlardan bir grup, sağır, dilsiz ve kördür. Onlar düşünmez ve geri dönmezler. Bu kesimdeki insanlar, duyulması helal olmayan şeyi ve efendilerinin sözünün dışındaki sözleri duymaktan sağırdırlar. 'Dilsizdirler'; onlar efendilerinin razı olmayacağı şeyleri söylemezler. Kâfirler de Allah'ın zikrini söylemede 'dilsizdir.' Böylelikle bağlam değişmiş ve nitelik geçerli olmuştur. 'Kördürler'; onların gözü, eşyada fail olarak Allah'tan başkasını görmez. Velîlerden her biri, Allah'a dair bilgisindeki makamına göre, bu özelliklerde bulunur. Onların bu niteliklerin övülen kısımlarından aldıkları şey de (bilgilerine göre) değişir. Vaktimiz meselenin ayrıntıları için yeterli değildir. Meselenin bu kadarına değinmek ile yarar gerçekleşmiştir. 'Geri dönmezler'; başka bir ifadeyle sadece Allah'a dönerler. 'Akletmezler'; yani sadece Allah'tan öğrenirler. Onlar, bu niteliklerden kınanmış fiillere dönmezler. Çünkü Allah, o niteliklerle bedbaht kullarını nitelemiştir. Onlar akletmez. Onlar, bu niteliklerde

sadece yapılması övülmüş nitelikleri 'aklederler.' Bunlar, kendisiyle nitelenen herkeste gerçek anlamıyla bulunan niteliklerdir. Bu insanlar bu niteliklere göre hareket ederken farklı farklı davranır. Dolayısıyla mecaz anlamıyla onlarla nitelenmeleri söz konusu değildir, onlarla gerçek anlamda nitelenirler. Bunu bilesin!

Bir grup ise, 'zalimlerdir.' Allah şöyle buyurur: '*Sonra kitaba seçtiğimiz kulları varis yaptık.*'[64] Seçilmiş olan, velîdir. Seçilenler hakkında ise şöyle demiştir: '*Bir kısmı kendisine zalimdir.*'[65] Bu kişi, nefsine sahip olduğu hakkı vermeyendir. Nefsine şöyle der: 'Nefsim! Dünyada benim üzerimdeki hakkını senin adına ahirete erteliyorum.' Bu kul burada gayret ve çabayla çalışır; azimetlere sarılır, ruhsatlara yönelmez. Bütün bunlar nefsin hakkıdır. Başka bir ifadeyle kendisi için kendine zulmeder. Öyleyse o, nefsinden dolayı 'zalimdir.' Bu nedenle Allah seçtiği kimse hakkında '*Onların bir kısmı kendisi için zalimdir*'[66] demiştir. Yani, mutlu etmek istediği nefsinden dolayı zalimdir. Dolayısıyla bu kişi, nefsine sadece nefsi için zulmetmiştir.

Velîlerden bir grup ise gafillerdir. Onlar, Allah'ın kendileriyle 'namaz kılması' nedeniyle '*namazlarından gafil kalan kimselerdir.*'[67] Onlar, alınlarının Allah'ın elinde bulunduğunu görürler. Allah namazda onları ayakta tutar, rükû ettirir, secde ettirir, onlarla okur, onlarla tekbir getirir, onlarla selam verir. Çünkü Allah, onların kulakları, gözleri, dilleri, elleri ve ayaklarıdır. Nitekim kutsi bir hadiste böyle denilir. Kim bu hali müşahede ederse, 'kendi namazından' habersizdir. Halbuki Allah 'namazdan' demiştir, çünkü 'namazdan' gafil değildir. Onların gafletleri, namazı kendilerine izafe etmelerindendir. Bu nedenle hakikat ehli, '*namazlarından habersizdirler*'[68] ayetiyle buradaki kınamayı -ki habersiz olanlara aittir-, kendi namazıyla Allah'ın onunla namaz kılmasını düşüncesinde bir araya getirenle ilgili saymıştır. Bu, en yetkin davranıştır. İki adamı bu büyük iki makamda mukayese ettiğinde birisi, o ikisini birleştiren diğeri için meydana gelen hayırdan eksik kalmıştır. Bu eksiklik, göreli olarak, diğeri için bir kınanmadır. Nitekim, 'Ebrar'ın iyilikleri, Hakk'a yakınların kötülükleridir' denilir. Bir ayette ise, '*Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür*'[69] denilir.

Bir grup ise insanlara gösteriş yapan riyakârlardır. Onlar, bu ümmetin âlimleri kendilerine uysun diye eylemde bulunanlardır. Davranış-

larıyla insanlara öğretmenlik yapar ve onlara öğretmeyi amaçlarlar. Çünkü gören için fiil sözden etkindir. Hz. Peygamber 'Benim kıldığımı gördüğünüz tarzda namaz kılın' demiştir. Hz. Peygamber namazı nitelemiş olsa bile, insanlar kendisini görsün ve ona uysunlar diye, minberin üzerinde namaz kılmıştır. Bu durum, amellerin hepsinde böyledir. Allah'a yaklaştıran fiillerde velîlerin gösterişten payları budur.

Velîlerden bir grup ise 'yardıma engel olanlardır.' Onların bu (kınanmış) davranıştan payları, insanları sebepleri görmekten perdelemektir. Böylelikle onların bakışlarını 'sebeplerin yaratıcısına' çevirirler. Allah'tan başka yardımcı yoktur. Onlara şöyle demek emredildi: *'Senden yardım isteriz.'*[70] Yardım edenlerden yardım isteriz denilmemiştir.

Bir grup ise kaş göz hareketi yapanlardır. Onlar, çokça ayıplayanlardır. Allah'ın velîleri her şahsı nefsin ayıplarına muttali eder. Çünkü herkes bunun farkına varamaz. Bir ârif mertebe sahiplerinden her bir grup hakkında nefsin ayıplarını nitelemeye başladığında, her grup daha önce kendisine örtülüyken ayıbının farkına varır. Örnek olarak hükümdar ve onun mertebesiyle ilgili ayıpları, kadı ve bütün valilerle ilgili ayıpları, aynı şekilde zahitlerin, salihlerin ve sıradan insanların nefslerinin eksikliklerini verebiliriz. Velîlerin kaş ve gözle kınamadan payları bu kadardır.

Velîlerden bir grup, fâsıklar (çıkanlar), bozanlar, kesenler ve bozgunculuk yapanlardır. Fâsıklar, kendileriyle mutluluk ve Allah'a yaklaşma arasına giren niteliklerden çıkanlardır. Bozanlar, sözleşmeyi yaptıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozanlardır. Onlar, O'na itaat etmek üzere söz vermişlerdir. Hakk'a yakınlık ve keşf makamına ulaştıklarında ise, Allah'ın onlar vasıtasıyla fail olduğunu öğrenirler. *'Sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı.'*[71] Böylelikle onlar, güç ve fiillerinin olmadığını görürler. Bu durumda fiili kendisine havale ederek, Allah'a verdikleri sözü bozarlar. Bu sözleşme, onu yapan bir fail ile birlikte geçerli olabilir. Onlar ise, müşahede yoluyla, ameli yapanın Allah olduğunu görür. Dolayısıyla sözleşme Allah'tan Allah ile yine kendisi arasında gerçekleşmiştir. Böylelikle söz alınırken perdenin bu algıdan kendilerini körleştirdiğini öğrenirler. Sözleşme perde ehline lazımdır. Bu müşahede neticesinde onların sözleşmeleri bozulur. Onların amelleri, kendileri

bunu görmezken, Allah vasıtasıyla gerçekleşir. Öyleyse bu insanlar, amellerini kendilerine izafe etmekten korunanlardır.

Aynı durum Allah'ın 'bağlanmasını emrettiği şeyi kesmelerinde' geçerlidir. Kastedilen, (sıla-i)rahimdir. Hz. Peygamber 'Rahim Rahman'dan bir daldır, onu birleştireni Allah da birleştirir' demiştir. Onlar, rahmi Rahman vasıtasıyla birleştirir ve kesilmesi gerekeni de keserler. Bu durumda Rahman'ın kendilerine ihsan ettiğini görürler. Bu grup 'ortadan' çıkarak Şârî'nin sıla-i rahim ile ilgili sözüne bağlanır. İnsanlar, bu ifadeyi malla yakınlara iyilik anlamında yorumlamıştır. Bu grup ise kastedileni, yakınlığı Allah'a bağlamak şeklinde anlarlar. Öyleyse onlar, rahimleri asıllarına yöneltirler ki, o da Rahman'dır. Akrabalarına verirken de 'veren ve alan elin Allah'ın eli olduğunu öğrenirler.' Çünkü rahim Rahman'dan bir daldır. Öyleyse vermek Allah'tan olduğu gibi almak da Allah'tandır. Böylelikle bu insanlar mal yoluyla sıla-ı rahim yapmaktan kesilir (geri durur). Çünkü onların (mal verecek) bir elleri yoktur. Bununla beraber, görünüşte son derece ihsan sahibidirler. İnsanlar ise, bunun farkına varmaz.

'*Yeryüzünde bozgunculuk yaparlar*'[72] da bu anlama gelir. Onların dünyalarının fesadı, yeryüzündeki bozgunculuklarıdır, çünkü cennet göktedir. Bu fesat sayesinde gökteki ahiretleri düzelir. Onlar oruç tutar, uykusuz kalır ve ağır yükleri kaldırırlar. Bütün bunlar beden yerinin (arz) bozulması ve fesadıdır. Bu fiiller neticesinde bedenler zayıflar, bitkinleşir ve yorulur. Bütün bunlar kitapta bedbahtların niteliğidir. Allah şöyle buyurur: '*Onlar fâsıklardır.*'[73] Sonra onları şöyle niteler. '*Onlar sözleşmeden sonra Allah'a verdikleri sözü bozanlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi kesenler ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlardır.*'[74]

Bir grup ise sapkınlardır (dâllûn). Onlar, Allah'ın celal ve büyüklüğünde hayrete düşmüş şaşkınlardır. Dinginlik ve itminan istediklerinde ise, Allah kendisi hakkındaki bilgiden onları şaşırtan ve telef eden şeyleri kendilerine gösterir. Bu durumda şaşırmış ve telef olmuş bir halde kalırlar. Allah'ı bilmekle ilgili kendilerini dinginleştirecek bir şeyi elde edemezler. Kalpleri sürekli ıstırap halinde, akılları hayrettedir. Bunlar, Allah'ın velîlerinden dalalette olanlardır. Onları farklı suretlerdeki tecelli hayrete düşürür.

Velîlerden bir grup ise, saptıranlardır. Allah şöyle buyurur: *'Ben saptıranları destekçi edinmem.'*[75] Onlar bâtınî yorumda kendilerine uyan öğrencilere Allah hakkında hayret yolunu ve O'nu bilmekten acizliği gösterenlerdir. Onlar, öğrencilerine her şeyin sahipliğinin Allah'ın elinde olduğunu gösterir. Bununla beraber Allah, kullarına amel yapmayı emreder. Amel yapan ise -kendileri değil- onlar vasıtasıyla Haktır. Böylelikle insanlar Allah'ın şanının gerektirdiği mutlaklık ve sınırsızlığın farkına vardıklarında 'saptıranlar' haline gelirler. Yani, yaratıkları Allah'ın celalinde hayrete düşürdükleri için hayrete düşürenler haline gelirler. Allah teala şöyle buyurur: *'Biz onları yapmadık.'*[76] Yani, saptıranlar. *'Onlara göklerin, yerin ve kendilerinin yaratılışını göstermedik. Saptıranlardan yardımcı edinmedim.'*[77] Kendilerini hayrete düşürürken yardımlaşmadık. Bilakis onları hayrete düşüren -kendileri değil- benim. Bununla beraber, onların niyetlerine karşılık ecirleri vardır. Onları -kendileri değil- benim hayrete düşürdüğümün ve onları destekçi edinmediğimin kanıtı, insanların bir kısmının onları kabul etmesi, bir kısmının ise kabul etmemesidir. İş onlara kalsaydı, herkesin kendilerini kabul etmelerini yeğlerlerdi. Halbuki iş -onların değil- benim elimde olduğu için, bazı insanlar onları kabul ederken bazılarının reddetmesini sağladım. Böylelikle onlar, benim hakkımda hayreti kabul etmiştir. Bu nedenle onları hayrete düşüren benim, onlar değil! Şu ayet bu anlamda yorumlanabilir. *'Ben saptıranları destekçi edinmem.'*[78] Onları bu konuda ben ödüllendiririm.

Velîlerin bir kısmı yalancılardır. Onlar, namaz kıldık, işittik ve itaat ettik diyenlerdir. Onlara din tarafından emredilen iyiliklerden yapma iddiasında bulundukları şeyler söz konusu olduğunda *'işittik ve itaat ettik'*[79] deyiniz denilir. Onlar bilir ki, işler Allan'ın elindedir. Allah ecir vermeseydi, bu işleri yapamazlardı. Allah bir amele 'o yerde gerçekleş' demeseydi, gerçekleşmezdi. Bununla beraber onlar, ameli kendilerine ait sayar. Bu yönden de yalancıdırlar. Aynı şey bütün amellerde geçerlidir.

Velîlerden bir grup ise, yalanlayanlardır. Onlar, bu iddia sahiplerini amellerinde gören gruptur. Söz konusu kimseler amellerin kendi amelleri olduğunu ya da Allah'tan olduğunu görürler, fakat kendilerine ait olduklarını iddia ederler. Bu grup onları bu iddialarını ve amellerini kendilerine izafe edişlerini yalanlar. Bu nedenle kendilerine 'yalanlayan-

lar' denilir. Kâmil insan, amelleri Hakk'ın izafe ettiği şekilde kendine izafe edip Hakk'ın izafe etmediği şekilde izafe etmeyen kişidir, çünkü kâmil, mertebeleri bilir. Bu bakıştan yoksun kalıp iddia sahiplerini her durumda yalanlayan ise, değeri büyük olsa bile, saygısı eksik olan kişidir. Bu eksiklik onun adına 'veyl (yazık)' diye isimlendirilir. Çünkü o, genelde yalanlayanlar için geçerlidir. Söz konusu kişi kıyamet günü yalanlayışında bir takım mertebeleri kaçırdığını görecektir. Söz konusu mertebelerde ameli sahiplerine izafeyi onaylaması gerekirken bunu yapmamıştır. Bu durumda şöyle der: 'Yazık bize! Niçin bu konuda meseleye hakkıyla bakmadım da bütün hayırların toplamı demek olan edep bilgisini elde etmedim.' Bu kişi, *'Yalanlayanlara o gün yazık olsun!'*[80] ayetinin hükmü altına girer. Başka bir ifadeyle onlar *'Yazık bize, yazık bize!'*[81] derler. Mutlu olsalar bile, böyle derler. O gün 'pişmanlık günüdür.'

Bir grup ise, fâcirlerdir -Allah kendilerinden razı olsun-. Onlar, siccînde bulunur. Bu kelime, *sicn*'den (hapishane) gelir. Onlar, nefslerini hapseden ve onu yasaklanan fiillerde tasarruftan geri tutanlardır. Bu anlamda (aynı kökten gelen) 'fışkırma (tefcîr)' hapsedilmiş bir şeyde gerçekleşebilir. *'Allah'ın kullarının kendisinden içtiği fışkıran bir pınar...'*[82] Onlar, fâcirlerdir. Onlar, Allah'ın genele kapatmış olduğu mârifet kaynaklarına gelirler. Çünkü çoğu fıtrat, bu kaynakların fışkırmasından mutlu olmaz. Bunun nedeni -bozuk bakışa göre- bu durumun her şeyi mubah saymaya, hulule ve insanları bedbaht yapan diğer şeyleri benimsemeye sevk etmesidir. Halbuki bu grup anlama gelmiş ve bu gözler (pınarlar) kendiliğinden fışkırmış ve suyundan içmişler, hidayetlerine hidayet katılmış, kanıtlarına kanıtlar eklenmiştir. Böylelikle mutlu olmuşlar, mutlulukları artmış ve büyümüştür. Fâcirlerin kendisiyle isimlendirildiği 'fücur'dan velîlerin payı budur.

Genel anlamda kınanmış her nitelik bu esasa göre ele alınıp sınırlanarak övülen bir nitelik meydana gelir ve sana ondan bir ad verilir. Buna mukabil, onun genel kullanımında sahibi kötü nitelikle isimlendirilir. Yüce Kitabı ve Sünneti bu konuda inceleyip gereğine göre davranmalısın. Çünkü bu inceleme, söz konusu niteliklerle nitelenen bedbahtlar ve mutlular hakkında farklı hüküm'leri verecektir. Aklını bu işe vermelisin! Bütün bunlar, Ümmü'l-kitabın bereketindendir. Böyle bir bakış, bu

ümmetin dışındaki başka bir ümmete açılmadı ve sadece Muhammed ümmeti bu bakışta korundu.

Bu bağlamda kınanabilecek en büyük nitelik şirktir (ortak koşmak). Velîlerin bir grubu Allah'a ortak koşanlardır. Allah şöyle buyurur: *'Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz.'*[383] Gerçekte de durum öyledir. Örtseydi, O'na şirk koşulmazdı. Allah ismi, içerdiği şeylerde kendisine ortak koşulan bir isimdir. Söz gelişi er-Rahman ismi ona ortak olmuştur. Allah şöyle der: *'İster Rahman ister Allah diye dua edin: Hangisiyle çağırırsanız en güzel isimler O'na aittir.'*[384] Böylelikle Allah ismine anlam bakımından bir ortak getirmiştir ki o da er-Rahman ismidir. Müşrikler, ilahi isimlerde ortaklığı kabul edenlerdir. Çünkü isimler, zâta delil olmada ortak iken kendilikleriyle delil oldukları anlamlarda birbirlerinden ayrılırlar. Bu anlamlara örnek olarak rahmet, mağfiret, intikam, hayat, ilim ve benzerlerini verebiliriz.

Şirk böyle bir özelliğe sahip olunca, bağışlanması mümkün diğer bütün nitelikleri nasıl ele alacağını anlamış olursun! Bu durumda sahibini bedbaht yapan ortaktan dolayı korkma! Böyle biri gerçek anlamda müşrik değildir. Sen ise gerçekte müşriksin. Çünkü ortaklık, ortaklığa konu olan hakikatteki birliktir. Bu durumda ortaklardan her biri, o konuda aynı hükme sahiptir. Aksi halde, kayıtsız anlamda ortak olamaz. Bedbahtın kabul ettiği ortak, ortaklığın gerçekleştiği bir konuda Allah ile beraber bulunamaz. Öyleyse bedbaht, gerçek anlamda müşrik değildir. Mutlu müşrik ise, öyle değildir. Çünkü o, Rahman ve diğer bütün isimleri zâta delil olmada Allah ismine ortak yapmıştır. Öyleyse bu kişi, bedbahta göre daha güçlü müşriktir. Birincisi yalancı bir iddianın ortakçısıyken mümin doğru bir iddiayla ortağı kabul etmiştir. Bu nedenle doğruluğu nedeniyle, bu 'mümin müşrik' bağışlanmışken iddiasındaki yalan nedeniyle diğer müşrik bağışlanmamıştır. İşte 'mutlu müşrik' diğerine göre bu isme daha layıktır.

YÜZ ELLİ BEŞİNCİ SORU

Allah Bütün Peygamberleri Mağfiretle Müjdelemişken, Peygamber'imiz İçin Olan Mağfiretin Anlamı Nedir?

Cevap:

Mağfiret, örtmek demektir. Allah nebilerden Allah'ın Peygamber'inin elçileri olduklarını gizlemiştir. Bunu onlara ahirette gösterecektir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Ben kıyamet günü insanların efendisiyim.' Hz. Peygamber diğer peygamberlerin de şefaat edebilmeleri için onlara şefaat eder. Çünkü Hz. Peygamber'in herkese dönük şefaati, şefaatin farklı türleriyle, şefaat edilenin durumuna göre gerçekleşir. Allah peygamberlerini özel mağfiret ile müjdelemişken bizim Peygamber'imizi genel mağfiret ile müjdelemiştir. Bu bağlamda onun masumluğu sabittir. Hz. Peygamber'in bağışlanacak bir günahı olmadığı gibi günahın ona izafesi, muhatap olması bakımından söz konusudur. Kastedilen ise onun ümmetidir. Bir mısrada şöyle denilir:

'Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit.'

Nitekim ona şöyle denilir: '*Sana indirdiğimizden kuşkudaysan, senden öncekilere sor.*'[85] Bilindiği gibi Hz. Peygamber bir kuşku içinde değildi. Kastedilen ümmetinden kuşku içinde olanlardır. Aynı şekilde '*Sen ortak koşarsan amelin boşa çıkacaktır*'[86] denilir. Kastedilen ise, bu nitelikte ortak koşanlardır. Başka bir ayette '*Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar*'[87] buyrulur. Hz. Peygamber ise günahtan masumdur. Bu durumda Hz. Peygamber mağfiret ile muhatapken kastedilenler gelmiş ve gelecek ümmetidir. Gelmiş olanlar Âdem'den onun zamanına kadarki insanlar, gelecek olanlar ise kendi zamanından kıyamet vaktine kadar var olacak insanlardır. Çünkü hepsi onun ümmetidir. Çünkü her ümmet, Allah'tan gelen bir şeriatın altındadır. Daha önce de söz konusu şeriatın el-Bâtın ismi yönünden Hz. Peygamber'in şeriatı olduğunu ifade etmiştik. Bu durum Hz. Muhammed'in Âdem toprak ve su arasındayken peygamber olmasından kaynaklanır. O, nebi ve resullerin efendisidir, çünkü o, insanların efendisidir. Nebi ve resuller de insandır. Bütün bunları daha önce anlatmıştık. Böylelikle Allah '*senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar*'[88] ayetinde peygamberliğinin bütün insanlara

yönelik olmasıyla Hz. Peygamber'i müjdeler. Başka bir ayette *'Seni bütün insanlara rahmet olarak gönderdik'*[89] buyurur. Herkesin onun şahsını görmesi gerekmez. Hz. Peygamber yaşarken Ali ve Muaz gibi sahabesini elçi olarak ve davetini tebliğ etmek üzere Yemen'e gönderdiği gibi diğer resul ve nebileri de ümmetlere elçi olarak göndermiştir. Bu durum Âdem su ve toprak arasındayken peygamber olduğu andan itibaren geçerlidir. Böylelikle bütün elçiler Allah'a davet etmiştir. İnsanlar ise, Âdem'den kıyamete kadar onun ümmetidir. Allah geçmiş ve gelecek ümmetinin günahlarının bağışlanacağını Peygamber'ine müjdelemiştir. Burada hitap Hz. Muhammed'e iken, kastedilen insanlardır. Allah hepsini bağışlar ve mutlu eder. Bu bağışlama, her şeyi kuşatan rahmetin genelliğine layık iken Hz. Peygamber'in mertebesinin genelliğinin bir gereğidir. Hz. Peygamber -ayette belirtildiği gibi- bütün insanlara gönderildi. Allah 'Seni özel olarak şu ümmete ya da kıyamet gününe kadar bu zamana gönderdik' dememiş, bunun yerine, Peygamber'in bütün insanlığa gönderildiğini belirtmiştir. İnsanlar ise, Âdem'den kıyamet vaktine kadarki kimselerdir. Onlar, gelmiş ve geçmiş günahların bağışlanması hitabıyla kastedilenlerdir. *'Allah büyük ihsan sahibidir.'*[90]

Fakat dünyada bir mağfiret olduğu gibi kabirde, haşirde ve cehennemden çıkıp çıkmamaya göre ateşte de bir mağfiret vardır. (Ateşten çıkmayana dönük mağfiret nedeniyle) Cehennemde kalana azabın ulaşması perdelenir. Bu ise, cehennemdeyken insanın tadına varacağı bir nimetin yaratılmasıyla gerçekleşir. Öyleyse bu, acısız azaptır.

Tirmizi'nin sorularıyla birlikte vereceğimiz cevaplar da -yeterli olmamakla birlikte- sona erdi. Söylemediklerimiz, verdiğimiz cevaplara göre kıyaslanamayacak kadar fazladır. Çünkü özetlemek, uzun konuşmaktan daha uygundur. İşlerin hakikatlerini dile getirme ve açıklamanın bir sonu yoktur. Allah'ın bilgisi geniştir ve bize öğrettikleri bir sınırda durmaz. Başarıya erdiren Allah'tır. O'ndan başka Rab yoktur.'

Doksan birinci kısım sona erdi, onu 'Tövbe' hakkındaki yetmiş dördüncü bölüm ile doksan ikinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSAN İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YETMİŞ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tövbe

İtiraf her muhakkikin tövbesidir
Hak İlah, onunla gönlünü açar

İlah muhaliften razı olduğu gibi
Emrine uyandan da razıdır

Nice kişi amacına ulaştı
Özellikle de sırrını biliyor ise

İhsanının aynısından muhalif de ulaşır
Kadrinin bilmediği kimsenin ulaştığına

Allah sana ve bize yardım etsin, bilmelisin ki, Allah şöyle buyurur: '*Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin ki, kurtuluşa eresiniz.*'[91] Allah kullarına tövbe etmeyi emretmiş, sonra onlara kanıt telkininde bulunarak emrine muhalefet ettiklerinde şöyle demiştir. '*Tövbe etsinler diye Allah da onlara dönmüştür (tâbe aleyh).*'[92] Ayette böyle denilmelisinin nedeni, kendilerine sorulduğunda, 'Sen bize dönseydin biz de sana dönerdik' dememeleri içindir. Bu durum, '*Seni kerim Rabbine karşı ne kışkırttı?*'[93]

ayetine benzer. Buna karşı insan 'Senin keremin' diye cevap verir. Bu üslup, sana karşı kanıt kullansın diye -sevilen birisiyse- hasma kanıt öğretme amacı taşır. Burada, 'kışkırtma' tüm insanları içersin diye insan kelimesi belirlilik takısıyla gelmiştir. Bu da Hakk'ın onlar hakkındaki nihai iradesinin mutluluk olduğunu gösterir. Bununla beraber, onlara mutlulukla çelişen şey ulaşabilir.

Allah'ın tövbesi 'alâ (üzerine)' edatına bağlıdır. Çünkü onun isimlerinden birisi el-Alî'dir. Yaratıkların tövbesi ise, 'ilâ' edatına bağlıdır. İlâ (-e hali) tövbenin gayesidir. Hak ve halk (yaratıklar), tövbe fiilinde '-den' ifadesinde bir araya gelir: Halk kendilerinden Allah'a dönerlerken, ârifler O'ndan O'na dönerler. Allah'ı bilenler ise, O'na dönmekten O'na dönerler. Sıradan insanlar, günahlardan emre uymaya dönerler. Hak ise, 'sizi başarısız kılacak' ifadesinden, daha önce ayrıntılı şekilde açıkladığımız gibi, makamlarının gereğine göre O'na dönmeleri için onlara döner. Hakk'ın kullarının kendisine dönmesi için onlara dönmesi, *'Onları sever, onlar da O'nu sever'*[94] ayetine benzer. Hakk'ın onlara dönmesi, onların tövbe etmesi için, ezeli sevgi inayetinin gereği olan bir dönüştür. Kullar tövbe ettiklerinde ise, kendisine dönenin sevgisi gibi onları sever. Öyleyse bu bir karşılık sevgisidir.

Allah şöyle buyurur: *'Allah tövbe edenleri sever.'*[95] O'ndan olan bu sevgi, ilktir. Kul ise, diğer sevginin sahibidir ve *'O'nu severler'*[96] sözüne ilavedir. Bu durum, Hz. Peygamber'in, 'Size verdiği nimet karşılığında Allah'ı seviniz' ifadesidir. Bu sevgi, kendilerine verdiği nimet nedeniyle, nimet vereni sevmektir. Kulların bu sevgisi *'Allah tövbe edenleri sever'*[97] ifadesinin karşılığında bir karşılık sevgisidir. Birincisi ise kendiliğinden Allah'ın inayet sevgisiydi. Kulların Allah'ı sevmesi ise O'nun mertebesini tercih etme sevgisidir, yoksa nimet ve ihsan sevgisi değildir. Onların tövbesi O'nun sevgisinden meydana gelirken Allah'tan olan başka bir sevgiyi meydana getirir. Bu tövbe, Allah'ın onlarla ilgili iki muhabbeti arasında bulunur. Bu durum, kendisini sevmelerinden kaynaklanan Allah'ın onlara tövbesinin kullarda ikinci bir Allah sevgisini meydana getirmesine benzer. Binaenaleyh Hakk'ın onlara dönmesi de, iki sevgi arasındadır. İşte bu, 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı' kapsamına girer. Başka bir ifadeyle, ilahi mertebenin kabul ettiği bütün nitelikleri küçük ve büyük insan da kabul eder.

Tövbenin tanımı, bulunulan halde ezikliği terk etmek, kaçmış olana pişmanlık ve yüz çevirdiğine bir daha dönmemeye karar vermektir. Bundan sonra ise Allah dilediğini yapar. Bulunulan halde günahın terki zorunludur. Çünkü vaktin otoritesi, hayâ duygusudur. Hayâ, otoritesini kullanarak günahın bulunduğu kişiyle Allah'ın sınırlarını aşmak arasına girer. Allah'ın hadiste zikredilen isimlerinden birisi de Hayâlî'dır (Utangaç). 'Allah kıyamet günü yaşlıdan utanır.' Allah'ın kuldan utanması, kendilerine dönünceye kadar kulların O'na dönmeyecek olmasını bildirmesini gerektirir. Allah kendisine dönmediği için tövbe etmeyen başarısız insan, kıyamet günü, '*Sonra O'na dönsünler diye onlara döner*'[98] ayetini hatırlayarak O'nun önünde durur. İşte Allah günahından dolayı böyle bir kulu cezalandırmaktan hayâ eder.

Aynı şekilde, kul da Allah'a tövbe ederken Allah'tan utanır. Bu utanma, bu halde iken kendisinden bir günahın gerçekleşmesiyle ilgilidir. Çünkü o, bu durumda tövbekâr değildir. Biz ise, tövbekârdan söz ediyoruz. Öyleyse utanma duygusu tövbekâr için zorunludur. Hayâ bulunulan halde günahı terki gerektirir. Tövbekâr-arif için günahın terkinin bir yönü de, onu Rabbine nispet etmeyi terktir. ârif günahı Allah karşısında edebin gereği olarak kendine nispet eder. Gerçekte fiil, Allah'ın fiilidir. Kader ise Allah'tandır. O fiilin günah ya da hata olmasıyla ilgili hüküm Allah'ın hükmüdür. Bütün bunlara rağmen saygı tövbekâr ârife şöyle söyletir: 'Bu fiili kendine nispet et, çünkü o kınanmıştır.' Bu nedenle nefsin tanımında 'her türlü kötü düşünce' denilir. Asıl ise, '*Ona günah ve takvayı ilham eden Allah'tır*'[99] ayetidir.

Allah'ı bilenlerden bir gruba göre, içinde bulunduğu anda günahı terk etmek, onun günah olduğunu görmemektir. Bu, Allah'ın o şey hakkındaki takdiridir. Çünkü onun günah olduğuna hükmeden Allah'tır. Bir fiil Allah'ın fiili olması bakımından son derece güzel ve hoştur. Onun günah (zelle) diye isimlendirilmesi, kaymak anlamındaki 'zelle' kelimesinden gelir. Başka bir ifadeyle fiil Allah'ın fiili olmaktan Allah'ın hakkında günah hükmünü verdiği bir alana kaymış, böylelikle Allah da onun hakkında bu mertebeden kaymış olmak hükmünü vermiştir (zelle), bilesin!

Allah'ı bilenlerden bir gruba göre günahı terk, fiilin kınanma ya da övgüye konu olması bakımından değil, (Hakk'ın fiili olmak merte-

besinden) kaymış olması bakımından fiili görmekle sınırlıdır. Sonra bu fiilin kula nispetini görür -ki bu sayede zelle diye isimlendirilir ve ardından fiil kınanır. Gerçekte kula nispet edilen bütün fiiller bu kapsamdadır. Öte yandan bütün kevni fiiller de, iyisiyle kötüsüyle günah kapsamındadır.

İnsanların bir kısmı için bulunulan halde günahı terk, Rabbine dönmesiyle ilgilenmesidir. (Sapmak ve kaymak anlamındaki) Zelle, gerçekte, kulun Rabbinden uzaklaşması demektir. Kişi (bulunması gereken yerin) aksi bir yerdedir ve şimdiki halde onun zıddı olan bir yerde bulunamaz. Zorunlu olarak (tekrar Hakka döndükten sonra) onun günahı olmaz.

İnsanların bir kısmına göre şimdiki halde günahı terk, Ona dönmesi için Hakk'ın kendisine dönmesini görmekle ilgilenmesidir. Böylece kişi, kendisine dönsün diye Hakk'ın kula dönmesi ile kulun Hakk'a dönmesinin amaçlanmadığı diğer bir dönüşü ayırt eder. Bu durumda iki dönüş ayırt edilir ve kul kendisi için Allah karşısında yapması gereken amelleri yapacağı bir terazi ortaya koyabilir. Bu amellere örnek olarak kalple ya da dille zikir yapmayı ya da bir organla ameli ya da hepsini veya bir kısmını verebiliriz. Böyle bir meşguliyetle ilgilenen kimse, bulunulan halde günah işlemez.

İnsanların bir kısmına göre şimdiki halde günahı terk, Hakk'ın kendisine dönüşünü görmesidir. Burada ayrım amacı olmadığı gibi kulun kendisine dönmesini sağlamak amacı da bulunmaz. Burada kul Hakk'ın dönüşünün anlamını öğrenir: Acaba bunu kime nispet edecektir: Zât'a mı, yoksa ilahi bir isme mi? Dönmenin sebebi nedir? Zât'tan mı kaynaklanır, başka bir şeyden mi? Yoksa zât ile ilgisi yok mudur? Bu ve benzerleri bulunulan halde günahı terki gerektirir.

Tövbenin ikinci unsuru, geçmişe pişmanlıktır. Bu ise, fıkıhçılara göre tövbenin en büyük unsurudur. Bu yönüyle pişmanlık, Hz. Peygamber'in 'Hac Arafat'tır' hadisine benzer. Çünkü Arafat hacdaki en büyük unsurdur. Burada pek çok şey tövbekârlarda bölümlenir: Nedm (pişmanlık) kelimesinde *m b*'den dönüşmüştür. Bu durum *lazım* kelimesindeki *m*'nin *lazib*'ın *b*'sinden dönüşmesine benzer. Bu, kaçırmış olduğu şeye duyulan üzüntünün eseridir. Bu nedenle *nedb* diye isimlendi-

rilmiştir. Nedb eser demektir. *B* harfi *m* harfine dönüşmüş, kelime özel anlamda bir üzüntü anlamı kazanmıştır.

Pişmanlığın geçmişle ilgili olmasına gelirsek, arkadaşlarımızın bir kısmı bunun vaktin kaybı olduğu kanaatindedir, çünkü kaçırılan şey, geri döndürülemez. Bir kısmı ise pişmanlığın 'vaktin sahibi' olduğu görüşündedir. Yararı ise, pişmanlığın geçmiş şeyi onarmasıdır. Bu görüştekiler '*Tövbe eden ve salih amel işleyenlerin günahlarını iyiliklere çevirir*'[100] ayetinden delil getirir. Arkadaşlarımızın bir kısmı ise şu görüştedir: Pişmanlık, günahı akılda tutmakla mümkün olabilir. Bu günah kişi ile kaçırdığı emre itaatin arasında bir engeldir. Duruluk esnasında sıkıntıyı hatırlamak, bir sıkıntıdır. Öyleyse günahı unutmak gerekir. Bu görüş, tövbe günahı unutmamaktır diyen ilk görüşün aksinedir. Konuşma, kaçırılan hakkındadır. Bazı kimseler, her günahın ardından istiğfar etmemiş olmaktan pişmanlık duyar. Bir kısmı pişmanlığın vaktin kaçırılmasıyla, bir kısmı ise muhalefet vaktinde itaatin kaçırılmasıyla ilgili olduğunu söyler. Bir kısmına göre pişmanlık, itaatsizlik vaktinde büyük günahların işlenmeyişiyle ilgilidir. Çünkü insan (ayette belirtildiği üzere) günahların değiştirildiğini görür. Her günah ona denk bir iyilikle değiştirilir. Örnek olarak bir adam öldürme günahının bir cana hayat vermeyle ya da kınanmanın övgüyle ya da sadakanın öfkeyle ya da hırsızlık ya da hainlikle değiştirilmesini verebiliriz.

İnsanların bir kısmına göre, geçmişe dair pişmanlık, günahı işlerken Allah karşısında huzur sahibi olmamayla ilgilidir. Bir kısmına göre geçmişe pişmanlık, fiili yaparken onu failine izafeyi unutmayla ilgilidir. Son görüş, parıltılı büyük bir nurdur. Onun perdesi Allah'ın şu ayetidir: '*Kötü amelinin kendisine süslenip de onu iyi gören kimse...*'[101] Allah, kul fiili kendisine izafe edip güzel gördüğünde onu kötü diye nitelemiştir. Öyleyse bir varlık mertebesi olmalıdır. Bu mertebe, fiilin mahalli (olan öznenin) davranışını güzel gördüğü yerdir. Çünkü mümkün yokluğu göremez. Bir şeyin güzel olması, onun Allah'ın fiillerinden olması demektir. Fiili kötüleştiren ise kula izafesidir. Allah şöyle buyurur: -Rabbine ait olmasıyla- '*Kendisine süslenmiş kimse...*'[102] '*Amelinin kötülüğü.*'[103] Bu ise, kendi ameli olması bakımındandır ve böylelikle ona kötülük kazandırır. Hakk'ın süslemesiyle '*Onu güzel görür.*'[104] Allah'ın süslemesi yasaklanmış değildir. Amel, gerçekte Allah'ın süsüyle süslenmiştir. Kulun nezdinde ise, kuldaki bilince göre bulunur. Kulda bulunan şey-

tanın süslemesi ise, bu, kötülük üstüne kötülüktür; kuldaki şey dünya hayatının süslemesi ise bu, kötülük üstünde bir gaflettir. Allah'ı süslemesiyle birlikte kula izafesi kulda bulunuyorsa bu, iyilik içindeki bir kötülüktür. Kul -Hakk'a saygının gereği olarak- kötülüğü amele izafe ederse bu, güzellik içinde bir güzelliktir.

Senin içinde olduğun her şey güzeldir
Güzellik ne giydiğimize bakmaz

Biz emre uyma ya da itaatsizlik elbisesi giyebiliriz. Çünkü emre uymazsan iradeye uymuş olursun. Kötü amel ile güzel amel arasında ikisini bir hakikatte birleştiren bir ilişki bulunup bu sayede amel kötü-güzel olmasaydı değişme gerçekleşmezdi. Halbuki değişme *'Allah onların günahlarını iyiliklerle değiştirir'*[105] ayetinde dile getirilir. Ayrıca amelin kötülüğü, sahibinin görüşünde güzellikle de nitelenemezdi. Amelin kötülüğü, sahibinin nezdinde güzellikle nitelenmiş, bu sayede amel, varlık yönlerinin birisinden güzellik niteliğini kabul edebilmiştir. O halde amel, haber bakımından kötü, görme bakımından iyidir. Adeta görme, haberi doğrulamaz. Görmenin kanıtı ise daha kesindir.

Fakat anlamın incesi gözlere aittir
Bu nedenle Musa 'görmek' istedi

İnsanlar hubr'un haberi onaylamasını ister. Hubr ise görmek demektir. Görmenin haberi tasdik ettiği gibi haberin görmeyi tasdik etmesini isteyen yoktur. Bu nedenle körün tanıklığında görüş ayrılığı varken görenin tanıklığında bir görüş ayrılığı yoktur. Allah *'Dilediğini saptırır'*[106] buyurur. Yani bu gibi konularda ameli iyi ya da kötü olarak niteleyerek insanı hayrete düşürür. Böylece yükümlü insan, amele neyin hakim olduğunu bilemez. Allah'ın *'süslendi'*[107] sözü, faili belli olmayan meçhul kalıptır. Yükümlü, ameli süsleyenin kim olduğunu bilmez: Süsleyen Allah mı, şeytan mı, yoksa dünya hayatı mı? Sonra şöyle buyurur: *'Dilediğine hidayet eder.'*[108] Yani, bu amelin güzellik ve kötülüğünün anlamının ve kulun onu nasıl alması gerektiğinin bilgisine dilediklerini ulaştırır. *'Kendini onlar hakkında üzme.'*[109] Başka bir ifadeyle, onlar için üzüntü çekme. Bu ayet, herkesin mutlu olduğuyla ilgili Allah'tan bir müjdedir. Çünkü burada peygamber ile onun insanlığı arasında bir en-

gel yoktur. O, her bakımdan insan -insan-ı kâmildir- dolayısıyla ondan üzüntü ancak bütün insanların sonuçtaki mutluluklarını öğrenmeyle kaybolabilir. Öyleyse geçici durumlar önemsizdir, çünkü amel için kötülük arızi bir durumken güzellik kalıcıdır. Geçici her şey yok olucudur. Zâtî olanlar ise, baki ve kalıcıdır. '*Allah haberdardır.*'[110] Yani, denemeden yaptıklarınızı bilendir. Allah sizde ve sizden ortaya çıkan tüm fiilleri bilir.

Tövbenin bu ikinci unsurundaki 'geçmişe ('alâ mâ-fâte)' pişmanlık ifadesi, cömertlik bakımından birisi diğerini geçtiğinde ve daha fazla cömert olduğunda söylenen 'fâte fülânün fülânen cûden' anlamından türetilmiştir. Bu kişi tövbede pişmanlığın kaçırılan şeye dönük olduğunu görür. Yani değişen kötülüğün güzelliği, değişmeyen iyinin güzelliğine ilave olmamıştır. Çünkü güzelin güzelliği, başka bir şeye değil, kendisine bağlıdır. Kötünün güzelliği değiştirildiğinde iki güzelliği vardır: Birincisi zâtî güzelliğidir. Bu, her fiilin Allah'a ait olması bakımından sahip olduğu güzelliktir. Diğeri ise (bu zâtî güzelliğe ait) ilave güzelliktir. Bu ise Hakk'ın değiştirmeyle bu fiile kazandırdığı güzelliktir. Böylece fiilde ortaya çıkan kötülük, güzellik elbisesi giyer. Bu durumda amelin kötülüğü, Hakk'ın kendisine giydirdiği amelin güzelliği üzerine güzellik katar. O halde güzelliği şöyle örneklendirebiliriz: Üzerinde elbise bulunmayan son derece yakışıklı bir şahıs düşünün. Başka biri ise, tıpkı birinci gibi yakışıklıdır ve ona toz ilişmiştir. (Tebdil ile) bu geçici çamurdan temizlenerek güzelliği ortaya çıkar. Ardından güzel ve pahalı bir elbise giyer, bu sayede güzellik ve hoşluğu katmerlenerek, güzellik bakımından birinciyi geçer.

Tövbekâr 'kaçırdıklarına pişmandır.' Çünkü kul bütün fiillerinin bu mesabede olup olmadığını bilemez. (Bilseydi) sevinci süreklilik kazanırdı. Allah şu ayette buyurur ki: '*Allah bağışlayandır (ğafur, örten!).*'[111] Başka bir ifadeyle, böyle bir meseleyi keşf yoluyla öğreneni örter. '*Rahimdir.*'[112] Yani, bildiği bir anlam nedeniyle ona merhamet eder ve bunu bize belirtmez. Böyle bir tövbekârın pişmanlığı -ki üzüntünün neticesidir- aşığın kendisine güzel gösterilmiş sevgilisinin haklarını ihmal etmesi nedeniyle duyduğu vecd, sıkıntı, hüzün ve pişmanlığına benzer. Bu pişmanlık neticesinde sevgilisi, birinci halden daha büyük bir saygı ve hürmetle kendisini karşılar. Âdem'in dili bu konuda şu dizeleri söyler:

Ey itaatim! Sen olsaydın, hasret çekerdim
Günahım! Sen olmasaydın, seçilen olmazdım.

Allah şöyle buyurur: '*Sonra Rabbi onu seçti, ona yöneldi ve hidayet etti.*'[113] Binaenaleyh tövbe eden Allah'tır, Âdem değil! Âdem'den ortaya çıkan, öğrendiği kelimelerin gereği ve onlardaki tövbe zikridir. Âdem'den çıkan şey, salt bir itiraftır. Bu ise '*Rabbimiz kendimize zulmettik*'[114] ifadesidir. Çünkü nefslerini yok olmayla karşı karşıya bıraktılar. Nefslerinin üzerlerindeki hakkı ise, Efendilerinin emrine bağlanarak, kurtuluşu uğruna çalışmaktır. '*Bize mağfiret ve merhamet etmezsen...*'[115] Bizi emre itaatsizlik 'vâridi'nden gizleyip onun bizde hüküm sahibi olmasını engellemezsen ve bu örtmeyle '*Bize merhamet etmezsen, hüsrana uğrarız*'[116], ticaretimiz fayda vermez. Bu itirafın neticesi, '*Allah da ona döndü (günahını bağışladı) ve hidayet etti*'[117] ayeti oldu. Başka bir ifadeyle kendilerini bağışlayarak (ve örterek) onlara döndü. Bu ilahi örtme, itaatsizliğin gereği olan cezalandırmayla Âdem ve Havva'nın arasmda bir perde oldu. Allah ise, bunu seçmenin inayetiyle yaptı. Başka bir ifadeyle Rabbi Âdem'i seçtiğinde, ona kelimeler vermiş ve hidayet etmiş; yaptığı şeyin değerini ve hak ettiği karşılığı, ona ihsan ettiği seçimin değerini açıklamıştır. Tövbe etmiş olmakla birlikte Allah Âdem'e (yeryüzüne) 'in' demiştir. Bu iniş, kovulma değil, yönetici ve halife olarak inmedir. Öyleyse bu, tenzil-i rütbe değil, bir yerden inmeydi.

(Âdem'in inişi) Mekân inişiydi, mertebe inişi değil
Ona başarı, mülk ve kalıcılık kazandırmak üzere.

Saptırdığı kimsenin haklı olarak söylediği gibi
Çünkü bu sözü İlah'tan isabetli bir söz olarak aldı

İblis Âdem'e şöyle demişti: '*Sana ebedilik ağacını ve tükenmeyen bir mülkü göstereyim mi?*'[118] Âdem ise bu hitabı Rabbinden duymuştu ve Âdem'in Rabbine karşı hüsn-ü zannı nedeniyle de doğruydu. Bu nedenle Hakk'ın hitabının ortaya çıktığı yer -ki İblis idi- nedeniyle Âdem'e bir durum ilişti. Bu ise, hitabın kendisinde gerçekleştiği yerden dolayı kötülüklerin Âdem için ortaya çıkmasını sağladı. Yemek de Âdem'e ebedilik ve tükenmeyen bir mülk kazandırdı. Fakat bu mülk, yaratıkların içinde onun ve oğullarının saltanat ve vekilliğinin ortaya

çıkmasından sonra gerçekleşir. Onlar, hakim, adil ve adaleti uygulayan vekillerdir. Bütün bunları ise, Rabbinin tövbesi sağlamıştır.

Bilmelisin ki, Âdem'in Rabbinin tövbesinin kabul edildiği kesindir. Kulun tövbesi ise imkân dahilindedir, çünkü bu tövbe illetlidir, gerek ve şartlarının yerine getirilip getirilmediği bilinmediği gibi Allah'ın ona dair bilgisi de bilinmemektedir. ârifler, Rablerinden kendilerine dönmesini isteyen Âdemlerdir. Onların tövbeden payları, itiraf ve istekten ibarettir. İşte bu '*Hepiniz Allah'a dönünüz*'[119] ayetinin anlamıdır. Babanız Âdem'in yaptığı gibi itiraf ve duaya dönünüz demektir. Çünkü söz vererek Allah'a dönmede -ki insan Allah'ın bilgisinde bulunanı bilemez- büyük tehlike vardır. Söz verende itaatsizlikten bir şey kalırsa, verdiği söz bozulur. Bu kişi, '*Söz verdikten sonra Allah'a verdiği sözü bozanlar*'[120] ayetinin kapsamına girer. Bu nedenle itiraf ve duasında bilgice kendisinden daha kâmil kimsenin görülmediği Âdem, Allah karşısında 'bir daha dönmeme sözü vererek' tövbe etmemiştir. Hâlbuki şekilci bilginler, tövbede bunu şart koşar. Kendine karşı samimi olan kimse Âdem'in yolunu tutan kimsedir. Çünkü azmetmede her bakımdan Allah'a karşı bir saygısızlık vardır. Böyle biri, Allah'ın o kişiden günah meydana gelip gelmeyeceğiyle ilgili bilgisini ya biliyordur ya da bilmiyordur. Biliyorsa, dönmeyeceğini bildikten sonra dönmemeye niyetlenmenin bir yararı yoktur. Allah'ın bilgisini (takdirini) bilmiyor ve bu konuda söz veriyorsa, bu kişi -Allah'ın günaha dönmesini takdir ettiği kimselerden ise- Allah'a verdiği söz ve misakı bozar. Allah tekrar günaha döneceğini bildirmişse, onun döneceğini bildikten sonra bu niyeti, büyüklük taslamaktır. Öyleyse her halükârda, ne (Allah'ın kendisi hakkındaki takdirini) bilen ne de bilmeyen için, kendiliğinden (günaha dönmemeye) azmetmenin bir yararı yoktur. Öyleyse Allah'ın bizden talep ettiği tövbe, Âdem'in yaptığı tarzdaki tövbedir. Allah ehlinin nezdinde tövbenin anlamı budur. Çünkü Allah tövbe eden herkesi sever. Yani, her nefeste kendisini sınadığı ve o nefeste -Allah'a dönüp- günaha dönmeme konusunda kesin bir niyet taşımayanları sever.

Bize göre, sûfilerin üçüncü şart hakkındaki görüşlerine gelirsek, onlar şöyle demişti: 'Üçüncü şart, tövbe edilen şeye dönmemeye azmetmektir.' Bu şart tam bir bilgisizliktir. Çünkü yüz çevirdiğin bir şeye bir daha dönmek imkânsızdır. Dönersen -ona değil- benzerine dönebilirsin. Allah varlıkta bir şeyi tekrarlamaz. Bunu bilen kimse, dönmeme-

ye azmetmez. Allah ehlinin tövbekârın dönmemeye azmetmesinde dikkate aldığı husus, ona ait olmayan şeyi kendisine nispete dönmemeye azmetmektir. Ameli kendisine nispete dönerse, bu azmedişte dönüşün -kendisine değil- Allah'a olduğu öğrenilir. Aslı tashih ettikten sora, gaflet kendisine zarar vermez. Burada azmetmek, amele başlarkenki niyet gibidir. Amel sahibi amele başlarken aklında tuttuğu şeyi amelin devamında aklında tutmasa bile, gaflet ameli bozacak şekilde ona etki etmez. Azmeden kişinin azmetmeyle ilişkisi de böyledir.

Bilmelisin ki, tövbe makamı, ölünceye kadar insana eşlik eden makamlardandır. Kul yükümlü olduğu sürece, bu makam sürer. Kastedilen meşru tövbedir. Muhakkiklerin tövbesi ise, ne dünyada ne de ahirette kalkar. Onun başlangıcı vardır, fakat sonu yoktur. Şu var ki et-Tevvab mazharda zuhur edenin aynıdır. Bu durumda, her tövbenin bir başlangıcı olsa bile, onun hallerinde bir başlangıç ve son yoktur.

Kevnî tövbe, sûfilere göre ceberut âlemi kaynaklı bir sahipliktir (mülkiyet). Bu, onların görüş birliğine vardığı bir konudur. Bir kısmı ise, buna melekût âlemini eklemiştir. Tövbenin melekût kaynaklı olduğunu düşünmeyenler 'Tövbe sahibine sekiz yüz sekiz makam verir demiştir. Melekût kaynaklı olduğunu düşünenler ise 'Tövbe dört yüz on üç makam verir' demiştir. Muhammed b. Abdülcabbar en-Nifferi ve Ebu Yezid el-Bestami gibi vakfe ehli olan kimseler ise, 'Tövbe gaybîdir, etkileri dünyada görülür' demiştir.

Bu amellerin içerdiği yüce ilahi makamların hiçbirinde, kaidede ortaya konulduğu gibi, tekrar edilen bir makam yoktur. Melek, insan, cin, maden, bitki, hayvan ve feleğiyle bütün yaratıklar tövbe edip bu makamlara ulaşmış olsalardı, iki kişi tek bir zevkte bir araya gelmezdi. Bunlar, onlardaki menzillerdir. Kul tövbe ya da bir başkası olan bu makamı sağlamca yaptığında, ona yerleşir. Her menzil, Allah'tan başkasının bilmediği bir takım bilgi ve sırları kendisine yerleşen kula verir. Bu makamın perdesi ve keşfi vardır.

Tövbenin dönmemeye azmetmek değil, bir itiraf ve dua olmasıyla ilgili görüşümüzü destekleyen husus, sahih haberlerde yer alan şu ifadedir: 'Kul bir günah işler ve günahı bağışlayan ya da cezalandıran bir rabbi olduğunu hatırlar.' Tıpkı Âdem gibi, buna bir şey eklemez. 'Sonra tekrar günah işler ve günahı bağışlayan ve cezalandıran bir Rabbi ol-

duğunu bilir.' Bu, üç ya da dört kez tekrarlanır. 'Sonunda Allah ona şöyle der: Dilediğini yap! Seni bağışladım.' İşte bu, Allah'ın böyle birinden günah nedeniyle cezalandırmayı kaldırdığı hakkındaki ifadesidir. Bu durum, bu niteliğe sahip olmayan kimse hakkındaki hitabın geçerli olduğunu düşünen kimseye göre böyledir. Hadisin zâhirine gelirsek, Allah daha önce yasakladığı bir şeyi bu durum nedeniyle mubah kıldı. Nitekim Allah zorda kalana ölü eti yemeyi helal kılmıştır. Halbuki zorda kalmadan önce domuz eti yemek de haramdı.

Sonra şunu açıkladık: Allah'ın kullarından başlangıçta kendisinden gerçekleşecek davranışa muttali ettikleri vardır. Böyle biri, döneceğini bildiği halde, (tekrar günaha) dönmemeye nasıl azmedebilir ki? Meşru tövbenin tanımının başlangıçta 'azmetmek olduğuyla ilgili herhangi bir dini hüküm gelmemiştir. Öyleyse tövbe, Âdem hadisinde belirttiğimiz gibi olmalıdır. Allah'ın şu ayeti de bunu destekler: *'Sonra tövbe etsinler diye Allah da onlara döner. Allah çokça tövbe edendir (tövbeyi kabul eden ya da kula dönendir).'*[121] Yani iki halde tövbe fiilinin faili siz değil, Allah'tır. Bu ifade *'Attığında sen atmadın, fakat Allah attı'*[122] ya da *'Onları siz öldürmediniz, Allah öldürdü'*[123] ya da *'Her neyi keser ya da bırakırsanız, Allah'ın izniyledir'*[124] ayetlerinde belirtilen duruma benzer. İlahi izin, ilahi emirdir. Allah bazı ağaçların ayakta kalmasını emretmiş, onlar ayakta kalmış; bir kısmının kesilmesini emretmiş onlar da -insanların kesmesiyle değil- Allah'ın izniyle kesilmiştir. Diğer ağaçlar da Allah'ın izniyle ayakta kalmıştır. Bununla beraber insanlar, kesme ve kesmeme fiiliyle nitelenmişlerdir. Onlara ait bu nitelik, Allah'ın izniyle çelişmez, çünkü Allah'ın ağaca dönük izni, burada bir şeydeki istidada benzer. Bu yorumla ağaç, kesilmeye müsaittir. Ağaç da kesme eylemini kesenden kabul etmiştir. O halde *'Allah'ın izniyle'*[125] ağaca söylenmiştir. Bu ifade *'İznimle kuş olur'*[126] ifadesine benzer. Hz. İsa'nın üflemesi, hayvanî ruhun var olması içindi. Çünkü üfleme, yani Hz. İsa'dan çıkan hava, hayvanî ruhun ta kendisiydi. Bu üfleme kuşun cismine girmiş ve ona yayılmıştı. Kuş ise nefes vasıtasıyla hayatı kabul etme istidadındaydı. Nitekim buzağı da Samiri'nin kendisine attığı şey nedeniyle canlılığı kabul etmişti. Kuş Allah'ın izniyle uçtuğu gibi Samiri'nin buzağısı da Allah'ın izniyle böğürmüştü. Bu nedenle Allah ayette, *'Fâsıkları başarısızlığa erdirmek için'*[127] dedi. Fâsıklar (çıkanlar, dışta kalanlar), bir ağacı kesen diğerini bırakan ilahi iznin bilgisinden 'dışta kalanlardır.'

Şeyhlerimizin bu makamda bir takım tanımları vardır ki mümkün olanlarını zikredeceğim ve bu sözlerdeki maksatlarını (tasavvuf) yolun gereğine göre açıklayacağım. Bütün makamlarda şeyhlerin sözlerine böyle yaklaşacağım. Onlara bir şeyin mahiyeti sorulduğunda, o şeyin zâtî tanımıyla cevap vermezler. Bunun yerine, söz konusu makamın sahibinde meydana getirdiği duruma göre cevap verirler. Onların cevapları, zevk ve hal bakımından bu makamın onlar adına gerçekleştiğini gösterir. Nice insan vardır, bir makamı tanımıyla bilir, fakat onda o makamın kokusundan eser bulunmaz. Hatta o makamdan uzaktır, mümin bile değildir. Bu kişi, o makamın zâtî ve betimsel tanımını ise bilir. Binaenaleyh bir şeyin sonuç ve haline göre cevap vermek, kuşkusuz onun zâtî tanımıyla cevap vermekten üstündür. Çünkü makamların bilinmesindeki yegâne neden, şahısta bir etkilerinin bulunmasıdır. Makamlar, başka bir şey için değil, sadece bunun için amaçlanır. Doğruya ulaştıran Allah'tır!

Arkadaşlarımız, sâliklerin ilk menzilinin ne olduğu hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmına göre ilk menzil yakaza, bir kısmına göre intibah, bir kısmına göre de tövbedir. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Pişmanlık bir tövbedir.' Bu hadis, 'Hac Arafattır' hadisiyle aynı bağlama girer. Peygamber 'Pişmanlık tövbedir' deseydi, ilkine göre tanıma daha yakın bir şey söylemiş olurdu. Bu bölümde tövbeyi sahih kılan üç şarttan konuşmuştuk. Sûfilerden biri -Ebu Ali ed-Dekkâk- şöyle demiştir: 'Tövbe üç kısımdır: Tövbenin başlangıcı, ortası ve sonu vardır. Başlangıcı tövbe, ortası inabe ve sonu evbe diye isimlendirilir. Tövbe korkana, inabe tamah edene, evbe ise ilahi emri gözetene aittir.' Bu taksimiyle ed-Dekkâk, tövbenin bilhassa itaatsizliklerden dönmek ve zimmetinde bulunan hakları imkân ölçüsünde yerine getirmek olduğuna dikkat çeker. Söz konusu haklar, ancak başkasının affı, kısas veya verilmesi mümkün olanı sahibine vermekle ortadan kalkan haklardır.

Tövbenin ne olduğu sorulduğunda Rüveym şöyle demiştir: 'Tövbe, tövbeye tövbedir.' Nitekim İbn Ârif de şöyle der:

Pek çok kavim tövbe etmiş
Tövbeye ise bir ben tövbe ettim

Sûfilerin tövbe hakkındaki sözleri pek çoktur; Münziri'nin *el-Makamat*'ında, Kuşeyri, Mutavvili ve Amr bin Osman el-Mekki ve diğerlerinin kitaplarında zikredilmiştir, oralara bakılabilir.

YETMİŞ BEŞİNCİ BÖLÜM

Tövbenin Terki

Ne zaman itaatsizlik ettin de tövbe ediyorsun
Tövbenin terki müşahedeye imkân verir

Tövbe edene de ki: 'Perdelendiniz'
Gelen hakikati idrakten

Kimden ve kime dönüyorsunuz?
Efendi yapan ve yapılandan başkası yok ki!

Kendisinden O'na ve onunla geldiğim hakikat kimdir?
Kulun hakikati kimdir?

İlah'ın isimleridir onlar
Varlığın yücesiyle nitelenmiş olarak inen.

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, Allah şöyle der: '*Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir.*'[128] '*O her şeyi ihata edendir.*'[129] '*Allah'ın gördüğünü bilmez mi?*'[130] '*Ayağa kalktığında seni gören O'dur.*'[131] '*Biz ona şah damarından daha yakınız*'[132], '*Biz ona sizden yakınız, fakat siz görmezsiniz.*'[133] Bu niteliklere sahip kişi Allah'a dönmez. Öyleyse Allah'a sadece bu yakınlığı görmeyen ve bilincine varmayan kimse dönebilir. Bilinç, bilincine varılan bir şeyin olduğu hakkında özet ve kesin bir bilgidir. Fakat hissedilen bu şey nedir? Öyleyse Allah'ı bilmek bir şuur ve hissetmektir, yoksa bilincine varılan şeyin mahiyetini bilmek değildir. Allah'ın bizi bilmesi ise böyle değildir. Kul manasını hangi anlama çevirirse çevirsin, Hak çevirende, çevrilende ve çevirme fiilindedir. Öyleyse

nereye döneceğim? Nida ederse nida edilen O'dur. Çünkü ancak duyan çağrılır. O senin kulağındır. O halde sen ancak O'nunla duyarsın. Sana nida ederken O'nu yitirmiş değilsin. İşte doğru bilginin tanımı budur.

Bu nedenle Allah tövbeyi müminlere emrederek şöyle demiştir: *'Ey müminler (eyyuhe)! Hepiniz Allah'a dönün.'*[134] Burada 'eyyuhe' bilenin bildiği ve müminin farkına varmadığı gizli bir hikmet nedeniyle belirsiz gelmiştir. Öyleyse bu, 'Ey müminler' dediğinde, uyarı harfi yerindedir. Bu, Elif'siz olduğunda hüviyete işaret eder. Kisai ayeti 'eyyuhu' şeklinde okumuş ve iki sakin harf bir araya geldiği için vav düşürülmüştür. Öyleyse burada Allah şöyle der: 'O, müminlerdir.' Çünkü Allah el-Mümin'dir. Hakk'ın nidası, Hak vasıtasıyla duyulur. Duyan mümindir, duyanlar ise pek çoktur. O halde 'O', müminlerdir. Tövbenin terki, dönmenin terkidir. Çünkü Allah *'Arkanıza dönünüz'*[135] demiştir. Bu emir, oluşunun karanlığında bulunana dönüktür. *'Bir nur arayın.'*[136] Sizi var edeni araştırın! O, kendisiyle oluşun gerçekleştiği nurdur. Onu gördüğünüzde, size sizden ortaya çıkar. Böylelikle O'nun size 'sizden yakın olduğunu', 'ancak sizin görmediğinizi' öğrenirsiniz. Görmemenizin nedeni, nurun olmayışıdır.

Onlar adına bu kadarlık bir bilgi gerçekleştiğinde, tövbekâr olduklarını düşünmezler artık. *'Onlara tövbe eder.'*[137] Gerçekte tövbe eden Allah'tır. Kul ise, niteliğin zuhur ettiği yerdir. Bu nedenle Allah *'tövbe etmeleri için'*[138] demiştir. Sonra şöyle buyurmuştur: *'Allah tevvabtır.'*[139] Bu, mübalağa bildiren bir ifadedir. Çünkü burada Allah için iki tövbe vardır: Birincisi *'Sonra onlara tövbe etti'*[140], ikincisi ise *'onların tövbe etmesi için'*[141] ayetindedir. Her kulun iki tövbesi de Allah'a aittir ve tövbe eden O'dur, onlar değil! *'Attığında sen atmadın, fakat Allah attı.'*[142] Bu hüküm, kulların bütün fiillerine yayılır. Öyleyse tövbe eden, tövbe etmemiş, Allah tövbe etmiştir. Bu nedenle sûfiler 'Tövbe, tövbenin terkidir' ve 'Tövbe, tövbeye tövbedir' demiştir. Onun olumsuzlanması ispatıyken ispatı olumsuzlanmasıdır.

Tövbenin terki, iddiadan uzaklaşmaktır. Meşru tövbe, itaatsizlikten emre uyma haline dönmektir. Dolaylı emre itaatsizlikten -başkasına değil- O'nun emrine uymayı kastediyorum. Tövbeye tövbe ise, Allah'tan Allah'a Allah ile dönmektir. Öyleyse tövbeden tövbe, keşf sahibidir, perdesi yoktur. Sahibi ise, sorumludur, çünkü o iddiayla iddiadan uzak-

laşmıştır. İddia sahibi herkes, iddiasının doğruluğuna kanıt getirmekle yükümlüdür. Mükemmel insan, Hakk'ın ispat ettiği yerde ve kimse adına tövbeyi ispat edip sınırını aşmayan kimsedir. Bu tövbenin, onu yerine getiren adamları olduğu gibi onun üzerinde hüküm sahibi olanlar da vardır. Onlar bundan uzaklaştırılmıştır, çünkü o 'gurbet halidir. Onlar doğdukları yerde olduklarına göre gurbet de yoktur. Ailesine dönen kişi, uzaktaki kimsedir. Uzaktaki ise gariptir. Garipler tövbekârlardır. Allah'ın onları duyduğu sevinç, ailenin kendilerine gelen uzaktaki bireyini (görmedeki) sevincine benzer. Gurbet esnasında ailesini gören kimse, kendi adına aileyi görmekle sevinmez, çünkü o zaten ailesini yitirmiş değildi. Onun sevinci, vatanına dönmekten duyduğu sevinçtir, bu bir uyum sevincidir. Örnek olarak, sevgilinin sevenini sevmesini verebiliriz. Bu sevgi, gerçekte onun kendisini sevmesidir. Bu nedenle kendisini sevdiği için, sevdiğini sevmeyeni de sevmez. Allah itaatsizlik ve uyum gibi her durumda *'Kendisine dönenleri ve tövbe edenleri sever.'*[143] Bu dönüş, her durumda makbul ve sevilen bir iştir. Tövbe vuslat nedeniyle sevildiğine göre vuslata eren kişi (bir daha) ermeyecektir. O halde eren kişi, sevginin en aşırı halinde ve hazzın en büyüğündedir. Bu kişinin durumu, 'tövbenin terki' diye ifade edilir.

İlahi emri ve Rabbani hakikatin genişliğini gören kişide belirli bir hal sürekli olmaz ve böyle bir şey uygun da değildir. Bu nedenle 'O her gün bir iştedir' ve iş yinelenmez. Böyle birine göre tövbe geçerli değildir, çünkü tövbe dönüştür ve dönüş dönülen şeyden ayrılmadan kaynaklanır. Hak ise böyle değildir. Öyleyse ne tövbe ne dönüş! Allah *'Bütün iş O'na döner'*[144] der. Çünkü iş, perdeliler nezdinde, kendilerine ait olduğu iddiasıyla kendi mertebesine yabancılaşmıştır. Bu nedenle onlara *'İşin bütünü O'na döner'*[145] denilir. Baksaydınız, bu fiili nispet ettiğiniz kimsenin Allah olduğunu görürdünüz. *'Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.'*[146] Kastedilen, işin O'na döneceği hakkındaki iddianızdır. Bu iş, gerçekte Allah'a aittir. Esas olan dönüşün olmayışı ve işin kuşatılamayacak ve nihayetsiz bir şekilde artış içinde olmasıdır. Çünkü varlığı zorunlu olanın bir sonu olmadığı için mümkünlerin de bir sonu yoktur. Allah sürekli yaratıcıdır (el-Hallak). Bu hükmün O'ndan ayrılması, geçerli değildir. Bir şeyin olumsuzlanması onun olumlanmasıyla gerçekleşiyorsa, olumsuzlanması imkânsızdır.

Bu kitapta bir önceki bölümde dile getirilen konunun terkiyle ilgili yaptığımız açıklamalar, öncekine göre ilave gibidir ve onun bir kısmıdır. Konuyu özetle anlatıyoruz, çünkü kitap uzun açıklamaya imkân vermiyor. Bu bir önceki bölümün fasıllarından biridir ve konuyu özetle açıkladık. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

YETMİŞ ALTINCI BÖLÜM

Mücahede

Sabah akşam ilahını tespih et
Ayakkabı hidayet vasıtasıyla taca döner

Arzunla mücadele et, ara verme
Vekiller için dost ol

Mücahid sürekli mücadele edendir
Şartları arzular ve nedenlere tutkundur

Tembelliğe yönelme, çünkü tembellik
Seni örter, hadiseler içinde vasıl ol!

Allah sizi başarıya erdirsin, bilmelisiniz ki, bu bölümde söze başladığımda bana sahih bir rüya gösterildi. Bu rüyada insanlara geçici-ilahi bir emrin indirilmesi gerektiği bildirildi. Onlar, bu emirde sıkıntı, nefsanî ve duyusal güçlüklere muhtaçtır. Bana şöyle denildi: 'Her bölüme küçük harfleri katmayı unutma! Bunların işbaı ile üç harfin -ki illet harfleridir- meydana geldiğini açıklarsın. Söz konusu harfler, uzatma ve yumuşatma harfleridir ve neden ve nedenliden (illet ve malül) bileşiktir. Küçük harfler hakkındaki konuşman ve işaretin dört sınıfa yöneliktir: Birincisi, ilahi bilgilerin sahibi olan -ki bunlar gerçek bilgilerdir- âriflerdir. İkinci sınıf, ilahi sınırlarda duran vakfe ehlidir (durak ehli). Bunlar, henüz elde etmedikleri bir hale geçerken birinci ve (lâ) ikinci

makam arasında saygıyı öğrenmek için duran berzah ehli, aynı zamanda vuslat ve ünsiyet ehlidir. Vuslat ve ünsiyet ehli de öyledir. Her makamda onlara ait dereceler belirlenir. Nitekim vakfe ehli için de bunu açıklarsın. Böylece sâlik, işi karıştırmaz. (Rüyada denilenlerden biri de, Açıklamalarımın) halleri bilinmeyenlere yönelik olmasıydı. Bunlar, tanıyan fakat tanınmayan Melamilerdir. Onları mârifet sahiplerinden ayırıp kendilerine ait kemali ortaya çıkartmalısın. Bunlar, Allah'ı bilenlerdir. Bu dört grubun her makamdaki hallerinin izahı gerekir. Bunlar ârifler, Melamiler, ünsiyet ve vuslat ehli ve vakfe ve söz ehli olan ediplerdir. Sen Allah'ın emrinden Allah'ın kullarına nasihatle memursun. 'Din de nasihat demektir: Allah için, Peygamber'i için, müslümanların önderleri ve geneli için!'

Vakıa'da berzah vâridi işini tamamlayınca, uykudan kalktık ve sözde, amelde ve halde Allah'ın bizi korumasını diledik. Bu vakıada kendimle beraber arkadaşımız Taceddin Abbas bin Amr es-Serrac'ı gördüm. Arkadaşım, üç illet harfinin kendilerinden oluştuğu küçük harfler hakkında konuşmam hususunda Hak canibinden beni ikaz ediyordu. Küçük harflerle ne denmek istendiğini ve onların çocuklarının -ki illet harfleridir- mertebelerinin mahiyetini açıklamalıyız. Daha önce kitabın harfler bölümünde ve ikinci bölümde bunları açıklamıştık. Rüya nedeniyle harflerin burada tekrar açıklanması zorunludur.

VASIL

Küçük Harfler ve Çocuklarının Mertebeleri

Bilmelisin ki, küçük harfler derken üç harekeyi kastederiz: Ötre, kesre ve fetha. Bunların iki hali vardır: İşba' hali ve işba'sız hal. Bunlardan biri işba ile nitelendiğinde, kendisine uygun bir malülün (nedenli) varlığının illeti olur. Zamme veya ötre işba edildiğinde, ondan malül vav meydana gelir. Hareke fetha ise Elif; kesre ise malül Ya meydana gelir. Burada Vav ve Ya'yı illet olmakla sınırladık, çünkü bu ikisi sağlıklıyken de illetle nitelenmeksizin bulunabilir. Elif ise her zaman illetli bu-

lunabilir. Bu nedenle onun öncesi, fethalı olabilir ve bu işba' edilmiş bir fethadır.

Bu harfler 'illet harfleri' diye isimlendirilir. Yani, bu illetlerin nedenlisi olarak var olmuşlardır. Böylelikle hükümler, illetlerinin tarzında ortaya çıkar. Bu sayede onlarla kelimeler irab edildiği gibi illetleri de irab edilir. Söz gelişi 'Zeydün ehûke' (Zeyd kardeşindir) dersin. 'Zeyd'deki ötre, dal'in ötresidir ve zammenin işbaından meydana gelmiştir. 'Ehûke' sözünde zammenin işbaından ise, vav meydana gelmiştir. Merfuluk alameti ise, zammeden doğan vav harfidir. Böylece isim, malul harf kendisiyle var olduğu için, 'mutell (illetli)' diye isimlendirilir. O da bu harflerden biridir. Bu üç harften bir harfin bulunduğu hiçbir kelime 'sahih' diye isimlendirilmez -ki malül olmayan, yani kendisinde illet harfi bulunmayan demektir-. Söz gelişi 'Raeytü ehâke Zeyden' (kardeşin Zeyd'i gördüm) dersin. Zeyd kelimesindeki fetha nasp alametiyle 'ehâke' kelimesindeki Elif ise He'nin fethasından meydana gelmiş nasp alametidir. 'Merartü bi ehîke Zeydin' (kardeşin Zeyd'e rastladım). 'Zeyd'deki kesre hafz (hafz: kelimenin sonunu 'i' okumak) alametidir. Ehîke'deki î de (ya), hafz alametidir. Böylelikle Ya'ya etkilediği harfin hükmü verilmiştir. Kelime bu harflerle illetlendirilmiş, babasının hükmünü kazanmıştır.

Ötrenin -ki reftir- ilahi isimlerden payı el-Alî iken fethanın payı er-Rahman'dır. Bu nedenle Kuran'da 'Allah insanlara rahmetinden feth ederse (açarsa)' denilir (fetha ve fetih arasında ilişki kurulmaktadır). Fetih, rahmete ait sayılmıştır. Kesre'nin ilahi isimlerden payı, el-Müteal'dir. Bu ilahi isimlerin oluştaki etkileri malumdur. Nitekim isimler Hak'ta kendi tanımlarıyla ayrışır ve birbirlerinden farklılaşır. Bu konuyu kitabın ikinci bölümünde açıkladık ve orada irab harekelerinden mebnilik harekelerini, diri ve ölü sükûn mertebesini, Nun'un fiilin beş örneğinde irab hükmünde illet harflerine katılışını açıklamıştık. Bunlar 'yef'alâni, tef'alâni, yef'alûne, tef'alûne ve tef'alîne' gibi örneklerdir. Başlarına gelen amillere göre, bunların ispatı irap olduğu gibi düşürülmeleri de iraptır.

Malul (illetli), hastalıkla nitelenendir. Bu nedenle, kendisinde bulunan hastalığın üzüntüsünden çektiği sıkıntıya karşı meşakkat ve gayret sahibidir. Çünkü illetten ancak bir malul meydana gelebilir. Bu ne-

denle bu konudaki sözü mücahede bölümünde ele aldık. Mücahede, yorulmak ve meşakkat demektir ki bu nedenle 'cihat' diye isimlendirildi. 'Allah'ın dini kolaydır.' Allah sözünü her nerede söylerse doğrudur. '*Allah size dinde bir güçlük yaratmadı.*'[147] Başka bir ayette ise '*Allah size kolaylık diler, güçlük istemez*'[148] denilir. Bu nedenle cihadın terkine bir bölüm ayırdık. Bu bölüm, bundan sonra gelecek olan mücahedenin terki hakkındaki yetmiş yedinci bölümdür. Çünkü mücahede bir haldir, amel değildir. Haller verilmiş, ameller kazanılmıştır. Bu nedenle (Kuran'da) kazanım amel makamına yerleştirildiği gibi amel de kazanım yerine yerleştirilmiştir. Bir ayette '*Her nefse ameli ödenir*'[149] denilir. Başka bir yerde ise '*kazandığı (kesb)*'[150] denilir. Böylece ayette amel 'kesb' diye isimlendirilmiş ve her biri diğerinin yerini almıştır. Bu nedenle amellerin kazanım olduğunu söyledik. Amel sahiplerinin bir kısmının amelinde meşakkat varken -mücahede demektir- bir kısmı ise meşakkatle karşılaşmaz. Dolayısıyla mücahedesi olmaz. Amel (herkes için) meşakkati gerektirseydi, gayret bütün amel sahiplerinde ortaya çıkardı. Bu nedenle de haller vergi olmuştur.

FASIL

Dört Mücahit Sınıfı

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, mücahitler ceht, gayret ve sıkıntı sahipleridir. Bunlar dört sınıftır: Birinci sınıf, herhangi bir şeyle sınırlanmaksızın mücahit olanlardır. '*Allah mücahitleri oturanlardan üstün yaptı*'[151] ayetinde dile getirilen durum budur. İkincisi, 'Allah yolunda' sözüyle sınırlanan mücahitlerdir. Bu ise '*Allah yolunda cihat ederler*'[152] ve '*Onun yolunda cihat*'[153] ayetinde dile getirilir. Üçüncü sınıf ise O'nda cihat edenlerdir. Bu ise, '*Bizde cihat edenleri yollarımıza ulaştırırız*'[154] ayetinde dile getirilir. Burada 'ulaştırmak', kimde cihat ettiklerini öğrenmelerini sağlarız demektir. Böylelikle bu esnada cihat ederler ya da etmezler. Dördüncü sınıf ise, '*Allah'ta hakkıyla cihat edenlerdir.*'[155] Hak onları -bu sınırlama olmaksızın- Allah'ta cihat edenlerden ayırır. Hakkıyla cihat, '*Allah'tan hakkıyla sakınanlar*'[156] ve '*Kitabı hakkıyla oku-*

yanlar'[157] ayetinde belirtilen 'hakkıyla' ifadesine benzer ki bu, dördüncü mertebedir.

Bu mücahede, yükümlülüğe eşlik eden makamlardandır. Binaenaleyh yükümlülük sürdükçe, mücahede de sürer. Yükümlülüğün hükmü kalktığında mücahede de kalkar. Bu nedenle Allah yükümlülerden mubah sınıfıyla güçlüğü kaldırdı. Bunun nedeni, üzerinde yaratılmış oldukları ilahi suretin onlarda şefaat etmesidir. İlahi suret, engel tanımaz ve kendisine benzeyenin engellendiğini gördüğünde, ondan engelin kaldırılmasını ister. Bunun üzerine 'Ahirette buna ulaşacaktır' denilir. Suret ise şöyle der: 'Ahiretteki durumun dünya hayatında da bir hükmü olmalıdır ki, benim şefaatimin kabulüyle sevineyim. Çünkü sen şöyle dedin: '*Dünya ve ahirette onlar müjdelenmiştir.*'[158] Bu suret, benim dolaştığım yer ve bakışımın düştüğü yerdir. Onun yasakla karşılaştığını görünce, onda bir kırıklık buluyor ve inayetimin eserini onda göremiyorum. Bununla birlikte o benim suretime göre yaratılmıştır. Halbuki bana yasak konulmaz!' Bunun üzerine Allah beşeri suret için 'mubah' alanını belirledi. İlahi suret, insana mubahta eylem yaparken bakar. Mubah dünya hayatında nefsin en üstün halidir. Çünkü mubah, engellemenin bulunmadığı ahiret hayatının bir parçasıdır. Nefs mubahtan mekruh veya menduba yöneldiğinde ise, suret yükümlüden kısmen yüz çevirir. Bu esnada kısmen insani surete baksa bile, bir yönüyle ondan uzaklaşır. Nefs mubahtan harama ya da bir vacibi yapmaya yöneldiğinde ise, suret perde çeker ve bütünüyle yükümlüden yüz çevirir. Ameli insana teklif eden ya da yasaklayan -ki Allah'tır- kulu bu esnada gördüğünde, kendisine vacip kıldığı şeyi vacip kılar. Hakk'ın kendine bir şeyi zorunlu kılması '*Nefsine rahmeti yazdı*'[159] ve '*Müminlere yardım üzerimizde haktır*'[160] gibi ayetlerinde dile getirilir. Böylelikle perde kalkar: Artık iki suretten her biri, hükümlerin bütün hallerinde diğerini görür.

Dostum, bakınız! Allah kullarına karşı ne kadar lütufkâr ve merhametlidir: Zorunluluk hükmünde kendisini onlara ortak yapmış, onlardan zorunluluğu düşürmemiş, bu hükümde kendisini de onlara katmıştır. Çünkü kullar bu hükmü başlangıçta kazanmıştı. Bu hükmü kullardan kaldırsaydı, onların nezdinde Hakk'ın kendisine kullarını katacağı bir makam bulunmazdı. Yani, biz size tattırdığımız şeyi tattık! İşte bu, ilahi hüküm ve tenezzüldeki inceliğin son kertesidir. Allah kazanılan bilgide de kullarına tenezzül etmiştir. Çünkü onların bilgisi kazanılmış-

tır. Şöyle der: '*Öğreninceye kadar sizi deneyeceğiz.*'[161] Allah, alimdir ve böylelikle kullarıyla ünsiyet etmiştir. Burada, Allah'ı bilmeyenlerin bir sözünü duyanların kendisine karşı destek bulacağı bir iman hükmü vardır. Bu ise onların 'Allah tikelleri bilmez' sözleridir. Onlar, bu sözle Allah'ı tenzih etmek istemişlerdir. Bu konu, keşf ilahi bilginin bilinenlere ilişme tarzını ortaya çıkartmadığı sürece, akılla tam olarak kavranamayacak bir meseledir. Ayrıca bu meselenin bilinmesi, Hak için geçmiş ve geleceğin olmadığının keşf yoluyla öğrenilmesine bağlıdır. Hakk'ın şimdiki anı, sürekli ve daimidir. O'nun için 'an', şimdi olmayıp sonra olan ya da olduktan sonra sona eren bir tarzda değildir. Bazen Allah bu gücü dilediği kullarına da verebilir. Ondan bir esinti (nefha) Hz. Muhammed'de ortaya çıkmış, bu sayede Peygamber, öncekilerin ve sonrakilerin bilgisini öğrenmiştir. Başka bir ifadeyle geçmiş ve geleceği öğrenmiştir. Bilinenler Hz. Peygamber için 'şimdi' mertebesinde toplanmamış olsaydı, onları bilme özelliği kazanamazdı. Allah'ın doğru bir bilgiyle tikelleri bildiği ve tikeli bilmeyi Hakk'ın mertebesinden olumsuzlayarak tenzihi hedefleyenin bundan habersiz kaldığı buradan öğrenilir.

Mücahede, nefsi bedensel güçlüklere zorlamaktır. Bu güçlük, mizaca bir zayıflık ve bitkinlik verir. Nitekim riyazet de, nefsin ahlâkını sıkıntıya katlanmaya zorlayarak güzelleştirmek demektir. Söz konusu sıkıntı ırz ve bedenin dışında bedenin hareketin bulunmadığı konularla ilgilidir. Sonra, dince övülmüş olan bu bedeni hareketlerin bir kısmı genel anlamda Allah yolundaki hareketlerdir. Bunlar, meşru bütün hayır ve iyilik türleridir. Onların bir kısmında 'mücahede' diye isimlendirilen meşakkat varken bir kısmında meşakkat yoktur. Dolayısıyla bu ismin hükmü onlardan kalkar. Bu bölüm, meşakkatin bulunduğu hareketlerle ilgilidir ve bu nedenle onu 'mücahede bölümü' diye isimlendirdik. Meşakkatin en büyüğüne baktık, Allah yolunda can vermekten -ki O'nun yolunda savaşmak demektir- daha büyük bir meşakkat bulamadık. Allah bu uğurda ölenleri 'rızıklanan diriler' diye niteleyerek onlara ölü demeyi yasaklamış, duyunun kaybolması ve nefeslerinin olmayışı nedeniyle görünüşteki ortaklıktan hareketle onları ölülere katanları bilgisiz saymıştır.

Bu, kıyası geçersizleştiren en güçlü kanıttır. Çünkü Allah yolunda katledilen mücahitlerin öldüğüne inananlar, Allah yolunun dışındaki bir

sebeple öldürülenlere -aradaki ortak illet nedeniyle- kıyaslayarak böyle düşünmüşlerdir. Onlar, her ikisinin nefes ve canlılık hareketi olmaksızın, aynı tarzda öldürülmüş olduğunu düşünürler. Şehitler kendilerine yapılmak istenilen organların kesilmesi, derilerinin böceklenmesi ve parçalanması gibi eylemlerden ya da vahşi kuşların yemesi, bedenlerinin çürüme ve bozulmaya yüz tutması gibi fiillerden kendilerini koruyamaz. Bunun üzerine kıyas yapmış ve fakat kıyasta yanılmışlardır. Bundan daha açık bir kıyas olmadığı gibi bundan güçlü bir illet de yoktur. Bütün bunlara rağmen, Allah onları yalanlayarak şöyle demiştir: 'Benim yolumda öldürülen kimsenin durumu benim yolumdan başka bir yerde öldürülenle bir değildir.' '*Allah yolunda öldürülenleri ölüler saymayınız. Onlar diridir, Rablerinin katında rızıklanırlar. Sevinmiş bir halde.*'[162] Bu nedenle onlara şöyle der: Allah yolunda öldürülenler hakkında verdiğiniz hüküm, bilgi değil, dolayısıyla doğru da değildir. Doğru olmayınca, ona göre hüküm vermek caiz değildir. Çünkü biz Allah'ın o bilginin bilgi olmadığını bildirdiğini biliyoruz. Sonra şöyle der: '*Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyiniz. Onlar diridir, siz farkına varamazsınız.*'[163] Allah kıyasın verdiği bilgiyi yok saymıştır. Açıklığı, kuşkusuzluğu, nedenlerinin çokluğu ve kendisiyle öldürülen diğer insanları bir araya getiren illetlerin fazlalığına rağmen bu kıyasın durumu böyleyse -ki o Allah'ın bildirmesiyle bâtıl bir kıyastır- fakihlerin olaylar, akılcıların Allah'ı bilmede görünenden hareketle (görünmeyen hakkında) yaptıkları kıyasları nasıl olabilir ki? Heyhat! Allah doğru söylemiş, diğerleri yalan söylemiştir. '*Benzeri olmayana*'[164] eşyanın benzediği kimse benzemez.

Can vermek nefslere ağır gelir ve bu nedenle 'cihat' diye isimlendirilmiştir. İki tür nefs vardır: Birincisi dünya hayatıyla ülfet ettiği için onu arzulayan nefstir. Böyle bir nefs, dünya hayatından ayrılmak istemez ve bu ona ağır gelir. Diğer nefs ise, itaatlerini ve Hakk'a yaklaştıran davranışları daha çok yapmak, Allah hakkındaki bilgi edinmek ve her nefes yükselmek için dünya hayatını arzular. Böyle bir nefse de dünya hayatından ayrılmak güç gelir. Bu nedenle iki grup hakkında da (bu mücadele) 'cihat' diye isimlendirilmiştir.

'Allah yolunda' cihat edenlere gelirsek Allah yolu, Allah'a gidenlerin yoludur. Başka bir ifadeyle, ilah olması bakımından O'na ulaşmaktır. Öyleyse bu, âlemin ve ondaki hükümlerin ortaya çıktığı mertebeyi öğrenmek için gayret etmektir. Yaratıklar yeryüzüne ondan meydana

gelir. Mücahitlerin bu grubu, bu yollarda yolcunun yolda karşılaştığı korkutucu şeylerle karşılaşır. Çünkü yolcu bu yolda yürürken canından veya malından olabilir, çocuklarını yetim bırakabilir, alıştığı şeylerden yoksun kalabilir. Allah şöyle buyurur: *'Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat ediniz.'*[165] Başka bir ayette ise *'Allah yolunda savaşırlar, öldürür ve öldürülürler.'*[166] Allah böyle bir şeyin kullara güç geleceğini bilir, çünkü nefs ve malların -Hak da bunu onaylamıştır ve O her zaman doğru söyler- kendilerine ait olduğunu iddia ederler. Bu nedenle mal ve canlarının satın alınmasını öne geçirerek ellerini onlardan çekmelerini istemiştir. Bu durumda müşteri, satın aldığı şeyde dilediği şekilde tasarruf eder. Satıcı malı sevse bile, müşterinin verdiği bedel sattığından daha sevimli gelir. Bu nedenle Allah *'Müminlerden nefslerini ve mallarını satın aldı'*[167] buyurur. Bundan sonra Allah müminlere savaşmayı emretmiştir. Artık bu onlara kolay gelir. Böylece onlar ödünç alınmış canlarla cihat ederler ki cisimlerle var olan hayvani nefsleri kastediyoruz. Mallar da ödünçtür.

Öyleyse onlar, ödünç bir hayvan ile ve başkasının malıyla yolculuk yapan kimseye benzer. Onu ödünç verdiğinde, sahibinin çektiği güçlük ortadan kalkar. Hayvan yok olsa veya mal telef olsa bile, bir sıkıntı çekilmez ve sahibinin kalbi rahattır. Bu durumda geride ancak -mümin ise- bu binek hayvanının çektiği sıkıntı kalır. Bu sıkıntı ise, uzun meşakkat ve yolun yorucu olmasından kaynaklanır. Düşmanla savaşırken ise kaçma, yaralanma, okla öldürülme ve kılıçla boynun vurulması gibi sıkıntılarla karşılaşılır. İnsan doğal bir şefkate sahip yaratılmıştır, dolayısıyla -sahibi olması bakımından değil- canlı olması bakımından bineğine karşı şefkatlidir. Çünkü bu bineği ödünç verenin onun yok edilmesini istediğini bilir ve bu da ona sevimli gelir. Dolayısıyla insanda geride kalan, ancak doğal şefkattir.

Öyleyse Hakk'ın bu ayette satın aldığı nefsler, hayvanî nefslerdir ve onları düşünen-mümin nefslerden satın almıştır. O halde, düşünen-mümin nefsler, Hakk'ın kendilerini satın aldığı hayvanî nefslerin sahibi olan satıcılardır. Söz konusu nefslerin öldürülmesi helaldir ve bunlar imanın yeri değildir. İmanın yeri, düşünen nefslerdir. Hak şöyle der: 'müminlerden satın aldı.' Bunlar, imanla nitelenen düşünen nefslerdir. 'Nefslerini.' Bunlar ise, o nefslerin maddi binekleri ve onları savaşa ve cihada çıkartan nefslerdir. Öyleyse müminin nefsi yoktur. Dolayısıyla

onun nefsine dönük şefkati, her canlıya karşı düşünen nefste bulunan zâtî şefkatten başka bir şey değildir.

Allah'ın 'kendi yolunda' ya da 'kendisinde' ya da 'hakkıyla cihat' gibi belli bir nitelikle sınırlamadığı mücahitlere gelirsek, onlar Allah ile cihat edenlerdir ve Allah'ın sınırlanma niteliği yoktur. Onların cihadı her şeydedir. Binaenaleyh söz konusu olan, genel cihattır. Cihadın bu makamdaki kişiye nispeti -ki meşakkat demektir- Allah'ın onu mücahit diye isimlendirmesinden kaynaklanır. Allah onun neyde cihat edeceğini belirlememiştir. Bu, eşyada kaza ve kaderin hükmüdür. Bunda hakkında verilen hükme karşı bir isteksizlik ortaya çıkar. Hak, kuluna olan inayeti nedeniyle, onun gecikmesini istemez. Allah bu makamda şöyle der: 'Mümin kulumun canını alırken hariç, yaptığım hiçbir şeyde tereddüde düşmedim. O ölümü sevmez, ben ise gecikmesini istemem. Bana kavuşması ise zorunludur.' Allah, ilahi bilgi bunu takdir ettiği için ölümün zorunlu olduğunu söylemektedir. Böylelikle Allah, onun canını mutlak bir mücahededen alır. Bu ise, sıkıntı veya başka bir şeyle sınırlanmayan mücahededir. Fakat Allah'ın 'tereddüt' ile dikkat çektiği şey, mücahede hükmüne uygun bir hükme delildir. Allah bu ifadeyi işin kendiliğinde bulunduğu durumu bildirmek için getirdi. Allah kullarına öğretendir ve bu durum şu ayette dile getirildi: *'Bilgi verilenler demiştir ki.'*[168] Onlara bilgi veren, er-Rahman isminden Allah'tır. Bu öğretimi hakkında şöyle der: *'İnsana bilmediğini öğretti.'*[169]

Allah kendilerini isimlendirdiği gibi, kulların arasından sınırlanmayan mücahitler, dış varlıkları kendilerinde ortaya çıkan fiillerinde tereddüt edenlerdir. Tereddüt şununla ilgilidir: Bu fiilleri Allah'a mı nispet edeceklerdir? Halbuki fiillerin içinde Hakk'a karşı saygının ve O'nu tenzihin gereği olarak Allah'a nispet edilemeyecek fiiller vardır. Nitekim Allah şöyle der: *'Allah münezzehtir!'*[170] Yoksa onları kendilerine mi nispet edeceklerdir? Halbuki bunların içinde Allah karşısındaki saygının gereği olarak gerçek bir şekilde Allah'a nispet edilecek fiiller vardır. Bu durumda Allah'ın şöyle dediğini görürler: *'Attığında sen atmadın.'*[171] Burada Allah olumsuzlamış, sonra olumsuzladığını ispat etmiş ve sonra *'fakat Allah attı'*[172] demiştir. Böylelikle olumlamayı iki olumsuzlama arasına yerleştirmiş, bu ise tek olumlamadan güçlü olmuştur. Çünkü o, olumlananı ihata eder. Sonra aynı ayette şöyle der: *'Müminleri sınamak için.'*[173] Buradan şunu anladık: Allah, ayette dile getirdiği atma fiilinin

olumsuzlanması ya da olumlanması konusunda müminleri serbest bırakmış, bunu 'güzel bir imtihan' yapmıştır. Kul kendisinden atma eylemini olumsuzlarsa isabet edeceği gibi olumlarsa yine isabet edecektir. Geride hangi isabetin kula layık olduğunu öğrenmek kalmıştır. Bununla birlikte, hepsi 'güzeldir.' İşte bu hayret konusudur ve Allah onu bir sınanma, yani sınanma yeri diye isimlendirmiştir. Peki, Allah'ın muradı olan gerçeğe kim ulaşacaktır? Bu doğrulardan ya da hükümlerden hangisini Allah kastetmiştir: Olumsuzlamayı mı olumlamayı mı? Bunu bilen kimse, Allah nezdinde bilmeyenlerden daha üstündür. Söz konusu kimseler Allah'ın *'büyük bir ödülle oturanlardan üstün yaptığı'*[174] mücahitlerdir. Oturanlar bu araştırmayı yapmayanlardır. Allah'ın yücelttiği şeyin kadri ölçülemez. *'O'ndan derecelerdir.'*[175] Hak 'Allah yolunda cihad edenler' ile ilgili ifadesinde olduğu gibi bu dereceleri tek bir derece yapmamıştır. Allah yolunda cihat edenler için ise tek bir derece yapmış, ayetin devamında bunlara ekleme yapmıştır.

Mücahitlerin iki sınıfını zikretmiş olduk. Üçüncü sınıf ise *'Allah'ta hakkıyla cihat edenlerdir (cihadının hakkıyla).'*[176] 'Cihadının' kelimesindeki zamir Allah'a döner. Bunun anlamı, cihat ederken Hakk'ın niteliğiyle nitelenirler demektir. Nitekim bunu Hakk'ın tereddüdü konusunda açıklamıştık. Başka bir ifadeyle onlar, Allah'tan başkasını görmez ve cihat O'nda gerçekleşmiştir. Allah'tan başkası ise, Allah'taki cihadın keyfiyetini bilemez. Bu cihadı Allah'a havale ettiklerinde ise -ki bu 'cihadının hakkıyla' sözüdür- cihadı zamir ifadesiyle kendisine izafe eder. Bu durumda cihat eden -onlar değil- Allah'tır. Bununla beraber onlar, eserlerin ortaya çıktığı yerdir. Onlar mücahittir, mücahit değillerdir. Allah Musa'ya şöyle der: 'Bana hakkıyla şükret!' Musa, 'Buna kim güç yetirebilir ki?' diye sorunca Allah, 'Nimeti benden bildiğinde hakkıyla şükretmiş olursun' demiştir. Hadisi İbn Mace *es-Sünen*'inde aktarır.

Öyleyse zevk, keşf ya da müşahede yoluyla -inanç ve hal, hatta makam ve doğru bilgiye dayanarak değil- Allah'a izafe ettiğin her amele hakkını vermiş olursun, çünkü o ameli sahibinden bilmişsindir. Böyle bir davranış her ne zaman ortaya çıkarsa, onun açıklaması, Allah'ın Peygamber'inin diliyle yaptığı açıklamadır. Peygamber de bize o açıklamayı tebliğ etmiştir. İşte bu Allah'a ulaştıran, kolay, açık, bilinebilen ve yeterli bir açıklamadır. Onda bir eğrilik veya bozukluk göremezsin.

Dördüncü sınıf ise Allah'ın, haklarında *'Bizde cihat edenleri, yollarımıza ulaştıracağız'*[177] dedikleridir. Bunların hakkında Allah *'Yollara uymayınız, O'nun yolundan ayrılırsınız'*[178] demiştir. Mutluluğun bulunduğu yolu kastetmektedir. Aksi halde her yol Allah'a çıkar, çünkü her yol Allah'a çıkar ve herkes O'na döner. Fakat O'na dönen herkes, mutlu değildir. Mutluluk yolu, başka bir şey değil, meşru yoldur. Bütün yolların gayesi, başlangıçta Allah'a ulaşır. Rahman ise, sonuçta hepsini üstlenir. Bu durumda Rahman'ın hükmü bekasının nihayeti olmayan bu yollarda ebediyete kadar sürer. Bu garip bir meseledir. Bunu keşf ile öğrenen az, buna inanan ise daha da azdır.

Cihadın sebebi, kendileriyle savaşmamız ve cihat etmemiz emredilenlerden ortaya çıkan bir takım fiillerdir. Bu fiiller ise, Allah'ın fiilleridir. Öyleyse -düşmanda değil- Allah'ta savaşmış oluruz. Çünkü onlar (gerçekte Allah'a ait) bu fiiller nedeniyle düşman olmuşlardır. Biz O'nda cihat edip bize *'yollarımıza ulaştıracağız'*[179] ayetinde belirttiği gibi gerçeği açıkladığında, başka bir ifadeyle bize yollarını açıklayıp onlara girdiğimizde, 'başka' olarak cihat ettiğimizi görürüz. Bu nedenle bizden ortaya çıkan eylem nedeniyle bağışlanma dileriz. Bu yollardan birisi de, bizdeki failin -biz değil- O olduğunu müşahede etmektir. Bu nedenle Allah'tan bağışlanma dileriz. Yani, nahoş gördüğü bir amelin ortaya çıktığı bir yer olmamayı O'ndan dileriz. Varlıkta Allah'tan başkasının olmadığı sabittir. Öyleyse O'ndan başka cihat eden de yoktur. Bizi yollarına ulaştırmamış olsaydı, bunu bilemezdik. Bu nedenle ayet *'Allah ihsan sahipleriyle beraberdir'*[180] diye tamamlanmıştır. İhsan ise, Allah'ı görür gibi ibadet etmektir. Onu görünce, cihadın O'nda O'nunla olduğunu öğrenirsin.

Böylece sana mücahede ehlinin -ki mücahitlerdir- hallerini açıkladık. Konunun ayrıntıları hakkında konuşmak sözü uzatırdı. Her konunun gerektirdiği ayrıntıları açıklamaya kalksaydık, ömür yetmezdi. Dolayısıyla her halükârda özetlemek gerekir. Bu nedenle her bölümden ana konular mesabesindeki hususları vermekle yetiniyoruz. Her ana (bölüm), Âdemoğulları için anneleri Havva gibidir. Allah bize 'ilahi yazıyı' vermiş olsaydı, bu kitabın içerdiği her hususu yeterli bir şekilde tek bir sayfada bile yazabilirdik. Nitekim Hz. Peygamber bir gün elinde ilahi yazıyla yazılmış ve hiçbir yaratılmışın katkısının bulunmadığı iki kitap olduğu halde gelmiş. Sağ elinde bulunan birinci kitapta yaratılışın

başlangıcından kıyamet vaktine kadar cennetliklerin isimlerinin, babalarının, aşiretlerinin ve kabilelerinin isimlerinin bulunduğunu söylemiş. Diğerinde ise aynı üslupta bedbahtların isimleri vardı. Hz. Peygamber'in elindeki kitap bilinen tarzda bir kitap olsaydı, sayfalarını bir şehir sığdıramazdı. Böyle bir şey bizim adımıza gerçekleşseydi, onu hemen ortaya çıkartırdık. Biz de o yazıyı gördük. Bu yazı, (başka bir hadiste geçen) duvar üstündeki cennet ve cehennem veya aynadaki gök şeklindeydi.

Şimdi, böyle bir nitelikteki mücahedenin mertebe ve menzilleri olan makamlarını zikredelim. Bu makamlara ehli -ki onların ehli Melamilerdir- yerleşir.

Melamiler iki kısımdır: Birincisi bir sınırda duran edep ehli, diğeri ise ünsiyet ve vuslat ehlidir. Bu bölümde âriflere ait kısımları da zikredeceğiz. Onlar da iki kısımdır: Bir sınırda duran edepli ârifler, diğeri ise ünsiyet ve vuslat ehli âriflerdir. Bu taksim, bütün makamlarda geçerlidir. Sınırda duran edepli kısmından Melamilere ait şey, elli üç derecedir. Burada dereceleri zikretmeye döndük, çünkü Allah'ın onların üstünlüklerini dereceyle zikrettiğini duyduk. Biz de Allah'ın sözüne uyduk ki, uygun olan da budur. Ünsiyet ve vuslat ehli melamilerin bu dereceden payı ise dört yüz elli üç derecedir. Ünsiyet ve vuslat ehli âriflerin payı ise dört yüz seksen dört derecedir. Sınırlarda duran edep ehli âriflerin payı ise seksen dokuz derecedir. Onunla ilahi isimlerin arasında ise on derece vardır.

YETMİŞ YEDİNCİ BÖLÜM

Mücahedenin Terki

Cihat etme, çünkü kavga eden
Kendisinde cihat ettiğinin aynıdır

Savaştığın bir ise
Hangi akıl onu razı eder veya seçer

Acaba ortak varlık sahibi midir?
Bilgiyle onu görür ya da olumsuzlarsın

Asılda olumsuz olanı nasıl olumlarsın
O olumsuzluktur, bu ona yeter

(Cihadın yerlerini zikreden ayetlerde geçen) Allah'ta, yolunda, O'nda, Allah yolunda cihat eden kişi, Allah'ın kendisini ulaştırdığı yolu öğrenip bu yol ona açıklandığında, Allah'tan başkasının cihat etmediğini görür. Bu müşahede sahibi utanır ve mertebenin gereğiyle cihadı bırakır. Cihat eden Allah Teala'dır ve O, sıkıntıyla nitelenmeyenlerdendir. Çünkü bundan daha büyüğü hakkında şöyle der: '*Bize bir sıkıntı ulaşmadı.*'[181] Başka bir ayette ise '*O yaratmayı yenileyendir, sonra onu tekrarlar, bu ise daha kolaydır*'[182] der. Bu kolaylık ise, başlangıçtaki bir güçlükten değildir. Bu nedenle sözün terimsel olarak anlaşılması zayıf bir yorumdur, çünkü bu, her bağlamda geçerli değildir. Kuran ise, bunu Allah ile ilişkilendirmiştir. Nitekim bu söz sahibi de onu görür. Hz. Peygamber Allah'ın kullarından birisi onunla nitelendiğinde Allah'ın izzetini tazimi bırakmıştır. Örnek olarak '*Yüzünü ekşitti ve yüz çevirdi, ona bir ama geldi diye*'[183] ayetini verebiliriz. Hz. Peygamber güzele yormayı severdi. Onun Hakk'a davet ve ayetleri ortaya koymak için gönderilmesi, görme özelliğine sahip kimselere göstermekle gerçekleşebilirdi. Bir âmâ geldiğinde, gönderildiği kimselerin -görenler- hakikatleri onun adına ayağa kalkmış, bu nedenle (âmâ'dan) yüz çevirmiş ve arkasını dönmüştü. Çünkü Peygamber böyle birine gönderilmemişti. İşte Hz. Peygamber meseleye böyle bakardı. Allah onu bu meseleyi bildiği için azarlamadı. Onu azarlamasının nedeni, Ümmü Mektum ve benzerlerinin kalbini onarmaktı. Çünkü onlar Peygamber'in gördüğünden habersizdi. Allah ise, onlar karşısında sabretmesini emrederek şöyle demiştir: '*Sabah akşam rızasını umarak Rablerine dua edenlerle birlikte sabret.*'[184] Kureyş kabilesinin büyükleri ve cahiliye toplumunun önde gelenleri, Habbab b. Eret, Bilal vb. yoksul ve köleler ile Hz. Peygamber'in nezdinde aynı mecliste bulunmaktan rahatsız olmuş, Peygamber de onların talebine olumlu yanıt vermişti. Bu bağlamda zâhir dili şöyle der: Pey-

gamber onları İslam'a ısındırmak için böyle yapmıştı. Çünkü onlardan birinin müslüman olmasıyla -kavminde itaat edilen biri olduğu için- pek çok kimse müslüman olacaktı. Hakikat dili ise bu tavrı Hz. Peygamber'in Hak'tan başkasını görmediği şeklinde dile getirir. Allah'a ait olabilecek bir nitelik gördüğünde onu yüceltir, onunla birlikte başkasını görmez ve onun için ayağa kalkar, ona hakkını verir. Söz konusu nitelik izzet, büyüklük ve istiğnadır. Bu nedenle Rabbi ona *'istiğna edene gelince'*[185] demişti. Burada istif'al babıyla onun dikkatini çekmiştir. 'Sen onunla ilgilenirsin.' Allah Hz. Peygamber'in kimle ilgilendiğini bilir ve ona şöyle der: 'Sen gördüğün her yerde benim niteliğimi yüceltiyorsan -bunun nedeni beni görmenin sana baskın gelmesidir- ben sana yaratıklarda sınırlanmış bir halde onu görmemeyi emrediyorum.' Bu ise Peygamber'in, 'Beni Allah terbiye etti, ne güzel terbiye etti' hadisinde dile getirilmiştir. Bu da, onun terbiyesinin bir yönüydü.

Allah Resulü bu köleleri gördüğünde şöyle derdi: 'Haklarında Rabbimin beni azarladığı kimseler, merhaba!' Onlar, Peygamber'in yanında otursalar, onlarla birlikte oturur, onlar kalkmadan ve ayrılmadan kalkmaz ve ayrılmazdı. Çünkü Allah, 'Nefsini sabra zorla' demişti. Onlar da Peygamber'in böyle davrandığını ve Peygamber'in bir takım şeyleri yapmak zorunda olduğunu bildikleri için, kolaylık gösterirler ve yanında az kalırlar, Peygamber de kendi işine ayrılsın diye ayrılırlardı. Hz. Peygamber, doğru-ilahi müşahedenin bulunduğu bir işi, kırık kalpleri gözetmek için bırakmıştı. 'Çünkü Allah kırık kalplerle beraberdir.' Bu beraberlik, görünmezdir; iman onu kabul ederken, görme kendisini olumsuzlar. Allah kibirlilerin yanında ise görünür şekilde bulunur. Bu ise, görmenin olumladığı, imanın reddettiği bir durumdur. Böylelikle Allah Peygamber'ini görmekten imana taşımış, kibirli izzet sahiplerindeki tecellisinin 'dünya hayatının süsünün' bir tezahürü olduğunu ona bildirmiştir. Öyleyse bu bize değil, dünya hayatına ait bir süstür. Bize ait olan süs, dünya hayatıyla sınırlanmaksızın Allah'ın süsüdür. Bir şeyin falanca için süs olması, aynı şeyin filanca için de süs olmasını gerektirmez.

İnsanların bir kısmı sadece Allah'ın süsünü görürken bir kısmı dünya hayatının süsünü -Allah'ın süsü olması yönünden değil- görür. Bu süs bize değil dünyaya aittir. Biz o süsü -bizim için ziynet olmasa bile- dünyaya ait görürüz. İnsanların bir kısmı ise kendilerinin ve yara-

tıkların amelinde şeytanın süslemesini görür. Bu durum, '*Şeytan onlara amellerini güzel göstermiş ve onları yolundan alıkoymuştur, onlar basiretli idiler*'[186] ayetinde dile getirilir. Onlar, bir bilgi üzerinde sapanlardır. Allah ehli ise onu Allah'ın şeytan için olan bir ziyneti olarak görür, çünkü onun amelidir. İnsanların bir kısmına ise 'ameli güzel gösterilmiştir.' Fakat onu kimin süslediğini bilemezler. Bu süslemenin konusu övgü müdür, yergi midir? Burada kuşku vardır. Söz gelişi ayakkabısı, elbisesi güzel bir adam görürsün, bilemezsin ki acaba bu adam dünya hayatının süsünü seven biri midir, yoksa '*her mecliste ziynetinizi yanınıza alınız*'[187] ayetinde belirtildiği gibi Allah için güzelleşen bir adam mıdır?

Hz. Peygamber bir adama şöyle demiş: 'Ben ayakkabımın ve elbisemin güzel olmasını severim. Allah güzeldir ve güzeli sever'. Bu adamın durumunda bir belirsizlik ortaya çıkar ve bu süslemenin kime nispet edileceğini bilemez? Bir şahsın söyle dediği duyulur: 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır'. Bilemezsin ki, okuyan ya da zikreden insan, Kuran okurken mi bunu söylemiştir? Çünkü söz birdir ve görülür. Niyet ise görünmez. En doğrusu, süslenen kişi hakkında iyimserliktir. Müslümanlar hakkında kötü zandan uzak durmakla memursun. Bu nedenle Hz. Peygamber itikaftayken eşi Safiye'yi uğurlamak için kalktığında oradan geçen iki adama söylediği ('Bu benim eşim Safiye'dir') sözünü yorumlarken 'Şeytanın damarlarınızda dolaşmasından korktum' demişti. Peygamber sadece 'ehli' hakkında kötü zanda bulunmuştur ki o şeytandır. Kuran'daki bir kelimeyi söyleyen bir insanı duyunca, tıpkı '*Hamd âlemlerin rabbi Allah'adır*'[188] ifadesini duyan hakkında dediğimiz gibi, onu Kuran ayeti gibi dinlemelisin. Okuyan bunu böyle okumasa bile, sen öyle yapmalısın. Böyle yaptığında Kuran'ı dinleyenin sevabını alırsın. Bu yüce bir müşahededir. Bunu tadanı az bulursun, halbuki o kolaydır ve yakındır! Hiçbir güçlüğü yoktur.

'*Amelinin kötülüğü kendisine süslenen kimseyi gördün mü*'[189] ayetine gelirsek, burada '*amelinin kötülüğü*'[190] ifadesinde -Kuran kendisini zikretmese bile- onu süsleyeni öğrenirsin. Bununla birlikte, yoruma açık olmaktan kurtulamaz. Çünkü Kuran böyle durumlarda şöyle der: '*Onlara amellerini süsledik, onlar kördür.*'[191] Burada kendisini ifade etmek üzere çoğul zamir (biz) gelmiş ve bu süslemeyle hayreti onlara nispet etmiştir. Allah böyle bir durumdaki insana süslemenin kime ait olduğunu keşfinde açıklamazsa, onu belirlemeksizin muradı üzere bırakır.

Onun ödülü, bizce bilinmeksizin Allah'a kalır. Bu ödül Allah nezdinde belli olsa bile, Allah nezdinde de bize nispetle belli değildir. Binaenaleyh Allah iki farklı nispetle belli ve belirsiz olarak onu bilir. Bunu anla!

Doksan ikinci kısım sona erdi, onu 'Halvet' hakkındaki yetmiş sekizinci bölüm ile doksan üçüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSAN ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YETMİŞ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Halvet

Arzuladığım ile halvet oldum, değildi bizden başkası
Benden başka olsaydı, halvet mümkün olmazdı

Nefsim sağlamlaştırınca teklik şartlarını
Yaratıkların nefsleri halvetin kullarına ilişir

Nefsinde kendisinden başkası olmazsa
Onu var edene karşı cömert davranır

Allah seni ve bizi başarıya erdirsin, bilmelisin ki, halvetin şeriattaki dayanağı, 'Beni içinden zikredeni içimden zikrederim, bir toplulukta zikredeni ise daha hayırlı bir toplulukta zikrederim' anlamındaki kutsi hadistir. Bu kutsi hadis, halvet ve topluluğu (celvet) içeren sahih-kutsi bir hadistir. Halvetin aslı, âlemin kendisinden var olduğu boşluktur.

Halvet eden ve bulamayan kimse, halvet etmedi
Halvet, hükmü bela olan bir yoldur.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah vardı ve O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu.' Hz. Peygamber'e, 'Yaratıkları yaratmazdan önce Rabbimiz neredeydi' diye soruldu, 'Altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'da idi' diye cevap verdi. Sonra âlemi yaratmış, hükmünü vermiş ve eşyanın yaratılışını bitirmiştir. '*O her gün bir iştedir.*'[192] Sonra eşyayı (yaratmayı) bitirecek, sonra da menzilleri sonsuza dek ehliyle dolduracaktır.

Halvet (yalnızlık), makamların en üstünüdür. O, insanın imar ettiği ve zâtıyla doldurduğu bir menzildir. Dolayısıyla halvette başkasına yer kalmaz! Halvetin insanla ve insanın halvetle ilişkisi, Hakk'ın kendisini sığdıran kulun kalbiyle ilişkisine benzer. Böyle bir kalpte herhangi bir şekilde başka bir yaratılmış bulunduğunda Hak oraya giremez. Bu durumda kalp, bütün yaratıklardan boşalmış olur. Kalp ne zaman bütün yaratıklardan boşalır, Hak özü gereği onda ortaya çıkar. Kalbin Hak karşısındaki durumu, kalbin O'nun suretine göre olması ve başkasını sığdırmayışıdır.

Âlemde halvetin dayanağı, âlemin kendisini doldurduğu boşluktur. İlk dolan şey Heba'dır. O, özü gereği boşluğu dolduran karanlık cevherdir. Hak, en-Nur ismiyle tecelli eder, bu nur ile o cevher boyanır, artık karanlık -ki yokluk demektir- adını yitirmiş, böylelikle varlık ile nitelenmiştir. Bu durumda, kendisiyle boyanan nur özü gereği ortaya çıkmıştır. Onun nur ile ortaya çıkması ise, insan suretiyle olur. Bu nedenle Allah ehli onu 'büyük insan', özetini ise 'küçük insan' diye isimlendirmiştir. Çünkü o, Allah'ın kendisine büyük âlemin tüm hakikatlerini yerleştirdiği varlıktır. Böylelikle insan, hacminin küçüklüğüne rağmen âlemin suretine göre; âlem ise Hakk'ın suretine göre ortaya çıktı. Binaenaleyh insan Hakk'ın suretine göre var oldu. Bu ise 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı' hadisinde belirtilen durumdur. İş ortaya koyduğumuz gibi olunca Allah şöyle buyurdu: '*Göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür. İnsanların çoğu bilmez.*'[193] Demek ki azı bilebilir. Öyleyse insan küçük âlem, âlem ise büyük insandır.

Âlemde feleklerin, unsurların ve türeyenlerin şekillerinin suretleri açılmıştır (var olmuştur). Böylelikle insan âlemde doğan son varlıktır. Allah onu bütün hakikatlerin toplayıcısı ve âlemdeki halifesi yaparak

âlemdeki bütün suretlerin gücünü ona verdi. İşte nur ile boyanan bu Heba cevheri yalındır (basit). Âlemin suretlerinin onda zuhuru ise ortadır. İnsan-ı kâmil ise vecizdir. Allah şöyle buyurur: *'Ayetlerimizi onlara ufuklarda ve nefslerinde göstereceğiz.'*[194] Bunun amacı insanın âlemdeki bütün ayetleri içeren veciz bir âlem olduğunu öğrenmelerini sağlamaktır.

Halvet sahibine keşf olunan ilk şey, nefsinin ayetlerinden önce âlemin ayetleridir, çünkü âlem ondan öncedir. Allah 'ayetlerimizi ona ufuklarda göstereceğiz' demiştir. Ardından, âlemde gösterdiklerini nefsinde insana gösterir. İnsan ayetleri önce nefsinde sonra âlemde görseydi, âlemde nefsini gördüğünü zannedebilirdi. Allah ayetleri önce âlemde göstermeyle, ondan bu şüpheyi gidermiştir. Bu durum da varlıkta olduğu şekliyledir. Çünkü âlem insandan öncedir. Âlem insanın babası iken, nasıl olur da ondan önce olmaz ki? Ufuklarda ve nefslerdeki bu ayetlerin görülmesi, onun -başka bir şey değil- Hak olduğunu insana gösterir ve bu durum ortaya çıkar.

Ayetler halvete girene Allah'ın âlemdeki varlıkların mazharlarında zuhur eden olduğunu gösteren delillerdir. Dolayısıyla bu halvet sahibi başka bir şey aramaz. Çünkü bir bütün olarak başka bir şey söz konusu değildir. Bu nedenle Allah tanımlamayı tamamlayıp şöyle demiştir: *'Rabbinin her şey üzerinde olması yeterli değil midir?'*[195] Kastedilen, âlemdeki varlıklardır. *'Tanık olarak.'*[196] Her bir şeyde tecelli ve zuhur kastedilir. Âlem onda zuhur edeni kendinden uzaklaştırmak veya mazhar olmamak gücüne sahip değildir ki imkân denilen şey de budur. Âlem imkân özelliğinde olmasaydı, (kendisine tecelli eden) nuru kabul etmezdi. Bu ise, ayetlerle insana gösterilen Hakk'ın âlemdeki zuhurudur.

Allah ayeti tamamlayarak şöyle buyurdu: *'O her şeyi'*[197] -âlemdeki- *'ihata edendir.'*[198] Bir şeyi ihata, o şeyi örter. Bu durumda gözüken ve zuhur eden, o şeyin kendisi değil, ihata edendir. Bir şeyi ihata etmek onun görünmesini engeller. Böylelikle o şey -ki âlemdir- ihata edilende beden için ruh haline gelir. İhata eden de ruh için beden haline gelir. Bunlardan biri şehadet -ki o ihata eden zâhirdir- diğeri ise örtülü gayb haline gelir. Bu ise, âlemin kendisidir. Hüküm zâhirde -ki şehadettir- gayb ile nitelenene aittir. Âlemdeki şeylikler ise, kendiliklerinde bir takım istidatlardır. Bu nedenle onlar, kendilerinde zuhur eden üzerinde

hakikatlerinin verisine göre hüküm sahibi olmuş, suretleri kendilerini ihata edende ortaya çıkmıştır -ki o da Hakk'tır. Bu durumda söz konusu suretlere Arş, Kürsü, felekler, (...) unsurlar, türeyenler ve ilişen haller denilir. Gerçekte sadece Allah vardır. İhata eden olması yönünden Hakk, halvete giren için halvet evine benzer: Halvete giren aranır, fakat bulunamaz, çünkü ev onu perdeler. Sadece bulunduğu yer bilinebilir. Bulunduğu mekân da onun mertebesini gösterir.

Bu kitapta açıklamak istediğimiz halvetin mertebesini sana bildirmiş olduk. Halvete girenlerin aşina olduğu halvet, bizim açıklamak istediğimiz halvet değildi. Onun dereceleri ise, bin altmış yedidir ve bu derecelerde teklik ortaya çıkar. Boşluk (halâ) âlem ile dolduğuna göre, halvet sahibi de halvette kendi başına bulunur. İşin esası budur. Sonra nur ile boyanınca, Rabbiyle halvet olur. Bu halvette ise, sonsuza dek kalır ve kırk gün ile (erbaîn) ya da başka bir zamanla sınırlanmaz. Ârif zikrettiğimiz şeyi öğrenince, -kendisiyle değil- Rabbiyle halvette olduğunu öğrenir. Ayrıca o, Rabbiyle beraber halvettedir. Bu esnada ârif, kendileriyle zuhur ettiği suretler ile onu ihata edendeki (Hak) etkisi bakımından kendisini kendisiyle görür. Varlıklarının çoğalması yönünden ise, ârif O'ndan O'nu görür. Bu durumda her bir tikel hakikat, arkadaşından farklılaşır. Bu nedenle âlemin suretleri, âlem tek olsa bile, farklılaşmıştır. Nitekim insanın sureti de -insan tek olsa da- farklılaşmıştır. İnsanın eli ayak olmadığı gibi başı göğüs, gözü kulak, dili cinsel organ ve aklı da fikir veya hayal değildir. Binaenaleyh insan türlü türlüdür, maddi ve manevi suretleri bakımından da farklı unsurlara sahiptir. Bununla beraber insanın tek olduğu söylendiği gibi -ki bu doğru bir yargıdır- çok olduğu da söylenir -bu da doğrudur-. Birliği yönünden insan kendisiyle kendisini görmüştür deriz; çokluğu yönünden ise, bir kısmıyla bir kısmını görür deriz. Diliyle konuşur, ayağıyla yürür, gözüyle görür, burnuyla sümkürür, kulağıyla duyar, hayaliyle tahayyül eder ve aklıyla akleder. Bunlar çoktur, ortada ise sadece insan vardır.

Bu bilgiyi elde eden kimse, ifade ettiğimiz gibi halvet sahibidir. Bu bilgiden mahrum kalan ise halvet sahibi değildir. Hakk'ın âlem ile, âlemin ise Hak ile olduğunu açıklamış olduk. Öyleyse onun hüviyeti, toplamın aynıdır. Toplam da gaybı ve şehadetiyle, düşünme ve canlılığı bakımından insandır. O halde insan, çoklukta bir, birlikte çoktur.

Halvet, dünya ve ahirette sonsuza dek insana eşlik eden makamlardandır. Halvet makamı bir insan için gerçekleştiğinde bir daha ortadan kalkmaz, çünkü (bir şeyin) kendisini (gördükten) sonra onun eserinin (önemi) yoktur. Bilinen halvet ise, makam değildir ve perdeli için geçerli olabilir. Keşf ehline gelirsek, onların halveti hiçbir zaman yoktur. Çünkü onlar yüce ruhları ve ateş kaynaklı ruhları görürler. Onlar, zâtlarının parçaları ve halvet evinin kısımları gibi bütün varlıkları konuşanlar olarak görürler. Öyleyse keşf ehli gerçekte olduğu gibi, bir topluluk içindedir. Allah onun gözünü algılananlardan engellerse, canlıları, donukları ve melekleri onun önünde ayrıştırır. Ayrıca, söz âleminden konuşma âlemini, hareket âleminden sükûn âlemini ayrıştırır. Keşf ehlinin Rabbiyle yalnız kalması gerekir. Böylece herhangi bir varlığın konuşması ya da hareketi onu meşgul etmesin. Bir kısmı Allah hakkındaki bilgisinin düşünce ve araştırmayla değil, Allah'tan artması için halveti ister. Bu, niyetlerin en tamıdır, çünkü ona bu emredildi. İlahi emre göre davranmak, amelin kemalinin zirvesidir. Allah Hz. Peygamber'e, *'Rabbim! Bilgimi artır de'*[199] diye emretti.

Halvette herhangi bir varlıkla içinden konuşan kimse halvette değildir. Halvete giren bir adama arkadaşı 'Halvette Rabbinin nezdinde beni de zikret' demiş. Halvete giren kişi 'Seni zikredersem, O'nunla halvet olamam ki' demiştir. 'Ben beni zikredenle beraberim' şeklindeki kutsi hadisin anlamı buradan öğrenilir. Çünkü zikreden kişi, zikredileni düşüncesinde hazır tutarak zikredebilir. Zikredilen onun inancında bir surete sahipse, zikreden onu hayaline getirir. Zikredilen suretler âleminden değil ise ya da suretsiz ise, hatırlama gücü onu zihne getirir. Hatırlama gücü, anlamları zabteden bir güçtür. Tahayyül gücü ise, duyuların verdiği örnekleri ya da musavvire gücünün birleştirdiği garip şekilleri zabteder. Bunların tikellerini hayal gücü duyudan kazanmıştır ki, bu zorunludur, çünkü onun ancak duyu vasıtasıyla tasarrufu olabilir.

Bu yolda halvetin şartı, lafzî değil, nefsî zikirdir. Halvetin başlangıcı hayalî zikirdir. Hayalî zikir, zikir lafzını yazılı ya da lafzî harflerden oluşması bakımından tasavvur etmektir. Hayal, duyarak ya da görerek onları tutar ve sureti olmayan manevi zikre -ki kalbin zikridir- yükselmeksizin zikreder. Kalbin zikrinden ise hedeflenen şey ortaya çıkar ve bilgiler artar. Kendisine açılan bu bilgiyle karşısına konulduklarında örneklerin suretleriyle neyin amaçlandığı anlaşılır. Duyu, onları uyku,

uyanıklık, gaybet ve fena halinde hayalinde inşa eder. Bu durumda gördüğünü öğrenir. İşte bu, 'rüya tabiri ilmi'dir.

Bir kısmı ise, öğrenmek istediği bilgide sahih bir düşünce sahibi olabilmek için, düşüncenin durulması maksadıyla halvete girer. Böyle bir şey ise, bilgiyi fikirlerinden alanlar için geçerlidir. Onlar, talep ettikleri şeyi tashih için halvete girer. Bu ise, mantık ölçüleri kendilerine gözüktüğünde gerçekleşir. Söz konusu ölçüt, son derece latiftir ve en yalın hava bile onu hareketlendirir ve doğruluktan çıkartır. Bu nedenle insanlar halvetlere girer ve havanın giriş yerlerini kapatırlar ki, amaçlarının doğruluğunu bozacak bir hareket terazilerine etki etmesin. Böyle bir halvete Allah ehli girmez. Onlar halvete (mantık mizanıyla değil) zikirle girer. Fikrin onların üzerinde bir otoritesi olmadığı gibi bir etkisi de yoktur. Halvete gireni halvetinde fikir gücü etki altına alırsa, hemen halvetten çıkmalıdır. Bu kişi, halvet için murad olmadığını anlamalıdır. Böyle biri, sahih-ilahi bilgi sahibi olmadığını da bilmelidir. Çünkü Allah ilahi feyiz ilmi için onu irade etseydi, düşüncesiyle onun arasına engel koyardı.

Bazı kimseler ise, yaratıklarla ünsiyet yalnızlığının kendilerine egemen olması nedeniyle halveti tercih eder. Yaratıkları -ki buna ev halkı da dâhildir- görmeyle içinde bir daralma bulur. Öyle ki hareketten de sıkıntı duyar ve bir dinginlik arar. Bu durum kendisini halvete yönlendirir. Bazı kimseler onda buldukları hazzın tadına varmak için halvete girer. Bütün bunlar, ne bir makam ne de bir rütbe kazandıran nedenli şeylerdir. Halvet sahibi, ne vârid ne müşahede ne de suret veya görme bekler. O, sadece Rabbi hakkında bilgi arar. Allah bu bilgiyi maddenin dışında verebileceği gibi bazen de madde içinde verir. Bazen ise maddenin delil olduğu şeye dair bilgiyi kendisine verir.

Halvette iddia vardır, sahibi de mesuldür. Halvet, en yakın perde sahibidir ve o bir makam değil bir nispettir. Burada sûfilerce bilinen halveti kastediyorum, yoksa bölümün başında dile getirdiğimiz ve bir makam olan halveti değil! Söz konusu halvet -makam olmasa bile- sahibine zikir vasıtasıyla mülk, melekût ve ceberut'u ihata etme özelliğine sahip bir takım makamlar kazandırır. Bu durum, âriflere ve vakfe sahibi edip ve melamilere göre böyledir. Vuslat ve ünsiyet ehli ârif ve melamilere göre ise, bu makamların melekûta girdiğini görmezler. On-

lara göre bu makamlar, ceberut ve mülk âlemine özgüdür. Fakat bu makamlar melekûta yakındır. Onlar ile melekût arasında iki derece vardır. Vakfe ehli edepli Melamiler ise, bunlara ait altı yüz kırk bir derece görür. Ünsiyet ehli ârifler ise, bin altmış yedi derece görür. Edepli ve vakfede duran ârifler ise, dokuz yüz altmış yedi derece görür. Ünsiyet ve vuslat ehli Melamiler ise, bin otuz altı derece görür.

YETMİŞ DOKUZUNCU BÖLÜM

Halvetin Terki: Celvet

İnsan ilahından başkasını görmezse
Her bir varlıkta; halvet o zaman imkânsızdır

Sen bu halde olursan, celvet içindesindir
Allah'ın onda açıklama ve sözü vardır

Allah bize ve size yardım etsin, bilmelisin ki, keşf halveti imkânsızlaştırır. Çünkü insan halvetteyken perdelidir. Keşf olduğunda ise, halvette olmadığını görür. Öyleyse bilinen halvete girmek, halvete girenin cehaletine delildir ve keşf esnasında bu bilgisizliğini öğrenir. Bilmediğini bilmeyen kimse iki cehalet sahibiyken bilmediğini bilen kişi, tek bir cehalet sahibidir.

Allah'ın âlemin varlıklarında zuhur eden ez-Zâhir ismini bilenler, O'ndan başkasının bulunmadığını bilirler. Bunu bilen, kendisinde zuhur edene bakmazsa halvettedir. Bu bilgi onun adına bir topluluk ve celvet meydana getirir. Bu bakımdan onun için halvet geçersizdir. Bazı kimseler halvet sahibini üstün görmüşken bazı kimseler toplulukta olmayı üstün saymıştır. Allah'ın el-Evvel ve el-Bâtın ismi halveti talep ederken ez-Zâhir ve el-Âhir ismi celveti talep eder. Hangi isim sana hakim ise, ona uymalısın! İsimler arasında bir bakıma üstünlük yoktur. Bütün yaratıklar ise sonuçta topluluğa varacaktır. Halvet dünyevi bir iş iken, topluluk uhrevidir. Ahiret ise, daha hayırlıdır.

SEKSENİNCİ BÖLÜM

Uzlet

Uzlete girdiğinde, kimseye yönelme
Ne aileye ne çocuğa bak!

Bir görevle görevlendirildiğinde ona da bakma
Şirkten ve mutlak biri birlemekten uzak dur

Yalnız başına yücenin talebiyle ilgilen
Ne fikir ne olumsuzlama ne de beden olsun

Yüksek himmetin peşinden git ki ulaş
Sayısız güzel isimlerine

Bil ki sen hapsedilmiş ve kuşatılmışsın
Sonsuza dek olmadan, açık bir bir nur ile

Kendini bilen kişi uzlete girebilir. Kendini bilen ise, Rabbini bilir. Bu kişi güzel isimleri ve zâhir ve bâtında onlarla ahlâklanması bakımından Allah'ı müşahede eder. O'nun güzel isimleri iki kısımdır: Birincisi, aklın kabul ettiği ve algılayabildiği isimlerdir. Akıl, bu isimleri Allah'a nispet eder ve Allah'ı onlarla isimlendirir. Diğerleri de ilahi isimlerdir. Fakat şeriat onları bildirmeseydi, akıl onları kabul etmeyecekti. Böylelikle akıl onları inanarak kabul ederken kendisi bakımından anlamlarını bilemez. Hak bu isimlerin kendisine nasıl nispet edildiğini nebi ve velîlerine bildirdiği gibi bildirince, akıl da onları öğrenebilir.

Uzlet sahibi, Rabbinden kendisine ait payla -ahlâklanmaksızın- uzlet eder. Bu kişi, aklın inancına göre, Hakk'a özgü meşru ilahi isimlerle ahlâklanır. Şeriat olmasaydı, akıl Allah'ı onlarla isimlendirmeyecekti. Bunlar, Hakk'a ait isimlerdir. Allah insanı onlara göre var etmiş ve onu bu isimlerin tecelligâhı olarak yaratmıştır. Binaenaleyh Allah, o isimlerle isimlenmiştir. Uzlet sahibinin böyle ilahi isimlerden uzaklaşması mümkün değildir. Geride, uzlet sahibinin kendisine ilişecek zarardan dolayı uzaklaşacağı diğer isim grubu kalır. Allah şöyle buyurur: '*Tat! Sen aziz ve kerimsin.*'[200] Başka bir ayette ise '*İşte böyle Allah her kibirli za-*

limin kalbini mühürler"[201] buyurur. Uzlete giren insan, kendileriyle isimlenen ve hükümleriyle âlemde gözüken kimselere dönük bir kınama taşıyan bu gibi ilahi isimlerden uzaklaşır. Bu bağlamda insanın hakikati muhtaçlıktır. Muhtaç ise, kibirli olamaz, çünkü bu durumda o, kendine ait olmayan bir özellikle gözükmüş olur. Bu nedenle Allah kıyamet günü kendisine bakmaz. Böyle biri, Allah'ın kıyamet günü bakmadığı üç kişiden biridir. Bunlar 'zina eden yaşlı, yalancı hükümdar ve kibirli yoksuldur.' Müslim *es-Sahih*'inde bu hadisi zikretmiştir.

Bazı kimseler ise güzel isimlerle ahlâklanmayı ve bunlarda Hak ile didişmeyi kabul eder. Çünkü insan surete göre yaratılmıştır. Dolayısıyla insanın bu surete göre ortaya çıkmalı ve övülen-meşru tarzda onları giyinmelidir. İşte bu, kulluğun rab olarak didişmesidir. Şöyle ki: Uzlete giren kimse, sadece kendisine özgü gerçek isimlerin olduğunu ve Hakk'ın bu isimlerde kulla didiştiğini görür. Bunlara örnek olarak gülen, sevinen, şaşıran, seven, tereddüt eden, nahoş gören, unutan ve utanan gibi Kitap ve Sünnette yer alan isimleri verebiliriz. Bunlar, el, iki el, eller, ayaklar, göz ve gözler gibi insan bünyesinde bulunan organlara, oradan ise istiva etmek, talep etmek ve özlem duymak gibi yaratılışta bulunan hallere kadar uzanır. Uzlete giren kimse, uzlete girmezden önce Hakk'ın kul için olabilecek bu niteliklerde -ki gerçekte de öyledirkuluyla didiştiğini düşünür ve şöyle der: 'Yapmam gereken şey, isimlerimi O'nun isimlerinden ayırmak ve isimlerde O'nunla didişmemektir. Bu isimler bende ödünçtür. Ödünç ise yerine getirilmesi gerekli bir emanettir. Emanet taşıyan ise, Hak bildirdiğine göre, zalim ve cahildir.'

Meseleye böyle bakan insan ilahi isimlerle ahlâklanmaktan uzaklaşır ve yoksulluğu, zilleti, küçüklüğü, acizliği, noksanlığı ve bilgisizliğiyle birlikte kendi evinde kalır. İlahi bir isim kapıyı her çaldığında, ona şöyle denilir: 'Burada seninle konuşacak kimse yoktur.' Bu uzaklaşmayla ile ona Allah'ın ilkin olumsuzlanmanın sahibi olduğu ve varlığının ezeliliği bildirilir. Hakk'ın sözüne ve Peygamber'ine bize ulaştırmasını emrettiği -ki onunla Hakk'ı biliriz- sıfat ve isimlerine bakar. Bu bilme sayesinde bizi şereflendirmek üzere bize bilgi elbiseleri giydirilir. Böylelikle hak ettiğimizi ve gerçekte bize ait olduğunu zannettiğimiz bu niteliklerde gerçeğin zannımızdan farklı olduğunu öğreniriz. Çünkü bunlarla isimlendirilen ve nitelenen O'dur, biz değiliz! Dolayısıyla bu isimler ile kendilerinden ayrıldığımız isimler arasında bir fark yoktur. Binaenaleyh

ya hepsinden ayrılmalı ya da hepsiyle isimlenmeli. Bu durumda ona şöyle deriz: Hepsinden ayrıl ve (işi) Hakk'a bırak! Dilerse, bütün isimlerle seni isimlendirsin, sen de onları kabul et ve itiraz etme; dilerse bir kısmıyla isimlendirir; dilerse hiçbiriyle isimlendirmez. *'İşin başında ve sonunda emir Allah'a aittir.'*[202]

Böylece kul kendi özelliğine döner. Bu, Rablikle didişmeyen kulluktur. Onunla süslenir ve 'sübut şeyliği evi'nde oturur -varlık şeyliği evinde değil-, Hakk'ın kendisindeki tasarrufuna bakar. O ise, kendini yönetmekten uzaklaşmıştır. Hali böyle olan kimse, herhangi bir isimle isimlenirse, onu Allah isimlendirmiştir, yoksa kendisi değil. O, Allah'ın kendisini isimlendirdiği şeyi geri çeviremez. Bu isimler ise Hakk'ın kullarına hediyeleridir ve onlar şereflendirme elbiseleridir. Öyleyse edebin gereği, onları kabul etmektir, çünkü o hediyeler istemeden ve dilemeden gelmiştir. Hz. Peygamber böyle bağışların alınmasını ve buna karşın nefsin almayı arzuladığı ve temenni ettiği şeyleri bırakmayı emretmiştir. Burada da durur. Gerçekte kul, Allah'a ait bir şeyin kendisine ait olduğunu iddia ederken Allah'ın hakkını gasb etmektedir. Bu durum *'Bütün iş O'na döner'*[203] ayetinde dile getirilir. Böylelikle Allah, kulun kendisine ait saydığı her şeyi kuldan alır. Bunun tek istisnası ise ibadettir. Çünkü ibadet Allah'a bir nitelik olmadığı için onu almaz. Bunun üzerine kula şöyle der: *'Bütün iş O'na döner ve O'na ibadet et.'*[204] O, insanın kendisi için yaratıldığı yaratılış gayesidir. Allah şöyle der: *'Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[205] İbadet kul için gerçek bir isim (âbid), onun mertebesi (kulluk), zâtı, hali, ayn'ı, nefsi, hakikati ve yüzüdür.

Kim uzlete çekilirse, bu uzlete ulaşmaya çalışmalıdır. Bu ise, Allah'ı bilenlerin uzletidir, yoksa yaratıkların bir köşeye çekilmesi ve kapıları kapatıp evlere girmesi değildir. İnsanlara göre uzlet, eve kapanmak, kimseyle görüşmemek, kimseyle içli dışlı olmamak ve imkân ölçüsünde yalnızlığı aramaktır. İnsanlar ondan o da insanlardan esenlikte olur. Uzlet derken tasavvuf yolunun genelinin kastı budur. Uzlete giren kimse daha yüksek bir dereceye ulaşabilir. Bu durumda uzletini halvetinin önünde bir riyazet ve sunum haline getirir. Böylelikle nefs, yaratıklarla ünsiyet ve alışkanlıklarını kesmeye ısınır. Çünkü o, yaratıklarla ünsiyeti kendisi ile Allah'la ünsiyet etmek ve O'nunla yalnız kalmak arasına giren engel ve alışkanlıklardan sayar. Uzlete giren kişi, şartlarını tam yeri-

ne getirdikten sonra ayrıldığında halvet kendisine kolaylaşır. İşte bu, Allah ehlinden olan seçkinlerde uzletin sebebidir.

Bu uzlet -bir makam değil- nispettir. Daha önce zikrettiğimiz birincisi ise arzulanan bir makamdır. Bu nedenle onu bu kitabın makamlar bölümünde saydık. Makam olduğunda ise, dünya ve ahirette insana eşlik eden makamlardandır. Ünsiyet ve vuslat ehli âriflerin uzlette beş yüz otuz sekiz derecesi vardır. Vakfe yapan edip âriflerin ise, yüz kırk üç derecesi vardır. Ünsiyet ehli Melamilerin beş yüz yedi derecesi, edep ehli Melamilerin yüz on iki derecesi vardır.

Allah ehlinin genelince bilinen uzlet, kendisiyle olmak şartıyla, sınırlı makamlardandır. Bu ise gerçekte bir makam değil, nispettir. Ancak ondan bir takım yararlar meydana gelir ki bunların en azı korunmaktır. Uzlet bir iddia taşır, sahibi ise sorumludur. Uzletin nedeni ise, kendine ya da ayrıldığın kimselere karşı kötü zandır. Bütün bunlar ise, genelin uzletindedir. Uzlet, ceberut ve melekût âlemindendir. Onun şehadet âleminde bir izi yoktur. Dolayısıyla (kazandırdığı) mârifetleri de mülk âlemiyle ilgili değildir.

SEKSEN BİRİNCİ BÖLÜM

Uzletin Terki

Uzlet ile sevinmeyin, çünkü o
Bilgisizliktir. Allah nerede, ruhlar nerede!

Ilah'ın nuru senden pek yücedir
Celaliyle beraber, O'nunla oturan lambadır

Hiçbir varlığın nurundan uzlet etmedi
Onun zâtı ise ilişmeye yöneldi

Hakk'ın nuru ayrık olsaydı
Varlık zuhur etmez ve sevinçler devam etmezdi

Onun nuru heba nurunda ortaya çıktığında
Görenler için bedenleri aydınlatır.

Allah bizi ve seni desteklesin, bilmelisin ki, uzleti teşvik eden şey, ilahi mertebeye kavuşmanın engellerinden korkma veya uzlet ederek ona ulaşma umududur. Çünkü uzlete giren kişi, nefsinin perdesi ve beşeri varlığının karanlığı içindedir. Zâtının hakikati ise kendini üzerinde yaratıldığı ilahi surete kavuşmaya sevkeder. Nitekim rahim de bir dalı olduğu Rahman'a kavuşmayı ister. Kul âlemin Allah ile kendisinden ayrılmayacak şekilde irtibatlı olduğunu görmüştür, çünkü bu, âlem için zâtî bir niteliktir. Hak bu irtibatta âleme tecelli eder. Bu tecelliden ise, O'nun vasıtasıyla vacip (zorunlu) olduğunu öğrenir. Ayrıca, matlubu için bu rütbenin sadece kendisiyle sabit olduğunu da öğrenir. Kul bu rütbenin sırrıdır. Sır yok olsaydı, Rablik de ortadan kalkardı. Kul her şeyde kendi yanındaymış gibi O'nu görür. Her şeyin O'nunla ilişkisinin kendisinin O'nunla ilişkisi gibi olduğunu da görür. Bu durumda onun için uzlet etmek mümkün olmaz.

Bunun üzerine kul '*O'nun nurunun örneği, içinde lamba bulunan kandildir*'[206] ayetinin (içerdiği) edebiyle edeplenir. Yani Allah'ın nurunun niteliği, bir aynanın niteliği gibidir. Burada 'güneşin' demedi, çünkü güneşin ışığına yardımın nereden geldiği gizlidir. Yağın ve zeytinin aydınlığın sürmesi için yardım ettiği lambada ise gizli değildir. Lambanın ışığı, 'ağaç kaynaklı' yağın yardımıyla sürer. Bütün yönlerin onunla ilişkisi ise, tek bir ilişkidir ve o belirli bir yönle sınırlanmaktan münezzehtir. Bu durum '*Ne doğudadır ne batıda*'[207] ayetiyle dile getirilir. Bu yardım izzet, büyüklük ve celal bulutunun ardından ortaya çıkan tecellilerin nurudur. Bu perdelerden ortaya çıkan nur, '*göklerin ve yerin nurudur.*'[208] Bunun örneği ise lambadır. Yağdaki ışık bilinir, fakat görülmez. Lambanın ışığı ise onun eseridir ve kendisini gösterir. Gerçekte yağdaki ışık, ışık değil, ışığın varlığı ve sürekliliğinin sebebidir. (Bâtınî yorumda ise) Bilgi ışığı, nefsten cehalet karanlığını kovar. Nefsin zâtı aydınlanınca, kendisinde ve yaratılmış her bir şeyin yaratılışında Rabbiyle irtibatını görür. Öyleyse nefs, kimden uzlet ettiğini görmemiştir.

Allah bu ışığı bir kandile ve fanusa koydu. Bunun nedeni, havanın baskın gelip onu söndürme korkusudur. Kulun kandili ve fanusu ise, zâhirî ve bâtınî varlığıdır. Bu iki koruyucu, gece ve gündüz bıkmadan

Allah'ın övgüsünü tespih edenlerdendir. Bunlar, Allah'ın önünde (yaptıklarını) inkâr ettiğinde yönetici nefse karşı tanıklık eden adil tanıklardır. Allah şöyle buyurur: '*Kulakları ve gözleri aleyhlerine tanıklık eder.*'[209], Bunlar bâtınî varlıktandır. '*Derileri de tanıklık eder.*'[210] Bunlar ise, dış varlıktandır. Öyleyse Hakk'a karşı çıkmaya niyetlenen her şahsın, zâhir ve bâtın yaratılışı ona 'Ey hükümdar! Yapma! Senin helak sebebin olmamıza yol açma, çünkü Allah bizden tanıklık istediğinde tanıklık edeceğiz' derler. Hz. Peygamber tebliğini yapıp uyarıda bulunduğunda ve kavmini cennetle müjdeleyip cehennemle korkuttuğunda onlara şöyle demişti: 'Beni size soracaklar, ne diyeceksiniz?' Onlar da, 'Tebliğini yaptığına, nasihat ettiğine ve vazifeni yerine getirdiğine tanıklık edeceğiz' demiştir. Hz. Peygamber de 'Allah'ım! Şahit ol' demiştir. Hud Peygamber müşrik olmalarına rağmen kavmine şöyle demiştir: '*Benim sizin taptıklarınızdan uzak kaldığıma tanıklık ediniz.*'[211] Böylece kendilerine mutlaka sorulacağını bildiği için, onlardan tanıklık istemiştir. İnsanın organları da şöyle der: '(Ey hükümdar olan düşünen nefs!) Biz senin sürünüz, hareketimiz size bağlıdır. Sen de bizi -aleyhine değil- lehine olan işlerde kullan.' Perdeli bundan habersizdir ve kendisini sağırlaştıran arzu gücünün şiddetiyle duymamaktadır. Allah, bizi organlarının tanıklıklarını duymazdan önce öğüdünü duyanlardan etsin. 'O velîdir, kerimdir ve büyük ihsan sahibidir.'

SEKSEN İKİNCİ BÖLÜM

Firar (Kaçmak)

Kaçanın (Musa) cezası nebi yapılmaktı
Musa kabul etmediğinde kaçmıştı

O'ndan O'nunla O'na kaçan kişi
Sevdiğini seven haline getirdi

Tek idi çift oldu,
Göz idi kalp oldu

Varlıkta beni bir tâc olarak izhar etti
Ben de ona yardım için kalp olarak döndüm

Bana ol'u verdi, sonra kulum dedi
Sonra şöyle dedi: Benimle ol Rab olursun

Allah Musa'nın Firavun ve yakınlarına şöyle dediğini aktarır: '*Korktuğumda, sizden kaçtım, Rabbim bana hüküm verdi ve beni peygamberlerden yaptı.*'[212] Sonra şöyle dedi: '*İsrailoğullarını köle yapmanıza karşılık Allah'ın bana ihsan ettiği nimettir bu.*'[213] Burada nimet, '*seni çocukken terbiye etmedik mi?*'[214] sözlerine verilen bir cevaptır ve bu nimet Firavun'un onu yetiştirmesiydi. Başa kakmak nimet vermeyi geçersizleştirir. Çünkü başa kakmak, ödülün hemen alınmasını taleptir. Bu sözü söylemeseydi, Firavun'un Musa'yı terbiyesi Allah nezdinde kendisine yarar sağlardı. Çünkü Firavun'un işi, Musa'nın da bir ferdi olduğu İsrailoğullarını zelil etmekti. Buna karşın Musa'yı yüceltmiş ve evlat edinmişti. '*İsrailoğullarını köle edinmek*'[215] bu demektir. Kaçmak Musa'ya resullüğü ve hükmü (yöneticiliği) kazandırmış, böylece peygamber-halife olmuştur. Bir resul halife olmadan hakim olamaz.

Rabbimiz, bize verdiği dinini korumak (görevi) ve din işlerinde fetva ve hüküm çıkarmada içtihat hakkıyla nebi ve resullerin nübüvvet ve risaletteki varisleri yapmaya hükmettiğinde şöyle buyurmuştur: '*Allah'a kaçınız (firar).*'[216] 'Burada 'Allah' ism-i camii (toplayıcı) gelmiş olsa bile kastedilen, kaçarken Hz. Musa için gereken durumu bizim adımıza da gerektiren özel isimdir. Bu isim, özellikle nimetlendirmek için veren el-Vehhab ismidir. Bu veriş, zorunlu olarak Musa'yı peygamber yaptı, çünkü hükme konu olanın dışında bir şeyde hüküm geçerli değildir. Allah Teala evinde bekleyen ve 'kendisine kaçmayan' kimseleri kitabında zikrederken şöyle der: '*De ki babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, yok olmasından korktuğunuz mallarınız, kötü gitmesinden endişelendiğiniz ticaretiniz ve beğendiniz evleriniz size Allah'tan, resulünden ve O'nun yolunda cihattan daha sevimli gelirse, bekleyiniz!*'[217] Beklemek, kaçmanın zıddıdır. Bunu *el-Isfâr an Netâici'l-Esfâr* isimli kitabımızda

'Musa'nın kaçışı' bölümünde zikrettik. Musa'nın bu kaçışını ise 'talep kaçışı' diye isimlendirdik.

Şimdi, firarın (kaçmak) anlamını, nasıl bir makam olduğunu ve sonuçlarını açıklamalıyız. Çünkü firarın bir makam değil, uzlet ve halvet gibi bir nispet olduğu bellidir. Onun makamlardan oluşu, Allah ehlinin çoğuna göre meçhuldür.

Bilmelisin ki, kaçış, ancak başlangıç ve son arasında olabilir. Firar '(bir şey)'den başlar, (bir yer)'e'ye varır. Bazen firarın nedeni, '-den' olabilir. Örnek olarak Hz. Musa'nın kaçışını verebiliriz. Bu kaçış bir '-e'ye varmaz. Çünkü '-den'den kaçan, belirli bir gaye belirlemeksizin kurtuluşu hedefler. '-e'ye kaçış -ki bu kaçmanın sebebi ise- bir şeyi belirlemiş olmalıdır. '-den'de ise belirleme yoktur. Öyleyse '-e'ye kaçan kimse, birincinin zıddınadır. İş böyle olunca Allah bize zorunlu olarak O'na kaçmayı emretti. Biz de O'na O'ndan kaçarız. Bu durum, Hz. Peygamber'in 'Sana senden sığınırım' hadisine benzer. Bu bağlamda herhangi bir varlıktan ya da ilahi olan ya da olmayan bir nitelikten ya da bir fiilin niteliğinden ya da fiilin niteliği olmayan şeyden Allah'a kaçarız.

Allah bize 'Allah'a' nasıl kaçacağımızı öğretti. Bu, Allah'ın bize -yani Muhammed ümmetine- dönük bir inayetidir. Bundan hiç kimseye gizli kalmayan şeyler ortaya çıkar. Çünkü nebiler, verdikleri bütün haberlerde doğru sözlüdür ve yalan elbise giymekten münezzehtirler. Hz. Musa *'korktuğumda, sizden kaçtım'*[218] demişti. Bu kaçış, Musa için başkanlık, hilafet ve risalet demek olan yöneticiliği (hüküm) meydana getirdi. Bununla birlikte, kaçmasının nedeni zikrettiği şeydi. Fakat Musa nereye kaçtığını söylememişti: Bir insan Allah'a kaçtığında ve kaçtığı kimseyi belirleyip kendisinden kaçtığı kimseyi belirsiz bıraktığında onun ödülü ne olabilir? Musa'nın ödülü kesik bir ödüldü. Risalet ve hilafet bu hayatta bırakıldığı gibi hilafet ve risalet, ölümle ve ahirete göçmeyle biter. (Kaçmanın nedeni olan) iş kesik olduğu için, Musa'nın kendisinden kaçtığı şeyin hükmü bunu vermiştir. Çünkü kaçma nedeni, Firavun'un boğulmasıyla ya da ölmesiyle sona ermiştir. Bu durumda netice ve (Hz. Musa'ya verilen) hibe, ölümle kesildikleri için ona uygun oldu. Çünkü imamet ve risalet ölümle kesilir. Allah'a kaçmak ise Allah'ın bekası nedeniyle kalıcılığı verir. Burada (onun ne olduğunu) belirtmiyorum, çünkü bu konuda belirleme, Allah'a kalmıştır. Kaçmanın

Allah'tan olup olmaması birdir. Burada dikkate alınan husus, kaçanın durumudur. Hz. Musa'da ise, kendisinden kaçtığı kimsenin durumuydu.

Muhammed ümmeti nebî ﷺ karşısında bu hükme ve konuma sahip ise, nebilerin ümmetlerinin bizim karşımızdaki durumu hakkında ne dersin? Yemin olsun ki onlar, bu ümmetin Allah'a 'kaçarken' hangi yolu takip ettiğini bilemez, çünkü Allah'ın hakikati bilinemez. Kaçma ise, O'nadır. O'na kaçan kimseyi Allah karşılayıp elinden tuttuğunda, kendisini nereye götüreceğini bilemez. Çünkü Allah'ın kendisine kaçanı karşılaması, onun kaçmasından daha hızlıdır. Kutsi bir hadiste şöyle der: 'Bana yürüyerek gelene koşarak giderim.' Allah kendisine gelen kuluna onun gelişinden daha hızlı bir şekilde yönelmeyle kendisini nitelemiştir. Kaçanın gelişi ise, koşmadan (hervele) hızlıdır. Hakk'ın ona gelişi ise, bundan daha hızlıdır. Bu hususu ilahi bilgi hakkında iyice araştırsan Allah'ın Hz. Muhammed'in inayetiyle bu ümmete verdiği sırları öğrenirsin.

Bilmelisin ki, firardaki makamın belirlenemez ki onun hakkında konuşalım. Çünkü onun kaçandaki hükmü, kendisinden kaçtığı şeye göre değişir. Kendisinden kaçılan şeyler ise, esasları hesap edilse bile, tikelleri hesap edilemeyecek kadar pek çok şeydir. Ya da firar, kendisine kaçtığı şeye göre değişir. Bunlar ise, pek çok ilahi isim ya da O'na kaçanın gördüğü bir takım hükümlerdir. Fakat bize emrettiği şey, 'Allah'a kaçmaktır.' Allah'a kaçmak, (isimlerdeki) toplam bakımından olabilir. Biz O'ndan O'na kaçarız. Çünkü O'nda kendisinden kaçacağımız şeyler vardır. '(Bir şey') '-den' ve '-e' ise bir araya gelmez, çünkü bunların hükümleri birbirinden farklıdır.

Şöyle sorabilirsin: Hz. Peygamber 'Senden sana sığınırım demiştir. Buna yanıt olarak şöyle deriz: Bunun iki yorumu vardır: Birincisi, 'sana sığınırım (*bi*-ke)' sözünde '*be*' harfinin hükmü, -e edatının hükmüyle bir değildir. Çünkü Peygamber kaçarken Allah'a sığınmış, fakat '-e' hükmüne ulaşmamıştı. Biz ise, kendisine delil olması bakımından 'e' edatından söz ediyoruz. Peygamber'in sığınması '-e' ile gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu kanıtlandırmayla senin sözünün bir ilişkisi yoktur. Diğer yorum ise şudur: -e ile amaçlanan şeyi kaçmanın sonunda sığınılan kimse saydığımızda, kendisinden kaçılan kimse, kendisine kaçılanla aynı

ise -aralarında nispet farkı olmaksızın- kaçmanın geçerli olamayacağı bellidir. Dolayısıyla, nispetler farklılaşmalıdır. O'ndan kaçmana yol açan nispet kendisinden dolayı ona kaçtığın nispetten başkadır. Hakikat ise, birdir. Bu durum *'Takva sahipleri topluca o gün Rahman'a gelir'*[219] ayetindeki duruma benzer. Ayrıldıkları hakikat, kendisine toplandıkları hakikatin aynıdır. Takva sahibinin hangi ismi müşahede ettiğine bakınız! Takva esnasında kendisiyle beraber olsa bile, bu ismin er-Rahman olmadığını göreceksin. Fakat takva sahibi, o isme götürülür. Böylece özel isim, başka bir ismin tasarrufu olmaksızın, sana özgü kalır. Allah şöyle buyurur: *'Ben sizin için O'ndan açık bir korkutucuyum.'*[220] 'Açık korkutma'nın hangi sebepten kaynaklandığını bilirsin. 'O'ndan' sözündeki zamir Allah'a gider. Allah, sana kendisine kaçmayı emretsin diye, Peygamber'ini yönlendirendir. Ayette toplayıcı isim zikredildi, çünkü doğal alışkanlık, çokluğa dayanmaktır. Peygamber şöyle der: 'Allah'ın eli cemaatle beraberdir.' Nefs çokluğa dayandığında güven elde eder. 'Allah' ismi iyilik isimlerinin bir toplamıdır. İlahi isimleri tam olarak öğrendiğinde, 'Allah' isminde cezalandıran isimlerin pek az, rahmet isimlerinin pek çok olduğunu görürsün. Bu nedenle Kuran 'Allah'a kaçmayı' emretmiştir, bunu bilmelisin!

Her ilahi isim, seni kendine bağlamayı ve sınırlamayı ister. Sen de o ismin sendeki otoritesinin ortaya çıkmasını sağlarsın. Bilirsin ki, mutluluğun artıştadır. Senin için artış, başka bir ismin hükmüne intikalle gerçekleşir. Sahip olmadığın bilgiyi bu sayede öğrenebilirsin. Bulunduğun isim ise seni terk etmez. Bu durumda kaçış gerçekleşir. Öyleyse korkutmanın anlamı, nezdinde bulunmayı sürdürdüğün bir ilahi ismin sende hükmünün bulunmaması ve artışın bulunduğu yere kaçmandır.

Binaenaleyh kaçış (firar), dünya ve ahirette kula eşlik eden bir hükümdür. Vuslat ve ünsiyet ehli âriflerin ondan dereceleri ise, beş yüz on ikidir. Edep ve vakfe ehli âriflerin dereceleri de aynıdır. Ünsiyet ve vuslat ehli Melamilerinki ise, dört yüz seksen bir derecedir. Edep ve vakfe ehli Melamilerinki de aynıdır.

SEKSEN ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Firarı Terk

Kimden kaçıyorsun? Başkası mı var ki?
O'nun hakkında '(var) mıdır' ya da 'nedir' demek caiz mi?

'-mıdır' dersen, gözün gördüğü inkâr eder
'Nedir O' dersen, 'Nedir O', O'dur zaten

Artık kaçma ve talebe boyun eğme!
Gördüğün her şey: İşte o Allah'tır

Allah seni desteklesin! Bilmelisin ki, Allah'ın (ayette) sayılan varlıkların ardından söylediği *'Bekleyiniz'*[221], bütün bu zikredilenlerde müşahede ettiğiniz varlığın Allah olduğunu anlatır ve (bunun için) bekleyin demektir. Çünkü bu müşahede, bu kaçmayla talep edilen şeydir. Allah bize 'Allah'a' kaçmayı emretti. *'Allah'tan sevgilidir'*[222] ise, 'Allah'tan dolayı' demektir. Yani Allah'ı bu varlıklarda görmek başka varlıklarda görmekten size sevimli gelir. Bunun nedeni sizinle bu zikredilenler arasındaki yakın ilişkidir. Kâmil, Allah'ı her varlıkta görür. Fakat bazı şahıslar için bazı varlıklar daha sevimlidir. 'Ve resulünden' sözü de, Allah'tan sözünün bir benzeridir. Başka bir ifadeyle, bunlar ile iyilik yapmayı emreden peygamber nedeniyle onları seversiniz. Peygamber söz konusu şeylerde üzerinizde haklar belirlemiştir. Babaların, oğulların, kardeşlerin, eşlerin ve aşiretlerin (insan üzerindeki) hakları malumdur ve bunlar nasla saptanmıştır. Şeriatı bilene bu konu gizli değildir. Mallarla ilgili haklar da öyledir. Salih bir insanın salih malı ne güzeldir! Bu bağlamda ticaret hakları malumdur. Çünkü ticaretin dürüstlüğü başka bir şey için olmaz. Dürüst tacir, kıyamet günü peygamber ve şehitlerle birlikte diriltilecektir. Peygamber böyle buyurmuştur.

Allah *'kesat gitmenizden korktuğunuz mallar'*[223] der. Kazanç talebiyle zarar etmekten korktuğunuz mallar demektir. Tacirin dürüstlüğünden büyük hangi kazanç olabilir ki? *'Allah yolunda cihat'*[224] sözüne gelirsek, bu da Allah'ı O'nun yolunda cihatta müşahededir. Çünkü O, size bunu emretmiş, siz de bütün bu zikredilenlerde O'nu görmüşsünüzdür. Zik-

redilenler sizin nezdinizde kıymetli olduğu için, *'bekleyiniz!'*[225] Yani, kaçmayınız, çünkü Allah bize bu müşahedeye sahip olmadığımızda kaçmayı emretti. *'Allah'ın emri gelinceye kadar...'*[226] Bu ise, kıyametin kopması veya bunları görmekten sizi uzaklaştıracak ölüm anının gelmesidir. *'Allah fâsık bir kavme hidayet etmez.'*[227] Fâsıklar bu müşahedenin ve sizin ayrıldığınız hükmün dışında kalanlardır. Bu ayet, bu bakış sahiplerinin nezdinde bir tehdit değil, müjde, sevindirme, bulunulan durumu onaylama ve dinginlik verme anlamı taşır. Yani bekleyiniz! Başka bir ifadeyle müşahedeniz böyleyse bekleyiniz, amaç gerçekleşmiştir. Bir daha değişirseniz bu, bir hayırdan diğerine, düşük bir hayırdan üsttekine intikal demektir. Artık anla ve zikrettiğimizi şeyi iyice düşün ki, Allah'ın izniyle mutlu olasın.

SEKSEN DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Allah'tan Takva

Allah'tan sakınan kimse sadece
Âlemdeki tüm hikmetini toplayandır

Nimetinde intikamından çekinir
İntikamında nimetinden çekinir

Oluşta zuhur eden her şey
Ve bâtın kalan her şey, O'nun nimetindendir

Lütfuyla, bolca ikram etti
Ümmetinden seçkinlerin üzerine

Hakk'ın icra ettiği ve takdir ettiği her şey
O'nun himmetindendir

Kardeşlerim, Allah basiretlerinizi nurlandırsın, sırlarınızı (ilhamına) uygun yapsın, kanıtlarınızın kuşkularından arındırsın, bilmelisiniz

ki! Allah, bize Rahman ismiyle ihsanda bulunduğunda yokluk olan kötülükten varlık olan iyiliğe çıktık. Bu nedenle Allah bize varlık nimetini ihsan etmiş ve *'Daha önce bir şey değil iken insanı yarattığımızı bilmez mi?'*[228] buyurdu. Öyleyse bize Allah'tan herhangi bir talep olmaksızın ulaşan şey rahmettir. Bu nedenle kutsi hadiste 'Allah'ın rahmeti gazabını geçmiştir' denilir. *'Allah'tan sakının'*[229] sözüne baktığımızda, bunun, sakındığınız her işte O'nu siper edinin demek olduğunu anladık. Gördük ki, 'Allah' bütün isimleri kendinde toplar. Öyleyse bu isimden sakınmak ve onu siper edinmek gerekir. Âlemin ilgili olduğu ilahi isimlerden her birisinden ve her birisiyle sakınılabilir. Bu ise -lütuf isimlerinden- ya ayrılışından korkmak ya da -kahır isimlerinden- insana ulaşmasından korkmaktır. O halde Allah'ın isimlerinin hükmünden sakınıldığı gibi isimlerinden de ancak O'nun vasıtasıyla sakınmak mümkündür. Hepsini toplayan isim ise 'Allah' ismidir.

'Allah', zıt anlamlı isimlerin toplamıdır. İki zıt bir yerde bulunduğunda, hükümleri ortadan kalkar, çünkü bir yer iki zıddı kabul etmez ve hükümleri ortadan kalkar. Birinin terazisi üstün gelirse, hüküm üstün gelene aittir. el-Latif ismi varlığımızı (yokluğumuza) tercih etmiştir, çünkü Rahman ismi bizi korumaktadır. Bu durumda rahmet üstün gelmiş ve hükmü işlemiştir. Binaenaleyh rahmet yaratmada esastır. İntikam ise, geçicidir ve geçicinin kalıcılığı yoktur. Çünkü varlık bize eşlik eder, bu nedenle hepimiz rahmete ve onun hükmüne varacağız. Bu nedenle bize 'Allah'tan takva' emredildi. Başka bir ifadeyle, O'nu siper edinmeli ve içerdiği zıtlıktan dolayı O'ndan çekinmeliyiz. Hz. Peygamber'in Allah'a Allah'tan sığınması budur: 'Allah'ım! Senden sana sığınırım.'

Takva, dünya ve ahirette insana eşlik eden makamlardandır. Cennette insana hakim hal, üzerinde yaratılmış olduğu ilahi surettir. Bu suretin kendisine egemen olması nedeniyle, insan bir şeye 'ol' dediğinde, o şey meydana gelir. Bazen bu makam, insanı kendisi hakkında daha hayırlı olan bir durumdan perdeleyebilir. Söz gelişi Kesib'ten habersiz kalabilir. Halbuki Kesib insanın içinde bulunduğu duruma göre (kendi adına) daha hayırlıdır. Bu durumda el-Müzekkir ismi gelir ve ona Kesib mertebesinin üstünlüğünü, orada elde edeceği şeyleri ve ailesine getireceği hediyeleri hatırlatır. Kul cennette kendisini daha hayırlı olana -ki Kesib'te meydana gelecektir- gitmekten alıkoyan o isimden çekinir. Bu

nedenle 'takva makamı' dünya ve ahirette insana eşlik eden bir makamdır görüşüne vardık. Bunu öğrenince, Allah'tan takva sahibi olmanın kul için kazanılan bir makam olduğunu ve bunun için emredildiğini bilmelisin. Emredilen her şeyde durum böyledir. Öyleyse emredilen her şey, kazanımdır. Bu nedenle sûfiler 'Makamlar kazanım, haller vergidir' demiştir.

Hak'tan takva, bizdeki hükmü bakımından iki kısma ayrılır. Yani iş bizde iki kısma ayrılır: Birincisi, Allah'ın -müminler olmamız bakımından- kendisinden 'hakkıyla' çekinmemizi emrettiği kısımdır. Diğeri ise, herhangi bir grubun tahsis edildiği bir nitelik belirtmeksizin, imkân ölçüsünde bize çekinmeyi emrettiği kısımdır. Belli bir grubun tahsis edildiği niteliğe örnek olarak, 'hakkıyla çekinmek' şeklinde belirlediği durumu verebiliriz. Bununla beraber müminler, daha önce zikredilmiştir ve zamir onlara dönmüştür. Böyle bir şey açıkça isimlendirilmemiş ve belirtilmemiştir. Bu durumda tam olarak belirlenenin aşağısında kalmış ve başka bir hüküm gerçekleşmiştir.

Allah *'gücünüz ölçüsünde Allah'tan çekinin'*[230] der. Ayet, bağlaç *fe*'si ile gelmiş ve uzak ya da yakın zikredilenlere ait çoğul zamirle başlamıştır. Zamirler gayb âlemine katılırken belirli olanlar şehadet âlemine katılır. Çünkü belirsiz, belirli her şeye uygundur; bir şeyin tahsis edilip diğerinin edilmemesi mümkün değildir. Dolayısıyla o geneldir. Belirli olan ise, sınırlıdır. Çünkü Zeyd dediğinde, isimlerden başka biri değildir o. Çünkü bu isim, belli bir şahıs için konulmuştur. 'Sen' dediğinde ise, bu da, kadim ya da hadis muhataba uygun bir zamirdir. Bu nedenle zamirli olan ile isim veya nitelikle belirlenmiş olanı ayırt ettik. Nitelik, isim ve zamir arasında ara bir şeydir. Çünkü mümin ya da kâtip dediğinde, onu mümin (veya kâtip) olmayandan ayırt edersin. Bu durumda o, bir açıdan nitelikle belirlemiş olduğun falana benzerken öte yandan bu niteliği taşıyan herkese verilmesi gereken zamirlere benzer. Hitap (ikinci şahıs) zamiri -mümin ya da mümin olmayan, insan ya da insan olmayan, kısaca her kim olursa olsun- bütün muhatapları kapsar.

Allah'tan hakkıyla çekinmek, insanın takvayı Allah'tan görmesidir. Takva sahibi, Allah karşısında saygının gereği olan yükümlülük nispetinin dışında, takvadan büsbütün uzaklaşır (çünkü onu Allah'a ait görmüştü). O halde Allah'tan hakkıyla çekinen kimsenin durumu, daha

önce açıkladığımız Allah'a hakkıyla şükredenin durumuna benzer. Bu ayet, sahabenin karşılaştığı güç ayetlerden biriydi. Onlar, takvada güç yetirmeyi (imkân ölçüsünce) belirten ayet ile kulların yükünün azaltıldığını zannetmiş, daha güç bir şeye intikal ettiklerini anlamamışlardı. Biz de onların söylediğini söylüyoruz! Fakat Allah 'hakkıyla' sözüyle bu gibi durumlarda kastettiği şeyi açıklayınca, işimiz kolaylaştı, Allah'tan güç ölçüsünce çekinmenin daha ağır bir yükümlülük olduğunu öğrendik. Çünkü insanın davranışında bütün gücünü harcaması zordur. Onu ayakta tutan bir fazlanın geride kalması gerekir. Hakkıyla korkmak ise, böyle değildir. Öte yandan şunu öğrendik: Allah kulu 'güç yetirme'de sabit kılmıştır. Onu Hakk'ın sabit kıldığı bir yerde yok saymak, uygun değildir. Böyle bir şey Allah ile didişmektir. 'Hakkıyla çekinmek' ise, Allah kulu için takvasında kendisine bakmayı belirtmiştir. Bu ise, daha kolaydır. Öyleyse sahabeye göre şiddetli olan şey, gerçekte ve meseleyi Allah'tan anlayan kimselere göre, daha kolay iken onlara göre kolay olan gerçekte ve Allah'tan anlayanlara göre daha zordur. Allah bizi hitabını kendisinden anlayan ve nezdinden rahmet verdiklerinden etsin! Bu, insana verilen anlayış ve *'kendi nezdinden bilgi öğretti'*[231] ayetinin anlamıdır. Allah katından bilgi verdiği kimseyi öznelliğe (indîliğe) bırakmamış ya da kendisine yönlendirmemiş, onun öğrenim işini -içinde bulunduğu zayıflık halinden rahata çıkarmak için- üstlenmiştir.

Kul fiillerini yapabilme ve onları kendi başına yerine getirme iddiasında bulunmasaydı, Allah ne bir yükümlülük ne de bir şeriat indirirdi. Bu nedenle Allah, bu iddiada müminin payını şu dua yaptı: *'Senden yardım dileriz.'*[232] Allah biz ve benzerlerimiz gibi, dış varlıkları kendilerinden ortaya çıkan fiillerden soyutlananlar hakkında şöyle demiştir: 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur. O, yüce ve azimdir. O, ortak koşulamayacak kadar yücedir.' Binaenaleyh bu fiiller, sadece Allaha aittir. İddia ve soyutlanmak arasında ne büyük fark var! İddia eden, kanıt getirmekle yükümlüyken iddiadan soyutlanan yükümlü değildir. İddiadan uzaklaşmak da bir iddiadır deme! Çünkü soyutlanmak hiçbir şeyi geride bırakmaz. Bu nedenle ona 'teberri eden' denilir. Biz gerçekleşmiş şeyler hakkında konuşuyoruz. Çünkü bizim kitabımız, hatta bütün sözlerimiz, işin kendiliğinde bulunduğu duruma dayanır. Teberri, Hakk'a ait olumsuz bir niteliktir. Kulun hakikati de olumsuzluktur. İddia ise, olumlu-ilahi bir niteliktir ve sadece Allah'a ait olabilir. Kul in-

saflı olursa, bu konuda Allah'a karşı koymaz ve şöyle der: 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur.' Hatta şöyle der: *'Senden yardım dileriz.'*[233] Her ne zaman 'Senden yardım dileriz' derse, bunu gerçek anlamda değil, bir okuyucu olarak söyler. İnsan için niyet ettiği vardır ve insan bildiğine göre davranır.

Kul bir iddiayla ortaya çıkmasaydı, *'imkân ölçüsünde Allah'tan çekinin'*[234] denilmezdi. Burada imkân, iki zayıflık arasında sizde yarattığım güç demektir. Kendisindeki gücün yaratılmışlığının ve sahibinin farkına varan kimse, bir iddiada bulunmaz. Güç insanda sahibi olmadığı bir emanettir. İnsan ise, sahip olduğuyla zengin olabilir. Emanet sahip olunmayan geçici bir şeydir ve bulunduğu kimseye emaneti sahibine vermek emredilir. Bu noktada emaneti sahibe vermek 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur' demektir. Başka bir ifadeyle, kudret -bize değil- Allah'a aittir. Güç iddiasında bulunanlar *'gücünüz ölçüsünce (mastata'tüm)'*[235] ifadesindeki *ma*'yı mastar anlamında almıştır. Güçten uzak duranlar ise, onu olumsuzluk saymıştır. Bu durumda Hak onların nezdinde takvaya güç yetirmeyi olumsuzlamış, mastar sayanlarda ise olumlamıştır.

Takva, sahibine nispet edilen şeye karşı Allah'ı kalkan edinmektir. Kula bir şey nispet edildiğinde, kalkan onunla kula ulaşıp kendisine eziyet edecek şey arasına girer ve kalkan o şeyi göğüsler. 'Allah'tan daha çok eziyete sabreden yoktur.' Çünkü ok, kılıç, taş, mızrak, kılıç vb. şeylerin vurduğu darbeleri kalkan karşılar. Burada kalkan insanın elindeki siperdir ve onu ardından korur. Fakat takva sahibi güçlü bir teraziye gerek duyar. Bunu ise kendisine nispet edilen ve 'kötü' diye isimlendirilen şeylere karşı kullanır. Kul kötü durumları kabul eder ve saygının gereğiyle Allah'ı onlara siper edinmez. Bununla beraber onları karşılayan gerçekte Allah'tır. Fakat bu konuda kula saygı emredilmiştir. (Kınanmış şeyleri kendine ait saymayla ilgili) Böyle bir iddia kula zarar vermez, çünkü bu -gerçek değil- şekilde bir iddiadır. Allah insanın böyle davrandığını bilince, onu işleri kendisine havale edip her konuda tevekkül eden, kaderin akışı altında sakince duran ve Allah'ın gecenin ve gündüzün evlatlarında meydana getirdiği işlerde dolaşan kimseleri ödüllendirdiği gibi ödüllendirir. İşte bu Allah'tan takva makamıdır. Onun hakikatine kısmen değindik, çünkü anlamı üzerinde konuşmak,

geniş yer tutar. Biz ise, bu kadarla yetindik ve perde ve örtü takvasına geçtik. Bunların hepsi 'Allah'tan takvadır' çünkü esas olan budur.

Doksan üçüncü kısım sona erdi, onu 'Hicab ve Örtü' hakkındaki seksen beşinci bölüm ile doksan dördüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSAN DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

SEKSEN BEŞİNCİ BÖLÜM

Hicab ve Örtü Takvası Hakkındadır

Örtüden sakınan var ya
Örtünmenin kendinden olduğunu bilir

Üzerinde görülen bir gün geldiğinde
Dün kaçırdığı şeye ağlar durur

Yok olucu dünyada örtü kaldırılsaydı
Kabirde kaldırılmadan önce

Adamların ulaştığı yere ulaşırdı
Himmetlerin yükseldiği kutsiyet cennetlerine

Hakk'ın yüzü onların sırrında parlar
Bir vakit dolunayında bir vakit güneşinde

Aklıyla bir üstünlük görmez
Gördüğünde ya da duyumsadığında

Akıldan korktuğu gibi
Duyusu da duyusundan korkar

Bu nedenle takva sahibi sakınır
Tıpkı şeytanın temasından sakınan gibi

Allah sana ve bize yardım etsin, bilmelisin ki, Allah şöyle buyurur: '*Hayır! Onlar rablerinden perdelidir.*'[236] Bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah'ın karanlık ve nurdan yetmiş perdesi vardır, onları açsaydı yüzünün tecellileri gözün gördüğü her şeyi yakardı.' Bakınız! Bu perdeler ne kadar latif ve gizlidir. Bu aşırı yakınlıkta bile kendisini görmemizi engelleyen perdeler ortadayken Allah, '*Biz ona şahdamarından daha yakınız*'[237] buyurur. Bu perdelerin dış varlığını da göremeyiz ve onlar da bizden perdelidir. Allah '*Biz ona sizden yakınız, fakat siz göremezsiniz*'[238] buyurur. Evet, Rabbimiz! Ne seni ne perdeyi görebiliriz. Biz perdenin ardındayız. Sen ise, şah damarından, hatta daha da yakınsın. Seni göremeyişimizin nedeni de bu yakınlıktır zaten. Kendisini göremeyen insan, bize bizden yakın seni nasıl görebilir? Yakınlığın zirvesi perdeyken uzaklığın son noktası da bir perdedir.

İnsanın belini kıran, aklı hayrete düşüren ve bizim de öğrendiğimiz sır, bir uyarı ve ikaz olarak buyurduğun şu ayetin hükmüdür: '*Allah'ın gördüğünü bilmez mi?*'[239] Başka bir ayet ise '*Her nerede iseniz, O sizinle beraberdir*'[240] buyurur. Bunun ardından, zâtına ait perdelerle nitelenmiş olman bakımından bizimle kendin arandaki perdeleri kaldırsaydın, gözün gördüğü her şeyi zâtının tecellileriyle yakacağını söyledin. Âlem nur vasıtasıyla ortaya çıkmıştır ve o senin varlığındır. Nasıl olur da, hakikati var etmek olan bir şey, yok edeci olabilir ki? Burada hayret vardır. Sonra, iki durumda kendini sınırlama hükmü altına soktun. Bunu ise, bizde yarattığın ve düşünme niteliğiyle meseleyi inceleyen akıl gücü inkâr eder. Biz sadece duyu ve akla sahibiz. Sen duyuyla algılanamadığın gibi akılla da algılanamazsın. Böylelikle tanım gerçekleşti: Sen perdenin ardındasın. Dolayısıyla sınırlananmışsın. Bize perdeden daha yakın isen, yine sınırlanırsın. Her şeyi ihata eden isen, sınırın olumsuzlanmasına daha yakınsın. Hal böyle ise, senle bizim aramızda ve bizimle senin aranda olduğunu bildirdiğin perdelerle, niçin kendini sınır içine soktun ki?

Akıllar hayrete düştü, Hak ise akıllılara hitap eder. Hak kanıtları karşılıklı bir şekilde ortaya koydu. Delilin birinin kabul ettiğini diğeri ortadan kaldırır. '*Bunlar, ancak bir fitnedir. Onunla dilediğini şaşırtır ve di-*

lediğine hidayet edersin. Sen bizim velîmizsin. Bize mağfiret et ve bizi bağışla.'[241] Bundan daha güçlü bir mağfiret olabilir mi? Allah Hz. Musa'nın hayrını versin! O '*Bu senin fitnendir*'[242] derken bize tercüman olmuştu. Sen kullarını kanıtlarla sınarsın. Ortada ise, sana ulaştıran bir delil yoktur. Delil kendisini koyan birini gösterir, yoksa koyanın hakikatini göstermez. Öyleyse sebir (ayrıştırma) taksim ve kadim kelamının verisinden sonra, gördüğümüz yegâne şey, senin perdelerin ta kendisi olmandır. Bu nedenle perdeler perde olmuş, onları görememişiz. Bununla beraber onlar 'nur ve karanlıktır.' O, bizi kendisiyle zâhir ve bâtın diye isimlendirdiğin şeydir. Bize Allah'tan sakınmayı emrettin. Allah perdenin kendisi olmasaydı, müşrik olurduk. Onun üzerinde ez-Zâhir isminden karanlık ve el-Bâtın isminden nuranî bir perde vardır. Bizim birleyenler olduğumuz ortaya çıktığı gibi senin de perdenin kendisi olduğun sabittir. Biz senden senin vasıtanla perdelendiğimiz gibi sen de bizden zuhurunda perdelendin. Sen bilinmezsin, çünkü biz seni isminden ararız. Aynı şekilde, meleği de isminden ve niteliğinden arıyoruz (tanımak istiyoruz). Hak o isim veya nitelikle zuhur etmeksizin zâtından kaynaklanan bir zuhur ile bizimle beraber olsaydı, bizimle konuşur, biz de O'nunla konuşur, O bizi bilir, fakat biz O'nu bilemezdik. İşte bu, Hakk'ın niteliklerinin -sübûtî değil- selbî olduğuna dair en güçlü delildir. Çünkü nitelikler sübûtî olsaydı, zâtıyla ortaya çıktığında bu nitelikler Hakk'ı izhar ederdi. Öyleyse Hakk'ın O olduğunu sadece kendi bildirmesiyle bilebiliriz. Başka bir ifadeyle biz, O'nu bilmede O'nu taklit etmekteyiz. Hakk'ın nitelikleri sübûtî olsaydı -zâtının aynı olacakları için- O'nu gördüğümüz niteliğin aynısıyla bilecektik. Halbuki gerçek öyle değil! Bu durum, akılcıların ve teşbihi kabul eden sıfatçılar olan düşünce erbabının inandığından farklı bir hali ortaya koyar.

Bu durum bizi varlıkların ayrıntılarında şuna inanmaya götürdü: Varlıkların tafsili, Hakk'ın mümkün mazharlarda onların istidat halindeki durumlarına göre zuhuruyla (ortaya çıkmıştır). Böylelikle zuhur eden üzerindeki nitelikler başkalaşmıştır. Çünkü Hakk'ın kendilerinde ortaya çıktığı a'yân(-ı sâbite), farklı farklıdır. Böylelikle varlıklar birbirinden ayrışmış, a'yânın çoğalmasıyla çoğalmış ve kendiliklerinde birbirinden ayrışmıştır. Öyleyse varlıkta Allah ve (sâbit) a'yânın hükümlerinden başkası yoktur. Şeylik yokluğunda ise, mümkünlerin a'yânı varlık ile nitelenmeye hazır halde bulunur. Mümkün a'yân(-ı sâbite), (dış)

varlıkta değildir, çünkü zuhur eden onların hükümleridir. Onların dışta varlığı yoktur, dolayısıyla onlar da yoktur. Aynı şekilde, O vardır ve O yoktur. Çünkü O, zuhur edendir. Varlıklar arasındaki ayrım, (sabit) a'yânın hüküm farklılığı nedeniyle akledilir ve duyusal bir ayrımdır. Dolayısıyla O değildir.

Ey ben olmayan ben
O olmayan O!

Burada ince bir oyun ve gizli bir işaret vardır ki kesin kanıt onu reddeder ve olumsuzlar. Gözler ise, var eder ve ortaya koyar. Bundan sonra istediğini söyle: Sana gerçeğin ne olduğunu açıkladık. Öyleyse hiçbir inanç sahibi inancında yanılmadığı gibi hiçbir eleştirmen de eleştirisinde yanılmamıştır.

Allah vardır ve âlem sonradan olmuştur.
Âlem vardır, Allah zâhirdir

Bilgi Allah'ı bilmemektir
Sarıl bu sözüme, çünkü ben yakında yolcuyum

Bilgimden başka da bir malım yok
Evladımdan başka da varisim; işte mal bu

SEKSEN ALTINCI BÖLÜM

Dünyevi Sınırlarda Takva Hakkında

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki:
Allah'ın sınırlarını koruyanlar Fertlerdir

Bu dünyada; fertler teklerdir
Sınırların suretini incelersen

Berzahlardır; onlar gerçekte tanıklardır
Öyleyse resim haddinden sakın

Onun bir kuyusu, kuyuda da ilhad vardır
Zâtî payın sınırında dur

Ulaşırsın, mutluluğu ve neşesi olanın ulaştığına
Yoksulluk ve acizlik dünya ve ahirettedir

Yakınlığın sonu uzaklaşmaktır
Bu himmet sahibi kavimlerin yoludur
Onlarla ulaştılar, âlem üzerinde efendi oldular

Allah şöyle buyurur: '*Sizden sadece zulmedenlere isabet etmeyecek bir fitneden sakının. Biliniz ki Allah cezalandırması şiddetli olandır.*'[243] Hak edeni ve etmeyeni, zalimi ve zalim olmayanı, yapanı ve yapmayanı kuşatan bir cezadan daha şiddetli ceza olabilir mi? Bunlar bu dünyevi hadlerdir. Çünkü dünya karışım diyarıdır ve (kaynağı da) karışık bir nutfedir. Böylece cezası da -ayrım olmadığı için- geneldir. Ahiret hadleri ise, öyle değildir, çünkü orası ayrım yeridir. Dolayısıyla ukubet orada sadece ehline olabilir. Ahiret hayatı karışık bir nutfeden olsaydı -ki İbn Kasi bu görüştedir- hiç kuşkusuz ukubet, ehli olana da olmayana da ulaşırdı. Buradan -düşünürsen- ahiret yaratılışının önceden bir örneğinin olmadığını öğrenirsin. Gerçi dünya yaratılışı da önceki bir örneğe göre gerçekleşmemiştir. Bu durum, '*İlk yaratılışı öğrendiniz, düşünmüyor musunuz?*'[244] ayetinde dile getirilir. Kastedilen, ilk yaratılışın bir örneğe göre gerçekleşmediğidir. Bu nedenle tahsis kelimesi (Lev-la) getirilmiştir.

Bu genel fitne, kuşatıcı ceza ve iç içe girmiş hadler, dünya hayatında '*Allah dilediğini yapandır*'[245] ayetinin gereğidir. Ayetin zâhiri adaleti gerektirmezken bâtını ilahi ihsanı gerektirir. Bu nedenle, '*Ahirette kimse kimsenin günahını taşımaz.*'[246] Burada ise genel cezalarda durum böyle değildir. Fakat günah işlememiş olana ukubet ceza değil, bir fitnedir (sınanma). Zalimde ise cezadır, çünkü ukubet ona günahının hemen ardından gelmiştir. O halde, zulmü yapmayan kimse bu cezayı hak etmemiştir. Fakat içinde bulunduğu yer onun üzerinde hüküm sahibidir. Aynı şekilde, orada kâfirlerin hak ettiğini hak etmeyenler de bulunsa bi-

le, küfür diyarı da ehli üzerinde hüküm sahibidir. Allah şöyle buyurur: *'Zulmedenlere meyletmeyin, size ateş temas eder.'*[247] Peygamber, her kavmin kölesinin onlardan olduğuna hükmetmiştir. Onlardan olmak, hüküm bakımındandır, yoksa gerçekte onlardan değildir. Allah bizi ihsanıyla muamele ettiği kimselerden etsin ve bizden hakkının gereği olan şeyi talep etmesin.

Allah seçtiği kulları hakkında *'O nefsine zulmedendir'*[248] buyurur. Çünkü insan emaneti üstlenmiştir. Bu, Allah'ın kulları arasından seçilmişlerin zulmüdür, yoksa ilahi sınırları aşanların zulmü değildir. *'Allah'ın sınırlarını aşan kimse, hiç kuşkusuz, kendine zulmetmiştir.'*[249] Çünkü nefsin sınırında durması gereken bir haddi vardır. Bu sınır, kulluk sınırıdır. Allah'ın sınırı ise O'na ait şeydir. Kul Rablik niteliğine girdiğinde -ki Allah'a aittir- Allah'ın sınırlarını aşmış demektir. *'Allah'ın sınırlarını aşan ise zalimlerin ta kendisidir.'*[250] Bir şeyin sınırı, ondan olan şeyin dışına çıkmasını engellediği gibi ondan olmayanın kendisine girmesini de engeller. Zâtî sınırlar bunlardır, dolayısıyla onlardan sakınan kimse, kurtuluşa ermiştir. *'Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır, onlara yaklaşmayınız.'*[251] *'Allah ayetlerini insanlara böyle açıklar, umulur ki takva sahibi olurlar.'*[252] Allah sınırlarını aşmadıklarında ve onları kendileri için kalkan edindiklerinde, bu insanları takva sahibi diye nitelemiştir.

Elimizde Allah'a ait zâtî sınırlardan bir şey yoktur. Bizde olan, resmi sınırlardır. Bu nedenle, kullar onlara karşı cüret gösterir ve onları aşar, bundan dolayı da cezalandırılırlar. Bu haddin sahibi olan Hak kendine ait sınıra onları soktuğunda, içeri giren kişi zalim olmayacağı gibi bir cezayı da hak etmez. Söz konusu olan (zâtî değil) resmî sınırı olunca, kul ona girmeyi kabul etmiştir. Kul -sahibinin sokması olmaksızın- kendiliğiyle girdiğinde ise, hiç kuşkusuz, kendisini cezaya sunmuş demektir. Böylece sınır sahibi, iki hayırdan birisindedir: Dilerse cezalandırır, dilerse affeder ve över. Bu kişi, kerem, af ve bağışla nitelenen kimseye benzer. Bütün bunlar, Hakk'a ait resmi sınırlardır.

Bu meselede dikkatini çektiğim garip bilgiyi öğrenmelisin, çünkü o, Allah'ı bilmenin özüdür. Allah'ın lafzî sınırlarına gelirsek, Allah kelimesinin dışında şeriat hiçbirini yasaklamadı. Er-Rahman kelimesi hakkında ise, görüş ayrılığı vardır. Hiç kimse, Bale-bekke Ramehürmüz ve Bilal-ebad gibi, bileşik bir isim olması anlamında er-

Rahmanü'r-rahim diye isimlenmemiştir. Bu ismin korunması, meşru-ilahi bir emirden kaynaklanmamış, gayba ait bir korunma olmuştur. Allah bu bileşik isimle isimlendirmenin (hikmetinden) insanları gafil bırakmıştır. Sınırların korunması hakkında bu kadar açıklama yeterlidir.

SEKSEN YEDİNCİ BÖLÜM

Ateşten Takva

Allah şöyle buyurur: '*Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının.*'[253] Başka bir ayette '*Yakıtı insan ve taşlar olan ateşten sakının*'[254] denilirken başka bir ayette '*Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının*'[255] buyrulur.

Ateşten sakınan kimse
Kabrinden Rahman'a götürülür

el-Cebbar ve benzeri isimlerden (ayrılarak)
Şükrüne karşı Allah'a şükretsin

Özellikle cehennemi gördükten sonra
O büyük günde herkese

Ateş ve benzeri şeylerden sakınma
Ateşten sakınmak O'nun tuzağı

İlah'tan başkasından sakınma sen
İnsanın yararını zararında gizledi.

Allah seni başarıya erdirsin ve sana anlayış versin, bilmelisin ki: Ateş bazı hastalıklar için ilaç olarak kullanılır. Dolayısıyla ateş bir kalkandır. Ateş hastalığından ancak ateşle yakma şeklinde sakınılır. Allah burada ateşi kendisine tutulan kimse için ateşten daha şiddetli bir hastalığa karşı kalkan yaptı. Büyük günahlardan daha büyük hangi hastalık

olabilir? Allah ateşi kıyamet günü büyük günahlar için -dünyada ateşle yakarak (tedavi olmak) gibi- bir ilaç yaptı. Allah onları kıyamet günü ateşe sokmakla ateşten daha büyük bir hastalıktan kurtarır. Bu hastalık, hakkında korku duyulan kimsenin ateşle yakarak tedavi edilen hastalığın yerini alan Allah'ın öfkesidir. Böylece, ateşle yakılarak tedavi edilen kimse afiyete ulaşacağı gibi büyük günah işleyenler de derileri yanmış bir halde cehennemden sonra cennete geçeceklerdir. Bu yorum, cehennemdeki ateşi kalkan anlamında aldığımızda geçerlidir. Nitekim dünya hayatındaki dini cezaları da ahiret azabına karşı kalkan anlamında yorumlarız. Bu cezalar 'kefarettir (örterler)'. Yani, bu cezalar kişiyi ateşin azabından gizler ve örterler.

Buradan Allah ve peygamberleriyle savaşanlar derken kastedilenlerin kâfirler olduğunu söyledik. Allah'ın dünya hayatında onlara verdiği cezalar, müminlerin hakkında dini cezaların kefaret olması gibi kefaret sayılmaz. Aksine Allah şöyle demiştir: *'Bu dünya hayatında bir cezadır, ahirette daha büyük azap vardır.'*[256] Böyle bir şey kâfirler için olabilir. Ahiretteki azabın büyük olması, zâhir ve bâtını içermiş olmasından kaynaklanır. Müminlerden büyük günah işleyenlerin azabı öyle değildir. Çünkü Allah onları ateşte öldürür ve en sonunda simsiyah kömüre dönerler. Onlar, ölümleri nedeniyle azabı hissetmez ve dolayısıyla büyük azaptan payları yoktur. Bize iliştiğinde kendisinde bulunan acı nedeniyle ateşten sakınırız. Ateşin taşı olanlar ise, onun etkisini artırırlar, çünkü onlar tıpkı korlar gibi ateşte yanar. Sonra, ateş korlar vasıtasıyla -ki ateş onlarda ortaya çıkar- başka bir etki meydana getirir. Bunda ise bir yarar bulunabilir. Buna örnek olarak yemek kabının altında bulunup da kaptaki yemeği pişiren ateşin yararını verebiliriz. Bu pişme vasıtasıyla insan için bir yarar gerçekleşir.

Esîr küresi ve güneş ışınları, bizim yararımız bulunan meyvelerin türeyişine ve sıcaklıklarıyla madenlerin olgunlaşmasına etki ederler. Bu nedenle söz konusu şeyler, ateş olmakla birlikte, rahmettir. Aynı şekilde, ahiret yaratılışını, cennet ve cehennemin yerini, cennet meyvelerinden yiyen cennetliklerin kendisini yiyenler için hazzın gerçekleştiği olgunluğu bilenler, ateşin ve cennetin nerede olduğunu da bilirler. Cennet meyvelerinin olgunlaşmasının sebebi, cennet toprağının altındaki ateşin sıcaklığıdır. Böylece ateş, cennet toprağının derininde bir sıcaklık meydana getirir ve cennetteki yiyeceklerin ve ancak ateşin sıcaklığıyla

uygun hale gelen şeylerin olgunlaşmasını sağlar. Bu ateş cennet için kabın altındaki ateş sıcaklığına benzer. Cennet toprağının zemini, ateşin çatısıdır. Bunu *et-Tenezzülâtu'l-Mûsıliyye* isimli kitabımızda açıklamıştık.

Güneş, ay ve bütün yıldızlar ateştedir. Allah'ın kendilerine tevdi ettiği hükümlerden ise, (hayatları) onlara bağlı canlıların yararları gerçekleşir. Böylelikle ateş, bazı şeyleri ahirette yüceltirken bazı şeyleri dünyada alçaltır. Dünyada durum böyle iken suretler değişse bile ahirette iş manaya intikal eder. Dikkat ediniz! Cennet toprağı misktir. Bu ise içerdiği ateş nedeniyle doğası gereği sıcaktır. Cennet ağaçları bu misk toprağına dikilmiştir. Dünyadaki bitkilerin hali içerdiği doğal sıcaklık nedeniyle gübrelenmeyi gerektirir, çünkü o kokuşan bir şeydir. Sıcaklık ise kokuşmaya elverişli cisimlerin kokuşmasını sağlar. Bu kadarlık açıklama, ateşle sakınma hakkında yeterlidir. Her iki dünyada da ateşten Allah'a sığınırız!

SEKSEN SEKİZİNCİ BÖLÜM

Şeriat Hükümlerinin Esaslarının Sırlarının Bilinmesi

Şeriatı Allah ahlâklanalım diye emretti
O yaratıkların hakkını da kendi hakkını da bilir

Bir kul bir yasa ortaya koyarsa
İlah onun hakkını kendi hakkı sayar

İki şeriat da aynı kökten
'İlah yaratıklarına buyurdu' denilmedikçe.

Bunu derse (akıl kaynaklı) şeriat bir tuzağa döner
Dost kendi yıldızıyla ufkundan doğduğunda

Fikirlerini taklit eden bir kavmi avlamak üzere
Böyle biri doğru olduğunu iddia etse bile yalancıdır

Kitabının aslının hükümlerini incelemelisin
Belki de nuru göze parıldar

Bilmelisin ki, esaslarında görüş birliğine varılan şeriat hükümleri üç tanedir: Kitap, mütevatir sünnet ve icma. Bilginler, kıyas hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı delil olduğunu ve hükümlerin kaynakları arasında bulunduğunu ileri sürerken bir kısmı bunu reddetmiştir. Ben de reddedenler arasındayım. Allah şöyle buyurur: *'Allah'tan sakının, size öğretir.'*[257] Başka bir ayette *'Allah'tan sakınırsanız, sizin için bir furkan yaratır'*[258], *'Allah'tan sakının ve Peygamber'ine iman edin ki, size rahmetinden iki hisse versin ve size kendisiyle yürüdüğünüz bir nur yaratsın, size mağfiret etsin'*[259] buyrulur. Bu ayet, Allah'ın Hızır kulu için söylediği *'Ona katımızdan bir rahmet verdik ve nezdimizden bilgi öğrettik'*[260] ayetine benzer. Allah kuluna bilgi vermiş olmasını, rahmetinden saymıştır. Takva, bizim için belirlenmiş bir ameldir. Dolayısıyla takva amelinin hükmünün bu delillerden birine ya da Allah'tan 'takva' etmemizi gerektiren bir meselede bütün delillere dayanması gerekir.

Cüneyd-i Bağdadi şöyle der: 'Bizim bu ilmimiz, Kitap ve Sünnet ile kayıtlıdır.' Bu ikisi, iki fail asıldır. İcma ve kıyas ise Kitap ve Sünnet'e delaletleri sayesinde sabit ve geçerlidir. Onlar, hüküm bakımından edilgin iki asıldır. Bu dört hakikatten ise, meşru hükümlerin varlığı ortaya çıktığı gibi o hükümlere göre davranmakla mutluluk gerçekleşir. Çünkü varlıklar dört ilahi hakikatten meydana gelmiştir. Bunlar bilgi, hayat irade ve kudrettir. Cisimler de dört doğal hakikatten meydana gelmiştir: Sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk. Türeyenler dört rükünden meydana gelmiştir: Ateş, hava, su ve toprak. İnsan ve hayvan bedeni, dört karışımdan ortaya çıkmıştır: Safra, kara, kan ve balgam. Sıcaklık ve soğukluk etkin, yaşlık ve kuruluk edilgendir.

İndirilen şeriatlara inanmayanlar da riyazet, mücahede ve nefsi doğanın etkisinden kurtarmak gibi hususlarda bizimle ortak olunca, onlar da temiz ve arınmış ruhlara ulaşabilir ve bu ulaşmanın hükmü, indirilmiş şeriatlara göre davranan müminlerde ortaya çıktığı gibi onlarda da ortaya çıkar. Bu nedenle, bizimle onların arasında -insanların genelinin nezdinde- bu noktada bir benzeşme ortaya çıkmıştır. Biz riyazet keşfinin ve yüce ruhların yardımının verdiği bilgilerden söz ettik, bu erdemli nefslerde âlemdeki her şey nakşedildi ve böylelikle bilinmeyenlerden

konuşmuşlardır. Benzerliği ortadan kaldırmak için Cüneyd şöyle der: 'Bizim davranışımız ile akılcılar arasında (görünüşte) bir ortaklık gerçekleşse bile, bizim riyazet, mücahede ve bu bilgileri ve bizde ortaya çıkan temiz halleri bize kazandıran amellerimizin dayanağı, Kitap ve Sünnet'e göre davranmaktır. Cüneyd'in, 'Bizim bu ilmimiz Kitap ve Sünnet ile sınırlıdır' sözünün anlamı budur. Kıyamet günü o insanlardan böyle ayrışacağız. Çünkü onlar, ilahiyat bahislerinde bizim sahip olduğumuz zevke sahip değildirler. Onların feyizleri ruhanî iken bizim feyzimiz hem ruhanî hem ilahidir. Çünkü biz 'şeriat' denilen ilahi bir yolu takip ettik. Bu yol, bizi şeriatı ortaya koyana ulaştırdı ki, O da Allah'tır. Çünkü O, bu yolu kendisine ulaşan bir yol yaptı, bunu bilmelisin!

Allah'ın şeriatı ve insanın hareketlerindeki hükmü, sadece Kuran'dan öğrenilebilir. Biz de o Kuran'ı söyleyen vasıtasıyla var olduk ki, o da Allah'tır. Allah bir şeye 'ol' demiş, o da olmuştur. Kuran, dayandığımız en güçlü delildir. Ya da Hz. Peygamber'den güvenilir bir şekilde aktarılan sözler delildir (hadis). Hz. Peygamber, kullarına emrettiği konularda Allah'tan aktardığı bütün hususlarda doğru söylediğine aklın delil teşkil ettiği kimsedir. Bazen bir rivayet, sahabenin görüş birliğiyle gerçekleşir ki bu 'icmadır'. Bazen ise güvenilir kişinin güvenilir kişiden rivayetiyle gerçekleşir ki, bu da tek kişinin rivayetidir (haber-i vâhid). Haber bize hangi yolla ulaşırsa ulaşsın, onunla amelle yükümlüyüz. Bu konuda bilginler arasında görüş ayrılığı yoktur. Bu nedenle, usul bilginleri icma hakkında şöyle demiştir: 'Zorunlu olarak dile getirilmese bile icma bir nassa dayanmalıdır.'

Kıyasa gelirsek, onun delil ve asıl edinilmesinde görüş ayrılığı vardır. Çünkü kıyasın bir yönü akledilire bakar. Bazı yerlerde onu kullanmak, kullanmamaktan daha iyidir. Bazı yerlerde ise, bu üstünlük gözükmez. Bununla beraber kıyas, hakkında kesin kanaat hükmü verilmiş bir kanıt değildir. Bu durumda o, 'ahad' habere benzer. Ahad haber, (kesin) bilgi ifade etmese bile, kullanılması hususunda görüş birliği bulunan bir kanıttır. Bilgi ise hükümlerin ispat esaslarından biridir. Öyleyse, kuşku bulunmayan apaçık bir durumda kıyas da öyle olmalıdır. Kendi adıma kabul etmesem bile, ben, içtihadı kendisini kıyası kabule ulaştıran (müçtehidin), kıyasa göre hüküm vermesini caiz sayarım. Yanılsa da isabet etse de birdir. Çünkü Şâri, yanılsa bile müçtehidin hük-

münü geçerli sayar ve onun 'sevap' kazandığını ifade eder. Müçtehit kıyası ispat ederken Kitap ya da Sünnet ya da icma veya bunlardan her bir asıldan bir delile dayanmasaydı, kıyasla hüküm vermesi helal olmazdı. Hatta insafla düşünen için, teorik düşünceye göre 'açık kıyas' ile hüküm vermek, güvenilir tek kişinin aktardığı rivayetten daha güçlü bir kanıttır. Biz rivayeti, raviye hüsn-ü zan besleyerek kabul ederiz ve Allah'a karşı, kesin bilgi (sahibiymiş gibi) raviyi de tezkiye etmeyiz. Çünkü şeriat, herhangi bir kişiyi Allah'a karşı tezkiye etmemizi yasaklamıştır; sadece 'ravinin şöyle veya böyle olduğunu zannediyorum' deriz.

Açık kıyasta ise akli-doğru düşünce bize ortaklık eder. Kuşkusuz biz, (haberin dayanağını tespit eden nübüvvetten önce de) akli düşünceyle Allah'ın varlığını ispat etmiştik. Bu husus bize Allah'ın şu ayetleriyle dince emredilmiştir: *'Göklerin ve yerin melekûtuna bakmazlar mı?'*[261] Başka bir ayette ise *'Arkadaşlarında bir delilik var mı, diye düşünmezler mi?'*[262] denilir. Böyle ifadeler, Kuran'da pek çoktur. Şâri', ilk olarak Allah'ın varlığını ispatta akli düşüncenin hükmünü geçerli saydı ki bu en büyük unsurdur. Sonra, ulûhiyetinin birliğinde aklın hükmünü geçerli saydı. Böylelikle bizi akıllarımızla 'Allah'tan başka ilah olmadığını' araştırmakla yükümlü tuttu. Sonra, aklın deliliyle bu İlah'a gerekli nitelikleri araştırdık. Sonra yine bize emredilen akli araştırmayla Peygamber'in Allah nezdinden getirdiği haberleri tasdiki inceledik, çünkü o da bizim gibi bir insandır. Böylece akıllarımızla onun mucizelerini ve doğruluğuna kanıt olarak ortaya koyduğu şeyleri inceledik ve kabul ettik. Bütün bunlar, asıllardır. Bunlardan herhangi bir unsur yıkılsaydı, şeriat geçersiz olurdu. Bunların dayanağı ise, akli düşüncedir. Şeriat onu dikkate almış ve Allah onu kullarına emretmiştir.

Kıyas gerçekte aklî bir değerlendirmedir. Ne düşünülebilir: Acaba Hak onu dünyevi konularda ve büyük meselelerde mubah yaparken haklarında Kitap, Sünnet ve İcma'da bir şey bulamadığımız dini-feri meselelerde yasaklar mı? Biz, feri meselelerin (her birinin) meşru-ilahi bir hükmünün olduğuna kesin kanaat getiririz. Artık yollar kapanmıştır. Bu nedenle bir esasa dayanmalıyız ki, o da akli düşüncedir. Bu aslın ispatının ilkelerini ise Kitap, Sünnet olarak kabul ettik ve bunu araştırdık. Böylelikle kıyası bu kadarlık bir araştırmayla hükümlerin delillerinin asıllarından saydık. Çünkü onun asıl olan (Kitap, Sünnet ve İcma'da) bir hükmü vardır. Böylece hakkında susulan şeyi makul bir il-

lete dayanarak dile getirilen şeye kıyasladık. Söz konusu illet, zaruret hallerinde, her iki meseleyi bir araya getiren ve Şâri'nin maksadı olması uzak görülmeyen şeydir. Bu ise, o özel konuda belirli bir nas bulunmadığında yapılır. Bu meseledeki görüşümüz budur.

Bana göre, kıyası ilke sayan kimseyi hatalı bulan ya da herhangi bir müçtehidi ferî veya aslî bir konuda yanlışlayan kimse, müçtehidin hükmünü geçerli sayan Şâri'ye saygısızlık yapmıştır. Şâri, bâtılı ispat etmez ve dolayısıyla müçtehidin hükmü geçerli olmalıdır. O hüküm ile hatanın ilişkisi, müçtehidin -kendisine göre delil olmayan- başka bir müçtehidin deliline göre yanılmış olması demektir. Hata yapan ise aynı kişidir. Öyleyse müçtehidin sözünü benimsemek gerekir ve onun sözlerinden birisi de kıyası kabul etmektir. Gerçekte hata olsa bile, Şâri onu benimsemeyi ve kendisiyle ibadeti yerine getirmeyi emretmiştir. Çünkü Hak, dilediği şekilde kullarının ibadet etmesini emredebilir.

Bu görüş, bildiğimiz kadarıyla, bize özgü bir yöntemdir. Biz kendimiz için kıyası kabul etmesek bile -Şâri onu ispat ettiği için- bu içtihada varan adına caiz görürüz. Kıyasa karşı çıkan kimse insaflıysa, bu meseleyi tartışmaktan uzak durur, çünkü bu tartışılamayacak kadar açıktır. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

Bu bölümde -diğer ibadetlerde yaptığımız gibi- İslam bilginlerinin nezdinde hükümlerin esaslarıyla ilgili meseleleri açıklayacağız. Uygun olan, bu bölümü -açıklamaya başlamazdan önce- ibadetlerin ilk bölümüne yerleştirmekti. Fakat böyle oldu, çünkü bu sıralama, kendi isteğimizle olmadı. Kitap teorik düşüncenin ürünü olsaydı, bu bölümün yeri -hikmetin tertibine göre- burası olmazdı. Böylece kitap '*Namazları, özellikle de ikindi namazını koruyunuz*'[263] ayetinin boşama ve evlenme ile onu önceleyen ve ardından gelen ölüm iddeti arasında gelmesine benzedi. İşin görünen yönü, ayetin yerinin orası olmadığını gösterir. Allah ise eşyada gereken şeyi bildiği için ayetin yerini orası yaptı. Çünkü el-Hakîm, gerekeni gereken için ve gerektiği şekilde bilendir. Burada neyin gerektiğini bilmesek bile, Allah bizim elimizle bu sıralamayı belirlemiş, biz de onu bıraktık ve kendi görüşümüzle veya aklımızla ona müdahale etmedik. Allah âlemin varlıkta yazmış olduğu her şeyi ilham vasıtasıyla kalplere yazdırır. Çünkü âlem, yazılmış ilahi bir kitaptır.

İki ayet ya da sahih haber çelişip bunları uzlaştırmak veya beraber kullanmak mümkün olursa, onları kullanmaktan geri durulmaz. Bu iki ayetin birlikte kullanımı mümkün olmayabilir, çünkü birisinde istisna bulunurken diğerinde bulunmayabilir. Bu durumda istisna bulunan ayet kullanılır. Birisinde bir fazlalık varsa, fazlalık alınır ve ona göre davranılır. Bunlardan herhangi birisi bulunmaz da iki ayet bütün yönlerden çelişirse, tarihe bakılır ve geç olan alınır. Tarih bilinmez veya bunu öğrenmek zorlaşırsa, dinde güçlüğün kaldırılması (anlamına) daha yakın olana bakılır ve ona göre davranılır. '*Allah size dinde bir güçlük yaratmamıştır*'[264] ayeti bunu destekler. Allah'ın dini kolaydır. '*Allah size kolaylık diler, güçlük dilemez.*'[265] Hz. Peygamber de 'Size neyi emredersem, gücünüz ölçüsünce yapın, neyi yasaklarsam onu bırakın' der. İki ayet güçlüğü kaldırmada eşit ise ve (hükümleri) düşmemiş ise, kişi serbest bırakılır ve istediği ayet veya rivayete göre amel edilir.

Bir ayet ile ahad-sahih (tek kişinin aktardığı) bir haber çelişebilir ve tarih bilinmeyebilir. Bu durumda ayet alınır, haber bırakılır. Çünkü ayet kesin iken tek kişinin rivayeti zanna dayanır. Haber, ayet gibi mütevatir ise ve tarih bilinmiyor ve uzlaştırmak da mümkün değil ise kişi serbest bırakılır. Birisinde güçlüğü kaldırmak söz konusuysa, onu benimsemek öncelenir.

Çelişen her iki rivayet veya bir ayet ile mütevatir olan veya olmayan güvenilir bir hadis çeliştiğinde ve onlardan birinde hüküm ilavesi varsa, ilave kabul edilir, ona göre davranılır. İlave bulunan hadis onunla çelişene tercih edilir.

Hadisten sahih olan alınır. Mukallit bir yükümlüye Hz. Peygamber'e dayanan (müsnet) ve imamlardan birinin ya da sahabenin sözüyle çelişen zayıf bir hadis ulaşabilir. Mukallit ise (imam veya sahabenin) sözünün kanıtı bilemez. Bu durumda zayıf hadisi alır ve görüşü bırakır. İşin asgarisi, gerçekte sahih olmasa bile, hadisin o söz derecesinde olmasıdır ve mukallit-yükümlü hadisten yüz çevirmez. Hadis sahih ise ve sahabe veya imamın sözü onunla çelişirse, hadisten yüz çevirmek mümkün değildir. Yükümlü, imamın veya haberle çelişen sahabenin sözünü bırakır. Mürsel veya mevkuf hadise (bu durumda) güvenilmez. Ancak tabiinden olan ravi, hadisi sahabeden aktarırsa -sahabeyi belirtmese bile- güvenilebilir. Bu durumda mürsel hadis kabul edilir, çünkü

müsnet hadis hükmündedir. Mürsel hadis, tabiinden olan ravinin kendisinden aktardığı sahabeyi zikretmeden 'Hz. Peygamber dedi ki' diye aktardığı hadistir. Bilinir ki o kişi, sahabeye ulaşmış ve onlarla arkadaşlık etmiştir. Ayrıca bu ravi dindarlığında güvenilirdir ve Peygamber'e (kendi) çıkarları için yalan isnat etmeyeceği bilinir. Böyle yaptığı bilinse, senetli bile olsa hadisi kabul edilmez. Bir ayetin veya sahih rivayetin sahabe veya imam sözüyle (çelişiyor diye) bırakılması caiz değildir. Bunu yapan kişi, 'apaçık bir sapıklık içindedir' ve Allah'ın dininden çıkmıştır.

Haklarında kınama veya güvenilirlikle ilgili konuşulmamış bilinmeyen bir topluluktan gelen rivayet kabul edilmelidir. Onlardan birisi doğruluğunu zedeleyecek şekilde kınanmış ise, hadisi bırakılır. Kınama rivayetine dönük değilse hadisi almak gerekir. Ancak şarap içen birinin sarhoşken aktardığı hadis alınmaz. Ayıklık halinde hadis söylediği bilinirse -ki bu nitelikteki birinden söz ediyoruz- hadisi alınır. İslam adalet demektir ve kınama geçicidir. Kınama belirttiğimiz şekilde gerçekleşince, kınamanın sahibinin hadisi bırakılır. Çelişmedikleri sürece, güvenilir bir ravinin haberiyle mütevatir hadisi benimsemek arasında fark yoktur. Allah Hz. Peygamber'den başka tek kişinin sözüyle bizi yükümlü tutmadı. Bununla beraber biz, onları (sahabe ve müçtehit imamlar) yüceltmek ve sevmekle yükümlüyüz.

Neshe gelirsek, bilginlerin benimsediği anlamıyla neshi kabul etmiyorum. Bize göre nesh, Allah'ın bilgisinde bir hükmün süresinin sona ermesidir. Sona erdiğinde ise Kuran ya da Sünnet'ten başka bir hüküm gelebilir. Böyle bir şey 'nesih' diye isimlendirildiğinde onu kabul ederiz. İş öyle olduğunda, Kuran'ın Kuran ile ve Sünnet ile neshi caizdir. Sünnet açıklayıcıdır ve Hz. Peygamber'e 'Kendilerine indirilen hususları açıklamak' ve 'Allah'ın gösterdiği şeyle -yoksa nefsinin gösterdiği şeye göre değil- hüküm vermek' emredildi. Çünkü Peygamber sadece kendisine vahyedilene uyar. Bu vahiy, Kuran veya başka bir şey olsa da böyledir. Sünnetin de Kuran ve Sünnet ile neshi mümkündür. Bir ayet ya da hadisten bir hüküm geldiğinde, hadisle çelişen bir şey var mı yok mu diye tereddüt edip amel etmemek caiz değildir. Yükümlü kendisine ulaşan şeye göre davranır. Bundan sonra nesh edici, özelleştirici ya da öncekini genelleştirici bir rivayet veya ayet öğrendiğinde, kendi şartlarıyla ona ulaşan rivayete göre davranır. Bu ise, tarihi araştırmaktır.

Çünkü özel hüküm, genel hükümden önce olabileceği gibi bunun tersi de olabilir. İlke ise, hükmün sonradan gelene ait olmasıdır.

Ayet ya da hadis herhangi bir lafızla gelirse, ilkesel olarak anlamın Arapçada olduğu şekliyle alınması gerekir. Şâri lafzı Arapçada anlaşılandan başka bir anlamda kullanmış ise -ki örnek olarak namaz, abdest, hac ve zekât isimlerini verebiliriz- esas olan Şâri'nin yorumladığı ve ortaya koyduğu anlamdır. Bir daha o lafızda bir rivayet geldiğinde, lafız Şâri'nin yorumladığı anlamda yorumlanır, dilde bulunduğu anlamda yorumlanmaz. Hz. Peygamber'den bu konuda Şâri'nin o kelimeyle dilde olduğu anlamı kastettiği şeklinde bir rivayet gelirse, ona göre yorumlanır ve bu belirli sözde dildeki anlama dönülür.

Emirlere kendisini farzdan mendupluk ya da mubahlığa veya yasaklamayı haramlıktan mekruhluğa çıkartan bir hal karinesi bitişmediği sürece, şeriatın bütün emirleri vacip anlamında yorumlandığı gibi yasakları da haram anlamında yorumlanır. Emir mendup ya da mubahlık karinesinden soyutlanırsa vacip ortaya çıktığı gibi aynı şey yasaklama için de geçerlidir. Allah'ın ya da Peygamber'in emri, emredileni yapmanın vacipliğiyle ilgili değil de özel anlamda bir yasağı kaldırmakla ilgili olabilir.

İcma sahabenin -başkalarının değil- Hz. Peygamber'den sonra görüş birliğine varmasıdır. Onların asrının dışında, hükme kaynaklık edecek icma' yoktur. İcma şunun bilinmesiyle gerçekleşebilir: Bir mesele sahabeden her birine ulaşır ve ulaşan kişi o konuda diğerinin verdiği hükmün aynını verir. Böylece o hüküm ulaşıp da aynı hükmü vermeyen hiçbir sahabe kalmaz. Bir sahabeden bile aynı konuda farklı bir görüş ya da sustuğu aktarılırsa, icma gerçekleşmiş olmaz. Bir konuda görüş ayrılığı gerçekleştiğinde ise, hüküm Kitab'a ve Hadis'e bırakılır. Çünkü *'o, en iyi ve hayırlı yorumdur.'*[266]

Allah'a re'y ile ibadet edilemez. Kastedilen, kitap, sünnet ya da icma'dan olmayan kanıt ve delilsiz görüştür. Kıyası kabul etmesek bile, onu kabul edeni hatalı bulmuyoruz. Fakat bu durum, kıyastaki (iki konuyu) birleştirici illetin makul, açık ve Şâri'nin kastı olduğuyla ilgili güçlü zan bulunması koşuluna bağlıdır. Biz, hükme ilave olduğunu bildiğimiz ve Şâri'nin bu ümmetin yükünü hafifletmek istediğini anladığımız için kıyası benimsemekten imtina ettik. Hz. Peygamber şöyle

der: 'Size verdiklerimle beni bırakın.' Hz. Peygamber bir hüküm iner ve yerine getiremezler korkusuyla, soru sorulmasını sevmezdi. Bu gibi durumlara örnek olarak, teravih namazı ve her sene hac yapmayla ilgili soruları verebiliriz. Biz de bunu gördüğümüzde, dinî hususlarda kıyastan uzak durduk. Hz. Peygamber kıyas yapmayı emretmediği gibi Hak da onu emretmemiş, böylece onu terk etmemiz gerekmiştir. Çünkü kıyas Hz. Peygamber'in sevmediği şeylerdendi. Asıldaki hüküm, yükümsüzlüktür. Allah yeryüzünde bulunan her şeyi bizim için yarattı. Öyleyse bize yasak koyan kişinin Kitap veya Sünnet veya İcma'dan delil bulması gerekir. Kıyasa gelirsek, ben onu benimsemiyor ve genel olarak ona uymuyorum.

Hz. Peygamber'in fiillerine gelirsek, bunları (yapmak) farz değildir. Çünkü öyle bir durumda büyük güçlük ortaya çıkardı. Hz. Peygamber'in ibadet olarak yerine getirmemizi emrettiği işler bunun dışındadır ve onlar farzdır. Örnek olarak 'Benim kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılınız' ve 'İbadetlerinizi benden öğrenin' hadislerini verebiliriz. Başka bir örnek ise haccın fiilleridir. Hz. Peygamber bazı fiiller hakkında konuşmamış olsaydı, onlar bize farz olmayacaktı. Çünkü Peygamber de bir insandır: İnsanların hareket ettiği gibi hareket eder, insanların razı olduğu gibi razı olur ve kızdıkları gibi kızar. Dolayısıyla emretmediği sürece, Peygamber'in bütün fiillerine uymamız zorunlu değildir. Hz. Peygamber kimsenin görmeyeceği şekilde iş yapmayacağı gibi tebliğ etmesi emredilen hususlarda birinin duyup da duymaya ulaştıramayacağı şekilde yalnız başına konuşması da söz konusu değildir.

Bizden öncekilerin şeriatlarına gelirsek, bizim şeriatımızın onayladıklarının dışında onlara uymamız zorunlu değildir. Bununla beraber onlar da kendileriyle yükümlü olanlar için gerçek birer şeriattır. Onlar hakkında geçersiz (bâtıl) hükmü vermeyiz. Bilakis 'Allah'a, Peygamber'e, ona ve ondan öncekilere indirilene inanırız.' Bunlar, Kitap ve indirilmiş şeriattır. Bize göre Allah'ın dininde taklit caiz değildir: Ne ölünün ne de dirinin taklit edilmesi caizdir. Soru soran kişi bir bilene sorduğunda şöyle demelidir: Allah'ın ya da Peygamber'inin bu meseledeki hükmünü öğrenmek istiyorum.' Sorulan kişi, 'bu meselede Allah'ın veya Peygamber'in hükmü şudur' dediğinde, onu kabul etmesi gerekir. Çünkü burada soru sorulan, Allah'ın ve kendisine uymamız emredilen Peygamber'inin hükmünün bir aktarıcısıdır. Sorulan kişi 'Bu benim gö-

rüşüm' ya da 'Benim vardığım hükümdür' veya 'Bu konuda söylenmiş bir hüküm bilmiyorum, fakat kıyas, bu konudaki hükmün hakkında konuşulmuş falan meseledeki hüküm gibi olmasını gerektiriyor' derse, soru soran kişinin onun görüşünü benimsemesi caiz değildir. Bilakis soru soran kişi, 'zikir ehlini' aramalı ve belirttiğimiz şekilde onlara sormalıdır.

Müslüman, sadece zikir ehline sormalıdır. Onlar, Kur'an ve hadis ehlidir. *'Biz zikri indirdik.'*[267] Soru soran, sorulan kişinin kendi düşüncesinden ve kıyastan hareket ettiğini bilirse, onu bırakır ve hadis söyleyene sorar. Sorulan kişi rey, kıyas ve hadisten hareket eden biriyse, ona sorulabilir. Sorulan kişi fetva verirken şöyle demelidir: 'Bu hüküm, görüşe veya kıyasa veya hadise dayanır.' 'Bu hüküm görüş veya kıyas kaynaklıdır' derse, onu bırakmak gerekir. 'Rivayete dayanıyor' derse, fetva isteyen kişi onu kabul etmelidir. Kuran ve Sünnette belirlenen yerlerin dışında, hatanın veya unutmanın bir hükmü yoktur ve naslarda zikredilen o yerlere göre amel edilir. Bu yerlere örnek olarak, unutanın namazını ya da hatayla öldürmeyi verebiliriz. Hakkında susulan her meselede ilke, mubahlık hükmü vermektir. Şeriatın hitabı, dış varlıklara değil, isimlere ve hallere yönelmiştir. Farz hükmü, hali -yapmak ya da yapmamak hususunda- emir ya da yasağı kabul edebilecek kişiye yöneliktir. Birisini yapmaktan aciz kişiyi, Allah farz ile yükümlü tutmaz ve bununla muhatap değildir. Allah herkesi yapabildiğiyle yükümlü tutar. *'Allah güçlükten sonra kolaylık yaratır.'*[268] Bir vakitle sınırlı olan -vakit dar veya geniş olabilir- her amelin, ne öncesinde ne sonrasında, o vakitte yapılması gerekir. Çünkü vakit, Allah'ın o konuda belirlediği ve aşılmayacak sınırdır.

Usul ve ferî konularda içtihadın hükmü birdir. Ferî konulardaki doğru, şeriatın onayladığı yerdedir. Şeriat müçtehitlerin hükmünü onaylamıştır ve şeriat sadece doğruyu onaylayabilir. Öyleyse bütün içtihatlar doğrudur. Bir sevabı olan müçtehide hatanın nispet edilmesine gelirsek, bu durum müçtehidin Allah'ın ya da Peygamber'in o meseledeki hükmünü bilmeyişinden kaynaklanır. Bu müçtehit, içtihadının sonucuna göre Allah'a ibadet etmiştir. Ona göre içtihadı Allah katında doğru olmasaydı, onunla ibadet etmezdi. Allah bâtılı onaylamaz. Daha sonra, aynı meselede kendi kanıtıyla çelişen Allah'ın ya da Peygamber'inin hükmü kendisine ulaşıp müçtehit o hükmün kendi delilinin

hükmünden sonra geldiğini öğrendiğinde, ilk hükümden dönmek zorunludur ve o hükme göre davranmak helal değildir. Malik b. Enes'in bilgisi, dindarlığı ve kuşkulu şeylerden uzak durması nedeniyle, Allah'ın dinindeki bir mesele sorulduğunda şöyle derdi: 'Nazil olan mı?' 'Evet' denilince fetva verirdi. 'Nazil olmayan' denildiğinde ise, fetva vermezdi. Bunun nedeni, belirttiğimiz hususlur. Çünkü bir meselede doğru kanaate ulaşan belirsiz olduğu gibi yanılan da belirsizdir. Bu nedenle bilginler 'Müçtehit isabet etmiştir' demiştir. Müçtehit ya o konuda ilahi hükmü tam olarak tespit ederek isabet etmiştir ya da Allah'ın onun (içtihadını geçerli sayması nedeniyle) adına onayladığı hükmü tutturmuştur. Bu durum, bir meseledeki hükmü öğrenip onu yanlışlamadığı sürece geçerlidir.

Bu kitapta şeriatın hükümlerinin kaynaklarının bilinmesi hakkındaki bu kadarlık açıklama yeterlidir. Burası, geniş açıklamaya imkân vermez.

VASIL-FASIL

Şeriat Hükümlerinin Asıllarının Sırları

Görüş birliğine varılan veya görüş ayrılığı bulunan şeriat hükümlerinin kaynaklarının sırlarına gelirsek, Kitabın sırrı, vasıtaların terkiyle Allah'tan kul adına gerçekleşen şeydir. Allah şöyle buyurur: *'Onların kalplerine imanı yazdı.'*[269] Kalpler, (hükmün kendisinden öğrenileceği) Allah'ın kitabıdır. Bu durum Şâri'nin 'Seni kuşkuya düşüreni kuşkuya düşürmeyene bırak' ve 'Müftüler fetva verse bile, fetvayı kalbine sor' hadislerinde belirtilir. Yazı, şanına layık tarzda Hakk'a nispet edilen güzel isimlerden kaynaklanan ilahi anlamların sayesinde o isimlerle ahlâklanmamızı sağlayan veya -ahlâklanma şeklinde değil de- bizim için ahlâk olan anlamlara eklenmesidir. Bu ise, isimlerin bize layık tarzda bize nispet edilmesidir. Binaenaleyh Allah, er-Rahman ve er-Rauf'tur. Peygamber'ini överken *'Müminlere karşı rahim ve rauftur'*[270] der. Allah kendisini 'Aziz ve kerim' diye isimlendirmiş, bazı kullarını da *'Tat! Sen aziz ve kerimsin'*[271] demiştir. Bu ise, bir kınamadır. Yaratıkların isimleri

ve onların gösterdiği şeyler, nispetleri farklı olsa bile, eserleriyle birlikte kendileriyle isimlenende bilinir. İsimlerin Allah'a nispetleri kula nispetlerine benzemez. *'Allah'ın benzeri bir şey yoktur.'*[272] Kerim'in (Cömert) özelliği, vermektir. Bu yönüyle nimetlendirme şeklinde ihsan, hem Allah'tan hem kuldan meydana gelir. Bu anlam bir açıdan diğerine eklenirken bir açıdan ondan ayrılır. Çünkü birinci isimlendirilen ve nitelenen kişi, diğer nitelenen ve isimlendirilene benzemez. Ortaklığın gerçekleştiği yönden -ki sonuç ve eserdir- yazı meydana gelir, çünkü yazı, ekleme demektir. Harflerin birbiriyle eklenmesi nedeniyle yazı, 'yazı' diye isimlendirilmiştir. (Aynı kökten gelen) Ketîbe, atın süvarisine eklenmesidir. Ayrı ayrı gelselerdi, 'ketîbe' diye isimlendirilmezdi.

Allah mümindir ve kulunun kalbine iman yazmıştır. Böylece bu kitap (kalp), Allah için 'Mümin' diye isimlendirilmesine yol açan bir hüküm meydana getirmiştir. İsim ise isimlendirilenden başkası değildir. Öyleyse Allah, mümkünde zuhur eden iken mümkün O'nun bir mazharıdır. Zuhur eden her şey, ancak bir mazharda zuhur edebilir. Zuhur eden mazhara eklenmiş mazhar da zuhur edene eklenmiştir ve bu nedenle kendisinde zuhur edenin mazharı olması gerçekleşmiştir. İşte hükmün sabit olmasında Kitab'ı delil alabilmenin sırrı budur.

Hükmü ispatta Sünnet'in durumuna gelirsek, Hz. Peygamber arzusundan konuşmaz ve onun hükmü Allah'ın hükmüdür. Hz. Peygamber, Allah'tan aktaran ve Allah'ın göstermesini istediği şeyi bildirendir. 'Allah doğru yol üzeredir.'

Sünnet yol demektir. Yol ise bizatihi maksat değildir. Onda hedeflenen gayedir. Sünnet, *'Allah'ın göklerde ve yerdeki yoludur. Dikkat ediniz! İşler Allah'a döner.'*[273] Çünkü Sünnet Allah'ın yolu üzerindedir ve yolun sonudur. Öyleyse bu yol üzerinde yürüyenin Allah'a ulaşması gerekir. O halde yol bir araçtır ve mazharın kendiliğindeki durumunun istidadıyla kendisiyle isimlendirildiği şekilde zuhur eden hakkında hüküm verir. Öyleyse bu ismi bu hükmü O'na veren mazhardır ve bu geçerli bir hükümdür. *'İşte bu doğru yoldur.'*[274] Bize yardım edeceği bir işte Hak'tan yardım istediğimizde, Allah'tan olan isteğimizin sonucu icabettir. Böylece Allah 'icabet eden' diye isimlendirilir. İsteğimiz olmasaydı, bu hüküm sabit olmaz ve bu isim Hakk'a verilmezdi. Biz bu konuda (O'nun için) bir yoluz (sünnet). Allah şöyle der: *'Bana dua edenin duasını kabul*

ederim."[275] Allah, kul kendisine dua edene kadar, ona icabet etmemiştir. İşte bu, sünnetten delil getirmenin sırrıdır.

İcma'ya gelirsek, icma, Rabbin ve merbubun birleştiği hükümdür: Bu hüküm, Allah'ın Yaratan, kulun yaratılan olmasıdır. Bütün görelilik-lerde durum böyledir. Her nerede gerçekleşirse gerçekleşsin, görelilik meselelerinde Allah ile kulları arasında bir farklılık yoktur. Aynı şey, bilinenler olmaları bakımından bilinenlerde geçerlidir.

Benimseyenlere göre kıyas, Rabbin kulun, kulun da -fakat Rabbin emriyle- Rabbin niteliğiyle zuhur etmesidir. Bu zuhur ve gözükme, Rabbin emrinden olmasaydı kıyas delil olamazdı. Ya da bu gözükme övülen bir huydan meydana gelebilir ki, bu durumda da kıyas delil alınır. Rabbin merbubun (Rabbin kulu) niteliğiyle ortaya çıkmasında ise, vacip emir şart koşulmaz. Fakat bazen bu, emir kipindeki -fakat anlamı emir değildir- dua ve talepten kaynaklanabilir. Rab, işitilen ve emrine bağlanılan olduğu kadar kul da öyle olsa bile aralarında bir fark vardır. İşte bu delil getirmede kıyasın sırrının hükmüdür. Bu ise, ikisini bir araya getiren makul bir hüküm nedeniyle, görünenin görünmeyene kıyasıdır. Bu hüküm her birine şanına layık tarzda nispet edilir. Burada 'şanına' dedik, çünkü el-Celil (söz gelişi) zıt isimlerden biridir; hem yüceye hem de değersize bu hüküm verilebilir. Şeriatın asıllarının sırlarıyla ilgili bölüm bitti.

Doksan dördüncü kısım sona erdi, onu 'Nafileler' hakkındaki seksen dokuzuncu bölüm ile doksan beşinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSAN BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

SEKSEN DOKUZUNCU BÖLÜM

Genel Olarak Nafilelerin Bilinmesi

Kuşkusuz nafileler bir ilkeye dayanır
Onların dayanağı farz ibadetlerdir

Farz, bir ışıkla karşı karşıya geldiklerinde cisimler
İlave nafileler ise gölgeye benzer

Dışta farzlar gibi uygulanır, farz değillerken
Hesapta ise farza dönüşürler

Hadis bunu belirtmiş ve faziletini açıklamış
Aslını ise aslından ayırdı

Nafile ibadet yaptığında bil ki
İlah'ın sizi sevmesi nafilenin neticesidir

Artık bütün güçlerin Rabb'in olur, avuçla
Nafilenin çiselemesinden ki sağanağına eresin!

Allah seni Ruhu'l-kuds ile desteklesin, bilmelisin ki, nafilelerin ilahi mertebede birleştirici bir hükmü vardır. Bu hükümde nafile ibadetlerin

sahibi Hakk'ın konumuna yerleşir. Onu tadan, değerini bilebilir ve onu verenin hak ettiği şükrü yerine getirmekten aciz kalır.

Nafileler farzların yüksekliğine göre derece derecedir. Çünkü nafileler, asılları farzlarda bulunan amellerdir. Nafile o esastan meydana geldiği gibi onun tarzına göre ortaya çıkar. Nitekim biz de Hakk'ın suretine göre ortaya çıktık. Biz Hak için nafile, O ise, asıldır. Bu nedenle Hak için 'özü gereği varlığı zorunlu olan', bizim için de 'O'nun vasıtasıyla zorunlu olan' dedik. Biz, kendimiz nedeniyle zorunlu değiliz. Bu dereceyle Hak bizden ayrıldığı gibi biz de O'ndan ayrılırız. Nafilelerin dışındakiler ise müstakil ibadet ve bağımsız ibadetler diye isimlendirilir. Onları ise bir sonraki bölümde zikredeceğiz.

Nafileler esasları olan farzların yüksekliğine göre yükselir. İbadetler içinde tenzih nafilelerinin en üstünü oruçtur. Çünkü onun farzı Ramazan orucu, Ramazan ise Allah'ın adıdır. Oruç misilsiz bir ibadet olduğu gibi Allah da benzeri olmayandır. Oruç, bütün ibadetlerin nafilelerinden üstündür. Oruç cinsel ilişkiyi yasaklar ve onda bir etkisi vardır. Engelleme gücü olan her şeye göre engellenen zayıflıkla nitelenmiştir. Engellenen şey ibadetin yerine etki edip hükmünü ortadan kaldıracak güçte ise, hiç kuşkusuz daha güçlü olurdu. Bu durumda nikâhın nafilesi daha güçlüdür, çünkü onda oruç, namaz ve diğer ibadetleri iptal gücü vardır.

Nikâh, hayır nafilelerinin en üstünüdür. Onun da bir aslı vardır ve bu asıl, farz nikâhtır. Ona eklenen, nafiledir. Bunun gerçekleşmesi ise, iki türlüdür: Bazen nikâh, genel olarak, muhabbet nispetiyle meydana gelirken bazen muhabbet nispetinde üreme ve çoğalma meydana gelir. Nikâh, çoğalma ve tenasül sevgisinden kaynaklanırsa, ilahi sevgiye katılır. Çünkü Allah vardı ve âlem yoktu. Allah bilinmek istedi ve iradesiyle bu sevgi nedeniyle yokluk halindeki eşyaya yöneldi. Onlar, imkân halindeki istidatlarında asıl konumundaydı ve onlara 'ol' dedi, onlar da meydana geldi. Böylece Hak, bütün bilinme tarzlarıyla bilindi. Bu, Hakk'a ilişmeyen sonradan meydana gelen (hadis) bilgidir. Çünkü onu bilen kişi, varlık ile nitelenmiş değildi. İşte bu, mârifetin ve varlığın kemalini talep eden sevgidir.

O halde varlık ya da bilgi, âlem vasıtasıyla kemale erdi. Âlem ise, sevgi yoluyla imkân halindeki (sabit) a'yân'ın şeyliklerine dönük bu ila-

hi yönelişten meydana geldi. Gayesi ise dışta ve bilgide varlığın kemalini gerçekleştirmektir. Hakk'ın bu yönelmesi ise türeme amaçlı nikâha benzeyen bir haldir. Öyleyse farz nikâh, farzların en üstünüyken nafilesi de nafilelerin en üstünüdür. Türlerinin farklılığına rağmen, onu yerine getiren kimse, onların elde ettiğini elde etmiştir. Esas ise nikâh nafilesidir. Çünkü bir amelin daha önce var olmayan bir varlığı ortaya çıkarması nikâhın sonucudur. Her amel kendi hakikat ve yoluna göre bir sonuç oluşturur. Öyleyse nikâh, her işte asıl, dolayısıyla üstünlük, ihata ve öncelik sahibidir. Ebu Hanife nikâh hakkında şöyle der: 'Nikâh en faziletli nafiledir.' Ebu Hanife haklıdır veya gerçeğe isabet etmiştir. Hz. Peygamber'e kadınlar sevdirildi ve en çok evlenen peygamberdi. Çünkü nikâhta insanın üzerinde yaratıldığı (ilahi) suret ile özdeşleşme vardır. Fakat keşf yolundaki insanlardan, hatta Allah ehli âriflerden pek azı bunu bilir.

Beş yüz seksen altı senesinde İşbiliyye'de Ebu Haccac Yusuf el-Galleyri -Galleyre'lidir- bize gelmişti. O hal ehli idi. Benimle otururken, bu makamdan kendisine bir misal gösterildi. Halinin etkisi altında gördüklerini gördüğü şekilde bana anlattı. Söylediklerini açıklamak mümkün değildi. Hakk'ın bildirmesiyle, âlemi keşf etmiş ve hangi surette babası olduğunu görmüştü. Heyecan içindeyken kendisini sakinleştirmeye çalıştım, en sonunda sakinleşti.

Öyleyse Hakk'ın varlığı gerçekte farz iken kulun varlığı bu farzın nafilesidir. Bu nedenle ona göre ortaya çıktı. Nikâh nafilesinden ortaya çıkan hususları zikrettik. Namaz nafilesinde kulun varlığı, kutsi hadiste belirlenen taksimdeki payında ortaya çıkar. Hadiste 'Namazı kendim ile kulum arasında böldüm' denilir. Kul bu namazın nafilelerinden namazın taksimindeki payını öğrendiği gibi Rabb'inin payını da öğrenir. Farzından ise Rabb'inin payını ve namazdan olan kısmını öğrenir. Her halin belli bir zevki vardır. Çünkü farzın sahibine verdiği hüküm nafilenin hükmünden başkadır. Farzı yapan kimse zorunlu kul iken nafileyi yapan serbest ve özgür kuldur. Bu durumda kul, ilahi nitelikle nitelenmiştir. Bu nitelik meşiyettir; dilerse yapar, dilerse yapmaz.

Oruç nafilesi, *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[276] ayetinde dile getirilen benzersizliğin olumsuzlanmasından meydana gelen tenzihi kula kazandırır. Başka bir ifadeyle, O'nun mislinin misli bir şey yoktur. Hakk'ın

misli, O'nun suretine göre yaratılmış olandır ve Hak bu benzerin misli olmasını olumsuzlamıştır. Öyleyse Allah, benzeri olmamaya daha layıktır. Allah'ın suretten payı, özellikle isimdir. Allah gerçekte kendisine ait varlık adını âleme verdiği gibi âlem de istidadıyla ve Hakk'ın mazharı olması bakımından Allah'a güzel isimleri verir. Bu isimlerden bildiklerimizi ve bilmediklerimizi Allah'a veren âlemdir. İşte bu, âlemin Allah'ın suretine göre olmasının anlamıdır.

Zekât nafilesi, insana bereket kazandırır. Bu bereket farzın kazandırdığının üzerinde gerçekleşen artıştır. Hacc'ın nafilesi, yönelişin birliğiyle birlikte, oluşun zuhuruyla farklı yönlerde yönelişi kazandırır. Umre nafilesi, bütün ibadetlerde helal ve haramlık uçları arasında Hakk'ın huzuruna girmeyi kazandırır. Burada bir zevk ve içme (şürb) vardır. Bu ikisi Allah ehlinin nezdinde bilinen iki tecellidir. Zikir nafilesi ve ona devam, âlemde dilediğin her şeye 'ol' deyip o şeyin gerçekleşmesi imkânını verir. Farz olan zikir, 'Allah'tan başka ilah yoktur' demek, ihram tekbiri, namazın selamı, şehadet ve sözle ilgili bütün farzlardır. Zikrin farzı ise Hakk'a 'yap' deyip O'nun yapmasını sağlar. Bütün nafilelerin kazandırdığı şeyleri birleştiren ise Hakk'ın kulu sevmesidir. Öyleyse nafileler, Allah'ın kulu sevmesini sağlar. Fakat bu, herhangi bir sevgi değildir: Hakk'ın kendisiyle duyduğun kulağın, kendisiyle gördüğün gözün ve kendisiyle tuttuğun elin olduğu sevgidir bu. Bu hadis, eşya arasında dereceli üstünlükten söz etmemizi engellemiştir. Genel anlayış, insanların nezdinde gözün ayaktan üstün olduğunu bildirir. Hak ise kendini 'kendisiyle gördüğün gözün, kendisiyle yürüdüğün ayağın' konumuna indirdi. Allah her hakka hakikatini kendisinden vermiştir. Allah kendini üstün tutmaz. Çünkü O, şanına layık tarzda, kendisi olduğunu zikrettiği her şeyde zuhur edendir. Öyleyse bu yorumda göz ayaktan daha üstün ve faziletli değildir. *'İnsanların çoğu ise bunu bilmez.'*[277]

Genel ve özel olarak nafile ibadetlerin sağladıklarını açıklamış olduk. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

DOKSANINCI BÖLÜM

Farz ve Sünnetlerin Bilinmesi

Farzlar binekler gibidir, sünnetler
Bineklerin üzerinde gayeye vardığı yoldur

Yolu kat edince, farz olursun
Ayetlerinde Hakk'ın kulağı haline gelirsin

Nafileler ise bunun tersi, onlara dikkatle sarıl
Faziletler yoluna koyul ve onları ispata gayret et

Farzlar, Allah'ın kullarına vacip kılıp kesin hükme bağladığı ve yerine getirmeyeni kınadığı amel veya terklerdir. Bunlar iki kısımdır: Birincisi farz-ı ayındır. Bunlar, başkasının yapmasıyla diğerinden düşmeyen farzlardır. Diğeri ise başkasının yapmasıyla diğerinden düşen farz-ı kifayedir. Bu, başkası tarafından yapılmazdan herkese farz idi. Örnek olarak, cenaze yıkamak, cenaze namazını kılmak ve cihat etmeyi verebiliriz. Bu ikisinin arasından ortaya çıkan başka bir farz daha vardır ve her birine ait bir hüküm taşır. Bu hükümlerden biri diğerinden farklıdır. Örnek olarak, yükümlünün güç yetiremediği farz Hacc'ı verebiliriz. Bu Hac, yükümlü güç yetirirken sorumlu olsa bile, şarta bağlı bir farzdır. Velîsi onun adına Hac yaptığında ise, farz ondan düşer ve sevap kendisine ait olur. Bu, yerine getirme sevabıdır. Aynı şey, sevabın varlığı nedeniyle farz-ı kifayede geçerli olmadığı gibi kendisi adına kılınandan düşmediği için namazda geçerli değildir. Dolayısıyla bu kısım, namaz farzına ya da farz-ı kifayeye benzemez.

Sünnetler ise, yapmanın (kesin bir şekilde) tespit edilmediği her şeydir. Bunlar da iki kısma ayrılır: Birincisi Peygamber'in emrettiği ve teşvik ettiği veya kendisi yapıp ümmetini serbest bıraktığı sünnetlerdir. Diğeri ise, ümmetinden birisinin ortaya koyduğu ve kendisine uyulan sünnetlerdir (bid'at-i hasene). Bu durumda, 'âdetin sevabı ve onu yapanların sevabı kendisini ortaya koyana verilir'.

Kul farzı tam olarak yerine getirdiğinde, üzerindeki Rablik hakkını yerine getirmiştir. Bu durumda farz onun adına 'Hakk'ın onun duyma-

sı' olmasından daha üstün bir sonuç meydana getirir, çünkü Hakk'ın kulun duyması olması kula ait bir iştir. Farzın sonucu ise, bu hal ile kulun arasına girer. Söz konusu sonuç, 'kulun Hakk'ın kulağı' olmasıdır. Böylelikle Hak, kul vasıtasıyla duyar. Bu durum kutsi hadiste 'Acıktım, beni yedirmedin' şeklinde dile getirildi. Farzın kulun 'Hakk'ın kulağı' olmasını sağlayan bu araya girme hali ise, sabit ve gerçek bir makam olduğu gibi gerçekte de durum öyledir. Kul Hakk'ın (bir yandan) o ve (öbür yandan) o olmadığını öğrenir. Hal sahibi ise 'ben' der.

Sünnetler, uyma yollarıdır. En üstünü ise Hakk'a uymaktır. Böylece isimlerini kendime verirken -ahlâklanma yoluyla değil- onlarla özdeşleşmeye (tahakkuk) yaklaşırım. Velî hakkında en düşüğü ise haklarında, 'Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir ve onların hidayetlerine uyulur' denilenlere uymaktır. Âlimler ise nebilerin varisleridir. Nebiler bilgiyi miras bırakır. Nebevi sünnet, yüce bir makamdır. Bu makam, dinde birleşmek, onu yerine getirmek ve ayrıma düşmemektir. Öyleyse sünnet, kendisini yerine getiren ve gayesine varıncaya kadar Muhammedî mertebelerde sülûk eden kimseyle birlikte yükselir. Bu yükseliş, mârifetler, haller ve tecellide gerçekleşir.

Hz. Peygamber'den sonra 'iyi bulunan şeriatlar' anlamındaki sünnetlere gelirsek, fakihlere göre bunlar 'istihsandır'. Şafii onun hakkında 'Kim istihsanı kullanırsa, şeriat koymuş demektir' demiştir. Fakihler Şafii'nin bunu kınama amaçlı söylediğini düşünmüştür. Halbuki o, anlaşılmayan meşru bir hakikati dile getirmişti. Çünkü Şafii, dört 'Direk'ten biriydi. Onun şeriat bilgisine sahip olması, çağdaşlarından ve sonrakilerden kendisini perdelemişti. Aktarıldığına göre, salih bir insan Hızır ile karşılaşmış ve ona Şafii'yi sormuş. Hızır, 'direklerdendi' diye cevap vermiş. 'Ahmed b. Hanbel hakkında ne dersin?' deyince, 'sıddîktır' demiş. 'Bişr Hafi için ne dersin?' deyince, 'ondan sonra onun gibi biri gelmedi' demiş. Hızır'ın Şafii (ra.) hakkındaki tanıklığıdır bu.

Şafii, Hz. Peygamber'in 'Kim iyi bir adet ortaya koyarsa, onun ve yapanın sevabı kendisine aittir, kim kötü bir adet çıkartırsa...' hadisini biliyordu. Hiç kuşkusuz şeriat, insana iyi bir adet koyma izni vermiştir. Bu ise, âlimlerin nebilerden tevarüs ettikleri hususlardan biridir. Bunlar iyidir, yani Hak onu ortaya koyan kişiden beğenmiştir. Kim istihsan ederse, yani her kim iyi bir adet ortaya koyarsa, şer'î bir hüküm ortaya

koymuş demektir. İnsanların bu konuda Şafii'nin sözünü anlamayışlarına şaşılır. Halbuki onlar, müçtehidin hükmünü -gerçekte yanılmış olsa bile- kabul ederler. Şâri, o hükmü geçerli saymıştır ve o makbul-dini bir hükümdür. Herhangi bir hüküm sahibinin onu reddetmesi helal değildir. Şeriatın kaide ve esasları onu korur. Bu yönüyle istihsan, Malik'in mezhebinde mesalih-i mürsele gibidir.

İyi âdetin (bidat-ı hasene) hükmünü Şâri genel anlamda onaylamış, onu koyan ve kendisine uyanları ödüllendirmiştir. Âdete ve onu koyana uyanlar, sonuçta o kişinin ve koyduğu âdetin değerine göre ödüllendirilir. Böylelikle vakitlerinin nebevi şeriatlar ve asli hükümler ile dolu olması gerektiği hususunda seni uyardım. Zeki insanın amelinin gayesi, asli bir nübüvvet olmalıdır, feri değil! Çünkü seçimlerde onun ihtiyarı olsa bile, işler gerçekte seçimi kabul etmez. Hak bütün varlıklarda böyle yapmıştır. Allah her cins içinde bir şeyi seçmiştir. Güzel isimlerden Allah ismini seçmiş, insanlardan peygamberleri, kulların içinden melekleri, feleklerden Arş'ı, rükünlerden suyu, aylardan Ramazan'ı, ibadetlerden orucu, devirlerden Peygamber'in devrini, haftanın günlerinden Cuma gününü, gecelerden Kadir gecesini, amellerden de farzı seçmiştir.

Allah, sayılardan doksan dokuzu, diyarlardan cenneti, cennetteki mutluluk hallerinden görmeyi, hallerden rızayı, zikirlerden 'Allah'tan başka ilah yoktur' zikrini (kelime-i tevhid), kelamdan Kuran'ı, surelerden Yasin'i, ayetlerden Ayete'l-Kürsi'yi, mufassalın kısalarından *'Allah birdir (ihlas)'*[278] ayetini, zamanların dualarından Arefe günü duasını, bineklerden Burak'ı, meleklerden Ruh'u, renklerden beyazı, olgulardan bir araya gelişi, insandan kalbi, taşlardan Hacer-i evsedi, evlerden Beyt-i mamuru, ağaçlardan Sidre'yi, kadınlardan Meryem ve Asiye'yi, erkeklerden Muhammed'i seçti. Yıldızlardan güneşi, hareketlerden doğru hareketi, yasalardan indirilmiş şeriatı, kanıtlardan varlık kanıtını (burhan), suretlerden Âdem'in suretini seçmiş ve onu ilahi surete göre izhar etmiştir. Allah, nurlarda görmeye vesile olan ışığı, iki zıttan ispatı, iki çelişikten varlığı seçmiştir. Allah, rahmeti gazaba seçmiş, namazın hallerinden secdeyi, sözlerinden Allah'ı zikri seçmiştir. Allah irade sınıflarından niyeti seçmiştir. Bu nedenle niyet, âlemin kabul ve reddinde hükümrandır. 'Herkes için niyetlendiği vardır.' Amel edenden başkasını ise sevapta ve ziyadesinde amel edene katarsın.

Allah'ın namazın sözlerinden 'Allah' zikrini seçmesine gelirsek, çünkü Allah'ı zikretmek namazdaki en büyük unsurdur. Allah böyle buyurdu: *'Namaz taşkınlık ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise daha büyüktür.'*[279] Namaz bir münacattır. Allah'ı zikreden ise, Hak ile oturandır. Kul Hakk'ı zikrederse, Hak onun dili olur. Namazın fiillerinden secdeyi seçmesine gelirsek, bunun nedeni, secdede şeytandan korunmadır. Şeytan namazın fiillerinde özellikle secdede insandan uzaklaşır. Çünkü secdesizlik şeytanın hatasıydı. Secde esnasında şeytan ağlar, üzülür ve pişman olur. Pişmanlık, tövbedir ve bu kadarlık bir tövbenin de kabul edilmesi gerekir. Allah, ısrarla tövbe edenleri sever. Secdeden kalkınca şeytan tekrar saptırmaya başlar.

Allah gazaba karşı rahmeti seçti. Rahmetin fiili minnetle gerçekleşir ve zorunlulukla faildir. Rahmet her şeyi kuşattı. Gazap da rahmetin kuşattıklarından biridir. Rahmet ile katışık olmayan saf gazap yoktur. Rahmete ise gazap katışmaz. *'Gazabım bir insana helal olursa o, düşer (yıkılıp gider).'*[280] Böylece gazabı düşme özelliğiyle nitelemiştir. Gazap düşünce rahmete yuvarlanır, rahmet de kendisini kuşatır ve içerir. Dolayısıyla gazap rahmete düşebilir ve gazaptaki rahmet vasıtasıyla düşmüştür (düşmek de rahmetin bir sonucudur). Binaenaleyh gazabın düşmesini sağlayan şey, rahmettir ve saf rahmet, bu sayede gazabı kabul eder. Gazaptaki rahmet, tıpkı içimi nahoş ilaçtaki rahmete benzer. Hasta -nahoş olsa bile- onu içer. Onda gizli bir rahmet vardır ve bu nedenle insan hasta olunca nahoş ilacı içmiş, gizli rahmet de hastayı iyileştirmiştir. Bu ise saf rahmettir. Bu nedenle ahirette rahmete ve onun hükmüne ulaşılır. Cehennemlikler ateşten çıkmasa bile onların da ateşte bir nimeti olacaktır. *'Allah her şeye kadirdir.'*[281] Allah'ın dünyada ateşte yarattığı yarar ve rahata bakınız! Allah'ın dünya hayatında bazı hastalıklara karşı ateşte yarattığı 'tütsüleme' yönteminden başka bir şey olmasaydı, bu bile yeterli bir kanıt olabilirdi. Çünkü tütsüleme ilaçların en keskinidir. Etkisinin gücü nedeniyle de tevekküle zarar verir. Gerçekte o, eş-Şafi ve el-Muafi isimlerinin yerini alır. Bu nedenle ilahi gayret, bu yöntemi kullananın tevekkül sahibi olmadığı hükmünü verir.

Allah iki zıttan varlığı tercih etti, çünkü varlık O'nun niteliğidir. Allah mümkünler için de kendi niteliğini tercih etti. Ancak bu olabilirdi zaten, çünkü Allah iktidar sahibidir. İktidardan ise varlık meydana gelir. *'Allah dilerse sizi götürür, başkasını getirir'*[282] der. İktidar varlıkta diret-

miştir. İrade ise yok etmeyle ilgilidir. Bu durumda onun adı, el-Mani'dir. Men etmek yokluktur.

Allah (olumsuzlamaya karşı) ispatı tercih etti. İspat kendisine 'ol' denilen şeyin ta kendisidir. O şey yoklukta iken Allah onun adına ispatı olumsuzlamaya tercih etti. O şey de yokluk halinde mümkün olmayı sürdürür. Bu husus, yokluk halindeki tercihle ilgili ince bir meseledir. Mümkün kendisindeki bu zâtî yoksunluk nedeniyle -Hak kendisinden bunu istediğinde- varlığı kabul etmiş ve üzerinde bulunduğu ispat hükmü nedeniyle hızla varlığa koşmuştur.

Nurların arasından seçilen ışığa gelirsek, nurlar perdelerdir. Hz. Peygamber perde nurları hakkında 'Nur idi, nasıl gerebilirim kl?' demiştir. Sonra Allah, kendisi nur iken, görmeyi vaat etmiştir. Hakk'ın kendisinde kullarına gözüktüğü nurun bu perde nurlarının arasından seçilmiş olması gerekir. Perde nurlarına örnek olarak, mutlak birlik, izzet, kibir ve azamet nurlarını verebiliriz. Bütün bunlar, göz (algısından) yüksek iken hükümleri kalpte kalır. Onların kalkmasıyla Hak görülürken hükümlerinin kalpte kalmasıyla kullar görme esnasında kendilerinden geçer. Bu olmasaydı, Hakk'ı müşahede esnasında kendilerini görürlerdi.

Allah Âdem'in suretini tercih etti, çünkü Allah onu kendi suretine göre yaratmış, böylece bütün güzel isimlerini ona vermiştir. Bu isimlerin gücüyle de, kendisine teklif edilen emaneti üstlenebilmiştir. Bu hakikatin gereği ise, emaneti ehline ulaştırmaktır. Gökler, yerler, dağlar o emaneti taşımaktan çekinmiş, insan ise onu üstlenmiştir. İnsan -onu taşımasaydı- 'zalim' ve cahildir. Çünkü Allah'ı bilmek, O'nu bilmemek demektir. 'İdraksizliği idrak, idraktir.' İnsan bilinmeyen birisi bulunduğunu öğrendiğinde, bilmiş sayılır. Bu ise, bilinmeyenin olduğunu bilmektir. Bilginin konusu ise O'nu bilmemektir.

Allah cedel ve diğer kanıtların arasından varlık kanıtını seçti. Bu kanıt, gerçeğin sübutunu tam olarak bilmeyi ve hasmın kanıtını geçersiz kılmayı sağlar. Cedelci kanıtların bu gücü yoktur. Onlar, bazen gerçek olmasalar bile, sadece hasmın kanıtını geçersizleştirir. Bir hayrete yol açan sofist kanıt ise, metafizik bilgide bir açıdan cedelci kanıtlardan daha çok varlık kanıtlarına yakındır.

Allah indirilmiş şeriatı seçti. Bunun nedeni, onda ahiret hayatını ve dünya yararlarını genel anlamda içermesidir. Dünya hayatındaki iyiliğin sürekliliği için konulmuş akli yasalar ise Allah'a yaklaşmayı sağlayıcı özelliklerden yoksundur. Onlar, amellerin kabulü, derecelerin yükseltilmesi ve cennet ve cehennemlerin ispatıyla ilgili değildir. Bütün bunları Allah nezdinden indirilmiş şeriatlar ifade edebilir. Allah'ın kendilerine yazmadığı ibadetler geliştirip onlara Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla hakkıyla riayet edenler, Allah nezdinden indirilmiş bir şeriat sahipleridir. Onlar bu şeriat içinde iyi adetler ortaya koymuşlardır. Bu adetler, kendilerine indirilmiş şeriata göre Şâri'nin yasasına uygundur ve onlara bu adetleri ortaya koyma izni veren Şâri'dir. Akli yasalar ise bu insanların yaptığı bu adetler değildir. Bu nedenle onlar için bir sevap belirlenmiştir.

Allah'ın doğru hareketi tercihine gelirsek, Allah -kendi hakkında belirttiği gibi- doğru yol üzerindedir. Allah'ın suretine göre yarattığı insanı da bu yola tahsis etmiştir. Mutlu, kıyamet günü bu yolda haşredilecektir. Öyleyse dünya ve ahirette bu yol insana özgüdür, çünkü günahkârlar gerisin geri harekete göre diriltilecektir. Allah günahkârlar hakkında şöyle der: *'Görsen ki, günahkârlar Rablerinin nezdinde başlarını öne eğmiştir.'*[283] Yatay-eğik hareket ise, hayvanlara özgüdür. Bu nedenle dikey hareket, Allah'ın ilahi surette yarattığı insana aittir. Söz konusu varlık, dünya ve ahirette bu niteliğin sahibi olan insan-ı kâmildir. Bu nedenle Allah Âdem'i bu surete tahsis etti. Çünkü insan, bu doğrusal hareketin üzerinde baki kalan mutluluk ehlidir ve bu nedenle onu 'halife' diye isimlendirdi.

Allah güneşi seçmiştir, çünkü güneş bütün ulvî ve süflî aydınlık yıldızlara yardım eder. Bu nedenle İbrahim Peygamber, *'Bu en büyüktür'*[284] demişti. İki yaklaşıma göre güneş, Kürenin kalbine tahsis edilmiştir. Burası, dördüncü göktür ve İdris (as.) oradadır. Allah İdris'i yüksek bir mekâna yükselttiğini bildirmiştir. Bu mekânın yüksek olması, feleklerin kalbi olmasından kaynaklanır. Dördüncü gök, mertebece (mekanet) yüksektir. Onun üzerinde olan ise -dördüncü gök altında olsa bile- mesafe bakımından ve başlarımıza nispetle yüksektir. Güneş doğumu ve batımıyla gece ve gündüzü oluşturur. Allah o ikisi için iki perde yarattı ki, bu, 'nikâh' demektir. Gecenin gündüze girmesi, türeyenlerin varlıklarının ortaya çıkmasını sağlar. Allah'ın gece ve gündüzde

yarattığı yaratıklar, bu girme ve gizlenmeden doğar. Allah bu varlıklardan her biri adına güneşin hareketinden gizli bir talep yaratmıştır. Bu talep, varlıkları o talepten ortaya çıkartmayı amaçlar.

Allah'ın Hz. Muhammed'i seçmesinin nedeni ise, diğer insan mizaçlarından ayrı olarak, onun mizacının gerektirdiği kemal ve itidaldir. Bu mizaç sayesinde Hz. Peygamber, 'Âdem henüz toprak ve su arasındayken peygamberliğini görmüştür. Bu esnada Hz. Muhammed'in parçaları, unsurdan oluşan türeyenlerde dağınık bir haldeydi. Bu konu, Misak ayetinde dile getirilen hususu bilenlerin kavrayabileceği ince bir meseledir. Allah kendilerini kendilerine tanık tutarak *'Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?'*[285] diye sorduğunda, Âdemoğullarını Âdem'in sırtından çıkartmış, onlar da 'Evet' demişti. Sözü edilen şey insanların üzerinde doğdukları fıtrat iken sonuçta insanlar da ona varır. Bu toplama hakkında Hz. Peygamber şöyle der: 'Ruhlar sıralı askerlerdir.' Allah onları toplayınca, suretlenme mertebesinde toplamıştır. Onlardan yüz yüze gelmiş olanlar, burada birbirlerini tanır. Orada sırt sırta gelenler ise, burada birbirlerini tanımaz. Orada yüzü başkasının sırtına dönük olanlar ya da bir yanına dönmüş olanlar da, burada aynı şekilde davranır. Bu konuda şu dizeleri söyledim:

Kalpler sıralı askerlerdir
Toplanma mertebesinde, gözüken ve ayrılan

Orada tanışmış olanlar birbiriyle uzlaşır
Birbirini tanımayanlar ise burada ayrı düşer

Ahirette herkes bu tanıklığı onaylayacak ve inkâr etmeyecek, kendi adına Rablik iddiasında bulunmayacaktır. Allah şöyle der: *'O gün uyanlar, uyduklarından uzaklaşacaktır.'*[286] Hz. Peygamber, en büyük ilahi tecelligâh olmuştur ve 'Bu sayede öncekilerin ve sonrakilerin bilgisini öğrenmiştir'. Öncekilerin bilgisinin bir yönü, Âdem'in isimleri öğrenmesiydi. Hz. Muhammed'e ise 'cevamiü'l-kelim' verilmiştir. Allah'ın kelimeleri tükenmez. O, kıyamet günü bütün yaratıklar üzerinde efendi olacak; melek, resul, nebi, velî ve müminler gibi şefaatçilerin şefaat etmeleri için şefaat edecektir. Görülen günde makam-ı mahmud Hz. Peygamber'e aittir.

Allah kadınlar içinden Meryem ve Asiye'yi seçti. Bu durum, o ikisinin erkeklere ait kemale katılmaları demektir. Bununla beraber erkeklerin kadınlar üzerinde bir derecesi vardır ve bu derece gerçektir, kaybolmaz.

Allah ağaçların içinden Sidre'yi seçti. Sidre, kulların amellerinin ulaştığı yer ve ayrım mekânıdır. Amellerin suretleri onun altında kalır. Allah onları nurlardan -ki amellerin nurlarıdır- dilediklerivle örter ve dolayısıyla kimse onları niteleyemez. Daha önce de söylediğimiz gibi bu nurlar, amellerin nurlarıdır ve amellerin suretlerinden ortaya çıkar. Böylelikle amelleri gizler, kimse onları betimleyemez. Eşyayı betimlemek, sınırlamak ve temyiz etmek demektir. Ameller ise farklı farklıdır ve bir takım mertebeleri olduğu gibi nurları da mertebeleri sayısıncadır. Bir kısmı üstün, bir kısmı daha üstün; bir kısmı aydınlık, bir kısmı daha aydınlıktır. Üstünün niteliği daha üstün olandan, aydınlık olanın niteliği daha aydınlık olanınkinden farklıdır. Dolayısıyla amellerin nurları, herhangi bir nitelikle sınırlanmaz. Onları bir nitelikle sınırlarsan, zıddı bunu ortadan kaldırır ve dolayısıyla nitelemede onlara haklarını vermemiş olursun. Amellerin nurları, tek bir derecede değildir ve bu nurlar, onları örtmüş ve perdelemiştir. Dolayısıyla kimse, onları niteleyemez. Onlar, böyle gölgelenmiş olsalar bile, bütün ağaçlara fazla gelecek nur elbiseleri onlara giydirilmiştir. Sidre, yemektir ve yıkayıcıdır. Kirazları iricedir, şehitlerin ruhları ondan beslenir.

Allah evlerin içinden Beyt-i mamur'u seçti, çünkü o, her gün hayat nehrinin damlalarından yaratılmış meleklerin doldurduğu yerdir. Bu damlalar, hayat nehrine dalan Ruhu'l-Emin'in kanatlarını çırpmasından meydana gelir. Cebrail bu meleklerin, yani Beyt-i mamur'u dolduran meleklerin yaratılması için her gün bu nehre bir kez dalar. Bunların sayısı, yetmiş bindir. Bir kez çıktıklarında bir daha geri dönmezler. Meleklerin imar ettiği yerdeki sır ise orada kalır ve bir boşluk yoktur. Âlemin tümü, boşluğu doldurmuştur. Artık bunu araştır! Çünkü o pek yüce bir bilgidir. Bunu araştırmak, varlıkların varlıklar içindeki dönüşümlerinin; yaratıkların tavırdan tavra girmesinin bilgisini öğrenmeni sağlar. Böylece Allah'ın her şeye -şey olmayana değil- güç yetiren olduğunu öğrenirsin. Şey olmayan ise, 'şeyliği' kabul etmez; kabul etseydi, hakikati 'şey olmamak' olmazdı. Bir şey kendi hakikatinin dışına çıkmaz.

Dolayısıyla hakkında 'şey değil' hükmü verilen bir şey yoktur. Şey hakkında ise 'şey değil' hükmü verilemez.

Hak taşlar içinden Hacer-i evsedi seçti, çünkü onu Allah biatleşmede sağ elinin yerine yerleştirmek üzere indirdi. Donuklardan daha çok (Allah'ı) bilen ve O'na daha sürekli ibadet eden kimse yoktur. Çünkü donuklar, bitki ve canlının hakikatinin yerine getirmekten aciz oldukları mârifet ve mutlak ibadet üzere yaratılmıştır. Bu nedenle donuktan herhangi bir şey insanda bulunmaz. İnsanda bulunan her şey, gelişme özelliğine sahiptir ki, o da bitkilere ait bir özelliktir. Canlı ise, yönlerde tasarruf imkânına sahiptir. Öyleyse herhangi bir varlık madenden ayrıştığında, kendi hakikatiyle iddiayla bezenir. Bu ise, her bilenin farkına varmadığı gizli bir çatışmadır. Sehl (Tüsteri) buna kısmen dikkat çekmiş, fakat gerçeği olduğu gibi söylememişti. Sehl bu meseleyi biliyordu da söylediğiyle mi yetindi ya da Allah o esnada söylediğinden fazlasını kendisine bildirdi mi bilemiyorum. Allah onu sağ el olarak seçmiştir.

Allah insandan kalbi seçti. Kalp Allah'ı sığdıran organdır, çünkü Allah her gün bir iştedir. Gün ise, an içinde teneffüs edenin nefesi miktarıdır. Sürekli başkalaşması nedeniyle 'kalp' diye isimlendirildi. Bakınız! Kalp Rahman'ın iki parmağı arasındadır ve onu Rahman halden hale çevirir. Başka bir isim Rahman ismiyle birlikte kalbe etki edemez. Dolayısıyla Rahman ismi, hakikatinde bulunan şeyi verir. Öyleyse Allah'm rahmeti, her şeyi kuşatmıştır. Başkalaşma esnasında gördüğümüz her şey -ki bu, bir sıkıntı, azap ve bedbahtlığa ulaştırabilir- bir rahmet içerir. Çünkü değişme, Rahman'ın parmaklarıyla gerçekleşmiştir. Çünkü Rahman kalbi söz konusu durumla doğrulttuğu gibi aynı şekilde diğer hal ile de saptırmıştır. Öyleyse bu, göreli bir sapmadır. Kalp, doğrulukta değiştirdiği gibi eğrilikte de kendisini değiştiren ismin (Rahman) otoritesi nedeniyle rahmete varacaktır. Bu, Allah'tan kullarına dönük bir müjdedir: *'Ey kendilerine karşı aşırıya giden (zulmeden) kullarım!'*[287] Burada herhangi bir aşırıya gitme türü zikredilmeyerek, müsriflerin bütün halleri dile getirilmiştir. *'Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz.'*[288] Çünkü sizi saptıran, Rahman'ın parmağıdır. *'Allah, bütün günahları bağışlar.'*[289] Bu, nesh edilemeyecek bir rivayettir. Bu ifadeyle *'Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz'*[290] ayetini uzlaştırırız. Hak şirki dilediği şekilde cezalandırır, sonra Rahman'ın parmağı onun üzerinde

hüküm verir. Bu durumda müşrik rahmete varır. Şirkin dışında (kalbin değişmesiyle ilgili) başka sapma türleri ise bağışlanır. Bunların bir kısmı, cezalandırmadan sonra bağışlanır. Söz konusu kimseler, müşrik olmadıkları halde, büyük günah işleyen ve kömüre döndükten sonra şefaat ile ateşten çıkanlardır. Buna inanmak vaciptir. Bir kısmı ise, herhangi bir cezalandırma olmadan işin başında bağışlanır. Öyleyse herkesin rahmete ulaşması zorunludur.

Allah olguların içinden toplanmayı seçti, çünkü toplanma, cem'de (birlik) ayrım ve temyizi sağlar. Dolayısıyla Rab ve merbub, kadir ve makdur (güç yetirilen) olmalıdır. Toplama, seçilen şeydir ve ilahi isimlerin hakikatlerinin ilgileri nedeniyle zorunludur.

Allah renklerden beyazı seçti. Çünkü bütün renkliler, ona dönüşürken beyaz onlara dönüşmez. Onun beyazlığı, kendinde gizlidir ve siyah, kırmızı sarı ve diğer renklerin perdesiyle varlıkta gözükür. Böylece herhangi bir yerde bulunan renk beyazdan var olduğu gibi görenin gözündeki renk de beyazdan meydana gelir. Renklinin kendisinde ise aynı şey yoktur. Örnek olarak beyaz dağların uzaktan kara görünmesini verebiliriz. Onların yanına geldiğinde beyaz olduklarını görürsün. Halbuki haklarında kara hükmünü vermiştin. Verdiğin yargında yanılmış, siyahlığı ise doğru görmüş sayılırsın. Bunun niteliği meçhuldür. Göğün maviliği de öyledir. Gök gözün görmesi nedeniyle mavi iken kendiliğinde başka bir renkte olabilir.

Allah meleklerden Ruh'u seçti, çünkü melek, felek, unsur, madde ve doğa kaynaklı bütün suretlere bu Ruh'tan üflenir. Ruh, eşyanın hayatının bağlı olduğu ve Allah'a izafe edilen ruhtur. O, hayatın kendisinden meydana geldiği Rahman'ın nefesidir. Hayat, nimet; nimet ise mizaca göre gerçekleşen hazzın kaynağıdır. Nitekim serin mizacı hakkında 'hararetlinin azap gördüğü şeyden nimetlenir' demiştik. Bunu anla! Şâri'nin -anlarsan- 'Ateş ehli olan cehennemlikler bulunduğu gibi cennet ehli olan cennetlikler de vardır' demesi yeterlidir. Allah cehennemlikler hakkında 'orada ölmeyeceklerini ve diri de kalmayacaklarını' söylemiştir. Onlar, soğukluğun varlığı nedeniyle ateşle nimeti talep eder. İşte bu, mizacın hükmüdür.

Allah bineklerden Burak'ı seçti, çünkü Burak, miraçların bineğidir. Burak dört ayaklılar ile kanatlıları kendinde toplamış ve hem yüksek hem süflîdir. Nitekim bazı deniz ve kara hayvanları öyledir.

Allah Arefe günü duasını seçti. Bu dua, soyutlanma, horluk ve zamanı belli bir günün bilinmesi mertebesinde huşuyla yapılan duadır. Arefe, gece ve gündüzü bir araya getirir.

Allah surelerden '*De ki, Allah birdir*'[291] (ihlas) suresini seçti. Çünkü bu sure, O'na özgüdür ve onda herhangi bir varlık zikredilmemiştir. Herhangi bir şeyin mutlak birliği, O'nun özel birliğine benzemez. Her şeyin birliğinin bu surede ispatı, Allah'ın kalbini açtığı kimseye ait garip bir bilgidir. Allah bu sureyi kendi birliğiyle açmış ve yaratılmışların birliğiyle bitirmiştir. Bilmelisin ki, var olanlar, el-Ahir'in el-Evvel (Son ve İlk) ile irtibatı gibi -Evvel'in el-Ahir ile irtibatı gibi değil- Allah ile irtibatlıdır. Çünkü Ahir evveli talep ederken evvel ahiri talep etmez, çünkü O, âlemlere muhtaç değildir. Bu, özü gereği müstağniliktir. Evvel ise, mutlak birlik ile nitelenen Allah isminden Ahir'i talep eder.

Bu surenin sonunda gelen birlik ile içerdiği bilginin kaynağına dikkatini çektim. Bu, el-Evvel ile irtibatıyla beraber, ona benzemez. Çünkü yaratılmışların birliği Allah'ı talep ederken Allah onları talep etmez. '*Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah zengin ve övülendir.*'[292]

Allah ayetlerden Ayete'l-Kürsi'yi seçti. Ayetler alametlerdir. Hiçbir şey için kendinden daha ilk olanı yoktur. Ayete'l-Kürsi ise O'nun isimleri ve nitelikleridir. Bu ise başka bir ayette bulunmaz. Böylelikle Hak, kendisine kendisiyle delil oldu. '*Allah O'ndan başka ilah olmayandır.*'[293] Burada Allah, mevcut bir ismi gaip zamirle ispat etmiş ve olumsuzlamıştır. O'nun görünmeyen bir isimlendirileni vardır. 'Hayy'dır.' Bu ise sahip olduğu isimlerin varlık şartı olan niteliktir. 'Kayyum'dur.' O, kazanmış olduğu her şey ile kendisinin dışındaki üzerinde kaimdir, çünkü O, her şeye yaratılışını verdi. 'Onu uyku ve dalgınlık almaz.' Bu, âlemi korumasıyla çelişen şeylerden tenzih niteliğidir. Allah Kaim olmasaydı, âlem bir an bile var olamazdı. 'Onundur.' Zamir Allah'a döner ve gaip zamirdir. 'Göklerde ve yerde olan şeyler.' Bunlar, mülk ve köle olarak O'na aittir. Allah ulûhiyetiyle hükmün bekası için korumayı açıklamaktadır. 'Kim şefaat eder?' Şef' (çift ve şefaat) kelimesi, hükümle ikilenmesi demektir. 'O'nun nezdinde.' Burada da gaip zamir vardır. 'O'nun izni

olmaksızın.' Bu, Allah olmaksızın, kimsenin bağımsız olamayışından kaynaklanır. Dolayısıyla her şeyin O'nun izninden olması gerekir. Çünkü burada, şefaat eden ve şefaat edilenler vardır. Onlar, göklerde ve yerde şefaatçileri ve haklarında şefaat edilenleri bilir. 'Önlerindekini bilir.' Bu, onların üzerinde bulundukları durumdur. 'Artlarındakini de bilir.' Bu ise, kendisine dönmeleridir. 'Bilgisinden bir şeyi ihata edemezler.' Kastedilen, eşyaya dair bilgisidir. 'Ancak O'nun dilediğini.' Bir kısmını ihata edebilirler, bütününü değil! 'Kürsüsü kuşattı.' Kastedilen, bilgisidir. 'Gökleri ve yeri.' Yani, ulvî ve süflî âlemi bilgisi kuşattı. 'O ikisini korumak ağır gelmez O'na.' Çünkü söz konusu olan, manevi bir koruma, gaybi yardım, ulvî ve süflîde sürekli yaratmadır. 'O Yücedir.' O'nun yaratıklarından müstağni olması, zâtından kaynaklanır. 'Azimdir.' Celaliyle Allah'ın heybetinin bulunduğu ârîflerin kalplerinde Yücedir.

Bu sure, isim ve zamir arasında on altı yerinde Allah'ın zikredildiği bir ayettir. Aynı şey başka bir ayette bulunamaz. Ayette beş isim açıkça zikredildi: Bunlar, Allah, Hayy, el-Kayyum, el-Alî ve el-Azim'dir. Dokuz zamir de açıktır. Bunlar zâhirde gizlenmiştir. İkisi ise bâtında gizlenmiştir, görünüşte yoktur. Bu iki zamir, bilgi ve meşiyet zamiridir. Aynı şekilde, Allah'ın bilgisini ve meşiyetini kendisi bilebilir. Dolayısıyla kimse O'nun bilgisinde ya da meşiyetinde neyin bulunduğunu bilemez. Bunlar, irade edilen gerçekleşip bilinenin ortaya çıkmasından sonra öğrenilebilir. Bu nedenle zamir, bilgi ve iradede gözükmemiştir.

Allah Kuran'dan Yasin'i seçti, çünkü bu sure, Kuran'ın kalbidir Onu okuyan, Kuran'ı on kez okumuş gibidir. Kalp *Sad* harfine mensup suretteki (beşerî suret) en şerefli parça olduğu gibi *Sin*'e (*Ya-sin*) mensup bu sure de en üstün suredir ve o bir mertebedir. Burçlardan ona ait olan, güneşin şerefli evidir. Burası, başlangıç burcu, ilkbahar mevsimi, canlanmanın geri gelmesi, başlangıcın zuhuru, doğa âleminin süslenmeye başlamasıdır. Bunun yanı sıra nefeslerin buharlarının inceldiği dönemdir. Söz konusu nefesleri kış mevsimi havanın soğukluğu nedeniyle yoğunlaştırmıştı. Soğuk hava, dışarıya çıkan nefeslere bir donukluk kazandırır. Nefes dışa çıktığında önce onları yoğunlaştırır, sonra suya çevirir. Bu, kış mevsiminde eline üflediğinde bulduğun nemliliktir. Hakkın (cc.) her nefes kendilerinde bulunduğu ilahi şe'nler, bu burca aittir.

Allah sözden Kuran'ı seçti. Çünkü Kuran, toplama özelliğine sahiptir ve toplamada ayrım bulunur. Çünkü toplama, çokluğun delilidir. Çokluk ise teklerdir. Öyleyse çokluk toplamda (cem'de) ayrımın ta kendisidir. O halde Kuran, Furkan-Kuran'dır.

Allah 'Allah'tan başka ilah yoktur' zikrini seçti. Çünkü bu, olumlama ve olumsuzlamayı içerir. Başkasında bu özellik yoktur.

Allah hallerden rızayı seçti, çünkü o, Hak'tan mutlular adına gerçekleşecek son müjdedir. Bundan sonra bir müjde yoktur. Çünkü rıza, bir rivayette yer aldığı gibi, ebediyete eşlik eden ve insanların (Hakk'ı) görme yerinden dönmelerinden sonra gerçekleşecek bir müjdedir. Hayır! O, büyük ziyaret esnasında görmenin geçekleştiği Kesib'te gerçekleşir.

Allah mekânlardan cenneti seçti. Orası mutluluk ve bakışın gerçekleştiği yerdir. Bu ise ehlini onun mukabili olan yerde bulunan sevimsiz şeylerden ve intikam isimlerinin otoritesinin gereğinden gizler.

Allah görmeyi seçti, çünkü o gözün son noktasıdır. Hiçbir haz, görme hazzına benzemez. Çünkü o, ibadet edilen hakkındaki görme kesinliğidir (ayne'l-yakîn).

Allah sayılardan doksan dokuzu seçti, çünkü o, isimlerin tekliğini gösterir ve tek ve bileşik sayıları bir araya getirendir. 'Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Onları sayan kimse cennete girer.' Kastedilen sayma, bilgi, ezber ve lafız bakımından öğrenmedir. 'Allah tektir ve teki sever.'

Allah ibadetlerden farzları seçti. Çünkü farzların sonucu, kulun Hakk'ın duyması ve görmesi gibi nitelikleri olmasıdır. Nafilelerle gerçekleşen sevme ise, Hakk'ın kulun duyması ve görmesi olmasını sağlar. Nafile, farzlardan sonra ikinci derecededir ve bu nedenle farz önceliklidir. Hak celalinin gereğine göre (kutsi hadiste) belirttiği gibi 'kulunun kulağı' olmaya inmez. Öyleyse Hakkın kendi niteliğiyle inmesi gerekir. Bu ise, üzerinde yaratıldığı suret nedeniyle, kulun Hakk'ın niteliği olmasıdır. Öyleyse kulun niteliği, 'ilahi suretten' koparılmıştır. Nitekim 'Rahim Rahman'dan bir daldır.' Farz, kesmedir. İnsan onu yerine getirdiğinde Hakk'ın niteliği olabilir. Nafile kıldığında ise Hak onun niteliği olur. Böylelikle farz nafileden ayrışır ve üstün derece farza ait olur. Farz bunu sağlamasaydı, Allah 'Acıktım, beni yedirmedin' ve 'Ben ku-

lumun kavuşmasını daha çok özlerim, hiçbir şeyde tereddüt etmedim...' gibi kutsi haberlerde bildirilen sözleri söylemezdi.

Allah zamanlardan kadir gecesini seçti. Çünkü eşya Hakk'ın nezdinde kendi kaderleriyle ayrışır. Hak, gaybdır. Böylelikie kader, (gayb konumundaki) geceye tahsis edildi. Gece de tıpkı gaybın gizlenmesi gibi örtünür.

Allah günlerin içinden Cuma gününü seçti, çünkü onda iki suret ortaya çıkar. Allah bu günü suretlere tahsis etti. Bu ise, nutfenin (rahme) düştüğü beşinci aydır. Cuma, müennes (dişi) bir gündür. Süslenme ona ait iken yaratılış da onda tamamlanmıştır. Allah onda bir saati belirlemiştir ki, bu saat aynadaki nokta gibidir. Bu yer, aynaya yansıyanın gün aynasındaki yeridir ve orada kendisini görür. Ayna ile aynaya bakan arasında gerçekleşen surete göre hitap ve teklif gerçekleştiği gibi işaret isimleri de onunla meydana gelir. Örnek olarak şu, bu, bunlar vb; o, o ikisi, onlar, sen, siz, siz ikiniz, sizler, sen, seni, ikinizi, vb. gibi zamirler (şahıs zamirleri-işaret zamirleri); -vikaye nun korumadığında (nî şeklinde)- birinci tekil şahıs zamirini verebiliriz. Bu zamirin zorunlu olarak enniyette (benlik) bir etkisinin olması gerekir. Bu nedenle vikaye nun'una harfler âleminden ait olan şey, fütüvvet ve isardır ve yine bu nedenle 'vikaye nun'u diye isimlendirilmiştir. O 'Sana sığınırım hadisindeki 'sana (*ke*)' zamiri konumundadır. Bu konuda şu dizeleri söyledim:

Vikaye nun'una benzemez
Varlıkta oruçtan ve ahlâktan başkası

Fütüvvet ve isar onun varlığıdır
Lafızda, koruyucu'dan (vikaye) başka bir şeyimiz yok

Varlığın yarısı Yaratan'ın niteliğinden ona ait
Mertebeden de; o daim ve baki olandır

Allah sıralı olarak üç asrı (ve nesli) seçti. Bunların ilki, Hz. Peygamber'in kemalinin görünmeksizin ve görünerek ortaya çıktığı dönemdir. Böylece Hz. Peygamber kendi başına şeriatı ortaya koymuş, vekillerinin şeriat yaptığı şeyleri varlığıyla geçersizleştirmiş, dilediklerini onaylamış, hepsine imanı ortaya koymuştur. Söz konusu şeriatlardan

neshedilen ve edilmeyen her şeyi ispat etmiştir. İşte bu birinci asırdır. Ondan sonra, hepsi de fetih ve zuhur ehli olan iki asır daha gelir. Bu üçü, her ayın üç gününe benzer. Hz. Peygamber şöyle der: 'Bir grup savaşa çıkar ve onlara aranızda Peygamber'i gören var mıdır? diye sorulur. Onlar 'evet' diye yanıt verir. Bu durumda onlara fetih nasip olur. İnsanlardan bir grup savaşa çıkar. 'Aranızda Peygamber'i göreni (sahabe) gören (tabiin) var mıdır?' diye sorulur. Onlar da 'evet' der. Onlara da fetih nasip olur.' Bu ikinci nesildir, diğeri ise birinci nesildi. 'Sonra bir savaşa çıkar. Onlara aranızda Peygamber'i göreni göreni gören var mıdır?' diye sorulur. Onlar da 'evet' der. Onlara da fetih nasip olur.' Peygamber buna bir eklemede bulunmadı. Çünkü ilahi mertebenin dışında bir şey yoktur. İlahi mertebe ise, zât, sıfat ve fiillerden ibarettir. İşte bu asırların en hayırlısının anlamıdır. Öyleyse ilk asrın (neslin) inayetiyle hepsine fetih nasip olmuştur ki kastedilen Hz. Peygamber'in zâtıdır. Onun nurunun gücü ve otoritesi, kendisini görene veya onu göreni görene ya da onu göreni göreni görene fetih nasip etmiştir. Hz. Peygamber'in, 'En hayırlı asır benim asrım, sonra onu takip eden, sonra ondan sonra gelendir' diye dile getirdiği durum budur. Biz onları ayın üç gününe benzettik. Peygamber'in davet dönemini ise bir aya benzettik. Çünkü insanlar 'karn (asır, nesil)' ve onun zaman ölçüsü hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bu bağlamda ileri sürülen görüşlerden birisi, onun otuz yıl olmasıdır. Bu nedenle asırları Peygamber'den kıyamete kadar bir 'ay' kabul ettik ve üç karnı (asır) ayın üç günü gibi saydık.

Allah orucu tercih etmiştir, çünkü Hz. Peygamber kendisine soru soran birine 'Oruç tutman gerekir, oruç misilsizdir' diyerek orucun benzersizliğini dile getirmiştir. Bu durumda oruç *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[294] ifadesine benzer. Allah kutsi hadiste 'Oruç benim içindir' der. Halbuki bütün ibadetleri insana ait saymıştır. Oruç ise tenzih niteliğidir ve tenzih Allah'a ait olabilir.

Ayların içinden Ramazan'ı seçti. Bunun nedeni isimdeki ortaklığıdır. Ramazan ilahi isimlerden biridir ve böylelikle senenin diğer aylarına göre saygınlığı ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber onu kameri aylardan saymıştır. Bunun nedeni, bereketinin senenin tüm aylarına yayılmasını sağlamaktır. Böylelikle bu bereket, senenin her ayında ortaya çıktığı gibi senenin her günü için ondan bir pay gerçekleşir. Bize göre, ayların en üstünü Ramazan, sonra Rebiülevvel, sonra Recep, sonra Ş-

ban, Zilhicce, Zilkade ve Muharrem'dir. Kameri ayların fazileti hakkındaki bilgim bu kadardır. Senenin diğer aylarının faziletinin sıralanışını bilmiyorum. Bunlar Safer, Rebiulahir ve Cemâziyelevvel ve Cemâziyelahir aylarıdır. Bu aylarda faziletin sıralanışı hakkında bilgim yoktur. Bunlar, fazilette denk midir? Zannı galibime göre, iş böyle olmalıdır. Çünkü bana gösterilmişti, fakat onu kesin olarak öğrenmemiştim. Bilgim olmadığı bir konuda ise konuşmam söz konusu değildir.

Unsurlardan suyu tercih etti. Çünkü her şeye sudan hayat verildi. Allah'ın su üzerinde var ettiği Arş bile öyledir. Böylelikle hayat Arş'a sudan yayılmıştır. Su, Hz. Peygamber'in 'Hac Arafat'tır' hadisindeki (ifade biçimine benzetirsek), en büyük unsurdur. Bununla beraber hayatın sebebi, suyla beraber başka şeylerdir. Fakat su (Arafat Haccın en önemli unsuru olduğu gibi) bu şeylerin en büyük unsurudur.

Feleklerden Arş'ı seçti, çünkü Arş bütün cisimleri ihata eder. Allah her şeyi ihata edendir. Arş, felekler içerisinde ve onun altında bulunan şeylerde öncelik sahibidir. Öyleyse Arş, ilktir ve ihata edendir. Er-Rahman istiva etmek için bu iki niteliği, yani ilklik ve ihatayı seçmiştir. Arş mülk ise, onun seçimin dışında olması yerindedir. Çünkü sadece Allah ve mülkü vardır. Allah'ın dışındaki her şey O'nun mülküdür. Arş bir ifadede de diğer şeylerden ayırt edilmiştir. Bu durumda Arş'ın ilk olma ve ihata bakımından seçilmesi ortaya çıkar. Çünkü gökler ve yer Kürsü'nün içerisinde 'ipe atılmış düğüm gibidir; Arş'ın içinde Kürsü ise ipe atılmış düğüm gibidir'.

Allah kullardan melekleri seçti, çünkü onlar nurdan yaratıldı. Onların cisimleri nuranidir. Melekler diğer yaratıklara göre ilahi nura daha yakın olanlardır. Bu nedenle Hz. Peygamber Allah'tan kendisini nur yapmasını istemiştir. Bunun nedeni, doğanın karanlığını bilmesidir.

Allah yerlerden Amâ'yı seçti. Amâ, âlemi yaratmazdan önce O'na ait idi. Buradan Allah güçlü melekleri yaratmış, onları kendi celalinde hayrete düşürmüştür. Sonra, âlemi yaratmış, onları başkasını görmeleri için cemalinin celalinde hayrete düşürmüştür. Onlar, Allah'ın bir kimseyi yarattığını bilmeyenlerdir. Bunun ne üstün bir hal olduğuna bakınız! Allah Amâ'yı mekânı, Arş'ı istivagâhı, yakın semayı iniş yeri, yeryüzünü ise beraberliğinin mekânı olarak seçti. Allah her nerede olursak bizimle beraberdir.

Allah insanlardan resulleri seçti. Bunun nedeni, onların hakikati Allah'tan tebliğ etmeleridir. Allah onları kendisini bilmek için (dünya hayatına) çıkarttı. Allah bilinmeyi sevmiş, peygamberler vasıtasıyla yaratıklarına tanınmıştır. Bu bilinme onlarla gönderdiği kitap ve sayfalarla gerçekleşti. Böylece zâtî bir bilgiyle onu bildikleri gibi kendilerinde yaratılmış akıllarla da Allah'ı tanırlar. Allah onlara fikri araştırma gücü verdi. Böylelikle delil ve kanıtlarla selbî-vücudî (olumsuzlayıcı) bir bilgiyle Allah'ı bilmişlerdir. Akıl kendi başına bundan fazlasını bilemez. Bundan sonra ise, zâtî bir bilgiyle peygamberler geldi. Böylelikle yaratıklar, şeriatıyla onlara tanınan İlah'a ibadet etti. Çünkü akıl, herhangi bir ameli ya da Allah'a yaklaşmayı ya da Hakk'a ait olumlu zâtî bir niteliği ortaya koyamaz. Düşünce deliliyle hareket ettiği sürece, aklın şeriattan payı, *'O'nun benzeri bir şey yoktur (ke-mislihi)'*[295] ifadesinden ibarettir. Burada 'ke' benzetme değil, zait bir harf olarak bulunur. Allah aklın kendi başına algılayamayacağı bilgileri tebliğ etmesi için peygamberleri seçmiştir. Söz konusu bilgiler, Allah'ın zâtı ve O'na yaklaştırıcı ameller, terkler ve nispetlerle ilgilidir.

Allah isimlerden Allah ismini seçti. Onu kelimelerde kendi makamına yerleştirdi. Bu isim, nitelenen fakat başkasının nitelenmesinde kullanılmayan bir isimdir. Bütün ilahi isimler bu ismin niteliğiyken o bir nitelik olmaz. Bu nedenle onda kök aramaya kalkmak, bir zorlamadır. Binaenaleyh 'Allah' ismi, türetilmemiş, özel ve kelimeler ve harfler âleminde ilahi zât için konulmuş bir isimdir. Allah'tan başkası o isimle isimlenmemiştir. Böylelikle Allah, akıl başka bir ilahın olamayacağını kanıtladığı gibi, onu da ortaklıktan korumuştur.

Böylece Allah'ın seçimlerinden uyarı yerine geçecek hususları zikretmiş olduk. Bu uyarı, davet edildikleri ibret ve basiretle bakmaktan habersiz kalan akıllara yöneliktir. Meseleyi tam olarak açıklamış değiliz. Çünkü bizler, Allah'ın yarattığı varlıkların ayrıntısını tam olarak bilmiyoruz. Allah'ın verdiği güçle, varlıkları belli esaslarda sınırlamayı başarırsak, bu taksime her şey girer. Bu bölümde Allah'ın varlıkta sınırlı yaratıkları içinden her türden seçip ayırdığı tek tek bireyleri tanıtmayı amaçladık. Onlar, kendi başına var olan veya var olmayan, mekânlı veya mekânsız ya da dolaylı olarak bir mekâna yerleşen türler, bundan bir araya gelen ve gelmeyen varlıklardır. Âlemin ve varlıkların kısımları, belirttiğimiz hususlarla sınırlıdır. Burada aklın tek başına anlayabileceği

göreli bir tafsilat vardır. Bu ise, eşyanın mertebelerinin ayrışması, birbirlerinden etkilenme, birbirlerini etkileme ve birbirlerine dayanma bakımından derece derece olmasıdır. Fakat bu üstünlük, kendilerine olan inayet yoluyla ilahi yakınlığın üstünlüğüdür. Yoksa hakikatleri onu gerektirmez. Bu üstünlük, kalplerimize bildirdiği ilham bilgileri ya da indirilmiş kitap ve nebevi haberlerde tebliğ ettiği bilgilerle öğrenilebilir. Bunun dışmda başka bir yol yoktur!

Sünnetler akli delillerdir, çünkü onlar bir takım yollardır. Farzlar ise kendisine ve yaratıklarına göre Hakk'ın durumunu bildiren şer'î bilgilerdir. Ey Allah'ın kulları! Kitabında ya da Peygamber'in dilinde kendisini nitelediği şekilde Allah'a kulluk ediniz! Ne bir ilave ne çıkarma ne de bir üstünlüğe yol açacak te'vil yapınız. Kendisini nitelediği şeyi O'na bırakınız. Bu nitelik (akla göre) imkânsız ya da çelişik bir şey ise, bu, bizim işin kendiliğindeki durumunu anlamadaki eksiklik ve acizliğimize yorulur. Teorik akıl gücünün O'nun varlığının bilinmesiyle ve Hak'tan kullarına haberleri bildirenlerin doğruluğuyla ilgili yargısını ifade etmiştik. Dolayısıyla herhangi bir itiraz olmaksızın, çelişik ya da imkânsız hususları bile kabul etmemiz gerekir. Zâtı kendisince meçhul olan birini akıl zâtıyla ilgili hususlarda zorunluluk, imkân ya da imkânsız hükmüne nasıl sokabilir ki? Akıl haddini aşmamalıdır ve kendisine ait hususlarda bize indirdiği ve bildirdiği işleri Hakk'a bırakmalıdır. Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır. Biz ise, Allah'a ve bu konudaki bilgisinde Kitap ve Peygamber'in diliyle O'nun nezdinden gelen hususlara inanmak zorundayız. Allah bizi nezdinde bulunan şeyleri öğrenmeye muvaffak etsin. Allah'a ancak yok olacak kimse itiraz edebilir.

Doksan beşinci kısım sona erdi ,onu 'Vera' hakkındaki doksan birinci bölüm ile doksan altıncı kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSAN ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

DOKSAN BİRİNCİ BÖLÜM

Vera ve Sırlarının Bilinmesi

Tasavvufta vera, sakınmaktır haramlardan her yerde
Bir de sakınmak, iki yönlü şeylerden

Saf helal olarak gelirse sana bir şey
Vera gereği onu bırakırsan, bu (vera değil) bir noksanlıktır

Çünkü gerçeği bilmediğin için tersine davrandın
Noksanlık ise imanda ortaya çıkar

Sözlükte vera sakınmak demektir. Şeriatta ise -helalden değil- haram ve kuşkuludan sakınmaktır. Hz. Peygamber bu konuda, 'Sana kuşku vereni vermeyene bırak' demiştir ki, söylediğimizin ta kendisidir. Bu hadis, cevamiü'l-kelim ve sözü açıklama özelliğine işaret eder. Birisi şöyle demiştir: 'Bana veradan daha kolay bir iş yoktur. İçimden sıkıntıya sokan her şeyi -bu hadisle amel ederek- bıraktım.'

Haram olduğu nas ile sabit şeylere gelirsek, kula böyle şeylerden uzak durmak emredilmiştir. Haram, kendisi değil, yasağa muhatap kişi için haramdır, çünkü bir haram, ilkinden farklı bir niteliğe sahip başka birisi için mubah olabilir. Bu nitelik Şâri'nin mubah saymasıyla haram-

lık niteliğini mubah yapar. Bu nedenle haramın 'kendisi değil' dedik, çünkü hiçbir şey özü gereği haram değildir. Bu nedenle Allah '*zorda kaldığınızda*'[296] demiştir. Böylelikle haram ve benzeri hükümlerin yükümlünün haline dayandığını öğrendik. Bazı yerlerde ise, yasaklanan şeye dayanır. Yasaklanan şeyde bulunan değişiklik nedeniyle isim değişse bile, yükümlünün o şeyi almasındaki hüküm mubahlık ya da zorunluluk şeklinde değişir. Aynı şekilde haram yasağıyla muhatap olanın hali değişebileceği gibi yasaktan uzak durma durumu da değişebilir. Bu durumda, zorunlu olarak hüküm düşer. İş söylediğimiz gibi olunca, hiçbir şey özü gereği haram değildir.

Kuşkuludan sakınmaya gelirsek (vera), kuşkulu, bir yönü helalc bir yönü -herhangi bir baskınlık olmaksızın- harama dönük şeydir. Böyle bir şeyden uzak durmak onu yemekten veya yenilmesi ondan sakınmaktan üstün değildir. Vera sahibi ise, haramlık yönünü dikkate alarak, kuşkuludan uzak dururken vera sahibi olmayan, helallik yönünü dikkate alarak ondan yararlanır. Bunların arasındaki fark bu kadardır. Kuşku bulunmayan şeyi terk etmeye gelirsek, böyle bir şey, sırf helaldir. Yükümlü bunun fazlasını terk edebilir, çünkü helalin sadece fazlası terk edilebilir. Bu terk 'vera' değil, 'züht' diye isimlendirilir. Haram ve kuşkuludaki züht vera iken fazlayı terk vera değildir. Fazlanın dışındakinde -ki ihtiyaç miktarıdır- züht günahtır. Geride ise, bu konudaki ihtiyacın ve kendisinde zühdün geçerli olduğu fazlanın miktarını tespit kalmıştır. Bunu -Allah izin verirse- züht bölümünde zikredeceğiz.

Vera, şart sayılan makamlardan biridir. Yükümlü olduğu sürece kula eşlik eder ve şartı bulunduğunda kullanılır. Bu ise, yükümlünün bütün tasarruflarında geçerlidir ve herhangi bir amelinc özgü değildir. Aksine vera, hareket ve duruşlarında ya da kendisiyle ilişkilendirilen davranış ve terklerde yükümlünün bütün organlarına yayılır.

Şöyle denilir: Veranın sırlarda ve ruhlarda bir hükmü vardır. Meşru verada geçerli değildir bu. Çünkü (veranın olabilmesi için gerekli olan) kuşkunun manalarda, mârifetlerde ve sırlarda bulunması âriflere göre imkânsızdır. Kuşku, teorik bilgilerde bulunabilir. Bunlar, akli kanıtlarla gerçekleşen bilgilerdir. Ârifler, fikri araştırmada vera sahibi olması gerekenlerdir. Böyle yaptıklarında 'haram' araştırmadan kurtulurlar. Örnek olarak, ilahi zâtı araştırmayı verebiliriz. Onlar, düşünceyi

kuşkudan arındırır. Örnek olarak, Allah için bakmak veya duyurmak için bakmayı verebiliriz. Bilginin üstünlüğü nedeniyle, bu durum bazı nefslere gizli kalır. İlahi bilgiyi araştıran ise, onu Allah için aradığını zanneder. Gerçekte bilgiyi dünya veya Allah'ın dışındaki bir neden için arar. Böyle bir araştırma niyetinden uzak durmak gerekir, bilgiden değil! Bilgi aramak, insana haram kılınmamıştır. Haram kılınan, bu bozuk niyettir.

Burada meseleye bakmak gerekir: Niyet bilginin talebinin faziletine zarar veriyor mu, yoksa bilgi talebi, kendi faziletiyle ahiret mutluluğunu sağlıyor mu? Bu durumda cezalandırma, niyete yöneliktir. Bu konu ilahi mizanın incelenmesi bölümünde itimat edeceğimiz hususdur.

Bazıları şöyle der: Bütün oluş kuşkudur. Ben de bu kanaatteyim. Bu ise, duyuların zannettiği gibi değildir. Rahman'ın sureti bizi bu görüşe sevk etmiştir. Böyle bir şeyde vera yapılmaz ve bundan kaçınılmaz. Çünkü insan kendisini ancak oluştan (ve âlemden) bilebilir. Kendinden geçersen, zâtını ve seni Yaratını bilemezsin. Peygamber şöyle der: 'Kendini bilen Rabb'ini bilir.' Öyleyse bu kuşkuluda vera imkânsızdır. Aksine kuşku olması yönünden onun alınması gerekir ve bu durum onu helal kılar. Çünkü oluş, hiçbir zaman iki uçtan birinde saf olarak bulunmaz. Bu konu, akılların çoğunun ve âriflerin büyük kısmının boğulduğu bir denizdir. Ancak Allah'ın merhamet ettiği ve Nuh'un gemisine binenler bu denizden kurtulur.

Vera'nın esası, zâhirinde, bâtınında ve yapmak veya yapmamak ile yükümlü tüm organlarında -Allah'a tahsis edilmiş bir şekilde- meşru ölçüye göre 'Allah için' olmayan her davranıştan 'sakınmak' demektir. Bu fiiller Allah'a öyle tahsis edilmelidir ki, hiçbir kuşku ona zarar vermemeli ve etki etmemelidir. 'Allah için' sözündeki 'için' (lam), bu bölümü toparlar. Allah yolundaki her makam kazanılmış ve sabit iken her hal verilmiş ve kazanılmıştır, sabit değildir. Hal, tıpkı parlayan bir şimşektir. Parladığında ya zıddıyla ortadan kalkar veya müteakiben benzerleri gelir. Benzerleri müteakiben gelirse, bu hal sahibi hüsrana uğrar.

Her makam, ya ilahi ya rabbani veya rahmanidir (bu isimlerden birine dayanır). Bunların dışında bir şey olmaz. Bunlar, bütün mertebeleri içerdiği gibi, varlık da onların etrafında döner. Kitaplar bunlara göre inmiş, miraçlar onlara doğru gerçekleşmiştir. Bu üç mertebeye, üç ilahi

isim hakimdir: Allah, Rab ve Rahman. Bu üç isimden birisi, ilahi isimlerden birisinin hükmüyle nitelenmiş halde bulunur ve kulun makamına göre bu hüküm ortaya çıkar. Söz konusu kulda, müslüman veya mümin veya ihsan sahibi olması yönünden bu isim etki eder. Bu isimlerden herhangi birisinin eseri, kulun mülk veya ceberut veya melekût âleminde gerçekleşir. Ameli ise ya mutlaklık -ki zâtî ameldir- ya da sınırlanma hükmüyle gerçekleşir ki, bu da nitelik amelidir. İlahi hükmün nitelik ameliyle meydana gelen hükmü, ya tenzih veya selb (olumsuzlama) veya fiil niteliği şeklindedir. Bütün makam ve hallerin tanımıdır bu. Sâlik onları bilse de bilmese de durum aynıdır. Çünkü hiçbir varlık, bu hükümlerin dışında kalamaz, fakat herkes bilemez!

Veranın bir makamı, makamının ise bir hali vardır. Bu ise, daha önce zikrettiğimiz gibi, şartlıdır ve teklifin sona ermesiyle biter. Vera makamı, tenzih niteliğiyle sınırlama, hakikati ise, (kuşkuludan) uzak durmaktır. Bu, ilahi makamdaki veradır. Onun sahibi ise tanınmayan-bilinmeyen biridir. Hali kendiliğinde ya da vera yaptığı şeyde bir belirti sahibidir. Allah ismi daima ona bakar. Müslüman olması yönünden ise mülk âleminde kul o isme bakar. Böylelikle isim, fiillerinde ve organlarında ortaya çıkan her davranışa etki eder. Vera sahibi de, bu makamın gerçekleşmesine zarar veren her şeyden sakınır. Allah ismi, mümin olması yönünden onun ceberut âlemine bakar ve ona etki eder. Bu durumda onun rüyaları genel anlamda yalan çıkmaz. Vera, hayalde de zâhirde olduğu gibi sakınmayı gerektirir, çünkü hayal duyuya bağlıdır. Bu nedenle mürit ihtilam olduğunda şeyhi onu cezalandırır. Bakınız! Herhangi bir peygamber ihtilam olmadığı gibi böyle bir şey peygamberе yakışmaz da. Allah'ı zevk yoluyla bilen ârifler de öyledir. Çünkü uyurken rüya yoluyla veya uyanıkken tasavvur ederek ihtilam olmak, hayalde doğanın kalıntısından meydana gelir -ki bu yalandır. İhtilam olan insan, görünen âlemde olduğunu zanneder. Halbuki şöyle demiştik: 'Vera sahibi yalandan sakınır.' Duyu âleminde ondan sakınsaydı, yalan hayalini etkilemezdi. Vera sahibinin uykudan sonra kendisinden çıkan bir su nedeniyle gusül abdesti aldığını gördüğünde, bunun nedeni bâtınî organlarının zayıflığıdır. Bu ise, mizaca ilişen bir hastalıktır, yoksa o kesinlikle helal veya haramla ilgili uykudan kaynaklanmaz. Allah ismi bu makam sahibine melekût âleminde baktığında, ondaki etkisi Hakk'ın sözlerinden ve ilahi tecelliden kendisine gelen hususlarda

te'vilden sakınmaktır. Söz konusu şeylerin hepsi suretlerde olsa bile, gördüğünü tabir etmez ve muhatap olduğu şeyi te'vil etmez. Bunların hepsi, ilahidir ve ilahi olan her şey bilinmezdir. Vera sahipleri de bilinmez. Çünkü vera, sakınmak ve terk etmek demektir. Bir şey dışta fiil ile ayrışır. Vera sahibi, sakınmasını gerektiren şeyi söylerse vera makamını ihlal etmiş olur. Bu makam, bilinmemeyi gerektirir. Halbuki konuşursa, vera sahibi olduğu öğrenilir ve bu durumda makamının adı ortadan kalkar. Hatta böyle biri hiçbir zaman vera makamında değildir. Onun sakınmadaki verası, maluldür ve kabul edilmez.

Rabbani ve Rahmani yöne gelirsek, bunlar da diğer isim gibidir. Öyleyse onu al ve ona göre davran ki, sırları öğrenesin. Bu kitabın dışında bu konuyu bulabileceğin yer azdır. Çünkü (sûfi) insanların çoğu veya hepsi, bunu bilseler bile, bu makam ve halleri varlığın tafsilinin gereğine göre açıklamamıştır. Bu konuda şuna güvenmişlerdir: Sâlik bu yola girip yönelişinde dürüst olursa, işler bulunduğu hal üzere kendisine zaten açıklanır ve bu durumda sâlik, halini öğrenir.

DOKSAN İKİNCİ BÖLÜM

Veranın Terki Makamı

İnsanın çift oluşu verayı anlatır
Teklik veranın terkini gerektirir

Hakikati bir, incelersen
Arzular geçmiştir, tamah olumsuzlanmıştır

Ameller varlıklarını talep etmez
Gözlerdeki bir zayıflık nedeniyle

Bütün işlerin dört hükmü vardır: zâhir, bâtın had ve matla'. Vera, sahibinin dışında ve içinde, had ile hüküm sahibidir. Böylelikle bu amel, kişiye her şeydeki Hakk'ın yüzünü gösterir ki o da matla'dır. Böy-

lelikle vera sahibi, muttali olur ve gözü eşyaya düşmez, eşyada Hakk'ın yüzünü görür. Söz konusu yüzde eşya var oluşlarında Hak ile irtibatlıdır ve O'ndan ortaya çıkmışlardır. Hakk'ın eşyadaki yüzünü görmekten uzak kalmak, vera sahibine yakışmaz. Çünkü kul, gerçek olduğunda, kendisinden tecelliyi uzaklaştırma gücüne sahip değildir. Tecelli esnasında kul, hükme konu olandır.

'Veranın terki' makamıyla kendisini öğrendikten sonra haramı veya kuşkuluyu alabileceğini kastetmiyorum. Kimse bu görüşte değildir. Vera makamının sahibi, şeriatın hitap ettiği şekliyle eşyaya yaklaşarak sadece helal (olan şeyi) yediği gibi sadece helal (davranışlar) sergiler. Çünkü (Hakk'ın eşyadaki yüzü anlamındaki) yüzü görmekle Hak o şeyin üzerinden alameti kaldırmıştır. Bir alamet olmaksızın ondan uzak durmak (vera), insanlara karşı kötü zan beslemek demektir. Allah ehli özellikle de Hakk'ın yüzünü eşyada görenler, Allah'ın kullarına karşı kötü zan beslemekten ya da vera makamına yerleşen böyle bir insanın düşüncesine insanların kabahatlerinin gelmesinden uzak durur.

Arkadaşlarımızdan birisi bir seyahatte Abdal'dan (bedel'den) birisiyle karşılaşmış, ona hükümdarların, vali ve halkın nasıl bir bozukluk içinde olduklarından söz etmeye başlamış. Bedel sinirlenmiş ve şöyle demiş: 'Allah'ın kullarından sana ne? Efendi ile kulu arasına girme. Rahmet, ihsan ve mağfiret o insanları arar. Yoksa sen ulûhiyetin hükmünün işlevsiz kalmasını mı istersin? Sen kendinle ilgilen ve bu kimselerden yüz çevir. Allah'a bak ve Allah ile meşgul ol.' (Tasavvufa intisap ettiğim) Başlangıç dönemimde -ki sadece başlangıç vardır, son ise bilinmez ama söylenir- ben de aynı haldeyken şeyhim Ebu Abbas el-Ureybi'nin huzuruna girmiştim. İnsanların Hakk'a itaatsizlik ettiklerini gördüğüm için (içinde bulunduğum hal anlamındaki) vaktim kirlenmişti. Şeyh bana şöyle dedi: 'Evladım! Sen Allah ile ilgilen!' Şeyhin huzurundan çıktım ve aynı haldeyken şeyhimiz Ebu İmran el-Mirtüli'nin yayına gittim. Şeyh, 'kendine bak' deyince, ona şöyle dedim: 'Efendimiz! Aranızda şaştım kaldım! Ebu'l-Abbas 'Allah ile ilgilen' diyor, sen 'kendine bak' diyorsun. Her ikiniz de Hakk'a delil olan iki imamsınız.' Ebu İmran ağladı ve şöyle dedi: 'Evladım! Ebul-Abbas'ın seni yönlendirdiği, her şeyin kendisine döneceği Hak'tır. Her birimiz kendi haline göre sana rehberlik etmiş. Ben de Allah'ın beni Ebu'l-Abbas'ın işaret ettiği makama ulaştırmasını ümit ediyorum. Sen onun sözünü dinle!

Onun sözü hem bana hem sana uygundur.' Sûfiler ne kadar da insaflıydı! Ebu'l-Abbas'a dönüp Ebu İmran ile aramdaki konuşmayı anlattığımda bana şöyle dedi: 'Şeyh sözünde ihsan buyurmuş! O seni yola yönlendirmiş, ben ise dosta yönlendirdim. Sen hem şeyhin hem benim sana söylediğime göre hareket et ki dost ile yolu bir araya getirebilesin.'

Yolculuğunda Hakk'a eşlik etmeyen kimse, yolculuğunun selameti hakkında açık bir kanıta sahip değildir. Eşyada Allah yönünden gelen bir alameti olmaksızın veya söz konusu şey hakkında özel bir davranışı görmekten veya içinde bulunduğu halde haram veya kuşkuyu gerektiren bir müşahededen kaynaklanan belli bir hüküm olmaksızın, (kendisine göre kuşkulu görünen) eşyadan uzak duran kimse (vera), aldanmış ve bu davranışıyla Allah'tan uzaklaşmıştır. Böyle birinin hali, Allah'ın kullarına karşı kötü zandır. Onun bâtını karanlık, ahlâkı kötüdür. O ve lâ-şey (şey olmayan) ile aynı hükümdedir. Hatta lâ-şey, ondan daha iyidir. Binaenaleyh vera sahibi olmak isteyen insan, kendini korumalıdır. Nitekim Allah da kendisinden sakındığı şeye karşı basiretli ve kesin bir bilgiye sahip olmasını şart koşmuştur. (Kuşkulu olduğu hakkında) Alameti olmayan bir şeyi bilmek pek nadir gerçekleşebilir. Çünkü insan bir an başka birini Hakk'a itaatsizlik yaparken görür. Sonra başka bir anda kendisini görür ve birinci hale göre onun hakkında hüküm verir. Bu durumdaki biri ulûhiyete hakkını vermediği gibi Allah karşısındaki saygıya da hakkını teslim etmemiştir. Böyle biri, hüsranların peşinden giden, Allah'ın kulları hakkında kötü zan sahibi olan ve İblis'in yoldaşıdır. Onun verası da bir ceza haline gelir. Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

DOKSAN ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Züht

Züht hep helal olanları bırakmaktır
Helal olanı! Zahit ol ki zühdün daha üstündür

Terk bir şeydir ki, dış varlığı yok
Şeriatta övülen bir yâdı vardır

Zühtte işleri ve kıymeti olanları yüceltmek var
Muhakkik nezdinde kıymeti kesin olan şeyleri.

Züht, mülkte meydana gelmiş şeye yönelik olabilir. Bu bağlamda (mal talebi anlamında) talep mülkte gerçekleşmiştir. Öyleyse taleple ilgili züht, zühttür. Arkadaşlarımız, malı ve mülkü olmayan yoksul hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Ona zahit ismi verilebilir mi, yoksa onun bu makamla ilişkisi yok mudur? Bize göre, yoksul da dünyalığı istemek ve -henüz elde etmemiş olsa bile- onu ele geçirmek için çalışma arzusuna sahiptir. Onun bu gayret, malda gerçekleşen talep ve arzuyu terki, hiç kuşkusuz, 'züht' diye isimlendirilir. Bu nedenle zühdü belirttiğimiz şekilde (sahip olunan şey diye) tanımladık. Allah ehlinden bir grup bu meselede görüş belirtmiştir ki büyük kısmı bizim görüşümüzü dile getirmiştir. Bunun nedeni şudur: Zevk sahibi, dünya arzusunu ve onun peşinden koşmayı terk ettiği için, kalbinde ilahi bir iz görmelidir. Binaenaleyh züht işinin Allah nezdinde bir varlığı ve değeri olmasaydı, bu hal sahibi adına (gerçekleşen) ilahi tecellide bir etkisi olamazdı. Doğrusu budur.

Şöyle deriz: Zikrettiğimiz zühdün (İlah, Rab ve Rahman'dan ibaret olan üç ilahi isme göre) bir makamı ve hali vardır. Zühdün ilahi makamı belirsizdir. Bu, insan ile kulluğu arasına giren bütün ilahi isimlere karşı zahitliktir. Zühdün rabbani makamı ise ilahi ismin onun üzerinde hüküm sahibi olmasından uzaklaşma niteliğiyle sınırlıdır. Zühdün Rahmani makamı ise, zühdü kendisini hak edene yönlendirmektir -ki züht edilen şeyi kastediyorum. Bu makamın (zahidin) müslüman olması bakımından mülk âlemindeki etkisine gelirsek, züht, var olanlardadır ve o en uzak ve ileri perdedir. Zahidin mümin olması yönüyle zühdün ceberut âlemindeki etkisine gelirsek, burada züht zahidin nefsine karşıdır. Bu, en yakın ve yakındaki perdedir. Zahidin ihsan sahibi olması bakımından zühdün melekût âlemindeki etkisine gelirsek, burada züht Allah'ın dışındaki her şeye karşıdır. Burada sûfilere göre perde ortadan kalkar.

Ebu Yezid el-Ekber şöyle der: 'Bence züht bir makam değildir. Çünkü ben üç gün zahit oldum. Birinci gün, dünyaya karşı zahittim. İkinci gün, ahirete karşı zahit oldum. Üçüncü gün ise, Allah'ın dışındaki her şeye karşı zahit oldum. Hak bana 'ne istiyorsun?' diye nida etti, ben 'istememeyi istiyorum' dedim. Çünkü istenilen ben, isteyen Sen'sin.' Tasavvuf ehlinden bazıları Bestami'nin sözünü eleştirmiş, onun buradaki yerini bilememişlerdir. Biz bu sözüyle neyi kastettiğinden söz etmiş, kendisine itiraz edenlerin sözlerinin yanlışlığını başka bir yerde açıklamıştık.

Züht, keşf gelmediği sürece kula eşlik eden makamlardandır. Kalp gözünden perde kalktığında artık zahit olunmaz ve buna gerek kalmaz. Kul kendisi için yaratılmış bir şey hakkında (eşya ve dünya) zahit davranmaz. İnsan kendisinden dolayı yaratılmış olduğu (Hak) kimse için zahit olabilir ki böyle bir şey de olamaz. Öyleyse züht -kim onu benimsiyorsa- gerçekte bilgisizliktir. Bir şey benim değilse ona karşı nasıl zahit olayım? Benim olan bir şeyden ise ayrılmam mümkün değildir. Öyleyse züht nerede kaldı? Bu hüküm sahibi şöyle diyecektir artık: 'Zaten bu adı hak eden züht de odur.' Züht makamı hakkında bir şiirimiz vardır:

Eksiklik senden, bilmiyorsun
Züht vitir namazım gibidir

Nefsinin kandilinin ışığı bağlanmış
Âlemde bulunan her şeye

Söndür kandili, ortadan kalksın her bağ
Züht sende kadir gecesine benzer

Güneşin batmasıyla başlar
Fecrin doğumunda sende sona erer

Bunun anlamı şudur: Hakkı görürsen zahit olmazsın, çünkü Allah yaratıklarına (karşı) zahit olmadı. Allah'ın (ahlâkıyla) ahlâklanmaktan başka bir iş yoktur. Öyleyse, zahitlikte kimin ahlâkıyla ahlâklanacaksın? Bu anlama dikkat et! Çünkü son derece ince bir anlamdır bu.

DOKSAN DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Zühdün Terki

Züht terktir, terkin terki ise malum:
Avuçta kabz edilmiş olanı tutmak

Yeryüzü O'nun tarafından dürüldü (kabz) O ise Zengin
Nerede terk? Farz kılındığı söylenen bir imkânsız o

Sen nimetlere karşı zahit davranırsan
Hak nimet ihsan etmez ki!

Zühdün bilgide bir mertebesi yok
Birlik ehlinde zühdün terki bir faraziye

Bilmelisin ki, terkin terki, tutmaktır. Züht, terk demek ise zühdün terki terkin terkidir. Öyleyse bu, zahit olduğun şeye tekrar dönmendir. Çünkü gerçek bilgi seni ona çevirmiştir. Hal ise, onu istemektedir. İşin iç yüzünde onun bir hakikati yoktur, fakat zâhirde bir hükmü vardır. Böylelikle ondan bu kadarı sahih olur. Geride şu kalır: Zühdün terki anlamındaki tutmak, tutulan hakkındaki bir arzudan mı gerçekleşecektir, yoksa arzusuz mu? İnsanların bu konudaki halleri farklı farklıdır.

Arzu ve istek olmaksızın tutan kimse zahittir. O kişi, belirlenmiş ve tespit edilmiş vakitlerde ehline ulaştırmak üzere, başkasının haklarının eminidir. Bazen tutma, (tutulan) emanetlerin sahiplerinin isimlerini bilerek ve keşf ederek gerçekleşirken bazen bu olmaz. Bu mesabedeki kişi, kendi adına o maldan bir şey almaz. Tutulana karşı duyulan bir arzuyla malı tutan iki kişidir: Birincisi züht makamından hiç kuşkusuz kendi nefsinde bulunan bir hastalık nedeniyle dönmüş sayılır. Böyle biri muteber değildir. Diğeri ise nebiler ve kâmil velîlerdir. Onlar, irfanî bir bilgiyle (mallarını ellerinde) tutarlar. Bu bilgi, onlar adına tutmada bulunan bir şeye kemal ile bezenmeyle ve bilgiyle -yoksa cimrilik ve inanç zayıflığı değil- bağlanmayı sağlayan bir durum meydana getirir. Allah Eyüb'e altından bir çekirge ayağı göndermiş. Eyüb hemen üstüne atlamış ve elbisesinde onu toplamaya başlamış. Allah kendisine şöyle vahyetmiş: 'Seni bundan müstağni etmemiş miydim?' Eyüb şöyle de-

miş: 'Senin verdiğin hayırdan müstağni kalamam!' Bilginin Eyüb'e kazandırdığı mârifete bakınız!

Her zahit, daha fazlasını elde etmek için zahit olmuştur. Öyleyse züht, daha azdadır. *'De ki dünya hayatı daha azdır.'*[297] Öyleyse züht neredir? Zahitler dünyayı ahirette bir zarar görmemek için terk etmişlerdir. İşte bu, züht olduğu zannedilen şeydeki talep ve arzunun ta kendisidir.

Zühdün durumuna gelirsek, züht dünya hayatındadır. Bu nedenle de kalıcı değildir.

DOKSAN BEŞİNCİ BÖLÜM

Cömertlik Sırlarının Bilinmesi, Vermenin Tarzları

Vermenin dereceleri çoktur, sayılamaz
Onlarla düşmanlarımıza karşı yardım alırız

Cömertlik sayesinde dışta var olmamız mümkün oldu
Hatta biz gerçekte cömertlikten mazhar olduk

FASIL

Cömertlik Nedir? Varlık, cömertlikten meydana geldi. (Kelimeyle aynı kökten gelen) Cevd ise, bol yağmur demektir. Kelime, cezebe'nin cebeze'den bozulması gibi, vecede'den bozularak cevede haline gelmiştir. Harfleri de anlamda ortak ve birdir. Buna göre Hakk'ın mazharlar demek olan dış varlıklardaki cömertliği (cûd), onlarda zuhur etmesine yöneliktir. Mazharların kendilerinde zuhur edene dönük cömertlikleri ise, istidatlarıyla kendisine verdikleri şeyle ilgilidir. Bu ise, kendisine kazandırdıkları ilahi isimlerle O'nu övmektir. Öyleyse Hakk'ın cömertliği,

zâtından kaynaklanan bir ihsan iken varlıkların cömertliği ihsan değil, zâtîdir. İşte bu iki cömertlik arasındaki farktır. Bu, sûfilerin cömertlik (cûd) hakkında söyledikleri 'cûd istemeden vermektir' sözlerinin anlamıdır.

Kerem Nedir? Kerem ise istekten sonra vermektir ve iki türlüdür: Hal ile istemek ve söz ile istemek. Buna göre hal ile istemek, her iki tarafın bilgisine göre meydana gelir. Kulun sözle istemesi ise malumdur: 'Rabb'im! Bana (şunu) ver, beni bağışla, bana merhamet et, bana rızık ver, benim için hayırlı olanı belirle, benim için hayırlıyı tercih et, bana hidayet et, bana afiyet ver, beni üzme, beni sınama.' Hakk'ın sözlü isteğine örnek olarak '*Bana dua et, beni hatırlamak için namaz kıl*'[298], '*teraziyi adaletle yerine koyun, terazide haksızlık yapmayın*'[299], '*cahillerden olmayın*'[300] gibi ifadeleri verebiliriz. Bunlar, Hakk'ın kullarından istemesinin düşünülebildiği bütün taleplerdir. Bu yönüyle Hakk'ın talepleri farzlardır. Farzlar (istekten sonra vermek anlamındaki) kerem'den yerine getirilirken nafileler, cûd'dan meydana gelir. Hz. Peygamber gibi olanlar için ise böyle değildir. Nafileler cûd'dan meydana gelir ve farzlara katılır. Onun nafile olması ise, doğru sözlünün bildirmesiyle gerçekleşir. Allah Teala şöyle buyurur: '*Senin için nafile olarak geceleyin teheccüt namazına kalk, umulur ki Rabb'in seni makam-ı mahmuda ulaştırır.*'[301]

Seha Nedir? Ebu Bekir en-Nakkaş'ın 'kıyamet durakları' hakkında aktardığı bir hadiste (seha kelimesinden türetilen) es-Sahi ismi Allah'a verilmiştir. Bu husus bu kitabın cennet bahsinde yer alır. Seha, gerektiği kadar vermek demektir. Böyle bir verme, hikmete dayanır. Dolayısıyla o, Hakk'ın el-Hakîm isminden kaynaklanır. Buna göre Hakk'ın (gerektiği kadar vermesi anlamındaki) seha'sı, Hz. Musa'nın şu sözüdür: '*Rabb'imiz her şeye yaratılışını verendir.*'[302] Bu konudaki diğer ayetler ise, '*Her şey belirli bir ölçüye göre O'nun katındadır*'[303], '*Allah rızkı kullarına yaysaydı, yeryüzünde taşkınlık yaparlardı, fakat onu belli bir ölçüyle indirir*'[304], '*Onu belli bir ölçüyle indiririz*'[305] gibi ayetlerdir. Kulun seha sahibi olması ise, her hak sahibine hakkını vermek ve insaf göstermektir. İnsanın nefsinin kendi üzerinde bir hakkı olduğu gibi ailesinin, gözünün ve boğazının da onun üzerinde hakkı vardır.

İsar (başkasını tercih) **Nedir?** (Muhtaç olması düşünülemeyecek) Hakk'ın bu özellikten bir payı yoktur. Belki uzak bir yorumla saygısız-

lığı zikredişinde bu nitelik Hak ile ilişkilendirilebilir ki bu gerçek bir ilişkilendirme değildir ve onun yapılmaması daha yerindedir. Hakk'ın belirli bir şekilde bu özellikle ilişkilendirilebileceği görüşüne varan kimse, şatahat ehlinden bilgisi olmayan kimselerdir. Şöyle deriz: Îsar muhtaç olanın başka bir muhtaca vermesi olabilir. Bazen ise, muhtaç olmakla birlikte veya muhtaçlık zannıyla birlikte verilmesi mümkün olabilir. Hakk'ın katında îsar ise, Hakk'ın herhangi bir arazın yaratılması için varlık cevherini vermesidir. Bu ise yerini değil, o şeyin kendisini yaratmaya iradenin ilişmesinden kaynaklanır. Böylelikle yer de bunun ardından zorunlu olarak meydana gelir. Çünkü arazın varlık şartı, yerin bulunmasıdır. Cevher ise, Hakk'ın kendisine verdiği arazın kendisinde yaratılmasına muhtaçtır. Çünkü cevher ancak herhangi bir arazın varlığıyla varlık kazanabilir. Cevherin mekânlı veya mekânsız olması veya başkasıyla birleşmesi veya birleşmemesi birdir. İşte bu muhtaçlık anlamıyla vermektir. Muhtaç olmaksızın vermek ise, kulun ilahi isimlerle ahlâklanması ve Hakk'ın yaratıkların nitelikleriyle nitelenmeye tenezzülüdür. Bütün bunlar gerçekleşir. Hükmü ise varlıkta ortaya çıkmış ve belli olmuştur.

Sadaka Nedir? Sadaka'dan zekât bahsinde söz etmiştik. Burada sadaka, önce kendisini var ederek, ardından varlığını sürdürmekle Hakk'ın kuluna cömertlik etmesidir. Hak, onu var ederken kulunun ilahlık taslayacağını ve *'Sizin en büyük Rabbinizim'*[306] diyeceğini de bilir. Bununla birlikte, ilahi ilimde takdir edildiği için, insanın yaratılması zorunludur. Kul da Hakk'a sadaka verir. Çünkü kul, kendisinde (üzerinde yaratıldığı ilahi) suretin izzetini bulsa bile Allah'ın izzeti nedeniyle kullukla gözü aydınlanır. Aynı zamanda kulun Hakk'a sadakası, yaratılmış övgülerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşir. Söz konusu övgülerin Hakk'a ait olması ise, yaratılmışın -ki Allah'ın dışındaki her şeydir- var olmasıyla gerçekleşir. Bu 'sadaka' diye isimlendirilmiştir, çünkü kul Allah'ın övgülerinde serbesttir. Çünkü Allah mutluluğa giden yolu kendisine açıkladığında kulu hakkında, *'Ya şükredicidir ya da nankör'*[307] demiştir. Öyleyse kul, fiillerinde özgürdür. Bu nedenle ondan kabul ve ret gerçekleşmiştir, ödüllendirilir ve cezalandırılır. Allah'ın kullarına dönük cezalandırması bu esasa göre gerçekleşir.

Akrabaya Vermek Nedir? Akrabaya vermek, hak ve halk olarak (sıla-i) rahim sahipleri için geçerlidir. Kutsi bir hadiste Allah şöyle der:

'Rahim Rahman'dan bir daldır. Onu birleştireni Allah birleştirir, koparanı Allah da koparır.' Öyleyse onun Hakk'a nispeti kula nispetiyle birdir. Rahman bize merhamet ettiği gibi biz de Rahman'a merhamet ederiz.

Hediye Vermek Nedir? Hediye bir açıklama yaparak vermektir. Bu nedenle hediye kelimesinin harfleri ile (açıklamak anlamındaki) hüdahidayet kelimelerinin harfleri ortaktır. Çünkü Allah da hidayeti açıklar. Hakk'ın kuluna hediyesi (açıklama) kendisidir. Kulun Hakk'a hediyesi ise, Rabb'ini sevmeyi kendisine giydirdiği bu nefsi Hakk'a iade etmektir. '*Bana uyun ki sizi sevsin.*'[308]

Hibe Nedir? Hak yönünden hibe, kendisine karşılık talebinin bitişmediği nimetlerin verilmesidir. Kul yönünden hibe ise, karşılık bekleyerek değil, rabliğin hakkı nedeniyle amel etmektir.

Bedel İsteme ya da İstememeye Nedir? Hak'tan bedel istemek Hz. Peygamber'in şu hadisinde dile getirilir: 'Size ihsan ettiği nimetler nedeniyle Allah'ı seviniz.' Ayette ise '*Sizinle sözleştiğimde ahdimi yerine getiriniz*'[309] denilir. Kul yönünden bedel, Allah'ın kendisine vaat ettiği üzere, yaptığı davranışa karşılık Hak'tan bir karşılık beklemektir. '*Benim karşılığım Allah'a kalmıştır.*'[310]

Beklenti Talebini Terk Nedir? Bunun öznesi Hak olabilir. Sahibin -amel sahibi o ise- sahibi olduğu bir şeyi (bedel olarak) talep etmesi düşünülemez. Çünkü elde olan bir şey istenilmez. Kul ise beklenti talebinden vazgeçebilir, çünkü kendisini amel sahibi olarak görmez. Bir şey yapmamıştır ki, karşılığında Haktan bir şeyi talep edebilsin.

Bunlar kesin (olarak öğrenilmiş) bölümlerdir. Bunlar vasıtasıyla gerçeğin kendiliğindeki durumuna dikkatini çektik. Bunun ayrıntıları ise, sülûkun esnasında her an senin adına ortaya çıkar. Bunlar, özellikle ihsan sahiplerinin ilahi makamlarıdır. Sahibi ise bilinmeyecek şekilde meçhul, tanınmayacak kadar yabancıdır. Sonra, bu vermenin sınırlı ve genel olması zorunludur. Veren Hakk'ın eliyle verirse, onu genelleştirir; bu durumda vermek, verilen şeye elverişli olanlar içinden belirli birini ayırmaksızın, Allah'ın bütün kullarına yayılır. Söz gelişi, verilen şeyin para olduğunu düşünelim. Parayı veren kişi, parayı kullanabilecek kimselere -ki insandır- verir ve küçük-büyük, erkek-kadın, zengin-yoksul, mümin-kâfir, akıllı-deli olmayı şart koşmaz. Aksine bu verme-

de, bütün canlılara rızık veren kişi gibi hareket eder. Verilen şey, giyilen bir elbise olabilir. Bu da verilen paralarla birdir ve onu da (herhangi bir ayrım yapmaksızın) ehline vermek gerekir. Verilen şey yiyecek türünden ise, onunla beslenen insan ya da hayvan, bütün sınıflara verir. Verenin bir seçimi veya ayrımı yoktur ve karşısına çıkan ilk kişiye onu verir. Birinci kişi verileni reddederse, bu kez karşılaştığı ikinci kişiye verir. Böylece verdiğini alanı buluncaya kadar devam eder. Bu makam, er-Rabb isminden 'rabbanîler' ve er-Rahman isminden ise 'rahmanîler' adına meydana gelebilir. İlah'a nispet edilenlerin (ilahîler) ise, genel vermeye girmeleri söz konusu değildir. Bu vermenin izi, kimseyi, yani hiçbir sınıfı -yoksa varlıkların bireylerini kastetmiyorum- istisna etmeksizin, bütün varlıklarda ortaya çıkar. İşte bu, ne müminin ne de müslümanın, ihsan sahibinin vermesidir.

Verme sınırlı olursa, sınırlandığı şeye göre meydana gelir. Bunun hükmü ise, şeriatın ondaki hükmüne döner. Böylelikle daha layık olanı dikkate alarak hareket eder ve şeriatın kendisine başlamasını emrettiği kimseyle başlar, buluncaya kadar da onu arar. Bu şekilde ise sadece ilahi -Allah isminden- verebilir. Bunlar ise mümin, müslüman ve ihsan sahibidir. Bu vermenin sonucu da geneldir.

DOKSAN ALTINCI BÖLÜM

Susmak ve Sırları

Allah kulcağızın diliyle dedi ki
Varlıklara susmak lazımdır

Sadece kendisini konuşturan vardır
O kendi sözünü duyar ve bilir

O varlıktır, sadece O vardır
İşte O açık ve hikmetli Hak'tır

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, susmak erkek ve kadınların 'Abdal' haline gelmesini sağlayan dört unsurdan biridir. Bir sûfiye şöyle denilmiş: 'Abdal'ın sayısı kaçtır?' O da 'kırk kişidirler' diye yanıt vermiş. 'Niçin adam demedin?' diye sorulunca, 'bazen içlerinde kadınlar da olabilir' demiş. Hz. Peygamber 'kemâl' hakkında böyle demiş ve onun bazen kadınlarda da gerçekleşebileceğini belirterek bu kadınlar arasında (Hz. İsa'nın validesi) Meryem b. İmran ve Firavun'un eşi Asiye'yi zikretmiştir.

Susmanın bir hal ve makamı vardır. Makamı, sâlikin varlıklarda konuşmayı yaratan Hak'tan başka konuşan görmemesidir. O 'her şeyi yaratan Allah'tır'. Kul özü gereği susan, dolaylı olarak konuşandır. Susmanın hali ise şunu görmektir: Hak kendisinde konuşmayı yaratmış olsa bile, kul da konuşandır. Nitekim kul kendisinde yaratılan hareket ile hareket eder. Öyleyse kulun mutlaka susması geçerli değildir. Çünkü ona belirli hallerde vacip bir emir olarak Allah'ı zikretmek emredilmiştir. Susmak, (bir şey yapmamak anlamında) olumsuz bir nitelik olduğu için, tenzih niteliğiyle sınırlı bir makamdır ve hükmü insanın dışında gözükür; bâtınında ise susmak geçerli değildir. Çünkü bâtını Allah'ın tespihini söyler. Öyleyse (mutlak anlamda) susmak, imkânsızdır. Konuşulan konu, örfte bilinen susma hakkındadır. Farz ya da Allah'ın zikri olmaksızın, susmasına konuşmanın girdiği kimse, 'susmamıştır.'

Burada 'susan', boş ve ölçülür bir mekânın giremediği (şekilde) parçaların birbirine bağlandığı tekil bir yapıyı ortaya koyan kimsedir. Bu durumda insan susan haline gelir. İnsan gerektiği şekilde susanlardan olup olmadığını öğrenmek isterse, sadece 'söz' ile meydana gelebilecek hususlarda soyut himmet ile etkisinin olup olmadığına bakmalıdır. Soyut himmet etki eder ve amaç gerçekleşirse, böyle biri gerçek susandır. Örnek olarak hizmetçisine 'bana su ver' veya 'yemek getir' veya 'falana git ve ona şöyle de' demeyi isteyip de bunlardan herhangi birini işaret ile belirtmeyen bir efendinin durumunu verebiliriz. Allah'ın susanın aklından geçenleri kulağında yaratmasıyla hizmetçi, bunları anlar ve yerine getirir. Hizmetçiye bu durum sorulduğunda 'falanca bana 'şunu yap' dedi' diye karşılık verir. Bu sözü kendi kulağıyla duyar, fakat onu susanın sesi zanneder. Gerçek ise öyle değildir. Bu hale sahip olmayan kimse 'susan' olduğunu iddia etmemelidir.

İşaretle konuşan 'susan' ise, hem kendini hem başkasını yorar, (bu yorgunluk) onun adına bir sonuç meydana getirmez. Hatta bu kişi, işaretle konuşan dilsize benzer ve dolayısıyla ona itimat edilmez. Tasavvuf yolundan bir grubun hakkında yanıldıkları bir meseledir bu. Kendine karşı samimi davranan kimse adına bu konuda bir terazi ortaya koyduk. Bu teraziyle onu tartarız ve böylelikle işi karıştırmaz. Bu ise, 'ihsan sahibi' (Allah ismine mensup olanlar anlamındaki) 'ilahiler' için gerçekleşebilir. Bunların dışında, ihsan makamının gerçekleşmediği müminler ve müslümanlar için meydana gelmez.

DOKSAN YEDİNCİ BÖLÜM

Kelam (Konuşma) Makamı ve Tafsili

Söz bir takım lafız ve ibarelerdir
İşaret ve ima da yerini alabilir

Kelam olmasaydı yoklukta olurduk bugün
Orada hükümler ve haberler olmazdı

Rahman'ın nefesi onu meydana getirdi
Sarih akıl ve şeriatta ise bildirme

Şahısların suretleri onda gözüktü açıkça
Mana ve duyu olarak, bu gözükme inşadır

Bak, garip hikmeti mevcut göreceksin
Eşya o hikmette akıllının kalp gözüne gözükür

Kelam (söz), etkili, nefsî ve Rahmanî bir şeydir ve 'yara' anlamındaki *kelem*'den türetilmiştir. Bu nedenle etkili olduğunu söyledik. Nitekim yara da yaralının bedenine etki eder. Buna göre mümkünlerin kulaklarını 'yaralayan' ilk kelam, 'ol' sözü idi. Âlem (Hakk'ın) kelam niteliğinden ortaya çıktı. Bu ise Rahman'ın nefesinin herhangi bir (sâbit)

ayn'a yönelmesiyle gerçekleşir. Bu sayede kendisine yönelinen şeyin bireyselliği o nefeste açılır. Bu oluş kelam diye ifade edilirken oluşun gerçekleştiği yere de nefes denir. Bir harfin var edilmesini dileyenin nefese de (o harfin var olmasıyla) sona erer. Böylelikle ses diye isimlendirilen nefes ortaya çıkar. Yönelişin boyutu hangi yerde sona ererse, eğer harfin dış varlığı özel olarak amaçlanmış ise, o esnada amaçlanan harfin dış varlığı ortaya çıkar. Böylelikle Hemze'den Vav'a kadar ve aralarında bulunan harf mahreçleri ortaya çıkar. Bu oluşan harfler, tekvîn miraçları diye isimlendirilir. Rahman'ın nefesi onlarda yükselir. Böylelikle a'yân-ı sâbite'den hangi ayn'ı belirlerse, varlık ile nitelenir.

Her söz sahibinin kendisini konuşturduğu kimsenin nefsinde bir etkisi bulunmalıdır. Şu var ki konuşan, ilahi, Rabbani ve Rahmani olabilir. Telaffuz esnasında inşa ettiği kelamın suretinden başka, onun rabbani veya Rahmani olması bakımından gözüken bir sözün yaratılması zorunlu değildir. Sözünün yapısı başka bir yapıya etki edebilir. Bunun örneği, söz gelişi, Zeyd'e kalk demektir. Bu konuşan kişi, 'kalk' sözünün yapısını meydana getirmiş demektir. Zeyd emir nedeniyle ayağa kalkarsa, bu emir Zeyd'de 'kalk' sözü nedeniyle kalkmanın yapısını meydana getirmiş demektir. (Başa dönersek) Bu konuşan kişi, (sözle bir etki meydana getirdiği için) ilahidir, çünkü a'yân'ı inşa etmek Allah'a aittir. Bütün yaratıklarda bu geçerlidir. Zeyd'den bu duyulmaz veya başka bir yapı onda etki etmezse, bu kişi himmeti eksik kimsedir ve bu durumda ilahi diye isimlendirilmez. O, ya Rabbani veya Rahmani'dir. Rabbani ve rahmani olan kul için özel anlamda kelamın yapısını ortaya koymaktan başka bir şey zorunlu değildir. İlahi diye isimlendirilen konuşan ise belirttiğimiz kişidir.

Şu var ki ilahi (diye isimlendirilen) konuşan iki türlüdür: Birincisi belirttiğimiz şekilde konuşandır. Diğeri ise sözü genel anlamda eşyaya etki eden kimsedir. Bu eşya donuk ya da bitki veya canlı veya ulvîsiyle ve süflîsiyle herhangi bir şey olabilir. İşte bu kişi, bu yolda arzulanan ilahi konuşandır. O genel anlamda bu dünyada var olmaz. Onun yeri cennetlerdir. Çünkü öyle biri Hz. Muhammed'den daha büyük değildir. Hakkında azap hükmü kesinleşmiş olan kimseye şöyle demiştir: 'De ki, Allah'tan başka ilah yoktur.' Kastedilen emrin mahallidir. Peygamber onun hakkında basiretli olsa da, emretmekle memurdur. Hz. Peygamber, ümmetine karşı haristi. Öyleyse memur olan engellenme-

miştir. Men edilen 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesidir. Çünkü bu yerde bulunması emredilen şey bu lafızdır ve olmamıştır. Bu lafız bu şahsın mahallinde oluşsaydı, onun ayn'ı ortaya çıkar ve ona İslam adını verirdi. Nitekim bu şahsa Hak 'ol' dediğinde -ki yoklukta idi- olmaktan başka bir şeye gücü yetmemiştir ki bu zorunludur. Kuşkusuz gerçekte kimin var edilmeyle memur olduğunu öğrendin. Bu ise, '*Sen sevdiklerine hidayet edemezsin*'[311] ayetinde dile getirilen durumdur. Yani sen, dilediklerini dilediğin bir şeyin kendilerinde meydana geleceği bir yer haline getiremezsin (Allah'tan başka ilah yoktur sözünün mahalli haline getiremezsin). Öyleyse dünyadaki her söz sahibi, genel anlamda ilahi değildir. Fakat -başkasında değil- kendiliğinde inşa etmek istediği şeylerde mutlaklığı vardır. Bunun sırrını öğren ki, sen söz sahibi misin (mütekellim) yoksa telaffuz eden mi, bilesin.

DOKSAN SEKİZİNCİ BÖLÜM

Uykusuzluk Makamı

Uyuyan bir gözü olmayan yoktur
Uyuyan bir kalbi de; o bir ve tektir

Makamı korumaktır, varlıklar tapar ona
Ne doğa ne beden sınırlar onu

İmamdır o, imamlığı yayılır
Âlemlere, kimse yenemez onu

Kürsüsünde var olanlar saklanır
Sayılabilir hiçbir şeyi korumak yormaz onu.

Bu makam, ayakta durmak (kaimlik) makamı diye isimlendirilir. Arkadaşlarımız bu huy ile ahlâklanıp ahlâklanılamayacağı hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Runde'nin kasabalarından Kabrefik'li sûfi pir-

lerinden Ebu Abdullah Cüneyd ile karşılaştım. Mutezilî idi ve 'kaimlik' niteliğiyle ahlâklanabileceğini reddettiğini gördüm. Kulların fiillerini kendilerinin yarattığını savunan bu kişiyi inancından caydırdım. Bizim görüşümüze döndüğünde ve *'Erkekler, kadınlar üzerinde kaimdir'*[312] ayetinin anlamını -ki ayette erkekler için kaimlik derecesi saptanmıştır- kendisine açıklayınca, ziyaretimize gelip gitmeye başladı. Şehrine döndüğünde ziyaretine gittim. Onu ve arkadaşlarını 'fiillerin yaratılışı' hakkındaki (Mutezilî) inançlarından caydırdım. Bunun üzerine Allah'a şükretti. Hakikatler hakkında bilgisi olmayan kimseler, kaimliğin Hakk'a özgü niteliklerden olduğunu zanneder. Bizce, kendisiyle ahlâklanmada, kaimlik özelliğiyle diğer ilahi isimler arasında herhangi bir fark yoktur. Yaratıklar kendi hakikatlerinin gereğine göre onunla ahlâklanırken Hak da zâtının gerektirdiği şekilde onunla nitelenir.

Uykusuzluk, Ebdal'ın evini ayakta tutan dört duvardan biridir. Bunlar uykusuzluk, açlık, susmak ve uzlettir. Bu dört unsurun öğrenilmesine özel bir bölüm tahsis ettik. Taif'te yazdığımız bu kitabı *Hilyetü'l-ebdâl* diye isimlendirdik ve zikredilen kitapta onu manzum bir eser olarak yazdık. Kitabı iki arkadaşım, Abdullah Bedrullah ile Bedrü'l-hadim Muhammed b. halid es-Sadefi'nin isteğiyle yazmıştım. Aşağıdaki dizeler o kitaptandır:

Ey Ebdal'ın menzillerini öğrenmek isteyen kişi
Amellerine yönelme niyeti taşımadan

Onlara tamah etme, sen onun ehli değilsin
Haller üzerinde onlarla didişmezsen

Velîlik evi onun rükünlerini taksim etmiştir
Ebdal efendilerimiz onda bulunur

Sürekli bir susma ve uzlet ile
Yüce ve nezih bir açlık ve uykusuzluk arasında

Uykusuzluk, Ebdal'ın niteliklerinden olan makamın bir unsuru sayılmıştır. Onların Allah'ın kitabından ayetleri, Kuran ayetlerinin efendisi olan *'Allah kendisinden başka ilah olmayandır, el-Hayy ve el-Kayyûmdur, onu uyku ve yorgunluk almaz'*[313] ayetinden *'O ikisini korumak kendisine*

ağır gelmez, O Âli ve Azîm'dir"[314] ayetidir. Bu ayetin ne kadar sırlı olduğuna bakınız! Bu nitelik nedeniyle 'yüzler bize döner' (buyrulur). Yüzler ile kastedilen, hakikatlerimizdir, çünkü bir şeyin yüzü o şeyin hakikati demektir. Allah şöyle buyurur: *'Yüzler el-Hayy ve el-Kayyûm'a döner.*"[315] Başka bir ayette ise *'Yüzü hariç her şey helak olacaktır*"[316] buyurur. Kul göz uykusuzluğuyla dış varlığını koruduğu gibi kalp gözünün uykusuzluğuyla da bâtınî zâtını korur. Kalbi uykusuzken, gözü uyusa bile, gözü uyuyan ve kalbi uyumayanlardan olur. Bâtınını böyle korursa, onun koruması başkasını da korur. Böyle olmazsa, bu nitelikteki birisi uykusuz sayılmaz. Beş sayısı, kendini ve diğer sayıları korumada bu makamda ondan daha yetkindir.

Sayılardan beşin -ki beş sonsuzun bir parçasıdır, çünkü beş sayının bir parçasıdır ve sayı sonsuzdur- derecesini elde etmeyi başaramayan biri, her şeyi ayakta tutmak (ve korumak) özelliğiyle nitelenmeyi nasıl başarabilir ki? Tıpkı sözde olduğu gibi insanın takati buna yetmez. Ona bilfiil ulaşabilecek kimse, sadece 'vaktin kutbu'dur. Çünkü bu konuda çoğunluk diğerlerine göre ona aittir. Bizim görevimiz, bu niteliğin korunmasıdır. Biz oluşu ve onun bilfiil varlığını korumak için uykusuz kalırız. Bundan fazlası bize gerekmez. 'Allah koruyucu ve bilendir.' Biz değil! Bu nitelik bizde bulunduğunda, hiç kuşkusuz, makama hakkını vermiş oluruz.

Bu makamdaki uykusuz kaldığında, ona Allah'ın gözüyle uykusuz kalmak yaraşır. Allah onun korumasını bildiği bir koruma yapar, yoksa dolaylı koruma yapmaz. Çünkü Allah Teala'nın her ayn'ın suretini koruduğunu görmüyoruz, aksine gerçekleşen bundan başkasıdır. Bu ise mutlak korumadır. Öyleyse korumak, zannedildiği gibi, varlıkların suretlerinin korunması değildir. Bu makam sahibi, salt koruma (eylemine) ve korunana bakar. Korunan başkalaşma ve değişme âleminden bir şey ise, bu durumda onda başkalaşma ve değişmenin de korunması gerekir. Korunan şey değişmeyen ve başkalaşmayan bir şey ise, zâtının hak ettiği şeyi onda korur.

Bu makam sahibi, varlıkların mertebelerine bakar. Onun uykusuzluk esnasındaki koruması, bu âlemin mertebesinin gereği olan şeye göre gerçekleşir. Bu makam sahibi, o türün şahıslarının gayelerine ise bakmaz, çünkü iki zıt bir araya gelmez. Durağanlık belirli bir durağanda

korunmayı istiyorsa, onun buna olumlu karşılık vermesi mümkün olmaz. Çünkü durağana Allah halini durağanlıktan namaz için veya bir meşru emir için veya ihtiyacını gidermek gibi doğal (bir nedenle) ayağa kalkmayla değiştirmek emretmiştir. Bu ise, başkalaşarak ve hareket haline geçerek meydana gelebilir. Aynı şekilde, hareketliye de durma emri yönelebilir. Burada koruyucu ise, onda başkalaşma hükmünü korur. Söz konusu şeyde bu hali korumadığında ise, uykusuz kalmamış ve kaimlik özelliğiyle nitelenmemiş demektir. İşte uykusuzluk makamı ve hali bunu gerektirir. Anla! Çünkü uykusuzluk, ayrıntılarından konuşmaya kalksaydık, alanı geniş bir konudur. Ancak her makamın ve halin zorunlu yönlerine genel bir şekilde ima etmekle yetiniyoruz. Bu sayede yarar sağlanır ve konunun içerdiği ayrıntılara değinilmiş olur. Söz ettiğimiz hususları araştırdığında, maksadı yerine getirdiğimizi görürsün.

Doksan Altıncı kısım sona erdi, onu 'Uyku' hakkındaki doksan dokuzuncu bölüm ile doksan yedinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSAN YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

DOKSAN DOKUZUNCU BÖLÜM

Uyku Makamı

Uyku bir işi toplar ki, onu toplayamaz
Uykudan başkası; hakkında düşün ve ibret al

Hayalin bir hükmü ve otoritesi vardır
Mana ve suret şeklinde iki varlık üzerinde de

Uykunun dışında algılanmaz
Ya da suret mertebesinde ortaya çıkmaz

Mertebesi Sad'a -Sin değil- özgüdür
O gayb'teki suretleri ihata eder

Keyfiyetsizi uyku gelir ve sınırlar
Keyfiyet ve nicelikle, ifade etmek üzere

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Uyku, kulu duyu âlemini görmekten berzah âlemini görmeye götüren bir haldir. Berzah (ve hayal) âlemlerin en kâmilidir ve ondan daha kâmili yoktur. Berzah, âlemin kaynağının aslıdır. Gerçek varlık ona ait iken o bütün işlerde de hükümrandır. Anlamlara beden giydirir, kendi başına var olmayanı

kendi başına var olana döndürür, suretsizi suret sahibi yapar, imkânsızı mümküne dönüştürür, işlerde dilediği şekilde tasarruf eder.

Berzah (hayal) bu serbestliğe sahip iken -ki o Allah'ın yaratıklarından biridir- Yaratan'ın nasıl olduğunu zannedersin? O, hayali yaratan ve ona bu gücü verendir. Hal böyle iken Allah hakkında nasıl olur da 'sınırlılık' hükmü vermeye niyetlenir ve 'Allah imkânsıza güç yetiremez' dersin. Hâlbuki Allah'ın yaratıklarından biri olan hayalin imkânsıza güç yetirebildiğini kendinden biliyorsun. Hayalin beden giydirip ayaktaki şahıslar şeklinde sana gösterdiği anlamlardan kuşku duymazsın. Allah, bir takım arazlardan ve suretlerden ibaret olan Âdemoğullarının amellerini de böyle getirir. Bunlar, adaleti yerine getirmek üzere, terazilere konulur. Ölüm dış varlığı olacak şekilde getirilir. Hâlbuki ölüm bir araz değil, nispet, iki şey arasında belli bir şekildeki ayrımdan ibarettir; bu iki şey, cisim ve ruhtur. 'Ölüm parlak -yani beyaz- bir koç şeklinde getirilir.' Kastedilenin onun son derece belirgin olmasıdır. Bu nedenle onu 'parlak' diye niteledi ki kastedilen beyazlıktır. Böylelikle bütün insanlar onu ölüm olarak tanır. Bu ise, güç yetirilen bir imkânsızdır.

Aklın Allah hakkındaki hükmü ve bozuk te'vili nerede kalmıştır? Cennet nimetleri ve meyveleri de böyledir. Nitekim Allah bu nimetler hakkında *'Kesilmez ve engellenmez'*[317] demiştir. Böylelikle senenin mevsimleri hakkında bilgisi olmayan cahiller bu ayeti şöyle te'vile kalkar: Meyve zamanın sona ermesiyle tükenir. Sonra diğer sene tekrar ortaya çıkar. Cennet meyvesi ise, sürekli yaratılır ve kesintisizdir. Onların bu meselede bilgilerinin ulaştığı yer burasıdır. Bize göre ise Allah'ın söylediği gibidir: *'Kesilmez ve engellenmez.'*[318] Çünkü Allah bizim için orada 'kıtf' ve 'tenavül' diye isimlendirdiği rızık yaratmıştır. Nitekim Allah cinler için kemiklerde rızık yaratmıştır, halbuki kemikten bir şeyin eksildiğini görmeyiz. Biz -kuşkusuz- cennet meyvesinden 'sarkan kıtf' yeriz. Bununla beraber meyve ağaçtaki yerindedir ve varlığı ortadan kalkmaz. Çünkü cennet, orada oluşan şeyler için beka diyarıdır. Öyleyse cennet, yok etme yeri değil, tekvîn yeridir.

Cennet çarşısı da böyledir. Kendi suretimiz üzere kalmakla birlikte, cennet çarşısında dilediğimiz suretlere gireriz. Ailemiz veya tanıdıklarımız bizi yine tanır. Halbuki eski görüntümüz üzere kalsak bile, o es-

nada yeni bir elbise giydiğimizi biliriz. Burada akıllar ve akledilir neredir?

Allah'ı ancak Allah bilir, ibret alınız!
Yoksa fikre bağlanan akıl O'nu bilemez

Allah kendisini uyumak özelliğinden tenzih ettiğinde şöyle buyurdu: *'Onu uyku ve dalgınlık almaz.'*[319] Yani berzahları görmesi kendisini duyu âlemini görmekten veya berzahlarda ve onun hükmü altında gerçekleşmeksizin maddelerden soyut anlamları görmekten alıkoymaz. Allah bazı kullarına bu idraki ihsan etmiştir. Bununla beraber kul, 'uyumamak' özelliğiyle nitelenmez ki dünyada ve dünyevi yaratılış esnasındaki hali kastediyorum. Ahirete gelirsek, cennetlikler cennette uyumadığı gibi âlemden hiçbir şey de onlara gizli kalmaz. Her âlem bulunduğu mertebede onlar tarafından görülür. Bununla beraber onlar, uykuyla nitelenmezler. 'Falanca uyudu ve şunu gördü' denilir. Yani, onun tersini gördü. Bu 'mâne' kelimesinden gelir ki, yaygın kullanımda yalan söyledi demektir. Çünkü bilgi süt olmadığı gibi Kuran da bal değildir. Fakat uykuda bunlar öyle görülür. Kemale erdiğinde ise, anlamlar mertebesinde onu bilgi olarak görürken berzah âleminde ise aynı şeyi süt olarak görürsün. Halbuki o, o'dur, başka bir şey değil!

Sana öğrettiğimiz şeyi iyice öğren! Söylediklerimizle seni ebedi bir rahatlığa ulaştırdık. Kuşkusuz ki sana Hakk'ın bizden isteği mârifeti açıkladık. Bu bölümde ima ettiğimiz şeyi kesin olarak öğrendiğinde ise, Şeriatın Kitap ve Sünnette getirdiği kadîm-hadîs bütün ilahi nitelikleri öğrenmiş olursun. Akıllar ise o nitelikleri bu algıdan noksan kanıtlarıyla reddederler. Hakk'ın varlığının bilinmesi, fikir gücü ve delil sahibi olması yönünden akıllarca idrak edilebilir. Hakk'ın kendiliğindeki durumunun bilinmesi ise vecdin (vücûd) her idrake kendi âleminde verdiği bilgidir. Öyleyse sadece Hak ve (Hakk'a) isabet eden vardır. Tavırları yaratan, uykuya gece ile gündüzü yerleştiren, hükümleri indirip onları -özet bir şekilde değil- ayrıntılı olarak belirleyen Allah münezzehtir! 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Uyku, unsurlardan türeyenlerde doğanın hükümlerinden biridir. Ahiret yaratılışı ise, unsurlardan türemez. Aksine o, doğanın türeyenlerinden biridir. Bu nedenle (ahiret ehli), tıpkı melekler ve unsurlardan

soyut varlıklar gibi, uyumaz ve uykuyu kabul etmezler. İnsanın dünya hayatındaki yaratılışı örneksiz olduğu gibi ahiretteki yaratılışı da örneksizdir. Binaenaleyh ondan önce onun suretine göre olan kimse ahirette ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle ayette *'Sizi önce de yarattığı gibi'*[320] demiştir. Kastedilen örneksiz yaratmadır. *'Döneceksiniz.'*[321] Yine örneksiz bir şekilde, ki kastedilen ahiretteki yaratılıştır. Başka bir ayette ise *'İlk yaratılışı öğrendiniz, hatırlamıyor musunuz?'*[322] denilir. Yani onun önceki bir örneğe göre gerçekleşmediğini öğrendiniz. Öyleyse fuadını (kalb) aç, katığını bollaştır. Çünkü yaratılıştan ayrılma halindesin: Ondasın, ama O'nda değilsin!

YÜZÜNCÜ BÖLÜM

Korku Makamı

Miskin! Kork Allah'tan, eğer mümin isen
İtirazcının emre karşı otoritesi gelince

Barışa yanaşırlarsa, yanaş sen de ve ulaş
Barış ile emir âleminde yüce mertebelere

Bunu ben demedim, Allah onu öğretici olarak söyledi
En sağlam zikir Kuran'da dediği gibi

Allah sana yardım etsin ve seni korusun, bilmelisin ki, korku ilahilerin makamıdır. Allah ismi ona aittir. Çünkü o, hüküm bakımından çelişiktir. Korkan, perdeden ve perdenin kalkmasından korkar. Perdeden korkar, çünkü korkuda O'ndan perdelenme bulunduğunu bilmez. Perdenin kalkmasından korkar, çünkü perde kalktığında kendi varlığının da ortadan kalkacağından korkar. Bu durumda yarar kaybolur ve mutlak güzellikle haz alma ortadan kalkar. Perdelinin ayeti *'Hayır! Onlar rablerinden o gün perdelidir'*[323] ayetidir. Burada kınama vardır. Bu konudaki hadisi ise Hz. Peygamber'in perdeler hakkında söylediği 'perdeleri

açsaydı' veya 'perdeleri kaldırsaydı, yüzünün parıltıları gözün gördüğü bütün yaratıkları yakardı' hadisidir. Bu makama en yakın bir ifade ise şu deyimdir:

Gelirken ve ayrılırken geceye benzer
Gecenin kısalığından değil uzunluğundan şikâyet ederim

Öyleyse korku makamı, hayret ve vakfe (durma) makamıdır. Bu makam sahibi adına tercih edilecek bir şey ortaya çıkmaz. Bunun nedeni, her yanın şahidinin onun nezdinde bilfiil bulunmasıdır. Bu korkudan başkasına bağlanma korkusuna çıkan kimsenin korkusu makam değil, korkudur. Çünkü bunun dışındaki hiçbir korku bu hükme sahip değildir. Çünkü makam, ilahlıkta derin sübutu olan her şeydir. Bu özelliği taşımayan, makam değil, sadece haldir. Söz konusu hal, ilişmesinin ve iliştiği şeyin gelişiyle ve gidişiyle müjde veya başka bir durumla birlikte gelir ve kaybolur. Makam olan korku ise, Allah'ı bilene eşlik eden bir makamdır. Söz konusu kişi, kimin var olduğunu bilir. Bunu bilmeyene ise korkusu sırattan cennete adımını ilk attığı anın başında kendisine eşlik eder. Öyleyse korkan, tecellinin ne olduğunu ve kıyamet günü neyin görüleceğini bilen kimsedir. O, cehennem ehlinin azaplarında artan bir tecellilerinin olduğunu bildiği gibi cennetliklerin nimetlerinde artan bir tecellileri olduğunu da bilir. Cehennem ehli ise bundan perdelidir. Bu nedenle Allah 'Rablerinden' demiştir. Kastedilenler, cehennem ehlidir. Rab ise terbiye ve ıslah eden demektir.

Allah'ı zâtı yönünden bilmenin kapısı, kendisinin dışındakilere kapalıdır. Allah'ın merhamet ettiklerinin dışındaki yaratılmışlar O'nu bilemez. Mutezile (Allah'ın) görülebileceğini inkâr ederken doğru düşünmüş, fakat bu görüşlerini delillendirirken isabet etmemişlerdir. Bu konuda kanıtlarını zikretmemiş olsalardı, hiç kuşkusuz, Allah ehlinin bildiği şekilde gerçeği bildiklerini zannedebilirdik. Fakat Mutezile (görüşünü) kanıtlarken, bir arkadaşına beğendiği düşüncesini söyleyip aynı kanaate varmasını sağlayan birisi gibi hareket etmiştir. Söz konusu kimse arkadaşına vardığı görüşteki dayanağını bildirdiğinde ise, arkadaşının sevinci gitmiş ve 'delil getirirken işi bozdun' demiştir. Allah'ı böyle bilmeyen kimse, kendisinden talep edilen mârifeti de bilmemiş demektir.

YÜZ BİRİNCİ BÖLÜM

Korkunun Terki Makamı

Korkunun bilgisi yokluğa ilişince
O'ndan çekinmedim ve 'kadem (ayak)' rütbesini elde ettim

Ben varlığım! Bana eşlik edecek korku yok
Benim zıddım yokluğa mensup

Korktuğum kişinin varlığı yok
Korkuyu tezgah üstündeki et olarak bırak!

Hz. Peygamber bir duasında, 'Allah'ım! Beni nur yap' der. Allah ise, '*Allah göklerin ve yerin nurudur*'[3324] der. Tecelliler nurlardır ve nur nur ile yanmaz, fakat ona girebilir. Yani, hem cins oldukları için onunla kaynaşır. İşte bu birbirine girme ve bir olmaktır. Burada büyük bir sır vardır: Bu da, kendisine eklenip içine girdiğinde tecelli edenin nurunda artan tecelligâhın nurudur. Hz. Peygamber daha önce belirttiğimiz korku makamında durduğunda, bu makam onu 'nur' olmayı istemeye sevk etmiştir ve adeta şöyle demiştir: 'Beni sen yap ki, seni sen ile göreyim. Benim gözüm seni görmeyle kaybolmasın. Aksine sana dahil olsun. Nitekim şair Nabiğa şöyle der:

Sen bir güneş, hükümdarlar ise yıldızlardır
Güneş doğunca onlardan hiçbir yıldız gözükmez

Söz konusu yıldızların ışıkları kaybolmadığı gibi onların varlıkları da gözükmemiştir. Öyleyse onlar görülür, fakat (bir yandan) görülmez! Çünkü onlar, işin dış yönünde hüküm sahibi olan en büyük nurun perdesinin ardındadır. Yıldızların ışıklarının ise işin bâtınında hükmü vardır ve en büyük nurun içine dahil olmuşlardır. Bunu 'tealîm' bilgisinin sahipleri bilir. Onlar, yüce ve nebevi bir makam olan bu makamda en mutlu insanlardır. Hakk'ın bu makamı müminlerden perdelemesi, sadece onlara merhametinden kaynaklanır. Çünkü âlemde yaygın olan, işlerin hakikatlerini bilmemektir. Bilenler, tek tek kişilerdir. Dolayısıyla Allah insanlara bu konudaki engelleyişi nedeniyle merhamet etmiştir.

Allah'ı bilenlere ise bu makamda bir güçlük yoktur, çünkü onlar (neyi nasıl) nispet edeceklerini bilirler. Nasıl bilmezler ki? Allah şöyle der: '*Her göğe emrini vahyetti.*'[325] Kastedilen her göğün verdiği âlemdeki etkiler ile ilgilidir. Nitekim her araç kendisini kullanan kimseye ne yapacağını verir (bunu belirler). Yapım ise alete değil yapana aittir. Bunu bilmelisin! Gücünün verdiği şeye göre hareket etmelisin. Vesselam!

Arkadaşlarımız bu makam sahibi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Bu kişi Hakk'ın tuzağından emin midir, değil midir? Müjdeyle birlikte ise emindir ve bu kesindir. Kastettiğim, Allah'ın tuzağından emin olduğuyla ilgili bir müjde gelmesidir. Bir takım nedenlerden dolayı, bu makam hakkında şimdiye değin söylediklerimden fazlasını açıklayamam. Bu hususta kendi görüşümü de sadece 'müjde' hakkında söylediğim kadarıyla izah edebilirim. Çünkü müjde hakkında söylediğim, akıl ve şeriatın delaletiyle kesin ve gerçekleşmiş bir hususdur. Cennet bu makam sahibi adına bir şekilde öne alınmışsa, bunun değiştirilmesi mümkün değildir. Öyleyse onun adına emniyet gerçekleşmiş ve sahih olmuştur. Bu hal onun adına gerçekleşmediğinde ise, onun durumunu en iyi Allah bilir!

YÜZ İKİNCİ BÖLÜM

Ümit Makamı Hakkında

Ümit ve korku aynı hükme sahip
Bir bilgiyle sarıl ümide

Öyle bir makamdır ki o bilinmez
Rahman'ı bilen ve (O'ndan) anlayandan başkasınca

Ümit varken haz alınır, yitirilince
Korkuyla aynı etkiye sahiptir

Senin ümit ettiğin şey yokluktadır
Onu yitirince tasa içinde olma!

Ümit, sende bulunmayanla ilgilidir. Bu makam, sahibinin gerçekleşmiş ve bilinçli bir saygı ile kuşkunun giremediği sabit bir bilgiye muhtaç olduğu korkulan bir makamdır. Çünkü ümit, yolun kendisinde değil, yol tarafındaki bir makamdır. Altında derin bir çukur vardır ve en küçük bir sallantıyla sahibi yoldan düşer. Ümit, âlemin nimetteki bekasının bağlı olduğu daimi hayat yolu üzerindedir. Ümit, bu hayat yolunda can çekişme esnasında otoritesi ortaya çıkması gereken bir makamdır. Bundan önce ise, ümit sahibinde -gerçek mümin ise- korkuyla ümidin hükmü eşit ölçüde bulunmalıdır. Allah Teala kutsi bir hadiste şöyle der: 'Ben kulumun bana olan zannı üzereyim, hakkımda iyi zanda bulunsun.' Aynı şekilde kişi -Rabb'i hakkında değil- nefsi hakkında suizanda bulunmalıdır. Ölüm esnasında ise sadece Rabb'iyle ilgilenip O'nun hakkında iyi zanda bulunarak -dünya hayatındaki durumunun aksine- nefsi hakkındaki kötü zandan büsbütün yüz çevirmelidir.

Allah ehlinden istenilen ümit, (içinde bulunduğu) vaktinin talep ettiği ümittir, çünkü ümit edilen, o esnada yoktur ve bu nedenle ümit sahibinin (sahip olmadığı bir şeyle ilgilendiği için, içinde bulunduğu) vaktin hükmünü ihmal etmesinden korkulur. Ümidi (içinde bulunduğu) vaktin talebiyle ilgili olan kişi ise zorunlu olarak vakit sahibidir ve 'vakti karşısında edepli davranmayanlar divanına' (adı) kaydedilmez. Sonra, onun vakti üç durumdan birisinden yoksun değildir: Ya razı olunan bir vakit sahibidir. Bu durumda ümidi, vaktin razı olunuşunun talep ettiği şeydir. Vakti razı olunan değil veya mubahlarda olduğu gibi razı olunan veya olunmayan bir şey değil ise, ümidinin konusu, razı olunan şeylerle ikinci nefeste veya ardından gelen zamanda bu hali kendinden uzaklaştırmaktır. Bu özel ilginin dışına çıkan ümit, yoldaki bir makam olan ümit değildir.

Ümit, dünya ve ahirette (sâlike) eşlik eden makamlardan biridir ve (ölümle) kesilmez. Çünkü insan, her nerede olursa olsun, iş sona ermeyeceği için, daima (bir şey) yitirebilir. Biz geleceği yitirenden söz ediyoruz, geçmişi yitirene gelirsek, geçmiş geri dönmez. Dönseydi, varlıkta herhangi bir şey tekrarlanmış olurdu. İlahi genişlik (ile çelişeceği için), varlıkta tekrar yoktur. Kaçırılan geçmiş bir fiil, razı olunan bir şey ise -ki geçmiş dönmez- onun (istilzam edeceği) neticeyi sahibi -dünya hayatında onu yerine getirmiş gibi- ahirette devşirir. Bazen ümit, kaçırılan şeyin elde edilmesiyle ilgili olabilir. Bu durumda ümit, söz konusu şey

kaçırılmamış olsaydı insan adına gerçekleşecek yararla ilgilidir. Bu durumda o şey var olmuş da ortadan kalkmış gibi, ümit sahibi adına gerçekleşmiş sayılır. Ya da, ümit olmadan o şeyin kendisi onun asına gerçekleşmiş sayılır. Çünkü insan başlangıçta onu yapmamıştır. İşte bu, ümidin gücünün son noktasıdır.

Hz. Peygamber dünya iyiliklerinden (mal ve bilgi) yoksun iken onlara sahip insanların sahip oldukları şeyi Allah'a itaat için kullandıklarını gören ve aynı şeye sahip olup onlar gibi iyilikler yapmayı temenni eden biri hakkında şöyle der: 'Her ikisi de aynı sevaba ulaşır.' Bu kişi ameldan mahrum kalmış, fakat temenni sevabını elde etmiş, ameli kaçırmayan kişiyle eşitlenmiştir. Hayır! Hatta ondan daha kazançlıdır. Çünkü amel sahibi sorguya çekilecektir: *'Doğrular doğruluklarından sorguya çekilecektir.'*[326] Temenni eden ise sorguya çekilmeyecektir, çünkü bir şey yapmamıştır. Bu ise, Allah'ın kendisine temenni ettiği şeyi vermediği kimseler için geçerlidir. Allah ona temenni ettiği şeyleri verirse, ne bu makama ne de bu sevaba ulaşabilir. Onun hükmü, Allah'ın kendisine verdiği şeylerdeki davranışına geçer ve temenni eden adına ahirette bir iz kalmaz. Onunla iyilik yaparsa, kendisine aittir; başka bir şey yaparsa, (ilahi) iradenin hükmü altındadır.

Sûfilerin ümidi, günahkârların Allah'ın rahmeti hakkındaki ümitleri değildir. O başka bir ümittir ve bir makam değildir. Biz, makam olan ümitten söz etmekteyiz. Bazılarına göre ümit, ilahi bir makamdır ve bu konuda ayetlerin dışında (geçen) 'Belki, umulur ki' gibi Allah'a ait ifadelerden delil getirirler. Bu nedenle şekilci bilginler ümidi vacip saymıştır.

YÜZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ümidin Terki

Ümide bel bağlama!
Ümit seni umut üzerinde bırakır

Kurtuluşun için sadece Rahman'a yakar!
Çünkü mutlu iltica edendir

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Bu makam sahibi, ilahi mertebenin talebi ve kulluktaki zayıflığı bakımından kendisini görmesidir. Söz konusu zayıflık *'Gücünüz ölçüsünde Allah'tan sakının'*[327] ayetinde kula emredilen takvanın hak ettiği şeyi yerine getirmek veya insanın bütün gücünü sarf etmesiyle ilgilidir. Bu bizim açımızdan böyledir. Rabliğin kulluk karşısındaki hakkına gelirsek, Allah Teala *'Allah'tan hakkıyla sakının ve ancak müslümanlar olarak ölün'*[328] buyurur. Başka bir ayette ise *'Onlar bu işte bir şeye sahip değildir'*[329] denilir. Bu iş ile onların irtibatı kesilmiştir. Bu ise, zor bir makam ve çetin bir haldir.

Ümidi terk eden kimse, imanın yarasını terk etmiştir. Çünkü iman iki yarımdır; korku ve ümit. Her ikisi de yoklukla ilgilidir. Bilgi meydana geldiğinde, varlık meydana gelir ve yokluk kaybolur. Bilgi de imanın hükmünü ortadan kaldırır. Çünkü kişi bu esnada iman ettiğini görmüş ve bilen haline gelmiştir. İman taklittir ve taklit bilgiyle çelişir. Haber veren kişi -mümine göre- masum olsa bile, sözünde yalan bulunabilir ve haber verişinde seninle onun arasında herhangi bir vasıta da yoktur. Çünkü onun yalan ve hatadan masum olduğuyla ilgili delil -ki sen bu konuda basiret, yani bilgi sahibisin- onun Allah'tan verdiği şeye yayılır. Bu durumda onun verdiği haber sende -taklit değil- bilgi haline gelir. Günümüzde bu durum, özel anlamda keşf ve vecd (ehl-i keşf ve'l-vücûd) ehlinde gerçekleşebilir. (Bilgiyi) rivayetten elde edenlerin buna ulaşması mümkün değildir. Te'vilin giremediği nassı (vahiy) Hz. Peygamber'in ağzından doğrudan dinleyen sahabe ile keşf ve vecd ehli arasında fark yoktur. Binaenaleyh, delillerini zikrettikleri sürece onlar -taklitçi olmayan- bilginlerdir. Herhangi bir vakitte delillerinden habersiz kaldıklarında ise, vasıtalar ortadan kalkmış olsa bile, taklitçilerdir.

Eşya hakkındaki delilin Rabb'in olsun! O'ndan gafil kalma. Çünkü bu durumda sen bilgi sahibi olursun. Bilgi ise, Allah nezdinde bulunan şeylerin en üstünüdür. Bu nedenle Allah, peygamberine -herhangi bir niteliği değil- sadece bilginin artışını (dilemesini) emretmiştir. Öyleyse maziyi, şimdiki zamanı ve gelecek zamanı bilen kimse için yokluk kalmayacağı gibi onun için ümidin ilgili olacağı bir şey ve dolayısıyla ümit de kalmaz. Şair şöyle der:

Sakındığımdan tasalanırım
Yerleştiğinde ise ne diye tasalanayım

Elde etmek istediğimi arzularım
Yittiğinde ise ne diye tamah edeyim!

Bu iki mısra, vukuundan korkulan şeyin gerçekleşmesi, gerçekleşmesi umulan şeyin yitmesiyle 'korku ve ümidi terk' halini kendinde toplar. Bu, ümit hakkında doğru olsa bile, makam olan ümit için geçerli değildir. Çünkü ümit makamı, geçmişin yitirilmesiyle ilgili bir korku taşımaz. Korku, mazi olmuş sebebinin yitirilmesi nedeniyle, geleceğin yitirilmesine dönüktür.

YÜZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hüzün Makamı

Hüzün, bineği zorluk, gayesi de gidişidir
Allah hüzün sahibini dost edinir

Hüzünlünün kalbi burada, direkleri güçlenir orada
Senden hedeflenen amaç ise orada

Teklif diyarı sevincin olmadığı bir yer
Allah sevinçli insanı sevmez

Hüzün, aşırı zorluk ve güçlük anlamındaki hazn kelimesinden türetilmiştir. Adamda 'huzûne', huylarındaki zorluktur. Hüzün yitirilen şey hakkında olabilir. Yitirilen mazi geri dönmez, benzeri döner. Döndüğünde ise bilfiil bulunduğu kimse yitirilmiş ve geçmiş olan benzerini hatırlar. Bu hatırlama ise, özellikle nefesleri gözetmek isteyen kimsede olmak üzere, kulun kalbinde bir üzüntü meydana getirir. Nefesleri gözetmek, ulaşılması güç bir makamdır ve Allah adamlarından müşahede sahipleri için gerçekleşebilir. İşin bütünü elde etmek imkân dahilinde

değildir. Dolayısıyla yitirmek kaçınılmaz olduğu gibi hüzün zorunludur.

Bu diyar ve bu yaratılış gaflet yeridir. Burada huzur, ancak bir çabayla ve huzuru talep ederek gerçekleşebilir. Ahiret hayatı ise öyle değildir. Bu nedenle Allah bizden nefslerimizi hayatta huzur sahibi -huzuru isteyen değil- olabilecek şekilde başka bir şekilde inşa etmemizi ister. Allah'ın bizden istediğini yerine getirebilir miyiz, getiremez miyiz? Allah'ın yerine getirme gücünü bizde yaratmadığı ve güç yetiremeyeceğimiz bir şeyi bizden dilemesi imkânsızdır, çünkü O 'Hakîm'dir. Öyleyse Allah, bu isteğinde bizde (onu yerine getirebilecek) rabbani bir güç bulunduğunun bilgisini de vermiştir. Fakat güce mazhar olmamız bakımından, her mümkünde kendisini uygulamaktan eksik bir şekilde, onu elde ettik. Bu nedenle Allah'tan yardım istedik ve Allah da bize '*Ancak senden yardım dileriz*'[330], 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur' demeyi emretti. Bunu müşahede eden kimsenin hüznü hiçbir zaman sürekli olmaz.

Hüzün, kula yükümlü olduğu sürece (dünya hayatında) eşlik eden makamlardan biridir. Ahirette ise cennete girilinceye kadar sürer. Ahirette pişmanlık hüznü vardır, yoksa büyük korku hüznü yoktur. Korku bütünüyle kalkar. İnsan uyulanlardan ise, uyanları hakkında duydukları korku kendilerine eşlik eder. Bu insanlara örnek olarak peygamberleri verebiliriz. Hüzün dünyada kalpten kaybolduğunda, zıddı gerçekleştiği için yok olur, çünkü kalp boş kalmaz: Dünya hayatı, kendisinde bulunduğu kimseden Hakk'ın sevgisini dışlayacağı için, sevinç yeri değildir. Hüznü ise sadece bilgi giderebilir. Bu durum '*Bununla sevinsinler*'[331] diye ayette dile getirilmiştir. Öyleyse hüzün bilgiyle birdir: Üzüntü duyulan şeyin kalkmasıyla ortadan kalktığı gibi üzüntü duyulanın kaybolmasıyla da gider. Bilgi de bilinenin şerefiyle değer kazanır. Hüzün, ulaşılması güç bir makamdır. Yaratıkların pek azının ulaştığı bu makam, kâmil insanlara aittir.

YÜZ BEŞİNCİ BÖLÜM

Hüznün Terki

'Hak her şeye yaratılışını verdi ve sonra açıkladı'
Yitirilmiş bir şeyi göremezsin, öyleyse üzülmek beyhude!

Hüzün yitirilen için gerçekleşen bir haldir
Artık onu taşıma, çünkü o yaratıkların özelliğidir

Hüznü terk, bir makam değil, haldir ve kalplerin harap olmasına yol açar. Onun dürülüşünde ise, ârif olanın dışındakiler için ilahi bir tuzak vardır. Çünkü hüzün makamından sadece niteliklerin kendinden olumsuzlanması makamına yerleştirilen kimse çıkabilir. Ebu Yezid'e, 'Nasıl sabahladın?' diye sorulmuş. O da 'Ne sabahım ne akşamım var, bunlar nitelikle sınırlanan kimse için olabilir, benim niteliğim yoktur' diye cevap vermiştir. Ebu Yezid bu sözü kendisine halden soran 'nasıl' sorusu sorulduğunda söylemişti. Nasıl, dört temel soru edatından biridir. İlahi nispetlerden ona ait olan şey *'Ey insanlar ve cinler! Sizin için boşaltacağız'*[332] ayetidir -Kisai'nin kıraatine göre-. Başka bir ayet ise *'O her gün bir iştedir'*[333] ayetidir. Allah teraziyi yükseltir ve alçaltır. Bunlar, Hakk'ın eylemlerinde 'nasıl' sorusunun bağlamıdır.

Ebu Yezid ise, bu sözüyle kendini övme niyetinde değildi, sadece durumunu açıklamak istemişti. Çünkü sabah ve akşam, Allah'a aittir, Ebu Yezid'e değil! Allah nitelikle sınırlanandır. Doğal kul ise, nitelikle değil, sabah ve akşam ile sınırlanandır. Bu nedenle Ebu Yezid niteliği reddetmiş ve 'Benim niteliğim yoktur' demiştir. 'Sabah akşam rızıkları oradadır.' Öyleyse sabah ve akşam onu sahiplenir. Ebu Yezid'in ise onlar üzerinde bir sahipliği söz konusu değildir. Çünkü sabah ve akşam, nitelikle sahip olurken Ebu Yezid'in söylediği gibi herhangi bir niteliği yoktur. Bu makam hakkında bilgisi olmayan kimse, Ebu Yezid'in bu sözüyle ilahlık tasladığını zanneder. Halbuki Ebu Yezid böyle bir niyette değildi. Aksine o, bu gibi sözlerindeki böyle bir yorumun kendisine nispet edilmesinden münezzehtir! Ebu Yezid'in buna benzeyen 'Bir zaman güldüm, bir zaman ağladım, şimdi ne gülüyorum ne ağlıyorum' ifadesini bizim söylediğimize aykırı olarak 'ilahlık taslamak' diye yo-

rumlayan kimse şunu bilmelidir: Bir tecelli vardır, güldürür. Bu yolda gülme ehli olanlardan sadece bir insan gördüm ki adı Ali es-Selavî idi. Onunla yolculuk ettim ve Endülüs'te yolculukta ve yolculuk dışında kendisiyle arkadaşlık ettim. Tıpkı kendinden geçmiş gibi, gülmekten bıkmıyordu. Ancak belirli vakitlerde kendine geliyordu. Hiçbir zaman kötü bir şey söylediğini görmedim. Ağlayanlara gelirsek, onlardan da birini 586 yılında İşbiliyye'de görmüştüm. Adı Yusuf el-Muğavir el-Cella idi. Bizimle dolaşır ve hallerini bize anlatırdı. Korkusu çoktu, gözyaşı kesilmezdi. Gülen kişiyle arkadaşlık ettiğim zamanda onunla da arkadaşlık ettim.

Ebu Yezid'in bu iki makamdan onların arasındaki makama geçmesine gelirsek, karşıt şeylerin bir kısmının arasında orta var iken bir kısmının arasında orta yoktur. Bu kısma örnek olarak, olumlama ve olumsuzlamayı verebiliriz. Bunların arasında orta bir (durum) yoktur. Varlık ve yokluk arasında ise orta vardır. Sıcak ve soğuk arasında da orta vardır. Ortadaki, kendilerinden farklılaşmasını sağlayacak şekilde her iki uçtan bir özellik almasıyla gerçekleşir. İnsan güldürücü veya ağlatıcı bir sebep arasmda bulunmadığı da olabilir. Örnek olarak Allah ehli için susma makamını verebiliriz. Böyle biri ne güler ne de ağlar! Onun niteliği, her iki nedenden de soyutlanmış olan susmadır. İşte Ebu Yezid bu sözüyle kendi durumunu bildirmek istedi, yoksa övünmek amacında değildi.

YÜZ ALTINCI BÖLÜM

Tasavvuf Yolunda Hedeflenen Açlığın Bilinmesi

Açlık beyaz ölümdür
Hidayetin alametidir o

Sersemletmediği sürece
Bir ilaç ve şifadır açlık

Onu riyazetinde uygula
Başarılı ve mutlu olursun!

Açlık, yani adet açlığı, Allah ehlinin süsüdür. Bu anlamıyla açlık, beyaz ölümdür. Çünkü Allah ehli yollarında dört ölüm kabul etmişlerdir ki birincisi budur. İkincisi ise, yeşil ölümdür. Yeşil ölüm, tanınmak amacıyla değil, zahitlik gereği yamalı elbise giyinmektir. Müminlerin emîri olduğu halde, Ömer b. el-Hattab'ın giydiği on üç yamalı bir elbisesi vardı. Bir tanesi de deri parçasıydı. Üçüncüsü ise, siyah ölümdür. Siyah ölüm, eziyete tahammül demektir. Dördüncüsü ise, kırmızı ölümdür. Kırmızı ölüm ise, arzularında nefse karşı koymaktır ve özellikle Melamilere aittir.

Bu yolda istenilen açlık, doğanın fazla (ihtiyaçlarını) azaltmak ve gereksiz hareketten durağanlığa geçmek üzere sâlikler için 'ihtiyarî açlıktır'. Sâlik 'yükselirse', (hiçbir şeye muhtaç olmamak anlamındaki) samedanî nitelik istediği için yükselir. Bize göre -sûfilerin geneline (kavm) göre değil- açlığın tanımı, bir gün oruçtur; artırılırsa, seher vaktine kadar olabilir. İradeye bağlı ve dince belirlenmiş açlık, budur. Allah'a giden yolumuz, dince belirlenmiş yol olabilir. Allah bir günlük orucu yaratıklarında maslahat ölçüsü yapmamış olsaydı, onu bu ölçüde belirlemezdi. İnsan daha fazla ilave yaptığında, açlığın kuldaki yararlarını Rabb'inden iyi biliyor olamaz ve böyle bir şey edepsizliğin zirvesidir. Kul gecelerken ve fena halinde yedirilen ve içirilenlerden olup bunun etkisini gücünde, akıl sağlığında ve mizacının korunmuşluğunda buluyorsa, dilediği kadar (orucu) uzatabilir, çünkü o aç değildir. Biz ise açlıktan söz ediyoruz. Kulu bir hal ve yemek ile arasına giren güçlü bir vârid kuşatabilir. Buna örnek olarak Ebu İkal'i verebiliriz. Bu durumda kul bir yarar elde etmişse, maksat gerçekleşmiştir; yarar elde etmemişse, bu açlık, hastalık ve doğal illettir. Böyle birinin doktora başvurması gerekir. Sûfiler 'açlık' derken bunu kastetmezler.

Büyüklerin açlığı ise zorunlu açlıktır. Çünkü açlığın meydana getirdiği sonuç, onlar adına meleke haline gelmiş olabilir. Bu meleke ne açlık ne tokluk anında onlardan ayrılmaz. Bu nedenle yapılması gereken, azaltmaktır ki o da ancak helalden olabilir. Azaltmanın amacı, ya ibadetlerde daha dinçlik kazanmak veya hesabı hafifletmektir. Hz. Peygamber 'Bu günün nimetinden sorguya çekileceksiniz' buyurdu. Kaste-

dilen hurma ve sudan başkası değildir! Kendisini ise topluluğa katmamıştır, çünkü Allah'ın Süleyman (Peygamber) meşrepli bazı kulları vardır ki, onlar hakkında *'Bu bizim ihsanımızdır, hesapsız olarak onu (elinde) tut veya ver'*[334] buyurur. Onlar bu ümmet içinde yetmiş bin kişidir. Hz. Peygamber kendilerini betimlemiştir ve bu konudaki rivayet sahihtir. (Hz. Peygamber'in) hadiste belirttiğine göre, Ukaşe de onlardandı.

Doğru hareket eden sâlik, dince belirlenmiş ölçüye ilave yaparak kendini bîtab düşürmemelidir. Çünkü (Peygamber'e) uyarak bir ameli yapmamak, bidat çıkararak bir işi yapmaktan hayırlıdır. Biz (Peygamber'e) uyduğumuzda, aslın hükmüne göre hareket ederiz, çünkü varlığımız, bizi var edenin varlığına uyar. Bu mertebeyi bilenler de buna göre davranmalıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Şeytan Âdemoğlunda damarlarındaki kan gibi dolaşır. Açlık ve susuzlukla onun geçiş yerlerini daraltınız.' Bilginlerden veya Allah ehlinden hiçbiri, Hz. Peygamber'in bu hadiste orucu ve -visal orucu tutan kimse için- sahurda veya -iftar vakti oruç açanlar için- iftarda sünnet olduğu üzere yemeği azaltmayı kastettiğinde görüş ayrılığına düşmemiştir. Hz. Peygamber, Âdemoğluna belini doğrultacak bir kaç lokma yeterlidir buyurdu. Mürit, Allah'a giden yolu onun adına belirleyenin sünnetini aşmaz.

Sana nasihatimi yaptım! Delillendirdiğim meselenin değerini -şayet nasip olursa- sonuçları ortaya çıktığında anlayabilirsin. Oruç tutmadan aç kalma! Bu, dince belirlenen yolun dışındadır. Bunun sebebini ise orucun sevabını belirten hadis yapma, çünkü o sana değil, amele aittir. Nefsi bırak da bu konuda ahirette kendisine ait sevabın peşinden o koşsun. Çünkü nefste bunu talep eden vardır. Sen ise (düşünen nefsin karşılığı olan) ilahi sır ve emir kaynaklı ruh vasıtasıyla hayvanî nefsin talep ettiği bu istekten uzaklaşırsın. Bu (tasavvuf) yolun ehlinden yanılanlara katılma. Onlar, şakirtlerine oruçsuz açlığı talim eder veya oruç tutturup güneş batmazdan bozdururlar. Bu, onların bir hatası ve Allah yolu hakkındaki bilgisizlikleridir. Bu davranışla nefse karşı koymayı amaçlamışlarsa, onun yeri burası değildir. Sâlikler nefslerine belirli bir şekilde, belirli bir tarzda ve Allah ehlinin bilebildiği doğru bir mizana göre yiyecekleri saptamada karşı çıkmalıdır. Nefs kendisinin belirlediği özel bir yemeğe yöneldiğinde, sevmediği yemekleri ona yedirmelisin ki, Allah'ın nimetlerinden hiçbirini nahoş bulmasın. Ben de belli bir süre böyle davranmıştım. Daha önce yiyemediğim ve nefsimin dışladığı her şey,

bana lezzetli gelmeye başladı. Yemeği azaltmak da böyledir ve nefse en çetin gelen işlerdendir. Bu ise, nefsin bir şeye (yemeye) başlayıp da tam olarak doymasını engellemektir. Başarıya erdiren Allah'tır! O'ndan başka Rab yoktur.

YÜZ YEDİNCİ BÖLÜM

Açlığın Terki

Açlık kula ne kötü döşek!
Peygamber sözü bu, onu geçersiz sayma

Tanımında sûfiler hataya düştü
Bir ölçü ve kıstas da koyamadılar

Açlığı benimseyen, hakikatini bilemedi
İnsanlara söylediğiyle onları yanılttı

Alışkanlık açlığı övülür, görmedim
Bunun kullanımında bir beis

Doğanın açlığı ise kötülenir
Ona uyan muhakkik de görmedim

Sûfilere göre 'açlığın terki', tokluk demek değildir. Açlığın terki, nefse hakkı olan besini vermektir. Allah onun mizacının düzgün kalmasını ve yapısının ayakta durmasını besine bağlamıştır. Bu hal sahibi açlık hissettiğinde, bu açlık adet açlığıdır.

Ebu Bekr el-Bezzaz *Müsned*'inde şöyle bir hadis aktarır: 'Hz. Peygamber açlıktan Allah'a sığınır ve 'Ne kötü döşektir açlık' derdi. Yarar veren bir hal kötülenmez. Bu durum, öyle bir açlığın yararının olmadığını gösterir. Yarar, şeriatın ölçüsünü ortaya koyduğu açlıkta olabilir. Öyleyse açlığı terk, ibadet ve Allah'a ulaştıran bir yoldur. Selman bu sayede Ebu'd-Derda'dan üstün olmuş, Hz. Peygamber de bu konuda

onun lehinde tanıklık etmiştir. Konuyla ilgili hadiste Hz. Peygamber şöyle der: 'Nefsinin üzerinde hakkı vardır, gözünün üzerinde hakkı vardır, ağzının üzerinde hakkı vardır, ailenin üzerinde hakkı vardır! Namaza kalk, uyu, oruç tut, bazen tutma; her hak sahibine hakkını ver.' Çünkü sen, üzerinde herhangi birinin hakkı varken, Hakk'ın huzuruna asla giremezsin. Hakların en büyüğü ise, Allah'ın Hakk'ı, sonra nefsin hakkıdır.

Doksan yedinci kısmın sona ermesiyle on üçüncü sifir de sona erdi. Allah'a hamd olsun!

ON DÖRDÜNCÜ SİFİR

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSAN SEKİZİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Fitnenin, Şehvetin Bilinmesi, Gençlerle ve Kadınlarla Arkadaşlık Etmek, Onlardan Hizmetçi Edinmek ve Müridin Ne Zaman Kadınlardan Hizmetçi Alabileceğinin Bilinmesi

Genç bile olsan gençle arkadaşlık etme
Veya kadınla; sadece Allah ile ilgilen

Körleştirici fitneden sakın
Onun gafil kalp üzerinde bir hükmü vardır

Nefsin şehvetinden de sakın!
Nice kalbi 'Rabbinden anlayan' efendiyi helak etti

Kadından dost bulan görülmedi
Kemale ermiş Allah adamlarından başka

Bilmelisin ki -Allah sana yardım etsin- fitne, denemek demektir. Gümüşü saflaştırmak istediğinde, 'Fetentü el-fizza bi'n-nar' (gümüşü ateşle saflaştırdım) denilir. Allah şöyle buyurur: *'Mal ve evlatlarınız fitnedir.'*[3335] Yani onlar vasıtasıyla sizi sınarız: Acaba onlar sizi bizden ve sınırında durmanız için belirlediğimiz şeylerden perdeler mi, perdelemez

mi? Hz. Musa *'Bu, senin fitnendir, dilediklerini onunla saptırırsın'*[336] demişti. Hayrete düşürürsün demektir. *'Dilediğine hidayet edersin.'*[337]

Allah'ın insanı sınadığı en büyük fitnelerden biri, onu kendi suretine göre yarattığını insana bildirmesidir. Böylece Allah şunu görmek ister: İnsan kulluğuyla ve imkân haliyle kalacak mıdır, yoksa suretinin üstünlüğü nedeniyle gururlanacak mıdır? İlahi suretten insanın payı, isimlerin hükmüdür. Böylelikle insan âlemde halife atanmış ve Hakkın suretiyle tam anlamıyla bilfiil var olmuş biri olarak hüküm verir. Bu sınamayı (fitne) destekleyen şeylerden biri de Hz. Peygamber'in Rabbinden aktardığı şu (kutsi) ifadedir: 'Kul nafile ibadetlerle Allah'a yaklaştığında, Allah onu sever; sevdiğinde kendisiyle duyduğu kulağı, gördüğü gözü olur.' Hadisin devamında el ve ayak da zikredilmiştir.

Kul bu konumda olduğunu öğrenince -artık kendisiyle değil- Hak ile duyar, Hak ile görür, Hak ile tutar, Hak ile koşar. Bu ilahi niteliklere sahip olmakla birlikte, sırf ve yoksul bir kul olarak kalır. Bu konumdayken Haktan müşahede ettiği şey, tövbeleriyle sevinmek, evine gelenle neşelenmek, arzusunu yenmiş gence şaşırmak, kulunun açlığı ve susuzluğuna vekil olarak acıkmak ve susamak özelliğiyle nitelenmek; kulunun hastalığının yerine hastalık ile nitelenmek gibi davranışlarda Hakkın kullarına tenezzülüdür. Bununla beraber, Allah'ın rabliğinin izzeti ve ulûhiyetindeki büyüklüğünün gereğini bilir. Öyleyse (Hakkın kullarına dönük) bu ilahi tenezzül, O'nun azametli ceberut'una veya nezih ve kadim büyüklüğüne etki etmez.

Allah kendisini Rabbe yaraşan özelliklere vekil olarak yerleştirdiğinde ise kul şöyle der: 'Allah'ın beni üzerinde yarattığını bildirdiği (ilahi) suretin kemali, imkân dahilindeki hiçbir makamın, kulluğumun mertebesinin ve muhtaçlık ve yoksulluğun benden ayrılmamasını gerektirir. Nitekim benim özelliklerime inerken Hak büyüklük ve azametine yine sahipti.' Hak ise, bu niteliğe sahip olduğunda *'Ne güzel kuldur o, tövbe edendir'*[338] diye kulunu över. Çünkü Hakkın kendisini görevlendirmesi, onda etki etmemiş, yoksulluk ve zorunluluğundan çıkartmamıştır. Hakka yaklaşmada haddi aşan kimsede bu aşmanın zıddı ortaya çıkar. Bu ise, Allah'tan uzaklık ve cezalandırmadır. Artık kendini sakın! Çünkü genişlikle sınanmak, sıkıntı ve darlık ile sınanmaktan daha ağırdır.

Şehvete gelirsek, şehvet, şehvet nesnesinin yüksekliğiyle yükselirken düşüklüğü nedeniyle alçalan nefsin bir aracıdır. Şehvet, haz almaya elverişli şeylerden haz alma (iltizaz) iradesidir. Haz ise iki türlüdür: doğal ve ruhanî hazlar. Tikel nefs, doğadan doğmuştur ve doğa onun annesi, ilahi ruh ise onun babasıdır. Öyleyse ruhanî şehvet, doğada saf bir halde bulunamaz. Geride kiminle haz alındığını (öğrenmek) kalmıştır. Bu bağlamda, sadece uygun olanla haz alınır. Bizim ile Hak arasında ise, sadece 'suret' ilişkisi vardır.

Binaenaleyh insanın kendi kemalinden haz alması, hazzın en güçlüsü olduğu gibi kendisine benzer birisinden aldığı haz hazların en güçlüsüdür. Bunun kanıtı, (hemcinsi olan) bir cariyeye veya oğlana âşık olmanın dışında, (herhangi bir başka durumda) hazzın insanın bütününe yayılmayışı, herhangi bir şeyi görmek nedeniyle kendinden tümüyle geçmeyişi ve muhabbet veya aşkın onun ruhanîliğinin doğasına yayılmayışıdır. Cariyedeki durum değişikliğinin nedeni ise onun tam benzeri olmasıdır, çünkü o kendisiyle aynı cinstendir. Âlemdeki her bir şey, insanın bir parçasıdır ve dolayısıyla insan, her şeye uygun parçasıyla mukabele eder. Bu nedenle de, benzerinin dışındaki hiçbir şeye, (kendini kaybedecek kadar) âşık olamaz.

İlahi tecelli Âdem'in üzerinde yaratılmış olduğu surette gerçekleştiğinde, mana manayla örtüşür, bütün ile haz alma imkânı gerçekleşir, şehvet zâhir ve bâtında insanın tüm parçalarına yayılır. Bu, varisâriflerin hedeflediği şehvettir. Bakınız! Leyla sevgisi, Mecnun Kays'ı kendinden nasıl geçirmişti? Bunun nedeni, belirttiğimiz (hemcins olmakla ilgili) hususlar. Allah aşkından kendinden geçenlerin Hakkın mertebesinden aldıkları hazzın (ilahi aşk), hemcinslerinden (beşeri aşk) aldıkları hazdan daha çok ve daha güçlü olduğunu görürüz. Bunun nedeni ilahi suretin insanda hemcinsinin ona olan benzerliğinden daha yetkin bir şekilde bulunmasıdır. Binaenaleyh hemcinsinin onun duyması ve görmesi olabilmesi mümkün değildir. Hemcinsinin olabileceği nihai şey, insanın duyduğu ve gördüğü bir şey olmasıdır. İnsan Hak vasıtasıyla algıladığında ise daha yetkin bir haldedir. Öyleyse onun hazzı daha büyük, şehveti daha güçlüdür. Allah ehlinin şehvetinin böyle olması gerekir!

Gençlerle -ki sakalsızlar (emred) demektir- ve dinde Şâri'nin hakkımızda onayladığı iyi adet çıkartan bidatçilerle arkadaşlığa gelirsek, ârif, sakalsız gençlere, -tıpkı düz taş gibi- üzerinde hiçbir şeyin sabit olmadığı kaygan bir yer olarak bakar. Çünkü emred, üzerinde bitki olmayan yer demektir. (Aynı kökten türetilen) Arz-ı merda, bitkisiz yer demektir. Bu müşahede ârife tecrit (soyutlanma) makamını ve yaşlıya göre gencin 'Rabbiyle yeni bir ahdi' olduğunu hatırlatır. Şâri bu hususu yağmur hakkında dile getirmiştir (Hz. Peygamber yağmur yağarken başını açmış ve 'Rabbimin katından henüz geliyordur (hadis-i ahd)' diyerek yağmurun başına temas etmesini istemiştir). Yaratmaya daha yakın olan bir şey, ondan daha uzak yaşlıya göre rahmet vesileleri için daha bol, saygm ve daha yakın bir kanıttır.

Ahdas (gençler, yeniler) olmalarına gelirsek, onlar Rableriyle yeni sözleşmişlerdir. Onlarla arkadaşlık yaparken, Allah'ın kadimliğinin ayrışması için bu yenilikleri (ve sonradanlıkları) hatırlanır. Bu ise, sahih bir yorum ve ulaştırıcı bir yöntemdir. 'Hades', tesnin (adet ortaya çıkartmak) ifadesinden gelebilir. Allah tealanın şu sözleri bunu destekler: *'Onlara Rablerinden hâdis bir söz geldiğinde'*[339] ve *'Rahman'dan onlara hâdis bir söz gelir.'*[340] Ardından bu yeni gelen sözü kabulle karşılamayanları kınamıştır. İşte ârifferin bu meseleye bakışları böyledir. Müritlere ve sûfilere gelirsek, onların gençlerle arkadaşlık etmesi haramdır. Bunun nedeni, Allah'ın aklı zıddı yaptığı hayvanî şehvetin kendilerini etkisi altına almasıdır. Akıl olmasaydı, doğal şehvet övülen bir şey olurdu.

Kadınlara gelirsek, ârifferin onlara ve onlardan dost edinmeye bakışları, bütünün parçaya ilgi duymasına benzer. Bu durum (erkek ile kadının ilişkisi) bir evin hayatının kendisine bağlı olduğu sakinlerinden boş kalmasına benzer. Kendisinden kadının çıkartıldığı erkekteki boşluğu Allah kadına arzuyla doldurdu. Bu durumda erkeğin kadına arzusu, büyüğün küçüğe arzu ve ilgisine benzer. Onlardan hizmetçi edinmeye gelirsek, ârif onlardan onlar adına hizmetçi alır. Nitekim Hz. Peygamber sadaka vermelerini emrederken onlardan böyle almıştı. Çünkü Peygamber cehennemdekilerin çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördüğünde, onları kurtarmaya gayret etmiştir. Böylece, kendisinden var oldukları için, onlara karşı daha şefkatliydi. Bu ise, gerçekte insanın kendisine şefkati demektir. Ayrıca onlar, kemalin ortaya çıkması için yaratma mahallidir. Bu durumda onları sevmek, Peygambere uymak ve

tabi olmak demektir. Hz. Peygamber, 'Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi: kadın, güzel koku ve göz aydınlığım yapılan namaz' demiştir. Burada kadınları da zikretti. Bakınız! Hz. Peygamber'e kendisini Rabbinden uzaklaştıracak bir şey sevdirildi mi? Hayır, yemin olsun ki hayır! Aksine ona kendisini Rabbine yaklaştıracak şeyler sevdirildi.

Müminlerin annesi Hz. Aişe, kadınların Hz. Peygamber'in kalbinde tuttuğu yeri anlamıştı. Şöyle ki: Ayet-i kerimede Allah Peygamberin eşlerini serbest bırakıp onlar da (boşanmak yerine) Hz. Peygamber ile kalmayı tercih etmişlerdi. Bunun üzerine Allah onları taltif etmek, bu esnada kendilerini tercih ve gözetmek isteyerek Peygamberin arzusuna aykırı olarak şöyle buyurmuştur: '*Artık sana başka kadınlar helal olmaz ve güzellikleri hoşuna gitse bile sahip olduklarından başkası sana helal değildir.*'[341] Böylece Allah, kalbinde kadınların sevgisi yer tuttuğu için, ona merhamet ederek sahip olduklarını bırakmıştır. İşte bu, Hz. Peygamber'e inen en çetin ayetlerden biridir. Hz. Aişe şöyle der: 'Allah Peygamberinin kalbine azap etmez. Yemin olsun ki, kadınlar kendisine helal oluncaya kadar Peygamber vefat etmemişti.'

Kadınların değerini ve sırrını bilen kimse, onları sevmede zahit davranmaz (cimrilik yapmaz). Aksine onları sevmek, ârifin kemâlinin bir parçasıdır. Kadın sevgisi, nebevi bir miras ve ilahi bir sevgidir. Çünkü Peygamber 'Bana sevdirildi' diyerek kadınları sevmesini Allah'a nispet etmiştir. Bu bölümü iyice düşün ki, şaşılacak sırları göresin!

Şeyhlerin gözetimi altındaki müritlere gelirsek, onlar, bu konuda şeyhlerin hükmüne göre hareket eder. Şeyhleri gerçek şeyh ve Allah nezdinden takdim edilmiş kimseler ise, onlar Allah'ın kullarına karşı en samimi insanlardır; böyle değillerse, onlar ve uyanları (Allah'a karşı) sorumludur. Çünkü Allah, kullarının fiillerinin kendisiyle ölçüleceği meşru bir ölçüyü âleme yerleştirmiştir. Şeyhler sorumludur ve belirli fiilleri emretmelerinin dışında davranışlarına uyulmaz. Allah şöyle der: '*Zikir ehline sorunuz.*'[342] Onlar, Kuran ehlidir. Allah ehli ise O'nun seçkinleridir. Kuran ehli, Kuran'a göre davranan kimselerdir. Kuran ise, söylediğimiz mizandır. Hz. Peygamber'den başka kimsenin davranışına uymak, yakışık almaz. Çünkü insanların halleri farklı farklıdır, birisi için uygun davranış kendisini yapan başka birinin bozulmasına yol açabilir.

Allah'tan korkan bilginler ise, Allah'ın dininin doktorlarıdır. Onlar, dinin hastalık ve marazlarını gideren ve tedavileri bilenlerdir.

Söz konusu olan Allah'ın Peygamberinin fiilleri olduğunda ise, insanlar onlar hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Bu fiiller zorunlu mudur, değil midir? Peygamberin fiilleri hakkında hal böyle iken, başkasının fiilleri hakkında nasıl olabilir ki? Halbuki Allah *'Sizin için Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır'*[343], *'Bana uyun ki, Allah sizi sevsin'*[344] buyurdu. Bütün bunlar, peygamberin fiillerine uymanın vacip olduğunu göstermeyen naslardır. Çünkü Peygamber, kendisine uymamız caiz olmayan bir takım şeylere de tahsis edilmiştir. Bu konularda kendisine uysaydık, günahkâr ve hatalı olurduk.

Keşf, vecd ve ilahi hitap ehli olmayan ve 'verasının nuru mârifetinin nurunu söndürmemiş' Allah yolunda (olduğuyla ilgili bir) iddia sahibi her mümin, kalbini Allah'tan başkasıyla ilgilenmeye yol açan her davranıştan uzak durmalıdır. Böyle bir şey, onun hakkında bir fitnedir. Ayrıca aklını şehvetine baskın kılmalıdır, hatta alışkanlıklarını ve doğasının beğendiği işlerini bırakmalıdır. Kuşkulu yerlerden ve -Allah izin vermedikçe- dinde bidat çıkartanlarla arkadaşlık yapmaktan sakınmalıdır ki kastedilenler gençlerdir. Aynı şekilde, aydınlık yüzleri olan sakalsızlarla ve kadınlarla oturup kalkmaktan ve onlardan yardımcı edinmekten uzak durmalıdır. Çünkü kalpler, kendisine güzel görünenlere akar ve doğa onları arzular. Nefsanî arzuları uzaklaştırmada ilahi güç ise, burada yoktur ve mârifet bu sınıftaki insanlarda yoksundur.

Hakkın sınamasına ancak saf altın madeni dayanabilir. O, kemal derecesine ulaşmış ve kendisinde maden toprağından hiçbir şeyin kalmadığı kişidir. Her teklif bir fitnedir (sınama). Bütün yaratıklar fitnedir. Amellerin sonuçlarını öğrenmek bir fitnedir. Bu, cennete kadar insana eşlik edecek bir makamdır. Hz. Peygamber -ki tam bir keşf sahibi ve ötede ne olduğunu bilen biriydi- kabir fitnesinden, ateş azabından, ölü ve dirilerin fitnesinden Allah'a sığınırdı.

Şehvete gelirsek, şehvet, haz veren şeyleri istemektir. Öyleyse şehvet, bir hazdır ve şehvet duyulan vesilesiyle haz alınan şeyle haz almaktır. Söz konusu şeyin başka birisine göre haz vermesi veya onun mizacına uygun ya da doğasına yatkın olması zorunlu değildir. Şehvet iki türlüdür. Birincisi, dolaylı şehvettir. Bu, uyulması yasaklanan şehvettir

ki, yalancıdır. Belirli bir gün yarar sağlasa bile, akıllı insanın adet haline gelmemesi için ona uymaması gerekir. Yoksa geçici şeyler, onu etkilemeye başlar. İkincisi ise, zâtî şehvettir. İnsanın bu şehvete uyması gerekir, çünkü -doğasına yatkın olduğu için- mizacın sağlığı onda bulunur. Mizacın sağlıklı olması dinin yaşamasını sağlar, dinin yaşaması ise insanın mutluğunu sağlar. Fakat insan bu şehveti, Şâri'nin koymuş olduğu ilahi teraziye göre takip etmelidir. Terazi, o şehvet hakkında ortaya konulan şeriat hükmüdür. Şeriata uyulduğu sürece, söz konusu hükmün ruhsat ya da azimet olması durumu değiştirmez. Çünkü şeriat, Allah'a götüren meşru yol demektir. Binaenaleyh Allah, mutluluk sağlayacak şekilde, kendisine ulaştıran şeyi şeriat yapmıştır. Bu esnada şehvet duyulan şeye her hal ve vakitte şehvet duyulması da zorunlu değildir. Bu nedenle bu şehveti insanda meydana getiren halin ve onu gerektiren vaktin öğrenilmesi gerekir.

Dolaylı ve geçici şehvetler, bazen itaat amelleriyle ilgili olup Allah'tan uzaklığa yol açabilir. Örnek olarak doğasının beğendiği bir yer görüp orada namaz kılmak isteyen ya da içinde bulunduğu anda daha üstün olduğunu bildiği bir fazileti yapmak isteyenin durumunu verebiliriz. Böyle bir davranış, onun Allah karşısındaki halinde kötü bir sonuç meydana getirir. Bunun ölçüsü, Hakkı müşahedeyle değil, amelden haz almaktır. Bu ise, gizli aldatmanın bir yönüdür. Ebu Yezid el-Bestami'nin bu hususta derin bir tecrübesi vardı. Bir vesileyle buna dikkat çekmiştir: Annesi soğuk bir gece kendisinden su getirmesini istemiş. Ebu Yezid annesine iyi davranan birisi iken kalkmak ona ağır gelmiş. O, her durumda annesine hizmet etmekten haz alan biriydi. Bunun üzerine, bu hazda nefsini suçlamıştı. Çünkü annesine hizmet etmekle Allah'ın bu konudaki hakkını yerine getirmenin hazzını aldığını zannediyordu. Bunun üzerine, daha önceden haz alarak işlediği bütün ibadetleri terk ederek yeniden tövbe etmiştir.

Binaenaleyh nefsin dehlizlerini sadece Allah ehlinin büyükleri bilebilir. Öyleyse sûfilerin bu konudaki ölçüleri olmaksızın, itaatlerden haz almakla ve meşakkatin senden kalkmasıyla sevinme ve haz alma! Bu şehvet Allah yolunda olduğu zannedilen hususlarda bidat ehliyle -ki onlar gençlerdir- taze parlak delikanlılarla ve kadınlarla arkadaşlığa bitiştiğinde, bu ilginin ortadan kaldırılışında gizli bir ilahi tuzak vardır. İnsanın hazzı bu sınıfın dışındakilere iliştiğinde, Allah'ın tuzağı (müridin

kendi başına değerlendireceği) bir teraziyle öğrenilemez. Başka bir ifadeyle sâlik, Allah için arkadaşlık yapmak ile doğanın şehveti nedeniyle arkadaşlığı ayırt edemez. Şu var ki sâlik Allah'ı bilenler ile -ki onlar vera sahipleridir- ya da -zevk sahibi ise- şeyhiyle arkadaşlık yaparsa, (bu tuzağı) öğrenebilir.

Sâlikin genç ve kadınlarla Allah yolunda arkadaşlık yaptığı iddiasında halini değerlendirebileceği bir ölçütü olmalıdır: Onları kaybettiğinde bir üzüntü ve yalnızlık hissi buluyorsa ya da onlarla bir araya geldiğinde heyecan ve kendilerine yöneldiğinde bir sevinç buluyorsa, bu ölçütü kullanır ve o sınıfla arkadaşlığının malul olduğunu ve Allah için olmadığını öğrenir. Bununla beraber, arkadaşlık edilen için bundan bir yarar meydana gelebilir. Bu durumda arkadaşlık yapılan kişi mutlu olurken seven kişi iki şekilde bedbaht olur: Birincisi sevilenin kaybolması, ikincisi ise bildiğini zannettiği konuda bilgisizlik ve cehaletidir. Bu cehalet, Allah için ve Allah yolunda arkadaşlık yaptığını zannetmesidir.

İnsan sevgisinin bütün yaratıklara -ki bütün yaratıklar içinde bu sınıflar da vardır- iliştiği kimselerden olduğunda ise, bu durum, nefs kaynaklı bir aldanış olabilir. Bunun ölçütü ise, onlardan tek tek ayrılırken yalnızlık çekmeyişidir. Çünkü insan herhangi bir yaratılmışı görmekten uzak kalamaz. Öyleyse sevdiği kişi onunla beraberdir ve ondan ayrılmamıştır. Çünkü hepsi birdir. Sevilenin organlarından biri kaybolduğunda, kendisi seninle kalmayı sürdürür ve bundan dolayı üzülmezsin. Bütün yaratıklar, birbirleri için organlar gibidir.

İnsan, bu sınıfların dışında bütün yaratılmışları sevdiğiyle ilgili bir bilgiye sahip iken, her şeyi sevebilir. Sonra bu sınıflar ortaya çıkar ve terazisinde bir artış bulmadan -ki bunun dayanağı geçerli bir ilkedir- o ilginin bütününe onları katar. Bu sınıfa karşı davranışında doğa da kendisine eşlik ederse, -söz gelişi- onlardan birini yitirdiğinde bir acı duysa bile, bu, (onları) davet ve nasihat ederken Allah yolunda kendilerini sevmesinin duruluğuna etki etmez, çünkü ilke doğrudur. (Daha önce doğal bir sevgiyle severken) İkinci bir halde sevgisi genelleştiğinde ise, bu sevgiye güvenilmez. Bu, nefsin bir şaşırtmasıdır. Ondan uzak durmak ve genel olarak onlarla arkadaşlığı bırakmak gerekir.

Sözümüz yol ehlinedir. Sâlikin onlarla arkadaşlık yaparken ikinci halde bulduğu bu genelleştirmeyi sınamadan geçirmesi zorunludur. Aynı şekilde, nağmelerle sınırlı sema' yapan insan, nağmelerle sınırlı semadan kendisini öğrendikten sonra nağmesiz sema' yapmaya başladığında, kendini kontrol etmelidir. Öyleyse sınırlı sema, malul bir ilkedir. Böyle biri, ikinci halde kazanılan mutlak sema'a itimat etmemelidir, çünkü bu, sınırlı semaı bırakmasın diye nefsin bir kandırmasıdır.

İnsan kendisi hakkında Rabbine insaf gösterdiğinde ya da kendine kendisi nedeniyle insaf gösterdiğinde, halini bilir. Hatta halini başkalarından çok daha iyi bilir. Bunun tek istisnası Allah'ı bilenlerdir. Onlar, onu kendinden daha iyi tanırlar. Çünkü âriflerin kalplerinde bir takım gözleri vardır ki mârifet onlar adına bu gözleri açmıştır. Bu gözler vasıtasıyla senin kendinden bildiğin hususları senden öğrenirler. Çünkü sen bu göze sahip değilsin. Bu nedenle Cüneyd-i Bağdadi, 'Ârif, sen susarken senin sırrını söyleyendir' der. Susmak sözün olmayışıdır. Bunun anlamı şudur: Ârif senin kendinden bilmediğini senden bilen kişidir. Örnek olarak, mizacın bozukluğu hakkında sana gizli kalan şeyi sana baktığında doktorun bilmesini verebiliriz. Sen ise onu bilmezsin. Ârifler, nefslerin doktorlarıdır.

Bilmelisiniz ki, şeyhler kadınlardan hizmetçi edinmekten ve gençlerle arkadaşlıktan sakındırmışlardır. Bunun nedeni (insanda bulunan) belirttiğimiz doğal meyildir. Öyleyse mürit, kendiliğinde bir kadına dönünceye kadar, kadınlardan hizmetçi edinmemelidir. Mürit dişileşir, (edilgin anlamında) süflî âleme katılarak yüce âlemin (süflî âleme) aşkını görür, her hal, vakit ve vâridde nefsini sürekli nikâhlanmış kabul eder. Sûri keşfinde nefsini ve halini -erkek ya da herhangi bir zamanda adam olarak görmeksizin- sırf dişi görür ve söz konusu nikâhtan hamile kalıp doğurduğunda, artık kadınlardan hizmetçi edinebilir ve onları sevebilir. Âriflerin dost edinmesi ise kayıtsızdır. Onlar, sadece alış ve verişte kayıtsız olan Allah'ın mukaddes elini müşahede eder. Her şahıs kendi halini bilir. Hak müsamaha gösterse bile, yol tamamen doğrudur ve şaka, alay ve çocuksuluğu kabul etmez!

YÜZ DOKUZUNCU BÖLÜM

Şehvet ve İrade Arasındaki Farkın Bilinmesi. Dünya ve Cennet Şehveti, Haz ve Şehvet Arasındaki Fark, Şehvet Duyan ve Kendisine Şehvet Duyulanın Makamı, Şehvet Duymayan ve Duyulmayan Kimdir? Şehvet Duyan Kimdir, Duyulan Kimdir? Şehvet Duyulan ve Şehvet Duymayan Kimdir?

İradenin rabbi, hüküm sahibi efendidir
Varlıkların işleri onun iradesine göre yürür

Şehvetin kaynağı doğadır
Şehvet duyanın boynunu doğa ele geçirdi

Doğanın kulcağızı hiçbir zaman sevinemez
İki menzilde de kölelikten azat olmayla

Haz almanın hükümleri bölümlenir
Ufkunun çevresiyle her varlıkta

Onu görürsün, varlıklar ise haklarını talep eder
Her birine zorunlu hakkını verir

Bolca verir, başka mülk yok
el-Melik ve el-Cevad'ın verdiğinden başka

İhsan her faziletle ona gelir
Halkıyla ve ahlâkıyla ona görünür

Karışık ihsanı ise görür ki
İhsanın cömertçe verildiği yerde doğruluğundan

Kulların rızıkları ise mabudlarıdır
Hepsi, eğer incelersen, rızkının kuludur

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Tam temkin sahibi kul, Allah ehli olan kul ve makam sahibi, şehvet duyar ve kemali nedeniyle

kendisine şehvet duyulur. Böylece o, her hak sahibine hakkını verir, çünkü o kendi toplayıcılığını müşahede etmiştir. Binaenaleyh böyle birinde her şeyden bir hakikat bulunur.

Hal sahibi -ki fena sahibidir- (herhangi bir şeye) şehvet duymadığı gibi kendisine de şehvet duyulmaz. Çünkü o, Hakkın gözüyle kendisini görmekten 'fâni' iken, Haktan başkasını göremez ve bu nedenle (herhangi bir şeye) şehvet duymaz, çünkü Hak 'şehvet duyma' (özelliğiyle) nitelenmez. Ona şehvet de duyulmaz, çünkü o, Rabbinden başkasının bilmediği meçhuldür. Varlıklar onu tanımadığı gibi kendisi de kendini tanımaz. Çünkü o, Rabbiyle (ilgilenerek) her şeyden 'fâni' olmuştur. Binaenaleyh o, gayb (halindedir). Çünkü şehvet duyulan şeyi bilmek, bu hükmün gereklerindendir.

Zahit ise, şehvet duymazken kendisine şehvet duyulur. Çünkü nimetler onun adına yaratılmıştır, o ise, nimetleri 'konulmuş perdeler' sayarak onlardan kaçar ve onlara şehvet duymaz. Buna karşın nimetler onun adına yaratılmış olduklarını bildikleri için, zahide şehvet duyarlar. Zahit makam sahibi olduğunda ise, kendilerine dönük bir 'cömertlik' ve tercih ile onları kullanır. Nimetleriyle Allah'a karşı asi olan yalancı-karıştıran kimse ise, şehvet duyar, fakat kendisine şehvet duyulmaz! Böylelikle doğa kendisine baskın geldiği için şehvet duyar, fakat ona şehvet duyulmaz. Çünkü nimetler, haklarını yerine getirdiğini gördükleri kimseye şehvet duyar. Hakkı yerine getirmek ise, verdiği nimet karşılığında nimet verene şükretmektir.

Bilmelisin ki, şehvet sınırlı-doğal bir irade iken irade ilahi-ruhanî ve doğal bir niteliktir. Bu nitelik, her zaman madum (var olmayan) ile ilgilidir. Öyleyse o, şehvetten daha kapsamlıdır, çünkü ondan olan her bir hakikat, kendine uygun şeye ilişir. Uygun olan, esasta kendisine ortak olandır. Dolayısıyla şehvet, doğal bir şeye ulaşmayla ilgilidir. İnsan doğal olmayan bir duruma karşı kendinde bir meyil bulabilir. Örnek olarak manaları, yüce ruhları, kemali idrake ve Hakkı görmeyi ve O'nu bilmeye meyli verebiliriz. Bu meyil esnasında insan, ya sûri bir tahayyülden haz alarak bütünüyle ona yönelebilir. Bu ise şehvetin suret nedeniyle ilişme ve meylidir. Çünkü hayalin cesedi olmayan bir şeyi cesetlendirmesi, doğanın bir eylemidir. Meyil, gerçekleşen tahayyülden başka bir şeye ilişebilir, hatta manaları, ruhları ve kemali, sınırlılıktan ve

hayalin kendilerini zabt etmesinden soyut hallerinde bırakabilir. Böyle bir meyil ise şehvet meyli değil, irade meylidir, çünkü şehvet soyut anlamlara giremez.

Öyleyse irade, nefsin ve aklın irade ettiği her şeyle ilgilidir; irade edilen şey, sevilen veya sevilmeyen bir şey olabilir. Şehvet ise onu elde etmede nefsin özel hazzının bulunduğu şeye ilişebilir. Şehvetin yeri, hayvani nefs iken iradenin yeri nefs-i nâtıkadır (düşünen nefs). Şehvet, şehvet duyulan şeyle haz almayı varlık bakımından önceler ve tahayyül edilen bir hazzı vardır. Bu tahayyül, şehvet duyulan şeyin varlığını tasavvura ilişir. Söz konusu haz ise, varlıkta kendisine bitişiktir. Bu durumda, şehvet duyulan şey gerçekleşmezden önce nefste gerçekleşir. Haz ise, şehvet duyulan şeyin insanın elinde gerçekleşmesine bitişiktir. Böylelikle gerçekleşme (için duyulan) şehvet kalkar, geride haz kalır. Öyleyse şehvet, hazzın kendisi değildir, çünkü şehvet, şehvet duyulanın gerçekleşmesiyle yok olurken haz geride kalır.

Şu var ki ilahi gaybın gizliliğinden başka bir şehvet doğa adına gerçekleşebilir ve ortaya çıkabilir. Söz konusu şehvet, kesilmeksizin, sürekli olarak şehvet duyulanın bekasına ilişir. İşte bu, hazzı olmayan şehvettir. Çünkü beka, her zaman, mutlak anlamda gerçekleşmez. Dolayısıyla iş, bir noktada sona ermez ve bu nedenle beka mevcut olmaz. Özel bir zaman ve belirli bir miktarla sınırlarsa, arzulanan bu beka, varlığıyla şehvet için bir haz meydana getirir. Öyleyse haz, özel anlamda şehvet duyulan şeyin gerçekleşmesine bitişiktir. Ondan geri kalmadığı gibi ne dışta ne de hayalde onu önceler.

Dünyadaki şehvete gelirsek, onun hazzı, var olan duyulurla gerçekleşir. Cennetteki şehvetin hazzı ise, hem duyulur hem akledilirin varlığıyla gerçekleşir. Akledilir olan şeyle gerçekleşen haz, duyulur şeyle gerçekleştiği şekilde şehvet duyulan şeye ulaşma esnasında mizacın eserinden ortaya çıkar. 'Cennet' derken, bu hükme sahip şehvetin sıradan insanların bildiği cennetten başka bir yerde olamayacağını kastetmiyorum. 'Cennet' derken bu şehvet adına bu hükmün bulunduğu her yeri kastediyorum. İşte bu, cennet şehvetidir ve onun dünya veya ahirette gerçekleşmesi durumu değiştirmez. Şehveti cennete izafe ettik, çünkü orada bu şehvet, cennetliklerden her biri adına gerçekleşir. Dünyada ise, âriflerden her biri adına gerçekleşir.

Şehvetin mülk âlemine dönük bir bağı var iken melekût âlemine dönük iki bağı ve nispeti vardır. Onun bir takım makam ve sırları vardır ki, bunlar derecelerdir. Bu dereceler, marife veya nekre (belirsiz) gelmesine göre ve bir söze bitişmesine göre, büyük cümleyle şehvet isminin harflerinin sayısı kadardır. Bu ise 'eş-Şehvet (marife)' veya 'şehvet' şeklindeki yazımdır. Bir söze bitiştiğinde ise, sekte (duraklama) he'si te'ye dönüşür. Bu harf, belirlilik ve belirsizlik halinde, te ve he'nin sayısal değerine sahiptir. Artık sayıları birbiriyle topla! Ortaya çıkan sayı, bu makam sahibinin elde ettiği şeyin derecelerinin miktarıdır. Burada Kureyş kabilesinin Arapça şivesi dikkate alınır, çünkü o cennetliklerin dilidir. İster asıl -ki mebniliktir- ister fer -irabtır- olsun durum aynıdır.

Burada Arapça olmayan veya Arapçalaşmış kelime dikkate alınmaz. Her makamın hükmünde de böyle hareket edilir. Burada, 'Her insanın isminden bir nasibi vardır' sözü yorumlanır. Bunun anlamı, her varlığın kendi isminden bir nasibi olduğudur. Bu nedenle niteliklerin isimleri gelmiştir ve onlar ise ancak sahiplerini talep eder. Kendisine ait olmadığı halde bir insana isim vermek bir yalandır. İsim konusu, en güç meselelerden biridir, çünkü ad koymak ilahi bir iştir. Dolayısıyla isimlendirilenin bu isimden bir payının olması gerekir. Belirli bir isimlendirilenin halinde bu pay gizlenirken başkasında gözükür. Bunu algılamak güçtür ve iradenin tanımı da buna göre yapılır.

Öyleyse irade sahibi, ilahi, rabbani ve rahmanidir. Şehvet duyan ise özel olarak rabbani ve rahmanidir. Müslüman (el-müslim), ihsan ve iman sahibi ise irade edendir. Şehvet sahibi ise müslümandır (müslim). Bu ise, mümin ve ihsan sahibinin yarısıdır, çünkü o, maddeyle karışık iman ile beraber olduğu gibi teşbih ile sınırlı ihsan ile de beraberdir.

YÜZ ONUNCU BÖLÜM

Huşu Makamı Hakkında

Huşu ne zaman gerçekleşir dersen, deriz ki
Kalp kendisine sarkanı gördüğünde

Bir şekilde ona tecelli eder ki
Onun nezdinde böyle bulunmamıştı

Tecelli makamında izzet gösterirse
Hüküm sahibidir, hüküm altına girmez

Huşu (korku), zillet ve küçüklük makamıdır ve yaratıkların niteliklerinden biridir. Ulûhiyete girmesi söz konusu değildir. Huşu dünyada övülen bir grup hakkında övülmüş bir makam iken ahirette dince Hakkın diliyle kınanmış bir grup hakkında övülen bir niteliktir. Huşu, ahirette müminlerden izzetli ve kibirli zorbalara geçecek bir niteliktir. Onlar, yeryüzünde büyüklük taslayanlardır -ki kastedilenler yeryüzünde bozgunculuk yapanlardır. Müminler ise, namazlarında huşu sahibi erkek ve kadınlardır. '*Allah, onlara büyük mağfiret ve sevap hazırlamıştır.*'[345] Allah ahiretteki huşu sahiplerini niteleyerek şöyle buyurmuştur: '*Zilletten korkarlar, gizlice bakarlar.*'[346] Başka bir ayette şöyle der: '*Yüzler vardır, huşu içindedir. Çalışmış, fakat boşuna yorulmuştur. Kızışmış bir ateşe yaslanırlar. Kızgın bir kaynaktan sulanırlar. Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur.*'[347]

Huşu gerçekleştiği her yerde kalplere dönük ilahi tecelliden meydana gelir. Müminde huşu, tazim ve celalden meydana gelirken kâfirde korkutmadan, ezmeden ve cezalandırmadan meydana gelir. Hz. Peygamber'e güneş tutulması sorulunca, 'Allah bir şeye tecelli ederse, o şey Allah'a huşu eder' demişti. Hadisi Bezzar rivayet eder. Tecelli gerçekleştiğinde huşu da gerçekleşir ve tecelli bilgiyi, bilgi de haşyeti meydana getirir. '*Allah'tan âlim kullar korkar.*'[348] Haşyet huşuya, huşu tasaddu'a (parçalanma, titreme) yol açar. Tasaddu' (parçalanma, titreme), doğanın huşu nedeniyle edilginleşmesi, organlardaki kırıklık, tutukluk, onlarda duyulan çatırdamadır. Bunların hepsi, ilahi tecellide meydana gelen vâridin eserini kabul eden doğanın tezahürüdür. Şeriat bunu Peygambere 'zil sesi' şeklinde vahiy gelişinde 'inilti' diye ifade etmiştir. Bu ise, Hz. Peygamber'e gelen en şiddetli vahiy tarzıydı. Çünkü bilhassa Kuran söz konusu olduğunda, vahyin bedene inişi bedene ağır gelir. Allah, '*Kuran ile dağlar yürütülse ya da yer parçalansaydı*'[349] der. Bazen dağdan meyletme özelliğine sahip doğayı tutan bir güç meydana gelebilir. Bu yeryüzündeki meyl'e benzer. Bazen yerden doğal cisimlerin top-

rağı meydana gelir. 'Ya da ölüler onunla konuşsaydı.' Ölüm, türlerinden biri de bilgisizliktir. Allah *'Ölüyken hayat verdiğimiz'*[350] der. Kuran bilgisiyle ölüye hayat verir, yeryüzü onunla katedilir, zorlama ve tehdit ayetleri nedeniyle de dağlar yürürdü.

'Kuran'[351] kelimesinin (ayette) belirsiz gelmesi, iki şeyi gösterir: Birincisi onun belli ayetlerini gösterir. Örnek olarak, *'Ad ve Semud kavminin çığlığı gibi bir çığlık'*[352] ayetinin tilaveti duyulduğunda, zorbanın korkuya kapılmasını verebiliriz. İkincisi ise, burada kendisine dilce Kuran adı verilen başka bir şeyin bulunmasıdır. 'İse (lev)' edatı bir imkânsızlığa bağlanmış imkânsızlık bildirir. Acaba o, imkâna dahil de meydana gelir mi, yoksa bu bir varsayım ve takdirden mi ibarettir? Bize göre durum şöyledir: İki ya da daha fazla harften bileşerek 'kelam' diye Allah'a nispet edilen her ilahi söz, dil bakımından Kuran'dır. Söz konusu şey, Kuran'ın inişiyle etkilenme özelliğine sahip olan bir yere inerken etki yapar. İndiği yerde bu istidat yoksa, etki şart değildir. İnilen yerin istidadı, halinin kulluk ve ubudiyet olmasıdır. Eseri ise, ubudiyet halinde ubudet halinden daha yetkindir. Yer vahyi duyar ya da ilahi kelam, Hak onun kulağı iken kendisine inerken, vahiy kendisine inerken üzerinde bir etki ortaya çıkmaz. Çünkü bu esnada o Haktır ve bu durumda ondan huşu gider.

Bu husus, zillet, yoksunluk, huşu, havf ve haşyet gibi ulûhiyete giremeyen her nitelikte geçerli bir ilkedir. Çünkü bu hal sahibi, etkilenir. Kerem, cömertlik, rahmet ve büyüklük gibi ilahi niteliğe sahip olan kimseye vahyin inişi etki etmez. Çünkü o, Hakkın niteliğidir. Dolayısıyla bu nitelik, izzet ve engelleme özelliğine sahiptir. Bu da, her konuya yayılan bir ilkedir. Bize de zevk yoluyla Kuran'dan nazil oldu ve oradan Hz. Peygamber'e nasıl indiğini öğrendik. Böylece harflerinin ezberlenmesiyle ya da anlamlarını düşünmekten bulamadığımız şeyleri öğrendik. Bize iki halde nazil oldu. Kevni halde nazil olurken etki etmiş, ilahi halde ise sadece özel bir haz şeklinde etki etmiş -ki bu kaçınılmazdır- huşu ise meydana getirmemiştir. Bu nedenle, en mukaddes ilahi mertebeye 'sevinme' -haz alma demektir- nispet edilir.

Allah buradaki 'misil' kelimesini insanlara verilen örnekler yaptı. *'Bunlar vasıtasıyla pek çok kimse sapıtırken pek çoğu hidayet bulur. Onlarla sapıtanlar fasıklardır.'*[353] Fasıklar, iki halin dışında kalan ve iki hükümle

bezenmekten yoksun olan kimselerdir. Bu ise, yaratılış sebeplerini ve üstün olmalarını sağlayan nedeni bilmeyenlerin halidir. Ebu Yezid el-Bestami, Kuran'ı 'iztizhar' edinceye kadar ölmemişti. İstizhar, Kuran'ı zevk yoluyla kendine indirmektir. 'Kim Kuranı ezberlerse, nebilik iki yanının arasına inmiştir.' Hz. Peygamber böyle buyurdu. İşte bu, Hz. Peygamber'e inişiyle bize inişi arasındaki farktır. Kuran Hz. Peygamber'in kalbine inmiştir. Bize ise, kendi perdemizin ardından iner. Kuran bizim için 'zuhur' halinde değil, 'zahırda' (sırtımızda gizlenmiş halde) bulunur. Böylelikle nebiliğimiz, bizden gizlenmiştir. Bununla beraber biz, onun yeriyiz. Kim huşu duyarsa, edilgenleşir; kim bilirse, huşu duyar.

YÜZ ON BİRİNCİ BÖLÜM

Huşunun Terki

Kendisi nedeniyle tecelli eden nasıl huşu duyar ki?
Gözler O'na O'nun vasıtasıyla bakar

Güçlerimiz onun güçleridir, kuşkusuz
Peygamber bana böyle buyurdu

Kul ilahi bir nitelikte bulunup tecelli kendisine geldiğinde ve bu nitelikle onu karşıladığında, tecelli haz, sevinç, mutluluk ve neşe meydana getirir, o ne korku ne de huşu duyar. Böylelikle ortaya çıkan sevinç, mazharda -zuhur eden olması bakımından değil- zuhur edene nispet edilir. Bu, kemal nedeniyle sevinmektir. Mazhardaki etkisi ise, mazhar yönünden gerçekleşir. Öyleyse kul, ayıklık, zuhur, ispat ve beka esnasında Rabbiyle zâtından perdelenmiştir. Bu hale sahip olmayanın huşuyu terk etmesi kınanmış, bunu yapan kişi kovulmuştur.

YÜZ ON İKİNCİ BÖLÜM

Nefse Muhalefet

Arzuna karşı çık, çünkü bu övülen bir iştir
Bil ki sadece sensin amaçlanan

Hepsi mutludur, onun gibi olmayandan başka
Kulağını bana ver, sen tanıksın

Sen azizsin, tat, niteliklerinin vebalini
Kıyamet gününde canlılar tanıktır

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, nefse muhalefet kızıl ölümdür. Bu, nefse ağır gelen bir haldir. Nefs, kendi kendine muhalif olandır. Öyleyse muhalefet eden, edilenin ta kendisidir. Bu ise şaşılacak işlerdendir. Kastettiğim, burada bir meşakkatin bulunmasıdır. Muhalefet edilen başka bir nefs olsaydı, buradaki güçlüğe şaşılmazdı. Biz, Allah'a hamdolsun, onun muhalefetinden söz ederken karşıta muhalif olur' demedik. Bazen muhalefet, mukabil olmaksızın da olabilir. Bu durumda muhalefetin varlığı ile yardımı uzlaştırınış olduk. Bu konunun açıklanması, bir sonraki bölümde gelecektir. Nefse muhalefetin yararı büyüktür.

Bilmelisin ki, nefse üç yerde muhalefet edilir: Mubah, mekruh ve haram. Nefs için belirli bir itaatte veya (Hakka) yaklaştırıcı bir amelde bir haz gerçekleştiğinde, burada gizli bir hastalık vardır ve kul başka bir itaat veya yaklaştırıcı amelle nefsine muhalefet etmelidir. Nefse bütün itaat türleri eşit gelirse, bu özel itaatle haz almasına imkân verilebilir. Bundan başka bir amelde güçlük bulursa, o meşakkatli amele yönelmek zorunludur. Çünkü nefs böyle durumlarda insandan müsamaha görürse bu alışkanlık, haram, mekruh ve mubaha etki eder.

Muhalefet, nefse ağır gelir. Bunun nedeni, aslının soylu ve mertebesinin yüksekliğidir. Çünkü âlemde ilahi vekâlet ona verilmiştir. Bu durumda nefs, kendi kendine şöyle der: 'İşin sahipliği ve mülkü elimdedir. Bilhassa Allah beni kendi suretine göre yarattı. Öyleyse bana muhalefet etmek, Hakka muhalefettir.' Buradan, nefse muhalefet, 'kızıl

ölüm' sayılmıştır. Muhalefetle karşılaşmanın ağır geldiği nefs, ilahi genişlikten perdeli olduğu gibi yaratılış gayesinden ve ilahi suretin -her nefse değil- sadece kâmil nefse ait (bir ayrıcalık) olduğunun bilgisinden perdelenmiştir. Söz konusu kâmil nefslere örnek olarak, peygamberlerin ve insanlardan kâmillerin nefslerini verebiliriz. Nefs kâmil olsaydı, muhalefet görmek, kendisine 'kızıl ölüm' olmazdı. Çünkü mârifet hazzı, ona ölümün bulunmadığı hayatı kazandırır. O halde varlık ve fetih, muhalefet edilmesi gerekli her hususta nefse muhalefete bitişmiştir. Anla!

YÜZ ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Amaçlarında Nefse Hoşgörünün (Yardımın) Bilinmesi

Nefse yardım et, çünkü Hakkın nef(e)sidir o
Ve de niteliğidir, nasıl habersiz kalırsın?

Varlıkta Hakka bak! O'nun aynı olduğunu görürsün
Nefret eden, sevenden başkası değil

Bilirsen eğer, ben O'ndan başka değilim
Öyleyse O uzak olandır, yakındır O

Beni O'nunla görürse, benden O'nu görürüm
Beni O'na çağırırsa, icabet eden O'dur

Nefse muhalefet, gerçekte ona yardımın ta kendisidir. Çünkü nefse nefs vasıtasıyla muhalefet edersin. Bu durumda, ondan ona geçersin ve hiçbir zaman ondan ayrılmazsın.

Bilmelisin ki, nefsin iki tür amacı vardır: Doğrudan ve dolaylı amaç. Nefsin doğrudan amacı, menfaatleri kazanmak ve zararı kendinden uzaklaştırmaktır. Dolaylı amaç ise şeriat yönünden kendisine ilişen şeylerdir. Bazen dolaylı amaç, kendi maksadı yönünden gerçekleşebilir-

ken bazen de doğaya uygunluk bakımından gerçekleşebilir. Bazen de kemali talep etme bakımından gerçekleşir. Bunların hiç biri, sözünü ettiğimiz (tasavvufî) yolda muteber değildir. Bu yolda muteber olan, şeriat yönüdür. Çünkü şeriat, bir takım erdemli fiiller saptamıştır. Söz konusu fiillerden yapılması emredilenlerin yerine getirilmesi ve yapılması yasaklanan şeylerin bırakılmasıyla insanın mutluluğa ulaşması zorunlu olur ve Hakkın onu sevmesi gerçekleşir, 'Hak kulun duyması ve görmesi olur.'

Şâri, razı olduğu veya yapıldığında kızacağı bütün hususları nefs için ayrıntılı olarak belirlemiştir. Ayrıca övgü ve kızmanın bulunmadığı hususları da belirlemiştir. Allah'ın razı olduğu şeylerden biri, melekî ilhamdır. Bu ilham, peygamberler hakkında melek ve Hak kaynaklı ilhamdır (ilahi ilham). İlahi ilham, genel olarak, (nebilere) tabi velîlerde söz konusu değildir. Burada, helal veya haram kılma hususunda hükümlerden söz ediyoruz. Allah'ın kızdığı şeylerden biri, şeytan kaynaklı ilhamdır, burada ateş kaynaklı (narî) olanını kastetmiyorum, çünkü cinlerin bir kısmı, salih insanların kalplerine iyilik aktarır. Bu insanlar ile cinler arasında büyük bir karışım, ilişki ve sevgi vardır. Öyleyse şeytanın aktardığı şey, o anda nefse haz verir ve ona sevimli gelirken aynı zamanda süslü görünür. İşin sonu ise acıdır. Meleğin ilhamı, o esnada acı gelirken, sonunda haz verir. Her iki hali de nefs bizatihi gerektirmez.

Akıllı insan, nefsten kendisine ilişen hususlarda nefsine karşı hoşgörü göstermemelidir. Söz konusu olan, nefsin dolaylı ya da doğrudan amacının bulunduğu hususlarda insana dayattığı işlerdir. Mümin ve ârif ise nefse hoşgörü gösterebilir. Mümin, nefse doğrudan amaçlarında hoşgörü gösterir. Bu alan, bilhassa, yerine getirdiği mubahlar ile nefsin haz aldığı itaatlerdir. Hakkın duyması ve güçleri haline geldiği ârif ise, bütün amaçlarında nefse hoşgörülüdür. Böyle biri, bütünüyle nurdur ve 'nurda karanlık bulunmaz.' Bu nedenle Hz. Peygamber bir duasında, 'Beni nur yap' demiştir. Nefse kötülük, aracını kınanmış işte -ki karanlık demektir- kullandıktan sonra nispet edilir. Bu bağlamda şahıs, söz gelişi kendisine yasaklanmış gıybeti yapar. Bazen yasaklanmış yalanı söyler veya yasak şeye bakar. Fiil (nefse ait) araçlarda ortaya çıkmadığında ise, nefs kınanmaz. Ârife gelirsek, ilahi haberler Hakkın 'onun bütün güçleri olduğunu' bildirmiştir. Böylelikle kutsi hadiste araçlar zikredilmiştir. Bu nedenle ârif adına dışındaki ve zâhirindeki korunmuşluk -ki muha-

faza edilmek demektir- nedeniyle nefse hoşgörü göstermesini mubah saydık.

YÜZ ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Haset ve Gıpta

Kalbin hasedi devşirmedir
Nefsin hevası, uzaklaşmadır

Haset hemcinste ortaya çıkar
O, cömert hükümdardır

Ben kendim gibi olana haset ederim
Kavim bununla efendi oldu

Bizim bizden başka neyimiz var ki?
Kullar Hakka haset etti

İnsanlar bilseydi ne söylediğimi
İnat meydana gelmezdi.

Haset, insan ve cinlerde yaratılıştan meydana gelen niteliktir. Gazap, öfke, hırs, ihtiras, cimrilik ve korkaklık da böyledir. Yaratılıştan gelen bir şeyin yok olması mümkün değil iken onunla nitelenen kimse yok olabilir. Hak, bu iki niteliğin yaratıklardan silinmesinin mümkün olmadığını bildiği için, kulları için onlara kullanım yeri belirledi. Bu nitelikler, Şâri'in vacip ya da mendup olmak üzere emrettiği şekilde kullanıldıklarında övülen nitelikler haline gelir. Meşru yolun dışında kullanıldıklarında ise, kötülenirler. Bunu öğrendikten sonra, artık inat ve tartışmaya gerek yok! Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah senin hırsını artırsın ve dönme!' Başka bir hadiste ise 'İki kişi doymaz; dünyayı talep eden kimse ve bilgiyi talep eden kimse' denildi.

Dünyayı talep kötü olabileceği gibi iyi de olabilir. Bilgiyi talep ise her bakımdan iyidir. Ne var ki, bilinenler derece derecedir ve bir kısmı diğerinden üstündür. Bunlar niyet farklılığına göre değişir, çünkü meseleleri öğrenme arzusu, -konuların kendileri yönünden değil- bilgi sahibi yönünden değerlendirilir. Bazı şeyleri tecessüs yoluyla öğrenmek arzusu kınanmıştır. Gerçekte her iki yönden saf olan bir şey yoktur. Yoksa '*Haset ettiğinde haset edenin şerrinden sığınırım*'[354] ayetiyle 'İki kimseye haset edilir' hadisi nasıl uzlaştırılabilirdi? Ya da Allah için öfkelenmek ile insanın cahiliye böbürlenmesiyle kendi adına öfkelenmesi nasıl uzlaştırılırdı? Öyleyse nefsin üzerinde yaratıldığı her nitelik, ne mücahede ne de riyazet vasıtasıyla yok edilebilir. Bunların sadece kullanım yeri değiştirilir. Böylelikle onlara verilen kınama ya da övgü hükümleriyle, (onlardan söz eden) dil değişir. Kul bunları bereket (ve sağ yön) yoluyla alıp dininde cimrileşir ve iyilik yapmada haris olur ve Allah için öfkelenirse övülür; sol yönden alıp cahiliye hamasetiyle kızar, cömert olması gereken yerde cimrilik yaparsa -örnek olarak zekât vermek ve bilgi öğretmek gibi hususları verebiliriz- hem Hak hem de halk tarafından kınanır.

Bu konunun öğrenilmesinde insanların büyük rahatı ve yararı vardır. Onlar ise bundan habersizdir.

Doksan sekizinci kısım sona erdi, onu 'Gıybet' hakkındaki yüz on beşinci bölüm ile doksan dokuzuncu kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] DOKSAN DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Kınanan ve Övülen Kısımlarıyla Gıybetin Bilinmesi

Hak izzetinden inerse
Açlık ve merhamet menziline

Onu söylediği şekilde kabul et
Saygınlık bu sayede gerçekleşir

Onu bir cahile aktarma
Yoksa pişman olursun

Hakkı gıybet etmen

Söylemediğiyle O'nu zikretmendir
Ne kötü bir iştir bu

Gerçek olsa yine de
Biri onu söylerse, 'tamam der'

Allah sana duyurduğu şeyi anlamayı nasip etsin, bilmelisin ki: Gıybet, duyduğunda üzüleceği şekilde üçüncü şahıs hakkında konuşmaktır ve müminlere haramdır. Hakkın ise gıybeti yapılamaz, çünkü O, 'duyan ve görendir.' Gerçekte ve O'nu bilenlerin nezdinde iş böyledir. Allah

kendilerinden beğenmediği şeyleri kullarına açıklamıştır. *'Bir kısmı iman eder, bir kısmı kâfir olur.'*[355] Öyleyse Hak da gıybet etmez ve gıybeti yapılmaz.

Gıybet kendi aralarında yükümlülere (mükellef) haramdır. Mümin olmaksızın, mürüvvet ve erdem sahibi insan, nefsin nezihliği ve şerefiyle ondan uzak durur. Gıybetten uzak durmak, köklerin asaletine kanıttır. Şu var ki belirli yerler onun dışındadır. Böyle yerlerde gıybet, bir farz ve Allah'a yakınlık vesilesidir. Müminlerden vera sahipleri de ona yönelir ve açıklamazlar.

Bunlardan biri hadisçilerin meşru hükümleri rivayette aşina oldukları eleştiri yöntemidir. Bazı Allah bilginleri bize arkadaşına şöyle dediğini rivayet etmiştir: 'Gel de Allah yolunda gıybet edelim!' Bu yerlerden biri de evlilikte istişaredir. Çünkü görüşüne başvurulan kişiye güven duyulmalıdır ve nasihat de vaciptir. Başka bir yer ise, (doğrudan birisini hedef almayan) genel gıybettir. Bu ise, insanın belirli bir şahsı saptamaksızın kendi zamanındaki insanların gıybetini yapmasıdır. Başka bir yer ise şeyhlerin terbiye hususunda müritleri hakkında gıybetidir. Bunun geçerli olabilmesi, kendisine ulaştığında müridin bu gıybette yararının bulunması şartına bağlıdır. Böyle yerlerde gıybet övülmüş olsa bile, birisini belirlememek, belirlemekten daha iyidir. Hz. Peygamber 'Fâsığın gıybeti yoktur' der. Burada Hz. Peygamber bir olumsuzlamadan değil yasaktan söz etmiştir. (Kuşkulu şeylerden uzak duran) Vera sahipleri, bu rivayeti bu anlamda yorumlamıştır. Kapalı konuşmak yöntemi ise, daha uygun bir yöntemdir. Bu gibi yerlerin dışında gıybet kötülenmiştir ve kendisinden uzak durmak zorunludur.

Gıybetin övüldüğü yerlerden biri de tanıkların eleştirisidir. Bu durum, kişi hakkında tanıklık yapan tanıkların yalan şahitlik yaptıklarını bildiğinde geçerlidir. Bu durumda insan, hakikate ve ehline yardım edip yanlışı ve ehlini başarısız kılmak zorundadır. Buradan, yokluğun kötülük olduğu sonucu çıkar. Çünkü yalancı tanıklar, yokluğa (ve yanlışa) yönelmişler ve onu varlığa tercih etmiş, var olmayanı var olmayla nitelemişlerdir. Allah ise bu davranışı Peygamberinin diliyle büyük günahlardan saymıştır. Çünkü yalancı tanıkların sözleri sadece yokluğu gösterebilir. Her şeye rağmen Allah yolunun ehli olan kişi, imkân bulursa açıklama değil, ima yolunu seçmelidir. Böylece ne demek istediği anla-

şılır. Bunda dini bir yarar bulunduğunu bildiğinde, bunu yapmalıdır ve böyle bir davranış yerindedir. Böylece maksat gerçekleşir. Böylelikle sözde herhangi bir taşkınlık ortaya çıkmaksızın, dil üzerine düşen görevi yerine getirmiş olur. Bütün bunlar, gıybeti yapılan kişi 'mümin' diye isimlendirildiğinde geçerlidir. Bu şahıs, Hakkın 'duyması, görmesi ve dili olduğu' makamda bulunuyorsa, onun hali müminin halinden başkadır. Bununla beraber, o da iman ehlidir.

Bilmelisin ki Allah yarattığı her hastalık için bir ilaç yaratmıştır. İlaçlar iki türlüdür: Birincisi genelin ilacıdır. Bu, herkesin güç yetirebildiği ilaçtır. Diğeri ise, hükümdar ilacıdır ki, ona sadece hükümdarlar ve zenginler güç yetirebilir. Bunun nedeni, az bulunması ve pahalılığıdır. Dolayısıyla ona ancak mal ve yetki sahibi kimseler güç yetirebilir. Doktorlar ilaçları böyle taksim ederek bu konuda doğruya ulaşmışlardır. Zengin, yoksul, köle, hükümdar; herkesin kudreti altında bulunan ve bütün günah ve masiyetlere karşı yararlı genel ilaç, tövbe ve şartlarına göre hasmı razı etmektir. Bu ise tövbe edenin imkânı ve Şâri'nin belirlediği ölçüdedir. Bunun şartı ise söz konusu ilacın hasmı razı etmeyi gerektiren ilaç türü olmasıdır. Bu şartın zorunlu olmadığı ilaçta kul tövbe eder, hasmını razı etmez. Çünkü hasmını razı etmeye kalkarsa, tövbe ettiği şeyden daha büyük bir harama düşebilir. Öyleyse insan bundan gafil kalmamalıdır.

Bu bağlamda 'hükümdar ilacına' gelirsek, onu Allah ehlinin efendileri olan ârifler kullanabilir. Onlar, Hakkın duyma ve görmeleri olduğu kimselerdir. Bu durum, ayette *'Kimse kimsenin gıybetini yapmasın'*[356] ifadesinin ardından gelen *'Herhangi biriniz ölü kardeşinizin etini yemeyi sever mi?'*[357] ifadesidir. Bu, genel bir ifadedir. Ardından *'Allah'tan sakının'*[358] denilmiştir. İşte ilaç budur. Bu yönüyle takvanın anlamı, Allah'ı kendinizle gıybetin de bir parçası olduğu kötü davranışlar arasında 'kalkan' edinin demektir. Allah'ı kalkan edindiğinizde, bu kalkan o fiillerin oklarını engeller. Kalkan, okların geçemeyeceği kadar güçlüdür. Kalkan ile kendini koruyan kişi, onun himayesi altına girer. Kul kendisiyle (ve ahlâkıyla) bezenmediği sürece, Hak kul için kalkan olmaz. Bu 'giyinme' ise, kalkan kullanan kimsenin oklardan ve benzeri şeylerden korunabilmesine benzer. Giyinmenin sonucu ise, kulun ait oldukları işlerde kendilerini kullanırken Hakkın onun 'duyması, dili, bütün güç ve organları' olmasıdır. Sonuçta kul, büsbütün nur haline gelir.

Allah yüce kitabında hükümdarlara özgü bu 'hükümdar ilacı'na dikkat çekmiştir. Bu yerlere örnek olarak *'Ona fücurunu* -gıybet de bir fücurdur- *ve takvasını ilham etmiştir'*[359] ayetini verebiliriz. Yani günaha karşı kalkan edineceği şeyi insana ilham etmiştir. Allah fücuru (günah ve taşkınlık), nefsin bir niteliği yapmamış, onu kendisine ilham edenin fiili saymıştır. Bu görüşü *'Kötü ameli kendisine süslenip onu iyi gören kimse'*[360] ayeti destekler. Böylece Allah süslemeyi kula ait saymamış, 'Amellerini onlara süsledik', başka bir ayette ise *'Şeytan onlara amellerini süslemiş ve yoldan çıkartmıştır'*[361] buyurmuştur.

Allah (amellerin güzel gösterilmesi anlamında) 'süsleme' fiilini kendisine izafe ederken *'Onlar kördür Ahirete inanmayanların yaptıklarını kendilerine süslü göstermişizdir de onlar ilerisini göremezler, kalpleri körelmiştir'*[362] yani hayrete düşmüşlerdir diye buyurdu. Hayret, büyüklerin niteliğidir. Bu gibi yerlerde 'hayret' ise, yaratılışındaki emrin süsleyene ve ilham edene ait olmasıyla ilgilidir. Onda yaratılan -ki ilham edilen ve süslenen şeydir- kendisinden sakınılması emredilen şeydir. O ise ilham edilen ve bilfiil ortaya çıkmazdan önce süslenen şeyle nitelenmektir. Öyleyse bu, kınanmış, fakat dışta kendisiyle gözükünceye kadar cezalandırılmamış bir şeydir. Allah bu bölümün bazı hususlarında *'O şeytanın amelinden bir pisliktir'*[363] buyurur. Şeytan, (sözlük anlamıyla) rahmetten uzak olan demektir. *'Ondan sakının.'*[364] Yani rahmete yakın olan isimle birlikte olunuz! Allah'ın isimlerinden birisi ise el-Ba'îd (uzak) ismidir. Öyleyse Allah'ın emrettiği şekilde Hakkı bir kalkan ve sığınma aracı olarak benimseyen kimseye eşya zarar vermez. Allah'in bu ilaçları kullanmaya dikkat çekmesinin nedeni, kendisine sorulduğunda kulun mazeret beyan etmesini sağlamaktır. Mümin ise, kalkanın ardında 'görünmeyendir (gayb)'. Öyleyse o, bir koru içindedir ve Hakkın korusunun dışına çıkmaz. Gıybeti yapılmayan fasık (ki dışarı çıkan demektir) ise, kalkanın ardında gizlenmiş değil, aksine korunun dışındadır. Çünkü fâsıklık (sözlük anlamıyla) 'çıkmak' demektir. Hz. Peygamber, 'Fâsıkta gıybet yoktur' buyurur.

(Kalkanın ardında) 'Gayb' olmayı hak etmişken herhangi bir şekilde görünen kimse, hata etmiştir. Bu nedenle Kuran 'gıybet' fiilini bize izafe ederek *'Birbirinizin gıybetini yapmayın'*[365] buyurur. Böylelikle hepimizi bölünebilir bir yapı saymıştır. Çünkü parça ve tafsilleşme, bütüne gelebilir. Öyleyse biz, -çıksak da girsek de- kendimizden kendimize gi-

reriz ve çıkarız. Allah, burada işi bize bağladı, çünkü 'kendini öldürene cennet haramdır.' Cennet 'örten' demektir. Bir şey kendinden örtünmez. Görünmeyeni (gaib) zikreden kimse onu görünen (şehadet) haline getirmiş ve bulunduğu yere yabancılaştırmıştır (gurbet). Garibin ölümü ise şehadettir.

Öyleyse gıybet yapan kişi, gıybetten hoşlanmasa bile, gıybetini yaptığı insana bir iyilik yapmaktadır. Bu nedenle gıybette onun bir yararı vardır. Bu durumda gıybeti yapılan insan nahoş ilacı içene benzer. *'Umulur ki bir şeyi kerih görürsünüz de o sizin için daha hayırlı olur.'*[366] Gıybet yapılan kişi iradesinin dışında bir iyilik yapmışsa, o, Allah'ın başka birine ulaşacak hayra vesile yaptığı kimselerdendir. Bu durumdaki insanın ödülü, iradesinin dışında gıybeti yapılana iyilik yapması nasip edilene verilen ödüldür. (Her ne kadar bu iyilik gıybet yapan tarafından amaçlanmamış olsa bile) Fakat bu iyilik, onu gıybet yapana ve onun hakkında 'günah' diye isimlendiren (Hak) tarafından amaçlanmıştır. Gıybet nedeniyle zulme uğrayan insan kardeşinin vesilesiyle kendine ulaşan hayrı gördüğünde Allah kıyamet günü kullarının arasını bulur. Bu nedenle gıybeti yapılan insan yapana teşekkür eder ve her ikisi birlikte mutlu olur.

Güvenilir bir rivayette Allah şöyle der: 'Allah'tan sakının, barışın! Çünkü Allah kıyamet günü kullarının arasını bulacaktır.' Öyleyse gıybet kınanmış bir davranış olsa bile, bu yönden gıybeti yapılan hakkında övülmüştür. Binaenaleyh gıybet fiili de iyilikte sonlanır. Çünkü kalkan ve ikisinin arasında engel olan siper, Haktır. Hak 'varlık' olduğu gibi gıybet de 'varlıktır' (vardır), yokluk değildir. Böylelikle iki mevcut arasında ilişki gerçekleşmiş, zayıf güçlüye katılmıştır. Bunu bilmelisin! 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

YÜZ ON ALTINCI BÖLÜM

Kanaat ve Sırları Hakkında

Kanaat senin girdiğin bir kapı
Kendisine hizmet ettiğin için umutlanan kişi olursan

Günlerin sana doğadan verdiği nimetle kanaatkâr ol
Fakat bütün yaratıkların malı senin elinde bile olsa

Onların verdiği nimetle kanaatkâr olma
Herkes nimetten sadece kendi lokmasını yer

Bize göre kanaat, fazlasını talep etmeksizin, elde bulunan ile yetinmek demek değildir. Hz. Eyüb saygın bir peygamberdi ve hakkında *'O ne güzel kuldur (Eyüb!)'*[367] denilerek sabrı övülmüştü. Bununla beraber o, çektiği acının kaldırılması için dua etmiş ve Allah da acısını kaldırmıştı. Allah böyle bir peygamber olan Eyüb'e altından bir çekirge sürüsü gönderdiğinde, elbisesiyle onları toplamaya başlamış. Allah Teala ise 'Ben seni bundan müstağni etmedim mi?' deyince Eyüb 'Rabbim! Ben senin verdiğin iyilikten müstağni kalamam' demişti. Eyüb'ün böyle yapmasının nedeni bulunduğu halinin gereği bile olsa, bu, bizim kastettiğimiz şeydir. Bu davranışında kendisine uyulsa bile, Eyüb, yapmanın yapmamaktan Allah'a daha yaklaştırıcı olması nedeniyle böyle davranmıştı. Eyüb, Allah'ın hidayet verdiği ve Peygamberine de onlara uymayı emrettiği kimselerden birisiydi. Bize ise *'Sizin için Allah'ın peygamberinde güzel örnek vardır'*[368] buyurdu.

Bize göre, kanaat dildeki anlamıyla alınmalıdır. Bu ise, istemek demektir. (Kanaat kelimesinin faili olan) Kâni, isteyen demektir. İstek ise, başkasından değil, Allah'tan yapılır. Dilde 'kanaa-yaknau, kanuen', 'istedi' anlamında kullanılır. İsteyen dilediğini Allah'a yükseltendir. Bu ise, kıyamet günü Allah'ın zalimler hakkında söyleyeceği *'Başları muknidir'*[369] ayetidir. Başka bir ifadeyle onlar başlarını Allah'a kaldırır ve günahlarına karşılık bağışlanma talep ederler. İki tanım bir hususta bir araya gelmiştir: Bu da Allah'tan dilekte bulunanların isteklerinde O'nunla kani oldukları (O'ndan istedikleri ve başkasına yönelmedikleri) ve sadece O'na yöneldikleridir. Onlar, başkasına yönelmemiştir. İşte bu, kanaatin tanımı hakkında büyüklerin mevcut ile -ki Allah'tır- yetinerek fazlayı istemekten geri durmak şeklindeki tanımlarıdır. Fazlası ise isteyenin Allah'tan başkasından istemesidir.

Yaratıklar, Allah'ın yoksullarıdır. Başka bir ifadeyle onlar, Allah'a muhtaçtır. Alllah'tan başkasından isteyen kimse, kanaatkâr değildir ve öyle birinin başarısız ve mahrum olmasından korkulur. Çünkü isteyen

kişi, istediği kimseye eğilir. Allah ise '*Zalimlere eğilmeyiniz, yoksa ateş size temas eder, sizin Allah'tan başka dostunuz yoktur, sonra yardım alamazsınız*'[370] buyurur. Hemcinsine yönelen kimse bir 'zalime' yönelmiş demektir. Çünkü Allah insan hakkında '*zalimdir*'[371] buyurdu, çünkü o 'emaneti üstlenmiştir.' İnsanlardan her biri ise, emaneti üstlenmiştir. Öyleyse Allah'tan başkasına eğilme ve isteğinde Allah ile yetin ki Allah'ın izniyle mutlu olasın!

Ünsiyet ve vuslat ehli âriflere göre kanaatin altı yüz elli iki derecesi vardır. Edep ve vakfe ehli âriflere göre dereceler, iki yüz elli yedidir. Ünsiyet ve vuslat ehli Melamilerdeki dereceleri ise altı yüz yirmi birdir. Edep ve vakfe ehli melamilerdeki dereceleri ise iki yüz yirmi altı derecedir.

Kanaat bir iddia içerir ve iki nispeti vardır: Birisi ceberut, diğeri melekût âlemine dönüktür. Mülk âlemine dönük görünen bir nispeti yoktur, ancak bâtınî bir nispeti vardır ki bu da kanaati ortaya çıkartır.

Kanaat hakkında bu kadar açıklama yeterlidir, başarıya erdiren Allah'tır.

YÜZ ON YEDİNCİ BÖLÜM

-Yetinmek Yerine- Fazlalık Hakkındaki Aç Gözlülük ve Hırs Makamı

Sakın O'nun dışındaki bir şeyle yetinmeyesin!
Ve tamahkâr ol, çünkü sen tamahkârlık üzere yaratıldın

Yüceyi talep ederken hırslı ol ki, ona ulaşasın
Ondan gafil olan kişi uyanık ile bir değildir

Kuşkusuz helal kendisine güvendiğin şeydir
Haram mal ise kuşkulu gibi değildir

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, insan, insan olmak bakımından bu iki nitelikte yaratılmıştır. İnsanın üzerinde yaratıldığı bir niteliğin ondan kalkması ise mümkün değildir. Öyleyse o, bir makamdır, hal değildir! Çünkü sabittir. Bu gibi bir nitelik, şeriat ve akla göre kınanmış bir şeye iliştiğinde söz konusu şey yönünden kınanır. O şey dine ve akla göre övüldüğünde, hırs da ilişeni yönünden övülür. Allah şöyle buyurur: *'Onları dünyaya karşı en hırslı insanlar olarak bulursun.'*[372] Hz. Peygamber de 'Allah senin hırsını artırsın!' der. Önceki ayet, *'onları bulursun'*[373] ayetindeki zamir olmasaydı, hem övgü hem kınama şeklinde yorumlanabilir. Çünkü zamir kınanan topluluğa döner. Hal karinesi, hırsın burada kınamayla ilgili olduğunu gösterir. Çünkü ayet, söz konusu insanların ahiret hayatının -diğer insanlara değil- sadece kendilerine ait olduğu hakkındaki iddialarını yalanlamaktadır. Burada 'hırs' onların yalanlarını gösteren bir şey olarak alınırsa, hırs onlar hakkında övülen bir nitelik olur. Çünkü o, yalan söylediklerine dair Haktan gelen bir kanıttır. Hırs onlar için Hak yönünden Allah'a ait bir kanıttır ve *'Yetkin delil Allah'a aittir.'*[374] Kınanmış hırs ise, her bakımdan onlara delil olması bakımından değil, üzerinde bulundukları durum bakımından kınanmıştır. Ayette hırs geçici olanla ve doğruyu yalanlamakla ilgilidir ve bu nedenle kınanmıştır. Zikrettiğimiz hadisteki hırs ise övülmüştür. Bu, farz bir ibadeti yerine getirmeyle ilgilidir.

Aç gözlülük ve hırs, âlim, varis ve mükemmel insanın iki niteliğidir. Söz konusu kişi, ümmetin yöneticisidir. Dolayısıyla o, insanların iyiliklerinin hangi şeyde bulunduğuna bakar. Allah peygamberini överken *'onlara karşı haristir'*[375] diyerek peygamberini ümmetinin mutlu olmasını sağlayan şeylere karşı haris olmakla nitelemiştir. Söz gelişi Hz. Peygamber amcası Ebu Talib'in müslüman olması için haris ve istekliydi ki en sonunda ona 'Bari kelime-i şehadeti kulaklarıma söyle ki, lehinde tanıklık edeyim' demişti. Çünkü Hz. Peygamber tanıklığının makbul ve sözünün dinleneceğini biliyordu. Allah'ın kullarının içinde 'Allah vekili' olan kâmil insan, zamanında zikredilen vekilleri tanır. Bu nedenle söz konusu kimselerin gelişini öğrenmesini sağlayan durumdan hareketle onlar adına hazırlık yapar (söz gelişi bir şey biriktirir). Bilgisiz ise onun kendi adına çalıştığını zanneder. Halbuki gerçek öyle değil, belirttiğimiz gibidir. Çünkü Peygamber, ümmetiyle diğer ümmetlere karşı gururlanır ve bu nedenle müminlerin sayısının çok olmasını talep eder.

Fakat (arifteki) bu tamahkârlığın iki şartı olmalıdır: Birincisi öğrenme, ikincisi (arifin durumunda zikredilen) ilahi emirdir ki, büyük şart budur. Öğrenme ise, şart koşulduğu durumlarda zayıf şarttır. Çünkü o, başkası adına (mal) sakladığını iddia ederken ardından sakladığı şeyden kendi adına yararlanan kimseye şart koşulur. Ona şöyle denilir: 'Allah sana sakladığın bu malın sahibini bildirdi mi? Yoksa biriktirdiğin malların bu insanlara senin elinle mi ulaşacağını öğrendin?' 'Evet' derse, kabul edilir. 'Hayır' derse, o zaman 'senin hırsın doğru bir ilkeye dayanmıyor, dolayısıyla ona bozukluk girmiş' denilir.

Bu kişi şöyle diyebilir: Bir grup 'Kendisi hakkında tevekkül sahibi olan kimsenin başkası hakkındaki tevekkülü de sahihtir.' Bu doğrudur. Fakat bu durum, söz konusu kişinin kazanma, biriktirme ve tevekkülü olmayan 'dünya çocukları' ile didişmede hırslı olmasıyla çelişir. Tevekkül, bâtınî bir iştir ve Allah'a itimat etmek demektir. Mal biriktiren kişi ise, biriktirdiğine itimat eder. Bu ise tevekkülle çelişir. Ona itimat etmezse -tevekkülle çelişmese bile- zâhirî soyutlanma ve sebepleri aşmayla çelişir. Bu ise mükemmel insanların hali değildir. Böyle bir hal, sadece (tasavvufa katılanlar anlamındaki) sâliklerin halidir. Böylece elde ettikleri şey, bir söz ve zevk haline gelir. Zevk ise, (halin yerleşik hale gelmesi anlamındaki) temkinde daha tamdır. Çünkü zevk, nefsin doğal olarak kendisine yöneldiği sebebin yokluğundaki sıkıntıyı ortadan kaldırır. Bu konu, daha sonra Allah'ın izniyle, tevekkül makamında ayrıntılı olarak ortaya konulacaktır.

Hırs ve tamah, ister edep ister vakfe ister ünsiyet ve vakfe ehli olsun, ârifler de bir takım derecelere sahiptir. Bunların sayısı sekiz yüz altmış beştir. Ünsiyet, edep ve vakfe ehli melamilerde ise sekiz yüz üç derecesi vardır. Ârifler sır ehli ise, derecelerin sayısı bin beş yüz otuz beştir. Nur ehli olanların dereceleri ise sekiz yüz altmış beştir. Melamiler sır ehli ise, onlardaki dereceler bin dört yüz yetmiş üçtür. Nur ehli melamilerin dereceleri ise sekiz yüz üçtür.

Tamahkârlık ilahi bir niteliktir. Çünkü Allah 'Dilediğimiz kimse için dilediğimizi öne alırız' der. Hırs da ilahi bir niteliktir. Hırs, münakaşa eden iki kişi hakkında Allah'ın meleklerine söylediği 'barışana kadar onların durumuna bakınız' sözünün gereğidir. Meleklerin müminlere dua ve bağışlanmalarını isteme görevine tahsis edilmeleri de (Hak-

kın kullarına dönük) hırsının sonucudur. Bununla beraber, bu lafız Allah'a verilmemiştir. Çünkü böyle sözler iki kısma ayrılır: Birincisi isimleriyle ilahi mertebeye verilebilen lafızlardır. Diğeri ise, eserleri Allah'tan ortaya çıktığı halde o türden bir ismin kendisine verilmediği sözlerdir. Bir kısmı, kendisinden bir fiilin Allah'a nispet edildiği, fakat (fiilden türetilmiş) bir ismin kendisine verilmediği sözlerdir. Bir kısmı ise, kendisinden türetilmiş bir ismi -içerme yoluyla- bir grup hakkında kendisine ad olarak vermiştir. Fiili Allah'a nispet edilip de ismi verilmeyenlere örnek olarak *'Allah onlarla alay eder'*[376], *'Allah onları alaya alır'*[377] gibi ayetleri verebiliriz. Fiili kendisine nispet edilip de içerme yoluyla bir grup hakkında ismini kendisine verdiği durumlara *'Allah tuzak kurdu, O, tuzak kuranların en hayırlısıdır'*[378] ayetini örnek verebiliriz. Kendisine isim vermeye örnek olarak da *'O onları aldatandır'*[379] ayetini verebiliriz. Eserleri kendinden var olsa bile fiil ya da ismin kendisine verilmediği sözlere örnek olarak *'Dilediğimizi öne alırız'*[380] ayetini verebiliriz.

YÜZ ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Tevekkül Makamı

Kulların Rabbini vekil edinen var ya
Tutmuştur yolu, en sağlamını!

Bir konuda Rabbine tevekkül eden kişi
İlah'ın kuludur, tenzile yakındır

Ey lehinde olan şeyi bilmeyen talip!
İlah'tan başkasını vekil edinme sakın

Tevekkül, âlemde konulmuş olan ve nefslerin kendilerine eğilme özelliğine sahip olduğu sebeplerin yoksunluğundan sıkıntı duymadan kalbin Allah'a itimat etmesi demektir. Böyle bir durumda sıkıntı duyarsa, tevekkül sahibi değildir. Tevekkül müminlerin özelliklerinden iken

müminlerden bilgili olanlarda nasıl olması gerektiğini zannedersin? Âlimin tevekkülü onun mümin olmasından kaynaklanırsa -ki Allah onu böyle sınırlamıştır- boş yere sınırlamış olmaz. Tevekkül âlimlerin özelliklerinden olsaydı ve onu teorik bilgi sağlasaydı, Allah onu 'iman' ile sınırlamazdı. Dolayısıyla tevekküle -hangi şeriat ile olursa olsun- müminden başkası ortak olamaz. Bunun nedeni şudur: Allah'ın zorunlu kıldığından başka akla göre bir şey Allah'a zorunlu kılınamaz. Kul da Allah'ın kendisine zorunlu yaptığı niteliği -bilgiyle değil- iman ederek kabul eder. Çünkü *'Allah dilediğini yapandır.'*[3381] Allah kefil olup yapıp gerçekleşebilecek iki mümkünden birisini yapabileceğini bildirdiğine göre, kesin olarak Allah'a itimat ettik ve O'nu doğruladık. Çünkü teorik bilgi ve kanıtla onun doğruluğunu biliriz. Öyleyse sebeplerin yoksunluğunda dinginliğimiz ve sıkıntı çekmeyişimizin nedeni, Allah'ın onu tazmin edebileceğine inanmamızdır. Bilgiyle kalsaydık, sıkıntı çekerdik. Öyleyse âlim dingin ise, bu durum onun mümin olmasından; mümin olması ise, tazmin edenin doğruluğunu bilmesinden kaynaklanır.

Vekâleti kimin hak ettiğini de saptamalıyız: Allah mı, âlem mi, yoksa âlem ve Allah'ın ondan birer payı mı vardır? Bilmelisin ki vekâlet, hakkında vekil kabul edilen şeyde geçerlidir. Vekâlete konu olan o şey, başkasına değil, vekâlet verene aittir. Böylece insan, kendisinin sınırsız tasarruf edebildiği hususlarda tasarruf edebilsin diye vekil edinir. İnsanın dışındaki bütün eşyanın insandan dolayı yaratıldığını düşünen kimse, her şeyde insanın özü gereği talep ettiği ve sahip olduğu bir yararının bulunduğunu kabul eder. İnsan kendi yararlarını -ki yararları mutluluğunun bulunduğu şeylerdir- bilemediği için bu hususta kötü davranmasından korkulur. Allah'ın Hz. Musa'ya vahyettiği bir şey şuydu: 'Âdemoğlu! Eşyayı senin için, seni kendim için yarattım.' Bu nedenle insan şöyle der: 'Allah eşyayı benim için yarattıysa, yarattığı her şey bana uygun olmalıdır. Ben ise kullandığımda kurtuluş ve mutluluğumun gerçekleşeceği yararı bilmem. Dolayısıyla Allah bana uygun olanı en iyi bilendir. Eşyayı yaratan Allah olduğu gibi onlarda tasarruf etmek de kendisine yakışır. Benim aklım -ilahi bir emir kendisine bitişmese bile- bunu kabul etmeyi gerektirir. Bir de ilahi emir varsa, iş nasıldır?' Allah şöyle der: *'O'ndan başka ilah yoktur, O'nu vekil edin.'*[3382] Bu ayette Allah vekâletin sadece İlah'a bırakılabileceğine dikkat çekmiştir. Çünkü Allah kullarının yararını bilir. Çünkü O *'Dikkat ediniz! Yaratan bilmez mi? O,*

latif ve habirdir'[383] ayetinde belirttiği gibi eşyayı yaratandır. Böylelikle mümin-âlim, Allah'ı vekil edinir, işlerini O'na teslim eder, işlerinin yöneticiliğini O'nun eline verir ki, gerçekte de işler Allah'ın elindedir.

Mümin, varlıktaki duruma bir şey eklemez! Allah da onu bu konuda över. Bu durum mülke herhangi bir şekilde etki etmez. İşte bu cömertliğin zirvesidir ve bu, müessir olmaksızın eserle övmek demektir. Hatta hepsi O'ndan ve O'nadır. İşte bu, konuya bakan birinci kişinin payıdır.

İkinci değerlendirme sahibi ise şöyle der: 'Allah eşyayı eşyadan dolayı değil, her mümkünün kendisine yaraşan namaz ve tespih ile O'nun hamdini övmek üzere yarattı. Böylece Allah'ın büyüklüğü, bütün varlıklara, mümkün cinslere ve onların şahıslarına ve türlerine yayılır. Allah şöyle der: '*Hepsi namaz ve tespihini öğrendi.*'[384] Başka bir ayette ise '*Her şey O'nun övgüsünü tespih eder*'[385], denilir. Her şey Allah'ın mülküdür. Hal böyleyken, Allah kendi suretine göre bizi yaratmış, kendisini eşyaya görünmemek özelliğiyle nitelemiş, eşya ile eşyanın O'nu algılaması arasında perdeler çekmiştir. Allah eşyayı idrak ederken eşya O'nu idrak edemez, çünkü eşya O'nu bilemez. Bunun üzerine Allah insanı halife yarattı ki o vekildir. Bu bağlamda '*Sizi halife yaptığı şeylerden infak ediniz*'[386] buyurur. Ardından vekâlette bizim için aşamayacağımız durumlar belirlemiştir. Öyleyse bizim vekil olmamız, bizim Allah'ı vekil edinmemizde olduğu gibi, şartsız bir vekillik değildir. O halde Allah bizim için bir takım sınırlar belirlemiştir ki, onları aşarsak Allah'ın sınırlarını aşmış oluruz. '*Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, hiç kuşkusuz, kendine zulmetmiş demektir.*'[387]

Bütün Kuran, birinci yaklaşıma göre gelmiştir, çünkü Kuran'da Allah sadece '*Tevekkül ediniz*'[388], '*Tevekkül edenleri Allah sever*'[389] gibi ayetler zikretti. Böylelikle Kuran, birinci bakışı üstün tuttu. Bu ise, eşyada değil, bizim yararlarımızda vekil edinmemizdir. Böylelikle iki bakış uzlaşır: Söz konusu durum, kendisine tanıklık ettiğimiz üçüncü bir yaklaşımdır ve yolumuzdan herhangi birine ait olduğunu görmediğimiz bir yaklaşımdır: Buna göre Allah eşyayı -bizim için değil- kendisi için yarattı ve '*Her şeye yaratılışını verdi.*'[390] Yaratılışımızın bir yönü de, dünya ve ahirette yararımız bulunan şeye muhtaçlıktır. Biz, maslahata giden bir yol bilmeyiz, çünkü Allah eşyayı bizim için yaratmadı. Bu nedenle

eşyada bizim yararımız olduğunu gördüğü şeyleri bize amade kılması için Allah'ı vekil edindik. Allah'ın bize yararımız bulunan şeyleri amade kılması, bize bir lütfu iken O'nu vekil edinmemiz ise O'nun emrine bağlanmamızdır. Böylelikle O'na tevekkül ederken, memur kullar ve emrine uyanlar haline geliriz. Bununla da O'nun iyiliğini umarız. Böylece -eşyanın kendisinde değil- yararı ve maslahatı belirlemede (Allah'ı) vekil edinmek gerçekleşir. Bu bakış ise -latifliği nedeniyle- herkesçe farkına varılmayan ince bir berzah; önceki iki bakışı birleştiren ve iki hükmü sabit kılan şeydir. Bu makam sahibi bu konuda konuşmuş olsa bile, onlardan her biri ikisini birleştirmeksizin, iki uçtan birine yönelmiştir.

Bu makamla nitelenen adamların bir kısmı, bu makamda Allah'ın önünde 'yıkayıcının elindeki ölü' gibidir. Yıkayıcı onu dilediği şekilde hareket ettirir ve o hiçbir şekilde ona karşı koyamaz. Bir kısmının hali ise efendinin malında kölenin durumuna benzer. Bir kısmının tevekküldeki hali ise baba malında oğlun durumuna benzer. Bir kısmının hali ise -vekili kendisi belirlese de belirlemese de- vekil yapanın karşısında vekil gibidir.

Muhakkiklerin ve bizim benimsediğimiz görüş şudur: Tevekkül, insanda tam ve kayıtsız olarak gerçekleşemez, çünkü doğasından kaynaklanan yoksunluk, özü gereği insanda hükümrandır. İnsan doğal ve melekûtî bir durumdan bileşiktir. Hak insanın böyle olduğunu bilip ona tevekkülü emrederken, bununla nitelenebilecek şekilde kendisine emretmiştir. Allah kendisini ulûhiyeti hakkında 'kıskançlık' özelliğiyle niteleyerek (ardından) kendisini yaratıkların (kendisine muhtaç olduğu) 'her şey' yerine koymuştur. Çünkü her durumda ve halde, muhtaç olunan Allah'tır. Allah şöyle der: *'Ey insanlar!'*[391] Burada mümini ya da başkasını ayırt etmemiştir. *'Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah zengin ve övülendir.'*[392] Muhtaç olduğunuz eşya, bize aittir ve bizimdir, sizin değildir. Dolayısıyla sadece bizden istenilir. Öyleyse insanlar eşyaya değil bize muhtaçtır, çünkü eşya, bizden bağımsız değildir.

Tevekkülün kendisiyle nitelenebilecek ve bu sayede 'tevekkül' diye isimlendirilebilecek bir takım halleri vardır. Allah yolunun ehlinden birisinin bu meselede bize işaret ettiğimiz hususa değinen şöyle bir sözü ulaşmıştır: 'Öldük, ama yine de tevekkül kokusu duymadık.' Çünkü o,

içinde bulunduğu muhtaçlık nedeniyle tevekkülün her şeye yayılmasını istiyordu. Tevekkül, mecazen parçalanabilir bir makamdır. Biz hakikat ehliyiz: İddia sahibinin söylediği gibi tevekkül bir yönden gerçekleşebilseydi, bütün yönlerde de gerçekleşmiş olurdu.

Tevekkülde iddia vardır ve sahibi yükümlüdür. Tevekkül keşf özelliğine sahiptir. Tevekkülün âriflerdeki derecelerinin sayısı, dört yüz yetmiş yedi, Melamilerdeki dereceleri dört yüz elli altıdır. Onun bütün âlemlere dönük nispetleri vardır. Bunlar mülk, melekût ve ceberut âlemleridir.

YÜZ ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Tevekkülü Terk

Sen sahibi olduğun şeyde vekilsin
Hak ile zarar ve yarar gerçekleşmez

Tevekkülün terkini herkes bilemez
Sadece vekil bilebilir onu; ne ruh vardır ne de beden

Tevekkül nasıl olacak ki? Varlıklar
Tevekkül edilenin kendisidir: Ne varlık var ne eser!

Tevekkül, dince tanımlanmıştır ve onun dince tanımlanan kısmına ulaşılabilir. Gerçek tevekkül, varlık halinde kimse adına gerçekleşmeyecek bir iştir. Öyleyse bu anlamıyla tevekkül, madum (yok olan) iken yok olana ait bir iştir. Madumun nitelenebileceği bir makam yoktur. Gerçekte ise var olanda sadece tevekkül gerçekleşir. Sonra şöyle deriz: Madum (var olmayan), var olana kadar tevekkülle nitelenmiştir. Var olduğunda ise, tevekkül ondan çıkar. 'Tevekkülün terki' denilen şey de budur.

Sonra şöyle deriz; Allah ehlinin geneli nezdinde bilinen tevekkülün terki iki adamda gerçekleşebilir. Birincisi tevekkülün olamayacağını bi-

lip ona başlamayı terk edendir. Çünkü böyle biri, tevekkülün gerçekleşmesinin mümkün olmadığını bilir. Şöyle ki: Açlık acısı kendisini tuttuğunda ve bu acıyı uzaklaştıracak bir yiyecek yanında varsa, açlık acısını gidermek üzere onu yer. Böyle biri ile azat olmak isteyen ya da (hastalandığında) doktora başvuran ya da ayık-akıllı ve tam bilgi sahibiyken korkutucu durumlardan güvenli yerlere sığınan kimse arasında herhangi bir fark yoktur. Öyleyse tevekkül bir makam olması yönünden gerçekleşirken hal olması yönünden gerçekleşmez. Başka bir ifadeyle tevekkül, hem geçerli hem geçersizdir. Sözünü ettiğimiz ikinci adam ise şöyle der: 'Allah yaratıklarının yararlarını en iyi bilendir ve O *'Her şeye yaratılışını vermiştir.'*[393] Hal böyle iken, neyde tevekkül edilecektir?' Bu durumda tevekkülü terk eder. Çünkü hakkında Allah'a itimat edebileceği bir malı yoktur. (Kutsi hadiste) 'Rabbin işi bitirdi' denilir. Bununla beraber söz konusu insan, emir ve yasaklara dikkat eder, kendisine emredilen ya da yasaklanan amelleri yerine getirir, hakkındaki meşru hükmü dikkate alır. Öyleyse tevekkülün sırlarından birisi de, tevekkülün terkidir. İnsan tevekkülü terk eder ise, 'diğerlerini' geride bırakır. Tevekkül ise diğerlerinin varlığını olumsuzlar. Sûfilerin çoğuna göre üstün olan, bırakılan değil, olumsuzlanandır. Bize ve şeyhimiz Ebu's-Suud b. Şibli, Ebu Abdullah el-Hivari -ki Mağrib ülkelerinden Tunus'lu idi-, Ebu Abdullah el-Gazzal -Endülüs şehirlerinde Mirye'li idi-, Ebu İmran Musa b. İmran el-Mirtüli -İşbiliyye'li idi- ve benzerlerine göre, üstün olan, (olumsuzlanması) gerekeni olumsuzlamak, (bırakmak) gerekeni de gerektiği şekilde ve vakitte bırakmaktır. Bağdatlı Abdülkadir el-Cîlî de böyle derdi. Çünkü 'Allah fâni eder ve baki bırakır.' Allah şöyle der: *'Sizin nezdinizdeki tükenir.'*[394] Dolayısıyla ona güvenmeyin. *'Allah'ın nezdindeki bakidir.'*[395] Böylelikle (sahip olduğunuz şeyin) bekasında Allah'a itimat edersiniz. Öyleyse fâni eden ve baki bırakan Allah'tır.

Ebu Medyen'in ilk hali böyleydi. Daha sonra bu halden ayrılıp ayrılmadığını bilmiyorum. Çünkü o ölümünden bir ya da iki saat önce 'imamlık' makamından ayrılmıştı. Burada kuşku, aradan uzun zaman geçtiği için bendendir.

Tevekkülü terk edenin bir iddiası yoktur. Dolayısıyla sorumlu da değildir. Çünkü tevekkülün terki, var olmayan bir durumdur. Bu durumda tevekkülün terki, *'İnsanın üzerinden bir süre geçti, o zikredilen bir*

şey değildi'[396] ayetinde belirtilen ilke yerine geçmiştir. Ayette kast edilen, 'ayn'(-ı sâbite) halindeki yokluktur. Çünkü bu esnada o, Allah tarafından 'zikredilen' bir şey idi. Dehr ise Allah'ın isimlerinden biridir. Aradaki lafzî ortaklık nedeniyle Hz. Peygamber Dehr'e sövmeyi yasaklamış ve 'Allah Dehr'dir' buyurmuştur. Hiçbir şeye özü gereği küfredilmez. Bir şeyden ortaya çıkan şeye tepki gösterilir. Var olan şeyler, Allah'tan meydana çıkmıştır. Zaman anlamındaki dehr ise bir nispettir (gerçekliği yoktur). Allah Teala'nın '*zikredilen bir şey değildi*'[397] ifadesi, bu durumda insana işaret eder. Başka bir ifadeyle insan, a'yân(-ı sâbite) ile birlikte kendi (sabit) ayn'ında mevcuttu. Fakat onu zikredecek (hatırlayacak) şekilde bunu bilemez. Ya da bu esnada bir fikir sahibi değildi ki onu zihinde var düşünerek bir araya getirebilsin. Çünkü fikir insana özgü güçlerden biridir ve diğer canlılarda bulunmaz.

Bu ayet, insanın eksikliği ve insana karşı ilahi özensizlik hakkında Kuran'daki en çetin ayetlerden biridir. Bize göre Allah, insanın yaratılışını ve dış varlığını sadece ona olan ilgisi nedeniyle geciktirdi. Allah insanı ilk şey olarak yaratsaydı, halife olmadan geçireceği uzun bir süre olurdu. Çünkü bu esnada üzerlerine halife olacağı kimseler olmayacaktı. Allah ise insanı halifelik ve kendisine vekillik görevi için hazırlamıştır. Dolayısıyla onun varlığı, diğer yaratıklardan sonra gelmeliydi ki dünya ve ahirette halifelik adını yitirmesin. O halde insan bir hükümdar ve efendi olarak var oldu. Buna karşı başka varlıklarla beraber o da Allah karşısında bir köle ve maldır. Böylece insan halifelik özelliğiyle bütün âlemden üstün olmuş iken insandan başkasına bu özellik verilmemiştir. Bu mertebe ise, insan adına ilahi surette yaratılmış olmayı zorunlu kılmıştır.

Bazıları, bu ayet Allah'ın insana özen göstermediğine delildir der. Çünkü Allah ezelde konuşan ve ne olacağını ezelde bilendir. İnsanın ise zikredilen bir şey olmadığını söylemiştir. Bununla beraber o, bir şeydir. Çünkü Allah '*Bir şeyi irade ettiğimizde, ona sözümüz 'ol' demektir, o da olur*'[398] buyurur. Allah, sübûtî veya vücudî bir kulakla duyana emir verir. Allah ise, insanın dehrin bir kısmında 'zikredilen' olmasını olumsuzlamıştır. Ayette geçen 'dehr' zaman, 'hîn' (hînun mined'dehr) ise, insanın insan suretiyle var olsa bile 'zikredilen' olarak bulunmadığı dehr'in bir parçasıdır. Onun suretini gören kimse Allah'ın onun hakkındaki muradını bilememiş, kendisiyle zikredilecek mertebesinin adını öğrenmemiş-

tir. Bu kişi Allah nezdinde insana dönük ilgiyi de anlamamıştır. Bu ilginin sonucu ise, kendisini yeryüzünde halife yaptığında insan üzerinde gözükür. Hak onu kendi vatanına yabancılaştırmamıştır. Onun vatanı, kendisinden yaratıldığı ve zilletinin yeri -ki bu onun kulluğunu gösterir- olan topraktır. Çünkü yeryüzü (çok zelil anlamında) 'zeluldür'. Öyleyse, halifelik insanı kulluğundan perdelemez. Bununla beraber kulluk, en üstün mertebedir. İnsan bu mertebede özü gereği bulunurken Hakka yakın melekler dolaylı olarak bulunur.

Allah şöyle der: *'Mesih çekinmez.'*[399] Çünkü o, ölülere hayat verir, şaşıları iyi ederdi. *'Allah'a kul olmaktan.'*[400] Sonra atıf yaparak şöyle demiştir: *'Ve yakın melekler de.'*[401] Onlar, unsurlardan meydana gelmekten münezzeh meleklerdir. Bu nedenle onların yaratılışı en üstün yaratılış iken insan 'en toplayıcı' yaratılıştır. Çünkü insanda melek ve diğer şeylerin yaratılışı bulunur. Dolayısıyla toplayıcılığın üstünlüğü insana aittir. Allah onu bu nedenle meleklerin öğretmeni yaparak onları kendisine secde ettirmiştir. İnsanın yaratılışıyla ilgili ayetin bağlamı, ona dönük nimetleri ifadeye imkân verir. Burada zikirde bir güçlük ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, kelimenin nekre gelmesidir. Nekre ise, olumsuzluk bağlamını kuşatır. Öyleyse belirsizlik, zikreden herkesten zikretme eylemini olumsuzlamayı genelleştirir (yani hiç kimse onu zikretmemiştir). Bu ise şunu gösterir: Allah insanı kendi içinde zikretmiş olsa bile, daha önce yarattığı varlıklara zikretmemiştir. Sonra onu özel ismiyle -Âdem- değil, kendisi için yarattığı mertebesinin ismiyle meleklerine zikretmiştir. Bunu bilmelisin!

YÜZ YİRMİNCİ BÖLÜM

Şükür Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

İki tür şükür vardır: Başarma şükrü ve destek şükrü
Birincisi ruhtan, diğeri bedendendir.

Destek şükrü bana artışı verir
Başarma şükrü Bir için olumsuzlama gibidir

Başarma şükrü gayeyle sınırlıdır
Diğeri ise bir yere varmaz

Bilmelisin ki, ilahi sırlarda şükrün derecelerinin sayısı bin iki yüz elli birdir. Âriflere göre olan sayı budur. Melamilere göre ise bin iki yüz yirmidir. Âriflerde, nurlardaki dereceleri ise beş yüz elli birdir. Nur ehli melamilerde ise beş yüz yirmidir.

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Şükür, şükredilen olması yönünden, Allah'ın sahip olduğu bir nitelik nedeniyle ve kendisinden meydana gelen şeye karşı Allah'a bir övgüdür. O'nun isimlerinden birisi, eş-Şekûr ve eş-Şakir'dir. Allah *'Şükrederseniz, artırırım'*[402] buyurur. Şükür, şükreden için şükredilenin verdiğini artırmasını sağlayan bir fiildir. Bu husus, bir gruba göre aklen bir gruba göre dinen zorunludur. Çünkü nimet verene teşekkür, dine ve akla göre, zorunludur. Allah'ın bizim için kendisini eş-Şakir diye isimlendirmesi, O'nun bize teşekkür etmesini sağlayan ameli daha çoğaltmamızı sağlar. Böylece biz, Allah bize nimetlerini artırdığı gibi, nimet ve ihsanlarına karşı amelimizi artırırız. Şükür nimete karşı olabilir. Allah'ın amel eden kula teşekkürü kendisine mübalağa kalıbıyla (eş-Şekûr) nispet edişine dikkat ediniz! Allah'ın bu isimle yaptığı teşekkür, iç ve dış güçlerine, bütün organlarına, her hal ve zamanda o zaman ve hale layık davranışları yerine getiren kula yöneliktir. Hak, böyle kulların her birine eş-Şekur adıyla şükreder. İşte bu, Allah ehlinin özelliklerindendir.

Sıradan insanlar ise hal, zaman ve bütünü toplamayla ilgili davranışlarında daha aşağı derecededir. Bu eksiklikte bir amel yaptıklarında, onları eş-Şekur ismi eğil, eş-Şakir ismi karşılar. Öyleyse insanlar her durumda şükredilendir. Fakat Allah, *'Allah'ın kullarından şükredenler (şekûr) azdır'*[403] buyurur. Bunlar, Allah'ın seçkinleridir. Onlar, kendi haklarında ya da kulları hakkında Allah'tan meydana gelip kendilerini üzen ya da sevindiren her şeyi ilahi bir nimet sayanlardır. Onlar, her durumda şükredenlerdir. Bu sınıf, azlıklarını Allah bildirdiğine göre, azdır. Kullardan Allah'a şükredenler ise örfün kullanımında bilhassa 'nimet' denilen şeye karşı Allah'a şükredenlerdir.

Şükür, ilahi bir niteliktir ve o lafzi, ilmi ve ameli olmak üzere kısımlara ayrılır. Lafzî şükür, daha önce belirtildiği gibi, O'ndan meydana gelen şeye karşı Allah'a övgüdür. Ameli şükür ise *'Ey Davud ailesi! Şükrediniz, onun kullarından şükredenler pek azdır'*[404] ayetinde dile getirilir. İşte bu, ameli şükürdür. Allah *'Rabbinin nimetini zikret'*[405] buyurur. Bu ayet yoruma açıktır. Bir yönü, lafzî şükre bakar. Bu, Allah'ın insana verdiği nimeti zikretmektir. Kul, Allah'ın verdiği ve örfte bilinen nimetleri zikrettiğinde -ki bunlar mal ve bilgi gibi nimetlerdir- kastettiğimiz şükrün içine girmek üzere kendisini sunar. Çünkü nimetlerin bazısı örtülüdür. Bu nimet sahibinin nimet elde ettiğini bilinmez, dolayısıyla amaçlanmaz. Allah'ın kendisine verdiği ve ihsan ettiği şeyi söylediğinde ise amaçlanır. Bu nedenle kula nimeti söylemek emredilmiştir. Nimetleri söylemek, bir şükür iken onları vermek şükür üstüne şükürdür. Bu durumda insan, şükür ile ameli bir araya getirir ve 'Verdiği nimetler için Allah'a hamdolsun' der. İlmî şükür -ki şükrün hakkıdır-, nimeti Allah'tan bilmektir. Kul nimeti Allah'tan bildiğinde hakkıyla şükretmiş olur. İbn Mace *es-Sünen*'inde Hz. Peygamber'den şöyle bir hadis aktarır: 'Allah Hz. Musa'ya şöyle vahyetmiştir: 'Ey Musa! Bana hakkıyla şükret!' Musa, 'Rabbim! Buna kim güç yetirebilir ki?' deyince Allah 'Musa! Nimeti benden bilince bana hakkıyla şükretmişsin demektir.' İşte bu, nimeti Allah'tan görenin halidir.

Allah'ın kuluna dönük nimetinin bir yönü de, ona ihsan ettiği şeylerden sahip olduklarını muhtaç kullara dağıtmasına imkân vermesidir. Böylece, kendi eliyle değil, Hakkın eliyle kullara verir. Kullar ise, bu nimete bakar. Bu bakış, Allah'ın razı olduğu işlerdeki bu kullanımı Allah nezdinden görmeleri demektir. Böylelikle kendisine hakkıyla şükreden grup içine dahil olurlar. İşte bu, şükredenler hakkındaki en üstün şükürdür. Bu şükür, işleri Allah'a havale ederek, niteliklerinden soyutlanan âriflere kolay gelir.

Bu makamın sadece berzah alemine -ki ceberuttur- dönük bir nispeti vardır ve bu sayede iki ucu da içerir. Çünkü berzahlar işleri bilmek bakımından makamların en yetkinidir. Ceberut mertebesi, ilahi isimler makamıdır, bu yönüyle o bizim ile isimlendirilen arasında bir berzahtır (ara mertebe). Dolayısıyla ceberut mertebesi, O'nun isimleri olmaları bakımından Allah'a bakarken bir yönünden de bize bakar. Bu makamın

bize baktığı yön, isimlendirilenle ilişkilendirilen eserleri bize verdiği yöndür. Böylelikle isimlendirileni ve bizi tanıtır.

Şükrün sağladığı artış hakkında arkadaşlarımız görüş ayrılığına düşmüştür. Acaba o şükre yol açan nimetin cinsinden midir, yoksa başka bir nimet veya her ikisinden midir? Muhakkikler, artışı kendinden dolayı şükredilen cinsten saymıştır. Aynı cinsten olmayan nimet ise, şükrün zorunlu kıldığı bir artış ve dolayısıyla karşılık değil, bu nimetler kendiliğinden verilen ihsandır. Bazı bilginler ise şükürden sonra meydana gelen her nimetin bir karşılık, dolayısıyla bir artış olduğu görüşündedir. Şükrün ardından gerçekleşmeyen nimet ise ihsandır. Bu görüşe varmalarının nedeni, el-Hakim'in seçtiği eşya arasındaki karşılıklı ilişkileri bilmeyişleridir. Bu görüşe sahip insanlar, Hakkı sınırlılıktan tenzih etmeyi amaçlamışlardır. Hatta Hak, dilediğini sınırlanmaksızın verir. Muhakkikler ise onlardan daha büyük bilgi sahibidir. Onlar zâhirde tenzihte daha ileridir. Manada Hakkı tenzih etmede ise hepsi birdir. Başarıya erdiren Allah'tır.

Doksan dokuzuncu kısım sona erdi, onu 'Şükrün Terki' hakkındaki yüz yirmi birinci bölüm ile yüzüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Şükrün Terki Makamı

Şükrün özelliği artışı sağlamak ise
Ve Hak senin kulağın ve gözün olmuşsa

Hak ise artışı kabul etmezse
Bu sözümü incele! İbret alan için bir ibrettir o

Bu sözümle şükrün hükmü her bilenden gitmiştir
Şükrü terke şükredilmiştir

Bilmelisin ki her amel, var olan bir şeydir. Var olan her şey (vücudî durum), Allah'ın varlık ve birliğine bir delalettir. Bu durum, örfe ve şeriata göre kınanmış ya da övülmüş bir durum olabilir. Var olan durum bir delalet ise, o bir nurdur. Nur ise, özü gereği övülür. Öyleyse, her bakımdan kınanan bir şey olmadığı gibi müminden itaat ile katışmayan saf bir günah da meydana gelmez. Günahın katıştığı itaat ise, onun günah olduğuna inanmaktır. Bunu iyice araştır!

Burada başka bir gerçek vardır: Amel ya da terk anlamındaki her yükümlülüğe bir öncelik eşlik eder, bu kaçınılmazdır. Böylece 'terk edilmesi yapılmasından' ya da 'yapılması terkinden üstündür' denilir. Önceliğin girdiği her şey, belirli bir şeye özgü olamaz. Bu akıl ve keşfin

kanıtıyla bilinir. Allah şükrü bir ibadet yapmıştır. İbadetler ise, terk edilmez. Allah doğruluğu ibadet yapmış, onu her yerde övmemiştir. Çünkü gıybet (ederken söylenen söz) de doğrudur ve bu kötülenmiş bir doğru sözlülüktür. Laf taşımak da doğru sözlülüktür ve fakat kınanmıştır. Öyleyse pek çok yerde doğru sözlülük genel anlamda kınanmıştır. Hiç kuşkusuz doğru sözlülük, övülen bir niteliktir. Ayrıntısında ise örfe ve dine göre söylendiği mekânlar ayrıştırır. Yalan da genel anlamda kınanmış bir niteliktir. Sınırlandığında ve ayrıştığında ise, örfe ve dine göre söylendiği yerler kendisini ayrıştırır.

İnsan rabbine şükredip şükür ve nimeti ondan gördüğünde, övülen bir davranışı meydana getirmiştir kl, bu bir ibadettir. Özel bir ibadet olması yönünden onu yapan ise, bu ibadet yönünden artış maksadıyla şükretmeyi düşünmemiştir. Bilginin artışını istemek de emredilmiş bir ibadettir. Bu nedenle artış talebi de ibadet haline gelir. Bunun dışındaki bir konuda ise, meşru bir ibadet sayılmaz. Öyleyse insan, artış talep etmeden bütün kısımlarıyla nimetin Rabbine şükrederse, adeta şükrün gereğini terk etmiş, nefslerin doğasının doğrudan gerektirdiği 'nimetlerin artışı' isteğini terk etmiş demektir. Hiçbir eksikliği olmadığı için (artış talep etmeyeceğini düşünerek) Hakkın kulun duyuş ve görüşü olması, artış talebini terke engel olmaz. Çünkü Allah Şâkir ve eş-Şekûr diye nitelenmiştir. Hakkın amellerimizin artmasını istemesi, eş-Şekûr isminden kaynaklanır. Böylelikle ilahi şükre hakkını vermemiz gerekmiş, hatta zorunluluk olmuştur. Bu ise, Hakkın bize teşekkür ettiği davranışlarımızın artmasıdır. Artış ise, ister terk isterse yapmak şeklinde olsun, ibadetlerdir.

Öyleyse insanın amelini görmek nedeniyle şükrü terk etmesi, kendisine zorunlu olarak şükredilen kimse için şükrün hakkını yerine getiren geçerli bir terktir. Bu, genelin makamıdır. Allah ehlinden genelin şükrü terk etmesi, doğrudur. Ancak 'Nimete şükür, nimet verene perdedir' diyen kimse hakikatler hakkında bilgi sahibi değildir. Böyle bir şey, geçerli olamaz. Öyleyse nimete şükreden herkes, zorunlu olarak onları verene de şükreder. Bazı insanlar ise, sadece sebebi görürken bazı insanlar da nimet veren Allah'ı görür. Kâmil insanlar ise, hem Allah'ı hem sebebi görür. Gerçekte Allah'a şükrederken Allah'ın kullarına olan emriyle sebebe şükrederler. Allah sebebe şükretmeyi emrederek *'Bana ve*

anne babana şükret'[406] diye buyurdu. Hz. Peygamber ise 'İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükretmemiştir' buyurur.

Şükrün terki makamı budur. Yani esas nimet verene şükrün birliğini terk etmek makamıdır. Bu durumda insan şükründe asılda nimet veren ile Allah'ın emriyle sebebe teşekkürü ortak yapmıştır. Şükrün terki, kapalı ve zor bir makamdır. Çünkü Allah şükredicilik ile ve kendisinden dolayı bize şükrettiği (amelin) artmasını istemek özelliğiyle nitelenmiştir. Dolayısıyla (Hakka ait bir özellik olduğu için) bundan kurtulmak güçtür. Kul O'nun tecelligâhı haline gelir ve (içinde bulunduğu) vakti de Hakkın şükreden ve şükredilen olup fiilleri yaratılmışlardan olumsuzlarsa, şükreden iken şükrü terk etmiş olur. Bu durumda ya Hakkı mutlak anlamda şükredici, kulu ise şükrü olmayan kimse diye görür; ya da Hakkı kulun yerine getirdiği şükre göre kul ile şükredici olarak görür. Böyle biri, bir açıdan, şükrün terk edeni iken bir açıdan şükür ile nitelenendir. Bu durum, kullardan ortaya çıkan bütün fiillere yayılmıştır ve bu, ihsanın kaynağından çetin bir müşahededir.

Bu mesele, bence en güç meselelerdendir. Bu ciltte bu bölümü yazdığım geceye kadar, bu konuda bilgi yönünden kuşku duymayacağım kesinlikle Allah gerçeği bana açmamıştı. Bu gece, altı Recep, altı yüz otuz üç yılı Cumartesidir. Amelleri yaratmayı, iki taraftan (Hak ya da insan) birine tahsis etmem mümkün olmamıştı. Bir grubun (Eşariler) dile getirdiği 'kesp' ile başka bir grubun (Mutezile) dile getirdiği 'yaratma' (teorisini) ayırt etmek de zordu. Hak ise, göz keşfiyle, kendisinden önce hiçbir yaratılmışın bulunmadığı ilk yaratılanı yaratışını bana göstererek -çünkü Allah'tan başka kimse yoktu- şöyle dedi: 'Burada şaşırma ve karıştırmayı gerektirecek bir durum var mı?' 'Ben de 'hayır' dedim. Allah bana 'İşte gördüğün bütün yaratıklarda da kimsenin bir etkisi ve yaratma katkısı yoktur. Sebeplere bağlı olarak değil, sebepler vesilesiyle (nezdinde) eşyayı yaratan Ben'im. Eşya, benim fiilimle var olur. İsa'da üflemeyi, kuşta ise oluşmayı yaratan Ben'im.

Ben de şöyle dedim: Öyleyse 'yap' ve 'yapma' derken sen kendi kendine hitap ettin. Allah şöyle dedi. 'Bir şeyi öğrendiğinde, saygılı olmalısın! Çünkü mertebe tartışmayı ve karşı koymayı kaldırmaz. Ben de 'Peki!' dedim. 'Bu içinde bulunduğumuz durumun ta kendisidir. Tartışan kimdir, saygı gösteren kim? Saygısızlığı ve tartışmayı yaratan Sen-

sin. Tartışmayı yaratırsan, onun (bendeki) hükmü kaçınılmazdır. Saygıyı yaratırsan, onun hükmü de kaçınılmazdır.' Şöyle dedi: 'Doğru! Öyleyse Kuran okunduğunda, dinle ve sesini kıs!' Ben de şöyle dedim: 'Bu da sana kalmış! Duymayı yarat ki, duyayım! Susmayı yarat ki, susayım. Şimdi sana yarattığından başkası hitap etmiyor!' Bunun üzerine bana şöyle dedi. 'Ben sadece bildiğimi yaratırım. Bildiğim ise bilinenin kendiliğindeki durumudur.' *'Yetkin delil Allah'a aittir.'*[3407] Daha önce bunu sana bildirmiştim. Artık görerek ona sarıl. Ondan başkası yoktur. Düşünceni temizle ve teklif kesilene kadar güvende olma! Sıratı (köprüyü) geçene kadar teklif kesilmez. Bu durumda insanların ibadeti, vacipliğin ya da haramlığın veya mendupluk veya kerahetin gerektirdiği emir ya da yasaktan kaynaklanmaz, zâtî bir ibadet haline gelir. *'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'*[3408]

YÜZ YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Yakîn ve Sırlarının Bilinmesi

Yakîn kalıcılıkta bilginin zirvesidir
Her durumda, es-Samed ve Bir'in vaadiyle

Tahkikin meydana getirdiği yakîn var ya!
Ona dayan ve bakma hiç kimseye

Sabitlikten uzaklaşırsan
Bu ebediliği güçlendiren yakîn değildir

Yakîn, Allah'ın peygamberine söylediği *'Sana yakîn gelene kadar rabbine ibadet et'*[3409] ayetinde belirtilen şeydir. Hükmü ise yakîn duyulan şeyle nefsin dinginliği ya da yakîn duyulacak şeye doğru hareketidir. Yakîn, insanın herhangi bir şey hakkında basiret sahibi olmasıdır. Nefste arzulanan şeyin hükmü gerçekleşen şeyin hükmü gibiyse bu, yakîndir. Burada yakîne konu olan şeyin gerçekleşip gerçekleşmemesi birdir. Örnek olarak, *'Allah'ın emri geldi'*[3410] ayetini verebiliriz. Henüz

gelmemiş olsa bile, mümin nefs onun kesin olarak gerçekleşeceğini anır ve gerçekleşip gerçekleşmemesi arasında fark yoktur. Bu ise 'Perde kalksaydı yakînim artmazdı' denilen sözdür. Bununla birlikte yakîne konu olan şey dışta gerçekleşmiş değildir. Allah peygambere ve o konumdaki her kula şöyle hitap eder: *'Yakîn gelene kadar rabbine ibadet et.'*[411] Yakîn geldiğinde ise ibadet eden-edilen, amel sahibi ile kendisi için amel edilenin kim olduğunu; zâhirin mazharlardaki etkisinin mazharların zâhire neyi verdiğini öğrenirsin.

Bilmelisin ki, yakînin ilim, ayn ve hak (dereceleri) vardır (ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn). Her hakkın ise bir hakikati vardır. Bu konu bu kitapta sonraki bir bölümde -Allah izin verirse- özetle ele alınacaktır. Onun ilim, ayn ve hak dereceleri vardır, çünkü bazen yakîn, ilim, ayn ve hak olmaksızın gerçekleşir ve nezdinde gerçekleştiği kimse onun hakkında kesin hüküm verir. Bu kişi, yakîn bilgi sahibi değil, sadece yakîn sahibidir.

Arkadaşlarımız yakîn hakkında görüş ayrılığına düşmüştür: Acaba yakîn, başka bir yakînden daha tam olabilir mi, olamaz mı? Hz. Peygamber'in Hz. İsa hakkında şöyle dediği rivayet edilir: 'Yakîni artsaydı, havada yürürdü.' Bu sözüyle Hz. Peygamber, (sanki) İsra gecesine ve Peygamberin havada yürümesinin yakîn vasıtasıyla gerçekleştiğine işaret eder. Bu yorum, yerinde bir yorum değildir, çünkü Rabbi onu ayetlerini göstermek üzere yürütmüş, ona Burak göndermiş ve İsra gecesinde onu taşımıştı. Hz. Peygamber'den böyle bir hadis bu anlama işaret etmek üzere sahih olamaz. Bilindiği gibi, hiç kimse yakînde peygamberin dengi değildir. Fakat o, yakîni sayesinde havada yürümemişti. Cebrail kendisine katırdan küçük eşekten büyük 'Burak' adlı bir binek getirmiş ve onda taşınmıştı. Havada yürüyen Burak idi. Sonra Burak, kendisini izin verilen yere kadar götürdüğünde, Burak'tan inerek Refref'e oturmuş ve Allah'ın dilediği yere kadar götürülmüştü. İnsanlar, bütün bunlardan habersizdir. Öyleyse Peygamber, yakînin gücü nedeniyle havada yürütülmemişti. Üstelik bu esnada en genel anlamıyla -fakat mutluluğunun bulunduğu şeydir yakînin konusu- ilgili olduğu şeye bağlanmış yakîni kalbindeydi. Çünkü Hz. Peygamber, bu yakîniyle meth edilmiştir.

Bizim yakîn hakkında kıymetli bir risalemiz vardır. Onu Lut peygamberi ziyaret ederken Halil İbrahim mescidindeki Yakîn Mescidinde yazmıştık. Bu bağlamda cahil, cahil olduğunu; zan sahibi, zan sahibi olduğunu; kuşkuya kapılan, kuşku duyduğu hususta kuşkulu olduğunu yakînen bilir. Bunlardan her biri üzerinde bulunduğu durum hakkında kesin bir yakîn taşır. Bu ise, bilgi ya da başka bir şey olabilir.

'Onun üstünlüğü nerededir?' dersen şöyle deriz: Yakînin üstünlüğü, tıpkı bilgi gibi, ilgili olduğu şeye bağlıdır ve bu nedenle '*Sana yakîn gelene kadar*'[412] ayetinde belirli gelerek özel anlamda yakîne konu olan şey kastedilmiştir. Burada kendisiyle övgünün gerçekleştiği yakîn değil, belirli bir yakîn kastedildi. Allah '*Onu yakînen öldürmediler*'[413] demiştir. Burada İsa'nın onların yanında değil, gerçekte öldürülmemiş olduğu kast edilir. Onlar ise İsa hakkında kuşkuya düştüler. Ayette geçen ise, kendisiyle bilfiil var olacağı müstakil bir yeri olmayan yakîndir. Çünkü onlar İsa'yı öldürdüklerine yakînen inanıyordu ve Allah yakînin yeri olamaz. Öyleyse yakînin yeri, sadece öldürmedir. Bu ise mananın mana ile bilfiil var olması kapsamındadır. Çünkü yakîn bir mana olduğu gibi öldürme de bir manadır. Öyleyse öldürme İsa'da bilfiil bulunmadığını 'yakînen' bilmiştir. Bu ayette öldürme, yakîn ile nitelenmiştir. Manaların en doğrusu manalar ile bilfiil var olandır. Bizce bu mesele, aklın şaşırdığı ve herhangi bir şekilde hüküm veremeyeceği hususlardandır. Bir kısmımıza göre bu konuyu (bilmek), imkânsıza katılırken bir kısmımıza göre mümkün ve vâkidir.

Özetle, yakînin doğal ve alışılagelmiş hususlarda bulunması güçtür. Çünkü adet, bilhassa doğal bedenin varlığının kendisine dayandığı hususlarda olmak üzere, doğayı 'çalar'. Bedenin bilfiil varlığının bağlı olduğu şey kaybolduğunda, acı duyar. Acı ise yakîne zarar vermez, çünkü onun zıddı değildir. Fakat şöyle diyebilirsin: Acı insanın hareketlenmesine ve titremesine yol açar. Özellikle açlık, susuzluk, sıcak ve soğuk acısı böyledir. Hareketlenme ve ıstırap ise yakîn ile çelişir. Çünkü yakîn, nefsin bu acıları gideren araçların elinde olan kimseye yönelmesidir. Acıların bulunduğu kimse ise, doğal olarak, acıların hızla ortadan kalkmasını ister. Hal böyle iken, burada yakînde tasavvuf ehlinin zannettiğinden başka bir yol takip ederiz. Bu yola göre ıstırap yakîne zarar vermez. Bunun böyle olması, o acıları gidermede nefsin doğal olarak bunları gideren sebeplere değil, Hakkın mertebesine yönelmesi şartına

bağlıdır. Hak onları bu sebeplerle gidermek isterse, giderir. Bu durumda Hak, o kişide bu sebepleri yaratarak acıları ortadan kaldırır. Allah onları başka bir şeyle gidermek isterse, yakîn başka bir şeyle değil, ilahi mertebeyle ilgili olur. Bu ise Allah adamlarında çokça olur.

Âriflerde yakînin dereceleri iki yüz birdir. Melamilerde ise yüz yetmiştir. Yakînin melekût ve ceberut alemine dönük nispeti vardır. Ayrıca onun melekût alemine tek bir nispeti var iken âriflerde iki nispeti vardır. Çünkü yakîn, âriflerde altı hakikatten bileşik bulunur. Melamilerdeki yapısı ise dört hakikatten oluşur. Yakîn diri ve ölü sükun sahibidir. Diri sükun ile sahibi hareketlenirken ölü sükun ile Allah'ın kendisini izaleyi irade ettiği belirli bir giderici olmaksızın ıstırap duyduğu hususta Allah'a bağlanır.

YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yakînin Terki ve Sırları

Kul mürit ile durduğunda
Yakîni iradenin hükmünü giderir

Hakka rütbesini verir ki
Onu sınırlayıp kulluğunu zedelemesin

Dilediğini dilediği gibi yapar
Zorlama olmaksızın ve adet etki etmeden

Delil, kuşku olmaksızın, delil oldu
Tekrarın olumsuzlandığında da kuşku yok

Çünkü bilinen cevher bakidir
Şehadet (mertebesindeki) hükmünde bulunduğu gibi

Bazen ona bazen ondan hilat giydirilir
İfade için, benzeriyle ya da zıddıyla

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, burada tekrarın olumsuzlanmasıyla -ilahi genişlik nedeniyle- 'Varlıkta tekrar yoktur' ifadesini kastetmekteyim. Tekrar sayılan şey, duyunun algılayamadığı 'benzerlerin varlığıdır'. Bu benzerler arasındaki parçalanma algılanamaz. Başka bir ifadeyle yok olanlar ile yenilenenler arasındaki fark anlaşılamaz. Bu ise kelamcıların 'Araz iki anda baki kalmaz' şeklinde dile getirilen düşünceleridir.

Yakînde -tıpkı sabırda olduğu gibi- ilahi kahra karşı koyma kokusu bulunduğu için Allah ehli, onunla nitelenmeyi, onu öğrenmeyi ve Allah'tan istemeyi terk etmiştir. Kendi çabası olmaksızın Allah nezdinden yakîn geldiğinde ise, kul Allah karşısındaki saygının gereğiyle onu kabul eder ve Allah onun yakînin bulunduğu bir yer haline getirmeyi dilediğinde Allah'a iade etmez. Yakînin kuldaki etkisi, ondan bu zararı gidermede Allah'a bağlanmaktır. Bu ise yakîni ve onun -(kendisi gibi bir) kula ya da onun dileğine değil- Hakkın mertebesine bağlanmasını istemektir.

Şöyle ki: Kul yakînin ortaya çıkmasının sebebi olunca -çünkü yakîn kendi başına bilfiil var olamaz- yakînin kendisinde varlık kazandığı yerin onda bir etkisi olur ve bu etki kendi ödülünü talep eder. Böylelikle yakîn, kendisini var edenden o yerdeki zararın kaldırılmasını diler. Çünkü yakîn sadece zararı gidermek üzere var olur. (Bulunduğu yerde) Yarar var ise, yakînin katkısı yararda değil -çünkü o zaten vardır- onun sürekliliğini sağlamada ortaya çıkar. Kul menfaatin kaybolduğu vehmine kapılırsa, yakîn Allah'tan bu yararın bulunduğu yerde sürmesini ister. Bu kadarlık bir ölçüyle 'yakîni terk' gerçekleşir. Yani kul, dilediği konuda Rabbine dua ederken yakîne itiraz etmez. Böylelikle kul, dilediğini yapmak üzere onu 'terk eder.' Burada kul, herhangi bir şey ile nitelenmez.

Bu tahlile rağmen, mesele kapalı ve algıdan uzaktır. Öyleyse kul, aslı bakımından zorlanan ve mülkü sarsılan birisidir. Dolayısıyla hakikati bakımından kulun yakîni yoktur. Çünkü o, arazların üzerinde yenilendiği bir yerdir. Yakîn ise, sükundur. Bu ise iki zamanda sabit olmayan bir arazdır. 'Allah her gün bir iştedir.' Günlerin en küçüğü ise fert zamandır (an). Sana Allah ehlinin yakîni talep ettiği şeyden uzak durduklarını açıkladım. Yakîn isteyendir. Bu nedenle Allah '*Sana yakîn ge-*

linceye kadar"[414] demiştir. Yakîn isteyen ve yoran şey, sen ise rahattasın. Anla! Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.

Allah'ın iradesi karşısında durmak, durağanlığa imkân vermez, çünkü bu nefsin hakikatinden çıkmak demektir. Hiçbir şey kendi hakikatinin dışına çıkamaz. Çünkü bir şeyin kendi hakikatinden çıkması mümkün değildir. Mürit bir müjdeyle itminan bulabilir. Kul bu esnada sözün doğruluğu nedeniyle sakinleşir. Ayrıca müjde, belirli ve vakitlidir. Bu durumda ise, ona doğru bir yöneliş gerçekleşir ki, bu da yakîndir. Bir rivayette meleklerin Allah'ın tuzağından korktukları aktarılır. Korku ile birlikte yakîn olmaz. Kul '*Allah dilediğini yapandır*"[415] ayetiyle mutmain olursa, yakînden ayrılmaz ve bu durağanlık 'yakîn' diye isimlendirilir. Fakat bulunduğu yerde Allah ehlinin terimlerine göre yakînden başka bir şey meydana gelir. Bize göre yakîn, Allah'ın yaratıklarından her birinde mevcuttur. Görüş ayrılığı, yakînin neyle ilgili olduğu hakkındadır. Öyleyse yakîn kapsayıcı bir niteliktir ve -yakîne konu olanın herhangi bir şeyin hükmünün dışında- kendisinde mutluluğun bulunduğu Allah yolunun özelliklerinden değildir. İşte yakîn, budur.

Başarıya erdiren Allah'tır. Ondan başka Rab yoktur.

YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sabır Makamının Ayrıntılarının ve Sırlarının Bilinmesi

Her meşrepte sabır türlü türlü içilir
Den, e, de, bir şey ile ve bir şey için sabredilir

Sabır eziyete karşı olabilir
Acı türlerinin varlık ve takdir bakımından

Hak için es-Sabur ismi bir eziyet belirlemiştir
Kitabın ayetleri bunu söyledi

Alim isen, nimette sabır yoktur
Her şeyi bilen hükmü doğru imamın sözüne göre

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, Allah şöyle der: '*Allah'a ve resulüne eziyet edenler.*'[416] Burada Allah'ın eziyete maruz kaldığı bildirilir ve bu nedenle Allah kendini yaratıkların eziyetlerine karşı sabreden anlamında es-Sabur diye isimlendirdi. Hak es-Sabur ismini taşırken kendisine yapılan eziyetin kaldırılmasını kullarından istediği gibi bir belaya maruz kalan insanın belanın kalkmasını istemesiyle sabırlı ismi kendisinden düşmez. Nitekim Eyüb Peygamber böyle yaparak '*Bana bir zarar ilişti, sen merhamet edenlerin en merhametlisisin*'[417] demiştir. Allah da bu isteğe rağmen onu överek '*Biz onu sabırlı bulduk*'[418] buyurdu. Öyleyse sabır, nefsi belanın kaldırılması ve giderilmesinde Allah'a şikâyetten alıkoymak değildir. Sabır, nefsi Allah'tan başkasına şikâyetten alıkoymak ve onu başkasına yönelmekten engellemektir. Allah'ın kullarından kendisini üzen eziyeti bırakmalarını istediğini açıklamıştık. Bununla beraber Allah onlarda eziyete yol açan şeyi yaratmama gücüne sahiptir. Öyleyse bu sabrın sırrına dikkat et! Çünkü o, sırların en güzelidir. Bir rivayette Allah'tan daha çok eziyete sabreden olmadığı bildirilir.

Sabır, cehennemlikler cehenneme, cennetlikler cennete girdiğinde kesilen ve ortadan kalkan makamlardandır. Böylece iki grup, herhangi birisi içinde bulunduğu yerden başka bir şeye girmemek üzere, birbirinden ayrışır. İlahi sabrın hükmü ise dünyanın yok olmasıyla ortadan kalkar. Bu ise, el-Muntakim ve eş-Şedidü'l-ikab isimlerinin kalkmasıyla bir müjdedir. Çünkü es-Sabur isminin ortadan kalktığını gördük ve Allah'ın rahmeti de gazabını geçmiştir.

Dünyanın yok olmasının hikmeti, Allah'tan eziyetin kalkmasıdır, çünkü sadece orada var olabilir. Öyleyse ey Allah'ın kulları! Allah'ın rahmetinin genişliği, kapsamı ve belirli bir süre sonra bile olsa Allah'ın dışındaki her yaratılmışa nüfuz edişiyle sevinin. Çünkü dünyanın yok olmasıyla eziyet çeken herkesten eziyet, eziyet yok olunca sabır da yok olacaktır. Cezalandırmanın sebeplerinden biri de eziyettir, o ise yok olmuştur. Öyleyse rahmet ve gazabın ortadan kalkması kaçınılmazdır. Başka bir ifadeyle rahmetin -Allah'ın izniyle ve Allah dilerse- Allah'ın ihsanıyla her şeyi kuşatması zorunludur. Bu, bizim Allah hakkındaki zannımızdır. Allah kutsi bir hadiste şöyle der: 'Ben kulumun bana dair

zannına göreyim. Benim hakkımda hayır zanda bulunsun.' Allah bunu bildirdiği gibi bunu emrederek zanlı ya da başkası hakkında sınırlamamıştır. Bu nedenle acıya yol açacak şey (tat anlamındaki) 'azap' diye isimlendirilmiştir. Bu ise, Allah'tan kullarına dönük bir müjdedir. Bunun anlamı şudur: Zorunlu olarak acı duyacağınız şeyden, rahmet sizi kuşattığında cehennemde bile haz alacaksınız. Nitekim yanan da ateşin sıcaklığından haz alır. Donan ise, zemherinin soğukluğundan haz alır. Bu nedenle cehennem mizaç farklılığı nedeniyle hem ateşi hem zemheriri içerir. Belirli bir mizaç için acıya yol açan şey, onun zıddı başka bir mizaçta nimete yol açar. Dolayısıyla hikmet işlevsiz kalmaz. Allah cehennemliklere sıcakta kalanlar için zemheriri bırakır. Ateşi ise ateştekiler için baki bırakır. Böylelikle hepsi birden cehennemde nimetlenir. Öyleyse onlar öyle bir mizaçtadırlar ki, o mizaca sahip olarak cennete girselerdi (cennetteki) itidal nedeniyle orada azap görürlerdi.

Sonra bil ki sabır, edatların çeşitlenmesi nedeniyle çeşitlenir: Allah'ta sabır (fî), O'na eziyet verme söz konusu olduğundadır. Allah karşısında sabır (mea), azapta azap edeni görmektir. Allah'a karşı (alâ) sabır, Rabbinin varlığına bitişmeksizin nefsinin varlığıyla Rabbini yitirme halidir. Allah ile (bi) sabır, Hakkın sabrın kendisi olmasıdır. Nitekim Hak kulun duyması ve görmesi olur. Allah'tan (min) sabır, güç ve kuvvetin insandan düşmesidir. Artık 'Güç ve kuvvet Allah'a aittir' demezsin. Bu durumda sabır yardım istemeyle ortadan kalkar. Allah'tan (anillah) sabır, makam bakımından sabrın en üstünüdür. Bu ölümle ortadan kalkan ve ahirette bulunmayan sabırdır. Çünkü bu sabrın sahibi, sabrı es-Sabur ismini Allah'a nispet ettiği şekilde Allah'a nispet eder. Bu nedenle dünyanın yok olmasıyla ortadan kalkar. Kulda ise dünyadan ayrılmayla ortadan kalkar. Sen kimden ayrılırsan, o da senden ayrılmıştır. Bunlar, sabrı Allah'tan alan kimselerdir. 'Bu bilgiyi falandan aldım' dediğinde, bilgide o kişiyle birsin.

Süleyman Peygamberin '*İyiliği Rabbimin zikrinden dolayı sevdim*'[419] sözü buna benzer. Çünkü o, iyiliği 'hayır' diye isimlendirmiş ve hayır Allah'a aittir. '*Rabbimin zikrinden*'[420] diyerek, Rabbinin ona hatırlatması nedeniyle onu sevdiğini belirtmiştir. Sonra, Rabbinin iyiliğiyle sevinerek ve hoşnut kalarak, elini onun köklerine ve dallarına sürmeye başladı. Çünkü o, iyiliği (hayrı) sevmeyi sevmişti. İyiliği sevmek ile, ya Allah'ın

onu sevmesi ya da -iyiliğin sevgiyle nitelenmesi bakımından- iyiliğin sevilmesini kast eder. Hayır ve iyilik de, hayırlıları sever, çünkü onlar, onun var olduğu yerdir. Süleyman da *'Hayrı sevmeyi sevdim'*[421] demişti. Yani ben sevgimde, tıpkı sevgisindeki iyilik gibiyim. Bu nedenle atlar ortadan çekildiğinde, yani rahvan atlar kaybolduğunda, onlara özlem duymuştu. Çünkü Süleyman, haz veren niteliği onun adına zorunlu kılan yeri yitirmiştir. Çünkü haz, onun adına bir tecelligahtır. Bu nedenle *'onları bana getirin'*[422] demişti.

Ayette geçen 'tevari (ortadan çekilmek, perdelenmek)' kelimesini güneşe ait sayan yorumcular vardır. Halbuki ayette güneş zikredilmediği gibi -onların zannettiği gibi- namaz da zikredilmedi. Ayrıca onlar, burada Kuran tefsirinde Yahudi hikâyelerini almıştır. Peygamber ise, bize Ehl-i kitabı ne doğrulamayı ne de yalanlamayı emretmiştir. Kuran'ı Yahudi hikâyeleriyle yorumlayan kimse, Hz. Peygamber'in emrini; Allah'ın peygamberinin emrini reddeden ise, Allah'ın emrini reddetmiş demektir. Çünkü Allah bize Peygambere itaati, bize verdiğini almayı ve yasakladığı şeyden uzak durmayı emretmiştir. Çünkü bizi İsrailoğullarının peygamberlerinin rivayetlerine ya peygamber ulaştırabilir -ki onu tasdik ederiz- ya da Ehl-i kitap bizi onlardan haberdar eder -ki bu durumda da çekimser kalırız. Kitabımızda ya da Peygamberimizin sözünde bu rivayeti bulamazsak ve akli kanıtlarda onu reddeden veya onaylayan bir şey olmazsa, ona dayanarak hüküm vermeyiz. Burada ayetin bağlamı ise, açık bir şekilde, söz konusu müfessirlerin yorumuna işaret etmez.

Onların *'Süleyman'ı denedik'*[423] ayetinin yorumu hakkındaki imalarına gelirsek, burada söz konusu olan, o fitne değildir. Bu deneme, atlarla ilgili ise haberdar olmak demektir. Bu durumda atları gördüğünde denemenin amacı, Süleyman'ın onları Allah'ı hatırlayarak mı, yoksa kendilerinden dolayı mı seveceğinin öğrenilmesidir. Hz. Peygamber, Süleyman'ın atları Rabbini hatırlamak üzere sevdiğini -kendileri için değil- belirtti. Bununla beraber o, güzel, alımlı ve Süleyman'ın muhtaç olduğu bir şeydi. Söz konusu şey, Süleyman'ın kendisinden sonra kimseye verilmesini istemediği mülkün bir parçasıydı. Hak Süleyman'ın bu isteğini genel anlamda kabul etmiş, sıkıntıyı kendisinden kaldırarak *'İşte bu bizim ikramımızdır, hesapsız olarak ver ya da dağıt, onun bizim nezdimizde* -yani ahirette- *iyi bir makamı vardır.'*[424] Yani bu mülk, diğer-

lerinde olduğu gibi ahiret mülkünden bir şeyi eksiltmez. Halbuki başkaları adına böyle bir mülk, dünyada nimetlendiği ölçüde ahiret nimetinden eksiltir. Allah bir grup hakkında şöyle der: *'Siz dünya zevklerine daldınız ve onlarla nimetlendiniz.'*[425]

Bu taksime göre Allah'tan sabır, sabır türlerinin en yücesidir. 'Allah'tan sabır', sıradan insanların zannına göre, bir şeyden ayrılmak nedeniyle o şeye karşı duyulan sabır gibidir. Allah ehlinin düşüncesi ise böyle değildir. Şibli bir gencin 'Allah'tan sabır sabrın en büyüğüdür' dediğini duyunca bayılıp düşmüş. Yani, Allah adamlarının kâmillerinin ulaşabildiği bu makamın büyüklüğü nedeniyle baygınlık geçirmiş. Şibli'ye gencin sözünden bir parıltı gözükünce, onun vâridi Şibli'nin yerinde güçlenmiş, bayılmasına yol açmıştı. Yerin gücünden daha etkili her vârid böyledir. Böylelikle vârid, (ulaştığı) yerde bayılma ve kendinden geçmeye yol açar. Allah ehlinin ise, Allah'tan sabır hususunda sıradan insanların yorumuyla ilgili bir tecrübeleri yoktur.

Nur ehli âriflerde sabrın dereceleri üç yüz yirmi üçtür. Sır ehli âriflerde ise iki yüz doksan üç derecedir. Nur ehli Melamilerde iki yüz doksan iki derece, sır ehli Melamilerde ise iki yüz altmış iki derecedir.

YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Sabrın Terki Makamının Bilinmesi ve Sırları

Kötü bir fiile karşı sabırda
Her hücumunda Hakkın kahrına karşı durulur

Ariflerde sabır olmaz, çünkü onlar
Dalgalı bir denizde zayıf gemi içindedir

Allah sana öğretsin, bilmelisin ki, sıradan insanların bildiği sabırda ilahi kahra karşı koymak ve Allah karşısında saygısızlık vardır. Allah kullarını kendisine yakarsınlar ve kendilerini sınadığı hususların kaldı-

rılmasını istesinler diye denedi. Çünkü sabır, üzerlerinde yaratıldıkları ilahi suretin nefslerinde yol açtığı hastalığa karşı bir ilaçtır. Çünkü suretin kendisinde kemale -suretin kemali halifeliktir ve onlar Allah adamlarından kâmil olanlardır- ermediği kimse bir iddiada bulunur. Halifelik derecesini elde edememiş kimse, surete sahip değildir. Çünkü o, toplam vasıtasıyla suret üzerinde bulunur. Acıktığı için ağlayan bir adam şöyle demiş: 'Ağlayayım diye beni acıktırdı'. Öyleyse bu kişi, O'nun için ve O'na karşı ağlanmıştır. Çünkü Allah adamlarının büyükleri, kendilerini Allah'a şikâyetten alıkoymaz. Onlar, Allah sabredenleri övdüğünde kendilerini Allah'tan başkasına şikâyetten alıkoyanlardır. Büyüklerin mezhebi ve yolu budur. Sümnûn Allah karşısında saygısızlık yapıp nefsinde rıza ve sabrın hükmünü bulduğunda, ilahi kudrete direnmek isteyip şöyle demiş:

Benim senden başkasında bir hazzım yok
Nasıl istersen, öyle sına beni

Allah da onu küçük abdestte zorlanmayla sınamış. Nefs afiyetten olan payını istemek özelliğiyle yaratılmıştır ve Sümnun bu belayı isterken sağlıklıydı. Bu belayla sağlık kendisinden alınınca, nefs yaratılış özelliğiyle -ki bunu nefsin nitelikleri bahsinde zikretmiştik- sağlığı talep etmiş. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Allah nefsin yok olmayan nitelikleri için bir takım yerler belirlemiştir. Söz konusu nitelikler yok olsaydı, nefs de yok olurdu. Nefsin bu talebi onun kendinden kaynaklanan bir niteliğidir. Alimlerin alimine ve hakimlerin hakimine bakınız! Nasıl da afiyet istemekte ve bunu emretmektedir: 'Allah'tan bir şey isteyeceğiniz zaman afiyet isteyiz. Bir bela içindeyseniz, afiyet isteyiniz. Afiyet içindeyseniz, afiyetin sürmesini isteyiniz.' Bu kelime, '*afâ el-eser* (eser kayboldu) kelimesinden türetilmiştir. Öyleyse afiyet, bulunduğu kişiden belanın kalkması demektir.

Binaenaleyh kulun acizliği, yoksulluğu ve muhtaçlığıyla kalması Allah karşısında saygının bir gereğidir. Çünkü Allah ile zenginlik, Allah'tan olamayacağı gibi genel bakımından yaratıklardan da olamaz. Fakat başkası nedeniyle kendisinden müstağni kalınabilecek belirli bir yaratıktan müstağni kalınabilir. Çünkü Allah sebepleri boş yere koymamıştır. Bir kısmı kaldırılması mümkün olmayan zâtî sebepler iken

bir kısmı kalkabilen geçici sebeplerdir. Öyleyse cisimlik kendisinde kalırken cisimden telif ve terkibin kalkması imkânsızdır. İşte bu, varlıktan cismin kalkmasıyla yok olabilecek bir sebeptir. Esas sebepler kalkamayacağına göre, Allah karşısındaki saygının gereğiyle geçici sebepleri de kabul eder ve fakat onlara eğilmeyiz. Bunun yerine düşünceyi Allah'a bağlı bırakırız. Düşüncenin Allah'a Allah için bağlanması geçerli değildir. Böyle bir şey imkânsızdır. Düşünce Allah'a sebepler nedeniyle bağlanır. İşte bu, onları bilmenin tanımıdır.

Kuşkusuz sabrın terkinin ne demek olduğu açıklanmış oldu.

YÜZ YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Murakabe Makamının Bilinmesi

Her işte O'nu gözet
Çünkü O da seni gözetmekte

Huzurda ve gaybette bir takım işler için
Bunun için her halde bir nasibim var

Boşalma vakti geldiğinde,
Şaşılacak olsa bile önemsemem

Murakabe, kendisinde 'şirbimiz'in (içme, pay) bulunduğu Hakka özgü bir niteliktir. Allah şöyle der: '*Allah her şeyi gözetendir.*'[426] Bu ayet, '*O ikisini korumak O'nu yormaz*'[427] ayetiyle aynı kapsamdadır. 'O ikisi' derken kastedilen, yüce alem olan gökler ile aşağı alem olan yeryüzüdür. Gerçekte ise bu ikisinden başka bir şey yoktur. Alem ise ikiye ayrılır; kendi başına ayakta duran alem ile kendi başına bilfiil var olmayan alem. Kendi başına bilfiil var olan alem cevherlerdir. Kendi başına bilfiil var olmayan alem ise olgular (ekvân) ve renklerdir. Bunlar, sıfat ve arazlardır. Öyleyse cisim ve cevherler aleminin sürekliliği, arazların kendilerinde yaratılmasına bağlıdır. Arazlar kendilerinde yaratılmadı-

ğında -ki beka ve varlıkları ona bağlıdır- onlar da yok olur. Arazların var olduktan sonraki ikinci anda yok olduklarında kuşku yoktur. Öyleyse Hak, cisimler alemi ile ulvî ve süflî cevherler alemini sürekli gözetir (murakabe). Cevherlerin sürekliliğinin bağlı olduğu bir araz yok olursa, aynı anda Allah cevheri kendisiyle (yok olmaktan) koruduğu onun gibi veya zıddı bir arazı yaratır. Öyleyse Allah, sürekli yaratır iken alem sürekli Allah'a muhtaçtır. Bu, cevherler ya da arazlar alemine ait zâtî bir muhtaçlıktır. İşte Hakkın varlığını muhafaza etmek üzere yaratıkları gözetmesi budur. Bu da, Kitabında *'Her gün bir iştedir'*[428] şeklinde dile getirdiği 'şenlerdir' (işler).

Hakkın kullarına dönük başka bir murakabesi, kendilerini yükümlü tuttuğu emir ve yasaklarında belirlediği sınırlarında kullarına bakmasıdır. Bu ise büyüklük ve tehdit (anlamı taşıyan) murakabesidir. Allah, bir kısmı için yaptıkları her işte vekil olur. Bu durum *'Söyledikleri her sözde yanımızda bir gözetmen vardır'*[429] ayetinde dile getirilir. *'Saygın kâtipler yaptıklarını bilir'*[430], *'Söylediklerini yazacağız'*[431], *'Her şeyi apaçık bir imamda yazacağız'*[432], *'Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir'*[433] gibi ayetler de bu kapsama girer. İşte bu, Hakkın kullarını gözetmesidir.

Kulun murakabesi üç kısma ayrılır: Birincisi geçerli değil iken diğer ikisi kuldan meydana gelir. Geçerli olmayanı, kulun rabbini murakabesidir. Kul Allah'ın zâtını bilmediği gibi O'nun alemle ilişkisini de bilemez. Böyle bir murakabe, murakabe edilenin zâtını bilmeyi gerektirdiği için kendisi de bilinemez. Başka bir grup ise, bu murakabenin geçerli olabileceğini ileri sürmüştür. Çünkü şeriat, şanına yaraşır şekilde, Allah'ın alemle ilişkisini tanımlamıştır. Allah her nerede isek bizimle beraberdir. Allah Arş üstünde 'istiva' etmiştir. Allah yerdedir. Gizlimizi ve açığa vurduğumuzu bilir. O gökte de böyledir. Yakın göğe iner. O, her mümkün mazharda zuhur edendir. Allah'tan bu kadarını öğrendik ve bu tanıma göre O'nu murakabe ederiz. Bizim eşyayı murakabe etmemiz, Allah'ı murakabe etmemizin aynısıdır. Çünkü Allah her şeyde görünendir. Bazı insanlar 'Gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm' demiştir ki, murakabe kast edilir. Başka biri ise 'Gördüğüm her şeyden sonra', başka biri 'Gördüğüm her şey ile beraber' biri ise 'Gördüğüm her şeyde' demiştir. Bu tarz insanlar, bu murakabeyi geçerli sayar.

İkinci murakabe ise haya (utanma duygusu) murakabesidir. Bu kısım *'Allah'ın gördüğünü bilmez mi?'*[434] ayetine dayanır. İnsan Allah'ın kendisini gördüğünü murakabe ederken bu 'görme' de onu murakabe eder. Dolayısıyla kul Hakkın onu murakabe edişini murakabe eder. İşte bu, 'murakabenin murakebesidir' ve dince emredilmiştir. Üçüncü murakabe ise kulun kalbini, zâhirî ve bâtınî nefsini -Rabbinin onlardaki eserlerini görmek üzere- murakabesidir. Böylelikle Rabbinin eserlerinden gördüklerine göre amel eder. Aynı şey kendi dışındaki varlıklarda da geçerlidir. Kul Rabbinin onlardaki eserlerini görmek üzere murakabe eder. Bu murakabe, *'Ayetlerimizi ufuklarda ve nefslerde kendilerine göstereceğiz'*[435] ayetine dayanır. Bu murakabe, Hak ile ilgilidir, çünkü O'ndan başka fail yoktur.

Murakabe, kulun murakabe yapmadığı bir vaktin araya giremeyeceği şekilde, sürekli gözetme içinde olmak demektir. Bunu öğrenip iyice araştırırsan, nefsinde, gözünün gördüğü varlıklarda, fikir ve aklının ulaştığı varlıklarda, müşahededе sana gösterilen şeylerde, dış varlığında ya da her nerede isen kendilerini öğrendiğin varlıklarda Hakkın şe'nlerini öğrenirsin. Buradan, kendi düşüncelerini de öğrenirsin. Şer'î ölçüler murakabeyi (düzenlemek) için, (Murakabeyi düzenlemek için de şer'î ölçüler) gelmiştir. Bunlar beş tanedir: Farz, mendup, mubah, mekruh ve haram.

Ariflerden vuslat ve ünsiyet ehli olanlarda murakabe derecelerinin ulaştığı sayı yedi yüz yetmiş dörttür. Ünsiyet ehli Melamilerde yedi yüz kırk üç, edepli melamilerde üç yüz kırk sekizdir. Murakabenin alemlere dönük nispetleri de vardır. Mülk alemine dönük iki nispeti varken melekût alemine -her iki grubun edep sahipleri için- tek nispet, ünsiyet ehli için ceberut alemine dönük üç nispet vardır.

Biliniz ki Allah, bu bölümü yazarken vakıada daha önce bilmediğim bir konuyu bana öğretti. Söz konusu vakıa, berzah aleminde gerçekleşti ve bana şöyle denildi: 'Dünyanın uyuyanın annesi olduğunu duydun mu?' Ben de 'evet' dedim. Bana 'Bu bölümde ona bir yer ayır' denildi. Ben de istihareye yattım.

VASIL

Hz. Peygamber şöyle der: 'Dünyanın çocukları vardır.' Dünyanın çocukları var ise dünya onların annesidir. Annenin âdeti, mürebbiyesi olduğu çocuklarını gözetmektir. Dünya, çocukları üzerinde annelik şefkatine ve ahiret hayatının zararının etkisinden korumak üzere onları gözetme duygusuna sahiptir. Çocuklar ahirete yönelir. Dünya ise çocuklarına ahiret hayırlarını görmekten engeller. Böylelikle hallerini gözetmeleri güçleşir.

Bilmelisiniz ki, dünya ilk yerdir, bize yakındır (dünya: yakın), onda var olduk, ondan başkasını görmedik. O halde, dünya bize görünendir. Bu yönüyle dünya bizi koruyan ve bize merhamet edendir. Allah'a yaklaştıran amellerimizi dünyada yaptık. Allah'ın şeriatları orada ortaya çıktı. Bütün ilahi isimleri kendinde toplayan yerdir dünya. Cennet nimetleri ve cehennem azapları orada ortaya çıktı. Sağlık ve hastalık, mutluluk ve üzüntü, gizli ve aleni oradadır. Ahirette bulunan her şeyde dünyanın bir benzeri vardır. Orası Allah'a itaat eden güvenilir yerdir. Allah kullarına vermek üzere bir takım emanetleri dünyaya bırakmıştır. Dünyanın çocuklarının hallerini gözetmesini sağlayan şey bu özelliğidir. Dünya kendilerine ulaştırdığı bu emanetler ile onların ne yapacağını gözetler: Acaba, emanete her birisinin konuluş gayesine göre hakkıyla riayet edecekler mi? Emanetlerin bir kısmı çocukların nefslerinin gayelerine uygundur ve dünya onları da gözetler: Acaba bu konuda kendilerine verilen şeylere kendi eliyle Allah'a şükredecekler mi? Bir kısmı gayelerine uygun değildir. Bu durumda da dünya onların hallerini gözetler: Acaba emanetleri rıza ve teslimiyetle kabul edecekler mi? Çünkü onlar Allah'tan gelen birer hediyedir. Birinci tür hakkında, 'İhsan sahibi nimet veren Allah'a hamdolsun' derlerken amaçlarına uymayan durumlar hakkında, 'Her durumda Allah'a hamdolsun' diyerek sevinç ve üzüntüde Allah'a hamd edenlerden olurlar. Allah da emanetleri kuşkudan arınmış temiz ve saf bir halde kendilerine sunar.

Dünyanın bazı çocuklarının mizaçları, su için bir arazi ve kendisine konulan şeyler için bir kaba benzer. Bu yerin mizacı suya etki eder. Çünkü su, bütünüyle temiz, asıl bakımından tatlıdır. Söz konusu su, yağmur suyudur. Yeryüzünün bir bölgesinde biriktiğinde -ki arazilerin

yapısı farklıdır- güzel mizaçta tat ortaya çıkarken geldiği şekilde temiz ve hoş olarak onu aslı üzerinde korur. Ayrıca, kendi durumuna ilave olarak, mizacına bir tatlılık ve temizlik ekler. Bu, sağlıklı-temiz sudur. Bir yer suyu acılaştırırken başka bir toprak daha da acılaştırır. Böylelikle söz konusu yerler suyun temiz haline etki eder.

Şeriat -anneyle değil- çocukların davranışlarıyla ilgilidir. Allah Tea-la, *'anne ve babaya iyilik yapmayı'*[436] emretti. Bu konuda başka bir ayet, *'Anne ve babaya öf bile deme, onları azarlama, onlara güzel söz söyle, onlara rahmet kanatlarını ger ve Rabbim onlar beni küçükken terbiye ettiği gibi sen de onlara merhamet et de'*[437] buyurur. Öyleyse Allah, bu konularda sadece kullardan ortaya çıkan davranışları bildiği için, tavsiyede bulundu. Bu nedenle fiillerinde bu hükümleri gözetmelerini (murakabe) emretmiştir ki, bu sayede onlar da emrettiği şeyleri yerine getirebilirler. Dünya, oğullarına karşı şefkatli, sevecen ve merhametlidir; ahiret aydınlığının onları kendisinden koparmasından endişe eder. Çünkü bu esnada mahal dünyadır ve hüküm ona aittir, ondan ayrılmak uygun değildir. Nitekim insanlar oraya göçtüğünde dünya ahiret diyarına bir itiraz da bulunmaz. Öyleyse dünya, hüküm vermek bakımından ahiretten insaflıdır, çünkü kendi otoritesinin geçtiği yerdedir. Ahiret günü gelip gün onun günü olduğunda ise, dünya ahirete karşı çıkmaz ve onunla didişmez. Dünya, insanlardan herhangi birinden daha insaflıdır!

Katade şöyle der: 'Dünya ne kadar da insaflıdır! Kendinde kötülük yapanın kötülüğüyle kınanmış, iyilik yapanın iyiliğiyle övülmemiştir. Dünya özü gereği kötülüğü ve çirkinliği vermiş olsaydı, herhangi bir peygamberin ve salih kulun onda bulunması mümkün olmazdı. Nasıl olabilirdi ki? Allah onu itaat etmekle niteleyerek şöyle der: Ulvîsiyle (gökler) ve süflîsiyle (yerler) *'itaatkâr olarak geldik'*[438]. Başka bir ayette ise *'Yeryüzüne salih kullarım varis olacaktır'*[439] buyrulur. Salih insan, ancak kendisinde tasarruf edebileceği salih ve iyi mala varis olabilir, çünkü salih bir kuldur. Allah, 'bütün kullar yeryüzüne varis olacaktır' dememiştir. Bu durum, dünya terekesinin salih bir kazanım olduğunu ve Allah'ın salih kullarının ona varis olduğunu gösterir. Peygamber şöyle buyurur: 'İçinizden biri 'Allah dünyayı lanetlesin' dediğinde, dünya 'Allah bizi Rabbine asi edeni lanetlesin' der'. Böyle biri, onu lanetlediği ve adını açıkça zikrettiği için dünya için kötü bir oğuldur. Dünya ise -oğullarına merhametinden- oğlunu lanetleyememiş ve Rabbine 'Bizi

asi kılanı Allah lanetlesin' demiş, onu ismiyle zikredememiştir. İşte bu, annenin oğluna olan şefkat ve merhametidir.

Ne şaşılacak iştir! Allah'ın bize emrettiği itaat sınırında duramadık, onu başaramadık, annenin (dünya) tanık olduğumuz huylarına, bize olan şefkat ve merhametine vefa gösteremedik. Hz. Peygamber, 'Dünya müminin ne güzel bineğidir! Onun üzerinde iyiliğe ulaşır, kötülükten onun vasıtasıyla kurtulur' buyurur. Hz. Peygamber, kötülükleri kendilerine hatırlatıp onları kötülüklerden kaçırmak, iyilikleri süsleyerek kendilerini iyiliğe yöneltmekle, dünyayı çocuklarına karşı duyarlılıkla nitelemiştir. Dünya oğullarıyla yolculuk eder ve onları iyilik diyarından kötülük diyarına taşır. Bunun nedeni Allah'ın kendisine indirdiği ve 'şeriatlar' diye isimlendirilen ilahi emirleri güçlü bir şekilde müşahede etmesidir. Böylece kullarının mutlu olması için o hükümleri yerine getirmelerini ister. Hz. Peygamber de dünyayı en güzel niteliklerle nitelemiş, onu iyiliklerin yeri yapmıştır. Murakabe ehlinin başlama noktası, bu niteliği elde etmek üzere, 'annelerinin' hallerini gözetmek olmalıdır. Çünkü çocuk, gözlerini annesinin yanında açar ve ondan başkasını görmez. Bunun yanı sıra çocuk doğal olarak annesini sever ve babasından çok ona yönelir. Çünkü çocuk, kendisini terbiye edenden başkasını tanımaz ve onun davranışlarını taklit etmesi kaçınılmazdır.

Şöyle sorabilirsin: 'Peki dünya niçin ahireti kıskanır?' Daha önce de belirttiğimiz gibi, yetki dünyaya ait iken -ki dünya böyle itaatkârdır- ahiretin burada bir otoritesi yoktur. Ahirette olan şey, dünyadaki haz ve acılardır. Öyleyse iki diyar eşittir. Bu nedenle çocuklarının ahirete yönelmesi dünyaya güç gelir. Çünkü onları ahiret doğurmadığı gibi terbiye etmekle de yorulmamıştır. Bütün bunlara ek olarak insanlar, Şâri'nin belirlediği kötü fiillerden yaptıklarını dünyayla ilişkilendirirler. Onlar ise dünyanın değil, insanların halleridir. Çünkü kötülük yükümlünün fiilidir, dünyanın değil! İnsanlar yaptıkları ve Şâri'yi razı eden belirlenmiş fiillerini ise ahiretle ilişkilendirir. Halbuki bunlar onların halleridir, ahiretin değil! Çünkü iyilik de yükümlünün fiilidir. Öyleyse dünya evlatlarına ulaşan veya onlardan ortaya çıkan günahın ecrinin sahibidir. Dünyayı böyle bilen kişi, onu tanımış demektir. Şeriat ve akla göre onun hallerini gördüğü halde dünyayı böyle bilmeyen ve tanımayan kimse ise ahiret hakkında daha da cahildir, çünkü o, ahiretin tadını tatmamıştır.

Bu noktada ahiret hallerini keşf ve mütalaa ederken Allah yolunun ehlinin keşflerinde bir yanılgı ortaya çıkar. Onların keşf ettikleri şey gerçekte ahiret değil, dünyadır. Allah onu berzah aleminde keşf ya da uyku gözüyle yakazada bilmedikleri bir şekilde ortaya çıkartmıştır. Onlar ise dünya hakkında zikrettiğimiz şeyi bilmedikleri halde ateşi, kıyameti gördük diye rüyalarını anlatırlar. Halbuki orası nerede, burası nerede! O genişlik nerede, bu genişlik nerede! Böyle bir insanın gördüğü şey, Allah'ın onu yarattığı iyilik, itaat, hükümde adalet, öğüt ve hayırhahlık ve hatırlatma özelliğindeki dünya halidir.

Bilindiği gibi, kıyamet henüz mevcut değildir. Dünya hayatında görülen dünya kıyameti, dünya cenneti ve dünya cehennemidir. Bu ikisi dünyaya hizmetçi olarak gelmiştir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Cenneti ve cehennemi duvarın üzerinde gördüm'. Rivayete göre, küsuf namazında kıbleye doğru giderken bir miktar geri çekilmiş, sonra ileri giderken elini ileri uzatmıştır. Sebebi sorulunca şöyle demiş: 'Öne geçerken cehennemi gördüm. Ateşi bana ulaşır diye korktum. Elimi uzattığımda ise cenneti görmüştüm. Onun meyvelerinden kopartıp size göstermek istedim. Onu getirseydim siz de ondan yerdiniz.' Hz. Peygamber, cehennemde bir kedi sahibesini ve Amr b. Luhayyi adında kâfirlerin kâfiri birini görmüştür vs. Bütün bunlar, uyanık bir halde namaz kılarken oluyordu. Halbuki peygamber, 'Ahireti gördüm, ahiret cennetini ve cehennemini gördüm' vs. dememiştir. Aksine 'Bu duvarın üzerinde gördüm' demiştir ki, o da dünya hayatının bir parçasıdır.

Bu nedenle Peygamber şöyle der: 'Cennet bana duvarın üzerinde canlandırıldı.' Burada 'Cennet duvarın üzerinde idi' dememiştir. Başka bir rivayette ise 'Cenneti gördüm' demiş, onu bir yere izafe etmemiştir. Hz. Peygamber bir cennetin misalinin gösterilmesini zikretmiştir. Bir şeyin misal alemindeki sureti ise, o şeyin kendisi değil, benzeridir. Hz. Peygamber 'Bana misali gösterildi' demiştir. Nitekim Allah Cebrail hakkında *'Meryem'e yakışıklı bir insan suretinde göründü'*[440] demiştir. Acaba Meryem'e gönderilen Cebrail, Cebrail'den başkası mıydı? Hayır, Vallahi o Cebrail idi. Öyleyse Peygamber, cennet ve cehennemi dünyada, dünya hayatında ve dünya diyarında görmüştür. Allah kendisini överken *'Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır'*[441] diye buyurur. Bu ikisi de dünya hayatına aittir.

Ahiretteki her şeyin dünyada olduğunu kabul ettik. Bunların bir kısmını biliriz, bir kısmını bilmeyiz. Üstelik dünyada ahirette bulunmayan bir ilave vardır. Öyleyse dünya yaratılış bakımından daha tamdır. Yükümlülük ve bütün amaçların gerçekleşmeyişi olmasaydı, ahiret onunla denk olamazdı. Şöyle diyebilirsin: 'Dünyanın ahiretten üstün olan ilavesi nedir?' Şöyle deriz: 'Ahiret ayrım, dünya hayatı ise karışım ve ayrım yeridir. Öyleyse cehennemlikler ve cennetlikler ayrışır. Cennet ehli cennette, cehennem ehli ateştedir. Hepsi yüzlerinden tanınır. Dünya hayatında da ahiretteki ayrım vardır, fakat onun kadar genel değildir. Çünkü Allah'ın bildirmesiyle dünya hayatında peygamber ve nebilerin bulunduğunu öğrendik. Aynı zamanda peygamberlerin mutlu olarak müjdeledikleri kimselerin varlığını öğrendik. Allah şöyle der: *'Dünya ve ahiret hayatında onlar için müjde vardır.'*[442] Dünyanın genelliği budur. Mutluluk ehlinden kimse, bir nefeslik bile olsa maksat gerçekleşir ve dünyadan müjdelenmeden ahirete gitmez. Buna karşın peygamberlerin bedbahtlıkla müjdelediği kimse bu özelliğiyle ayrışmıştır. Allah şöyle der: *'Onları azap ile müjdele.'*[443] Burada Peygamber insanların çoğuna karşı susmuş ve bedbahtları belirtmemiştir.

Ahiretteki bedbahtların nitelikleri bu hayatta mutlular üzerinde gözükür. Bunlar üzüntü, bela, ağlama, zillet ve huşu gibi niteliklerdir. Ahirette mutluların nitelikleri ise, bu diyarda cehennemlik olan bedbahtlar üzerinde ortaya çıkar. Örnek olarak iyilik, nimet, sevinç, amaçlara ulaşmak, emirleri yerine getirmek gibi huyları verebiliriz. Çünkü bu yaratılış bu niteliklerden bir payın olmasını gerektirir. Bunların bir kısmı bunları tek bir yerde bir araya getirirken bir kısmı iki diyarda bir araya getirir. Böylelikle mümin iman ile nitelenmek üzere kâfirin niteliğiyle belirirken kâfir ise iman ile nitelenmek üzere müminin niteliğiyle görünür.

Allah mümini ve bedbahtı iman ve küfür lafzında ortak yapmıştır. Bunlar, anlamları belli lafızlardır. İnsanların çoğu, imanı 'Allah'a iman etmek' ile ilgilendirirken küfrü bâtıla inanmayla irtibatlandırır. Allah ise *'Bâtıla inananlar'*[444] diyerek onları 'müminler' diye isimlendirir. *'Ve Allah'ı inkâr edenler.'*[445] Dünya ahiret hayatının sahip olduğu şeye sahip iken ahirette bulunmayan bu ilaveye de sahiptir. Teşri, ahirette sadece bir yerde gerçekleşir ki orası insanların secdeye çağrıldıkları yerdir. Bu secde ile Araf'takilerin terazilerinin ağır gelmesi sağlanır. İnsanlar ise

bunun farkında değildir. Bu açıklama nedeniyle Allah ehlinden bir kısmı -ki kimseyi Allah'a karşı tezkiye etmem- şöyle der: 'Hakkın dünyada insanda bulunuşu, ahirettekinden daha kâmildir.' Bu düşüncedeki insanları gördük ve bazı meclislerde onlarla konuştuk. Bu düşüncenin delili halifeliktir. Dünyada insan, hiç kuşkusuz, ahirettekine göre ilahi niteliklerde daha kâmildir. Çünkü burada insan nimetlendirme ve intikam gibi ilahi niteliklerle gözükürken ahirette bunlar insanda ortaya çıkmaz. Çünkü ahirette kimseye karşı nimet ya da intikam olmayacaktır. Şefaat etse bile izne bağlıdır. Öyleyse nimetlendirme izin verilene aittir. Cennet ve cehenneme gelirsek 'ölümü kurban ettikten sonra' hayır! Aksine, bu kitapta zikrettiğimiz bir hikmet nedeniyle, kıyamette intikamın bir yönü gerçekleşir. Örnek olarak 'Yazık, yazık!' gibi hadisi verebiliriz. Böylelikle onlar -Allah'ın kulları- Allah'ı burada murakabe ederler. Bu ise, dünyanın oğullarını murakabe etmesidir. Öyleyse dünya, çok gözetleyen bir annedir. Annenizin ahlâkına sahip olun, mutlu olursunuz!

YÜZ YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Murakabenin Terki

Murakabe yapma! Varlık'ta Bir'den başkası yok
O varlığın ta kendisidir

Bir durumda (hal) Sahip denir O'na
Bir durumda ise köle

Delilimi sorarsan: Muhtaçlık ayeti
Muhtaçlık Zengin ve Övülen'edir

Tilavette böyle geldi bir nas
Mutluluğundan uzak olanda ve yakında

Sonra 'Allah'a borç verin' ayeti geldi
Eksiklik ortaya çıktı ki, artışın ta kendisidir

Murakabe, (Hakka) yakınlaşma için misalî (temsili) bir tenezzüldür. Allah'ı bilenlerin mertebesi ise, Hakkın benzerinin olmamasını (kabul etmeyi) gerektirir. Böylelikle şekiller ve benzerler ortadan kalkmış, İlah'ın durumu sınırlanmamış ve zabt edilmemiş, iş bilinmez olmuştur. Hakkın bize malum olduğuna inandığımızda bile, O'nun malum olmadığı açıktır ve O'nun hakkında sübûtî bir bilgi gerçekleşmemiştir. Aksine gerçek bir olumsuzlama ve akledilir bir nispet vardır. Bu nispeti dışta var olan eserler sağlamıştır. Dolayısıyla nasıl, nerede, ne zaman, vaz', görelilik, araz, cevher, ne kadar -ki miktar demektir- vb. on kategorinin hepsi, 'kesin bir edilgenlik' ve belirli bir fiilden ibarettir. Başka bir ifadeyle bilinmeyen bir failden ortaya çıkan fiilden ibarettir. O'nun eseri görülür, fakat haberi bilinmez. Kendisi bilinmez ve var oluşu meçhuldür.

Öyleyse kimi murakabe edeceksin? Gözün gördüğü, hayalin zabt ettiği, zamanın sınırladığı, nitelik ve hükümlerin saydığı, hallerin nitelendirdiği, konumların ayrıştırdığı, göreliliğin izhar ettiği, araz veya cevherin gösterdiği bir şey yok ki! Nitelikleri kabul etmeyen nasıl murakabe edilir ki? Bilgi hayali ortadan kaldırır. Öyleyse Allah gözetendir, gözetilen değil! Allah koruyandır (hafız), korunan değil! İnsanın koruduğu şey, kalbindeki itikadıdır. İşte bu, kulun Rabbinden (kalbine) sığdırdığı kısımdır.

Öyleyse murakabe edersen, kimi murakabe ettiğini bil! Kendinden uzaklaşmış ve zâtından başkasını bilmiş değilsin. Öyleyse sonradan olan, ancak kendisiyle ilişkili olana ilişebilir. Bu ise, söz konusu şeyden senin yanında bulunan şeydir. Senin nezdinde bulunan ise sonradan olmuştur. Öyleyse sen kendi cinsinden uzaklaşmış değilsin ve gerçekte nefsine yerleştirdiğin şeyden başkasına tapmadın. Bu nedenle Allah hakkında sözler farklılaşmış, haller başkalaşmıştır. Bu bağlamda bir grup 'o şöyledir' derken bir grup ise 'öyle değildir, aksine şöyledir', bir kısmı ise Allah hakkındaki bilgide 'suyun rengi kabın rengidir' demiştir. Bu durum delil ile etkindir, gözün görmesinde bu söz sahibinde etkindir. Bakınız! Hayret bütün inançlara nasıl nüfuz etmektedir!

Hepsinin de hayreti büyük olmuş, hasretleri sürmüş, Mabudunu bilemediği için maksadına ulaşamamışlardır. Bunun nedeni, insanın elde edilmesi mümkün olmayan bir şeyi hedeflemesi, yolu bilinmeyenin

yoluna kendini vermiş olmasıdır. Kâmilden daha mükemmel olan insan, Allah hakkında bütün inançları kabul eden, O'nu imanda, delillerde ve inkârda tanıyan kişidir. Çünkü inkâr, belirli bir itikada yönelmek gibidir. Öyleyse hakikate (bir'e) ulaşmak istiyorsanız, O'nu her gözle görünüz! Çünkü Hak, tecellisi genel olandır. Her surette bir yüzü (vech) ve her alemde bir hali vardır. Artık ister murakabe et, ister etme. Sadece sevap alan ve veren, ceza gören ve cezalandırılan vardır.

Yüzüncü kısım sona erdi, onu 'Rıza' hakkındaki yüz yirmi sekizinci bölüm ile yüz birinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Rıza Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Rabbimden korumasını istedim
Her türlü kötülük ve eziyetten

Ondan görmek isterim (her şeyi)
Tıpkı ruhu gibi, soyutlanmış bir halde

O'ndan ısrarla isteyerek
O'nda yok olarak 'Ona bağlanarak istedim

Kendinden çekip alınmış
Kendinden geçmiş ve alınmış

Öyle ki doğru diyebileyim
Kendi halimizden: Ne güzel

Ondan şöyle razı oldum
Şundan dolayı ondan razı oldum

Bunu O'na böyle nispet ederim
Hüküm bakımından böyledir

O bir kesin delildir
Mevcut bir şeye

Onu 'den' ve 'dan'dan ayırırsın
Şöyle ve bu diye nitelersin

Mârifet sahibi olursun
Hakkını bilen biri olarak

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki 'kesin delildir' sözüm, rızanın çokluktan mevcut olan şeye kanıt olması demektir. Kul mevcut olan ile -Allah karşısında saygının gereğiyle- Allah'tan razı olur, çünkü Allah'ı vekil edinmiştir.

Rıza, Allah ehli nezdinde görüş ayrılığı bulunan bir konudur. Rıza bir makam mıdır, hal midir? Hal sayanlar, rızayı mevhibelere katarken makam sayanlar kazanımlara katar. Rıza, ilahi bir niteliktir. Allah'a izafe edilmiş her ilahi nitelik ise, vergi veya kesb ile nitelenmez. Öyleyse kendisini yaratıklarla ilişkilendirdiğimizde rıza, Hakka ait olandan farklı bir anlam kazanır. Bu durumda o yaratıklara göre kul adına gerçekleşip sabit olursa makam, yok olursa haldir. Rıza gerçekte her iki niteliği de kabul eder ki, bu doğrudur. Öyleyse rıza bazı insanlar için hal, bazıları için makamdır. Her ilahi nitelik böyle ele alınır. O halde, ilahi nitelikler yaratıklara nispet edildiklerinde inançların yerini alırlar. Allah her inancı kabul ettiği ve her inanç O'nun hakkında doğru olduğu gibi ilahi nitelikler de yaratıklara nispet edildiklerinde makamların ve hallerin niteliklerini kazanırlar. Bu ve benzeri niteliklerin açıklaması böyledir ve işin gerçeği de budur.

Allah kendini razı olmak özelliğiyle nitelemiştir. Bu, kulun kendinden Allah'a verdiği şeydir. Allah ondan razı olmuş, kul da -bütün gücünü vermemiş olsa bile- Allah'tan razı olmuştur. Sonuçta bir güçlüğe düşmesine yol açacak şekilde bütün gücünü harcarsa, onu güçlük ve meşakkatle vermiş sayılır. Allah ise dininde kullarından güçlüğü kaldırmıştır. Buradan *'Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun'*[446], *'Allah insanı gücü ölçüsünde yükümlü tutar'*[447] gibi ayetlerde dile getirilen güç yetirmenin tanımının güçlüğün ilk derecesi olduğunu anladık. Kul bunu hissederse veya hissetmezden önce farkına varırsa, bu, dince emredilmiş 'güç ye-

tirme'nin sınırıdır. Böylece kul *'Gücünüz ölçüsünde Allah'tan korkun'*[448] ayetiyle *'Allah dinde sizin için bir güçlük yaratmadı'*[449] ayetini ve 'Allah'ın dini kolaydır' hadisiyle *'Allah size kolaylık diler'*[450] ayetini *'Gücünüz ölçüsünde (Allah'tan korkun)'*[451] ayetinde bir araya getirir. Sahabe (takvayla ilgili) 'güç yetirme'den belirttiğimiz şeyi anlayınca *'takvanın hakkı'*[452] ifadesindeki azimet karşısında 'güç yetirme' bir ruhsat olmuştur. Böylelikle Allah, yükümlü tuttuğu şeyi herhangi bir güçlük çekmezden gücün ölçüsünde yerine getirdiğinde senden razı olur. Sen de dünyada sana verdikleri nedeniyle Allah'tan razı olduğun gibi bu konuda O'ndan razı olursun. Dünya hallerinin bilhassa 'itaat' demek olduğunu açıklamıştık. Bunu 'murakabe' bahsinde açıklamıştık.

Hakk'ın dünya ve ahirette sana verdiği her iyilik ve nimet, Allah'ın nezdindekine göre pek azdır. Allah'ın nezdindeki şeyler sonsuzdur. Senin için gerçekleşen şey ise, varlıkta gerçekleşmesi bakımından sonludur. Sonlunun sonsuza nispeti ise azın azıdır. Hızır sudan içmek için denize gagasını daldıran kuş hakkında Hz. Musa'ya böyle diyerek kuşun gagasıyla aldığı su ile denizi insanların ve Allah'ın sahip olduğu bilginin örneği yapmıştı. Bu nedenle Allah amelin azı hakkında *'Allah onlardan razı olmuş'*[453] demiş, sevabın azı hakkında *'Onlar da Allah'tan razı olmuştur'*[454] demiştir. Çünkü sonsuz olan şeyin elde edilmesi mümkün değildir, çünkü o sonsuzdur. Bu nedenle rızanın az (ve mevcut) ile ilgili olduğunu söyledik. Bu ise mevcut ile razı olmaktır. Böylelikle Allah'tan ve Allah'tan (anillah) Allah'ta az ile razı olunur.

Allah önce kendisinin kullarından razı olduğunu zikretti. Allah'ın rızası, kendilerini yükümlü tuttuğu amellerden güç yetirilebilenleri kabul etmesidir. Bunun karşılığında gerçekleşen sevaptan kullar razıdır, çünkü onlar Allah'ın nezdinde kendilerine ulaşandan fazlasının bulunduğunu bilir. Öyleyse Allah onlara her an ve hal be hal sürekli ve kesintisiz olarak ulaştırır. Bununla beraber meşru bir yükümlülükten kaynaklanan kulların amelleri kesilir, ibadetleri kesilmez.

İyi ya da kötü amelin karşılığı cennet ve cehennemliklerde bir sona erdiğinde, karşılıkları mutlularda ibadet, cehennemliklerde zorunlu kulluk karşılığı olarak kalır. Bu ise, hiçbir zaman kesilmeyen bir karşılıktır. İşte bu, rahmetin genişliğinin ve kapsayıcılığının onlara verdiğidir. Çünkü rablik iddiasında bulunsalar bile günahkârlar zorunlu kullukları-

nı görmekten ayrılmaz. Onlar, bulduklarını iddia ettikleri şey hakkında yalan söylediklerini kendiliklerinden bilirler. İlgili olduğu şeyin yok olmasıyla iddia ortadan kalkar, iddia esnasında ve bundan önce üzerinde bulundukları kulluk nispeti geride kalır. Böylece 'Belâ' sözünün meyvesini devşirerek irtidat ettikten sonra müslüman olan kimseye benzerler. Artık hepsinin üzerinde 'Belâ (Evet, Rabbimizsin)' sözü hüküm sahibi olur, sahip oldukları ölçüsünde bedbahtlığa maruz kalmalarından sonra hepsi sonunda mutluluğa ulaşır. 'Belâ' sözü, başından sonsuza değin dünyada, berzah ve ahirette kendilerine eşlik eder. Bazı insanlar ise, görünüşte, ortak koşulanlar hakkında iddia ettikleri ilahlık nedeniyle tevhid hükmünden kendilerini çıkartan geçici durumlara maruz kalır. Böylece O'nu ispat ettikleri gibi ilave yaparlar. Onların bu ekledikleri, müminler için sebepler gibidir.

Arızî olan her şey, yok olduğu gibi hükmü de yok olmasıyla yok olur, hüküm esasa döner. Esas ise, mutluluğu gerektirir. O halde, -Allah'ın izniyle- herkes mutluluğa ulaşır. Bununla beraber iki yer de kalıcıdır, her birini dolduranlar vardır. Rahmet de her ikisine eşlik ettiği gibi burada da zorunlu kulluk herkese eşlik eder. Bazı kimseler bu zorunlu kulluk üzerinde kalırken rablik iddiasında bulunan kişi kendinden zıddını bildiği bir iddiada bulunmuştur.

O halde rıza makamı, sana açıkladığımız şekildedir. Artık bundan sonra rıza için ister hal ister makam ister ne hal ne makamdır de! Rızanın Allah'a ve yaratıklara nispeti arasındaki farkı da öğrenmelisin. 'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'

YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Rızanın Terkinin Bilinmesi

Şekilcilere göre rızanın terki kınanmıştır
Allah'ı bulanlarda ise ayettir

Yaratanlarını hakkıyla bildiklerini gösteren ayetler
O'nun vasıtasıyla fâni ve baki kalmaları yönüyle

İlah hükmüne bağlanan nefsten razıdır
Alametleri de nefstedir

Nefs de O'ndan razıdır ve hakkında yoktur
Ne bilgisi ne vecdi ve hazzı

Nefsin dışında aklın da yoktur
Ne rızası ve ne de bir sonu

Allah'ın mertebesi, 'az' ile razı olunmayacak kadar geniştir (halbuki rıza az ile yetinmek demekti). Fakat Allah'tan değil, (verdiği anlamındaki) O'ndan olandan razı eder. Çünkü Allah'tan razı olmak, Allah adamlarının himmetlerini keser. Allah ise, peygamberine hitap ederken '*Rabbim! Bilgimi artır, de*'[455] buyurdu. Bununla birlikte, öncekilerin ve sonrakilerin bilgisi onun adına gerçekleşmiş, bütün hakikatleri toplama özelliği kendisine verilmişti. Allah'tan istenilip Allah'a fazla gelebilecek bir iş yoktur. Allah'tan istenilen şeyler sonsuzdur ve dolayısıyla O'nun nezdinde durulacak bir ucu yoktur. O halde Allah'ı bilenlerden isen daha fazlayı istemede geniş davran! Mümkünlerin genişliği bir bitiş kabul etmezken kendisi için zorunlu hususlarda ve -her mümkünün O'nda bir sonu bulunamayacağı hakkındaki bilgisine göre- ilahi genişlik hakkında ne düşünürsün? Böyle bir bilgi selb veya ispat (olumlama ve olumsuzlama) nitelikleri bakımından mümkünün ilgili olmadığı şeyler izafe edilebilir. Kul rızayı terk ettiğinde onu bu tanıma göre terk eder. Öyleyse kul Allah'tan razıdır ve O'ndan razı değildir. Çünkü O'ndan razı olmak, O'nu bilmemek ve nakıslık demektir. Kâmil kul ise, kemal suretinde yaratılmıştır.

Bazı sûfiler, 'Altmış küsür seneden beri' -ya da belli bir süre vererek- 'Allah beni nahoş bulduğum hiçbir duruma yerleştirmedi' der. Pirler, bu sözün rıza makamının sürekliliğine işaret ettiğini söylemiştir. Bununla ise, hallerin sabitliğine delil getirilir. Çünkü onlara göre rıza hallerden biridir. Böyle bir hal, masum ve korunmuş olmayandan başkası hakkında geçerli değildir. Dolayısıyla bu sözü söyleyen kimse korunmuş ve masum kimselerden olabilir. Böyle değil ise, kaza edilen her

konuda değil, Allah'ın kendisini yerleştirdiği durumlar hakkındaki kazasından razı olmayı kast etmiştir. Çünkü kaza edilen şeyde doğru bir görüş sahibi isen, Hakkın yüzünü onda görmüş, (fakat) ondan razı olmamışsındır. Onu bu ilahi göz ile görmez isen, gerçekte ondan razı olsan bile, Hakkın yüzünü görmüş olmazsın. Allah, kulları için inançsızlığa razı olmaz. Öyleyse, bu hal veya makamdan kendini koru! Çünkü o, Hak ile didişme anlamı taşıdığı için, üzerinde ayakların sabit kalamadığı kaygan bir zemindir.

YÜZ OTUZUNCU BÖLÜM

Ubûdet Makamı (Zorunlu Kulluk)

Ben mârifetim nedeniyle nefsime müntesibim
Hak için iki nispetimizin de nedenli olması bakımından

Onun yaratıklar için illet olması bilinemez
Yüce kadrinin bilinmeyişi nedeniyle

O mutlak anlamda müstağnidir
Muhtaç değildir, Rahman tenziline (vahiy) yerleştirdi

Benim bu söylediğimi, Kuran da tafsil etti
Araştır ki, araştırmayla ayrıntısını bulasın

Ubudiyet (kulluk), ubûdete mensubiyettir. Ubudet ise, nispetlerden arınmıştır: Ne Allah'a ne de kendine nispet edilir, çünkü Allah nispeti kabul etmez. Bu nedenle dilde kelime ('ubudiyet' şeklinde) nispet harfiyle gelmedi. Öyleyse zelil olanların en zelili, kendisiyle iftihar etmek üzere, başka bir zelile kendini bağlayandır. Bu nedenle yeryüzü hakkında zelilliğini abartmak üzere 'zelûl' denilmiştir. Çünkü zelil varlıklar (söz gelişi insanlar), onun üzerine basar. Bu durumda yeryüzü, onlardan daha zelildir. Öyleyse ubudiyet, zillet ve yoksulluk makamıdır

ve ilahi bir nitelik değildir. Ebu Yezid el-Bestami, kendisiyle Allah'a yaklaştığı her nitelikte ulûhiyetin bir payı olduğunu görüp Allah'a yaklaşmasını sağlayan bir sebep bulamayınca şöyle der: 'Rabbim! Sana neyle ulaşabilirim ki?' Allah ise, velîlerine hitap ettiği gibi ona hitap ederek şöyle der: 'Bana ait olmayan bir şey ile bana yaklaş!' Ebu Yezid, 'Sana ait olmayan şey de nedir ki?' diye sorunca Allah 'Zillet ve yoksulluk' diye buyurmuştur.

Burada açıklanamayacak ve sadece Allah'ın öğrettiği kimsenin bilebildiği bir sır vardır. Allah kullarını kendisi hakkında eşi, çocuğu ve benzerleri olan; cimri ve mala muhtaç bir yoksul diye konuşturmuştur. Yoksul denilmesi kulların *'Biz zenginiz'*[456] sözlerinden dolaylı olarak ortaya çıkar. Ardından Allah şöyle der: *'Onların söylediklerini yazacağız.'*[457] Allah'ın yazması bir zorunluluktur. Bu, Allah'ın basiret gözünü açtığı kimse için sırrın bulunduğu yerdir. Başka bir sır da *'Allah, 'Allah yoksuldur, biz zenginiz' diyenlerin sözünü duymuştur'*[458] ayetinde vardır. Böylece onları cezalandırmada kâfirlerin arasına kattı. Kâfirler (örtenler), Hakka zorunlu olan tenzih niteliklerini ve -isimlendirilenlerinde değil- niteliklerin isimlerindeki ortaklığı gizleyenlerdir. Öyleyse kulun anlamı zelil demektir. 'Arz-ı mabede', zelil ve hor görülmüş yer demektir. Allah şöyle der: *'Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[459] Allah, bunu bu iki cinsin dışındakiler için söylememiştir, çünkü insan ve cinlerin dışında hiç kimse ilahlık iddiasında bulunmadığı gibi onlar Allah'tan başkasında da böyle bir şeye inanmamış veya Allah'ın yaratıklarından herhangi birine karşı büyüklenmemişlerdir. Bu nedenle Kuran, diğer yaratıklardan farklı olarak onları zikretmiştir. İbn Abbas şöyle der: 'Bana ibadet etsinler, beni bilsinler demektir.' Burada İbn Abbas lafzın gösterdiği yorumu yapmamıştır. Bu yorum, 'Benim için zelil olsunlar' şeklindedir. O'nu bilmeyen kimse, onun karşısında zelil olamaz. Öyleyse önce Allah'ın izzet sahiplerini zelil eden Aziz olarak bilinmesi zorunludur. Bu nedenle İbn Abbas ibadetin yorumunda mârifet kelimesine ulaşmıştır ki bu ona karşı zannımızdır.

Hz. Peygamber kadar kimse bu makam ile tam olarak tahakkuk etmemiştir. Bu nedenle Peygamber sırf kul, kendisini kulluk mertebesinden çıkartan bir zahit idi. Allah onun kendisine izafe edilen -hüviyeti ve toplayıcı ismi bakımından- sırf kul olduğuna tanıklık ederek ismi hakkında şöyle der: 'Ne zaman ki Abdullah ayağa kalktı, O'na dua etti.'

Hüviyeti hakkında ise şöyle buyurdu: *'Kulunu geceleyin yürüten münezzehtir.'*[460] Böylelikle onu kul olarak yürütmüştür. Hz. Peygamber kıyamet günü makamını bildirmek istediğinde, sınırlayarak şöyle demiştir: 'Ben Âdemoğlunun efendisiyim! Övünmem.' Yani, efendi olmakla sizden üstün olduğumu anlatmak istemedim, sadece bunu bildirmek istedim. Bu ise, bana uymakla yükümlü olduğunuz için, size bir müjdedir. Bir rivayette ise 'fahr' yerine 'fahz' gelmiştir. Bu durumda 'ben onu övünme maksadıyla söylemedim ve ben öyle biri değilim' demektir. Çünkü 'fahz', yalanla gerçekmiş gibi gururlanmak demektir.

Ubudiyetini yerine getirirken Hakkın karşısında kul, lambanın karşısında şahıs ile gölgesine benzer. Işığa yaklaştıkça gölge büyür. Allah'a yaklaşmak -O'na değil- sana ait özel nitelikle mümkündür. Işıktan uzaklaşıldığında gölge küçülür, çünkü seni Haktan uzaklaştıran şey, hak ettiğin niteliğinden çıkman ve O'nun niteliğini arzulamandır. Allah *'her kibirli zorbanın kalbini mühürler.'*[461] Kibir ve ceberut, Allah'ın iki niteliğidir. *'Tat, sen aziz ve kerimsin.'*[462] Bu, 'Senden sana sığınırım' ifadesinin tam açıklamasıdır.

Hakka özgü ve kendisinde ortaklığın gerçekleşmediği herhangi bir sübûtî nitelik -selbî ya da izafî olanlar değil- varsa, bu makam sahibi özel anlamda onu bilir. Fakat zevk bakımından onu bilenler azdır. Çünkü senin en özel niteliğin ile tam olarak özdeşleşip kendine özgü hale geldiğinde ve onunla Hakkın huzuruna girdiğinde. Hak sana senin herhangi bir payının olmadığı en özel nitelik ile karşılık verir. Ortak bir nitelikle geldiğinde ise ortak nitelikle karşılık verir. Bu niteliğin sana ve ona nispet sırrını da bilirsin. Bu garip bir bilgidir. Onu tadan birini bulmak nadirdir. Bununla birlikte o, sana ait olan birincinin altındadır. Bunu hakkıyla bilmelisin ve öğrenmelisin! Ubudiyet makamı, bunu sana verir.

Ubudet makamına gelirsek, bu makamda Allah hakkında hangi bilgiyi elde edeceğini bilemezsin. Çünkü o makamda Allah'tan ve oluştan nitelikler silinmiştir. Ubudet makamı, son derece çetin bir makamdır. Çünkü sûfilere (taife) göre, mümkün alemin nispetler olmaksızın var olması (beka), geçerli değildir. Âlem, özü gereği başkasıyla zorunludur. Bu makama ise, mazharda zuhur edenin kulun niteliğiyle zuhur ettiği şeklinde dikkat çekilebilir. Çünkü zuhur eden, herhangi bir maz-

harın hakikatiyle boyanır. Öyleyse zuhur eden, ubudiyete nispet edilmez, çünkü onun ardında iniş yoktur. Nispet edilen ise, mertebe bakımından nispet edildiğinden aşağıdadır. Öyleyse zuhur eden, Allah'a nispet edilemez. Çünkü mahzarın verdiği eser, zuhur edenden başkası değildir. Allah'ın ardında varılacak bir yer yoktur ve bir şey kendine nispet edilemez. Bu nedenle ubudet, nispet harfi olan 'ye' olmaksızın gelmiştir. 'Adam ubudiyet ve ubudet arasındadır' denilir. Yani zilleti açık, nispetleri bilinmezdir. Dolayısıyla nispet edilmez, çünkü kime nispet edileceği belli değildir. Öyleyse o, kuldur-kul değildir.

YÜZ OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

Ubudiyetin Terki Makamı

Bir nedenliye (malûl) kendini bağladıysan, ona aitsin
Sen halka değil, Allah'a aitsin, engel olunuz!

Biz mazharlarız, mabud ise zuhur edendir
Alemi izhar eden alemin kendisi, dikkat ediniz!

Beni anlamsız getirmedi, Hakkıyla O'na ibadet edelim diye yarattı
Şeriat ve düşünce böyle hükmetti

Ben O'na ancak O'nun suretiyle ibadet ederim
O dürmesinde (tayy) beşerin bulunduğu kimsedir

Kaza -suretimizi incelersen- nedir?
Tasarruf, hüküm ve kaderler nedir?

Hepsi köprüdür, eğer düşünürsen!
Köprüyü geçebilen başarısız olmaz

Ubudiyetin terki, mümkünlerin yoklukta -ki onların aslıdır- kalıcı ve onların Hakkın mazharları olduklarını dikkate alan adına geçerli ola-

bilir. Varlık, Allah'a ait iken etki mazharlara aittir. Çünkü onlar, zuhur eden her bir varlıkta sınırların (hadler) sayesinde ortaya çıktığı şeye zuhur edenin varlığını doğrudan kazandırırlar. Öyleyse mazharlar, daha çok sayıya benzer. Sayı varlığı olmayan akledilir bir şey iken hükmü sayılanlarda ortaya çıkar. Sayılanlar ise, her ne olursa olsun, var olanların suretleridir. Var olanların çokluk nedeni mümkünlerin (sâbit) a'yânıdır. Bunlar, varlıkların suretlerinin değişme nedenidir. Öyleyse sayının hükmü her hüküm sahibinden önce gelir.

Bu ciltte bu bölümün başında sayı ve sayılanlar konusuna ulaşınca uyudum. Rüyamda Hz. Peygamber'i gördüm. Önündeydim. Birisi -kendileri de duyacak şekilde- bana 'Sayıda çokluğun en azı kaçtır?' diye sorunca ben de 'Nahivcilere göre üç, fakihlere göre ikidir' dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'Onlar da yanılmış, ötekiler de' dedi. Ben de 'Nasıl söylemeliyim?' diye sorduğumda şöyle buyurdu: 'Sayı çift ve tektir. Allah şöyle buyurur: *'Çifte ve teke yemin olsun!'*[463] Hepsi sayı olduğu halde, onları ayırmıştır.' Sonra mübarek eliyle beş dirhem çıkarıp üzerinde oturduğumuz hasırın üzerine attı. İki dirhem ayrı, üç dirhem ayrı düştü. Bana 'Soru sorana hangi sayıyı sorduğunu sormak gerekir: Çifti mi, teki mi?' dedi. Sonra elini ikinin üzerine koyarak 'Bu çift sayılarda çokluğun en azıdır.' Sonra elini üçün üzerine koyarak 'Bu da tek sayılardaki çokluğun en azıdır' dedi. Sonra şöyle ekledi: 'Bu meseleyi sorana böyle cevap vermek gerekir. Gerçek bizce böyledir.' Uyandım. Uyandığımda rüyayı gördüğüm gibi buraya kaydettim.

Başka konularla ilgili ve Hz. Peygamber ile benim aramda geçen pek çok mesele (burada) zikrettiğimin dışındadır. Onu rüyamda gördüğüm için son derece sevinmiş ve mutlu olmuştum. Hatırladığım kadarıyla uyandığımda, (hurmaların) kesilmesi hadisinde yasaklamanın doğruluğu da vardı. Çünkü o, giderken konuşuyordu. Ben peygamberden daha güzel muallim görmedim. Sonra bu bölümü yazmaya başladım.

Tekrar konumuza dönebiliriz: Sayının hükmü, bütün hüküm sahiplerinin hükümlerini önceler. Sayı mümkünler hakkında çokluk hükmü vermiş, mümkünlerin çokluğu ve istidat farklılıkları -tek olmalarına rağmen- kendilerinde zuhur edenin birliğine hükmetmiş, böylece mümkünlerin çokluğu onu çoğaltmıştır. İş böyleyken, kulluğun bir dış

varlığı olamamıştır. Bu nedenle bu makam için 'kulluğun terki' denilir. Bir varlığı olmasa bile, sayının hüküm ve gücünün bir yönü *'Üç kişi yoktur ki, dördüncüsü O olmasın, beş kişi yoktur ki altıncısı O olmasın veya daha azı'*[464] ayetinde dile getirilir. 'Daha azı' iki demektir ki, bu da zikredilen rüyamızı destekler. 'Ya da daha çoğu yoktur ki, her nerede olurlarsa olsunlar, Allah onlarla birlikte olmasın.' Kastedilen ise, sayı mertebeleridir. Hz. Peygamber 'Allah'ın doksan dokuz ismi vardır' der. Bu da sayının hükmüdür.

Allah Teala şöyle der: *'Allah üçün üçüncüsü diyenler kâfir oldu.'*[465] Halbuki 'üçün dördüncüsü' diyenleri tekfir etmedi. Çünkü Allah 'üçün üçüncüsü' ya da -dil bilginlerinin kullandığı anlamda- 'dördün dördüncüsü' olsaydı, mümkünlerden biri olurdu. Allah ise, mümkün cinsinden değildir. Dolayısıyla O'nun hakkında 'mümkün' denilemez. Allah her toplam ve çoğul için tektir ve onlarla aynı cins altına girmez. Binaenaleyh Allah 'üçün dördüncüsü', 'dördün beşincisidir.' Her iki durumda da Allah birdir. İşte Allah denilen, budur.

Öyleyse Allah, mazharların kendiliklerinde sahip oldukları suretler ile zuhur eden Varlık olsa bile, mümkünler ile aynı cinsten değildir. Çünkü Allah, özü gereği varlığı zorunlu olan iken mümkünler ezelde özü gereği yoklukları zorunlu olan şeylerdir. Öyleyse mazharlar, kendilerine yerleşenlerde doğrudan hüküm sahibidir. Nitekim kendisiyle süslenende süs de hüküm sahibidir. O halde mümkünlerin kendilerinde zuhur eden ile ilişkisi, bilgi ve kudretin bilen ve güç yetiren ile ilişkisine benzer. Ortada, bu nitelenen üzerinde 'bilendir' ve 'güç yetirendir' şeklinde hüküm verecek kimse yoktur. Bu nedenle, 'Allah özü gereği bilen ve özü gereği kadir olandır' deriz. Bütün hakikatler de böyledir.

Öyleyse sayı, bir varlığı yok iken, özü gereği sayılanlarda hüküm sahibidir. Mazharlar ise, yine bir varlığa sahip değil iken, zuhur edenin (göründüğü) suretlerinde ve birdeki çokluklarında hüküm sahibidir. İlahi bilgide, bize göre, bu meseleden daha kapalı bir bahis yoktur. Çünkü mümkünler, sûfilerin görüşüne göre, Haktan sadece varlık kazanmıştır. Allah'ın basiretini açtığı kimselerin dışında kimse 'sadece varlık kazanmıştır' sözünün anlamını bilemez. Bu ifadeyi kullananlar ise, kendiliğindeki anlamını da bilemez. Çünkü Allah'tan başka mevcut olmadığı gibi mümkünler de yokluk halindedir. Öyleyse bu kazanılan

varlık, (a) mevcut olmalıdır; o, Allah olmadığı gibi mümkünlerin (sabit) a'yânı da değildir, (b) ya da Hakkın varlığından ibaret olmalıdır. Ne Hak ne de mümkün olmayıp ilave bir şey ise, bu durumda kazanılmış varlık, mevcut olmalıdır. Mevcut ise kendi başına varlıkla nitelenmiş olur. Kendi başına varlıkla nitelenen Hak'tır. Çünkü delil, ezelde Hakk'ın varlığından başka bir varlık olmadığını göstermiştir. Öyleyse Allah özü gereği varlığı zorunlu olandır. Böylelikle Allah'tan başka kimsenin özü gereği var olmadığı sabittir. Mümkünlerin a'yânı ise kendi hakikatleriyle Hakk'ın varlığını kabul etmiştir. Çünkü sadece O var olabilir. Bu durum *'Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri Hak ile yarattık'*[466] ayetinde dile getirilir. O, Sırf Varlık'tır. Öyleyse a'yânın hakikatlerinin verdiği şey, O'na verilmiştir. Böylelikle tanımlar belirlenmiş, miktarlar ortaya çıkmış, hüküm ve kaza yerine gelmiş, yükseklik, düşüklük, orta, farklılıklar ve karşıtlıklar, varlık sınıfları, cinsleri, türleri, şahısları, halleri ve hükümleri bir hakikatte ortaya çıkmıştır. Böylelikle aynı hakikatte şekiller ayrışmış ve Hakkın isimleri ortaya çıkmıştır. Onlar varlıkta zuhur eden şeyde eserlerin sahibidir. Bu durum, bu eserlerin kendilerinde zuhur edende mümkünlerin a'yânına nispetine karşı duyulan kıskançlıktan kaynaklanır. Eserler, ilahi isimlere ait ise -ki isim isimlendirilendir- varlıkta sadece Allah vardır. Öyleyse O, hüküm veren ve hükmü kabul edendir. Çünkü O, tövbeyi kabul edendir diyerek kendisini 'kabul' özelliğiyle nitelemiştir.

Bununla birlikte, meseleyi tam olarak ortaya koymak güçtür. Çünkü bu konu ifade edilemez. Hükümlerinin çelişmesi ve hızla değişmesi nedeniyle de tasavvur onu zabt edemez. Bu mesele *'Atmadın'* -olumsuz- *'sen attığında' 'fakat Allah attı'*[467] -olumlu- ayetine benzer. Burada Hz. Peygamber'in varlığını olumsuzlamış, kendisini onun yerine koyarak Allah ismini ona vermiştir. İşte bu, bu meselenin gereğidir, hatta iyice anlayan için meselenin ta kendisidir. Allah'ı bilenlerin seçkinlerinde ubudiyetin terki bu anlama gelir.

Daha aşağı tabakada olanlar ise ubudiyeti terkin bâtında geçerli olamayacağını söyler. Bunun nedeni yaratılmışın kendiliğinden inkâr edemeyeceği muhtaçlığıdır. Öyleyse onun zelil olması zorunludur. Bu zillet ise, kulluğun ta kendisidir. İnsan kendisi hakkındaki bilgisini dikkate almalıdır. Ubudiyetin mârifet yönünden terkine gelirsek, bu, kulun -mümkün olması yönünden değil- tasarrufu bakımından kulluğu dikka-

te almasıdır ve bu yönden kendisine 'ubudiyet'(ten hareketle kul) denilir ve kul mârifete yerleşir. Bu durumda kulluğu imkân yönünden değil, tasarruf yönünden terk eder. Çünkü ubudiyetin hakikati, efendinin emirlerinin sınırında durmaktır. Burada sadece emredileni yapabilecek bir memur (emredilen) vardır. Fiiller ise kulun değil, Allah'ın yarattığı şeylerdir. O halde Allah emredendir ve O emredilendir. Öyleyse kulun kul olarak ve efendisinin emirlerini yerine getiren ya da onunla didişip 'isyankâr' diye isimlendirilmesini sağlayacak gerçek bir tasarrufu nerede kaldı? Böylelikle 'kul' denilen kimse, fiilin zâhir ve bâtınına yayılmasıyla ilahi iktidarın ortaya çıktığı bir yer olarak kalır. Bu ise ya emre uyarak ya da ona karşı çıkarak gerçekleşir.

Bu durum söylediğimiz gibi olunca, bir 'eylem kulluğu' yoktur. O halde kul, hükümsüz olarak mevcuttur. Bu ise, sadece Allah ehlinden zevk sahibi bütün bilginlerde gerçekleşecek bir makamdır. Şu var ki arkadaşlarımızdan bir grup ve bizden olmayan başka birileri tersini söylemiştir. Onlara göre mümkünün kendi fiili vardır ve Allah bazı mümkün fiilleri yapmalarını kullarına bırakmış, onları bu fiilleri yapmakla yükümlü tutmuştur. Allah şöyle der: '*Namaz kılınız, zekât veriniz.*'[468] '*Allah için hac ve umre yapınız.*'[469] Başka bir ayette ise '*Allah yolunda cihat ediniz*'[470] denilir. Böyle ayetler çoktur. Onlar, kulun fiili olduğunu kabul ettiklerinde, tasarruf kulluğunun terk edilmesi onlara göre geçerli olmaz. İmkân kulluğuna gelirsek, hepsi de, bunun var olduğunda ve terkinin düşünülemeyeceğinde görüş birliği halindedirler. Çünkü bu kulluk, mümkün için zâtı gereği var olan bir özelliktir. Bazı arkadaşlarımız ise, kulluğun terkinde Hakkın kulun güç ve organları olmasını dikkate almıştır. Bu durumda kul, kendi kulluğundan habersiz kalır. Öyleyse bu, gerçekte bir terk değil, hal terkidir.

YÜZ OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

İstikamet Makamının Bilinmesi

İstikamet sahibinin özel bir velîliği vardır
Bu özellikte tüm varlığı kuşatır

İstikamet sahibi için ruhlar iner
Onun yasa yapışında gizli bir sırla

İstikamet erbabını indirir
Ulaşılmaz menzilleri vardır

Ki hepsi Hakkın nitelikleri
Naslar böyle söyler, bakınız

Zikredilen mısralar, irademizin dışında, lazım olmayanın lüzumu şeklinde gelmiştir ki, diğerleri de öyledir. Çünkü herhangi bir çaba ve ön düşünme olmaksızın biz Allah'ın söylettiklerini dile getiriyoruz.

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki Allah, peygamberinin şöyle dediğini bize bildirir; '*Rabbim dosdoğru yol üzeredir.*'[471] Böylelikle Allah kendisini doğru yolda olmakla nitelemiş ve peygamberin sözünde hata bulmamıştır. Bu ayet, '*Her canlının perçeminden tutmuştur*'[472] ayetinden sonra gelir. Var olan her şey, gerçekte 'Rabbin yolunda' istikamet üzeredir. Çünkü sadece Hakkın perçeminden tuttuğu kimse vardır ve kimse perçemini doğru yoldaki efendisinin elinden alamaz. Burada 'canlı' (dabbe) sözü belirsiz gelmiştir genelde. Hangi eğiklik var ki, o terk edilsin? İşte bu bir zorunluluk, o ise bir istikamettir. Allah bizi her hikmeti yerli yerine koymak için başarıya erdirsin! Burada Allah'ın kullara dönük ilgisi ortaya çıkar. Allah şöyle der: '*Hepiniz için bir şeriat ve yöntem belirledik.*'[473] Şeriat, minhac kelimesinde geçen yolun hükümleridir. Bunların hepsi, Allah tarafından yaratılmıştır. Allah'ın kendisinde yürümesini belirlediği yolun dışına çıkan biri, hiç kuşkusuz, Allah'ın

yürümeyi belirlediği yoldan çıkmış demektir. Aynı şekilde Allah'ın ona yürümesini emrettiği yoldan çıkıp başka birinin yolunu tutan kişiyi de 'sapmış kişi' diye isimlendiririz. Her birey -her birine göre- kendisi için yasa yapılmış şeriatta 'doğru yoldadır.'

Bu nedenle Hz. Peygamber bir çizgi çizmiş, çizginin sağında ve solunda da başka çizgiler çizmiştir. Büyük çizgi kendisinin getirdiği şeriat ve yöntemidir. Bunun için peygambere 'O yolda yürümelerini ve ondan sapmamalarını söyle' denilir. Çizginin kenarlarındaki diğer çizgiler ise önceki nebilerin şeriatları ve akla dayanan yasalardır. Hz. Peygamber elini büyük çizginin üzerine koyarak *'İşte bu benim doğru yolumdur'*[474] ayetini okumuş, onu kendine izafe ederek 'Allah'ın yolu' dememiş, onu 'doğru' diye nitelemiş, çizgilerin özelliği hakkında bir şey demeyip susarak ardından şöyle demiştir: *'Ona uyunuz.'*[475] Buradaki zamir, Peygamberin yoluna gider. *'Diğer yollara uymayınız.'*[476] Kastedilen, kendilerinin şeriatları olmaları bakımından öncekilerin yöntem ve şeriatlarıdır. Onlardan bir hüküm benim şeriatımda bulunursa -onların şeriatı olmaları bakımından değil- bizim şeriatımız olmaları bakımından ona uyunuz. *'Yoksa sizi O'nun yolundan ayırır.'*[477] Yani söz konusu şeriatlar, sizi Hz. Muhammed'in getirdiği yoldan ayırır. Burada 'Allah'ın yolundan' demedi, çünkü hepsi, Allah'ın yoludur. Bu yönüyle Allah, bütün yolların gayesidir. *'Takva sahibi olun diye, size böyle tavsiyede bulunur.'*[478] Yani siz bu yolu, siz ile diğer yollarda yürümek arasına giren bir siper edinin.

Bu durum *'Rabbimiz Allah'tır deyip sonra doğru olanlar'*[479] ayetinin işaret ettiği şeydir. Kastedilenler, kendi devrinde ve zamanında herhangi bir şeriata uyanlardır. İstikamet üzerinde olmak ise Allah'ın belirlediği şeriata göre doğru yolda yürüyenlere aittir. Ayetin devamında *'Melekler onlara iner'*[480] buyrulur. Bu inme, genel nebiliktir, yoksa şeriat getiren nebilik değildir. Onlara müjdeler getirerek *'Korkmayın ve hüzünlenmeyin'*[481] derler. Çünkü siz doğru yoldasınız. Sonra bu müjdeci melekler kendilerine şöyle derler: *'Biz dünya hayatında sizin dostunuzuz.'*[482] Yani, dünya hayatında şeytan kuruntuyla size üzerinde yürümeniz için belirlenmiş yoldan sapmayı ilham ederken, biz size yardım ederiz. Biz, iki düşünce arasında yapalım mı yapmayalım mı diye gidip gelirken içinizde bulduğunuz ilham vasıtasıyla size yardım ederiz. Düşmanın vesvesesi karşılığında size bu düşünceyi ilham eden biziz. Ve biz ahirette,

bizim ilhamımızı kabul ettiğiniz ve o sayede düşmanınızı kovduğunuz hakkında lehinizde tanıklık edecek dostunuzuz.

İşte bu, meleklerin ahiretteki dostluğudur. Onların dostluğunun bir yönü de şeytanın verdiği ilham ile kendilerine hakim olduğu hususlarda onlara şefaattir. Şeytanın vesvesesiyle kul işi karıştırır. Melekler ise şeytanın ameli nedeniyle cezalandırılmasın diye kula şefaat eder. İşte bu *'Ahirette de dostlarınızız, orada sizin için canlarınızın çektiği her şey vardır'*[483] ayetinin anlamıdır. Bu durum, meleklerin nefslerin lehine tanıklık etmesinden kaynaklanır. Dünya hayatındaki şefaatleri nedeniyle de *'Orada istediğiniz herşey vardır. Rahman ve Rahim'den bir konukluk olarak.'*[484] Bu da meleklerin tanıklığı ve şefaatiyle gerçekleşir. Allah o şefaati kabul ederek sizi mutlu eder, bağışlar, örter, rahmetine katar. İşte kurtuluş ile ilgili istikametin anlamı budur.

Allah'ın hikmetinin gerektirdiği istikamet, her varlığa yayılmıştır. Allah Hz. Musa'yı doğrulayarak şöyle der: *'O her şeye yaratılışını vermiştir.'*[485] Her şey, mevcut bir doğruluğa sahiptir. Bitkiler harekederinin baş aşağı olmasıyla doğrudur. Havyanın doğruluğu, hareketlerinin yatay olmasıyla gerçekleşir. Bu ikisinin hareketleri böyle olmasaydı, birbirlerine yarar veremezlerdi. Bitkilerin hareketi baş aşağı olmayıp kökleriyle su içemeselerdi, bir yarar veremezlerdi. Çünkü onların tüm güçleri böyle gerçekleşir. Hayvanın hareketi yukarı doğru olmayıp tıpkı bizim gibi iki ayak üzerinde kalksaydı, onlara binmek ve sırtlarında yük taşımak gibi yararlar sağlayamaz, yatay hareket sayesinde gerçekleşen yararlar ortaya çıkmazdı. Öyleyse bir şeyin doğruluğu, yaratılış gayesidir. Söz konusu doğruluk (istikamet), kendilerinden amaçlanan yararın gerçekleşmesini sağlayan geçerli hareketin ta kendisidir. Yoksa bitkilerin ve hayvanın yukarı doğru hareketleri de vardır. Bu durum, *'tomurcukları dizilmiş hurmalar'*[486] ayetinde dile getirilir. Bu hareket olmasaydı, bitkiler yukarı doğru büyüyemezdi. Burada amaçlanan yarar nedeniyle baş aşağı hareketi onlarda hakim gördük, bunu anlamalısın!

Konunun uzmanları, bu hareketlerin gerçeğini olduğu gibi ortaya koymamışlardır. Bu bağlamda 'ortada' hareket doğrudur, çünkü o kendi hakikatini vermiştir. Örnek olarak yeryüzünün ve kürenin hareketini verebiliriz. 'Ortadan' hareket ise, yükselme hareketidir. 'Ortaya' hareket ise, iniş hareketedir. İniş hareketi, melekî ve ilahî harekettir. Yükselme

hareketi ise insana özgüdür. Hepsi de doğrusaldır. Öyleyse sadece doğrusal hareket vardır ve (ondan) sapmak söz konusu değildir. Çünkü muhalefet çatışmadır (burada ağaç anlamındaki *şecer* ile bu kökten türetilmiş ve çatışma anlamındaki *teşâcür* arasında irtibat kurulmaktadır). Dikkat ediniz! Âdem'e (bir anlamı da çatışmayla ilgili olan) *şecer*'e (ağaç) yaklaşmayın denildi. Yani 'teşâcür' eylemine yaklaşma, insanlık yolunu tut ve oradan git! Meleği kendi hakkıyla, bitkiyi kendi hakkıyla, kısaca kendi dışındaki her şeyi kendi hakkıyla baş başa bırak, hiç bir şey ile hakikatinde didişme. Çünkü didişme, bir 'teşâcür' (çatışma) ve muhalefettir. Bu nedenle Âdem ağaca yaklaştığında, Rabbinin yasağına karşı çıkmış, böylelikle asi olmuş, bu esnada o anla ilgili mutluluğu yitirmiş fakat 'teşacür' ile ilgili doğruluğu yitirmemiştir. Çünkü Âdem, ilahi yasağa karşı gelerek, 'teşâcür' eylemine de hakkını vermiştir.

Kavisin eğriliği, ondan beklenen doğruluğudur. Öyleyse varlıkta sadece doğruluk (ve doğrusallık) vardır, çünkü her şeyi yaratan -ki Allah'tır- Rab olması yönünden doğru yoldadır. Yollar birbirine girerek karışsa bile, istikametin dışında kalmazdı. Söz konusu olan, karışmanın istikameti ve yaratılış sebebinin doğruluğudur. Öyleyse her şey, her varlıkta hüküm sahibi olan mutlak istikamete sahiptir. Bu durum '*Bütün iş O'na döner*'[487], '*O doğru yol üzerindedir*'[488], '*O'na ibadet et*'[489] gibi ayetlerde dile getirilir. Yani seni yerleştirdiği her yolda O'nun karşısında zelil ol, başkasının karşısında zelil olma. Çünkü 'başkası' yokluktur. Yokluğa yönelen ise, bir şey elde edemez. '*Ona ibadet et*'[490] ayetindeki zamir, üçüncü şahıs zamiridir. Yani idrak edildiğini söyleme! 'Çünkü gözler O'nu idrak edemez.' Gayb (ya da üçüncü şahıs) idrak edilseydi, gayb olmazdı ki? Öyleyse, münezzeh ve meçhul bir zât olarak O'na ibadet et! Ondan bilebileceğin nihai şey, kendisine olan muhtaçlık ilişkindir. Bu nedenle sözünü tamamlayarak şöyle der: '*O'na tevekkül et.*'[491] O'na dayan. '*Rabbin onların davranışlarından habersiz değildir.*'[492] Bu ifadeyle Allah, onların hali, niteliği olmadığı ve bilgisi onlara ulaşmadığında, bu makamda iddia sahiplerinin belini kırmıştır. Öyleyse doğruluk, cevher, araz, hal ve söz, bütün varlıklara yayılmıştır. Nitekim Allah '*En doğru söz*'[493] der. Bu, ilahi ve kevni bir niteliktir. Allah, bizi kendi doğruluğu olmaksızın doğruluktan ayrılmayanlardan etsin, âmin!

Allah ehlinin genelinin dilindeki istikamete gelirsek, istikamet, daha önce belirttiğimiz gibi bütün varlıkta bulunur. Öyleyse her yol doğ-

rudur, çünkü her yol, Allah'a ulaştırır. Allah ise, peygamberine ve bize *'Emrolunduğun gibi doğru ol'*[494] buyurdu. Ona kayıtsız anlamda istikamet üzerinde olmayı emretmedi. Çünkü daha önce işlerin Allah'a döneceği belirtilmiştir. Allah ise, her yolun sonudur. Burada mesele ilahi isimlerden hangisine ulaşacağın ve varacağınla ilgilidir. O ismin sonucu olan mutluluk, nimet, bedbaht ya da azap kişide hükmünü uygular. Binaenaleyh 'istikamet', meşru yol üzerinde hareket etmek ve durmaktır.

Doğru yol, ilahi şeriattır. Allah'a iman ise, bu yolun başıdır. İmanın şubeleri, başı ve sonu arasında bulunan yolun konakları ve menzilleridir. İki menzil arasında ise onun hal ve hükümleri vardır. Doğru yol, 'ulvî ruhlar' denilen meleklerin -ki onlar Allah'tan 'nebi' ve 'resul' diye isimlendirilen seçilmiş kullarına giden elçilerdir- kendisinden indiği yol olduğu için, Allah onlar ile kendilerine indikleri kimseler arasında birleştirici nispetler (bağlar) yarattı. Bu nispetler vasıtasıyla melekler ilham verirken nebiler de onların sayesinde aktarılan şeyleri kabul eder. Öyleyse Allah'ın elçileri olduklarına ve kendilerine vahiy getiren melek elçilerden vahiy aldıklarına iman ettikten sonra, nebi ve resul diye isimlendirilen bu insanlara indirilen vahye göre doğru yolda olan herkese melekler müjde getirir ve bu nitelikteki kimselerle otururlar. Bu ulvî ruhlar, özü gereği canlıdır. Bu nedenle ilahi mertebeden onları üstlenen isim el-Hayy'dır. Hayatı kazanılmış-dolaylı hayat olan şeyi üstlenen ilahi isim ise el-Muhyi'dir. Binaenaleyh melek, sadece canlı düşünülebilir. İnsan ise böyle değildir. 'Onlar ölü idi, Allah kendilerini diriltti. Sonra öldürecek ve tekrar diriltecektir.' Unsurlardan bu arızî hayata ait unsur, sudur. Allah *'O'nun arşı su üstünde idi'*[495] ve *'Her canlı şeyi sudan yarattı'*[496] der. Su, unsurların ve ustukusların aslıdır. Arş ise, mülktür. Mülk, başkalaşma (istihale) âleminde tamamlanmış ve kemale ermiştir. O ise, aslı su olan rükünler âlemidir. Başkalaşma âlemi olmasaydı, Allah kendisini *'her gün bir işte'*[497] olmakla nitelemezdi. Öyleyse âlem başkalaşır. Hak ise varlığını koruma şe'ninde (işinde) dış varlığının bekasının kendisine bağlı olduğu yaratmayla ona yardım eder. Öyleyse bu, Hakkın üzerinde bulunduğu şe'ndir. Başkalaşma âleminin dışındakiler bu hakikate sahip değildir.

Hayati arızî olan canlıların hayat ilkesi su olduğu için, istikamet üzerinde olan herkese Allah 'hayat suyu' içirir. Hak bu suyu nebi ve resullerdeki gibi inayet olarak içirirse, Allah'ın dilediği kimse onunla ha-

yatta kalır. İçerdiği iddia nedeniyle bir sınama içirmesi ise, içirilme amacına göre kalınır. Allah şöyle der; '*Yol üzerinde müstakim olsalardı, onlara su içirirdik.*'[498] İşte bu, sınama içirmesidir.

İstikamet, yükümlüden Allah'ın belirlediği farzları yerine getirirken istenir. Çünkü yükümlü hakikat yönünden aktarılan (ilka edilen) efendisinin kapısına atılmış biridir. Kaderin tasarrufları ve Allah'ın bu kürelerin hareketlerine bıraktığı şeyler, onun üzerinde akar durur. Söz konusu şeyler 'silinme ve ispat arasında' gece ve gündüzün ayetlerin müteakiben ortaya çıkması için getirdiği türlü değişikliklerdir. Allah yükümlüyü hayat ve hareketlerin mahalli yapmış, ondan yerine getirmekle yükümlü tuttuğu şeylerle bu uykudan kalkmasını istemiştir. âriflere en güç gelen şey, '*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, sen ve seninle birlikte tövbe eden ve taşkınlık yapmayanlar*'[499] ayetinde dile getirilen Allah'ın istikameti bildiren emridir. Burada, nefslerinde buldukları 'ilahi surete göre yaratılmış olmak' nedeniyle O'nun emrine karşı büyüklenmeyenler kastedilir. İlahi surete göre yaratılmış olduğunu dikkate alan kimse, 'Bizim gibi biri memur olamaz' der. Allah'ı bilenler ise şunu bilemez: Acaba Allah'ın (istikamet ile ilgili) emri, emrine uyup uymayacakları hakkındaki iradesiyle örtüşecek midir, örtüşmeyecek midir? Bu nedenle Allah'ın emri, onlara güç ve ağır gelir. Bu durum 'Beni, Hud suresi yaşlandırdı' hadisinde dile getirilir. Çünkü bu sure, '*Sana emredildiği gibi doğru ol*'[500] ayetinin bulunduğu suredir. 'Ve kardeşleri.' Başka bir ifadeyle, bu ve benzer anlamdaki ayetlerin bulunduğu sureler, beni yaşlandırdı. Allah'ı bilenler, bu konuda bir tehlike üzerindedir.

İstikamet yolunun mertebeleri belirli bir sayıyla sınırlanamaz ve belirlenemez. Hz. Peygamber, 'Doğru olunuz, fakat saymaya kalkmayınız' der. Kastedilen doğruluk yollarıdır. 'Onlardan saydıklarınız, size ait ecir ve iyiliği sınırlamayacaktır.' Kastedilen şudur: İstikamet yollarını saymaya kalkmayınız, çünkü onlar çoktur ve hiç biriniz onları tam olarak kuşatamaz. Bu nedenle sözünün ardından 'Amel yapınız, amellerinizin en hayırlısı ise namazdır' buyurmuştur. Başka bir ifadeyle istikamet yollarını saymaya gücünüz yetmese bile onlardan en üstün olanını alınız.

Bu ibadetlere hayat veren el-Hayy ismine el-Kayyum ismi bakar. Bu nedenle yükümlüye '*Namaz kılınız*'[501] (el-Kayyum ismiyle aynı kökten gelen ikamet fiili zikredilmiştir)' denilmiş, ardından '*teraziyi doğru tar-*

tın[502] (ikame edin)' denilmiştir. Öyleyse el-Kayyum el-Hayy isminin kardeşi ve ona eşlik edendir. Allah *'O kendisinden başka ilah olmayan, el-Hayy ve el-Kayyum'dur'*[503] buyurur. Başka bir ayette şöyle der: *'Elif, Lam, Mim. Allah kendisinden başka ilah olmayandır. O, el-Hayy ve el-Kayyum'dur.'*[504] Başka bir ayette ise *'Yüzler el-Hayy ve el-Kayyum için eğilir'*[505] buyurur. Öyleyse el-Hayy isminin geldiği her yerde el-Kayyum kendisiyle beraberdir. Bu bölümü başını sonuna bağlayarak düşün! Çünkü bu bölüm, ilahi sırları içermektedir.

YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İstikametin Terki Makamı

'Dikkat ediniz! İşler Allah'a döner'
Aldanış diyarı sizi kandırmasın

Onun sözüne aykırı her şey
Yalandan başka bir şey değil

Her eğrinin bir gayesi vardır
Bütün işlerde gaye O'na doğrudur

Belirli bir şeyi belirleme, bir hüküm
Bir bilgisizlik ya da eksiklikle hüküm verirken

Eşyayı bizim amaçlarımız böldü
Mutlu ve taşkın diye

Hepsi ise şu söze döner:
'Dikkat ediniz! İşler Allah'a döner'

Allah sana bilgi versin, bilmelisin ki istikameti terk, her durumda Allah nezdinde yerleşmiş ve O'nun karşısında huzur sahibi olmanın belirtilerinden biridir. Nitekim müminlerin annesi Hz. Aişe Hz. Peygam-

ber hakkında şöyle der: 'Her durumda Allah'ı zikrederdi.' Hz. Peygamber dünya hayatında ahiret hayatının niteliğiyle nitelenmişti. *'Onda eğrilik görmezsin.'*[506] İstikamet eğrilikle farklılaştığı için, eğrilik olmadığında görülen bir istikamet de yoktur.

Hepsi varlıkta bir yol üzerindedir
Münkir ya da mümin hepsinden razı olunmuştur

Bu müşahede sahibi, âlemin imkânını müşahede ediyor olabilir. İmkân ise, âlemin hastalığının (illetli olmak) nedenidir. Hastalık bir meyildir ve meyil istikametin zıddıdır. Âlem için imkân, ortadan kalkamayacak zâtî bir niteliktir. Ne yokluk ne de varlık esnasında imkân özelliği ortadan kalkmaz. Öyleyse hastalık âlem için zâtî bir nitelik olduğu için (bunun gereği olan) meyil de zâtîdir. O halde, istikamet yoktur. Âlemin hastalığı müzmindir ve ortadan kalkması beklenemez. Bununla birlikte âlem ve oluş, hikmetin gerektirdiği ve selim aklın âlemin yararına olduğunu bildiği şeylerden hareketle gerekli gördüğü durumlar nedeniyle karışımların yeridir. Çünkü yükümlülük emredilmiştir, âlemdeki her bir şeyin aynı mizaçta olması mümkün değildir. Mizaçlar farklı olduğu için âlemde bilen-daha çok bilen, erdemli-daha erdemli kimseler olmuştur. Bir kısmı Allah'ı -sınırlamadan- kayıtsız anlamda bilirken, bir kısmı, 'yaratılmışlık' vehmine yol açmayan ve nitelenenin kemalini gerektiren niteliklerle sınırlamadan Allah'ı bilememiştir. Bir kısmı yaratılmış niteliklerle sınırlayarak Allah'ı bilmiş, böylece O'nu zaman, mekân kategorilerine, tanım ve miktara sokmuştur.

Aslî yaratılışında ve zikredilen doğal mizacı bakımından âlemde Allah'ı bilmekle ilgili durum böyle iken, Allah şeriatları bu mertebelere göre indirmiş, ilahi ihsan bütün yaratıkları kuşatmıştır. Bu bağlamda Allah *'Onun benzeri bir şey yoktur'*[507] ayetini indirdi. Bu ayet, Allah'ı sınırlama olmaksızın kayıtsız anlamda bilenlere hitap eder. Allah *'Her şeyi bilgi bakımından kuşatmıştır'*[508], *'Her şeye güç yetirendir'*[509], *'Dilediğini yapandır'*[510], *'Duyan ve görendir'*[511], *'Allah O'ndan başka ilah olmayandır, el-Hayy ve el-Kayyum'dur'*[512], *'Onu komşu edin ki Allah'ın sözünü duysun'*[513], *'Her şeyi bilendir'*[514] gibi ayetler de indirmiştir. Bunlar, Allah'ı kemal nitelikleriyle sınırlayanlara hitap eder. Allah şeriatlar içerisinde *'Rahman Arş üstüne istiva etti'*[515], *'Nerede iseniz, O sizinle beraberdir'*[516], *'O göklerde*

ve yerde Allah'tır"[517], *'Gözümüzün önünde akar'*"[518], *'Bir oyun edinmek isteseydik, onu katımızdan edinirdik'*"[519] gibi ayetler de indirdi. Böylelikle şeriatlar âlemdekilerin mizaçlarının gerektirdiği şeyleri kapsamış, hiçbir inanç sahibi bu taksimin dışında kalmamıştır. Mizacı kâmil olan kişi, bütün bu kısımları kuşatan, onların kalkış ve varış noktalarını bilen, onlardan hiçbir şeyin kendine gizli kalmadığı kişidir. Böyle biri adına 'istikamet' belirlenemez. Çünkü söz konusu kişi, bir hali diğerinden ayrıştıracak bir zıtlık göremez, çünkü o bu halin içindedir. Bir varlık bir şeyin içindeyse, kendisini bilse bile, onu ne dış ne de iç gözüyle görebilir. Nitekim aşırı yakınlık nedeniyle hava görülemediği gibi Hak da aşırı yakınlık nedeniyle görülemez. Çünkü O bize şah damarından daha yakındır. Dolayısıyla 'Gözler O'nu algılayamaz.'

Âlemi -bedbahtlık için değil- mutluluk için yaratan Allah münezzehtir. Âlemde bedbahtlık, ona ilişip sonra kaybolacak geçici bir şey olarak var oldu. Çünkü Allah âlemi -âlem için değil- kendisi için yarattı. Bu bağlamda âlem hakkında *'Her şey O'nun (veya onun) övgüsünü tespih eder'*"[520] buyrulur. Biz de eşyadan bir parçayız. Bizim hakkımızda ise *'Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım'*"[521] buyurur. Öyleyse hiç birimiz Allah'a karşı büyüklenemez ve ululuk taslayamaz, bununla birlikte birbirimize karşı büyüklenebiliriz. Herhangi bir yol, din ve düşünce sahibine neyi aradığını sorarsan, onun bütün himmetini kendisini yaratana yönelttiğini görürsün. Çünkü Allah herkesi kendisini bilmek için yarattı. Bununla birlikte mizaçların farklılığı nedeniyle, talep ettikleri şeyi algılamadaki halleri değişir. Şeriatlar ise herkesin düşüncesini doğrultmak için inmiştir. Bu durum keşf ehline görülür ve herkes keşf ehlidir. Bir kısmı talep ettiği şeyi idrak etmiş olduğunun farkına varamaz. O, karşısında huşu duyduğu şeydir. Başka bir grup ise, talep ettiğinden başka bir şey görmediğini bilemez. Öyleyse hepsi, bulmada ve müşahedede birdir, fakat çoğu bilmez. Allah ise, hepsine merhamet etmiştir. İşte bu *'Rahmetim her şeyi kuşatmıştır'*"[522] ayetinin (yorumudur.)

Allah izin verirse, bu kitapta 'nimet ve nimetlendirme menzili'nde bu konuda yaptığımız açıklamaları tekrarlayacağız. Orada varlığın bir okul, Hakkın ise bu okulun öğretmeni ve öğrencilere -ki öğrenciler âlemdir- ders veren olduğunu belirttik. Peygamberler yardımcı öğretmenler; varisler ise 'müzennib', yani yardımcıların yardımcılarıdır.

Hakkın bu medresede -sayıları çok olsa bile- öğrettiği ilimler dört ana sınıfla sınırlıdır. Birinci sınıf lafız ve manalarda kelamın ölçüleri dersleridir. Bu ders sayesinde doğruyu yanlıştan ayırırlar. Halbuki Allah'ı bilenlere göre hepsi doğrudur. Bu bağlamda 'hasta' diye isimlendirilmek, zıddına (sağlıklı) göre ya da belirli bir araza göre ortaya çıkar.

Hakkın öğrettiği ikinci ilim, zihinleri tashih, düşünceleri derinleştirme ve akılları süslemeyle ilgilidir. Çünkü okulun sahibi kendisini onlara tanıtmak istemiştir. Bu tanınma, okulun yapılmasının nihai sebebidir. Bütün bu 'ince anlayış sahipleri', aşama aşama O'nu bilmeye doğru yükselirler. Bir kısmına başlangıçta tecelli eder. Onlar da mizaçlarının doğruluğu nedeniyle O'nu tanırlar. Bu kısma örnek olarak, melekleri, madensel, bitkisel ve hayvansal cisimleri verebiliriz. Hak ise, sadece cinlerden ve insanlardan perdelenmiştir. Bu ikinci tür ilimleri onlar için belirlemiştir ki bunlar vasıtasıyla kendisini öğrenecekleri şekilde hazırlansınlar. Allah daima yardımcı öğretmenleri ya da akılların perdesi ardında bulunur. Bu ise açılmayan bir örtü, kilitli bir kapıdır.

Varlık okulunda öğrencilere öğretilen (aktarılan) üçüncü tür ilimler ise bedenlerin varlık sebebini ve mizaçlarının farklılık sebebini öğrenmeleri için öğrettiği ilimlerdir. Acaba bunların hastalık, illet, sağlık ve iyiliklerinin sebebi nedir? Bilfiil varlıklarını hangi şeyden kazanmışlardır? Onları bozan ve iyileştiren şey nedir? Onlardaki 'doğa'nın anlamı nedir? Doğanın âlemdeki yeri neresidir? Dışta var olan bir şey midir, yoksa varlığı akılda mıdır? Herhangi bir şey ya da âlemden bir şey onun dışında kalır mı? Yoksa onun sadece yerleşme, bileşim, oluş ve bozuluş kabul eden bileşik cisimlerde mi etkisi vardır? Böyle ilimler, üçüncü sınıfa girer.

Dördüncü ders ise Hakkın onlara aktardığı ilahi ilimdir (metafizik, ya da Tanrı hakkındaki bilgi). Bu ilim kapsamına (bütün yaratıkların) kendisine muhtaç olduğu Allah'ın zorunlu nitelikleri, niteliği olamayacak şeyler ve yaratıklarında yapması imkân dahilindeki fiiller girer. Beşinci bir ders yoktur, çünkü Allah'ın ardında varılacak bir hedef yoktur. Bu ilim türleri, haklarında konuşmanın uzun yer tutacağı pek çok tikel ilme ayrılır. Bu ilimlerden bir şey öğrenip diğer dersleri öğrenmeden kendi dersiyle yetinen insan, başkalarına göre, eksik kalır. Bazı insanların ise himmetleri yükselir. Onlar, derslerin bizatihi amaç olmadığını ve

kendileri için konulmadığını öğrenir. Amaç okulun sahibi Allah'ı bilmektir. Böyle bir insan, kendini ilahi bilgiyi aramaya verir. Bir kısmı Allah'ı ilimlerin öncülleriyle ararken -ki bu aklî bir arayıştır- bir kısmı 'yardımcıdan' (peygamber) yola çıkarak arar ve kendini onunla sınırlar. Çünkü bu kişi, kendisiyle öğretmen (Hak) arasında bir kavuşma (imkânı) ve perde ardından kendisine gelen bir elçi olduğunu görür. Elçi okulda bulunanlara öğrettiği bir takım şeyler getirir. Bazı vakitler, yardımcı onun huzuruna girer ve onun katından dışarı çıkar. Böyle bir insan şöyle der: 'Allah'ı bu yardımcı yönünden bilmek, nefs için teorik bir kanıt ya da bu diğer ilimlerin öne çıkarttığı fikri bir kanıt edinmekten daha doğru ve daha güvenilir bir yöntemdir.' Bu kişi, Allah hakkındaki bilgisini yardımcı öğretmenden (peygamber) aldığında 'varis' ve dolayısıyla 'yardımcının yardımcısı' haline gelir -müzennib-. Şeriatta ise, varis diye isimlendirilir. Onlar, nebilerin varisleridir.

YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İhlas Makamının Bilinmesi

Dini ihlaslı yapan kişi
Rahman'ın seçip ayırdığı insandır

Hepsi eksiktir, oluşunda değilse bile
O, onu eksiltir

Bilmelisin ki, bir (ahad, tek) ismi melek, felek, yıldız, doğa, unsur, maden, bitki, hayvan, insan gibi her şeye verilir. Bununla birlikte, '*De ki Allah birdir* (ahad)'[523] ayetinde ilahi bir nitelik olarak zikredilir. Allah, '*Rabbine kullukta kimseyi* (ahad) *ortak koşmaz*'[524] ayetinde ise bir'i var olanlara ait (kevnî) bir nitelik saymıştır. Allah'ın dışındaki kimseler olarak saydığımız sınıfların her birinden bir takım şahıslara tapılmıştır. Bazı kimseler meleklere ibadet ederken bir kısmı yıldızlara, bir kısmı felek-

lere, bir kısmı unsurlara, bir kısmı taşlara, bir kısmı ağaçlara, bir kısmı hayvanlara, bir kısmı da cinlere ve insanlara tapmıştır.

İhlaslı kimse -ki bu onun zâtî bir niteliğidir- ibadetini sadece kendisini var edene ve yaratana tahsis etmelidir. O ise, Allah'tır. Böylelikle ibadeti O'na 'tahsis eder' ve zikrettiklerimizden birine 'mabud' muamelesi yapmaz. Başka bir ifadeyle, ne bir şeyin aynı ne birliğin onunla ilişkilendirilmesi yönünden Hakkı zikrettiklerimizden herhangi birisinde görmez. Çünkü bu eşyaya bakan insanın da bir birliği vardır ve (birlik sahibi olması yönünden birisine ibadet edecekse, söz gelişi) bu nedenle kendisine ibadet etmesi daha uygundur. Böyle yaparsa, kendisi gibi birinin birliği karşısında da zelil olmaz. İnsan, sadece yaratıcısının birliği karşısında zelil olmalıdır. Bu durumda insan kendisi gibi yaratılmış birinin birliği karşısında zelil olandan daha yüksek himmet sahibidir.

Yaratılmış her şeyde bir rablik iddiası vardır. Bunun nedeni, her şeyden âlemde zarar ve yararların meydana gelmesidir. Bu yönüyle âlemdeki her bir şey, zarar ve fayda verendir. Bu kadarlık bir özellik ise, genel rabliğin bir parçasıdır ve onun vasıtasıyla yaratıkların kendi karşısında zelil olmasını ister. Dikkat ediniz! İnsan halife olarak diğer yaratıklardan üstün olsa bile, doğal olarak sevmediği bir ilacı içmeye nasıl muhtaç kalır! Çünkü bilir ki onda bir yarar vardır. Böylelikle -farkında olmadan- sevmediği o şeye 'ibadet etmiştir.' Bununla birlikte söz konusu ilaç, hastanın mizacına haz veren ilaçlardan biri ise -ki o kullanmanın kendisine yarar vereceğini bilir- dileyerek ve isteyerek -farkında olmadan- ona ibadet eder. Allah *'Göklerde ve yerdeki herkes, isteyerek ya da istemeden Allah'a ibadet eder'*[525] der. Bütün varlığı, sana zikrettiğimiz bu şekilde dikkate almalısın!

Çünkü varlıktaki her şeyde bir zarar ve fayda vardır. Bu ilahi nitelik vasıtasıyla da, yarara ve zararın kaldırılmasına muhtaç olan yoksulların nefslerini kendisine çeker. Bu durum onları -farkında olmasalar bile- eşyaya ibadete sevk eder. Fakat onlara mecbur olmak, bu noktada kendilerini yalanlar. İnsan varlıktaki en değersiz ve en eksik şeye bile muhtaç olabilir -ki söz konusu şey ihtiyaç esnasında tuvalettir-. İnsan Rabbine ibadeti bırakır, hatta sıkışık bir durumdayken şeriata göre ibadetini yapması da caiz değildir, hızla tuvalete koşar. Bilhassa, ihtiyacı artıp kendisini zorlar ve kendisine ulaşıncaya kadar aklını yitirecek hale gelir.

Tuvalete ulaşınca rahatlar ve sıkıntısını bırakır. Rahatladığında -adeta oraya hiç muhtaç olmamış gibi- tuvaletin ona verdiği nimeti inkâr eder, küçümser ve kınar. Bu da nimet verene karşı bir nankörlüktür.

Allah yaratıklara neyi tevdi ettiğini, insan ve cinlerin yaratıklara ve birbirlerine tevdi ettiği şeylere muhtaç olduklarını bildiği için şöyle der: *'Kim Rabbine kavuşmayı umarsa salih amel işlesin.'*[526] Yani ameline bir bozukluk katmasın. *'Rabbine ibadetine kimseyi ortak koşmasın.'*[527] Başkasının değil, Allah'ın karşısında zelil olsun. Allah dinde ihlaslı olarak O'na ibadet etmemizi emrederek şöyle der: *'Dikkat ediniz! Halis din Allah'a aittir.'*[528] Bu, var olanların Rablik ellerinden soyutlanmış dindir. Kul Allah'tan başkasını görmeyip yarar ve zarar veren sebepleri koyanın O olduğunu bildiğinde, zarar veren şeyi uzaklaştırmada -ve bir sebep belirlemeksizin- fayda vereni elde etmede Allah'a yönelir. İhlasın anlamı budur.

Gerçekte ihlas, ihlas nasip edilenlerden (muhlas, süzülmüş, alınmış) meydana gelebilir. Çünkü Allah kullarına özen gösterdiğinde, onları zikredilen sebeplerin Rabliğinden çekip alır ve bu durumda onlar ihlaslı olur. Allah benliğinden onlara ihlası izafe etmiştir. Bunun nedeni, bu konuda onlardan Allah'a bir minnet gelip gelmeyeceğini görmektir. Bir ayette *'Müslüman olmalarını başına kakarlar'*[529] denilir. İnsanlar müslüman olmayı başa kakar ve bununla övünürlerse, şu ayetle ikaz edilirler: *'Allah size iman nasip ettiği için size iyilik yapmıştır, doğru sözlü iseniz.'*[530] Kastedilen mümin olmakla ilgili iddiadaki doğruluktur. Allah onları bu niteliğin kendi kazanımlarına bağlı olduğu iddiasından uzaklaştırmıştır.

Akıllı insan verdiği nimette Allah'ın tuzağından emin olmamalıdır. Çünkü nimetteki tuzak, beladakinden daha gizlidir. Bir nimetteki sıradan tuzak, insanın kendini nimeti hak eden olarak görmesi ve onun kendisi için yaratıldığını -çünkü Allah o nimete muhtaç değildir- düşünmesidir. Dolayısıyla insan şöyle düşünür: Allah nimete muhtaç değil ise, o benim hak ettiğim bir şey olmalıdır.' İşte bu, mârifetin verdiği sıradan bir tuzaktır. Sahibi ise, genel nezdinde 'arif' diye isimlendirilir. âriflere göre ise böyle biri cahilin ta kendisidir. Çünkü daha önce eşyanın kendisini övmek maksadıyla Allah için yaratıldığını açıklamıştık. Bizim eşyadan yararlanmamız ise dolaylıdır, birincil olarak amaçlanma-

mıştır. Allah, bütün âlemi kendi övgüsünü (hamd) tespih ve O'na ibadet etsin diye yarattı. İnsanları ve cinleri ise, buna davet ederek, onları -kendileri için değil- ibadet için yarattığını bildirdi. Bununla birlikte, varlıklar birbirlerinden yararlanır. Allah garip-kutsi hadiste şöyle der: 'Kim bir amel yapıp ona benden başkasını ortak koşarsa, ben ondan uzağım.' Böyle biri ortak koşandır. Böylece Allah, kullarından ameli kendisine tahsis etmelerini istemiştir. Bir kısmı genel olarak ameli Allah'a tahsis etmiş iken amelde amaçlı olarak kimseyi ortak koşmamıştır. Öyleyse bu kişi, ameliyle sadece Allah'ı amaçlamış, yapanı kendisi olduğu iddiasıyla kendisini de amele ortak etmemiştir. Aksine (ona göre) amel, Allah'ın yarattığı bir şeydir. Öyleyse birincisi genel, diğeri özelin tavrıdır ki, ihlasın zirvesidir o.

İhlas amelle birlikte, yani amelde gerçekleşebilir. Çünkü ihlasa konu olan bir şey olmalıdır. Bu durumda ihlas, amelin bulunabileceği bir yer bulur. Bu sayede amel halis, amel sahibi de ihlaslı diye isimlendirilir.

Razı olacağı işleri yapmaya kulu ulaştıran Allah'tır.

YÜZ OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

İhlasın Terki ve Sırlarının Bilinmesi

Kim dini Allah'a tahsis ederse (ihlas), şirk koştu
Hakkın niteliklerini sınırladı

Gerçeği bilmeyen kişi
Misk'in zâtını kokusundan algılar

Cüneyd'e, 'Âlem nedir ki Allah'la birlikte zikredilsin' diyen adam hal ehliydi. Allah ise şöyle der. *'Allah ile birlikte başka bir ilah mı?'*[531] Bir sûfi şöyle der: 'Amelde ihlasını görmen, tam bir mecusiliktir.' Kastedilen şirktir. Kul, amelin gerçek failini ve meydana getirenini görmelidir.

Ebu Medyen arkadaşlarına ibadetleri izhar etmelerini emrederdi, çünkü ona göre, Allah'tan başka fail yoktur. İhlas ise, karşı koyanın varlığını gerektirir. Karşı koyan, yükümlüden kulu olmasını ister. Amel, yükümlünün mazharı olduğu Allah'ın fiilleri arasındadır. İnsanların en cahili, fiilin yaratıcısını kendisinden dolayı fiilin yapıldığı -ki o İblis ya da riyakârlıktır- kimsenin (veya şeyin) itaati altına sokan kişidir.

Yükümlü bu niyetle bir amele kalkıştığında -ki karşı koyan yoktur, burada- ihlaslı kişi yokluğu varlık saymış, işin gerçekteki durumunu bilmemiş demektir. Zikrettiğimiz durum bir kimsede hüküm sahibiyse, her canlının perçeminin Allah'ın elinde bulunduğunu görür. Bu kişi, Rabbinin doğru yolda olduğunu da görür. Perçeminden tutan kişi, seni kendisinin bulunduğu yolun dışına çıkartmaz. Öyleyse ihlas -her mazharda değil- belirli bir mazharda O'nu görerek ibadet etmekten ibarettir. Allah ise, her mazhardadır. Bu hal sahibi, kendisiyle müşahede ettiği arasında bir perde göremez. Dolayısıyla onun bir şeyi diğerinden ayırt etmesi mümkün değildir, çünkü hakikat birdir, o ise 'Doğru yol üzerindedir'.

YÜZ OTUZ ALTINCI BÖLÜM

Doğruluk Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Doğruluk! Allah'ın yeryüzündeki kılıcı
Doğru ol, onun içinden Doğru'yu göresin

Deccal bile gelse, vur kılıcı ona
Kılıcın keskin yeriyle başını kes

Kılıç iki ucuyla sınırlıdır
Nafile ve farzlarda

Bu imkânsızdır deme
Farz eden onu farz kıldı

Nice zengin yoksulluk gösterir
Yoksul kendisinden borç isterken

Sıdk (doğruluk), güç ve dinde dayanaklılık demektir. Gayret ise hallerinde Allah'a aittir. Bu makam sahibi ve onunla özdeşleşen kimse, himmet vasıtasıyla etki eder. Söz konusu olan iman gücüdür. Ebu Yezid'e 'Allah'ın eşyayı edilgen yapan en büyük ismi nedir?' diye sorulunca, 'Siz bana küçük ismini gösterin, ben büyüğünü göstereyim' demiştir. Kastedilen, doğruluktan başkası değildir. Başka bir ifadeyle doğru ol, sonra dilediğin ismi al! Allah'ın bütün isimleri büyüktür. *'İman edenler Allah'ı daha şiddetle sever.'*[532] Başka bir ifadeyle, müşriklerin ortak koştukları şeyleri sevmelerinden daha güçlü bir şekilde Allah'ı severler. es-Sadık Allah'ın isimlerinden biridir. Allah *'Sadıklara doğrulukları sorulur'*[533] der. Bu nedenle, doğruluk bir iddia taşır.

Doğruluk kendisinde bilfiil var olmadıkça insan 'sadık' adını alamaz. Bilfiil var olduğunda ise, onun için 'zevk' haline gelir ve sadık olması da onun doğruluk halidir. Allah es-Sadık diye isimlendirilmiş, bu nedenle onlara sorar: Acaba onların doğrulukları Allah'ın es-Sadık diye isimlendirilmesini sağlayan ilahi nitelik midir, değil midir? Öyle ise, bu kez, (bu ismin gereği olan) hükümleri bilfiil uygulamalarını ister. Bu durumda (doğruluk güç anlamına geldiği için), hiçbir şey doğru iken onları yenemez ve onlara karşı koyamaz. Böylelikle Allah 'onların duyması ve görmesi olduğu kadar' doğrulukları haline de gelir. Ki ilişki aynıdır. Bu makam, sağlamca oturtulmaz ve bu hal insandan meydana gelmezse, ilahi bir nitelik olan doğruluk burada bulunmaz. Bu durumda insandaki şey, doğruluk şeklinde ortaya çıkan bir durumdur. Bu ise, delil suretiyle kuşkunun ortaya çıkmasına benzer. Kuşku için bir yorum olmadığı gibi bu anlamdaki doğruluğun da bir gerçekliği yoktur. *'Bugün doğrulara doğrulukları fayda verir'*[534] ayetinin anlamı budur. Öyleyse kıyamette onlarda geçici şeyler etki edemez. Aksine insanlar korkarken onlar korkmaz, insanlar üzülürken onlar üzülmez. Allah bir grup hakkında *'Allah'a sadakat gösterselerdi, daha hayırlı olurdu'*[535] der. Kastedilen, doğruluğun sözdeki etkisidir. Bütün hallerde nasıl olur?

Doğruluk dıştan geldiğinde, başka bir suretle gelir ve bu durumda imkânî bir maddede ortaya çıkar. Bu durumda ise, kendisine geldiği her şeyde bir etki göstermez. Geldiği o yerde iman doğruluğu bulunursa,

onu ayırır ve kendisinde ortaya çıktığı maddede onu tanır. Bu durumda onu kabul eder ve gereğiyle amel eder. Böylece o *'İmanlarıyla imanları artsın diye'*[536] nur üstüne nur olur. Aynı şekilde, doğruluk haline sahip olmayan kimsenin de *'kirine kir katılır.'*[537] Doğruluk, özü gereği etkindir. Varlığının ortaya çıktığı yerde hükmü de gözükür. İçinde bulunulan halde etkin olan bu hale sahip olmayan kimse, içinde bulunduğu vakitte zorunlu olarak doğruluğundan habersizdir ve uzaktan doğruluk iddiasında bulunur. Öyleyse doğruluk, âlemle ilgisi yönünden bir hal iken doğru kişiden Allah'a ilişen (bir fiil) olması yönünden makamdır. Bir makam olması yönünden doğruluktan bir sonuç meydana gelmez, çünkü o Allah'a ilişmiştir. Allah ise var olanların etkisine açık bir konumda değildir. Bu durumda sahibi, Allah'a yönelişi doğru kimsedir. Bu nitelikteki birinden âlemde bir etki ortaya çıkarsa, bu etki, -onun çaba ve kastı olmaksızın- Allah'a döner. Allah o etkiyi -o kişinin bilgisi olmaksızın- dilinde veya elinde uygulamıştır. Bilerek etki eder ve Allah karşısında doğruluk iddiasında bulunursa, bu kişi ya gerçeği bilmiyordur ya da yalancıdır. Böyle bir hal, Allah ehlinin niteliği olamaz. Öyleyse doğruluk hali, makamıyla çelişir. Makamı ise, seçkinlerde, halinden üstündür. Hali ise, genel nezdinde (makamından) daha çok bilinir ve daha üstün tutulur.

Hallerinden nakledildiğine göre, İmam Abdülkadir doğruluğun -makamına değil- haline sahipti. Hal sahibi 'şatahat' söyler ki o da böyleydi. Abdülkadir'in talebesi Ebu's-Suud b. eş-Şibl ise doğruluk -haline değil- makamına sahipti. Bu nedenle de Abdülkadir'in aksine âlemde tanınmayan ve bilinmeyen biriydi. Bunun nedeni, Allah karşısında doğruluk makamına yerleşmiş birisi olarak, tam bir acizliği benimsemesiydi. Abdülkadir ise doğruluk haline yerleşmiş ve onunla özdeşleşmişti. Allah her ikisinden de razı olsun! Günümüzde doğruluk halinde Abdülkadir ya da doğruluk makamında Ebu's-Suud gibi birisinin bulunduğunu duymadık. Öyleyse ilahi bir nitelik olan doğruluk, Allah ehli için gerçekleşebilir. İnsanların bildiği doğruluk ise, mümin ya da kâfir bütün doğru sözlülerde bulunur. Bu doğruluk, ilahi doğruluğa göre, insanın gölgesine benzer. Dolayısıyla o, bunun gölgesidir. Bu nedenle etkisi ve sonucu, her dinden doğru sözlülerde ortaya çıkar. Gölgesi olmasaydı, eseri de olmazdı. Öyleyse aklını işaret ettiğimiz ve açıkladığımız şeye ver! İnsanlar bu ve benzeri makam ve hallerden kördür.

Doğruluk olmasaydı varlık olmazdı
Varlık olmasaydı, müşahede olmazdı

YÜZ OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

Doğruluğun Terki ve Sırlarının Bilinmesi

Doğruluk sırf kulluk zayıflığından insanı çıkartır
Çünkü doğruluk güçlüdür, kuvvetlidir ve nefsi zorlar

Kul ile zayıflığı arasına giren her şeyi
Bırakmalısın bir kenara

Çünkü sadece benzeri olan zorlanır
Hiçbir insan O'na benzemez

O varlık bakımından karşıtından tamdır
Her başka, kayıt ve hapistedir

Çünkü O birdir, yaratıkları ise sayı
Ayrımın ise cins olmaksızın hükmü yoktur

Doğruluk, övülen bir davranış olsa bile, benzerliği talep eder ve bu nedenle Allah adamları onunla nitelenmeyi reddetmiştir. Yine de hükmü kendilerinde bulunurken eseri üzerlerinde gözükür. Şu var ki onlar bunu göremez. Sonra, ona ilahi bir nitelik olması yönünden bakarlar ve onun varlığını göremezler. Onlar ilahi doğruluğun Allah'ın kullarına verdiği -bütün tehditlerle değil- vaatlerle ilgili olduğunu görürler. İlahi nitelik ise ilgili olduğu şeyle sınırlanma özelliğine sahiptir. Allah adamları, doğruluğun bazı şeylerle ilgili olması nedeniyle göreli bir nitelik olduğunu anlamıştır. Doğruluğa böyle bakınca, onu 'görmeyi' (sahiplenmeyi) terki zorunlu saymışlardır. Çünkü onlar bu durumda varlığı olmayan bir şeye bakanlar gibidir.

Doğruluk mevcut bir varlığı olmayan bir bağ olsa bile, bir takım dereceleri vardır. Sır ehli âriflerdeki dereceleri yüz doksan beş; nur ehli âriflerdeki dereceleri, iki yüz yirmi beş, sır ehli melamilerdeki dereceleri yüz altmış dört ve nur ehli melamilerdeki dereceleri de yüz doksan dört derecedir. Sana önce yapılmasını söyleyip sonra terkinden söz ettiğim bütün hususlarda geçerli bir ilke vereyim: (Bir şeyi) 'terk' derken, söz konusu şeyin eserini ve sonucunu terki değil, onu görmeyi (yani kendine izafe etmeyi) terki kastediyorum. Çünkü onun hükmü hakkında yok diyemeyiz, çünkü o vardır ve her hakikate görünür. Bütün terkleri böyle ele almalıyız. Bunu bilmelisin!

YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Hayâ ve Sırlarının Bilinmesi

Hayâ imandandır denilir
Peygamber sözüdür bu, bütünüyle iyilik

Onu müşahede eden herkes onunla nitelenir
Bunu ise ancak uyanık insan anlar

Uyumayan ve tembel olmayan ayık kişi
Hareketleri esnasında kalbini gözetleyen kişi

el-Hayiü Allah'ın isimlerinden biri
İsimlerle ahlâklanmak emredildi, sen de onunla ahlâklan!

Bir rivayette el-Hayiü'nün Allah'ın isimlerinden olduğu zikredilir. Allah teala '*Allah sivrisinek ve üzerindeki şeylerden örnek vermekten hayâ etmez*'[538] buyurur. Daha küçükleri kast edilir. Hayâ, imanın ve müminin niteliklerindendir. Allah'ın isimlerinden birisi de el-Mümin'dir. Öyleyse hayâ sahibi anlamında el-Hayiü müminin niteliğidir, çünkü hayâ iman-

dandır ve bütünüyle iyiliktir (hayır). Hayâ ancak iyilik getirebilir. Bütün bunlar, sahih rivayetlerdir.

Bu nitelik (hayâ) gerçekte terk demektir. Her varlıkta terk, asıl üzerinde kalmaktır (yokluk). Bir şey yapmak ise, asla (kök) ilave var olan bir ferdir (dal). Bu nedenle onun hakkında bütünüyle iyilik denildi. Binaenaleyh hayâ, selbî (olumsuzlayıcı) bir niteliktir. Kul, Allah'a ait olan şeyi Allah için terk ettiği gibi âlemin kula ait dediği var olan şeyleri de, herkesin Allah için olduğunda görüş birliğine vardığı hususları terk ettiği şekilde terk eder. Böyle bir insan, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş sayılır.

Allah'a ait olan şeyi bilhassa Allah'a terk eden kimse, Allah'tan hayâ etmiş, fakat hakkıyla hayâ etmemiş demektir. Şöyle ki: Hakkın kendisini nitelediği nitelikler, bize göre, gerçekte (Allah'a ait) niteliktir ve bunlar sadece O'na yakışabilir. Bu nitelikler şekilci bilginlerin zannına göre teşbih ayetleri ve teşbih bildiren rivayetlerdir. Onlara göre Hakkın kendini böyle nitelemesi, Allah'ın kullarına dönük bir tenezzülü ve lütfudur. Bize göre bu nitelikler, kulda tıpkı Allah'ın diğer isimlerinden ahlâklanışında olduğu gibi, ödünç olarak bulunur. Söz gelişi 'Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.' Allah, farkında olmadıkları yönden ve kendisine ait bir alayla kullarından alay edenlerle alay eder ve onlara tuzak kurar. Allah kendisini yaratıkların (özellikleriyle) nitelemez. Bu ise, söz konusu niteliklerin asıl bakımından Allah'a ait olduğunu gösterir. (Hakkın suretine göre yaratılmış) İlahi kulda ise her yönden 'suret üzerinde yaratılmış olmak' nedeniyle bu nitelikler ortaya çıkar.

Ârifler bunu bilmiş ve her şeyin Allah'a döndüğünü görmüşlerdir. Varlıklarda gözüken bu nitelikler -ki şekilci âlimler onların kulun hakkı olduğuna inanır- Allah'a dönen şeyler arasındadır. Bu nedenle ârifler, Allah'tan hakkıyla utandıkları için o nitelikleri Allah'a bırakmışlardır. Hayâ özelliği, de el-Mümin isminin bir niteliğidir. Mümin ise, ezelden beri hükmü yaratılmışlarda gözükse bile, bu niteliğin Allah'ın niteliği olduğunu doğrulayan kişidir. Öyleyse hayâ, doğruluğun bir parçasıdır. Bu nedenle Hz. Peygamber 'Hayâ imandandır' der.

Hz. Peygamber hayâ hakkında 'bütünüyle iyilik getirir' der. Bu, gerçek ve doğru bir ifadedir, çünkü asıl üzerinde kalmak, sadece hayır ve iyilik getirir. Söz konusu hal, iddianın eşlik etmediği bir haldir. Öy-

leyse hayâlı kul, Hakkın kendisini nitelemek istediği bütün nitelikleri kabul eder. Bu (niteliğin) bulunduğu yerde ise onunla çelişecek zıddı bir özellik veya onu engelleyecek bir karşı koyan yoktur. Hak -itiraz eden ve karşı koyan herhangi biri olmaksızın- dilediğini yapan olarak kalır. Hakkın onunla nitelenmesi ise, kuluna Hakkın nitelikleriyle nitelenme imkânı vermesi ve bu huyları ona bırakması, bu konuda onu başarısız kılmamasıdır. Onu doğrular ve bu sayede derecesini yükseltir, iddiasında onu yalanlamaz. Çünkü kul, Hakkın tecelligâhıdır. Bu da Hakkın el-Hayiü olmasından kaynaklanır.

Bir rivayette şöyle denilir: 'Kıyamet günü Allah bir yaşlıya, 'Kulum! Şunu şunu yaptın' diyerek yaptıklarını zikredecektir. Kul yaptığı halde 'Rabbim! Yapmadım' deyince Hak 'Alın onu, cennete götürün' diyecek. Amelini yazan melekler 'Rabbim! Bu adamın şunu şunu yaptığını bilmiyor musun?' deyince Allah 'Evet biliyorum, fakat o inkâr edince yaşlılığını yalanlamaktan hayâ ettim' diyecektir. Hak kulun yaşlılığını yalanlamaktan utanıp ona saygı gösterirken, kul bu niteliğe daha da layıktır.

Hayânın ârif ve melamilerde bir takım dereceleri vardır. Âriflerdeki dereceleri elli bir, melamilerdeki ise yirmi birdir. Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

Yüz birinci kısım sona erdi, onu 'Hayâ' hakkındaki fasıl ile yüz ikinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

FASIL

Hayâ imanla ilişkilendirilen bir niteliktir ve dolayısıyla imanın mahiyetindendir. Bu nedenle etkisi, insanın yüzünde gözükür. Çünkü yüz, bir şeyin zâtı, hakikati ve kendisidir. Hayâ -tıpkı iman gibi- yetmiş küsür bölüme ayrılır. İmanın en üstünü, 'Allah'tan başka ilah yoktur' demek iken en küçüğü eziyet veren şeyi yoldan kaldırmaktır. İmanın derecelerinin üstün ve aşağı ilişkisi, şirkin tevhid yolunda bir eziyet olmasıdır. Bu eziyetin kaldırılması ise, akli kanıtlar ve şer'î haberlerdir. Çünkü onu tevhid yoluna yerleştiren şey, saptırıcı kuşkular ve şeytanî arzulardır. Birleyeni tevhidinde idrak edip eziyeti ahlâk yolundan kaldıran hayâ, kendisini hak edenin zorunluluğuna ulaşmazdan önce İlah'ın olumsuzlanmasının sözle dile getirilmesidir. Bu ise *la-ilahe* ifadesidir. Olumsuzlama, bir yokluktur. Böylelikle yoklukla başladığı için mümin kuldan hayâ ortaya çıkmıştır -ki yokluk onun aynıdır-. Çünkü sonradan var olanın özelliği, yokluk halinin kendisinden önce gelmesidir. Sonra varlık kazanır ki, bu da olumsuzlanan şeyin olumlanması (ispat) mesabesindedir. Çünkü olumsuzlama onda gerçekleştiğinde, sonradan var olan ancak bunu söyleyebilir. Sonradan olan şey, bundan başka bir söz söyleyemez, çünkü varlıktan sonra yokluk veya ispattan sonra olumsuzlama geçerli değildir. Çünkü Hak bir sebep olmaksızın kula tecelli ederse, ortakta onu olumsuzlamaz. Çünkü var ise, onun aynını görür. Varlığı yoksa, birleyenin bakışı Hakkın varlığına düştüğünde bu varlık ile

birlikte bir yokluk göremezdi. Bu durumda hiçbir şekilde tevhidi telaffuz edemez ve kendini göremezdi.

Allah'ın insana dönük rahmetinin bir yönü, ona önce kendisini göstermesidir. Böylelikle kendinde sadece İlah'a ait olabilecek güçler görür. Aklıyla düşüncesini derinleştirip -iradesinin dışında ve amaçlarından ayrı olarak- kendisine ilişen geçici durumlara baktığında, bu kez, kendisinde muhtaçlığını görür. Varlığının bir kuşku olduğunu ve bu niteliklerin sadece İlah'a ait olabileceğini kesin olarak anlar. Böylelikle kendisinde gördüğü bu ilahlığı olumsuzlayarak, la-ilahe (ilah yoktur) der. Sonra düşüncesini derinleştirir ve nefsini -müstakil değil- başkasıyla bilfiil var görür. Bu durumda ise, olumlayarak, 'illallah (sadece Allah var)' der. Bunu ispat ettiğinde ise ispat ettiğine bakar. Onun olumsuzladığının ta kendisi ve gölgenin şahısla irtibatı gibi ona bağlı olduğunu, bu idrake gözünü açan bilgi nuruyla görür. Halbuki daha önce 'la-ilahe' diyerek onu olumsuzlamıştı. Bu durumda 'la-ilahe' ifadesini kullanmış olmaktan hayâ eder. Bu nedenle sûfiler, onu genelin zikri arasında sayar.

Şeyhlerimizden biri zikrinde sadece Allah sözünü söyler, *la-ilahe illallah* demezdi. Sebebini sorunca şöyle dedi: 'Canım Allah'ın elindedir, benim hükmümde değil, her nefes ölümü ve (Hakka) kavuşmayı beklerim. Sözün harflerinden her biri, bir nefestir. Nefes ayrıldığında ölümün gerçekleşip yeni bir nefesin gelmemesi mümkündür. La deyinceye ya da la-ilahe diyene kadar yaşayıp ispata (illallah) ulaşmazdan ölebilirim. Bu durumda ispatın ünsiyetinde değil, nefyin (olumsuzlama) vahşetinde ölürüm. Bu nedenle celal zikrine (Allah ismi) yöneldim, çünkü ben O'ndan başkasını müşahede etmiyorum.'

Hali böyle olan kimse 'la-ilahe illallah' derken hayâ etmelidir. Bu ise hayânın en güçlüsüdür ve bu söz, imanın şubelerinin en üstünüdür. Nefs, yaratanına bakmazdan kendisine baktığı için, Allah'tan hayânın en üst şubesindedir. Bu ise 'Kendini bilen, Rabbini bilir' hadisinin doğruluk ölçütüdür. Başka bir ayet, *'Onlara ayetlerimizi ufuklarda ve nefslerinde göstereceğiz ta ki onun hak olduğu ortaya çıksın'*[539] ayetidir. Öyleyse olumsuzlama, olumlamanın ta kendisidir, çünkü bu esnada insan, sadece İlah'ı olumsuzlamış ve sadece İlah'ı olumlamıştır.

Kulun insanların yolundan eziyet veren şeyleri kaldırmadaki hayâsına gelirsek, kuşkusuz bu davranış kula emredilmiştir. Sonra zorunlu olarak yolda Hakkın yüzünü görür. Çünkü o '(iman ve hayâ) mertebelerin en aşağısıdır.' Öyleyse bu ilahi isimlerin içinde (sonuncu olan) el-Âhir ismi konumundadır ve birleyen o isme bakar. Nitekim (imanın zirvesi sayılan) la-ilahe illallah ifadesi de, (isimler arasında) el-Evvel konumundadır. İlahi hüviyet gelip kendisine ait her iki ismi alarak 'O el-Evvel ve el-Âhir'dir' demiştir. Birleyen (muvahhid), el-Âhir isminin hak ettiği şey ile bu iki isim arasında tereddütte kalır. El-Âhir ismi, onun varlığında yaratıkların yolunda bir eziyet olarak ortaya çıkar. Yaratıkların bu iki isim arasında ilahi isimlerle tasarruf ettiklerini gören müminin gözü, başta, sonda ve bu ikisinin arasında sadece Allah'ı görür. Kendisine yönelen emir ise yolu temizlemeyle ilgilidir. Mümin kendisine verilen temizleme işine girişmediğinde (Haktan aldığı) 'emir'den hayâ ederken (yoldan kaldırdığı) eziyette gördüğü el-Âhir isminden de hayâ eder. Bu hayâ ona ulaştığında el-Âhir ismi eziyetten 'Ey Falanca! Yaratıkların yolundan eziyeti benim vasıtamla temizle, çünkü ben, eziyette bulunduğum gibi temizlemede de bulunurum. Onu benden başkasıyla temizleyemezsin, utanma' diye bağırır. 'İmanın en aşağısı, eziyeti temizlemektir' sözüne dikkat ediniz! Böylelikle 'en aşağı'yı temizlemeye bağlamıştır ki o, imanın derecelerinin sonuncusudur. Biz ise temizlemedeyiz. Ondan başkası değiliz. Bu hal sahibi böyle hareket eder ve onu yoldan temizler. Aynı şekilde biz, ilahı ilah ile olumsuzladık.

Kul Allah'tan hayâ ederken ilkte, sonda en üstün ve en aşağıda bu halde olduğuna göre, ortadakiler iki ucun arasında sıralanır. Böyle biri hali korunmuş, amaçları sakınılmış kişidir. Örnek olarak başlangıcı tekbir, sonu selam olan namazı verebiliriz. Namazda her iki uçta da ihsan ortaya çıkarak, bu sınırlama nedeniyle onların arasındaki vasatı esenliğe çıkartır. Açıkladığımız gerçeklerden sonra, Allah'tan hayânın 'seni yasakladığı yerde görmemesi, emrettiği yerde seni bulması' demek olduğunu öğrendin. Böylelikle hayâ, imanın bütün şubelerini kuşatır. Hayâ emir, yasak ve yükümlülüğün eşlik ettiği bir makamdır. Yükümlülük süresi tamamlanınca, hayânın ortadan kalkması gerekir ki, iş böyle değildir.

Bilmelisin ki hayânın varlığı, Allah'a zorunlu niteliklerin varlığını bilmeyi gerektirir. Sen ise, O'nunla bilfiil varsın. Akıl ve dine göre talep

edilen sensin. Herhangi bir yaratık Allah'a gerekli saygıyı akla ve şeriata göre tam olarak yerine getiremez. İnsanın ise, Rabbine kavuşması kaçınılmazdır. Onun müşahede ve makamı da budur. Öyleyse hayâ, dünya ve ahirette insana eşlik eder. Çünkü insan Allah'a gerekli şeyi ve Allah için zorunlu hakları yerine getiremediğini sürekli hatırlar. Bir rivayette bu hususu destekleyen bir ifade yer alır: 'Hak büyük ziyarette kullarına tecelli ettiğinde onlardan perdeleri kaldırır. Ona baktıklarında ise şöyle derler: Seni tenzih ederiz! Sana hakkıyla ibadet edemedik.' İşte bu itiraf, Allah'tan hakkıyla hayâ etmeyi zorunlu kılar. Onlara bu sözü söyleten hayâdır.

YÜZ OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

Hayâyı Terk Makamının Bilinmesi

Hayâyı terk, tahakkuk (özdeşleşmek) ve ahlâklanmaktır
Kuran'da ayetler böyle söyledi

Bizce soyluluk ve nezihlik hayâdadır
Çünkü biz düşman menzilinde korkmayız

Burası dünya, sen de onun imamı
Onun kulcağızlarının bir kısmı eksik bir kısmı üstün

Ey insan! Gerçeği anladığında
Terazinin kefesiyle, bir dil gibi ol

Sola yönelme çünkü o
Bir eksikliktir, sağa yönel çünkü o

İslam, iman ve ihsan haliyle
Hallenen için kemaldir

Yerli yerinde hayâyı terk, ilahi bir niteliktir. Allah, '*Allah örnek vermekten hayâ etmez*'[540] der. Bunun nedeni iki şekilde açıklanabilir. Birincisi, sadece Allah'ın var olmasına dayanır. Bu durumda bütün varlık yücedir ve ondan bir şey terk edilmez. Hayâ ise terk demektir ve selbî bir niteliktir. Binaenaleyh terkin terki, mevcut, yani sübûtî (olumlayıcı) bir niteliktir. Öyleyse hayânın terki, sübûtî bir niteliktir. 'La-ilahe' selbî bir nitelik iken 'illallah' sübûtî bir niteliktir. Selb sadece ispat nedeniyle gelmiştir. Dolayısıyla hayâyı onun terki için getirdik. Çünkü hayâ ayrıma ait iken hayânın terki ise çokluğa değil, çokluğun birliğine aittir. Meselenin birinci yorumu budur. İkincisi ise sadece Allah ile bilfiil var olan mümkün varlıkların bulunmasıdır. Bu durumda onlardan hiçbir şeyin terk edilmemesi gerekir. Çünkü her şey kendisini koruyan ilahi bir hakikat ile irtibatlıdır. Mümkünlerin sonsuz olduğu sabit iken hakikat ve ilahi isimlerin de sonu yoktur. Hakka ait şeylerde dereceli üstünlük yoktur, çünkü bir şey kendinden üstün olamaz. Varlıklar arasında kendisiyle ilişkilendirilen şeye göre bir üstünlük söz konusu olabilir, çünkü onların özü gereği üstünlüğü yoktur. Hakka ait işlerde karşılıklı bir üstünlük olmadığı gibi kevnî şeylerde de karşılıklı üstünlük yoktur. Allah el-Evvel olduğu gibi el-Âhir'dir. Aynı şey, ilk akıl ve donuklar için de geçerlidir. Allah ez-Zâhir ve el-Bâtın olduğu gibi bunun mukabilinde gayb ve şehadet (âlemleri) vardır.

Binaenaleyh değersiz ve çirkin bir şey yoktur. Her şey Allah'ın ayetleridir. '*Allah'ın ayetlerini yüceltmek ise kalplerin takvasıdır. Sizin için onlarda belirli bir süreye kadar yararlar vardır.*'[541] Kastedilen onlar vasıtasıyla kendisine baktığınız süredir. 'Belli süre', onlardan sizin siz olmadığınızı öğrenmenizdir. Çünkü hakikati yokluk olan kimse adına varlık ödünçtür. Sizin kendiniz olmadığınız ortaya çıkınca -ki bu belli süredir- onun yeri Beyt-i atiktir. O, hâdislik (sonradan olma) kabul etmeyen kadim (varlığının başlangıcı olmayan) şeydir. Bu esnada niteliğin niteleneni aradığını görürsünüz. Böylelikle Allah'ın ayetleri olma durumunu yitirirsiniz ve Hak, kendi kendisine delil olur. Çünkü bir şeyin başka bir şeye gerçek bilgiyle delil olması imkânsızdır. Dolayısıyla hiçbir şey için kendinden daha güçlü delil yoktur. Bu nedenle açık bir şeyi (zâhir) tanımladığında onu belirsizleştirirsin ve açık şeylerin tanımı aranmaz. Nitekim gündüzün içindeyken -ki eşyanın en açığıdır- gündüzü tanımlamak isteyen kişi, onu bilmezden gelemez.

İş söylediğimiz gibiyse, artık hayâ etmez. Dolayısıyla ne hayâ vardır ne de onun bir hükmü! Aksine Allah 'örnekleri verir,' şekilleri ortaya koyar, kime hitap edildiğini, kimin anladığını ve kimin anlamadığını bilir. Herkesin bir anlayışı vardır. Dinleyen için sivrisinekten daha gizli bir şey bulunsaydı, Hak örnek olarak onu verirdi. Bu husus '*daha üzerindeki*'[542] ayetinde kapalı olarak sunulmuştur. Böylelikle bu ayette hiçbir şeyi Allah ile ilişkilendirmeksizin terk etmemeyi ve bırakmamayı sana emretti ve öğretti. Bir şeyin değersizliği ya da örfte ve inanca göre şeriat tarafından kınanması, seni geride tutmasın. Sonra, (hüküm) verirken durursun: Binaenaleyh inançtaki şey her şeye ve her duruma verilmez. Şâri'nin sana söylediği yerde dur! 'Orada dur.' Çünkü bu şeriatın getirdiği ilahi edeptir. Edep, iyilikleri toplayan şeydir. Lafızların kullanımında ise, hayâ kullanılır, çünkü sen, sana emredildiği gibi bir kısmını terk edersin. İnançta ise Allah ile ilişkilendirmediğin hiçbir şeyi terk etmezsin. İşte bu 'hayânın terki' makamıdır. Öyleyse Allah'a sana belirlediği şekilde mertebelere göre davran ve tartışmaya girme! Bunun yerine '*Rabbim! Bilgimi artır*'[543] de. Böyle dediğinde, sürekli artışta olur, zorunluluk meyvesini devşirirsin.

YÜZ KIRKINCI BÖLÜM

Hürriyet Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Arzunun kulu efendisinin mülkünden kaçaktır
Şaşkından başkası ondan çıkmaz

Hür, bütün varlıklara sahip olabilendir
Ne bir mal ne makam ona sahip olur

Tekvîne hücum edersen bir şeyi yok sayarsın
Kökü efendisinin mülkü olanı.

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, hürriyet -ilahi değil- zâtî bir makamdır. Kul için bu makam kayıtsız olarak gerçekleşmez. Çünkü kul Allah'ın azatlık kabul etmeyen kölesidir. Hak için 'ilah' olması yönünden hürriyeti imkânsız saydık. Çünkü efendinin kölenin varlığıyla, sahibin malıyla ve hükümdarın mülküyle irtibatlı olması gibi İlah da me'luhu ile irtibatlıdır. Ayet-i kerimeye bakınız! *'Dilerse sizi giderir ve daha hayırlıları getirir.'*[544] Bu irtibat esnasında başka bir kavmin getirilişine dikkat çekmiştir. Çünkü görelilik, akıl ve varlık bakımından iki görelinin tasavvurunu gerektirir. Dolayısıyla görelilik varken hürriyet söz konusu değildir. Rablik ve ilahlık ise göreliliktir. Hak ile yaratıklar arasında karşılıklı bir ilişki yok ise görelilik de yoktur. Aksine O 'âlemlere muhtaç değildir.' Böyle bir şey, sadece Hakkın zâtı için düşünülebilir. Dolayısıyla hiçbir varlık O'na bağlı olmadığı gibi hiçbir göz O'nu algılayamaz, hiçbir kanıt O'nu sınırlayamaz. Akılda bulunuşu zorunlu olduğu gibi (O'na ilişen) niteliklerin -ki onları sınırlama sokarsın- O'ndan olumsuzlanması da teoriktir.

Kul bu makam ile özdeşleşmek istediğinde -ki bu tahakkuk makamıdır, ahlâklanma makamı değil- bunun mümkün bir varlık olması nedeniyle kendisine eşlik eden yoksunluğun kalkmasıyla gerçekleşebileceğini görür. Halbuki Hakkın kıskançlığı, Allah'tan başka kimsenin varlık ile nitelenemeyeceğini gerektirir -çünkü varlık bir iddia taşır-. Bu bakışla ise, varlığın mümküne ait olamayacağını anlar. Çünkü kıskançlık, bunu engelleyen bir sınırdır. Bu durumda kendisine bakar: Meğerse o varlığı olmayan bir yokluk imiş! Yokluk ise, onun zâtî niteliğidir. Dolayısıyla varlık onun aklına gelmez. O halde yoksunluk gitmiş, yokluğunda 'hür' olarak -ki bu zâtın varlığındaki hürriyetidir- kalmıştır.

Kul bu zâtın ilahi isimleriyle madum-mümkünün zâtından neyin ilişkili olduğunu öğrenmek ister. Mümkün (sâbit) ayn'dan her birinin başkasında olmayan bir istidada sahip olduğunu görür. Bu sayede mümkünün zâtı ile Hakkın zâtı arasında olduğu gibi a'yân(-ı sâbite) arasında da ayrım gerçekleşir. Hak ile mümkün arasındaki ayrım, Hakkın 'zorunlu varlığı' ile mümkünün 'zorunlu yokluğu' şeklinde gerçekleşir. Bu durumda kul, kendisi için istidadı Hak için isimler gibi sayar. Mümkün a'yândaki varlık ise, Allah'a aittir. Hak kendisi nedeniyle mümkün (sâbit) a'yândan birisinde ilahi isimlerinden biriyle zuhur ettiğinde, ayn'ın istidadı ona kendisiyle isimlendirildiği 'hadis' (sonradan

olan) bir isim verir. Böylelikle 'şu arştır, bu akıldır, bu kalemdir, bu levhadır, bu kürsüdür, bu felektir, bu melektir, bu ateştir, bu havadır, bu sudur, bu topraktır, şu madendir, şu bitkidir, şu hayvandır, bu insandır' gibi cins ve türlerle onu isimlendirir. Bu, bütün hakikate yayılır ve 'bu Zeyd'dir, bu Ömer'dir, bu attır, bu taştır, bu ağaçtır' denilir. Bütün bunları, mümkünlerin (sâbit) a'yân'ın istidadı vermiştir. Böylece onların varlıktaki eserleriyle hakikatlerin kendiliklerinde bulundukları duruma kanıt getirdik. Nitekim isimlerin varlıktaki eserlerinden de ilahi isimlere ulaştık (istidlal). İsimlendirilenin idrake konu olan bir hakikati (ayn) yoktur. Mümkün kendi ayn'ıyla kaldığında hürdür, onda kulluk bulunmaz; istidadıyla kaldığında ise muhtaç bir kul haline gelir.

Zikrettiğimizi görmenin dışında, mutlak hürriyette bir makamımız yoktur. Dolayısıyla nefsine bundan başka bir şey söyletme! Bu makamı müşahede etmeyen kimse, hiçbir zaman '*Allah âlemlerden müstağnidir*'[545] ayetinin neyi gösterdiğini bilemez. Yani Allah, kendine delil olmaktan müstağnidir. Çünkü Allah âlemi kendisine delil olsun diye yaratsaydı, ondan müstağni kalamazdı. Öyleyse Hak âlemi neye delil yaptı ve âlem kime delildir, bilmen gerekir. Allah, başka biriyle kendisine delil getirilemeyecek ya da bir başkasıyla sınırlanmayacak kadar açık ve bellidir. Âlem Allah'a delil olsaydı, delil, delillendirilene karşı bir otorite ve övgüye sahip olurdu. Delillendirilen, onu bir delil olarak ortaya koysaydı, bu delil övgü mertebesinden ayrılamazdı. Çünkü onu delil olarak kullanan kişi, delillendirilene ancak onun vasıtasıyla ulaşabilecek bir durumu ifade etmiştir. Böylelikle özgürlük ve müstağnilik kalkar. Halbuki bunlar, Allah adına sabittir. Öyleyse Allah, kendisine delil koymamış, onları mertebeye (ulûhiyet) delil yapmıştır. Bu sayede O'ndan başka ilah olmadığı öğrenilir ki, hürriyet hakkında seçkinlerin dili budur.

Sıradan insanların diline gelirsek, sûfilere göre hür, Allah'tan başka hiçbir varlığın boyunduruğuna girmeyen kişidir. Böyle bir insan, Allah'ın dışındakilerden hürdür. O halde hürriyet, sadece Allah için gerçekleşmiş bir kulluktur. Dolayısıyla hür, kendisine ibadet etsin diye onu yaratan Allah'tan başkasına kul olmaz ve böylelikle yaratılış gayesine hakkını verir. Bu durumda onun hakkında '*Ne güzel kuldur o, tövbekârdır (dönen)*'[546] denilir. Yani yaratılış gayesi olan kulluğa çokça dönendir! Çünkü insan varlıktaki her şeye muhtaç yaratılmıştır. Varlıktaki her şey, kulu yoksulluk diliyle çağırır ve 'muhtaç olduğun şey benim, bana dön!'

der. Kul işleri bildiğinde, Hakkın onu çağıranın nezdinde bulunduğunu anlar. Bilir ki, kendisine muhtaç olmak nedeniyle (Hakkın kendisinde bulunduğu) söz konusu sebebe muhtaçtır. Öyleyse kul kendi hakikati gereği muhtaçtır. Bu sebep nezdinde muhtaç olduğu şeyi verene bakar ve onun ilahi bir isim olduğunu görür. O halde kul gerçekte bir ismi yönünden Allah'a muhtaç olduğu gibi (isimler ile istidatlar arasındaki ilişkiden hareketle) kul kendi istidadının eserinden yine kendine muhtaç olmuştur. Bu durumda yoksulluğun ne demek olduğunu, kimin muhtaç olduğunu ve kime muhtaç olduğunu anlar. Bu nedenle Hz. Peygamber'e '*Rabbim bilgimi artır*'[547] demek emredildi.

Hürriyet ve sırları hakkında bizim dışımızdaki yazarların kitaplarında bulamayacağın yeterli açıklamaya dikkatini çektik.

YÜZ KIRK BİRİNCİ BÖLÜM

Hürriyeti Terk Makamının Bilinmesi

İhtiyaçlarından hiç ayrılmayan biri
İhtiyaçlar onun peşindeyken nasıl hür olabilir ki?

O, bütün eşyaya muhtaç
Yoksulluk mezhebi, fakirlik kazancı

Bizim için, varlıkların adlarıyla isimlendi
Öyle ki, sözde onun özelliği dile geldi

Varlıkta hür diye biri yok, çünkü O bizi talep eder
Biz de her yönden O'nu ararız

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, hürriyetin terki, sırf ve saf kulluk (ubûdet, zorunlu kulluk) demektir. Sebepler yerli yerindeki hikmeti hakkıyla bildiği için, onun sahibini boyunduruğuna alır. O kişi de sebeplerin otoritesi altında hor ve zelildir. Böyle biri iyinin ve gü-

nahkârın değdiği, mümine ve kâfire yarar sağlayan toprağa benzer; toprak -tıpkı varlıkların yaptığı duanın Hakkın karşılık vermesine etki etmesi gibi- ona etki eder. Çünkü bu makam sahibi, mutlak zenginliğiyle birlikte Allah'ın kendisine eşlik ettiğini görür. Öyleyse bineği (beden) acıkan, çıplak kalan, susayan ve zorda kalanın durumu nasıldır? İnsana ise bedenini korumak, onun durumunu kollamak ve onu neyin iyi edeceğini gözetmek emredildi. Allah onu bu görevle görevlendirerek yeryüzüne halifesi diye indirmiştir. Sebepler kendisine bu imkânı vermedikçe insan kendiliğinden bunu yapmaya güç yetiremez. Öyleyse insan zorunlu olarak Allah'ın kendisindeki ve ona dönük hakkını yerine getirmek için sebepleri elde etmeye boyun eğer, çünkü Allah ona 'Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır, eşinin üzerinde hakkı vardır' demiştir. Üzerinde haklar bulunan biri nasıl hür olabilir ki?

Her varlık üzerinde bir hak bulunur
Kişi o hakkın kulcağızı.

Hür değildir, bunu bil
Haberin olsun, hakkıyla öğren bunu

Direnen kimse gibi olma
Ahlâklandığında efendisinin emrinden

Allah Rab, sen kul
Âlem de senden eski kul

Ben konuşurken bunu söyledim
O ise benim kulağım ve dilim olmuştu

Zikrettiğimiz gibi olan kimse
Başarıya eren alimdir!

Binaenaleyh insan, hakkını talep ettiği sürece nefsinin kölesi olduğu gibi kendi hakkını talep eden gözünün, hakkını talep ettiği sürece eşinin kölesidir. İlahi nimetler kendisinden nimet verene teşekkür etmesini ister. Öyleyse yükümlülük mevcut, zorunluluk (insana) eşlik eder ve kaldırılmak istense kalkmaz. Övgü ve sena, onda etki eder ve şöyle der: Nimet ve ihsan veren Allah'a hamdolsun!' Kınama, eziyet ve cefa

ona sahip olur ve şöyle der: Her durumda Allah'a hamdolsun! Hallerin başkalaşması nedeniyle hamdi değişir. Hamdi değiştiği için haller değişseydi, hiç kuşkusuz hallerden 'hür' olurdu.

Hz. Peygamber Ebu Bekir es-Sıddîk'a şöyle der: 'Seni dışarıya çıkartan sebep nedir?' Ebu Bekir 'Açlık' diye cevap verir. Hz. Peygamber, 'Beni de açlık dışarı çıkarttı' diye karşılık vermiş. Yanındaki sahabesiyle birlikte Heysem b. Ebi't-Teyhan'ın evine gelmiş. Heysem bir koyun kesmiş ve yemek yedirmiş. Onları dışarıya çıkartan sebep, üzerlerindeki hakkı onlara yönelip onları hükmü altına aldığında açlık idi. Bu bağlamda açlık var olmayan bir durumdur. Bir mevcuda madum (var olmayan) etki ediyor iken, mevcut karşısında mevcudun durumu nasıl olur? Böyle insanlar, hürriyeti müşahede eder.

Bu zevk nedeniyle onlar, nefslerinin üzerlerindeki haklarını yerine getirmek için dışarı çıkmış, açlık kendilerini köleleştirmişti. Çıkmasalardı ve bulundukları yerde kalsalardı, bu kez sabrın ve bu halin gereğinin zorlaması altında kalırlardı. Öyleyse (Hakkın) ihsanının onlarla ilişkisinin son noktası, söylediğimiz gibi, nefslerinin haklarını yerine getirmek üzere dışarı çıkmak idi. Çünkü onlar bunu yapacak imkâna sahipti. Bundan daha üstünü olamaz. İmkân var iken otursalardı, zalimlik ve ilahi hükmü bilmemek özelliğiyle nitelenirlerdi. Bu nitelikteki bir insanda dünya ve ahirette hürriyet nasıl düşünülebilir ki?

Dünyaya gelirsek, burada zorunluluk vakidir. İnsan onu inkâr edemez, reddedemez ve onu kendinde bulur. Kul sebeplere eğilmeyip onlara bel bağlamaz ve sebepleri kullanırken onun gayesi, Allah'a itimat olursa, böyle biri malul (nedenli, hasta) bir kuldur. Çünkü bu, özel bir yöneliştir. Ahirette ise şehvetinin kuludur. Çünkü o, şehvetinin otoritesi altındadır ve şehveti onda hüküm sahibidir. Kulluğun anlamı sadece budur. Başka bir ifadeyle kulluk (ve kölelik), hükümlerin altına ve sebeplerin boyunduruğuna girmek demektir. ârif kendinden bunu görünce, hürriyetin bir iç konuşması ve geçici bir durum olduğunu anlar. Bu halin huzur ve ayıklık ile birlikte kalıcılığı yoktur.

[HÜRRİYETİ TERK]

Hürriyeti terk ilahi bir niteliktir. Nasıl olur da ondan çıkılır? İşin sonu, kullarından dua bekleyen, tövbe etmelerini ve bağışlanma dilemelerini isteyen bir şekilde Hak suretinde onda bulunmaktır. İstediği şeyi yerine getirmediklerinde ise, kendilerini kınayarak şöyle der: 'Günah işlemeseydiniz, Allah günah işleyen, tövbe eden ve kendilerine mağfiret edeceği bir topluluk getirirdi.' Bu makamın sırlarına dikkatini çektik. Onları incelersen, kendini ve Rabbini öğrenir, değerini aşmazsın.

Hürriyetin Allah'ın kullarında bir takım dereceleri vardır. Hürlerin dışındakiler ise Allah nezdinde daha üstün derece ve daha kâmil nitelik sahibidir. Onlarla birlikte asıl isim, el-Hafîz'dir. Bu isim onlarda hürriyetin terkini ve -hikmetin verisine göre- köleleştirmeyi korur.

'Hürriyetin dereceleri kaç tanedir?' diye sorarsan, şöyle deriz: Ünsiyet ehli âriflerde hürriyetin altı yüz kırk dokuz, edep ehli âriflerde iki yüz elli dört, ünsiyet ehli melamilerde altı yüz on sekiz derecesi vardır. Edep sahibi melamilerde ise (iki) yüz yirmi üç derecesi vardır. Bu dereceler, aynı zamanda hürriyeti terk eden ve terkin sağladığı ilave dereceleri terk edenler için geçerlidir.

YÜZ KIRK İKİNCİ BÖLÜM

Zikir Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Zikir her zaman zikredilen üzerinde örtüdür
Her zikir hal ve isimlerdir

Söylediğinden başka bir şey yok
Bunu düşünürsen gözüne pek çok şey görünür

Varlığın kendisinde olduğu kimse onu bilir
Bu gerçektir, ne akıl vardır ne su vardır

Zikir ilahi bir niteliktir. Zikir, Hakta ve yaratıklarda içten ve dıştan olarak gerçekleşir. Zikrin ilahi bir nitelik olmasıyla zikir halkın zikrinin karşılığıdır. Allah şöyle buyurur: *'Beni zikredin ki sizi zikredeyim.'*[548] Burada kendi zikrini bizim onu zikretmemizin soncu yaptı. Burada zikrin durumu da böyledir. Allah kutsi bir hadiste şöyle der: Beni içinden zikredeni içimden, toplulukta zikredeni onlardan hayırlı bir toplulukta zikrederim. Böylece zikir, zikri; zikrin durumu ise zikrin durumunu belirlemiştir. Zikir Allah'ın adını zikretmek değildir. Aksine bir hamd ve övgü olması bakımından O'nun ismini hatırlamak demektir. Çünkü senin ya da onun hakkında değil, hakikate delil olması yönünden ismi zikretmede fayda ortadan kalkar.

Şöyle diyebilirsin: Allah ehli, Allah lafzının zikrini üstün saymış ve hüve lafzını niteliği veren zikirlere üstün saymış, onun bir takım yararlarını görmüşlerdir. Şöyle deriz: Haklıdırlar, ben de bu görüşteyim. Fakat onların bu zikri tercihlerinin sebebi onun hakikate delil olmasıdır, kendisi değildir. Onlar bu isim ile ya da hüve ile bu isimle isimlendirilen ya da bu zamiri varlıkların sınırlamadığı kimse ya da tam varlık olduğunu bilmişlerdir. Öyleyse bu ismi zikrederken zikredenin nefsinde bu bilinç vardır. Yarar böyle gerçekleşir. Çünkü o sınırlı olmayan bir zikirdir. Zikreden Allah'tan başka ilah yoktur ifadesiyle onu sınırlarsa, bundan meydana gelecek yarar bu delaletin verdiği ölçüdedir. Subhanallah diyerek onu sınırlarsa, tespihin verdiği şeye göre bir bilinç gerçekleşebilir. Aynı şey Allahu ekber, elhamdü lillah, la-kuvvete illa billah zikirleri için de geçerlidir. Her sınırlı zikir, ancak kendisiyle sınırlandığı bir sonuç meydana getirir. Ondan genel bir neticenin çıkması mümkün değildir. Çünkü zikrin hali onu sınırlar. Allah bize ancak zikrin halinin verdiği şeyi vereceğini bildirmiştir. Kutsi bir hadiste 'beni içinden zikrederse ben de onu içimden zikrederim' der. Bu nedenle bir grup Allah lafzının zikrini üstün saymıştır. Ya da onu sınırlama olmaksızın zamirini üstün saymıştır. Öyleyse onlar, isimlendirilenin hak etiği şeyi zihinde tutmaksızın lafzını söylemeyi amaçlamışlardır. Bu anlam ile Hakk'ın kulu zikretmesi kendisine layık bütün faziletleri içeren bir isim ile olabilir. Onlar, kulun Rabb'ini Allah ismiyle zikretmesinin karşılığındadır. Kulun zikri akılda tutmayla Hakk'ın zikri ise huzur ile gerçekleşir. Çünkü Hak bizi müşahede eder, bizi bilir. O da bizim için bilinir ve müşahede edilir. Bu nedenle bizim için akılda tutma, onun için hu-

zur söz konusudur. Müminler Hakk'ı hatırlama güçlerinde tutarlarken sıradan insanlar onu tahayyül güçlerinde tutarlar. Allah'ın kullarından onu bilen bir grup ise, her iki güçte de kendisini canlandırır. Bu yönüyle onlar, akıl ve şeriat bakımından hatırlama gücünde şeriat ve keşf yönünden ise tahayyül gücünde Hakk'ı canlandırırlar. Bu ise, bütünü ile Hakk'ı zikrettiği için zikrin en yetkinidir. Hakk'ın onu zikretmesi de böyle gerçekleşir.

Sonra Allah, zikirden başka herhangi bir şeyi çokluk ile nitelememiştir. Zikirden başka hiçbir şeyi de çoğaltmayı emretmemiştir. Allah şöyle der: *'Allah'ı çokça zikreden erkek ve kadınlar.'*[549] Başka bir ayette ise, *'Allah'ı çok zikredin'*[550] buyurur. Burada zikir özel anlamda Allah ismiyle ve sınırlılıktan soyutlanmış bir halde gelmiştir. Allah şöyle der: *'Allah'ı zikrediniz'*[551]. Halbuki şu isimle zikredin dememiştir. Başka bir ayette ise, *'Allah'ın zikri en büyüktür'*[552] der. Halbuki şununla dememiştir. Başka bir ayette ise, *'belirli günlerde Allah'ı zikredin'*[553] demiş, şöyle ya da böyle dememiştir. Allah'ın ismini onların üzerinde zikredin demiş, fakat 'şöyle zikredin' dememiştir. Başka bir ayette ise, *'Allah'ın isminin zikredildiği şeylerden yiyiniz'*[554] demiş, şöyle zikredildiği dememiştir. Hz. Peygamber şöyle der: Yeryüzünde Allah Allah diyen kimse kalmadıkça kıyamet kopmaz. Burada Peygamber bu lafzı bir şeyle sınırlamamıştır. Çünkü o kulların içinden seçkinlerin zikridir. Allah onlar ile dünya âlemini ve içlerinde bulundukları bütün âlemleri korur. Onlardan dünyada kimse kalmadığında, dünyanın korunmasını sağlayacak bir sebep kalmaz. Bu nedenle dünya yok olur ve harap olur. Bu esnada bile nice kişi Allah Allah diyebilir. Fakat o, belirttiğimiz şekilde zihinde tutarak zikretmemektedir. Bu nedenle Şari zihinde canlandırma olmaksızın lafzı geçerli saymamıştır. Rabb'ini Kuran'da tek başına zikrettiğinde, onlar nefret ile geri dururlar. Çünkü onlar, şirk koştuklarının zikrini duymamışlardır ve kalpleri kararır. Bununla birlikte onlar, bunları ilah olarak kabul emişlerdir. Bu nedenle Allah *'De ki onları isimlendirin'*[555] demiştir. Onları isimlendirselerdi, aleyhlerine delil ortaya çıkardı. Dolayısıyla Allah'ı ancak Allah isimlendirir.

Allah ehli olan âriflerde zikrin dereceleri, dokuz yüz elli bir derece iken melamilerde dokuz yüz yirmi dokuz derecedir.

YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Zikrin terki Makamının Bilinmesi

Zikri onu müşahede eden terk eder
Onu zikretmeyen onu müşahede edemez

İşim hakkında hayrete düştüm
Hak nerededir?

Seni zikredersem benim alametim ortaya çıkar
Bu esnada gizli iken onu görürüm

Haller ile birlikte onu görmeyi sürdürürüm
Her nefes onu zikretmeyi sürdürürüm

Dışta o beni görmeyi sürdürür
İsimlerle birlikte o ortaya çıkmaya devam eder

Burada 'hüve', vav harfiyle yazılmıştır. Bunun nedeni, hüviyeti bildirmektir. Yoksa o, zamir değildir.

Allah seni başarıya erdirsin bilmelisin ki, zikir terkinden daha üstündür. Çünkü terki, bir müşahededen meydana gelebilir. Müşahede ise mutlak olamaz. Zikir ise mutlaklık sahibidir. Fakat mutlak olan zikir, belirttiğimiz şekildedir. Yoksa tespih ve tehlil gibi sınırlı zikirler değildir. Zikrin terki, müşahededen olmasaydı, şuna bakardık: Acaba terk sebebi, mutlaklığı gerektiren bir şey midir? Bu durumda onun hakkında denklik hükmü verirdik. Haller ise sınırlıdır. Mutlaklık sınırlı olduğunda, bu durumda o sınırlanandan ayrışır ya da sınırlanana -her nasıl dersen- yayılmıştır. Yayıldığı şeyin aynı ile ise, ayrıştığı şeyle sınırlanmıştır. Öyleyse mutlaklık sınırlanmadır. Sınırlanmanın faydası ise ayrışmadır. Onun hakkında söylenebilecek en büyük şey, bilinmeyen meçhul olmasıdır. Bununla birlikte bu nitelikler sınırlanmadan çıkamamıştır. Çünkü o malumdan ayrışmıştır.

Her durumda sadece sınırlı olan vardır. Bulunmayanda da sınırlı olan vardır. Öyleyse yokluk, var olmayan şeydir. O, varlıktan ayrışmıştır. Varlık yokluktan ayrışmıştır. Şu halde, bilinen ya da bilinmeyen her

şey ayrışmıştır. Sınırlama ise hüküm sahibidir. Geride ancak dereceli bir sınırlama kalmıştır. En üstünü mutlaklıkta sınırlamadır. O ise Allah'ı zikir. Onu bilmemek ve Onun hakkında hayrettir.

Allah'ın zikri varlığa daha yaraşır
Zikrin terki ise müşahedeye uygundur

Dilersen müşahedenin cömertliğinde ol
Dilersen varlığın faziletinde bulun

YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Fikir makamı ve Sırlarının bilinmesi

Tefekkür ibretler ve ayetlerdedir
Hükümler ve kaderde tefekkür yoktur

Tefekkür cahili olmadığın bir haldir
Ayet ve surelere onu yerleştirdi

İnsanlar onsuz kalırdı
Ruhlarla beraber nimet içinde

Fikir doğal bir niteliktir ve yoktur onun
Beşerden başka bilen kimse üzerinde hükmü

Söylediğimiz şey olsaydı bakmazdı
Gözüm hallere ve suretlere ansızın

İsimler ve müessir onunla kaimdir
Emir uygulanır, çölde ve şehirde

Allah seni başarıya erdirsin bilmelisin ki, fikir, tedbir ve ilk hakkında tereddüt anlamı taşımadıkça ilahi bir nitelik değildir. Bu durumda ise, ilahi bir nitelik haline gelir. İtibar anlamında fikir ise doğal bir nite-

liktir. Bu nitelik ise, yaratıklardan sadece bu beşer türünde bulunabilir. Tefekkür, dış varlıkları bakımından değil veya hakikatlerinin verdiği şey yönünden değil, sırf delil oluşları bakımından varlıkları inceleyen ibret sahiplerine aittir. Allah teala şöyle buyurur: '*Onlar göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler.*'[556] Tefekkür ettiklerinde ise, bu tefekkür kendilerine daha önce sahip olmadıkları bir bilgi verir. Böylelikle '*Rabb'imiz! Bunu anlamsız yaratmadın, seni tenzih ederiz, bizi ateşin azabından koru*'[557] derler. Öyleyse onları ateşin azabından sığınmaya sevk eden şey, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünmenin kendilerine verdiği bilgidir. Bu bilgi onlara ateşi göstermiş, onlar da Allah'tan kendileriyle bu ateşin arasına bir perde çekmesini istemişlerdir. İşte, düşünene belirli bir bilgi veren düşünceye konu olan her şeyin yararı budur. Söz konusu bilginin verisine göre düşünen insan Allah'tan bir şey ister.

Tefekkür makamı, ilah olması bakımından İlah hakkında düşünmeye sıçrayamaz. Bu yönüyle tefekkür, ilahlığın sahibinin hak ettiği tazim, yüceltme, özü gereği kendisine muhtaçlık gibi niteliklerle ilgili değildir. Bütün bunların hükmü, şeriatlardan önce mevcuttur. Sonra şeriat tefekkürü bildirmek veya emretmek üzere getirir ve insana onu emreder. İnsanın fıtratı da sayesinde ecir almasını sağlamak üzere onu gerektirebilir. Çünkü tefekkür kul için meşru bir amel olduğunda, meşru bir amel olmadan onun adına meydana getirmediği bir sonuç meydana getirir.

Fikir, ne akla göre ne de dince Hakk'ın zâtını konu edinemez. Çünkü şeriat, Allah'ın zâtı hakkında düşünmeyi yasaklamıştır. '*Allah sizi kendinden sakındırır*'[558] ayeti buna işaret eder. Yani bu konuda düşünmeyiniz demektir. Bunun nedeni, Hakk'ın zâtı ise yaratıkların zâtları arasındaki ilişkinin ortadan kalkmasıdır. Allah ehli fikrin yerini bilip onun şekilci bilginler ile salih insanlardan itibar ehlinin işi olduğunu, fikrin eşya arasında karşılıklı bir ilişkiye dayandığını anlamışlardır. Bunun üzerine onlar, ehline bırakmış, kendileri için bir hal olmasını reddetmişlerdir. Nitekim bu husus, fikrin terki bahsinde gelecektir.

Fikir korunmayı sağlamayan bir haldir. Bu nedenle de makamı tehlikelidir. Çünkü onun sahibi, isabet mi etmiştir yoksa hata mı etmiştir, bilemez. Çünkü fikir, doğru da olabilir yanlış da olabilir. Binaenaleyh fikir sahibi özellikle Allah hakkındaki bilgiye dair düşüncesinde doğru-

yu elde etmek istiyorsa, Kuran'da tefekkürün ve ibret almanın zikredildiği bütün ayetleri incelemesi, Kitap veya mütevatir sünnetin dışında gelen şeylere yönelmemesi gerekir. Çünkü doğru düşünce, korunmuşluk ve Allah'ın düşünmekten irade ettiği amacın gerçekleşmesi, O'nun Kuran'da zikrettiği ve fikre konu olan veya Allah'ın ibret alınmasına hükmettiği veya tefekkürü kendisine bitiştirdiği ayetlerle birliktedir ki, bu zorunlu olarak böyledir. Çünkü Hakk'ın düşünceyi söz konusu ayete yerleştirmesi ve onu başka bir yere değil de bu belirli yere tahsis etmesinin yegâne nedeni, kula irade ettiği şeyin bilgisine ulaşma imkânı vermektir. Kuşkusuz seni yola yönlendirdik. Allah ehlinin (keşflerinde) 'buldukları' bilgi budur.

Tefekkür ayetlerini akletmeyle ilgili ayetlere ya da duyma veya bilmeyle veya iman etmeyle ilgili ayetlere taşıyıp söz konusu ayetlerde fikri kullanmaya kalkarsan, genel anlamda isabet etmemiş olursun. Öyleyse bu gücü, Allah'ın *'tefekkür eden bir topluluk için'*[559] ortaya koyduğu ayetlerde kullanmalısın. Eşyayı yerlerinden çıkartma ve ayetleri konumlarının dışına taşıma. Söylediğim yöntemi takip edersen, gayretin övülür ve bu konuda bana teşekkür edersin. Öyleyse ibret ve tefekkürün zikredildiği her ayeti incele ki, Allah'ın izniyle mutlu olasın! Ayrıca bu fikri yönden 'nazar'ın zikredildiği ayetleri de araştır. Bunlara örnek olarak *'Deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmış?'*[560], *'Göklerin ve yerin melekûtuna bakmazlar mı?'*[561] *'Rabb'in fil sahiplerine ne yaptı, bakmazlar mı?'*[562] *'Rabb'inin gölgeyi nasıl uzattığına bakmazlar mı?'*[563] ayetlerini verebiliriz. Ayrıca tedebbürün zikredildiği ayetler de bu kapsamdadır. Bunlara örnek olarak *'Onlar Kuran'ı tedebbür etmezler (düşünmezler) mi?'*[564] ayetini verebiliriz. Allah bunlardan hangisini hangi isimle zikrederse, sen de aklını ona göre ayete ver. Binaenaleyh Allah'ın kastettiği anlama ulaşmak istiyorsan o ayet hakkında zikredilen isim yönünden tefekkür etmeyi ihmal etme. Bunlara örnek olarak *'Kuran'ı tedebbür etmezler mi?'*[565] ayetini verebiliriz. Öyleyse ona Allah'ın kelamı veya furkan veya *'Biz zikri indirdik'*[566] ayetinde belirtildiği gibi zikir olması bakımından değil, Kuran olması bakımından bakmalısın! Her ismin kendine özgü bir hükmü vardır. Hakk'ın zikirde bir şeyi belirlemiş olması, kullarının onu anlamasını sağlamak ve eşyayı yerli yerlerine nasıl yerleştireceklerini öğrenmelerini sağlamaktır. Öyleyse bu, hikmet; sahibi ise el-Hakîm'dir. Kuşkusuz Allah kendisini şereflendirdiği kimseyi hikmet ile övmüş ve şöyle

demiştir: *'Ona kitabı ve hikmeti öğretti.'*[567] Başka bir ayette ise *'Ona hikmet ve hitabı ayırt etmeyi verdik'*[568] buyurur. Başka bir ayette ise *'Kime hikmet verilirse, kuşkusuz ona büyük iyilik verilmiştir. Sadece lüb (akıl) sahipleri öğüt alır.'*[569] Çünkü onun hükmü, bütün eşyaya yayılır. Çünkü el-Hakîm hiçbir şeyi kendi değerinin ve konumunun dışına taşımaz.

YÜZ KIRK BEŞİNCİ BÖLÜM

Tefekkürün Terki ve Sırlarının Bilinmesi

Tefekkürün terki Yaratıcısına bırakmaktır
Artık düşünme, çünkü tefekkür maluldür

Düşünmezsen tertemiz bir ruh olursun
Hak ile oturur, zikir üzerinde yaratılmış olursun

Tefekkür etmezsen tertemiz bir ruh olursun
Tıpkı melekler gibi, tafsil seni perdelemez

İlah'tır; ikramlarını veren İlah'tan
Cömertçe, vahyi veren de O'dur

Ya kendi katına getirterek ya da onu aktarıp senin de öğrenmen şeklinde
Ya da yazıyla, tafsil ederek onu verir

Tefekkür ile nefslerimize itimat ederiz
O olmasaydı, ne ortak koşma ne tatil olurdu

Tefekkür kendisine tahsis edildiğim bir iştir
Çünkü ben toplayıcıyım ve toplamak tahsildir

Hakk'ın suretini ve bütün isimleri kendinde toplar
Ve her bir hakikati, Hakta bir değişme yoktur

Bazı yerlerde onun hizmetiyle yükümlü olduk
Haberler ve vahiy bunu bildirdi

Fikri terk edenler, kendisini bilmek istedikleri hususlarda kendilerinden karışıklığın kalkmasını isteyen adamlardır. Böylelikle onlar, hakkında Arzudan konuşmaz denilen kimseye varis olmayı amaçlarlar. Ayrıca onlar, bu fıtrat üzerinde yaratılmış melekler ve Allah'ın yaratıklarından dilediklerdir. Onlar, Allah'ın kendilerine bir inayeti olarak ve kendiliğinden Allah'ı bilme fıtratında yaratılmış kimselerdir. Onların fikri terk etmelerinin nedeni, fikrin yanılma özelliğidir. Diğer bir grup ise, tefekkürü terke yönelmişlerdir. Çünkü tefekkür, iki şeyde döner durur: Ya yaratıklarda, ya da İlah'ta. Yaratıklarda tefekkürün en üst kullanımı, onları delil olarak edinmesidir. Delillendirilen ise delil ile çelişir. Dolayısıyla delil ile delillendirilen nazar sahibinde hiçbir zaman bir araya gelmez. Böylelikle onlar, tefekkürü terki ve zikirle ilgilenmeyi düşünmüşlerdir. Çünkü her ikisi de dince emredilmiştir. Çünkü insan ayetler hakkında düşünmek üzere ölse, Allah'tan başka bir şeyle (ilgilenirken) ölmüş sayılır. Bu eşyayı Allah için düşünse bile, bu esnada sadece onları görmektedir. Tefekkür kendisini bazı kimselerin düşündüğü gibi yaratıklara ve var olanlara delil edinmek üzere İlah'a yöneldiğinde ise, O'nu bir başkası için talep etmiş olur. Bu ise, Allah karşısında saygısızlıktır. Çünkü bu durumda insan bakışını Allah'a sadece var olanlara delil olması için yöneltmiştir. Söz konusu şeyler Allah'a dayanmış olsa bile, yine de insan bu durumda Hakk'ı kendisi için aramamış demektir. Eğer insan kendisini kendisine delil edinmek üzere Allah hakkında tefekkür ettiğini zannederse, bu da apaçık bir yanılgıdır. Çünkü bu esnada kendisini biliyor iken Allah hakkında düşünür. Bir anlamın Allah hakkında geçerli olup olmadığını anlamak üzere Allah hakkında düşünürse, bu da tam bir bilgisizliktir. Çünkü hiçbir şey kendinden kendisine daha çok delil değildir. Böyle bir düşünceyi gördüklerinde ise tefekkürü terk etmişlerdir. Bu nitelikte kimse tefekkür ettiğinde ise, ihsanları nedeniyle yaratıklara teşekkür eden kimse gibi olur. Böylelikle onlara teşekkür, bir ibadettir. Çünkü Allah insanlara teşekkür etmeyi emretmiştir. Aynı şekilde Allah, onlara tefekkürü de emretmiştir. Böylelikle insanlar, kendilerine emrettiği veya belirlediği hususlarda emrine bağlanarak tefekkür ederler. Bu tefekkürden ortaya çıkan bilgi ise, dolaylı bir

bilgi haline gelir. Çünkü fikrin bilgileri, her bakımdan, zikir, vahiy, ilahi vergi ilimleriyle aynı konum ve mertebede değildir.

Yüz ikinci kısım sona erdi, onu 'Fütüvvet' hakkındaki yüz kırk altıncı bölüm ile yüz üçüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ KIRK ALTINCI BÖLÜM

Fütüvvet Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Allah seni desteklesin, bilmelisin ki:

Fütüvvet bir hal ki sahibi öne çıkmaz
İnsanların Rabb'inin ve insanların nezdinde

Feta, başkasını tercih etmeyi düstur edinendir
Her neredeyse baş üstünde taşınır

Arzular güçleriyle onu sarssa bile başkasını yeğler
Çünkü o dirençlidir, tıpkı yalçın dağlar gibi

Hüzün ona hükmetmez, korku onu alıkoymaz
Sıkıntı ve şiddet anında güzel ahlâktan.

Onu tek başına putları kırarken seyret!
Yardımcısı yokken! Feta: Yumuşak-güçlü insan

Fütüvvet, anlam bakımından ilahi bir nitelik iken lafzından Allah'a verilmiş bir isim yoktur. Şeriat böyle bir isim zikretmediği gibi akıl da Allah'ın kayıtsız anlamda âlemden müstağni olduğunu bildirir. Şeriattan kanıt ise '*Allah âlemlerden müstağnidir*'[570] ayetidir. Aklın kanıtı ise

şudur: Varlık ile nitelenmişken Allah'ın varlığı kendisi nedeniyle zorunlu olmasaydı, mümkün olacaktı -çünkü varlık ile nitelenmiştir-. Mümkün olsaydı, varlığını tercih eden birisine muhtaç kalırdı. Bu durumda ise mutlak anlamda 'zengin' adı O'nun adına geçerli olmayacaktı. Belirli bir şekilde muhtaç olsaydı, kayıtsız anlamda zengin olamaz ve âlemin içinden bir şey olurdu. Bu durumda O, kendisini tercih edenin varlığına kanıt haline gelirdi. Öyleyse Allah, kayıtsız anlamda zengindir. Böyle bir Zengin sonradan âlemi yarattığında ise, ona muhtaç olduğu için yaratmaz: Allah, âlemi âlem için ve varlığıyla yalnız başına kalmaya yeğleyerek yaratmıştır. Bu ise, fütüvvetin ta kendisidir.

Hakk'ın fütüvvetini dile getiren bir ayet ve hadis vardır. Ayete gelirsek, Allah şöyle buyurur: '*Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.*'[571] Buradaki fütüvvet şudur: Allah insanları ve cinleri kendilerini varlıkla nimetlendirmek ve onları yokluk kötülüğünden çıkartmak için yaratmıştır. Bunun yanı sıra Allah, onlara 'ilahi isimlerle tahakkuk' imkânı vermiş, onların içinden halifeler seçmiştir. Bütün bunlar ise, kendilerini halife yaptığı her konuda onları yalnızlığına yeğlemesidir. Ardından başa kakmanın, nimete mazhar olan kimsede, nimetlendirmeye zarar verdiğini dikkate alarak '*Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım*'[572] ayetiyle bu durumu onlar için gizlemiştir. Böylelikle Allah, yaratıkları -kendileri için değil- kendisi için yarattığını dile getirmiştir.

Konuyla ilgili nebevî rivayete gelirsek, Allah Hz. Musa'ya eşyayı bizim için, bizi kendisi için yarattığını bildirmiş, sonra '*Her şey O'nun hamdini tespih eder*'[573] ayetinde yaratılıştaki bu gayeliliği gizlemiştir. Böylece herkes, yaratılışta bir başa kakma hissi almayalım diye, Allah'ın bildirmesiyle O'nun övgüsünü yücelttiğini öğrenir. Bu rivayetteki fütüvvet, Hakk'ın bizi tek başına var olmaya tercih ederek yaratmış olmasıdır. Nitekim bizi böyle yarattı. '*Her şey O'nun övgüsünü tespih eder*'[574] ayetinde ise -başa kakma hissine kapılmayalım diye- bir örtü vardır. Bu ifade ise '*Bana ibadet etsinler diye yarattım*'[575] ayetiyle aynı kapsama girer.

İkinci rivayet ise Hz. Peygamber'in Allah'tan aktardığı şu kutsi hadistir: 'Ben bilinmeyen gizli bir hazineydim, bilinmek istedim, âlemi yarattım ve onlara tanındım, onlar da beni bildi.' 'Hazine idim' sözünde, Mutezile'nin kabul ettiği a'yân-ı sâbite'ye (sabit hakikatler) gön-

derme vardır. Bunlar *'Bizim sözümüz bir şeye'*[576] ayetinde konu edinilen şeylerdir.

Buradaki fütüvvet Hakk'ın 'bilinmeyi istemeyi' dile getirmesidir. Bu niteliğe sahip birisi, kendisi için zorunlu olan zenginliği örtmüştür. Çünkü sevgi, var olmayana ilişebilir. Var olmayan ise, yokta bulunabileceği gibi mevcutta da bulunabilir. Yokta bulunursa, var etmeyi istediği şeyin kendisinde ortaya çıkabilmesi için onun da var olması gerekir. Sevginin konusu bir mevcutta bulunur da seven sevdiğini onda ortaya çıkartırsa, Hakk'ın zikrettiği şeyin (bilinmek istemek) mutlak zenginliğinin üzerinde bir perde olması gerekir. Aynı zamanda bilinmek istemek, sevilen şeyin mertebesini (kendi yalnızlığına) tercih etmek demektir. Çünkü mutlak zenginlik sahibi ona ilgi duymuştur. Mutlak Zengin tarafından böyle sevilmek ise, sevilende bir izzet meydana getirir.

Varlığın sebebi ise şudur: Varlık ve bilgi, hal dilleriyle Haktan zihinsel taksimdeki kendi mertebelerinin kemale ulaşmasını istemiştir. Allah da, varlık ve bilginin kemale ermesi için, kendisinden bir ihsan olarak o ikisini var etmiştir. Var olmanın esas nedeni, Allah'ın bir ihsanı olarak, budur. Allah ise bunu göz ardı ederek âlemin varlığını 'bilinmek istenmesi' ile ilişkilendirmiştir. Böylelikle kemal, başka bir ifadeyle bilginin ve varlığın kemali (kendilerinin talebiyle gerçekleşen) Hakk'ın varlık ihsanından bir 'başa kakma' hissi duymazlar. Nitekim Kuran-ı Kerim'de de aynı şey zikredilir.

Hak güzel ahlâk -ki söz konusu olan fütüvvettir- konusunda kullarına böyle tenezzül ettiğine göre, kulun bu nitelikle ahlâklanması daha yerindedir. Öyleyse fütüvvet, gerçekte, nimet ve ihsanları gösterirken başa kakmayı ve minneti gizlemektir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'Sadakalarınızı başa kakma ve eziyet ile boşa çıkartmayın.'*[577] Başa kakmamak, ilahi bir ahlâktır, çünkü Allah, bize varlık ve kendisini bilmeyle ihsanda bulunmuş, fakat bunu başa kakmamıştır. *'Aksine Allah sizin başınıza kakar'*[578] ayetine gelirsek, bu ayetin anlamı, şudur: Onlar Müslüman olmalarını başa kakarken Hz. Peygamber (insanların Müslüman olmalarını) başa kaksaydı, burada başa kakmak, Allah'a ait olurdu. Allah şöyle buyurur: *'Müslüman olmalarını senin başına kakarlar.'*[579] Allah ise Hz. Muhammed'e şöyle emreder: *'Müslüman olmanızı başıma kakmayın.'*[580] Ardından Hz. Peygamberi kendisine yeğleyerek, onun kına-

nabilecek bir nitelik sahibi olmasını engellemek üzere, şöyle buyurdu: Onlara de ki *'Aksine Allah imana hidayet ettiği için size iyilik etmiştir.'*[581] Dileseydi şöyle diyebilirdi: 'Allah benim vasıtamla sizi imana ulaştırdığı için, esas benim sizin başınıza kakmam gerekir. Bu iman sayesinde O'nun birliğiyle sizi rızıklandırmış ve mutlu etmiştir.' Binaenaleyh Allah, Peygamberini başa kakıcı yapmadı. Bu ise -farkına varılmayan- ilahi fütüvvetin bir parçasıdır.

(Lafzından türeyen bir ismi olmasa bile) Fütüvvetin hükmü, Hakta bulunur. Bu kelimeden (Allah için) bir isim ne Kitapta ne Sünnette geçmemiştir. Aynı şekilde, 'bir şeyi bildim (alime)' 'bir şey hakkında mârifet elde ettim (arefe)' demek ile 'onu bilenim (alim)' veya 'onu ârifim' demek arasında bir fark yoktur. Bununla birlikte 'alim', 'alîm' ve 'allam' gibi isimler Hakk'a verilmiş fakat 'arif' adı verilmemiştir. Öyleyse Hak'ta hükmü bulunan bir nitelikten O'na bir isim vermek zorunlu değildir. Allah'a verilebilecek isimler, O'nun tarafından zikredilmiş olmalıdır. Öyleyse Allah, ancak kendisini isimlendirdiği isimlerle isimlenebilir. Bir ismin gösterdiği şey bilinse bile, isimlendirmede işi Hakk'a bırakmak daha yerindedir.

Hakkın bütün bunları yapmasının amacı, karşısında nasıl davranılması gerektiğini kullarına öğretmektir. Çünkü Allah, ehli içinden bazı insanların 'şatahat' söyleyeceğini bilir ve onlara saygı öğretir, onlar da bir daha 'şatahat' söylemez. Çünkü şatahat, insandaki bir eksikliktir. İnsan şatahat söylerken kendisini ilahi mertebeye katar ve kendi hakikatinin dışına çıkar. Başka bir ifadeyle şatahat, söyleyenini Allah ve kendisi hakkında bilgisizliğe sokar. Büyüklerden de şatahat sözler çıkmıştır, fakat burada adlarını vermeyeceğim. Adlarını zikretmeyişimin nedeni, şatahat'ın bir eksiklik olmasıdır. Sıradan insanlara gelirsek, biz onları muhatap almayız, çünkü onlar, büyüklere göre sıradan insanlardır. Böyle bir hal efendilerden gerçekleşmiş ise, bundan dolayı onları kınarız. Bazen aşağıda olan insan daha üsttekine karşı şatahat söyleyebilir. Örnek olarak nebilerin mertebeleri hakkında söylenen şatahatları verebiliriz. Nebiler hakkındaki şatahatlar, Allah nezdinde Allah'a karşı söylenen şatahatlardan daha büyük cezayı hak eder. Çünkü İlah'ın mertebesi, hal diliyle ve duyanın nezdinde onları yalanlar. Peygamberlere karşı söylenen şatahatlar ise, gerçekte 'doğru' olabilecek bir kuşku bağlamında olabilir. Şatahat söyleyene karşı hüsnü zan besleyen ve yaratıkla-

rın Allah nezdindeki sınıflarının mertebelerini bilmeyen bir insan, bu şatahat nedeniyle aldanır. Böylelikle başkasına ait bir hak olduğu ve insanları saptıran bir etki doğurduğu için Allah gayrete gelir. Bu nedenle Hak -bilhassa ayık iken söyleyeni olmak üzere- şatahat söyleyeni cezalandırır.

Büyüklerden aktarılan şatahatlardan birisi, işin gerçeğini bilmeksizin, insan türünün meleklerden üstünlüğü hakkındaki ifadelerdir. Bu sözü söyleyenler, Allah nezdinde bundan dolayı sorumludur. Allah'ı bilen mükemmel insan ise, kendisini herhangi bir şekilde Allah'a karşı aleyhine kanıt oluşmasından korumalıdır. Bundan uzak durmak isteyen kimse, yasak ve emrin sınırında durup ölümü gözlemeli, bilhassa Kuran'dan olmak üzere Allah'ı zikretmenin dışında susmalıdır. Böyle yapan kimse, bütün iyilikleri elde etmiş olacağı gibi kötülükten de kendisini büsbütün korumuş demektir. Böyle bir insan, kendisini arındırmış, tıpkı Allah'ın her şeye yaratılışını vermiş olması gibi her hak sahibine hakkını vermiştir. Âlemde Hakkın dikkate aldığı akıllı insan budur. Bu mertebenin üzerinde ise, hiçbir yaratılmışın mertebesi yoktur.

Öyleyse, fütüvvetin uygun bir yönü, ilahi mertebede etkisini göstermiştir. Dostum! Allah zengin ve celal nitelikleriyle kemal niteliklerine sahip iken O'nun seni (kendi yalnızlığına) tercih ederken bu fütüvvet eylemindeki payını sana gösterdim. Sen de, özellikle yaratıklar için değil, Allah hakkında bu nitelikle nitelenmeye daha layıksın. Allah da yaratıkları hakkında bu özellikle nitelenmiştir. Fütüvvetin bizdeki dayanağı budur. Öyleyse feta (fütüvvet sahibi), yaratıkları dikkate almayan ve fütüvvetini onlara göstermeyen kimse demektir. Çünkü yaratıklara karşı fütüvvetin gereğini yapmak, Allah için yapmak demektir (Allah'ı kendine yeğlemek demektir). Bunu daha önce söylemiştik. Böyle bir kul, onu yaratıkların mertebesine yeğleyerek, Hakk'ın mertebesine karşı fütüvvet sahibi olmak ister. Başka bir ifadeyle bu kul, yaratıklara karşı Hakk'ın niteliğiyle (ahlâklanarak) ya da O'nun emrine uyarak fütüvvet gösterir. Bu durumda fütüvvet sahibi -kul değil-, Hak olur. Fütüvvet özelliğiyle ahlâklanmak da böyledir ki, bundan başka bir şey olamaz. Çünkü fütüvvetin gereği olarak bir insanı tercih etmek, mutlaka bir başkasının eziyet görmesine yol açar. Bunun nedeni amaçların ve arzuların birbirinden farklılığıdır. İnsanların arzuları bir yerde karar kılmaz,

gelir geçer. Bir insanın senden razı olduğu bir halden bir başkası ancak sana kızabilir.

Öyleyse, bu makama ulaşmak istersen, insanları kendi hallerine bırak ve fütüvvette Allah'a yönel! Çünkü fütüvvetin esası, başkasının payını tercih ederek, kendi payından uzaklaşmaktır. Bir başkasının payını tercih ederek başka birinin payını göz ardı etme! Böyle bir davranış, fütüvvet sayılmaz. Fütüvvet böyle olsaydı, onun varlığından söz edilemezdi. İşler çelişirse, Hakk'ın mertebesini tercih et ve şanının layık olduğu şeyle kendi payını bırak! Çünkü Hak, zengin iken sana fütüvvet niteliğiyle davranmıştı (senin var olmanı kendi yalnızlığına tercih etmişti). Sen ise, yoksul iken buna daha çok muhtaçsın. Hakk'ın mertebesini tercih etmenin bir gereği de şudur: Hak, O'nu tercih etmen karşılığında kendisinden ücret istemeni isterse, sen de ücret (sevap, karşılık) istemelisin. Çünkü O'nun emrine bağlanman, kendi payını göz ardı etmen demektir. Bu durumda, kendi payını bırakmakla senin (gerçek) payın meydana gelir. Bununla birlikte, fütüvvet özelliğiyle de nitelenmiş sayılırsın. Hz. İbrahim Rabb'ini birlemeyi tercih ederek, yanmaktan çekinmemişti. Bu davranış, ilahi bir emirden kaynaklanmışsa, bu, fütüvvette en büyük makamdır; ilahi bir emirden kaynaklanmamış olsaydı, İbrahim her durumda yine fütüvvet sahibi olurdu. Çünkü o, arzusuna Rabb'ini yeğlemişti. Öyleyse Hz. İbrahim, fütüvvet sahibiydi.

Gerçek fütüvvet, insanın Allah'tan peygamberlerinin diliyle gelen dinî bilgiyi kendi arzusuna ve aklının kanıtlarına yeğlemesidir. Gerçek feta, Şâri'nin tam olarak öğrendiği bilgisiyle çeliştiğinde fikrinin ve teorik aklının hükmünü bırakır. İşte fütüvvet sahibi, bu kişidir. Böylece kul, dini bilginin önünde yıkayıcının elindeki bir ölüye dönüşür. Burada 'Hakk'ın önünde yıkayıcının elindeki ölü gibi olur' demeye gerek yok. Çünkü böyle bir değerlendirme hatadır ve ayak kaymasıdır. Çünkü şeriat seni sınırlamıştır ve sen de onun sınırında durmalısın. Allah kendisine ait iken bir şeyi sana veya bir yaratılmışa ait saymanı zorunlu kılmışsa, fütüvvetin gereği söz konusu şeyi -emrettiği şekilde- gerçek anlamda -Allah'a değil- o kişiyle ilişkilendirmendir. Aklın başka bir şey gösterirse, onu bir yana bırak ve dini bilgiyle hareket et. Öte yandan şeriat bir şeyi Hakk'a ait saymanı emrederse, onu da Hakk'a ait say. Serbest bırakırsa, istersen herhangi bir yargıda bulunma veya meseleyi araştır. Araştırman sonucunda serbest bırakılan hususlardan övgüye de-

ğer olanı Hakk'a ait say, kınanmış olanı ise -Allah karşısındaki saygının gereğiyle- kendine ait say. Çünkü saygı, bütün iyiliklerin bileşimidir. Böyle bir durumda fütüvvet makamından ayrılmış sayılmazsın.

Şeyh Ebu Medyen, kendisine gelen güzel bir yiyeceği yediği gibi nahoş bir yiyecek geldiğinde de yerdi. Acıkır ve bir para gelirse, Allah'ın kendisini serbest bıraktığını anlar -çünkü Allah bir yiyecek türüyle doyurmak isteseydi, o yemek kendisine gelirdi- ve şöyle derdi: 'Bu para yiyeceğin bedelidir. Allah onu beni serbest bırakmak ve denemek için gönderdi.' Böylelikle, içinde bulunduğu halde ibadete imkân vermek üzere -yoksa kendi arzusuna ve nefsine uygun olanı değil- mizacına en yatkın ve uygun yiyeceği araştırırdı. Bütün yiyecekler mizacına uygun olursa, dünya halinin gereğine bakar, dünyevi hazlara karşı gerekli zühde göre davranırdı. Dini ibadetleri yerine getirmeye imkân verecek şekilde, mizaca uygunluğu da dikkate alırdı. Böylece içinde bulunduğu yerin hükmüne göre, haz bulunmadığı için nefsin nahoş bulduğu çetin yaşantıya yönelerek zaruret hazzıyla yetinirdi, çünkü sadece zaruret esnasında yemek yerdi. Zaruret hazzının üzerinde ise bir haz yoktur, çünkü onu isteyen doğadır. Doğanın talebi gerçekleştiğinde ise, haz alır.

Öyleyse feta, zikrettiğimiz kişidir. Onun bu davranışı ve tasarrufu, donuklara, bitkilere ve bütün canlılara dini bilginin terazisine göre yayılır. Feta, gerçekte Muhammedî şeriatta haram olduğu açık bir şeyi helal yapan bir ilahi emir alır ve kuşkuya kapılabilir: Böyle bir durumda feta, kuşkulu şeyi bırakır ve şeriatın sabit hükmüne döner. Çünkü bütün keşf sahipleri nezdinde şu husus sabittir: Risalet ve nübüvvetin kesilmesinden sonra, Allah ehlinden hiç kimse adına şeriatın bir hükmünü helal veya haram yapmak söz konusu bile değildir. Dolayısıyla böyle bir vâridin geldiği kişi aceleyle hüküm vermez. Bilir ki, bir helali haram veya haramı helal yapan bu emir, gerçekte nefsanî bir arzudur. Gelen ilhamın nefsanî olması bu şarta bağlıdır. Yoksa biz, hakkında kesin nas bulunmayan hususlarda dinî bir hükmün doğruluğunu Allah'ın ehline bildirilebileceğini imkânsız saymadık. Kesin nas bulunan konularda bildirilen hüküm farklıysa, ona güvenilmez. Keşf ve vecd sahibi Allah ehli nezdinde bu konuda görüş ayrılığı yoktur.

Allah'a yönelenler içinde -farkında olmadan- hallerinde bir karıştırmaya maruz kalanlar vardır. Bu, gizli bir aldatma, Hak kaynaklı 'sağlam bir tuzak' ve farkında olunmayan yönden bir aldanıştır. Zâhirî bilgide şeriat terazisini elinden bırakma ve şeriatın hükmünü uygulamaktan geri durma! Şeriattan insanların anladığından farklı ve zâhirî hükmü uygulamana engel olacak bir şeyi anladığında, sakın ona güvenme! Çünkü böyle bir anlayış, farkında olunmadan, 'gerçek suretinde gözüken nefsanî bir aldanıştır.' Allah ehlinden doğru sözlü bir grupla karşılaştık. Bu makam onlarda bir karıştırmaya yol açmıştı. Onlar, keşflerini ve yerleşik hükmü ortadan kaldıran anlayışlarını üstün sayıyor, kendi anlayışlarına göre hareket edip zâhirde yerleşik hükmü başkaları adına kabul ediyorlardı. Böyle bir yaklaşım, bize ve Allah ehline göre, doğru değildir. Böyle bir ilhama güvenen kimse, hiç kuşkusuz, yanılmış, Allah ehlinin yolundan çıkmış, amelleriyle hüsrana uğramıştır. *'Onların gayretleri, iyi iş yaptıklarını zannederken, dünya hayatında boşa çıkmıştır.'*[582]

Böyle bir keşf sahibi, (ilhamının çeliştiği) zâhirî hükme göre davranır ve kendisi hakkında ona inanmayabilir. Sadece zâhiri onaylamak için, söz konusu hükme göre davranır ve şöyle der: 'Benim bu meşru emri yerine getiren yönüm dışımdır. Çünkü ben onun hakikatini öğrendim. Onun benim sırr'ımdaki hükmü, dışımdaki ve zâhirimdeki hükmünden farklıdır.' Böylelikle onu yaparken içinden kendisine inanmaz. Böyle davranan kimselerin ameli boşa çıkmış, ahirette hüsrana uğrayanlardan olmuştur. Onların ticaretleri fayda vermemiş, doğru yola ulaşmamışlardır. Böyle bir insan, Allah ehli olmaktan uzaklaşarak 'arzusunu ilah edinenlere' katılmıştır. Allah da onu bir bilgi üzerinde saptırmıştır. Söz konusu insan, zarardayken bir şey elde ettiğini zanneder.

Kardeşlerim! Bu makamın tuzaklarından ve böyle bir keşfin aldatmasından kendinizi koruyun! Kuşkusuz size olduğu gibi o gruba da nasihatimi yaptım. Böylelikle üzerimdeki görevi yerine getirdim. Fütüvveti söylediğimiz şekilde bilmeyen insan, onu öğrenmemiş demektir. 'Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.'

YÜZ KIRK YEDİNCİ BÖLÜM

Fütüvvetin Terki ve Sırlarının Bilinmesi Makamı

Fütüvveti terk, Yaratanımızı tercih
Manasını incelersen, gerçek fütüvvettir bu

Onu olumsuzlamak, olumlamanın ta kendisi
Onu öldürürsen, bu ölüm kendisine hayat vermeye gelir

Fütüvveti yok eden, fenanın ta kendisi
Allah ehli ol ki, Hak onun varış yeri olsun

Bilmelisin ki, fütüvvetin terki, nefsinle ve onun payıyla paralel yürümek demektir. Bu konuda -nefsinin doğasının gereğiyle değil- Allah'ın emriyle yürürsen fütüvvet sahibi olursun. Bu makam sahibi, -feta değil- 'fütüvvet sahibidir.' Böyle biri iki zıt davranışla nitelenmiştir. O halde fütüvvet, hüküm bakımından sevgiyle birdir. Çünkü sevgi, sevilenin iki zıt özellikle nitelenmesini gerektirir. Böyle bir durum, iki zıt şeyden birisi sevilen kişinin hoşlandığı fakat sevenin hoşlanmadığı -çünkü sevgi onu gerektirmez ve talep etmez- bir iş olduğunda gerçekleşir.

İnsan, Şâri'nin yapmayı ya da -terk edilmesi gereken ameller olduğunda- terkine hükmettiği davranışları isteyen kimsedir. Böyle bir insan, yükümlü olduğu şeye bağlanmayla en üst mertebelerinde keşfin, aklın ve imanın gereğiyle hareket etmiş ve değersiz bir himmet taşımamış olur. İçinde bulunduğu durumda iki amel çeliştiğinde, başka bir ifadeyle bir şeyi yapmak veya yapmamak durumu ortaya çıktığında, daha üstün olanına yönelir. Bir rivayette 'Bir adam öldürüp de kısas cezası görmeyen kimsenin durumu Allah'a kalmıştır, dilerse onu bağışlar, dilerse cezalandırır' denilir. Buna karşı, intihar eden hakkında ise kutsi hadiste şöyle denilir: 'Kulum canını almada benden önce davrandı, ona cenneti haram ettim.' Allah intihar edenin durumunu iradesine bırakmadığı gibi onun bu davranışını (temizleyecek) bir kefaret de belirlememiştir. Buradan şunu öğrendik: Bir insanın kendi canının hakkını

koruması, başkasının hakkını korumaktan daha önemli ve öncelikli bir yükümlülüktür.

Fütüvvet, başkasını kendi hakkına tercih ederek, onun adına çalışmak demektir. Kuşkusuz Şârî birçok yerde, Allah nezdinde insanın kendisinin hakkının başkasının hakkından daha öncelikli bir yükümlülük olduğuna dikkat çekmiştir. Feta -kendi hakkı için değil- başkasının hakkı uğruna hareket eden kimsedir. Başka bir ifadeyle feta, Rabb'inin emriyle başkası için çalışan kimsedir. Öyleyse bi ikisi, iki uçtur: Birincisi caizdir. Bu, yaptığı işleri Allah'ın emriyle yapmaktır. İkinci uç ise, hiç bir durumda caiz değildir.

Ârif hakları sahiplerine verme makamına yerleştirilir ve üzerindeki hakların sahipleri belli olduğunda, fütüvvet davranışı göstererek kayıtsız anlamda başkasını tercihi mümkün olmaz. Çünkü böyle bir durumdaki ârif, önce nefsinin hakkıyla başlar ve kendisiyle başlayınca, fütüvvetin bir kısmına zarar verir. Başlamadığında ise, fütüvvetin diğer kısmına zarar verir -ki, o Allah'ın emrine uymadır ve bu durumda helak olur. Bundan kurtulmanın yolu şöyle demektir: 'Ben müminim ve Allah müminlerden canlarını satın almıştır. Öyleyse benim canım da bana değil, Allah'a aittir. Ben de, onunla başlarım ve -bana ait olması yönünden değil- Allah'a ait olması yönünden kendi canımı başkalarının canlarına yeğlerim. Bu nedenle, işlerin gerçeklerini algılamaktan perdelenenlerin nezdinde, kendini yapmadan bile fütüvvet kemale erer. Çünkü sahibi (müminlerin canlarını satın alan Allah), bana hakları yerine getirirken nefsi öncelemeyi emretti.'

Bu bağlamda sofra sahibinin hikâyesine gelirsek, bir şeyhe konuklar gelmiş. Müridine yemek getirmesini emrettiğinde, mürit ağırdan almış. Şeyh 'Niçin ağırdan alıyorsun?' diye sorunca, şöyle cevap vermiş: 'Sofranın üzerinde karıncalar gördüm ve fütüvvetin gereğiyle onları çıkartmadım, kendilerinin çıkmasını bekledim.' Şeyh 'ince düşünmüşsün' diyerek bu davranışı fütüvvetin inceliği saymıştır. Söylediği de güzel, göz ardı ettiği de güzeldir! Birisi bu şeyhe 'Kendisini överek fütüvvette incelik gösterdiğine nasıl tanıklık edersin, halbuki konuklar bekleme ve gecikme nedeniyle acı duymuştur, konukları gözetmek karıncaları gözetmekten daha yerindedir' diyebilirdi. Bu itiraza şeyh şöyle karşılık verebilir: 'Karıncalar itaat etmek yönünden Allah'a insandan daha yakın-

dır. Çünkü insanda muhalefet bulunur ve haz vermeyen bazı şeyleri nahoş karşılar.' Buna karşın biz de şöyle deriz: 'İnsanın cildi, saçı, derisi tıpkı karıncalar gibi Allah'ın övgüsünü yüceltir. Bu nedenle bunlar, kıyamet günü inançsız ve kâfir nefs-i natıka'ya karşı tanıklık yapar. Allah şöyle der: *'Onlar derilerine şöyle der: Niçin aleyhimizde tanıklık ettiniz?'*[583] Başka bir ayette ise *'Dilleri, elleri ve ayakları onların aleyhine tanıklık eder'*[584] buyrulur. Öyleyse onlar, adil şahit olduğu gibi tanıklıkları da geçerlidir. Bu bakış açısıyla konukları dikkate almak, daha yerindedir. Nitekim Şâri de önce onlara yemek ikram etmeyi emretti. Hizmet eden mürit, fütüvvetin gereğini yaparak sofrayı karıncalara bırakabilir ve şeyhinden izin isteyerek ona hikâyeyi anlatabilirdi. Bu durumda şeyhinin izniyle konuklar için başka bir yemek getirmeye çalışsaydı, daha yerinde bir davranış göstermiş ve fütüvvette daha dikkatli davranmış sayılırdı.

YÜZ KIRK SEKİZİNCİ BÖLÜM

Feraset Makamının Bilinmesi ve Sırları

Feraset, nafile ibadet nuru
Seçilmiş ve rehber Peygamber buyruğudur bu

Feraset sahibi, Hakk'ın gözü ve kulağı olduğu kişidir
Mutlu ve sevinçlidir o

İşin sonu bu yargının tersinin gerçekleşmesi:
Gaybte ve şehadette

(Saldırmak anlamındaki) 'iftiras' kelimesinden türetilen feraset, kahır özelliğindeki ilahi bir niteliktir. Hükmü, bu niteliğe sahip birinden korkarak kaçanlarda gözükür. Kaçmanın nedeni, tabii korkudur. Bu korku, can hakkında olabilir. Can korkusu, nefsin alıştığı ve otoritesini sergilediği bedenden ayrılmayla ilgilidir. Ya da feraset sahibinin doğal

feraset veya ilahi feraset vasıtasıyla kendisiyle ilişkilendirdiği kınamadan kaçmakla ilgilidir. Bu nedenle feraset, sadece fırarilere ilişir. Çünkü âleme baskın olan şey, kendileri hakkında bilgisizliktir. Bilgisizliklerinin nedeni ise bileşikliktir. Unsurlardan bileşik olmaksızın, yalın olsalardı, bu nitelikle nitelenmezlerdi.

Bilmelisin ki, kul feraset özelliği kazandığında, feraset sahibi olduğu sonucuna varılan bir takım alametler taşır. Bir kısmı mizaç kaynaklı doğal alametler iken -ki bu hikemî ferasettir-, bir kısmı ruh, iman ve nefs kaynaklıdır -bu ise ilahi ferasettir-. İlahi feraset müminin iç gözündeki (basiret) ilahi nurdur. Bu nur vasıtasıyla mümin, kendisine keşf olduğunda, ferasete konu olan şeyden meydana gelen hali veya kendisine ulaştıracak şeyleri bilir. Öyleyse müminin feraseti, doğal ferasetten daha geneldir. Çünkü doğal ferasetin verebileceği nihai bilgi, kötü ve iyi ahlâkı bilmek, eşyada ve bütün bedeni hareketlerde acele ve yavaşlığa yol açan durumları öğrenmeyle ilgilidir. Bu bölümde her iki feraset türüne kısmen değineceğiz.

İlahi feraset, doğal ferasetin sağladıklarını verdiği gibi aynı zamanda fazlasını da verir. Bu ilave ise, ilahi ferasetin mutluyu bedbahttan ayırmanın bilgisini olduğu kadar bu nur sahibinin yanında olmaksızın işlenen Allah'ın razı olduğu ve olmadığı hareketlerin bilgisini de vermesidir. Böyle bir insan bir davranışı yaptıktan sonra bu nur sahibinin önüne gelir. Söz konusu davranış, kendisinden ortaya çıktığı organda bir alamet bırakır ve bu alameti sadece feraset sahibi bilebilir. Bu sayede, günah ya da itaat olmak üzere hareketin durumuna göre, sahibine bir şey söyler. Nitekim aynı iş Hz. Osman'da gerçekleşmişti. Hz. Osman huzuruna giren birine şöyle demiş: 'Subhanallah! Erkekler niçin gözlerini kadınlardan uzak tutmuyor ki?' Birinin avret yerlerine ya da meskûn bir evin köşesinde vb. bakması helal olmayan birisine bakmış olan yanına giren adam Osman'a şöyle demiş: 'Yoksa Peygamberden sonra bir vahiy mi var?' Osman şöyle demiş: 'Hayır! Fakat bu ferasettir. Hz. Peygamber'in 'Müminin ferasetinden korkun, çünkü o Allah'ın nuruyla bakar' dediğini bilmiyor musunuz? İçeri girdiğinde, gözlerinde onu gördüm.' İnsanın hareketinin -itaat ya da günah olmak üzere- kendisinden çıktığı organda bir belirti geride bıraktığı sözümüzün anlamı budur.

Doğal feraset, bütün davranışlarda, sözlerde, duruş ve hareketlerde dengenin bilgisini verdiği gibi bütün bu hususlarda sapmanın bilinmesini de sağlar. Doğal feraset sahibi, bir insanın organlarına veya yapısına bakarak, ahmak ve akıllıyı, zeki ve aptalı, ökeli ve öfkesizi, bayağı olanı ve olmayanı, hilekârı ve güveniliri, bozguncu olanı ve olmayanı tanır.

Öncelikle bilmelisin ki: İman feraseti -ki onunla başlıyoruz- müminin basiret gözüne verilmiş ilahi bir nurdur. Bu nur, baş gözüne ait nura benzer. Ferasete konu olan şeyde ise, göz için duyulurların görünmesini sağlayan güneşin ışığına benzeyen bir alamet vardır. Bu bağlamda göz, hem kendi nuruyla hem de güneşin ışığının göstermesiyle duyulurları ayırt ederek küçüğü büyükten, güzeli çirkinden, beyazı siyah ve sarıdan, hareketliyi durağandan, uzağı yakından, yukarıdakini aşağıda olandan ayırdığı gibi iman ferasetinin nuru da övülen davranışı kınanmış davranıştan ayrıştırır ve öğretir.

İlahi feraset nuru, 'Allah' ismine izafe edildi. Burada 'Allah' ismi, bütün isimlerin hükümlerini kendinde toplayan isimdir. Çünkü feraset nuru, ahiret hayatında bedbahtlık ve mutluluğa yol açan kınanmış ve övülmüş hareketleri tanıtır. Feraset öyle bir dereceye ulaşır ki, bazı insanlar toprakta bir şahsın ayak izini -ki onun izi demektir- gördüğünde, şahıs bulunmadan 'bu ayak mutlu bir insanın ayağıdır', 'şu bedbaht bir insanın ayak izidir' diyebilir. Nitekim gözcü izi takip ederek şöyle der: 'Bu izin sahibi söz gelişi beyazdır, gözü şaşıdır.' Böylece -adeta görmüşçesine- onun yaratılışını ve yaratılışına ilişen geçici durumları betimler. Bütün bunlar, şahsı görülmeksizin onun izinde görülür. Ensab ilminde buna göre hüküm verilir ve -baba ile oğullar arasında alışılagelmiş benzerlik bulunmadığı için bir kuşku ortaya çıktığında- çocuğun gerçek babası bulunur. Hz. Peygamber bu nedenle feraset nurunu Allah ismine izafe etti. Halbuki onu -söz gelişi- el-Hamid ismine ait saysaydı, bu nur sahibi, özellikle övülen ve mutlu olanı görürdü. Başka bir ifadeyle, Peygamber iman nurunu herhangi bir ilahi isme izafe etseydi, söz konusu ismin gereğine göre bu nur etkin olurdu. Bu nuru Allah'a izafe edince, feraset sahibi onunla dünya ve ahirette meydana gelebilecek iyilik ve kötülükleri, kınanan ve övülen davranışları, çirkin ve güzel ahlâkı, doğanın ve ruhanîliğin ortaya çıkarttığı durumları bilir. Ayrıca feraset sahibi, bu nur vasıtasıyla dini hükümleri de ayırt eder -ki bunlar,

beş hükümdür. Öte yandan, bir hareketin dayandığı ilahi isimleri, hareketin sahibine bakan ulvî ruhları, yıldızların hareketlerinden ortaya çıkan alametleri de bu nur sayesinde öğrenir. Çünkü Allah yıldızları feleklerinde boş yere yüzdürmemiştir. Yıldızların feleklerinde yüzmesinin nedeni, Allah'ın onların bütün hareketlerine ve yakın felekteki varsayımsal burçları aşmalarına yerleştirdiği amaçlardır. '*Allah her göğe emrini vahyetti*'[585] ayetinin doğruluk ölçütü budur. Kısaca bu yüzüş esnasında yıldızların hareketleri, kendilerine bırakılan emanetleri -ki onları unsur âlemi talep eder- sahiplerine ulaştırmayı hedefler.

Bilmelisin ki, Allah Teala doğayı nefsin aşağısında ve Heba'nın üzerinde yarattı. Allah doğal cisimleri yaratmak istemiştir ki, bize göre sadece doğal ya da unsurî cisimler vardır. Unsurlar ise başka cisimler kendilerinden doğsa bile doğal cisimlerdir. Bunların hepsi, Allah'ın doğayı üzerinde yarattığı şeydeki eserlerden meydana gelir. Doğa, dört şeyden ibarettir. Bu dört şey özel bir tarzda bir araya geldiğinde, -Aziz ve Alîm'in takdirine göre- bu bir aradalığa uygun bir varlık oluşur. Bu nedenle, mizacın farklılığı nedeniyle âlemin cisimleri de farklılaşmıştır. Her cisim, âlemde karışımının (mizaç) gerektirdiği şeyi vermiştir.

İş böyle devam ederek, Allah'ın unsurları yaratmasına kadar ulaşır -unsurlar rükünlerdir-. Sıcaklık özel bir tarzda kuruluğa eklenir, bu karışımdan ateş unsuru oluşmuştur ve 'ateş unsuru' diye ifade edilir. Sonra, hava sonra su, sonra toprak aynı tarzda meydana gelir. Allah, vasıtalı ve vasıtasız olarak unsurları birbirine dönüşebilme özelliğinde yarattı. İki unsur her açıdan birbirini iterse (nefret), o şey kendine uygun olana dönüşür. Ardından bu uygun olan da, kendisine en yakın diğer uyguna dönüşür ki o ilk dönüşüme uğrayanı itmekteydi. Böylelikle ısınma ve yoğunlaşma yoluyla, bu en yakın uygun vasıtasıyla kendine dönüşmeyi kabul etmiştir.

Allah, hayvanî cismi dört doğadan yarattı. Bunlar iki acı, kan ve balgamdır. Allah bu karışımlarda ruhanî güçler de yaratmıştır ki eserleri, kendilerinden oluşan cisimde gözükür. Bu karışımlar, kendilerinden ortaya çıkan cisimde itidal ölçüsünde ya da itidale yakın bir ölçüde bulunurlarsa, itidalin sağladığı güzel ve beğenilmiş durumları, işlerde orta hareketleri sağlarlar. İtidal üzere bulunmazlarsa, saptıkları duruma göre hareketleri ortaya çıkartırlar. Böylelikle bu karışımların arasından daha

güçlü ve daha çok olanın otoritesi bedende ortaya çıkar. Buradan bedene hastalıklar iliştiği gibi nefse de (kötü) ahlâk ilişir.

Beden doktoru, itidali gerçekleştirinceye kadar, bu karışımlardan eksik olanı artırarak ya da fazla olanı eksilterek hastalıkları iyileştirir. İlahi doktor ise -ki peygamberlerdir- ahlâkı tedavi eder ve nefsanî amaçları öğüt, zikir, tavsiye, yüce davranışlar hakkında uyarı gibi hususlarla yönetir ve tedavi eder. Ayrıca Allah'ın, insanların ve yüce ruhların nezdinde mutluluk sağlayan övülen davranışları öğreterek ahlâkı tedavi eder. Bu sayede, düşünen nefs (nefs-i natıka) güçlenir. Bu öğüt, sapmış mizacı ıslaha yardımcı olduğu gibi aynı zamanda bedenin doğasını ve onda bozulmuş olanı düzelten doktora da yardım eder. Bu nedenle bazı doktorlar, belli hastalıklar için güzel sesler dinlemeyi, türlü çiçeklere sahip güzel yerlere gitmeyi, çağlayanları görmeyi, bülbül ve benzeri kuşların seslerini dinlemeyi salık verir. Bütün bunlar, doktora yardım etmek üzere, mizacın düzelmesine yol açan ruhanî tedavilerdir. Seslerle tedavi edilmeyen hastalıklar da vardır. Bu hastalıklar, zikrettiğimiz şeylerin zıddıyla düzelirler. Bütün bunlar, güçlü ve baskın karışım ile onun karşılığında eksik ve zayıf karşıma göre yapılan tedavilerdir.

Hastalıkların bir kısmı, mizaç ve ahlâkın yapısında aslî olarak bulunur. Örnek olarak, gözlerdeki patlaklık, ya da aşırı ölçüde içe batması ya da son derece ince burun ya da son derece kalın burun ya da bunun zıddını ya da burun deliğinin çok geniş veya dar olması veya aşırı beyazlık ya da aşırı siyahlık ya da saçın kıvırcıklığı veya aşırı düzlüğü ya da gözdeki aşırı maviliği veya aşırı sürmeliliği verebiliriz. Aynı şekilde, itidalde olmayan diğer organları da verebiliriz. Bunlar, itidalden saparak, belirttiğimiz şekilde iki uçtan birine varmıştır. Çünkü insanın ahlâkı, bu organların kendinde bulunduğu itidal ve sapmaya göre belirlenir.

İlahi doktor gelir -ki o peygamber, ya da varis ya da hakîmdir- kendisine boyun eğen bu yaratılışın neyi gerektirdiğini bilir. Onu terbiye etmek ve mutluluğu için çalışmak amacıyla gemini ele geçirir. Doktor -sapma söz konusu ise- yaratılışının gerektirdiği yönün tersine yöneltir. İlahi doktor (peygamber), tedaviyi sapmanın nerelerde kullanılacağını göstererek yapar. Bu yerler, Allah'ın övdüğü ve nefsin mutluluğunu sağlayan yerlerdir. Çünkü doktor insan için yeni bir yaratılış meydana getiremez: 'Rabb'in yaratmayı ve ahlâkı (hulk ve hilkat) ta-

mamlamıştır.' Öyleyse yapılabilecek nihai şey, kullanım yerlerini açıklamaktır. Yaratılışı mutedil biri Allah nezdinde mutluluk sağlayan şeyleri bilmiyorsa, bu bilgiye ulaştıracak birisine -ki Allah'ın peygamberidir- muhtaçtır ve Allah nezdinde mutluluğu sağlayacak şeyleri bilenlere sormalıdır.

Güzel ahlâka gelirsek, yaratılışı itidalde olan insan, bunlarda kendisini yönlendiren birisine muhtaç değildir. Çünkü onun yaratılışının mizacı ve itidali, kendisine sadece güzel ahlâkı verir. Hatta böyle biri bazı durumlarda sapmayı kullanmak üzere bir öğreticiye muhtaçtır. İnsan belirli durumlarda sapmadaki yararlar nedeniyle onu yapmakla yükümlüdür. Bu yarar dünyevi olabileceği gibi ahiret ile ya da her ikisiyle de ilgili olabilir. Mizacı sapmış kimseden ise, çirkin huylar ve bayağı ahlâk ortaya çıkar, nefsanî gayelerin kendisine etki etmesini ister. Böyle biri, işinin sonunda neye varacağını önemsemez. Öyleyse akıllı doktor, daha önce belirttiğimiz gibi, (kötü huyların) kullanım yerlerini göstermekle bu kişiyi aşama aşama tedavi eder.

Ferasete konu olan kişinin yararının nerede bulunduğu bilen iman ferasetinin sahibi biri gelir ve insanın kınanmasına yol açan ya da kendisinden kınanmış olarak bir hareketini çıktığını gördüğünde, onu yönlendirir. Böylece -kendisini hükmü altına almak üzere- nefsini teslim edinceye kadar onu kontrol eder. Bu insan (itidalden) sapmış ise, seyr ü sülukunda mücahede ve riyazet yolunu takip eder. İtidal halinde ise, sülukunda gönlü hoş ve haz alan, sevinen, mutlu birisi haline gelir. Başkasına güç gelen işler, ona kolaylaşır. Herhangi bir güzel ahlâk onda güçlük çıkartmaz. Böyle bir insanın nefsi arınır, tezkiye olur ve temiz âleme katıldığında, ilahi göz ile bakar, (ilahi kulak ile) duyar, onun gücüyle hareket eder. Bu durumda ise işlerin nereden gelip nereye gittiğini, kendisinden neyin çıktığını ve nereye vardığını görür. 'İman feraseti' denilen budur. Söz konusu feraset, Allah nezdinden verilen bir şeydir. Doğası selim olan ve olmayan herkes, buna ulaşır.

Âlemdeki sapma ve itidalin esası veya bileşiklerde bazı unsurların başka unsurlara baskın gelmesinin nedeni, ilahi bilginin etkileridir. Bu bilgiden hareketle Allah, dilediklerine merhamet eder, dilediklerini bağışlar, dilediklerine azap eder, kerih görür, razı olur ve öfkelenir. Öfke nerede, razı olmak nerede? Af nerede, intikam nerede? Cezalandırma

nerede, hoşnut olmak nerede? Bütün bunları indirilmiş kitaplarda ilahi haberler dile getirmiş, keşf ehli ise -göz görmesiyle- onları öğrenmiştir. Söz konusu haberler nebi ve peygamberlerin diliyle gelmemiş, Allah nezdinden gelen kitaplar onları bildirmemiş ve peygamberler mucizeler ile desteklenmemiş olsaydı -ki peygamberler yabancıların nezdinde bu haberlerle ilgili sözlerinin doğruluklarının kanıtlanması için mucizelerle desteklenmiş ve bu sayede bu haberleri getirdiklerinde haberler kabul edilmiştir- nefsler bu haberleri kabul etmezdi. Çünkü aklın kanıtları, ilahi mertebe hakkında böyle bilgileri imkânsız sayar. Bu haberleri gören ve keşfeden bir insan, doğruluğu hakkında bir mucize desteği olmaksızın, onları söyleseydi, cahil ilan edilir, düşüncesi nedeniyle kınanırdı. Böyle bir insanın aklının ve fikrinin bozukluğu, hayalinin hükmü altına girdiği hususunda kanıtlar serd edilir, akla göre Allah'ın böyle niteliklerle nitelenemeyeceği iddia edilirdi. Söz konusu haberlerin peygamber ve kitaplar vasıtasıyla indirilmiş olmasının nedeni budur. Müşahede sahibi de, onlara dayanarak bu tür bilgi getirdiğinde onun sözüne aşina olunur.

Böyle haberleri bildirmek üzere şeriatlar gelmiş, başkanlara ve önderlere peygamberlerden başkasından duyduklarında ters gelecek hükümleri bildirmiştir. İnsanlar böyle bilgilere peygamberden aşina olup nefsler ilahi yasaların hükümleriyle ülfet ettiğinde, salih insanlara öğrencilik yapmak ve nefslerini -kendilerine ağır gelse bile- onların yönetimlerinin altına sokmak, hükümdarlara ve başkanlara kolaylaşmıştır. Onlar, bu konudaki bilgilerini karşılaştıkları amaçlarıyla ters düşme güçlüğüne yeğlemişlerdir. Çünkü bu şarta göre nefsini salih insanın hükmü altına sokmuştur. Öyleyse onun kendisine karşı kanıtı vardır. Alîm ve Hakîm Allah münezzehtir. Bilginin üstünlüğü olmasaydı, feraset üstün olamazdı. Çünkü bilginin otoritesi olmasaydı, feraset üstün gelemeyeceği gibi bir değeri de olamazdı. Öyleyse bilgi niteliklerin en üstünüdür. Kurtuluş -insan onu kendisine hakim yapıp işlerinde ona göre davrandığında- bilgidedir.

Rabb'im! Bilgimi artır, Rabb'im, bilgimi artır, Rabb'im, bilgimi artır!
Beni bilgide kullan,

Beni bilgi için kullan,
Bilgiyi bende hüküm sahibi yap

Onu benim gözetmenim yap
Sen bilen, bilgi ve bilinensin

Bilgi senindir, bizim değil
Bize ondan değerimiz kadar verdin

Hakîmler nezdinde zikredilen ferasete gelirsek, bu ferasetin hakimlerin esas sayıp tecrübe ettikleri bir yönünü zikredeceğim. Sonra onun niteliklerdeki bâtınî yorumunu belirteceğim. Bunu ise, kitaptaki yöntemimize göre -Allah'ın izniyle- özet ve yeterli bir şekilde yapacağız:

Bilmelisin ki: Allah, bütün hareket ve eylemlerinin düzgün olması için yaratılışı mutedil bir insan yaratmak istediğinde, babaya mizacını düzeltecek şeyleri (yemeyi) nasip eder. Aynı şekilde, annesine de mizacını düzeltecek şeyleri nasip eder. Böylece, erkekten ve dişiden çıkan meni düzgün olur (salih). Öte yandan rahmin mizacı da düzgün olur ve karışımlar (ahlât-ı erbaa) nutfenin düzgün olmasını sağlayacak ölçüde itidal halinde bulunur. Allah suyun (meni) rahme indirilmesi için, mutlu bir yıldız (tali') belirler. Bunu ise, Allah'ın o esnada var olanlarda meydana getirdiği şeye göre iyiliğe alameti kendisinde yarattığı felekle-rin hareketlerine göre gerçekleştirir. Erkek ve kadın, mutedil bir mizaç ile mutlu bir tali'de birleşir. Meni mizacı dengeli rahme iner. Rahim onu alır ve Allah anneye mizacını düzgün tutacak ve rahimde çocuğun besleneceği şeylere karşı arzu duyma imkânı verir. Böylelikle meni, mutedil bir yerde, mutedil maddeler içinde ve feleklerin doğrusal hareketlerinin içerisinde şekillenmeyi kabul eder.

Bu durumda yaratılış en mutedil şekilde ortaya çıkar ve var olur. Sahibinin yaratılışı da dengeli bir şekilde meydana gelir. Böyle biri, ne uzundur ne kısa! Etinin yumuşaklığı, katılık ve incelik arasındadır. Rengi sarı ve kızıla çalacak şekilde beyazdır. Saçının uzunluğu dengelidir. Ne dümdüzdür ne bütünüyle kıvırcıktır. Saçında kızıllık vardır. Yüzü geniştir. Gözleri koyuluğa ve siyahlığa yatkındır. Baş kemikleri dengelidir. Omuzları paraleldir. Boğazı ölçülüdür. Baldırında ve belinde et yoktur. Sesi kısık ve durudur. Ne kabadır ne de incedir. Kalın ve-

ya ince olması beğenilen kısımları dengelidir. Parmakları ince ve uzundur. Avucu açıktır (cömert). İhtiyaç dışında pek az konuşur. Doğası sarılığa ve siyahlığa eğilimlidir. Bakışında rahatlık ve sevinç vardır. Mala tamahkâr değildir. Muhatabının üzerinde tahakküm kurmak ve başkanlık etmek talebi yoktur. Aceleci olmadığı gibi yavaş da değildir. Hakîmlerin söylediğine göre, yaratılışı en mutedil ve sağlam kişi budur. Efendimiz Hz. Muhammed de bu yaratılışta yaratılmıştır. Bu sayede, (manevi) mertebede kemali gerçekleştiği gibi yaratılışta da kemali gerçekleşir. Böylelikle o, zâhir ve bâtında, bütün yönlerden insanların en kâmili olmuştur.

Rahimde bir mizaç bozukluğu gerçekleşmiş olabilir. Böyle bir bozukluğun insanın rahimdeki oluşumu esnasında herhangi bir organa ya da organların çoğuna ya da bir kısmına etki etmesi kaçınılmazdır. Bu etki, o esnada söz konusu organ için maddenin oluşturduğu nutfedeki çekici güce göre gerçekleşir. Bu durumda etki, ya yapının bütününde ya da bazı organlarında gözükür.

Başarıya erdiren Allah'tır, bunlardan birisi şudur: Aşırı kumrallık ve mavilikle birlikte gerçek beyazlık hainliği, fâsıklığı ve aklın hafifliğini gösterir. Bununla birlikte kişinin alnı geniş, çenesi dar, sakalı seyrek, yanakları etli ve saçı çok ise, feraset sahibi hakîmler 'Bu nitelikteki birisinden öldürücü yılanlardan kaçmak gibi kaçmak gerekir' demişlerdir. Saçın sertliği, cesarete ve dimağın doğruluğuna işaret eder. Saç yumuşaklığı korkaklık, zekâ azlığı ve dimağın soğukluğuna işaret eder. Saçın her iki omuz ve boyun üzerinde çok olması, insanın ahmaklığına ve cüretine delildir. Karında ve göğüste kılların çokluğu, insanın doğasının vahşiliğine, anlayışının azlığına ve zulmü sevmesine işaret eder. (Saçta) Kumrallık korkaklığa, öfkeye, hızla sinirlenmeye ve zalimliğe işaret eder. Saçın siyahlığı, akıldaki aşırı durağanlığa, yavaşlığa ve adaleti sevmeye işaret eder. Bunların arasında olan saç rengi ise itidale işaret eder.

Kırışıklık bulunmayan geniş alın düşmanlığa, arsızlığa, kışkırtıcılığa ve kendini beğenmişliğe işaret eder. Genişlik ve darlık bakımından orta seviyede olan ve kırışıklık bulunan alnın sahibi doğru sözlü, sevecen, anlayışlı, bilgili, uyanık, yönetici ve uzmandır. Kulakları büyük kişi bilgisizdir. Şu var ki o, hafız olabilir. Kulakları küçük kimse, hırsız ve

ahmaktır. Kaş çokluğu, meramını anlatamamak ve zayıf konuşmaya işaret eder. Kaşlar şakağa kadar uzamışsa, sahibi kendini beğenmiş şaşkının tekidir. Kaşları ince, uzun ve kısalıkta dengeli ve siyah olan kimse, uyanıktır. Gözü mavi olan, en şerli kişidir. Mavilerin en kötüsü ise, turkuaz mavisidir.

Büyük ve patlak gözlü kimse hasetçi, yüzsüz, tembel ve güvenilmezdir. Bir de mavi olursa -ki bazen koyu olabilir- daha da hasetçidir. Gözleri orta büyüklükte olan ve derinlik (koyu) ve siyahlığa yatkın olan kimse, zeki, güvenilir ve sevecendir. Göz bedenin uzunluğunda olursa, sahibi habistir. Gözü donuk, tıpkı hayvan gibi az hareketli ve bakışı ölgün olan kimse, bilgisiz ve katı doğalıdır. Gözünde hızlı hareket ve keskin bakış olan kişi hırsız, hilekâr ve aldatıcıdır. Gözü kızıl olan kimse, atılgan ve cesurdur. Gözünün çevresinde sarı noktalar bulunan kimse, insanların en şerlisi ve alçağıdır.

Burnu ince olan kimse, pervasızdır. Burnu -adeta ağzına girecek kadar- büyük olan kimse, cesurdur. Burnu basık olan kimse, şehvetlidir. Burnu çok kabarık olan kimse, çok öfkelidir. Burnunun ortası basıklığa mütemayil ve sert olan kimse, geveze ve yalancıdır. Burunların en mutedili, aşırı uzun olmaksızın, belli ölçüde uzun olanıdır. Burun sertliğinin vasati olması ve deliklerin abartısızlığı, anlayışa ve akla delildir. Ağzı geniş olan kimse, cesurdur. Dudakları kalın olan kimse, ahmaktır. Tam kızıllıkla birlikte orta kalınlıkta olan kimse, dengelidir. Dişleri birbirine girmiş ya da çıkıntılı olan kimse, aldatıcı, güvenilmez bir hilekârdır. Dişleri arasında boşluk bulunup seyrek olan kimse, akıllıdır, güvenilirdir, yönetici ve emin bir insandır.

Yüzünün etinde avurtları şişkin olan kimse, cahildir ve katı doğalıdır. Yüzü zayıf ve sarı olan kimse, alçak, hilekâr, tuzakçı, habis ve huysuzun tekidir. Yüzü uzun olan kimse, arsızdır. Şakakları şişkin ve damarları şişkin olan kimse, öfkelidir. Kendisine baktığında yüzü kızaran ve utanan, hatta bazen gözleri dolan veya istemi dışında tebessüm eden kimse, seni seven, sana muhabbet besleyen ve içinde sana karşı saygı bulunan biridir. Yüksek ses, cesarete işaret eder. Yavaş ile hızlı, yumuşaklık ile sertlik arasındaki dengeli ses, akla, tedbire ve doğruluğa işaret eder. Hızlı ve ince konuşmak, bilgisizliğe, yalancılığa ve arsızlığa işaret

eder. Sesin kalınlığı, öfkeye ve ahlâksızlığa işaret eder. Sesin genizden gelmesi, ahmaklığa, zekâ azlığına ve kibre işaret eder.

Çok hareketlilik, hilekârlığa, kendini beğenmeye ve düşüncesizliğe kanıttır. Oturuştaki ağır başlılık, sözdeki süreklilik ve gereksiz sözlerde eli hareket ettirmek, aklın tamlığına, tedbire ve aklın doğruluğuna kanıttır. Boynun kısalığı hilekârlık ve habisliğe kanıttır. Boynun uzunluğu ve inceliği ise, ahmaklığa, velvele çıkarmaya ve korkaklığa kanıttır. Bu ikisine bir de başın küçüklüğünün eklenmesi, ahmaklık ve akılsızlığa delildir. Boynun katılığı, bilgisizliği ve oburluğu gösterir. Boynun uzunluk ve sertlikte itidali, akla, tedbire ve samimi dostluğa, güvenilirliğe delildir. Büyük karın ahmaklığa, bilgisizliğe ve korkaklığa kanıttır. Karnın latifliği ve göğsün darlığı, aklın çokluğuna ve doğru düşünmeye kanıttır. Omuzların ve sırtın genişliği, cesarete ve aklın hafifliğine kanıttır. Sırtın eğikliği, sabırsızlığa ve huysuzluğa kanıttır. Sırtın düzgün olması, övülen bir belirtidir. Omuzların öne çıkması, kötü niyete ve gidişatın kötülüğüne delildir.

Avucun dize kadar uzayacağı şekilde kolların uzunluğu, cesarete, cömertliğe ve soyluluğa kanıttır. Kollar kısa ise, sahibi korkaktır ve kötülüğü seven biridir. Uzun parmaklarla birlikte uzun kol, sanatkârlığa, işleri sağlam ve başkanlığı iyi yapmaya kanıttır. Ayaktaki sert et, bilgisizliğe ve zulmü sevmeye kanıttır. Yumuşak-küçük ayak, günahkârlığa kanıttır. Topuğun inceliği, güzelliğe delil iken topuğun kalınlığı cesarete kanıttır. Aşil kirişleriyle birlikte inciklerin kalınlığı aptallığa ve düşüncesizliğe kanıttır. Adımları geniş ve ağır olan kimse, bütün davranışlarında başarılı, işin sonuçlarını düşünen kişidir. Böyle olmayan da, bunun tersidir.

Bunlar, doğa bilginlerinden tecrübe sahibi hakîmlerin sözlerinden aktardığımız (hikemi feraset ile ilgili) hususlardır. Bu nitelikler çoğalır ve azalır, fakat hüküm galibe aittir. Bazen bir şahısta eşitlenirler. Bu durumda bir nitelik diğerinin hükmünü bir yönden ortadan kaldırabilir. Bazen de bir konuda bu niteliklerden birisi etkin olurken başka bir konuda ise diğer bir nitelik etkin olabilir.

Kısaca, riyazet ve bilginin kullanımı, zikredilen her bir kötü niteliği ortadan kaldırmada etkindir. Kim bunu tecrübe ederse, söylediğimizin

doğruluğunu görecektir. Çünkü adet, beşinci doğadır ve onun aslî doğada etkisi vardır. Bütün bunlar, tecrübe edilmiştir.

VASIL

Söylediğimiz Alametlerin -bunlar tecrübeyle sabittir- Bâtınî Yorumu

Bilmelisin ki, insanın bedenini yöneten latifesinin (düşünen nefs) bir yönü, onun babası olan saf nura bakarken bir yönü sırf karanlık olan doğaya bakar. Doğa ise, onun annesidir. Bu nedenle latif nefs, ışık ve karanlık arasında meydana geldi. Onun orta yerde olmasının nedeni, yöneticiliğidir. Bu yönüyle o, tüm heyula ve akıl arasındaki tümel nefse benzer. O, karanlık bir cevher iken akıl saf ışıktır. Böylece bu düşünen nefs, ışık ve karanlık arasında bir berzah haline gelmiş, her birisine kendi hakkını vermiştir. Bu iki uçtan birisi kendisine baskın gelirse, baskın gelene göre olur. İki uçtan birisine meyli olmadığında ise, işleri itidal üzere algılar ve insaflı olur, gerçeğe göre hüküm verir. Bu bölümde bedendeki ferasetin alametleri hakkında zikredilen şeylerin bâtınî yorumunu belirteceğiz.

Aşırı beyazlık, insanın bakışını büsbütün nur âlemine vermesidir. Öyle ki artık doğa âlemini kendisiyle yöneteceği hiç bir şey kendisinde kalmaz. Ebu İkal el-Mağribi ve benzerleri böyleydi. Bu durumda, kemale ulaşmazdan önce hızla bozulmaya uğrar. Aynı şey, aşırı siyahlığın yorumu için de geçerlidir. Bu ise insanın şehvet ve doğa âlemine kendisini bırakmasıdır. Bu bırakma, kendisiyle nur bilgilerine -ki ilahi ilimler demektir- bakmak arasında bir perde haline gelir. Hiçbir görüş ayrılığı olmaksızın, böylelerinin hali kınanmıştır. Bununla birlikte bu durum, zaman zaman gerçekleşir ve kişi 'her hak sahibine hakkını veriyor' olabilir. Nitekim Hz. Peygamber 'Benim bir vaktim vardır ki, onda Rabbimden başkası benimle olamaz' buyurur. Hali böyle olan insan, adil imamdır. Uzunluk ve kısalık, insanın iki âlemden birisindeki bakışının süresine işaret eder. Bu süre uzarsa uzunluk, kısalırsa kısalık diye ifade edilir. Sürenin, ihtiyaç ölçüsünde olması gerekir. Etin yaşlığının katılık

ve incelik arasında dengeli olması ise, tıpkı etin kemik ve deri arasında bir berzah olması gibi, insanın mana ve duyu arasındaki berzahlarda itidal üzere bulunmasıdır. Saçın dengeli olması ise, insanın kabz ve bast halleri arasında bulunuşudur.

Yüzün genişliği, rahatlığa ve sevince işaret eder. İnsanın görüyor olması, işleri inceleyişindeki doğruluk demektir. Gözün siyahlık ve koyuluğa çalması, bilinmeyen işlere bakması, gizli şeyleri ortaya çıkartması demektir. Gözlerdeki patlaklık, şehadet âleminde bilimleri istinbata yönelmesi demektir ki söz konusu kimseler yorum sahipleridir. Baş kemiğinin dengeli olması, aklın çokluğu demektir. Omuzların genişliği, bir eser olmaksızın, gaybet halinde eziyete tahammül demektir. Boynun istiva halinde olması, kendilerine yönelmeksizin eşyayı öğrenmek demektir. Boyundaki fazla uzunluk, tecessüs etmek gibi, gereksiz işlerle ilgilenmek demektir. Aşırı kısalık, öğrenilmesi gerekli işlerde ihmalkârlıktır. Göğsün üst kısmının dengeli olması, dinleyene yarar sağlayan ölçüye göre, anlatım yeteneği demektir. Baldır ve belde etin azlığı, kendisini iki uçtan birisine yönlendirmesi için insanın bel bağladığı ve önemsediği işlere bakması demektir. (İki uçtan birisine varmadan) Arada kalırsa, genellikle aldanır. Sesin kısalığı, açıklanacak yerde sırrı gizlemektir. Sesin duruluğu, sırra bir şey katmamaktır. Parmakların uzunluğu, nazikçe almak demektir. Avuç genişliği, kendisine bağlanmadan dünyayı atmak demektir.

Az konuşmak ve gülmek, insanın hikmet yerlerini gözetmesi demektir. Böylece ihtiyaç ölçüsünde konuşur ve güler. Doğasının iki acıya meyletmesi, safrada (sarı su) ulvîliğe yönelişin sevdada (siyah) ise süflî âleme yönelişin kendisine hakim olmasıdır. Süflî âleme yönelmenin nedeni, orada bulunan ve doğanın birçok akıldan perdelediği 'göz aydınlığına yol açacak' değerleri ortaya çıkartma talebidir. Akılların (bu değerlerden) perdelenmesi, zihinlerde doğanın kınanmışlığıyla ilgili bulunan inançtır. Bakışında sevinç ve neşe bulunması, sevgiyle başkalarının gönlünü çelebilmek demektir. Mal tamahkârlığının azlığı, faydasız şeylere yönelmekten yüz çevirmektir. Mutedil insanın tahakküm ve başkanlığı istemeyişi, -kendisiyle değil- kulluğunu kemaline ulaştıracak işlerle ilgilenmesidir. Aceleci ya da yavaş olmayışı, kudreti var iken ve aciz değilken cezalandırmayışı demektir.

Hikemî (aklî) feraset sahiplerine baktığımızda da, onların bu konuda iki uca ve aracıya başvurduklarını gördük. Onlar, işleri -kast ettiğim ahlâktır- övülen ve kınanan diye ikiye ayırmışlardır. Söz konusu insanlar bütün iyiliği ortaya verirken sapmayı iki uca ait saymışlardır. Onlar, aşırı beyazlık ve aşırı mavilik hakkında kınayıcı sözler söylemiş ve onun övgüye değer olmadığını belirtmişlerdir. Aynı şey aşırı siyahlık ve burun inceliği için de geçerlidir. Bütün bunları kötü bulmuşlardır. Bunların arasında dengeli olan ise, her iki uçtan birisine sapmadan ve sınırın dışına çıkmadan, söylediğimiz şekilde övülmüş olandır. Onların zikrettiğimiz hususlarla sınırlı kaldıklarını gördüğümüzde, beşeri âlemde güzellik ve çirkinliğin nerede ortaya çıktığını inceledik, şu sonuca vardık: Allah katında üstünlüğü sağlayan bir güzellik ya da uzak durmayla iyiliğin meydana geldiği herhangi bir kötülük, ancak şeriatın güzel bulması ya da çirkin görmesiyle belirlenebilir. Bir fiil hakkında övgü ve yerginin sadece şeriat tarafından belirlendiğini gördüğümüzde, iki ucu ortanın -ki itidal yeri demektir- hükmüne aykırı olarak ortaya koymak üzere, iki ucu ve ortayı nasıl bir araya getireceğimizi düşündük.

İnsan, şeriata göre üç kişiden biridir: Ya, katıksız bir bâtınîdir. Bu kişi bize göre hal ve fiil bakımından tevhidi soyutlamayı kabul eden kişidir. Bu durum, bâtınîde olduğu gibi, şerîat hükümlerini işlevsizleştirmeye ve Şâri'nin amacından sapmaya yol açar. Herhangi bir dini ilkenin yıkılmasına yol açan her davranış, bütün müminlere göre, kesin bir dille kınanmıştır. İkinci şık olarak, insan kendini büsbütün bırakmış katıksız bir zâhirî olabilir. Bu tavır onu (Tanrı'yı) cisimleştirmeye ve (yaratıklara) teşbihe sevk eder. Böyle bir insan, tıpkı bâtınî gibi, din tarafından kınanır. Üçüncü olarak insan, dildeki anlayışa göre, şeriatla paralel yürür. Öyle ki Şâri'nin yürüdüğü yerde yürür, durduğu yerde durur, ayak be ayak O'nu takip eder. İşte bu, orta haldir. Allah'ın onu sevmesi de bu sayede gerçekleşir. Allah Teala peygamberine şöyle (müminlere) demesini emretti: *'Bana uyun ki, Allah sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.'*[586] O halde Şari'ye uymak ve izini takip etmek, Allah'ın kullarını sevmesini sağladığı gibi daimi mutluluk da böyle gerçekleşir. İşte bu iki suretin (ilahî ve beşerî suret) karşılıklı olmasının tarzıdır.

Biri şöyle diyebilir: 'Bu, özet bir anlatımdır. Ayrıntısını nereden öğreneceğiz? Çünkü biz sakin bir adamın namazları kıldığını ve cemaate katıldığını görürüz. Bununla birlikte o, katıksız bir münafık olabilir.'

Şöyle deriz: Durağanlık, namazlara katılmak vb., şehadet âleminde görülen şeylerdir. Onun kalbinde bunları inkârı ise gayb âlemindendir. Daha önce söylediğimiz ve bilahare -Allah izin verirse- tamamlayacağımız üzere, bizim adımıza iman kaynaklı feraset gerçekleştiğinde, içimizden onun kâfir olduğu yargısını veririz. Fakat onun malını ve kanını dini bir yükümlülük olarak koruruz. Bunun nedeni, onun kelime-i tevhidi söylemesidir. Bu nedenle ona böyle davranırız. Bizim yükümlü olduğumuz davranış budur.

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki: Ulvî âlem, bütün olarak duyu ve şehadet âlemini hareket ettiren ve onu etkisi altına alan âlemdir. Bu, Allah'ın hikmetinin bir gereğidir, yoksa kendiliğiyle bunu hak etmiş değildir. Öyleyse şehadet âleminde ortaya çıkan herhangi bir hareket ya da durağanlık ya da içmek ya da yemek veya susmak gibi bir davranışın kaynağı gayb âlemidir. Bunun nedeni, canlı ancak bir kasıt ve iradeyle hareket edebilir. Bunlar ise kalbin amelidir. Başka bir ifadeyle irade, gayb âleminden kaynaklanır. Hareket vb. şeyler ise, şehadet âlemindendir. Şehadet âlemi, adeten, duyuyla algıladığımız, gayb âlemi ise dinî haberler veya teorik düşünceyle algıladığımız ve duyuda gözükmeyen şeylerdir.

Gayb âlemi, (kalp gözü anlamındaki) basiret gözüyle algılanabildiği gibi şehadet âlemi de baş gözüyle idrak edilir. Baş gözü, karanlık ve benzeri engeller ortadan kalkmadıkça şehadet âlemini idrak edemez. Engeller ortadan kalkıp ışıklar duyulurlar üzerine yayıldığında ve göz ışığıyla eşyayı ortaya çıkartan ışık bir araya geldiğinde, insan gözüyle görülenleri algılar. Aynı şey, basiret gözü için de geçerlidir. Onun perdesi, kirler, arzular, doğal-kesif âlemden (Allah'tan) başkalarını düşünmektir. Bütün bunlar, basiret gözüyle melekût âlemini -ki kastedilen gayb âlemidir- idrak arasına perdeye dönüşür. İnsan kalp aynasına yönelip onu zikir, Kur'an-ı Kerim okumak gibi davranışlarla parlatırsa, buradan bir nur meydana gelir. Allah'ın da bütün varlıklara yayılan ve 'varlık nuru' diye isimlendirilen bir nuru vardır. Bu iki nur bir araya geldiğinde insan, bulundukları hal üzere ve varlıkta gerçekleştikleri şekliyle, bilinmeyenleri keşf eder. Şu var ki bunların arasında mana bakımından bir incelik vardır. Şöyle ki: Duyuyu duvar, aşırı uzaklık ya da aşırı yakınlık perdeleyebilirken basiret gözü böyle değildir. Onu sadece

zikrettiğimiz kirler ve kilitler vb. perdeleyebilir. Bununla birlikte burada şimdi zikredeceğim ince bir perde daha vardır.

Şöyle ki: Cömertlik mertebesinden gayb âlemine yayılan nur, varlık mertebelerindeki her şeyi kuşatmayabilir ve bu keşf sahibi adına söz konusu nurdan eşyaya Allah'ın dilediği ölçüde bir nur yayılır. İşte bu, 'vahiy makamı' demektir. Bu konudaki kanıtımız, onu bizzat tecrübe etmemizdir. Başkası hakkında kanıtımız ise '*De ki, Rabbimin bana ve size ne yapacağını bilmem, bana vahyedilene uyarım*'[587] ayetidir. Bununla birlikte Hz. Muhammed'in (basireti) son derece duru idi. Başka bir ayette ise '*Ya da perde ardından*'[588] denilir. Herhangi bir şahsın zâhirinde bunlardan birinin gerçekleşmesi, 'feraset' diye isimlendirilir. Bu yönüyle feraset, mükaşefe derecelerinin en üstünüdür. Allah'ın kitabından onun yeri ise '*Bunda mütevessim için ayet vardır*'[589] ifadesidir. Ayetteki 'mütevessim', daha önce de belirttiğimiz gibi alamet anlamındaki 'simme' kelimesinden türetilmiştir ve o -hikemî ferasetin zıddına- hiç bir zaman yanılmaz.

Ferasette başka bir keşf daha vardır. Allah âlemde 'simalar (alametler) mertebesini' de yaratmıştır. Âdemoğlunun suret ve halleri, ayrılıncaya kadar kendi dönemlerinde oradadır. Bunlar, Kalem ve Levha'nın dışındaki bütün ulvî ve süflî yaratıklardan gizlenmiştir. Allah bir kulunu seçip bu makama tahsis etmek isteyince, onun kalbini temizler, açar ve bilhassa imanından aydınlatıcı bir kandili kalbine yerleştirir. Bu kandili ise, ilahi isimlerden el-Mümin ve el-Müheymin isimleri aydınlatır. Elinde de bu mertebe vardır. Ulûhiyet mertebesinden olan bu kandili, el-Mümin ismi alır. Kalp bu ilahi ışık vasıtasıyla aydınlandığında ışık, basiret gözünün ışığıyla birlikte, kalbin köşelerine yayılır. Artık kalp, (görmenin şartı olan) bu ışıklar kendisinde bulunduğu için, keşf ve mücahede yoluyla idrak edilenleri idrak edebilir. Kalp söylediğimiz hale ulaşınca, kalbin alanlarından birinde zikrettiğimiz bu mertebe yerleştirilir. Kalp âlemin hareket ve sırlarını buradan öğrenir.

Yüz üçüncü kısım sona erdi, onu 'Ahlâk' hakkındaki yüz kırk dokuzuncu bölüm ile yüz dördüncü kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ KIRK DOKUZUNCU BÖLÜM

Ahlâk Makamının ve Sırlarının Bilinmesi

İnsanda ahlâklanma ve ahlâk
İki gözdeki sürmelenme ve sürmeye benzer

Onda ecri artarsa
Meleklerin ve resullerin mertebesine ulaşır

Öyle biri zamana hayat veren biricik insandır
Hükümleri ve devletleri düzenleyendir o

Köleler onun izzetinden çekilir
Arazları ve hastalıkları tespit edendir o

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah size yasaklar da kendisi sizden faiz almaz.' Bu hadis, sahih bir hadistir. Böylece Allah, kendisini bize yasakladığı bir hükme katmıştır. Bütün ahlâk, ilahi nitelikler olduğu gibi hepsi de güzeldir. Öte yandan bütün güzel ahlâk, insanın yaratılışında bulunur ve bu nedenle insan onlarla muhataptır. Gerçekleri bilmeyen bazı insanlar, şöyle der: 'Güzel ahlâk insanda ahlâklanma, Allah'ta ise ahlâk olarak bulunur.' Bu söz, söyleyenin gerçekleri bilmediğini gösterir. Başka bir ifadeyle böyle bir söz, söyleyeninin bilgisizliğine

işaret eder. Ancak kişi bunu mecazen veya Hakk'ın varlığının kulun varlığından önce geldiğini dikkate alarak söylemiş olabilir. Çünkü Allah, özü gereği varlığı zorunlu olan iken, insan Rabb'i vasıtasıyla var olur. İnsan Allah'tan varlık kazandığı gibi ahlâkı da Allah'tan kazanmıştır. Bu sözü söyleyen kişi, bu ilkeyi dikkate alarak 'ahlâklanmak'tan söz etmişse haklıdır. Buna karşın 'ahlâklanma' derken, gerçekte Hakk'a ait olup kulun nitelendiği şeyleri kastetmiş de olabilir. Kul kendileriyle nitelenirken bu ahlâka sahip değildi ve bu nedenle onu -hulk (ahlâk) olarak değil- 'ahlâklanma' şeklinde isimlendirmiştir. Ahlâk ise, insanın ilk yaratılışında bulunan özelliklerdir. Bu sözü söyleyen insan böyle diyerek ahlâklanmaktan söz etmiş ise, onun insanın yaratılışı hakkında bilgisi olmadığı gibi Hz. Peygamber'in Allah'ın Âdem'i kendi suretinde yarattığı hadisi hakkında da bilgisi yoktur. Bu görüşteki bir insanı şöyle bir durum bağlar: Gerçekte kula ait sayılan bir nitelikle Hakk'ın nitelendiğini gördüğümüzde, bunun Allah'ta 'gerçekte insana ait bir huy ile ahlâklanma' tarzında bulunduğunu mu söyleyeceğiz? En az bir bilgiye sahip biri bile böyle bir şey söylemez!

İlahi huylar hakkında doğru olan, bunların hepsinin insanın yaratılışında bulunmasıdır. Bunlar, kendilerini bilenler için, ilahi mertebede ortaya çıktıkları tarzda her insanda ortaya çıkar. Çünkü bu huylardan her biri, ne Hak yönünden ne de insan yönünden, bütün varlıklar karşısında uygulanabilen huylar değildir. Bu bağlamda Allah, genel anlamda cömert olduğu gibi insan da genel anlamda cömerttir. Allah genel anlamda cömert olmakla birlikte, isimleri arasında el-Mâni (engelleyen), ed-Dâr (zarar veren), el-Müzil (zelil eden) de vardır. Bu yönüyle Allah dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Mülkü verir ve (dilediğinden) çeker alır. İntikam alır, cömertlik eder. Bir grup hakkında böyle sınırlarken, niteliği sınırsız olandır. Aynı şey, insan için de geçerlidir. Dolayısıyla bu huylar insan için -ahlâklanma tarzıyla kazanılan huylar değil- aslî huylardır. İnsanda da bu huylar genel anlamda bulunsa bile, (herkese karşı) bu ahlâkı sergilemesi mümkün değildir. Nitekim ahlâkıyla kayıtsız anlamda nitelenmiş olan Allah'ın da bütün yaratıklarına karşı bu ahlâka göre davranması geçerli değildir. Bu niteliklerde ödünç almak, mecaz anlamda gerçekleşebilir. Nitekim 'Allah bu niteliklere sahip olarak var idi, biz yok idik' deriz. Var olduğumuzda ise, o niteliklerle var olduk. Yoksa, onları kazanmadığımız gibi, Allah'tan ödünç de

almadık. Çünkü ilahi nitelikler (ve huylar), Allah adına ezeli niteliklerdir. Başka bir ifadeyle âlem yok iken Hak onlarla nitelenmişti. Bir nitelik, kendisiyle nitelenen birine muhtaçtır, çünkü nitelik kendi başına var olamaz. Niteliklerin ödünç olabileceğini kabul etmek, onların kendi başına var olduğunu ve Hakk'ın onlardan yoksun kalabileceğini kabul etmek demektir. Böyle bir düşünce ise, sonradan meydana gelenin, kadimin varlığı için bir yer olabileceği fikrine götürür. Bütün bunları ise, Allah'ı bilenlerden hiç biri kabul etmez.

Öyleyse insandan ortaya çıkan iyi ya da kötü bütün huylar, onun yaratılışında bulunur. Bunlar, mecaz ya da ödünç değil, gerçek anlamda insana aittir. Aynı şekilde Hakk'ın kendisini isimlendirdiği ve nitelediği bütün fiil nitelikleri geçerli niteliklerdir. Bu niteliklere örnek olarak yaratmak, diriltmek, öldürmek, engellemek, vermek, tuzak kurmak, aldatmak, alay etmek, ayırmak ve hüküm vermek gibi indirilmiş kitaplarda yer alan ve peygamberlerin dile getirdiği fiilleri verebiliriz. Bunun yanı sıra gülmek, sevinmek, şaşırmak gibi fiiller veya ayak, el, iki el, eller, gözler, kulaç gibi ifadeler de bu kapsama girer. Bunlar, Allah'ın kendi bildirdiği sözler olduğu gibi, peygamberlerinin O'ndan aktardığı sözlerdir. Allah doğru sözlü olduğu gibi akla dayanan kanıtlarla peygamberlerin doğru sözlü oldukları da kesindir. Fakat bu niteliklerin Hak ile ilişkisi, Allah'ın bildiği şekilde ve zâtının kabul ettiği şanına yaraşır şekildedir. Bunlardan hiç birini reddedemeyiz, imkânsız sayamayız ve niteliğini belirleyemeyiz ve hiç birini Allah ile, bizimle ilişkilendirdiğimiz gibi ilişkilendiremeyiz. Böyle bir şeyden Allah'a sığınırız! Çünkü biz, onları hakkımızdaki bilgimize göre kendimizle ilişkilendiririz ve bu durumda onları kendimizle nasıl ilişkilendireceğimizi de biliriz. Hakk'ın zâtı ise bilinemez. Dolayısıyla Hakk'ın bir şeyi kendisiyle nasıl ilişkilendirdiği bilinemez. Hakk'ın kitabında ya da Peygamber'inin dilinde kendisi adına kabul ettiği bir şeyi reddeden kimse, Allah'ın nezdinden gelen kimseyi, onun getirdiğini ve Allah'ı inkâr etmiş demektir. Böyle niteliklerin bir kısmına inanıp bir kısmını reddeden ise, gerçeği inkâr etmiş demektir. Bu niteliklere inanıp da bunları O'nunla ilişkilendirirken kendimizle ilişkilendirmemize benzeten ya da bu konuda vehim gücüyle hareket eden (vehim teşbihin kaynağıdır), ya da aklıyla veya tasavvuruyla (keyfiyeti) anlamaya çalışan ya da onu mümküne çeviren kimse,

hiç kuşkusuz, kâfir olmamışsa da bilgisizdir. İşte bu, herhangi bir tercih olmaksızın doğru inançtır.

Bu bağlamda kula verilip ilahi mertebeye verilemeyecek bir takım isimler de vardır. Bununla birlikte, anlam hepsini kuşatır. Örnek olarak, cimri adını verebiliriz. Bu isim kula verilirken Hakk'a verilemez. Cimrilik, vermemek demektir ve Allah'ın isimlerinden birisi el-Mâni'dir. Kim cimriyse, vermemiş demektir. Gerçek budur. Bununla birlikte biz bu isim için bir yorum arayarak şöyle deriz: Her cimrilik vermemek demek iken her vermeyiş cimrilik değildir. Hak edene hakkını vermeyen kimse, cimrilik yapmıştı. Hak ise, Hz. Musa'nın 'Allah her şeye yaratılışını vermiştir' sözünü onaylamıştır. O halde, sana yaratılışını veren ve seni hakkına ulaştıran kimse, cimrilik yapmamıştır. Başka bir ifadeyle yaratıkların hak etmediği bir şeyi vermemek, bir cimrilik değildir. Bu ölçüye göre, iki vermeme arasında ayrım yaparız. Aynı şekilde, yalancı da kula özgü isimlerdendir ve Hakk'a verilemez. Hak her yönden doğru sözlü iken kul (bir yönden) doğru sözlü (bir yönden de) yalancıdır. Aynı zamanda (bazı) kullar, her yönden doğru sözlü de olabilir. Fakat her yönden doğruluğun kulla ilişkilendirilmesi, kendimizi bildiğimiz için, bizce bilinen bir durum iken Hak ile ilişkisini bilemeyiz. Hak, doğruluk kendisine nasıl izafe edilebilecekse öyle doğru sözlüdür. Allah şöyle der: *'Rahman Arş üstüne istiva etti.'*[590] Bir hadiste ise 'Rabb'imiz her gece yakın göğe iner' buyrulur. Burada Allah inişini zamanla sınırlamıştır. Zamanla sınırlamak, yer değiştirmeyle sınırlamak demektir. Bunların her biri, Hak ile ilişkileri bilinemese de hükümleri sabit olup şanına yakıştığı şekilde yorumlanacak hususlardır. Aynı şey, yaratıkların isimlerinden biri olan ve ilahi mertebeye yakışmayan 'cahil' adı için de geçerlidir. Allah bilgiyle nitelenmesi yönünden 'bilen' iken kul da bilgiyle nitelenmesi yönünden bilendir. Buna karşı kul, bilgisini belirli şeylere yönlendirip bazı şeyleri ihmal etmesi yönünden ise bilgisizdir. Hakk'ın bilgisi kayıtsız, ilgisi geneldir. Allah, *'Biz ona şah damarından daha yakınız'*[591] buyurur. Burada, akledilir olanın aksine, bir sınırlama getirdi. Hz. Peygamber'in 'Allah nerededir?' diye sorduğu zenci cariye göğü göstererek 'Allah göktedir' demiş, Peygamber de bu işareti karşılığında onun iman sahibi olduğuna tanıklık etmiştir. Bu ise, aklın kanıtıyla çelişir. Halbuki Hz. Peygamber, Allah hakkında bizim bilmediklerimizi biliyordu.

Yine de şöyle deriz: Allah özü gereği bilendir ve bu doğru bir yargıdır. Kulun isimlenip de yaratıklarda bir eksiklik ve bayağılık şeklinde bulunan Hakk'ın isimlenmediği her ismin Hakk'a verilmesini akıl ve şeriat reddeder ya da bu huy O'nunla ilişkilendirilir. Bununla birlikte, Allah akıl kanıtlarıyla çelişen bir takım durum ve özellikler bildirmiştir. Bu bağlamda, 'Allah dilediğini yapandır', yaratıklarına dilediğini yerleştirendir. Allah ise herhangi bir zorlamaya girmez. Allah hüküm verendir. '*O, yaptığından sorumlu değildir. Onlar ise sorumludur.*'[592]

Kuşkusuz önemli bir hususa, büyük bir bilgiye, Allah'tan ve Allah'ın kendilerine bildirdiği yaratıklarından başka kimsenin bilmediği gizli ve kapalı bir sırra dikkatini çektik. Akıl, bu bilgiyi imkânsız saysa bile, nakil onu getirmiş; bazı anlayışlar ondan uzaklaşmışken, bir kısmı onu kabul etmiştir.

Bu bölümün içerdiği alt bilgileri iyice düşündüysen, ilahi bilginin özünü öğrenir, Hz. Peygamber'in, 'Kendini bilen, Rabb'ini bilir' demesinin sebebini anlarsın. Senin iyi ya da kötü her niteliğin yeri olduğunu belirttik. Sonra, övgü ve kınamanın anlamını da bildirdik. Bir yönden, sınırladık, bir yönden serbest bıraktık. Böylece, 'bilmeyen' bilen olduğunu öğrenesin. Allah ise bilen ve bilinmeyen bilendir. Dolayısıyla Allah'tan başka kimse, kulun, yani bütün âlemin ve insanın üzerinde bulunduğu durumu bilemez. Allah ise bilir ve ardından bazı kullarına bu bilgiyi verir. Öyleyse içimizden bir kısmı, kendini bilirken bir kısmı kendini bilemez. Bir kısmımız kendini bildiğini tahayyül ederken bir kısmımız ise, kendisinden hareketle, Hakk'ın durumunu bir yönüyle bilir. Bu bilgi ölçüsünde de, Rabb'i hakkında bilgi öğrendiği söylenir. Çünkü 'Kendini bilen, Rabb'ini bilir'. Delil ve dellilendirilen bir araya gelemeyeceği gibi sen ve O bir tanımda ve hakikatte bir araya gelemezsiniz. Çünkü O yaratan, sen yaratılmış -bir yönden sen de yaratıcı olsan da-; O sahip, sen köle -bir yönden sen de sahip olsan da-. Öyleyse ahlâktaki ortaklık seni perdelemesin, çünkü sen yaratılmış; Allah sürekli Yaratan'dır.

İşte bu, sana açıklamış olduğumuz ahlâk makamıdır. Bunun dışında sûfilerin işaret ettiği ahlâklanma konusu ise, bu sözden türetilmiştir. Onların ilahi isimlerle ahlâklanma hususundaki sözleri de böyle değerlendirilebilir. Biz bu ifadeyi onların kullandığı şekilde kullanırız, fakat

tahakkuk etmekten kaynaklanan bir saygıyla, bu ifadeyi mutlak ve kesin bir bilgiye dayanarak kullanırız. Binaenaleyh burada söz konusu olan şey gerçekte ahlâktır, yoksa ahlâklanmak değildir. Daha önce de bunu açıklamıştık. Bu makamın gerektirdiği şekilde, bundan daha fazla bir açıklama ve izah olamaz. Çünkü biz, ifadelerimizde Allah'ın sınırlarını aşamayacağımız gibi Allah'ın kendisiyle ilişkilendirmediği bir şeyi de zikretmeyiz. Dolayısıyla biz, O'nun kelamının ve doğru sözlü kullarına indirdiği bilgilerin dışına çıkamayız. 'Allah hakîm-alîmdir.' Hatta O 'alîm-hakîm'dir.' Allah, âlem yok iken alîm, âlemi düzenlerken hakîmdir. Âlim ve Alîm isimleri daha geneldir. Hakîm ise, bilginin özel bir ilişme tarzıdır. İşte ilahi ahlâkla ahlâklanmak tam da budur.

Süluk ehlinin bilmeye muhtaç olduğu ahlâka gelirsek -ki nihayet mümkün olmadığına göre, hepimiz sâlikiz- şöyle deriz: Örf ve şeriat, güzel ahlâk ve çirkin ahlâkı zikretmiştir. Bize ise, güzel ahlâkı yerine getirmek, bayağı olanından kaçınmak emredildi. Şeriat, ahlâkın iki kısım olduğuna dikkat çekti: Bir kısmı, insanın yaratılışında bulunur. Nitekim Hz. Peygamber, Eşecc Abdulkays'a şöyle der: 'Sende Allah ve Resulünün sevdiği iki özellik vardır: Hilm (bağışlama) ve ağır başlılık.' İmam Müslim'in rivayet ettiği başka bir rivayette ise şöyle denilir: 'Bir adam Hz. Peygamber'e şöyle sormuş: 'Herhangi bir şey (güzel ahlâk) üzerinde yaratıldım mı?' Hz. Peygamber de 'Evet' deyince, adam 'Beni o huy üzere yaratan Allah'a hamdolsun' diye karşılık vermiş. Ahlâkın bir kısmı ise kazanılmıştır. Kazanılmış ahlâk, 'ahlâklanmak' diye ifade edilir. Ahlâklanmak, ilk yaratılışında bu soylu ahlâkın bulunduğu kimseye benzemek demektir. Hiç kuşkusuz, güzel ahlâkı kullanmak güç bir iştir. Bunun nedeni, âlemde onun kullanımında karşılaşılan çelişkidir. Amaç ve iradeleri birbiriyle çatışan iki insan da senden isteklerini yerine getirerek onlara güzel ahlâkla davranmanı isteyebilirler. Onları bir araya getirmek de mümkün değildir. Birini razı ettiğinde diğerini kızdırırsın. Herkesi razı etmek ve herkese güzel ahlâkla davranmak imkânsız olduğuna göre, insanın bu konuda kendini aşarak, hükmü Allah'a -ki şeriat demektir- bırakması zorunludur. Böylelikle insan şeriatı bu konuda bir ölçü ve önder edinir.

Önderin Allah'ı razı eden ve O'nun da kendisinden razı olduğu bir şey olmalıdır. Sen de, güzel ahlâkı bilhassa Allah'a karşı uygula. Çünkü Allah, arkadaş ve halifedir. Allah, karşısında güzel ahlâk uygulanması

gereken varlıktır. Allah'ın öne aldığını sen de öne al! Çünkü bu öne alma, Hakk'ın o yerde ve o kula karşı güzel ahlâkı uygulaması demektir. Allah karşısında güzel ahlâk sahibi olman, yaratıklar karşısında güzel ahlâk sahibi olmandan daha yerinde, hatta zorunlu bir davranıştır. Böyle bir durumda bütün yaratıklar, melekler, resuller ve müminler, Hakk'ın önceleđiği ve kendisine güzel ahlâkla davranmanı emrettiği şahsa gösterdiğin ahlâkın nedeniyle seni över. Bu konuda, seni sadece -mümin değil ise- belirli bir amacı olan kişi kınayabilir. Esasa riayet etmek ise, daha yerindedir. Betimlediğim şekilde, güzel ahlâk ile ahlâklanmazsan, bu makam senin adına gerçekleşmez ve tüm yaratıklar senin ahlâkını kınar. Yalancı tanığa bakınız! Onu ilk kınayan, kendisine inanmayan ve içinden suçlayan kimse, lehinde tanıklık ettiği kişidir. Böyle bir adam Allah'ı, melekleri, resulleri ve müminleri de kızdırır. Güzel ahlâk, başkası karşısındaki davranışlarla ilgili olabilir. Bunun dışındaki ise, 'güzel ahlâk' diye isimlendirilmez. Bunun dışındakiler, sadece suret ya da özelliğin düzeltilmesi için ahlâklanılan niteliklerdir.

Ebedi mutluluğu elde etmek isteyen sâliklerde konunun esası budur. Varlıklara karşı ahlâkın uygulanmasının ayrıntıları çoktur. Onları ve niteliklerini açıklamak isteseydik, bir kitap yetmezdi. Bu konuda güvenilecek bir ilkeyi sana verdikten sonra, ona göre davranmalısın! Bu ilke, her varlığa yönelik bütün hareketlerinde şeriat hükmüne göre davranmaktır. Şâri, zorunlu veya mendup olmak üzere, sana her neyi söylemişse, ona göre davranır ve onları ihlal etmezsin. Böyle yaparsan övülen, güvenilir ve Allah nezdinde saygın ve ilahi sır sahibi haline gelirsin.

VASIL

Nükte

Himmet vasıtasıyla fiil sahibiysen, bütün varlıkları kendinden razı edebilirsin, çünkü her şeyde tasarruf sahibisindir. Bu, bilinen ve akledilen güzel bir makamdır. Fakat Allah'ın yaratıkları içinden kimse onu elde edememiştir. Öyleyse bu makam, Hakk'a özgüdür. Hak ise, cehennemlikler cehennemdeki yerlerini, cennetlikler cennetteki yerlerini

aldıkları zaman bu nitelikle zuhur eder. Hakk'ın onları razı etmesi nedeniyle, herkes içinde bulunduğu yerden memnundur. Dolayısıyla hiç biri, bulunduğu yerden çıkmak istemez. Herkes yerinde neşelidir. Bu, Allah'ın kullarından kimsenin dikkat çektiğini görmediğimiz garip bir sırdır. Bunu bildikleri halde -ki bunda kuşku yoktur- bu bilgiyi gizlemelerinin nedeni -Allah daha iyisini bilir ya- kendilerini korumak ve yaratıklara merhamettir. Çünkü böyle bir düşünceye, işitenler hemen tepki gösterir. Allah'a yemin olsun ki, burada bu konuya dikkat çekmemin nedeni, içinde bulunduğum anda merhametin bana baskın gelmesidir. Anlayan mutlu olur; anlamayan anlamadığı için bedbaht olmasa bile mahrum kalır. Vesselam.

YÜZ ELLİNCİ BÖLÜM

Gayret -Örtme- Makamının Bilinmesi ve Sırları

Âlemde gayret ne garip iş
Allah'ı gayret ile nitelemek daha da garibi

Deriz ki, Allah kıskançtır (gayûr)
Şeriat böyle buyurdu, biz de kabul ettik

Kabul ettik de, fakat bu
Hakk'a dair en çetin işlerdendir

Çünkü fikrimize göre kıskançlık
Allah hakkında imkânsız bir varsayım

Keşf de şeriat gibi konuşur
Keşf sahibinin durumu perdelenmez

İş gerçektir ve çok sırlıdır
Bu nedenle akıllar kaçar

Şibli bu konuda bir hüküm verdi
Onun bir hükmü vardır ki çok zordur

Bildiğimiz kadarıyla o keşf ehlidir
Bize göre bir misal verdi

Fikir ehli nezdinde de bir misaldir o
Mezheplerinin verisine göre

Çünkü o, zillet âlemindendir
Körlük hükmüne daha da yakındır

Allah kendisinden bir ruh ile bizi ve seni desteklesin, bilmelisin ki! Gayret (kıskançlık), ilahi bir niteliktir. Bir rivayette Hz. Peygamber'in sahabeden Sâd için şöyle dediği aktarılır: 'Sâd kıskançtır. Ben Sâd'dan, Allah ise benden daha kıskançtır. O'nun kıskançlığının bir yönü de, taşkınlıkları (fevahiş) yasaklamasıdır.' Bu hadiste -ki sahihtir- Eşari ve Mutezile arasında büyük bir görüş ayrılığı vardır. İman bu hadisi kabul eder, fakat özel edatlar kullanarak bunu yapabilir. Bu edatlar, sebeplilik Lam'ı (için), ya da -den (min), ya da ile (bi) gibi edatlardır. 'Alâ' edatıyla (bir şeye karşı) kıskançlık, Allah adına imkânsızdır. Bu ise, Şibli'nin sözünde geçen edattır. Şibli'nin bunu kullanması, ya bir sürçmeden kaynaklanır ya da ârifler gibi Allah'ı tanımamış olmasından önce bu ifadeyi kullandığını gösterir. Allah yolunda gayret, Allah için, Allah ile ve Allah'tan dolayı gayrettir. Allah'a karşı (veya hakkında) gayret ise imkânsızdır.

Gayretin ilahi bir nitelik olması, onun (Haktan) başka varlıkların bulunmasını isteyen bir nitelik olmasıdır. Bu nedenle gayret (başkalık) diye isimlendirildi. 'Başka' dikkate alınmasaydı, bu fiil 'gayret' adıyla isimlendirilmeyeceği gibi kendisi de var olmazdı. Kadir ilah, güç yetirilen me'luhu talep eder ki, o da başkadır (ğayr). Dolayısıyla İlah'ın var olmasını istediği bir şey olmalıdır. Böylelikle Allah, âlemi varlığın olabileceği en yetkin ve kâmil şekilde yarattı. Âlem de ancak öyle olabilirdi. Çünkü muktedir kemale eksiklik izafe edilemez. Bu nedenle Allah her şeye yaratılışını vermiştir ki bu, 'kemal' demektir. Âlemde eksiklik bulunmasaydı, âlem kemale ermezdi. Âlemin kemalinin bir yönü de, göreli eksikliğin kendisinde bulunmasıdır. Bu nedenle 'Âlem en yetkin ve

kâmil şekilde var oldu' dedik. Öyle ki, bu âlemden daha kâmili mümkün değildir. Çünkü âlem ilahi surete göre var oldu. Bir rivayette 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı' denilir. Bu suret nedeniyle insan potansiyel olarak kulluğunu unutma özelliğindedir ve bu nedenle insan unutma özelliğiyle nitelenmiştir. Allah Âdem hakkında *'unuttu'*[593] buyurdu. Unutmak, ilahi bir niteliktir. Öyleyse Âdem ilahi suret üzerinde yaratılmış olması nedeniyle 'unuttu.' Binaenaleyh biz, (unuturken) üzerinde yaratıldığımız durumdan ayrılmadık. Allah şöyle der: *'Allah'ı unuttular, onlar da Allah'ı unuttu.'*[594] Burada unutma, Allah'ın şanına yakışır tarzdadır.

Allah insanı ilahi güç vasıtasıyla kâmil suret ile kemale erdirdiği için, kulun Hakk'a ait nitelikte hak iddia edeceğini bilir. Çünkü (insanın kendisine göre yaratıldığı) ilahi suret, bu niteliği talep eder. Bu nedenle Hak, celal niteliklerinin bir kısmında ortaklığa karşı kıskanç davranmış, diğer ilahi niteliklerden serbest bıraktıklarıyla insanı meşgul etmiştir. Allah, insanın bu sınırda durmayacağını ve ilahi niteliklerle nitelenerek kâmil surete hakkını vereceğini de bilir. Bilir ki Allah, insan kendisi için belirlenen sınırı aşarak, azamet, büyüklük ve ceberut gibi niteliklerle nitelenmek isteyecektir. Bu nedenle Allah 'Büyüklük benim örtüm, azamet izarımdır. Birisinde benimle çatışanı yok ederim' der. Bir ayette ise *'Allah her zorba ve kibirlinin kalbini mühürler'*[595] buyurur. Bu da gayretin ta kendisidir. Başka bir ifadeyle Allah, bu niteliklerin Allah'tan başkasına ait olmasına karşı kıskanç davranarak bunu engellemiştir. Öte yandan bu nitelikler de gerçekte başkasına ait olmayı kabullenmemiştir. Çünkü ayette şöyle denilir: *'Allah her kibirli zorbanın kalbini mühürler.'*[596] Bu mühür var iken, yaratıklardan herhangi birinin kalbine Allah'a karşı büyüklük ve zorbalık giremez.

Firavun vb. gibi ilahlık iddiasında bulunarak büyüklenen ve zorbalaşan bütün insanlar, şunu öğrenmiştir: 'Bütün bu büyüklükler, âlemin görünen tarafındadır.' Büyüklük niteliğinin kendisinde ortaya çıktığı bu kişi, Allah'ın kalbine mühür vurduğu kimsedir. Bu mühür, Allah'a karşı büyüklüğün o kalbe girmesini engeller. Bütün insanlar, muhtaç olduklarını, yoksulluklarını ve üzüntü, açlık, arzu, susuzluk, hastalık gibi hayvanî bedenin dünya hayatında yoksun kalamayacağı acıların kendilerinde bulunduğunu tecrübî olarak bilir. Aynı zamanda her insan, bazı gayelerin muradına ulaşmasının imkânsızlığını da bilir ve insan bundan

dolayı acı çeker. Bu nitelikte bir varlığın Rabb'ine karşı kibirlenmesi imkânsızdır. İşte Allah'ın her kibirlinin kalbine vurduğu mühür budur. Bu mühür, sizin iddianızdan ortaya çıkar. O, el-Cebbar'dır. Yani sizi dilediği şekilde zorlar. Bir kısmınız itaatkâr iken bir kısmınız -itaatsizliği nedeniyle yok olsa bile- muhaliftir. Bu nedenle, belli bir süre sonra bile olsa- herkesin sonuçta mutluluğa ulaşması umulur. Çünkü gerçekte kalplere Allah'a karşı büyüklük duygusu giremez. Bunun yerine insanların birbirlerine karşı büyüklenmesi kalplere girebilir. Allah şöyle der: *'Göklerin ve yerin yaratılışı insanların yaratılışından daha büyüktür.'*[597] Gök kendi yaratılışının insanların yaratılışından daha büyük (bir iş) olduğunu öğrenince, insanlara karşı büyüklenmiştir. Fakat bu büyüklenme ona bir zarar vermez. İşte ilahi gayretin anlamı budur. Binaenaleyh Allah'ın koyduğu engeli (O'na karşı büyüklenmenin imkânsızlığı) kaldıracak kimse yoktur. Bu nedenle Allah'ın yaratıklarından hiç kimse, Allah ile arasındaki ilişkide Allah'a karşı büyüklenemez. Böyle bir şey mümkün değildir. Zâhirî ifade bakımından engellenme ne ölçüde gerçekleşmişse, kendisine düşüldüğünde kınanmaya yol açar. İnsan böyle bir büyüklüğü kendine izafe ettiğinde ve bu konuda Allah'a karşı yalan söylediğinde kınanır.

'Allah için', 'Allah'tan', ve 'Allah ile' gayrete gelirsek, burada gayret, insanın Hakk'ın yaratıkların aşmaması için belirlediği sınırı görmemesi demektir. Böylelikle -kendisi için değil- Allah için, -kendinden dolayı değil- Allah'tan dolayı gayrete kapılır. Bilir ki, yaratıklar Allah'ın kullarıdır. Kul ise, efendisinin belirlediği sınırı aşmayan kimsedir. İnsanın Allah'a 'karşı' gayretine gelirsek, gayret (kıskançlık) bir örtüdür. Bu örtü, sadece kendisinde bulunsun diye kıskanılan ve gayret duyulan şeyi (başkalarından) perdeler. Allah'ın yolu, bütün yaratıkları Allah'a çağırmak, O'na döndürmek, O'nu yaratıklarına sevdirmek, O'nu ve üstünlüğünü kendilerine bildirmek esasına dayanır. Bize böyle yapmamız emredilmiştir. Beşerilikten kaynaklanan gayret ise bütün bunlara karşı direnir. Çünkü o, 'kendisine karşı' gayretin (ya da kendisini örtmenin) gerekmediği birisi hakkında gayret gösterdiğini bilemez. Bu davranış, kendisini Allah'a veren ve iyi niyetli olduğu halde -fakat bunun yardamını bilmeyen- Allah'a yaraşan şeylerin cahili olan birinde ortaya çıkmasaydı, Allah'a karşı gayreti dile getiren bu adamın bilgisizliğini belirtirdik. Fakat burada bu davranışın doğru olmadığına dikkat çekmekle

yetiniyoruz. Böyle insanlar, 'Allah için gayret' ile 'Allah'a karşı gayreti' karıştırmış, bunların arasındaki farkı anlamamışlardır.

Kuşeyri, *Risale*'sinin gayret bölümünde aktarır: 'Bir sûfiye 'ne zaman rahata ereceksin?' denildiğinde, 'O'nu zikreden kimse görmediğimde' demiş.' Bu, gayret değildir. Kuşeyri bu hikâyeyi o bölüme almakla hata etmiştir. Kuşeyri, Şibli'nin boş yeminlerde veya yalan yeminlerle veya sokaklarda maişet kazanmak amacıyla Allah'ı saygısızca zikredenleri görünce, Allah'ın bu nitelikle zikredilmesi karşısında gayrete geldiğini zannetmişti. Böyle bir durumda zikirde zikredilene gerekli saygı yerine getirilmemiştir. Şibli'nin bu ifadeyi (tasavvuf yoluna katıldığı) işin başında ve Rabb'ini bilmekten perdeliyken böyle bir amaçla söylemiş olması uzak bir ihtimal değildir. Mârifet sahibi olduktan sonra ise, 'O'nu zikreden görmediğimde rahata ererim' sözünün anlamı bu olamaz. Bizce böyle bir söz, âriflerin büyüklerinde şu demektir: Zikir, müşahedeyle birlikte olamaz. Dolayısıyla zikredilenin perdeli olması gerekir. Gerçi 'Allah zikredenle beraberdir.' Fakat bu beraberlik, zikir perdesinin ardından gerçekleşir. Aradığı kimseden perdeli olan herkes, rahattan uzaktır. Perde kalkınca, müşahede gerçekleşir ve zikredilenin tecellisiyle zikir de kalkar. Bu nedenle Şibli 'O'nu zikreden görmediğimde rahata ererim' demiş, müşahedesinin onu zikredenleri görmekten engellemesini talep etmişti. Başka bir yorumla ise Şibli, zikredenlerin kendilerini zikirden alıkoyacak müşahede makamında olmalarını temenni etmişti. Çünkü mümin, kendisi için istediğini kardeşi için de ister. Öyleyse bu adamın sözü -âriflerden ise- böyle yorumlanabilir. Başka bir zevke göre ise şöyle de yorumlanabilir: Kişi, zikredenin âlem değil, Allah olduğunu -çünkü Allah onun dili olmuştur- görmeden rahata kavuşamaz. Nitekim Hak kulunun duyması, görmesi ve eli olur. Bu nedenle insan rahatlar. Çünkü bu durumda Allah'ı O'nu nasıl zikredeceğini bilen biri zikretmiştir. Başka bir ifadeyle burada zikreden kulunun diliyle bizzat Allah'tır. Bu esnada kul rahata ermiş 'kendisinden başka zikredeni görmemiştir.'

Peygamber ve velîlerin büyüklerinin gayreti ise, daha önce de söylediğimiz gibi, 'Allah içindir.' Bu gayret, bir saygı gayretidir. Gayret, gizlenmesi gerekli şeyi gizlemektir. Gizlemenin amacı, değerini bilmeyen nezdinde ortaya çıktığında saygı göremeyecek olmasıdır. Nitekim Allah '*Allah'ı hakkıyla takdir edemediler*'[598] buyurur. Öyleyse böyle şeyleri

gizlemek, gayretin bir tezahürüdür. Hakk'ın gayretinin bir yönü de, kendi seçkin kullarını 'sakınma' perdesi altında gizlemesidir. Bu nedenle, onlar tanınmaz. Bu gizleme, gerçekte, yaratıklara dönük bir merhamettir. Allah onların mertebelerini açarak kendisine eziyet edeceğini bildiği kimselere Hakk'a yakın kulun üstün mertebesini gösterse ve sonra da o kişiler bu kula eziyet etseydi, bu durum, ilahi mertebeye karşı bir saygısızlık olurdu. Böyle bir eziyeti yapan insan, Allah'ın yücelttiğini yüceltmemiş sayılır. Bu nedenle Allah, böyle kullarını gizlemiştir. Kendilerini bilmedikleri için insanlar onlara hürmet etmez ve eziyet ederler. Bu ise Allah'ın takdir ettiği bir iştir. Hakk'a yakın peygamber ve sıddîk gibi böyle bir kula eziyet eden birine sorsan ve herhangi birini belirlemeden 'Allah'ın velîleri hakkında ne düşünüyorsun?' desen, (velîlere eziyet eden) o kişide onlara karşı saygı bulursun. Söz konusu kişi Allah'ın velîlerinin zikrinden bereket bekler ve kendilerini bulsaydı ayaklarına kapanacağını söylerdi. 'Eziyet ettiğin bu adam da onlardandır' desen -ki fiilen öyledir-, bunu onaylamazdı. Bir keramet göstersen ya da bin türlü kanıt getirsen, keramet olduğuna inanmaz ve bu kanıtlar ona bir bilgi de vermezdi. Dolayısıyla böyle bir insan, bildiğine değil, tanımadığına eziyet etmiştir.

Burada belirttiğimiz hususu destekleyen bir kanıt şudur: İnsan bir şahıs hakkında hüsnü zanda bulunup onun Allah'ın velîlerinden olduğunu düşünse -gerçekte böyle olmasa bile-, ona saygı gösterir ve hürmet eder. Bütün insanların yaratılışında bu duygu vardır. O halde hiç kimse velîleri hakkında Allah'ın yasağını ihlale kalkışmaz. Bu da Hakk'ın gayretinin bir yansımasıdır.

Şöyle sorabilirsin: İnsanlar 'Allah' olduğunu bilmekle birlikte O'na da eziyet etmişlerdir.' Cevaben şöyle deriz: İnsanlar yaptıklarının eziyet olduğunu bilmiyorlardı ki! Onlar, yaptıklarını -düşüncelerindeki kuşkunun etkisiyle- te'vil etmiş, gerçekte ise yanılmışlardır. Başka bir ifadeyle onlar, kuşkunun kanıt olduğunu zannetmişlerdir, halbuki o bir kanıt değildi. Bütün bunlar, Hak'tan kullarında gerçekleşmesi takdir edilmiş bir takım durumlardır. Öyleyse Hakk'ın gayretinin bir yönü, kendisini ve kullarından seçkinleri perdelemesidir. Allah'ın mertebesi ve Allah ehli, somut olarak saptanmadığı veya yapılan davranış te'vil edilmediği sürece, kayıtsız anlamda saygı görür. Bunu bilmelisin!

YÜZ ELLİ BİRİNCİ BÖLÜM

Gayretin Terki Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

'Nefsinin taşkınlığından korunan' kimse
Her işte nuruna uyulan kişidir

Kulun gayreti -incelersen şayet-
Sebeplerden kaynaklanan doğal bir arzudur

Hakk'ın gayreti ise -onu öğrenirsen-
Başkayı görmekten kaynaklanır

Görünen 'başka' da yoktur
Artık gayretten dem vurma, çünkü o

'Başka' kelimesinden türemiştir
At bir kenara onu

Gayretin kendisi nerede? Yokluktur o
Hidayet yollarına kendini ver

Bari Teala'ya söylediğini nispet et
Ve şeriatın getirdiğini

Akıl tek başına kalsaydı, inanarak o yargıyı veremezdi
Bir istekten sonra olsaydı söylerdi ama

Bu bir ilaçtır ve kanıttır, gerçek şeriatın onayladığıdır
(Akla göre) İmkânsızı gösterse bile böyledir

Buna gerçekte inanan mümindir
Te'vil eden ise haddi aştı

Çünkü te'vil bir zandır, zannın çoğu
Taşkınlığa yönelten bir günahtır

Ârif kulun bakışı, Hakk'ın mümkünlerin (ilahi ilimde) sabit hakikatlerinde zuhurunu düşünür. Ona göre, sabit hakikatler, Allah'tan var-

lık kazanmamıştır. Sabit hakikatler, Hak kendilerinde zuhur ederken, gerçekte bulundukları durumu O'ndan kazanmışlardır. Dolayısıyla sabit hakikatler, kendisiyle nitelendiği ve hakikat yoluyla insana ya da âleme -hangisini istersen onu söyle- izafe ettiğimiz bütün nitelik ve özellikleri Hakk'a vermişlerdir. Hakk'ın kendisiyle nitelendiği (ve sabit hakikatlerin O'na verdiği) niteliklerden birisi de gayrettir. Hak bir sabit hakikatte zuhur ederken başka bir hakikatten kaynaklanan zuhurunun hükmü nedeniyle bu gayret özelliğiyle nitelenir. Binaenaleyh hakikat tek ise, gayret olmaz, çünkü başka yoktur.

Ârifin gözü, bu bakıştan, '*Her canlının perçeminden tutandır*'[599] ve '*Sizi ve amellerinizi yaratan Allah'tır*'[600] ayetine inebilir. Bu durumda gayretin varlığı geçerli olamaz. Çünkü gayret, nispetler, başka bir ifadeyle amellerle ilgilidir. Ameller ve nispetler Allah'a ait ise, kime karşı gayret olacak? Nispet ve ameller Allah'a ait ise, başka kim vardır ki? Âlemde ortaya çıkan malum gayret, doğal arzudur (şuh). Yüce mertebede ve yüce ruhlarda ise böyle bir arzu yoktur. Bu, sadece hayvanlarda bulunabilir. Kaynağı ise, mülkün darlığı ve amacın yitirilmesidir. O halde mutlak cömertlik karşısında gayret olamaz!

YÜZ ELLİ İKİNCİ BÖLÜM

Velîlik Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Onu bilen ârîflerde velîlik
Ortak niteliktir, fakat onda ortaklar vardır

Velîlik dağları ârifler için dikilmiştir
Akılların avı ve şeriatın kılıcı keskindir

Kulun velîliğin hükmüyle bir ilgisi yok
Ortaklık bulunan bir şeyde nasıl hüküm verir?

Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder buyruldu
Onu tam anlamak mümkün değil

Allah bizim yardımımıza muhtaç mı?
Resuller ve melekler onu size getirdi

Sen de onu geldiği kimseye havale ederek de ki:
'İdraki idrakten acizlik, bir idraktir'

Velîlik ilahi bir nitelik olduğu gibi kul adına -ahlâklanma tarzında değil- ahlâk olarak vardır. İlgisi ise, her iki uçtan da genel olarak ortaya çıkar. Fakat ilahi kattan genel olan ilgisinin farkına varılamaz. İnsanlardan (kevn) ortaya çıkan genel ilgisi ise, insanların çoğunca bilinir. Çünkü velîlik, velîye yardım demektir. Başka bir ifadeyle, yardımcıya yardım demektir. Allah için velîlik gerçekleşmiş, koruma ve asabiyet de gerçekleşmiştir. Bu nedenle, onun ilgisi geneldir. Bu nitelik Allah'a ait olduğunda, ilgisi geneldir. Bütün ilahi niteliklerin ilgi bakımından genel olması zorunludur (herkese yönelik olmalıdır). Böyle olmayan bir şey, ilahi nitelik değildir. Fakat velîlik niteliği gibi bazı nitelikleri Allah özel bir ilgiyle kendisiyle ilişkilendirir. Bu ise, özel anlamda, müminlere ve salih kullara dönüktür. Allah yardım edilen herkeste genel anlamda yardım edendir.

Velîlik diye ifade edilen bu yardım, Hakk'a ait bir niteliktir ve Allah kendisini onunla isimlendirmiştir. Buradaki isim, el-Velî ismidir. Bu isim, genellikle sınırlı olarak gelir. Örnek olarak *'Allah iman edenlerin velîsidir'*[601] ayetini verebiliriz. Bu nedenle, ilah olmadığı halde kendisine ilahlık nispet edilen her şeye yayılır. Müşrikin gönlünde taptığı taş ya da güneş, yıldız ya da herhangi bir yaratılmışın ilah olduğu düşüncesi yerleşince -ki o özü gereği saygı gösterilen şeyin makamıdır-, ilahlığın ilişkilendirildiği o nesneye saygı göstermek zorunda kalır. Çünkü müşrik, taptığı şey hakkındaki bu nispetin doğru olduğuna inanır ve onun bir yorumu vardır. Allah müşrikin bir yaratılmışa onun ilah olduğunu zannederek saygı gösterdiğini bildiği için, ona bakmıştır, çünkü onun (gerçekte) aradığı Hak'tır.

Müşrik Hakk'a ait bu niteliğin gerektirdiği saygıyı yerine getirir ve birleyenden daha çok ona saygı gösterebilir. Böyle iki topluluk karşı ka-

şıya geldiğinde, galip gelen müşrikler olur. Çünkü ilahi yardım, onunla birliktedir. Bunun nedeni, niteliği ilişkilendirmede yanılmış olsa bile, Allah'a göstermenin zorunlu olduğu saygıyı yerine getirmiş olmasıdır. Birleyen ise, gaflete düşmüş ve ihmal etmiş, bu nedenle yenilmiş, yardım (velîlik) görmemiştir. Çünkü o, imanını müşahede etmemiş, sadece savaşmış olmak için savaşmıştır. Böyle bir insan Allah için savaşmış olamaz. Halbuki Allah *'Müminlere yardım üzerimize bir görevdir'*[602] diye buyurur.

O halde ilahlığı yanlış bir varlığa bağlasa bile, ilahlığa gösterdiği saygıda dürüst davranan ve bunu zihninde canlı tutan kim ise, ilahi yardım onunladır. Bunun nedeni, ilahlık makamı hakkındaki ilahi gayrettir. Çünkü Allah 'yenilmeyen azizdir'. Allah, birleyene değil, ilahlığa gereken saygıya göre iman edene ve onu yerine getirene yardım etmeyi taahhüt etmiştir. Bu ise, her bilenin farkına varamadığı velîliğin sırlarından biridir. Buradaki açıklama 'seçkinlerin diliyle' yapılmıştır.

Genelin diline gelirsek, ayet, müminlere yardımla ilgilidir. Birleyen (muvahhit), imanında ihlaslı davranır ve direnç gösterirse, hiç kuşkusuz, kendi gibi inançlı insana karşı yardım görür. Bir bozulmaya maruz kalır ve imanında samimi olmaz, tereddüde düşerse, Hak kendisini bozguna uğratır. Böyle biri, gönlünde bozguna karşı düşmana direneceği güç bulamaz ve yenilir. Düşman onu yenilmiş görünce, takip eder ve mümine karşı zafer elde eder. O halde, burada Allah düşmana yardım etmedi. Sadece gönlüne giren bu bozukluk nedeniyle mümini mağlup etti. Mağlup olunca da yardımcı bulamamış, yenilmiş ve zorunlu olarak düşman kendisini takip etmiştir. Burada düşmana yardım edilmemiş, belirttiğimiz nedenle mümin yenilmiştir. Bu da konuyla ilgili genelin dilidir.

Allah'tan velîlik (yardım), kulları olmaları yönünden bütün kullara dönüktür. Allah onları bu velîlik ile yaratmıştır. Velîlik müminlerle ilgili olduğu için, Allah onları tanık tutarak *'Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?'*[603] diye sormuştur. Onlar da 'evet' diye cevap vermiştir. Halbuki Allah 'Ben bir miyim?' diye sormadı. Bunun nedeni, onları var ettiğinde bir kısmının kendisine ortak koşacağını, bir kısmının kendisini birleyeceğini bilmesidir. Bununla birlikte hepsi Rabliği kabulde görüş birliğine varmış, müşrik ise buna şirki eklemiştir.

Allah'ın genel velîliğinin (yardım) bir yönü, yaratıklarını dışta var etme, varlıklarını koruma, amaçlarını uygulama, yaşamlarının ve genel yararlarının bulunduğu şeylerle onları rızıklandırma işini üstlenmesidir. Allah onlardan dilediklerine yasalar koyma imkânı verme işini de üstlenmiştir. Bu yasaları Allah, şeriattan ibaret olan 'indirme' yolu olmaksızın, onların zihinlerine yerleştirdi. Zamanın hakîmleri ve görüş sahibi bilginler, âlemin yararlarına göre, o yasaları ortaya koyar. Allah ise -nefslerine yerleştirdiği şeyle onlardan her bir parçayı dikkate alarak- insanlara uygun olan şeye göre yardım eder. Çünkü âlemdeki her bir parça -kâfir olsun mümin olsun- Allah'ı tespih eder. Kâfirin organları da tespih eder. Bu nedenle derisi, kulağı, gözü, ayağı, eli vs. kâfirin aleyhine tanıklık edecektir. Fakat âlem, bu tespihi ve bu ibadetin varlıklara yayılışını anlayamaz. Bu da, Allah'ın yardımının bir tezahürüdür.

Allah, dünyevi ve uhrevi yararları bildiren doğru şeriatları indirerek de kullarına yardım eder. Öte yandan, birbirlerine acımalarını sağlayan merhamet duygusunu onlarda yaratarak da kullarına yardım eder. Anne ve babadaki merhamet kendilerini terbiye edişte çocuklara dönüktür. Ebeveyne iyilik yaparken ve onlara itimat ederken çocuklar da anne ve babaya karşı merhamet gösterir. Kölelerine ve sahip oldukları hayvanlara karşı efendilerde şefkat duygusunu yaratması da bu yardımın bir yönüdür. Allah evlatlarına karşı onlarda yarattığı anne sevgisiyle de hayvanlara yardım etmiştir. Bu şefkat, annesinin bakımına muhtaç olan her hayvan türündedir. Allah, güçlükler kendilerine kolay gelsin diye, amaçlarıyla onlara yardım eder. Böyle bir şey 'teshir (amade kılmak)' diye isimlendirilir. Böylelikle şahıs, kendi zannınca, gayesine ulaşmak üzere çıkar. Gerçekte ise, ilahi velîlik yönüyle, başkası uğruna çalışmak için yola çıkmıştır. Kişi ise, tıpkı tacir ve benzerleri gibi, kendi adına çalıştığını zanneder.

Allah yolculuk yapan bir tacirin gönlüne kazanç arzusunu yerleştirir. O da, gönül huzuru ve heyecanıyla yola çıkar, gideceği şehrin halkının muhtaç olduğu malları satın alır. Şehirleri aşar, denizleri geçer, şehir ahalisinin ihtiyacı nedeniyle mekânları geçer. Bütün bunların nedeni, Allah'ın kalbine yerleştirdiği yardım duygusudur (velayet). Gideceği şehre ulaştığında ise, kazanarak ya da zarar ederek malını satar. Böylece şehir halkı amaçlarına ulaşır, ihtiyaçlarını elde eder. Bu işte amade kılınan tacir ise, içinden amade kılınmadığını zanneder. O, sade-

ce kazanmak amacıyla yolculuk yapmıştır. Halbuki tacir, hizmet etmek niyetiyle yola çıksaydı ve kazancı ikincil sebep yapsaydı -ister kazansın ister kazanmasın- içi rahat olurdu.

Bu nedenle şöyle dedik: Allah'ın yardımı, herhangi bir şeyle sınırlanmaksızın geneldir. Bu nedenle Allah bütün varlığı 'tespihini söyleyen ve namazını bilen' olarak yarattı. Allah müminleri dost edinir ve müminden başkası da yoktur. Kâfirlik, indirilmiş şeriatların gelişiyle insana ilişen bir arazdır. Şeriatlar olmasaydı, bedbahtlığı veren Allah'ı inkâr söz konusu olmazdı. Bu nedenle Allah *'Biz resul gönderene kadar azap etmeyiz'*[604] buyurdu. Şeriatlar ahiret hayatının durumunu bildirmek üzere geldi. İnsan hayatı dünya maslahatıyla sınırlı olsaydı, meşru-aklî yasalarla yetinilirdi. Allah onları maslahatı gözetmek üzere dilediği kullarının (kalplerine) ilham etmiştir. İşte Hakk'ın yardımı ve bu yardımın sırrı budur. Bu, genel yardım demektir. İnsanlara ve meleklere ait velîlik de bunun bir parçasıdır. Bu kadar açıklama yeterlidir.

Allah onları birbirleri için dost yaptığında, müminler hakkında şöyle buyurdu: *'Onların bir kısmı bir kısmının dostudur.'*[605] Kastedilen, kadın müminlerdir. Kâfirler hakkında da şöyle der: *'Kâfir olanlar birbirlerinin dostudur.'*[606] Böylelikle yardım: ve velîliği, onların arasında dönen bir şey yaptı. Kendisinden söz ederken de *'Allah takva sahiplerinin velîsidir'*[607] buyurdu. Çünkü Allah şöyle der: *'Kâfirler tağutun dostlarıdır.'*[608] Tağut, kelimesi (taşmak anlamındaki) *tağa*'dan türetilmiştir. Kendisinden söz ederken *'Dereceleri yükseltendir'*[609] buyurur. Onlar, daha önce zikrettiğimiz gibi, tağutlarda ilahlık bulunduğuna inanır ve bu nedenle onları yükseltirler. Öyleyse sadece 'dereceleri yükseltene' ibadet edilir. Allah hakîm ve alîmdir.

O halde iyice düşün ve işin başını sonuna bağla ki, *'Rabb'in O'ndan başkasına tapılmamasına hükmetti'*[610] ayetinin sırrını öğrenesin!

Yüz dördüncü kısım sona erdi, onu 'Beşerî Velîlik' hakkındaki yüz elli üçüncü bölüm ile yüz beşinci kısım takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Beşerî Velîlik Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Hakk'ın yardımına O'nun suretinden erdik
Artık harpte atılganız biz

Dünyada gerçek hilafet bizim
Ebedilik cennetlerinde onun hükümleri yok

Biz cennetlerde daima yarım üzereyiz
Kesib'e ayağımız basmayacak

O kemaldir, bizi toplayan zâtın kemali
Sevincimiz orada, üzüntü yok onda

Senin dünya hayatın hastalık ve afiyettir
Emirlere isyan edilir orada! O, en iyi bilendir

Yap der, sözü dinlenmez
Sözü tutulmadı diye ceza verdiği görülmez

Bu nedenle biz dedik, sözümüz dinlenmedi
Onda Allah için kesinleştirme ve yapma vardır

Birisi yaratıcısının niteliğiyle 'ol' deseydi
Gözüne ruhlar ve cisimler görünürdü

Bu nedenle lafızlardan 'ol' sözü tahsis edildi
Varlık ona aittir, oluşta yok etmek bulunmaz

Beşeri velîlik *'Allah'a yardım ederseniz'*[611] ayetinde ve emrederek *'Allah'ın yardımcısı olun'*[612] ayetinde işaret edilen husustur. Bu emirden şunu öğrendik: Hakk'ın varlığına ve varlığının zorunluluğuna karşı koyan biri vardır. Bu karşı koyan, kendi otoritesi altına girelim ve mülkü olalım diye, Hakk'ın varlığına karşı bizden yardım istemektedir. Böyle olmasaydı, Allah bize şöyle demezdi: Bu karşı koyan ve direnene karşı *'Allah'a yardımcı olunuz.'*[613] Bu karşı koyma, akledilir karşıtlıkla bilinir. Hak Teala, varlık niteliğinin ve kendisine ait varlık zorunluluğunun sahibidir. Ona karşı koyan ise mutlak yokluktur. Ona ait nitelik, imkânsız denilen şeydir. Varlık hiçbir zaman bu niteliği kabul etmez. Öyleyse onun varlıkta bir payı olmadığı gibi kendine ait varlık zorunluluğunun da yoklukta bir payı yoktur. Hal böyleyse, biz orta mertebede bulunduk: Özümüz gereği varlığı kabul ederken özümüz gereği yokluğu kabul ederiz. Hangisini kabul edersek, onun gereğine göre, (varlık veya yokluk) bizde hüküm sahibi olur ve onun mülkü haline geliriz, onun otoritesi bizde ortaya çıkar.

İmkânsız yokluk, mülkü olalım diye bizi talep ederken özü gereği varlığı zorunlu olan Hak da -O'nun mülkü olalım diye- bizi talep eder, bizde otoritesinin ortaya çıkmasını ister. Biz ise, her iki niteliği de kabul eden bir durumdayız. Bu yönüyle biz, varlıktan ziyade yokluğa yakınız. Çünkü biz madumuz (yok), fakat imkânsız özelliğiyle nitelenmeyen madum! Bu esnada niteliğimiz, imkândır (olması ve olmaması eşit olan şey). Bu ise, varlık veya yokluğu kendimizden uzaklaştıramamamız demektir. Fakat bizim birbirinden ayrışmış sabit hakikatlerimiz vardır. Her iki yönden hitap, onlara dönüktür. Yokluk bize 'Bulunduğunuz yokluk halinde kalın' der. Çünkü der, 'Benim mertebemde olmanız mümkün değil.' Hak ise mümkünlerin hakikatlerinden her birine 'ol' diyerek var olmayı emreder. Mümkün ise şöyle der: 'Biz yokluktayız. Onu bildik ve tattık. Bu arada özü gereği varlığı zorunlu olanın 'var olma' emri geldi bize. Var olmayı bilmiyoruz ve bu konuda bir tecrü-

bemiz yoktur. Geliniz! Bu imkânsız yokluğa karşı varlığa yardım edelim ki, onu zevk yoluyla öğrenelim.' Bunun üzerine 'kün (ol)' sözü nezdinde bulunurlar. Onun otoritesi altına girdiklerinde ise, bir daha yokluğa dönmezler. Bunun nedeni, varlık hazzını tatmış olmalarıdır. Onlar görüşlerini över, mutlak yokluğa karşı Allah'a yardım etmelerinin bereketini görürler.

Öyleyse, cevheri yönünden âlem Allah'ın yardımcısıdır. Binaenaleyh âlem, her zaman yardım görür. Arazlar gelmiş, varlığı kabul etmişlerdir. Onu zevk yoluyla tanıyıp öğrendiklerinde, yokluk onları kendine çağırarak şöyle der: 'Bana dönün, çünkü siz arazsınız. Varlıkta sürekliliğiniz yoktur. Çünkü araz demek, baki olmayan şey demektir. Benim emrimle bana dönün!' Bu nedenle akıl, arazın özü gereği yok olacağını söyler. Çünkü fail, yokluğu yapmaz. Yokluk, bir hükümdür, mevcut bir şey değildir. Arazlar bu nedenle var olduktan sonraki ikinci anda yok olur ve imkânsız yokluğun otoritesine girerler. Artık bir daha varlığa dönmezler. Bunun yerine Allah, onların benzerlerini var eder. Bu benzerler ise, hem tanımda hem de hakikatte onlara benzer. Yoksa onlar, var olup yok olmuş arazların kendileri değildir. Bunun nedeni, ilahi genişliktir.

Allah'ın dışındaki şeylerin yardımı ve velîliği bu demektir. Başka bir ifadeyle Allah'ın dışındaki şeylerin Allah'a yardımı bu anlama gelir. Bu ise, beşeri velîliğin sırlarındandır. Onun algılanması güç iken kendisini bilmek, bilinenlerin mertebelerini bilmeye bağlıdır.

Bunu anlayınca bilmelisin ki: Beşeri velîlik iki kısma ayrılır; özel ve genel. Özel velîlikte insanlar birbirlerine yardım eder. Bunun nedeni, âlemde bilinen yararları sağlama gücü taşımalarıdır. Dolayısıyla insanlar, birbirlerine hizmet eder. Üstte olan aşağıdakine, aşağıdaki üsttekine amadedir. Bunu, hiçbir akıllı inkâr edemez ve gerçekleşen bir şeydir bu. Mertebelerin en üstünü, hükümdarın mertebesidir. Hükümdar ise reaya ve halkının yararları için çalışır ve onlara hizmet ederken reaya ve halk da hükümdara hizmet eder. Hükümdarın halka hizmet etmesi, onların emrinden kaynaklanmazken bunu 'yönetici olmanın' gerektirdiği maslahat ve yarar icbar eder. Başka bir ifadeyle hükümdar, dolaylı olarak halka yarar sağlar ve halk bu hizmetin birincil hedefi değildir. Reayanın hükümdara hizmeti ise iki şekildedir: Birincisinde hükümdara or-

taktırlar. Bu ortaklığın nedeni, onları hizmete yönelten şeyin kendilerine dönecek yararı talep etmektir. Nitekim hükümdarın yaptığı da böyleydi. İkinci hizmet ise, onların güçlükte, kolaylıkta ve sevdikleri ve sevmedikleri işlerde hükümdarın emrini kabul ederek ona boyun eğmeleridir. Bu sayede hükümdarların hizmetinden ayrışırlar. Dolayısıyla halk, her zaman zelildir ve başları kalkmaz. Bununla birlikte hükümdarlar onlara muhtaçtır. İşte bu genel kısımdır.

Özel velîlik -ki yardım demektir- kısmı ise, diğer ilahi isimlere karşı bazı ilahi isimlerin hükümlerini kabulde salt davranışlarıyla gerçekleşen yardımdır. Meselenin ikinci yönü ise, isimlerin etkilerini kabul edici olmaları bakımından kendilerinde ortaya çıkan şeyle (ilahi isimlere) yardımcı olmalarıdır. Bu velîlik ile de ilahi hakikatlerin konumlarına inerler. Bu durumda onlara ait hüküm, bulundukları istidatlara göre, ilahi isimlere ait hüküm gibidir.

Bu velîlik, hal sahiplerindeki sıradan insanlarda makam sahiplerinde olduğundan daha baskın bir şekilde ortaya çıkar. Makam sahiplerinde ise, seçkinlerde hal sahiplerinde olduğundan daha güçlü bir şekilde ortaya çıkar. Fakat bunun anlaşılması zordur. Makam sahibi, daima adet üzere hareket ederek her nefeste halden hale girer. O, her nefeste ilahi bir şe'n içindedir ve herkes onu bilemez. Bununla birlikte, farkında olmadan, kendisiyle var olur. Dolayısıyla övülmez. Seçkin ise, övülür. Hal sahibi âdeti aşar, bu nedenle gözler ona döner, gönüller ona yönelir. Hal sahibi, uzun bir süre, tek hal üzere bulunur ve bu halin onun üzerinde başkalaşması fark edilmez. Onu bu başkalaşmayı bilmekten perdeleyen şey, halin verdiği otoritedir. Öyleyse hal sahibinin durumu, makam sahibininkinin zıddıdır. Hal sahibi mertebesindeki eksikliğinin farkına varsaydı, hali arzulamazdı. Bu ise, onun bilgisizliğine kanıttır.

Bu makam sahibinin türlü halleri vardır. Bunların arasında emanet, yaklaşma, yakınlık, keşf, lütuf, kuvvet, hamaset, yumuşaklık, hoşnutluk, temizlik ve edep halini zikredebiliriz. Saltanat makamında görünse, razı olur ve hakkında 'sultan' denilir. Celalde tecelli ettiğinde, edepli davranır ve 'edip' olur. Cemalde görünürse, temizdir. Azamette tecelli ettiğinde, arınmış, temiz ve mukaddestir. Hoş kokuda tecelli ettiğinde, güzel kokar ve güzel koku yayar. Heybetteki tecelli onu efendi yapar. Lü-

tufta tecelli ettiğinde ise, onu eritir. Güzelde tecelli edince onu âşık yapar ve rahatlatır.

Velîler (bir işten) ayrılma ve (diğerine) yönelme özelliğine sahiptir. Örtü ve perdeler onlarındır. Hak onları kendine yaklaştırınca, onları gizler, örter ve böylelikle tanınmazlar. Cezalandırdığında -ki nebi değillerdir- harika olayları onların üzerinde gösterir ve böylece tanınırlar. Tanındıklarında ise yaratıkları Allah'tan perdelerler. Halbuki onlara emredilen şey, insanları Hakk'a davet etmekti! Hak velîlerden makam sahipleri karşısında itaatkâr ve söz dinleyendir. Bütün makam ve haller onlarındır. Onlar, ricalin (adamlar) erkekleridir ve bir eksiklik ilişmez onlara. Bulundukları durumda bir kuşku bulunmaz onlarda. Ahiret -Allah'a ait olduğu tarzda- saf bir halde onlara ait iken dünya -efendileri için olduğu gibi- karışık bir halde onlarındır. Onlar, Hakk'ın niteliklerıyle zuhur edenlerdir ve bu nedenle de tanınmazlar.

YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Melekî Velîlik Makamının Bilinmesi

Velîlik habere dayanır
Güçlü meleklerde ve insanlarda

Hizmet meleklerinde onu izhar eder
Zarar ve yarar nedeniyle, kulların Rabb'i

Güçlü meleklere gelirsek, rivayette geldiği gibi
Velîlikte bir nasipleri yoktur

Sevgisinden kendilerinden geçmiş ve sarhoştur
Onlar ne bir varlık ne eser bilirler

Allah onlara kerem gösterdi, onları yaklaştırdı
Allah onlara yüce bir müşahede tahsis etti

Ben her olaydan onları feda ettim
Onu duymak ve görmekle bilmezler

Bilmelisin ki, melekler üç sınıftır: Birincisi, müheyyem (kendilerinden geçmiş) meleklerdir. Allah, kendilerini yarattığında onlara el-Cemil ismiyle tecelli etmiş, onları kendilerinden geçirmiş ve fâni kılmıştır. Dolayısıyla onlar, kendilerini ya da sayesinde kendilerinden geçtikleri kimseyi veya neyin onları kendilerinden geçirdiğini bilemezler. Onlar, hayret içinde sarhoştur. Bunlar, Allah'ın üzerinde ve altında hava bulunmayan Amâ mekânında var ettiği kimselerdir. Onlar ve bütün melekler, Allah'ın tıpkı diğer melekler gibi, nur heykellerinde yarattığı ruhlardır. Bu meleklerin velîlikten payı, mümkünlerin velîliği gibidir. Onu '*Allah'a yardım ederseniz*'[614] ayetini açıklarken izah etmiştik.

İkinci sınıf, amade kılınmış meleklerdir. Başkanları Yüce Kalem'dir ki İlk Akıl demektir. O, tedvin ve yazı âleminin sultanıdır. Bu kısımdaki melekler de kendilerinden geçmiş birinci kısımla birlikte var olmuştur. Fakat Allah, onları ehlini kendisinden geçirten bu tecelliden perdeledi. Bunun nedeni, bu amade kılınmış sınıfa ihsan etmek istediği 'âlemde önderlik' görevidir. Bu sınıfın da kendine ve teshir (amade kılınmış) meleklerine özgü bir velîliği vardır.

Üçüncü sınıf, yönetici meleklerdir. Onlar, bütün cisimleri yöneten ruhlardır. Bunlar nurani, doğal, hebaî, felekî, unsurî ve bütün âlemin cisimleridir. Bu kısmın da kendine özgü bir velîliği vardır.

Teshir (amade kılınmış) meleklerine gelirsek, onların velîlikleri -yani yardımları- müminlere dönüktür. Müminler günah işlediklerinde cezalandırma isimleri kendilerine yönelir. Bunların karşılığında ise, af, bağış ve günahların silinmesiyle ilgili ilahi isimler de onlara yönelir. Melekler bu durumda Allah'ın kendilerinden bildirdiği şu sözü söylerler: '*Onlar iman edenler için bağışlanma dilerler.*'[615] Meleklerin bağışlanma sözleri '*Rabbimiz! Sen her şeyi rahmetin ve bilginle kuşattın*'[616] ayetinde dile getirilir. Tövbekârda durum farklı olmakla birlikte, günahkâr mümin hakkında bu ifadeye başka bir şey eklemezler. Bunun nedeni, bu sözdeki maksatları hakkında Allah'ın bilgisine güvenmeleri ve Allah karşısındaki saygılarıdır. Çünkü Allah'ın mertebesi, kendisinden dolayı gayret göstermesini Allah ehlinden bekler. Bunun yanı sıra, Allah'a karşı gelip emrini ve şanına yaraşan şeyleri yerine getirmeyenlere karşı bedduayı

gerektirir. Melekler Allah karşısında edep sahibi varlıklardır. Bu nedenle 'Rabb'imiz! Her şeyi rahmet bakımından kuşattın' derler. Çünkü Allah *'Rahmetim her şeyi kuşattı'*[617] buyurdu. Günahkârlar da 'her şey' ve 'bilgi bakımından' sözünün kapsamına girer. Ayette *'Her şeyi bilgi bakımından ihata etti'*[618] buyrulur. Bu ifade Allah'ın bize *'Onlara azap edersen, onlar senin kullarındır, bağışlarsan sen aziz ve hakîmsin'*[619] ifadesinde bildirdiği salih kulun sözüne benzer. Hz. İsa, kavmi Allah'a asi olup tövbe etmediklerinde söylediği bu sözünde Allah karşısında saygılı davranmıştı. Allah, Hz. İsa'nın O'nun karşısında saygılı olduğunu ve 'rahmeti gazabını geçtiği' için (kavmi adına) bağışlanma ricasında bulunduğunu bilir. Meleklerin nefesi, saygıda daha güçlüdür. Çünkü onlar, Allah'ı bu kuldan daha iyi bildikleri gibi Allah'ın şanına yaraşan şeyi de daha iyi bilirler. Bu nedenle melekler *'onları bağışlarsan'*[620] dememiş, *'Sen her şeyi rahmet ve bilgi bakımından kuşattın'*[621] demiştir. Bu ise, Hakk'ın (kulları karşısında) bu konumda olduğu hakkında bir dikkat çekme diye isimlendirilir. Nitekim Allah kendinden böyle bildirmiştir. Melekler 'rahmet' diyerek rahmeti öncelemişlerdir. Çünkü Allah da, kulu Hızır'ı zikrederken rahmeti öncelemiş ve *'ona nezdimizden rahmet verdik'*[622] demiştir. Bu ise, kendisine verdiği şeyi zikretmezden öncedir. Bundan sonra ise, rahmetiyle ona verdiği şeyi zikrederek, *'katımızdan ona bilgi öğrettik'*[623] buyurdu. Bu nedenle melekler, önce rahmeti zikrederek, dualarında günahkârları zikretmekten sarf-ı nazar etmiştir. Öyleyse, düşünen ve basiretle meseleye bakan kimse için, Hz. İsa'nın kavmi hakkındaki sözüyle meleklerin günahkâr kullar hakkındaki sözleri arasında büyük bir saygı farkı vardır.

Hz. Peygamber *'Onlara azap edersen, onlar senin kullarındır'*[624] ayetiyle tam bir gece süren namaz kıldı ve güneş doğana kadar ayeti tekrarladı. Çünkü bu, bir gayret ifadesiydi. Böylelikle bir anlatım olarak onu tekrarlamış, bu konudaki maksadıysa malumdu. Nitekim bir deyimde şöyle denilir:

'Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit.'

Hz. Peygamber, meleklerin sözünün geçtiği ayeti okuyarak bir geceyi namazla geçirmedi. Çünkü onun Hz. İsa ile ilişkisi daha yakın ilişkiydi. Hz. İsa'nın ise, meleklerle ilişkisi daha yakındı. Çünkü Cebrail onu annesi Meryem'e 'yakışıklı bir erkek olarak meydana getirmek üze-

re' yönelmişti. Hz. Muhammed ise, kavmi için bağışlanma dilerken, bu ikisinin arasında bir yol izlemişti.

Meleklerin günahkâr müminler hakkında Allah'a yardım etmeleri bu demektir. Tövbekâr müminlere dua ederek yardım etmeleri ise, *'Rabb'imiz! Tövbe edenleri ve senin yoluna uyanları bağışla, onları acı azaptan koru'*[625] ayetinde dile getirildi. Böylelikle onları açıkça zikretmişlerdir. Bunun nedeni, söz konusu insanların tövbe ederek ilahi yakınlık makamında bulunmalarıdır. Onlar, Allah'a dönerken ilahi mertebenin kapısını çalmışlardır. Melekler ise, Hakk'ın perdedarlarıdır. Bu nedenle tövbe etmiş bu insanların bağışlanmalarını dilemişlerdir ki, bu da saygının gereğidir. Öte yandan, melekler cennet ve cehennem arasında orta bir yer olduğunu bilir. Burası Araf'tır ve orada olan, ne ateşte ne de cennettedir. Allah'ın kullarına lütfu gereği, dua edenin duasına karşılık verdiğini de bilirler. Bu nedenle melekler ardından *'Onları acı azaptan koru'*[626] demişlerdir. *'Rabb'imiz! Onları vaad ettiğin Adn cennetlerine yerleştir.'*[627] Onları Araf'a sokma, cennete yerleştir. *'Kim iyi olursa..'*[628] Burada bağlaç beraberlik anlamı taşır. Yani, salih olanları da (onlara kat). *'Babalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden... Sen, aziz ve hakîmsin.'*[629] Nitekim salih kul (Hz. İsa) da, *'Onları bağışlarsan, sen Aziz ve Hakîmsin'*[630] demiş, Gafur ve Rahim'sin dememişti. Bu durum, her ikisinin de ilahi mertebe karşısındaki saygısından kaynaklanır. Böylelikle onlar, Allah karşısındaki saygı mertebesinde bu iki ismi zikretmede birleşmişlerdir.

Melekler, Âdemoğullarının kalpleriyle -ilham sahipleri- görevli meleklere yardım ederken (bu sözlerine) ilavede bulunmuştur. Onlara düşmanları olan şeytanlara beddua ederek yardım ederler. Şeytanlar kulların kalplerine musallat olarak meleklerin Âdemoğullarının kalplerine verdiği ilhamlara karşı ilham veren şeytanlardır. Şöyle derler: *'Onları günahlardan koru.'*[631] Bu ifade şeytanlara karşı meleklere bir yardımdır. Ardından isteklerinde lütuf göstererek *'Kim günahtan korunursa, sen ona merhamet etmişsindir'*[632] demişlerdir.

Meleklerin mümin olup olmamayı gözetmeden yeryüzündeki herkese yardımları şu ayette dile getirildi: *'Melekler Rabblerinin övgüsünü tespih eder ve yeryüzünde bulunanlar için bağışlanma dilerler.'*[633] Burada, Allah karşısındaki saygının gereği olarak, herhangi bir tahsis olmaksızın

genel anlamda bağışlanma kastedilmiştir. Yeryüzü toplayıcıdır ve mümin olan-olmayan herkes bu bağışlanma talebine girer. Allah *'Dikkat ediniz! Allah, merhamet eden ve bağışlayandır'*[634] ayetiyle yeryüzü ahalisini meleklerin onlar hakkındaki bağışlanma talebinin kabul edildiğiyle müjdelemiştir. Halbuki 'dilediğini yapandır' dememiştir. Bu nedenle şöyle deriz: Allah'ın bütün kulları sonuçta rahmete ulaşır. Ateşte kalsalar bile, kendilerinden başkasının bilmediği bir rahmet vardır orada. Belki de bu rahmet, onlara öyle bir haz verir ki, cennet kokularını koklasalardı ondan zarar görürlerdi. Nitekim bazı mizaçlara gül kokusu ve güzel koku zarar verir. Bütün bunlar, meleklerin yardımlarının tezahürleridir. Böylelikle -Allah'a hamdolsun!- meleklerin velîlikleri ve yardımları genelleşmiştir. Onlar bizim için ne güzel kardeştir!

Meleklerin savaşta düşmanlara karşı müminlere yardımlarına gelirsek, onlar, dualarla yardımcı olarak inerler. Bedir savaşında özel anlamda savaşçılar olarak da inmişlerdir. Sayıları beş bin idi ve bunda bir yorum vardır. Çünkü *'Allah onu sizin için bir rahatlık yapmıştır'*[635] ayetinde bu belirtilmemiştir. Bu inenler, melekler olabileceği gibi özellikle Âdem hakkında *'yeryüzünde bozgunculuk yapacak veya kan akıtacak birini mi yaratacaksın?'*[636] diyen melekler de olabilir. Allah onları 'Bedir günü' indirmiş, Âdem'i 'kan akıtıcı' olmakla ayıpladıkları gibi onlar da kan dökmüş, fakat Allah'ın emrinin dışına çıkmamışlardır. *'Kalplerimiz onunla tatmin olsun diye...'*[637] İnsan, kalabalıkla dinginlik bulur. Bedir savaşçıları az, müşrikler çok idi. Sayıları beş bin olan melekleri gördüklerinde ise -ki kendi sayıları üç yüz, müşrikler ise bin kişi idi- savaşan kendileri olsa bile, sayının çokluğuyla mutmain olmuşlardı. Öyleyse onların itminana kavuşmalarının bir nedeni (melekleri) görmeleriydi ve kalplerinde öyle bir güven duygusu gerçekleşmişti ki 'uyuyabilmişlerdi.' Korkan insan, uyumaz.

Kuran-ı Kerim, çoklukta beş binden fazlasını zikretmemiştir. Çünkü beş sayısı, kendini ve başka sayıları korur. Diğer sayılar, bu özelliğe sahip değildir. Allah dinini ve mümin kullarını da 'meleklerden beş bin işaretli melekle' korumuştur. Yani, melek olduklarını gösteren alamet taşıyan melekler ile veya hakkımızda 'kan dökücü' diyen melekler ile korumuştur. Allah, bunu kendilerine emrettiğinde, insanı ayıpladıkları davranışla düşmanlara karşı bize yardım etmişlerdi.

Meleklerin velîliğinin (yardım) farklı yön ve bağlamları vardır, fakat biz, Allah'ın dikkat çektiği mertebeleri özetle zikrettik. Bu bağlamda melekler, Allah'ın isimlerine yardım ederler -ki bu makamların en üstünüdür. Bunun yanı sıra, ilham meleklerine, müminlere, tövbekârlara ve yeryüzünde bulunanlara da yardım ederler. Bu sınıflardan gayri, meleklerin yardımını isteyen başka bir şey yoktur. O halde yardım (ve velîlik) mertebeleri bu kadarla sınırlanmıştır.

Allah, işin başında Allah'ın mertebesini yeğlemeleri nedeniyle, melekleri 'Rablerinin övgüsünü tespih ederler' diye övdü. Ardından ise 'bağışlanma dilerler.' Allah'ın mertebesini öne almak, onlara yaraşan şeydir. Bu nedenle Hz. Peygamber, insanlara hutbe okumak üzere ayağa kalkınca, önce Allah'a hamd ve sena ederdi. Hz. Peygamber 'Allah'a hamd veya Allah'ı zikirle başlamayan her iş noksandır' buyurdu. Başka bir ifadeyle Allah'tan uzaktır. Bir iş Allah'tan uzak ise, Allah dilerse onu kabul eder, dilerse kabul etmez. Bir işe Allah'ı zikretmeyle başlandığında ise, iş O'na bağlanmış ve kesilmemiş, yani kopmamıştır. Allah'ın zikri, makbul olduğuna göre ona ulaşan her şey de hiç kuşkusuz makbuldür. Meleklerin bilgisi bu hallerde sadece 'Rablerinin övgüsünü' tespih etmiş olmakla sınırlıydı. Rab ıslah eden demektir ve ıslah ise ancak bozulmadan sonra gelir. Allah onların bundan başka isimlerle övdüklerini belirtmedi. Çünkü Allah *'Hamd Allah'a aittir. Âlemlerin Rabb'ine'*[638] demiş, melekler de âleme yönelen ismin Rab ismi olduğunu anlamıştır. Çünkü yeryüzüne hakim hal, heva (arzu gücü) otoritesidir ve bozgunculuğun kaynağı da odur. Nitekim Adem için melekler *'Orada bozgunculuk yapacak birini mi yaratacaksın?'*[639] demişti. Melekler (varlıkların) hakikatlerini bildikleri için, gerçekleşecek şeyi de bilmiş, iş de söyledikleri gibi olmuştu.

Onların yanılgısı, Allah'ın bu davranışındaki hikmetinin mahiyetini bilmeden, aceleyle bu yargıyı vermeleriydi. Bu acele yaratılışlarında bulunan 'Allah'ın mertebesi hakkında gayret' özelliğinden kaynaklanmıştı. Çünkü birbirini iten zıtlardan oluşan bir varlığın 'kavgacı' olması kaçınılmazdır. Özellikle unsurlardan meydana gelen bir şey böyledir. Çünkü o bir ana ve bir babadan doğmuştur. Başka bir ifadeyle felek rüknünden, burçtan, doğadan, nefsten doğdu. Esas kaynak ise, karşıt anlamlı ilahi isimlerdir. Bu nedenle âleme karşıtlık yayıldı. Biz derecelerin sonuncusundayız. Dolayısıyla, bütünüyle bundan yoksun kalmasalar bi-

le, unsurlardan doğan şeylerin mertebesinden yüksekte olanlarda didişme daha azdır. Bakınız! Yüce topluluk (Mele-i a'lâ) nasıl da hasımlaşır. Allah bunu kendisine bildirmeseydi, Hz. Peygamber yüce meleklerin didiştiğini bilemeyecekti. Bunun nedeni, yaratılışlarının ilkesinin (ilahi isimler) bunu gerektirmesidir. Onların üzerinde yaratıldıkları bu hakikat nedeniyle '*Orada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?*'[640] demişti. Halbuki bu ifade, gayret ve yüceltme perdesinin ardından Rabliğe karşı gizli bir didişmedir.

Didişme ve birbirini itmenin esası, ilahi isimler hakkında zikrettiğimiz karşıtlıktır. İsimler arasındaki bu karşıtlığa örnek olarak el-Muhyi (hayat veren), el-Mümit (öldüren), ed-Dâr (zarar veren), en-Nâfi (yarar veren) vb. isimlerini verebiliriz. İlah, ancak bu isimlere sahip kimse olabilir. Bir imkânsızlık bildiren 'ise' edatıyla sınırlanan meşiyet ve iradesi ise, kendisine izafe edilir. Burada Allah'ın bilgisine ulaşanların bilebileceği gizli bir sır vardır. Bunu öğrenince, Allah nezdinde âlemin (yaratılmışların) mazeretini bulmuş olursun. Bu nedenle melekler, yardım ve duaya Rablerini överek ve böyle isimlerle O'nu yücelterek başlarlar. Bu durum, onların '*Allah'ın saptırdığına kimse hidayet edemez*'[641] anlamındaki ayete dair aslî bilgi üzerinde durduklarını ima eder. Başka bir ifadeyle her şey Allah'ın yetkisindedir. Böyle iken melekler, Allah nezdinde mazeretlerini ifade etmek üzere, yaratıklar için 'bağışlanma dilerler.' Binaenaleyh 'Her şey O'na döner.' Âlemdeki her bilgi, Allah'ın bilgisinden çıkartılmıştır. Öyleyse bu bilgi, genel bilgi olduğu gibi onu ancak bir peygamber, melek ya da insan gibi Hakk'a yakın seçkin bir velî bilebilir. Aklî düşünce ise, fikriyle ve bağımsız kanıtlardaki araştırmasıyla bu bilgiye hiçbir zaman ulaşamaz.

Böylelikle meleklere özgü yardımın bazı yönlerini göstermiş olduk. Bunun üzerinde ise onların vahyi indirme ve âleme ait yararlarda kullanılması kalmıştır. Bu yararlara örnek olarak rüzgârların estirilmesi, bulutların hareket ettirilmesi ve yağmur yağdırılması gibi olayları verebiliriz. Bunlarla ilgili melekler Kuran'da '*saf tutanlar, zorlayanlar, okuyanlar*'[642], '*gönderenler, yayanlar, ayıranlar, ilham verenler*'[643], '*çekip alanlar, sevinenler, tespih edenler, öne geçenler, tedbir edenler*'[644] ve '*taksim edenler*'[645] gibi ifadelerle zikredilir. Bütün bunlar, amade kılınmış meleklerdir. Her sınıfın yardımı, kendisinde bulunduğu mertebeye göre gerçekleşir.

Yönetici meleklere gelirsek -ki onlar bileşik âlemin cisimlerini yöneten ruhlardır-, tedbir eden melekler, düşünen nefslerdir (natık nefs). Bu meleklerin yardımı, yönetmekle memur oldukları bedenin ve kendi mutluluklarının bulunduğu şeyi elde etmede Allah için yardım etmeleridir. Bu bağlamda bir doğa gelir ve amacına ulaşmak ister. Akıl, ilahi şeriatın bu amaçtaki hükmünün ne olduğunu inceler: Allah nezdinde övülen bir iş olduğunu görürse, onu uygular; kınanmış olduğunu görürse, nefsi uyarır ve bu kötü amacı kırmak için ondan yardım ister. Nefs de iyiyi kabul ederek akla yardımcı olur. Bunun amacı, 'Allah'ın meşru kelimesinin' kâfirlerde bulunan süflî kelimesine 'karşı üstün gelmesidir.'

Sadaka dilencinin eline düşer -ki bu el alttadır. Dilenci '*Allah'a borç veriniz*'[646] ayetinde belirtilen şeydir. Sadaka dilencinin eline düşmezden Rahman'ın eline düşer. Başka bir ifadeyle dilenci, dilenmeyi belirten harfleri telaffuz eden kimsedir. Nafakayı veren üstün el ise nafakayı isteyen aşağıdaki elden hayırlıdır. Mal ise zengin olan Allah'a aittir. Göklerde ve yerdeki her şey O'na aittir. Biz ise malda O'nun halifeleriyiz. Hatta biz, bu malın hazinedarlarıyız.

Bu bölümde ima ettiğim şeyi iyice öğren! Çünkü bu, son derece yararlıdır ve büyük bir bilgisizliği ortadan kaldırır. Bu bölümdeki bilgi, Hak karşısında saygı kazandırır. Bu bölümde bunu öğrenen ve ona göre davranan kimse için sonsuz mutluluk vardır.

YÜZ ELLİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Nebilik Makamı ve Sırlarının Bilinmesi

Velîlik ve nebilik arasında bir berzah var
Nebilik ordadır, sırrı bilinmez

İyice incelersen, iki kısımdır o
Birinci kısım yasa koyucu nebilik, herkes bilir onu

Başka bir kısım daha var ki
Bu kısım yasa getirmez,

İlkinden daha aşağıdır o bu dünyada
Bize göre ise diğeri ortaya çıkar

Varlık şeriatı ve hükmü silinir
Buradan anlaşılır ki, en üstün olan buymuş

Ve o daha geneldir, çünkü asıldır ve Allah'a aittir
Çünkü Allah, bizim için en yetkin velîdir

Nebilik (bildirmek, haber vermek), ilahi bir özelliktir. Onu ilahi mertebede tutan isim es-Semi'dir (Duyan). Hükmünü sabit kılan ise, duadaki emir kipi ve kendisinden istenilen şeye Hakk'ın olumlu karşılık vermesidir. Çünkü (zâhirde kuldan ortaya çıkan) bu talep de, Allah'ın kullarına söylediği 'yap' ya da 'yapma' şeklindeki bir isteğidir. Biz 'duyduk ve uyduk' deriz, Allah ise 'duydum ve karşılık verdim' der. Çünkü Allah, *'Bana dua ettiğinde, dua edenin duasına karşılık veririm'*[647] buyurdu. Kulun talepteki emir niteliği *'bize mağfiret et, bize merhamet et'*, *'bizi affet'*, *'bize yardım et'*[648], *'bize hidayet et'*[649], *'bize rızık ver'*[650] gibi ifadelerdir. Yasaklama kipi ise, *'kalplerimizi saptırma'*[651], *'bizi zalim kavmin oyuncağı yapma'*[652], *'kıyamet günü bizi başarısız kılma'*[653], *'diriltme günü beni mahzun etme'*[654] gibi ifadelerdir.

Nebilik, zikrettiğimiz bu hususa ilave bir anlam değildir. Ne var ki Allah, kendisine bundan bir isim vermemiştir. Halbuki 'velîlik' kelimesinden kendisine bir isim vererek el-Velî diye isimlenmiştir. 'Bize bildirdi', 'duamızı duydu' (gibi ifadeler geçerli olsa bile), Allah kendisini 'nebi' adıyla isimlendirmedi. Öyleyse o, her iki yönden de bu konumdadır. Bu nedenle Hz. Peygamber 'Resullük ve nebilik kesilmiştir' der. Bunlar, özel bir yönden kesilmiştir. Başka bir ifadeyle, nebi ve resul denilenler kesilmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber 'Benden sonra resul ve nebi gelmez' der. Ardından, resullükten doğru rüyaları geride bıraktığı gibi, müçtehitlerin hükmünü de 'nebilikten geri kalan şey' diye nitelemiştir. Başka bir ifadeyle müçtehitlerden (nebi ve resul) adını kaldırmış, hükmünü geride bırakmış, ilahi hüküm hakkında bilgisi olmayan kimseye de (Allah) 'zikir ehline sormayı' emretmiştir. Böylelikle -şeriatların

farklı olması gibi- kendileri de görüş ayrılığına düşmüş olsalar bile, müçtehitler kendilerine fetva soran kimseye kanıtın götürdüğü hükme göre fetva verir. '*Her biriniz için bir şeriat ve yol belirledik.*'[655] Aynı şekilde, her müçtehit için de bir hüküm ve yöntem belirlemiştir. Söz konusu olan şey, bir hükmü kanıtlarken yararlandığı ve yüz çevirmesinin mümkün olmadığı kanıtıdır. İlahi şeriat bütün bunları onaylamıştır. Söz gelişi Şafii, (Ebu) Hanife'nin haram saydığı bir hükmü helal sayarken Ahmed b. Hanbel, Malik'in yasakladığı bir şeyi caiz görür. Birinin caiz görmediğini diğeri caiz görmüş, bazı hususlarda görüş birliğine varmışken bazı hususlarda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Hepsi, bu ümmet için dinen geçerlidir ve Allah nezdinde bizim adımıza onaylanmıştır. Bununla birlikte biliriz ki, müçtehitlerin mertebeleri, Allah nezdinden kendilerine vahyedilen resullerden daha düşüktür.

Öyleyse resullük ve nebilik, bizatihi ve hükümleri yönünden ortadan kalkmamıştır. Kesilen şey, meleğin kulağına veya kalbine inmesiyle getirdiği resul ve nebiye özgü vahiydir. Bu nedenle de nebi ve resul isminin kullanımı kesilmiştir. Artık bir müçtehide nebi veya resul denilmez. Nitekim Allah'ın şeriat yaptığı hususlarda da nebilerin içtihatta bulunması yasaktır. Müçtehit, kanıt ve içtihadının kendisini yönlendirdiği görüşe göre insanları irşat eder. Bu isim, nebi ve resullere özgüdür, Allah'a ve velîlere bu isim verilmez. Bu isim, saf kullüğa tahsis edilmiş bir isimdir. Söz konusu kulluk (kölelik), Efendiye yakınlığın ta kendisidir ve rütbesinde efendiyle didişmemek demektir. Velîlik böyle değildir, çünkü kul, el-Velî isminde Allah ile didişir (bu isme ortak olur). Bu nedenle ilahi isimlerde bulunmayan ve kulluğa özgü niteliklerden olması nedeniyle ihlaslı kullara, nebi ve resul adının kesilmesi ağır geldi.

Nebilik, hükümleri bakımından ilahi bir nitelik olduğu gibi Hak kendisine vacip kıldığı şeyleri de ondan dolayı vacip kıldı. Çünkü zorunlu kılmak, şeriata ait bir yetkidir, yoksa şeriatın dışındaki şeylere ait değildir. Allah şöyle der: '*Rabbiniz kendisine rahmeti yazdı.*'[656] Bu, şeriatın hükmüdür. Bunu öğren ve zikrettiğimiz hususta dirençli ol! Çünkü bilgiye ulaşmak kolay, ondan düşmemek zordur. Bu bölümü yazarken bana gösterilen bir vakıada durumu böyle gördüm. Öyleyse bu bölümde söylediklerimiz, vakıada gördüklerimizdir. Orada nebi ve resul isminin sağımda asılı olduğunu gördüm. Üzerinde insanların yürüdüğü caddeye çıkan bir merdiven vardı. Ben kapıdaydım. Hakk'ın beni dur-

duğu bu makamın üzerinde kimseye ait bir makam yoktu. Ancak, son derece sağlam bir şekilde kapatılmış kapının içerisinde (makamı olanlar) vardır. Kapı kapalı olsa bile, içindekiler bana gizli değildi. Şu var ki, keşf olmaksızın, kimsenin oraya girmesi mümkün değildir. Bir şahıs bana doğru geldi. Kısa sürede ulaşıp onu görünce, iniş güçleşti, adam hayrete düştü ve orada durmaya güç yetiremedi. Beni bıraktı ve o yere geldiğim yola doğru yöneldi, yürüdü, geri dönerek beni bıraktı. Bu halde uyandım ve bu bölümde yazdıklarımı yazdım.

O gece rüyamda Hz. Peygamber'i gördüm. Cenazelerin mescide sokulmasını nahoş karşılıyordu. Bunun yanı sıra erkek ölülere kefen üzerine elbise örtülmesini de kerih görmüş, üzerinden çıkartılmasını ve kefeninde öylece bırakılmasını ve kesinlikle bir tabut içinde örtülmemesini emretmişti. Ayrıca, hava soğuk olduğunda gusül abdesti almam için suyu ısıtmamı ve cenabet sabahlamamamı emretmişti. Onun cinsel ilişkiyi övdüğünü ve yapanı adına bu davranışı beğendiğini gördüm. Bütün bunları gece gördüm. O gece Ahmed b. Hanbel'i de rüyamda gördüm. Ona Hz. Peygamber'in gusül abdesti almak için suyu ısıtmamı emrettiğini söyledim. O da Buhari'nin Hz. Peygamber'i rüyasında gördüğünü ve bunu kendisine emrettiğini aktardı. el-Ferberi de Buhari'yi rüyasında görmüş ve Buhari bunu kendisine emretmiş. (Ahmed dedi ki) Ferberi beni rüyasında gördü -ki ben de kendisini rüyamda gördüğümde, onun beni rüyasında gördüğünü anladım- ve bana Buhari'nin kendisine böyle söylediğini aktardı. Ben de ondan bunu öğrendim. Şimdi de sana söyledim, sen de ona göre davran.' Uyandım ve aileme benim için su ısıtmalarını söyledim. Fecirle birlikte gusül abdesti aldım. Bütün bunlar, doğru rüyalardır.

Nebiliğe gelirsek -ki hemzeli (nübüvv) olmayandır- bu anlamıyla nebilik, yükseklik demektir. Allah'a buradan da bir isim verilmedi. Allah'ın bu anlamdaki ismi, Refiü'd-derecât (Dereceleri yükselten), Zü'l-arş (Arş sahibi) ve 'Ruhu dilediği kullarına aktarır' gibi isimlerdir. Bunun yanı sıra el-Alî, el-A'lâ isimleri de bu anlamla ilgilidir. Bu, hemzeli nebiliktir (nebüe şeklindeki mastar). Bu nebilik, yükseklik anlamındaki nebilikten doğmuştur. Kısaltma asıl, uzatma ilavedir. Araplar, şiir gerektiriyorsa, uzun olanın kısaltılmasını caiz sayarlar. Çünkü kısaltma asla dönmektir. Kısa olanın uzatılması ise caiz değildir. Çünkü o, asıldan çıkmaktır.

(Bu anlamıyla nebilikte aracı) Ruh, Allah ile dilediği kullar arasında müjdeci ve korkutucu olarak bulunur. Velîler, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu nebilikten büyük ölçüde tatmışlardır. Nitekim Hz. Peygamber Kur'an hafızı için, 'Nebilik onun iki yanının arasına girmiştir' der. Çünkü nebilik onun adına gayb iken peygamber adına görünendir.

Nebi ve velî arasındaki nebilik farkı budur. Ona nebi denilirken velîye varis denilir. Varislik, ilahi bir niteliktir. Çünkü Allah, kendinden söz ederken, *'O varis olanların en hayırlısıdır'*[657] buyurdu. Öyleyse velî bir peygamberden nebiliği, Hak kendisini tevarüs ettikten sonra alabilir. Bundan sonra onu, hakkında daha yetkin olsun diye velîye aktarır. Bu durumda velî, bu noktada başkasına değil, Allah'a nispet edilir. Bazı velîler, nebiliği peygamberden tevarüs ederek alır. Onlar, kendisini gören sahabe ve uykusunda peygamberi görenlerdir. Şekilci bilginler ise, haleften selefe, kıyamete varıncaya kadar onu alır. Böylelikle, aradaki bağ uzaklaşır. Velîler nebiliği 'ona varis olması ve onlara ihsan etmesi' yönünden Allah'tan alır. Onlar, tıpkı korunmuş bu 'yüce bağ' gibi, peygamberlerin uyanlarıdır. Bâtıl o bağa önünden ya da ardından giremez. O, Hakim ve Hamid tarafından indirildi.

Ebu Yezid şöyle der: 'Siz bilgilerinizi ölümlüden ölümlüye (aktarmayla- alıyorsunuz. Biz ise ölümsüz Diri'den alıyoruz.' Allah böyle bir makamda peygamberleri zikrettikten sonra -En'am suresinde- peygamberine şöyle hitap eder: *'Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir ve onların hidayetlerine uy.'*[658] Söz konusu peygamberler ölmüş, Allah onlara varis olmuştur. 'Allah varislerin en hayırlısıdır.' Sonra Hz. Peygambere onları ulaştırdığı bu hidayeti getirerek onların hidayetine uydurmuştur. Ulaştıran Allah'tır. O ne güzel bağ, ne güzel mevla, ne güzel yardımcıdır. Bu, günümüzdeki velîlerin bilgisinin Hz. Peygamber'in ve peygamberlerin hidayetine (uyması gerektiği) hakkındaki sözümüzün ta kendisidir: Onlar, bu hidayeti Allah'tan almıştır. Allah, bu bilgiyi katından bir rahmet ve Rablerinin nezdinde haklarında takdir edilmiş rehberlik olarak onların gönüllerine aktardı. Allah kulu Hızır hakkında şöyle der: *'Ona katımızdan bir rahmet ve bilgi verdik.'*[659]

Bu anlamıyla nebilik canlılara yayılır. Allah, *'Rabb'in arıya vahyetti'*[660] buyurur. Bütün hayvanlar bu konumdadır. Allah bir insana kuşların dilini, bitkilerin ve donukların tespihini, yaratılmışlardan her

birinin namaz ve tespihini öğretirse, o kişi nebiliğin bütün varlıklara yayıldığını da öğrenir. Keşf ve vecd ehli bunu bilir. Fakat bundan dolayı nebi ve resul adı, resullerin seçkinleri olan meleklerin dışında kimseye verilmez. Onlar, melekler diye isimlendirilenlerdir. Resullük vermeyen her ruh, sadece ruhtur ve ona 'melek' denilmez. Örnek olarak Allah'ı zikreden müminlerin nefeslerinden yaratılan ruhları verebiliriz. Allah onların nefeslerinden zikir sahibi adına kıyamete kadar bağışlanma dileyecek ruhlar yaratır. Aynı şekilde, nefeslerinin bulunduğu bütün iyi davranışlarından da ruhlar yaratır.

Hz. Peygamber'i doğru bir rüyada gördüm. Kâbe'yi işaret ederek şöyle diyordu: 'Ey bu evin sakini! Bu evi tavaf ederek, gece gündüz dilediği vakitte namaz kılanı engellemeyiniz! Çünkü Allah onun davranışından kendisi için kıyamete kadar bağışlanma dileyecek bir melek yaratır.' Bunlar, temiz ruhlardır ve bunlardan herhangi bir görevle gönderilenler, 'melek' diye adlandırılır.

YÜZ ELLİ ALTINCI BÖLÜM

Beşeri Nebilik ve Sırlarının Bilinmesi

Nebilik ruhlardan haber vermektir
Ruhlar ve bedenlerle sınırlanmış olanlardan

Köşkleri vardır, her geldiklerinde
Her yönden şeriatı getiriler

Bazen şeriat getirmeden sadece haber verirler
Korkutucu ve sevindirici haberler getirirler

Bilmelisin ki, beşeri nebilik iki kısma ayrılır: Birincisi, Allah ile kulu arasında melek vasıta olmaksızın gerçekleşir. Bu kısım, insanın gayb kaynaklı olarak içinde bulduğu ya da helal veya haram yapmayla ilgili olmayan bir takım haberler vermektir. Başka bir ifadeyle bu anlamıyla

nebilik, ilahi bir bildirim ve Allah hakkında bilginin artışı ya da dince belirlenmiş ve gönderildiği peygambere Allah tarafından gönderildiği kesinleşmiş bir hükmün doğruluğunun bildirilmesidir. Ya da bu bildirim, şekilci bilginler nezdinde nakil yoluyla sabit bir hükmün bozukluğunu bildirebilir. Bu makamdaki velî, nakil zayıf yollarla bulunmakla birlikte, neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu (Allah'ın bildirmesiyle) öğrenir. Bazen de nakilcilere göre yanlış olan bir şeyin doğruluğunu ya da onlarda doğru olan bir şeyin yanlışlığını öğrenir. Bazen bildirilen şey, amellerin sonuçlarını, mutluluk vesilelerini, zâhir ve bâtındaki yükümlülük hükmünü, bu konuda (hükmün ruhu anlamındaki) had ve (hükmün kaynağı anlamındaki) matla'ın öğrenilmesini sağlar. Bütün bunları kul, Allah'tan bir kanıt, kendinden Hak kaynaklı güvenilir bir tanık vasıtasıyla öğrenir. Fakat kul, kendisine gönderilmiş ve uymakla memur olduğu peygamber ve resulün getirdiği şeriata aykırı şahsına münhasır bir şeriata ulaşamaz. Binaenaleyh, doğru bir bilgi ve Allah nezdinde sabit doğru bir zevk ile peygamberine uyar.

Bu makam sahibi, bazı vakitlerde gayblerin bilgisine ulaşırken bazı vakitlerde bu konuda bilgisi olmaz. Fakat bunun böyle olabilmesi, alemde sebeplerin konuluşunu bilmek şartına bağlıdır. Bu bağlamda bazı insanlar (sebepleri koyana) saygı gereği onları benimserken bir kısmı ise onlara itimat ederek sebepleri benimser. Bütün bunları bu makam sahibi bilir ve (peygambere) uyma derecesindedir. Böyle bir velî, -uyulan değil- uyan; hüküm veren değil, hükme konu olan kişidir. Bu kişi, (takip ettiği) yolunda peygamberinin ayağını önünde görmelidir. Kesib'e varıncaya kadar bu ayak ondan gizlenmez. Bütün bunlar, önceki ümmetlerde vardı. Muhammed ümmetinde ise, onların hükmü söylediğimiz gibi olmakla beraber bir de ilave vardır. Bu ilave, peygamberleri Hz. Muhammed'in şeriatının hükmüyle, bir helali haram yapmayan veya bir haramı helal yapmayan 'güzel âdeti' ortaya koymuş olmalarıdır. Ancak bu âdetin şeriatta bir dayanağı olmalıdır. Velînin bu âdeti ortaya koyması, makamının kendisine verdiği durumdur. Şeriat bu hükmü vermiş ve 'iyi adet ortaya koyan' sözüyle bunu onaylamıştır. Örnek olarak, ezandan sonra iki rekatta Bilal'in durumunu verebiliriz. Her abdest bozulmasında abdestin yenilenmesini ve her abdestten sonra iki rekat namaz kılmayı, abdestli oturmayı, yemekten sonra iki rekât namaz kılmayı, adet edinildiği üzere, özel bir şekilde sadaka vermeyi

verebiliriz. Şari'nin belirlemediği her güzel davranış bu kısma girer. Bu ümmet, onu adet haline getirme hakkına sahiptir. Bu âdeti ortaya koyanlar ise, onu işleyenlerin sevabını alır. Onlar -daha önce de söylediğimiz gibi- helali haram yapmadıkları gibi haramı da helal yapmazlar veya yeni bir hüküm getirmezler. Onlar, dünya ve ahirette kendilerine eşlik edecek olan genel nebiliğin (yükseklik anlamındaki nebilik) sahipleridir.

Beşeri nebiliğin ikinci kısmı, meleğin önünde öğrenci gibi olan kimselere ait (nebiliktir). Ruh-ı emin onlara Allah nezdinden bir şeriat getirir. Onlar, kendilerine özgü bu şeriata göre ibadet eder, şeriat dilediklerini onlara helal yaparken dilediklerini yasaklar. Söz konusu kimselerin (şeriat getiren) peygamberlere uyması zorunlu değildir. Bütün bunlar, Hz. Peygamberin gelişinden önceydi. Günümüzde bu makamın bir izi kalmamıştır. Şeriatın onaylamasıyla, müçtehitler için geçerli içtihat, bunun dışındadır. Müçtehitler, kanıtların verisiyle başka bir müçtehidin helal saydığını haram sayar. Fakat bu, vahiyle gerçekleşmediği gibi keşf ile de gerçekleşmez.

Bu ümmette keşf sahibine ait hak, Muhammedî şeriatın tashihidir, yoksa o içtihat yetkisine sahip değildir. Günümüzde, bu makama ulaşan kimseler adına müçtehitlerin ecri gerçekleşmediği gibi hüküm koyma mertebesinde de değillerdir. Çünkü indirilmiş şeriatta işin kendiliğindeki durumunu bilmek, onları bundan engeller. Müçtehit nezdinde bu makama ulaşan (keşf) sahibi için gerçekleşen bilgi gerçekleşseydi, içtihadı geçersiz, (helal şeklinde) verdiği hüküm haram olurdu. Bu nedenle müçtehit, olayların gerçekleşmesi esnasında -Şâri'ye ait olan takdir edilmesi esnasında değil- onlar hakkında içtihat yapabilir. Bunun nedeni, müçtehidin gerçekleşmesi takdir edilen hadise gerçekleştiğinde içtihadından vazgeçebilme ihtimalidir. Bu nedenle bilginler, taklit ederek fetva vermeyi haram saymıştır. Belki fetva verenin taklit ettiği müçtehit aynı dönemde yaşasaydı, verdiği fetvanın aksine bir fetva verecek, verdiği hükümden başka bir hükme dönecekti. Dolayısıyla Allah'ın dini hakkında bir müçtehit fetva verebileceği gibi Kitap veya Sünnet'i sözüne göre fetva verilebilir, yoksa kanıtı bilinmeyen bir imamın sözüne göre fetva verilemez.

Durum belirttiğimiz gibi olunca, bu Muhammed ümmetinde (yasa koyuculuk anlamındaki) teşri nebiliği olmamıştır. Bu konuda sözü uzatmaya gerek yoktur. Allah izin verirse, beşeri risalet bölümünde, müçtehitlerin hükümlerinin geçerliliğinden ve -Allah'ın eşyadaki hükmünün bilinmediği durumlarda- onların dileklerine bağlı ilahi emri açıklarken daha çok konuşacağız.

Yüz beşinci kısım sona erdi, onu 'Melekî Nebilik' hakkındaki yüz elli yedinci bölüm ile yüz altıncı kısım, takip edecektir.

[FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'NİN] YÜZ ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

YÜZ ELLİ YEDİNCİ BÖLÜM

Melekî Nebilik Makamının Bilinmesi

Allah kendisine ibadet eden meleklerine vahyetti
Emrini; onlar yasakla yükümlü değildir

Onlar özel kullardır, mukabilleri yok
Cömertlik anahtarları onlara bahşedildi

Onlar emirlerinden çıkmak nedir bilmezler
Başkanları bir melek, Kalem'dir adı

Ona bilgisinden kimsenin bilemeyeceklerini verdi
Kadimlikte onun bir hükmü vardır

Hurma çekirdeği hakkında buyurduğu gibi
Kalp suresinde, hükmü aziz Yaratanımızın sözü

Onların hepsi sevgili nebilerdir
Hiçbir farklılık yokken, ümmetlerdendir onlar

Meleklerden her birinin bir mertebesi var
Bilinir ve bir alamet gibi göze görünür

Hepsi üstün olsa da, bir kısmı daha yakındır
Cevamiü'l-kelim onlara aittir

Allah İblis'e şöyle der: *'Kibirlendin mi, yoksa büyüklerden mi oldun.'*[661] 'Büyükler', ulvî ruhların en üst derecesidir. Onlar, isim yönünden meleklerden sayılmaz. Çünkü 'melek' adı, bilhassa elçi olanlar için konulmuş bir addır. Binaenaleyh melekler, elçiler demektir. Melek, 'me'leke' kelimesinin bozularak türetilmiştir. Bunun kökü olan 'elûlke', risalet ve elçilik demektir. Me'luke ise, risalet demektir. Öyleyse risalet, belirli bir cinse tahsis edilmemiştir. Bu nedenle, Allah meleklerine *'secde ediniz'*[662] dediğinde, İblis de secde emrine muhataptı. Çünkü o da risalette kullanılanlardandır ve öyleyse o da bir elçidir. Allah ona emir vermiş, o ise *'büyüklenmiş'*[663] ve *'ben ondan hayırlıyım, onu topraktan beni ateşten yarattın'*[664] demiştir. O halde risalet, bütün saygın ruhları, saygın yazıcıları, insanları ve cinleri kuşatan genel bir cinstir. Her sınıftan gönderilen resuller olduğu gibi (başkasına gönderilmediği halde kendine özgü şeriatı olan) gönderilmeyenler de olabilir.

Meleğin nebiliğine -hemze ile (nebee)- ilk tabaka ulaşabilir. Onlar, Arş'ın etrafında dönenlerdir. Bu nedenle onlar, Rablerinin övgüsünü yüceltirler. Meleklerin bir kısmı, Kürsü ve Göklerin melekleridir. Başka bir grup, uruç (yükseliş) melekleridir. Başka biri, yakın göğün sahibi İsmail'dir. Her biri, kendine özgü bir şeriata sahiptir ve özel ibadetiyle ibadet eder. *'Her birimizin belli bir makamı vardır'*[665] ayetinin anlamı budur. Böylelikle sınırında durdukları ve aşamadıkları bir sınırları olduğunu itiraf ederler ki şeriatın anlamı da budur. Onlara vahiy gelip Allah'ın sözünü duyduklarında, kanatlarını çırparlar. Onu taş üstündeki bir yağmur sesi gibi duyarlar. Allah'ın diledikleri, bayılıp düşer, sonra çağrılırlar. Bu çağrıyla ayılırlar ve şöyle derler: 'Nedir o?' Onlara 'Rabbiniz' denilir. Onlar da 'Hak, Hak' derler. İşte bu, onlar hakkında Allah'ın söylediği *'Kalplerinden korku gidince nedir o? derler, rabbiniz denilir, onlar da 'Hak, O Yüce ve Büyük'tür' derler'*[666] ayetinde belirtilen durumdur. Burada Allah'ın büyüklüğünü anlatmak için el-Alî ismini söylemişlerdir -ki bu onların sözüyse böyledir-. Bununla birlikte Allah'ın sözü de olabileceği gibi Allah onların sözünü de aktarmış olabilir.

Yüce melekler, ayıldıklarında (nedir o diye sorduklarında) diğer meleklere 'Rabbiniz' diyen ve onlara nida eden meleklerdir (bu sayede

bayılanlar ayılmıştır). Onlar, yüce meleklerdir ve bu nedenle el-Alî (Yüce) adını zikretmişlerdir. Çünkü her varlık, Rabbini sadece kendinden bilir. Bu nedenle Hz. Peygamber 'Kim kendini bilirse, Rabbini bilir' buyurdu. Burada 'men (kim)' edatı getirildi, bu, tüm bilenleri içeren belirsizlik ifadesidir. Belirlilik ise Rabb'e bağlandı. Aynı şekilde bu yüce melekler, ayılanlar (nedir o diye) soru sorduklarında, 'Rabbiniz' demiş, 'ilahınız' dememiştir. Onlar, yüce meleklerdir ve bu nedenle el-Alî ve el-Kebîr ismini zikretmişlerdir.

Bilmelisin ki, Allah'ın dışındaki her şeyde, ibadet iki kısma ayrılır: Birincisi zâtî ibadettir. Bu, Allah'ın zâtının hak ettiği ibadettir ve ilahi tecelliden meydana gelir. İkincisi emre bağlı olarak gerçekleşen 'vad'i (konulan)' ibadettir. Bunun (kaynağı) nebiliktir. Emriyle O'na ibadet eden ve O'nun belirlediği sınırda duran herkes, meleklerin nebileridir. Bunlara örnek olarak, saf saf duranlar, zikredenler, iş yönetenler, öne geçenler, rüzgâr gönderenler, açıp saçanlar, ayıranlar, bölenler -ki bunlar yöneten meleklerin kardeşleridir ve mertebeleri birbirine komşudur- gibi sınıflardır. Bütün bunlar, nebi meleklerdir. Onlar, Allah'a Allah'ın nitelediği şekilde ibadet ederek sürekli makamlarında bulunurlar. Birine emir verilirse, onu tebliğ ederler. Bu konu, meleklerin risaleti bahsinde açıklanacaktır. Bu durum, Cebrail'in '*Rabbinin emriyle ineriz*'[667] sözünde dile getirildi. Onlar, kendilerine özgü isim yönünden Muhammed'in Rabbine amade meleklerdir.

Allah'ın yeryüzünde seyahat eden ve zikir meclisleri arayan melekleri de vardır. Allah'ın adının zikredildiği bir meclis bulduklarında, birbirlerini çağırır ve 'geliniz, aradığınız buradadır' derler. Onlar, Allah'ın Âdemoğlunun nefeslerinden yarattığı meleklerdir. Bu nedenle zikreden insan, Allah'ı gözetmeli, O'ndan utanmalı, kendisine gelen halin farkına varmalı ve neyin Allah'ın şanına yaraştığını bilmelidir. Bunun yanı sıra, vaaz verirken taşkınlıktan sakınması gerekir. Çünkü melekler, Allah ve seçilmiş kullar hakkında yaraşmayan sözleri duyduklarında acı çekerler. Onlar, (vaizin anlattığı) hikâyeleri bilir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Bir kul yalan söylerse, yalanın kötü kokusu nedeniyle melek ondan üç mil uzaklaşır.' Böylelikle melekler onu terk eder.

Zikreden (ve anlatıcı), böyle meleklerin zikir meclisinde bulunduğunu bildiğinde, doğruyu araştırmalıdır. Allah'ın övdüğü ve seçtiği in-

sanların sürçmeleri hakkında Yahudilerden alıntılar yapan tarihçilerin sözlerine dalıp bu sözleri Allah'ın kelamının yorumu yaparak 'müfessirler der ki' dememelidir. Böyle rivayetlerin Allah'ın kelamıyla bağdaştırılması uygun değildir. Örnek olarak, Yusuf, Davud, Muhammed (as.) vb. kıssalarının bozuk te'villerle ya da zayıf isnatlarla yorumlanmasını verebiliriz. Bu yorumlar, Allah hakkında kendilerinden aktardığı sözleri söyleyen kimselerdir. Zikreden insan, böyle bir sözü meclisinde söylerse, melekler onu azarlar, ondan kaçar ve Allah da onu cezalandırır. Dindarlığında zayıflık bulunan insan, peygamberlerin sürçmelerinden söz eden böyle bir insanın ifadesinde işlediği günaha bir izin bularak şöyle der: 'Nebiler böyle hatalara düşmüş iken, ben de kim oluyorum ki?' Haşa! Nebiler, Yahudilerin isnat ettikleri davranışlardan münezzehtir!

Anlatıcı (ve zâkir), meclisinde oturan (meleklere) saygı göstermeli, şanına yaraştığı şekilde Allah'ı yüceltmeli, cenneti teşvik etmeli, ateşten sakındırmalı, Mahşer'deki ve Allah'ın huzurunda durmadaki tehlikelerden uyarmalıdır. Bunu meclisindeki tembellere ve ihmalkârlara karşı yapmalıdır. Biz Allah'ın kitabında peygamberlerin geçtiği kısımları onları yüceltecek şekilde yorumladık ve bu yorumlar gerçekte Allah'ın kitabının açıklamasıdır. Tarih anlatıcılar ise, cahil oldukları için, -Allah'ın kelamının değil- Yahudilerin nakilcileridir. Binaenaleyh tarih anlatıcısı, (dinleyenlerinde) nebilere saygıyı ve Allah'tan utanma duygusunu yerleştirmeli; nebiler hakkında anlattıkları ve müfessirlerin -böyle müfessirlerin Allah müstahakkını versin- onlardan naklettikleri hikâyelerde Yahudileri taklit etmemelidir. Başka bir şart ise, meclisinde seyahat eden melekleri dikkate almaktır. İşte böyle bir insan başkalarına öğüt verebilir. Böyle birinin meclisi dinleyenlere rahmet ve yarar haline gelir.

YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Risalet ve Sırları

Bakınız! Risalet bir berzahtır
Sahibi ise niyete muhtaç değil

Yapısına güçlerini verdiğinde
Güçleriyle onu telakki eder

Alim, hikmetli ve adaletli olur
Yaratıkların fiillerini yönetir

Onları yönlendirir ve çekip çevirir
Yüce mertebelerinin gerektirdiği şekilde

Haklarında söylediğimizi anlayan kimse
Aklın verdiği yargıları olumsuzlar

Çünkü seçilmişlik onun şartıdır
Eş'arilerin söylediği gibi

Amel ve bilgi resullük şartı değil
Arınmış bir nefs de onun şartı değil

Fakat adettir onu görmek
Beğenilen hal ve iyilikte!

Bilmelisin ki, (nebilik ve risalete göre) velîlik, daha kuşatıcı ve geneldir. Bu yönüyle o, büyük dairedir. Hükümlerinden biri de, Allah'ın dilediği kullarını nebilik göreviyle görevlendirmesidir ki bu da velîliğin hükümlerinden biridir. Bazen Allah kulunu risalet göreviyle görevlendirir -ki o da velîliğin hükümlerindendir. Her resulün nebi olması gerekir. Her nebinin ise velî olması gerekir. Aynı şekilde, her resulün velî olması gerekir. O halde risalet, velîlikteki özel bir makamdır. Meleklerin resullüğü de dünya ve ahirette sabittir. Çünkü onlar, dünya ve ahirette birbirlerine, sınıflarına ve Allah'ın dilediği kullarına gönderdiği elçilerdir. İnsan türünde resullük ise, sadece dünyada olabilir, ahirette

hükmü kesilir. Cennet ve cehenneme girildikten sonra da, şeriat getiren nebilik kesilse bile, genel nebilik kesilmez.

Risalet, ilahi isimlerde bir dayanağa sahiptir. Hakikati ise, konuşandan dinleyene sözü ulaştırmaktır. Öyleyse o bir makam değil haldir. Gerçekleştikten sonra ise sürekliliği yoktur ve o yenilenir. Bu durum *'Rablerinden onlara her bir yeni (hâdis) söz geldiğinde'*[668] ayetinde dile getirilir. Onu getirmek, resullüktür. Resulün gönderildiği dinleyicinin duyduğu yeni söz, resulün getirdiği ve risalet diye isimlendirilen sözdür. Başka bir ifadeyle o, gönderilen kişiye ulaştırılan bilgidir. Bu nedenle risalet bilgisi, (rüyada) süt (sembolüyle) görünmüştür. (Risaletin türetildiği) Risl kelimesi ise, süt demektir. Fakat risaletin Allah katında bir makamı vardır ki, oradan Allah peygamberleri gönderir. Bu nedenle onun makamının Kürsü'de olduğunu kabul ettik. Burası risalet ve şeriat getiren nebilik makamıdır. Onun üzerinde ise, risalet değil, nebilik vardır. O halde, resul olmaları bakımından resuller, birbirlerinden üstün değildir. Fakat Allah resullerin ve nebilerin bir kısmını bir kısmından üstün yapmıştır.

Bir topluluk bir yerde ortak ise, ortak oldukları hususta eşittirler. Başka haller nedeniyle ise, bir kısmı diğerlerinden üstün olabilir. Fakat bu üstünlük, ortak konuda değildir. Bazen üstünlüğün gerçekleşmesini sağlayan durum, eşitliğe yol açabilir. Bu, sûfi topluluk içinde Ebu'l-Kasım b. Kasi ve benzerlerinin görüşüdür. Ona göre, resullerden her biri, bir açıdan (diğerlerinden) üstün iken bir açıdan aşağıdadır. Her biri başkasında bulunmayan bir durum nedeniyle üstün olabilir. Üstün olan ise, diğerinde bulunmayan bir durum nedeniyle üstündür. Böylelikle daha aşağıdaki resul, kendine özgü yönden ondan üstün olandan daha üstün olabilir.

Bize göre, bazen eşitlik olmaz ve tek birisi hepsinde bulunan bütün özellikleri kendinde toplayabilir. Böylelikle onlardan biri, bir kısmının diğerinden üstün olmasını sağlayan özellikleri kendinde toplayarak -yoksa başka bir nedenle değil- hepsinden üstün olabilir. Böyle bir peygamber, tek tek bütün peygamberlerden üstündür ve hiç biri (herhangi bir yönden) ondan üstün olamaz. Bu durumda o, bu toplama sahip olarak, (peygamberler) topluluğunun efendisi haline gelir. Dolayısıyla, cinsin tek tek üyelerinde bulunmayan bir özellik kendisine tahsis edil-

mez. Bütün cinslerde durum gerçekte böyledir. Resul, nebi, velî, insan, canlı, bitki, maden ve meleklerden her tür içinde bir imam bulunmalıdır. Daha önce, seçimler bahsinde buna dikkatini çekmiştik.

O halde, risalet makamının yeri Kürsü'dür. Çünkü ilahi kelime, haber ve hükme Kürsü'de bölünür. Velî ve nebilerin (kendilerine) özgü haberleri var iken şeriat getiren resuller (başkalarını da bağlayan) hüküm ve haber verirler. Sonra hüküm, emir ve yasak diye iki kısma ayrılır. Emir, serbest bırakılan-mubah ve teşvik edilen kısım diye ikiye ayrılır. Bu kısım, yapmayanın dince kınandığı kısım -ki bu kısım farz ve vaciptir. Yasaklama da iki kısma ayrılır. Birincisi, yapanın kınandığı bir işi yasaklamaktır ki bu kısım, haram diye isimlendirilir. İkincisi, yapmamanın övüldüğü bir işten engellemektir. Böyle bir davranışın yapılması kınanmaz ve bu kısım mekruh diye isimlendirilir. Haber de iki kısma ayrılır: Birincisi Hakk'ın bulunduğu durumla, diğeri alemin kendisinde bulunduğu durumla ilgilidir. Hakk'ın durumuyla ilgili haber iki kısma ayrılır: Birincisi bilinir, diğeri bilinmez. Bilinmeyen, O'nun zâtıdır. Bilinen de iki kısma ayrılır: Birincisi, benzerliğin olumsuzlanması ve ilişkinin olmayışını gerektirir. Bu kısım, Allah'ın tenzih ve selbî nitelikleriyle ilgili bilgidir. Örnek olarak 'O'nun benzeri yoktur', 'el-Kuddus' vb. ifadeleri verebiliriz. İkinci kısım ise, benzerliği gerektirir. Bu kısım ise, fiilî nitelikler ve alemin (varlığını) gerektiren her ilahi isimle ilgili haberlerdir. Bütün bu kısımlar, risaletin toplamı olduğu gibi peygamberler de bu toplamı getirmiştir.

Allah'ın resul gönderdiği ve risaletin -bir kazanım değil- ilahi bir tahsis olduğu kesin ise, risalet, Hakk'ın el-Mütekellim (Konuşan), yani kelam niteliğiyle nitelendiğini gösterir. Çünkü resul, kendisine 'söyle' denilen şeyi bildirendir. Risalet sahibi yanındaki bir bilgiyi veya içinde bulduğu bir bilgiyi tebliğ ediyor olsaydı, resul değil, bir bildirici olabilirdi. Her resul bildirendir, fakat her bildiren resul değildir.

Risalet içerdiği bu kısımlar nedeniyle 'risalet' diye isimlendirildi. Bunlar olmasaydı, risalet de olmayacaktı. Başka bir anlam kendisine eşlik etmeksizin, bir durumun tebliği, dinleyen insanda bir sonuç meydana getirmez, çünkü onu anlayamaz. İlahi zât da bunun için bilinemez, çünkü onun karşısında (bilinmesini sağlayacak) bir 'başka' veya 'öteki' yoktur. Ulûhiyet ve rububiyet ise bilinir, çünkü bunların 'ötekisi'

me'luh ve merbubdur. İşaret ettiğimiz şeye dikkat edersen, saklı bilgiyi öğrenir. *'Gönderilenler'*[669], ardışıklık ve çokluğa işaret eder. Birbirini takip edenler ise, peş peşe gelir. Öyleyse risaletin bir kısmı bir kısmını takip eder. Bu nedenle de bölümlere ayrılır. Hidayete ulaştıran Allah'tır.

YÜZ ELLİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Beşerî Risalet Makamı

Resul, beşer için Hakk'ın dili
Emreder, yasaklar, bildirir ve anlatır

Zekidir onlar, fakat onları uzaklaştırmaz
Sahip oldukları nurdan

Görmez misin onları 'hurmayı aşılamada?'
Söylendiğine göre, ondan bir zarar var mı?

Şeriat getirirlerse, fikir kaynaklı değildir
İnsanlar hakkında helal ve haram hükmü verirken

Dünyada risalet sona ermiştir
Hadiste bildirildiği gibi, bulunduğumuz anda

Dünya ve ahirette hükmü kalktı
Onun artık dışta bir izi yok

Yükümlülükler olmasaydı, ayrışmazdı
Başkasından vahiy ve teorik akıl nedeniyle

Arıya sürekli vahyedilir
Kıyamete kadar, evinde ve ürününde

Risalet, gönderilen ile gönderen arasında aracı olan kevnî bir niteliktir. Bazen gönderilen şey de 'risalet' diye ifade edilebilir. Risalet, re-

sulün hali de olabilir. Bu yönüyle risalet -makam değil- bir hal ilişkisidir ve tebliğin kesilmesiyle bilfiil biter. Hükmü ise, tebliğin tamamlanmasıyla sona erer. Allah şöyle der: *'Resul üzerinde tebliğ görevi vardır.'*[670] Tebliği Peygamber'e zorunlu kılarak şöyle der: *'Sana Rabbinden indirileni tebliğ et. Bunu yapmazsan, risaleti yerine getirmemiş olursun.'*[671] Burada risalet, peygamberin getirdiği ve bildirdiği şeydir. Kuran-ı Kerim'de geçtiği her yerde risalet bu anlamıyla geçer. Resul, onu güvenilir Ruhu'l-kuds vasıtasıyla alır. Ruhu'l-kuds bazen risaleti Peygamber'in kalbine indirirken bazen de melek ona bir adam şeklinde görünür. Bu nitelikten yoksun hiçbir vahiy 'beşeri risalet' diye isimlendirilemez. Böyle bir şey, 'ilham', 'nefes', 'ilka', 'vücud (vecd)' diye isimlendirilebilir. Risalet ise, söylediğimiz şekilde olabilir. Bu nitelik ise, beşer peygambere ait olabilir. Bunun dışındaki türler, nebi ve resul olmayanlara aittir.

Nebi ve resul arasındaki fark şudur: Ruh nebiye zikredilen şeyi aktardığında, bu (vahyin içerdiği) hüküm kendisiyle sınırlıdır, başka birinin onu takip etmesi yasaktır. İşte bu kişi nebidir. Ona *'sana indirileni tebliğ et'*[672] denildiğinde, bu yönden 'resul' diye isimlendirildiği gibi getirdiği şey de 'risalet' adını alır. Bu tebliğ, ya belirli bir gruba -ki örnek olarak Hz. Muhammed'in dışındaki diğer nebileri verebiliriz- ya da bütün insanlara yöneliktir. İkinci durum, sadece Hz. Muhammed için gerçekleşmiştir, daha önce kimse adına gerçekleşmemiştir. Bir resul (tebliğ ettiği hükümlerin dışında) kendine özgü hükümler alabilir ve bunları başkasına tebliğ etmesi yasaklanabilir. Bu yönüyle o, resul olmakla birlikte, (aynı zamanda) nebidir. Gönderildiği kimseleri bağlamayan bir hüküm kendisine tahsis edilmemişse, nebi değil, resuldür. Kast edilen, velîlere ait olmayan şeriat nebiliğidir. Öyleyse kendisiyle ilgili bir hükmün tahsis edilmediği her peygamber, resuldür, nebi değildir. Tebliğ göreviyle birlikte, (bazı hükümler özel olarak ona) tahsis edilirse, hem resuldür ve hem nebidir. Bu yönüyle, hiç kuşkusuz, her resul nebi olmadığı gibi her nebi de resul değildir.

Varisler, bir hükmü tebliğ etmeleri emredilen tabilerdir (uyanlar). Örnek olarak, Hz. Ali, Muaz ve Dıhye gibi Peygamber elçilerini verebiliriz. Tebliğ emri alan Hz. Peygamber'e kesintisiz bir şekilde ulaşıncaya kadar, nesilden nesle tebliğ göreviyle görevlendirilmiş herkes, resul diye isimlendirilir. Burada kast edilen, kesilmiş olan risalet değildir. Kesilmiş risalet, daha önce de belirttiğimiz gibi, ilahi emrin Ruh vasıtasıyla insan

kalbine indirilmesidir. İşte bu, kapısı kapanmış risalettir. Başka bir ifadeyle bu, kesilmiş risalet ve nebiliktir. Halbuki (başkasını bağlayan hüküm anlamında) bir şeriat getirmeksizin ilham, ortadan kalkmadığı gibi kabul edilmiş bir hükmün doğruluk ya da yanlışlığını bildiren ilahi bildirimler de kesilmemiştir. Kendisini ezberlemiş oldukları halde, Kuran'ın velîlerin kalplerine 'inmesi' de kesilmemiştir. Onlar Kur'an-ı ezberlemiş olsalar bile, kendileri için indirmenin 'zevkini' tecrübe ederler. Ebu Yezid'in Kuran'ı 'istizhar' edene kadar ölmediği aktarılır. Başka bir ifadeyle onu 'indirme' yoluyla almıştır. Bu ise Kuran'ı ezberleyen -yani bu şekilde ezberleyen- kimse hakkında Hz. Peygamber'in söylediği 'nebilik onun iki yanı arasına girmiştir' hadisinin anlamıdır. Hadiste 'göğüs' denilmemiştir. İşte Kuran'ın 'istizhar' edilmesinin anlamı budur. Başka bir ifadeyle ezberleyerek almak demektir. Böyle biri için Allah'ın dilediği kullarında devam eden bu iniş tarzı gerçekleşir. Bu durum, '*Ruhu emrinden dilediği kullarına ilka eder*'[673] ayetinde dile getirilir. O halde, resuller, müjdeleyen ve korkutan kimselerdir. Varisler ise, -müjdeleyen değil- korkutanlardır. Fakat onlar, müjdelenenlerdir. Velî herhangi birini müjdelerse, o da bu kapsama girer. Üstelik, burada müjdeleme, mutlunun tespitidir. Nebilerin müjdelemesi ise, meşru amele bağlıdır. Bu ise, 'şu ameli yapana cennette şu vardır' ya da 'Allah onu şu amel nedeniyle cehennem ateşinden kurtarır' şeklindedir. Böyle bir müjdeleme resullere ait olabilir, velînin bu bahiste bir payı yoktur. Velîye -amele bağlamadan- müjdeyi belirlemek verilmiştir. Böylelikle, inkâr halindeki kâfir için 'mutludur' der. İman halindeki mümin için 'bedbahttır' der. Böylelikle velînin sözünü onaylamak üzere, mutluluk ve bedbahtlığı gerektiren sebebe göre her biri son nefesini verir. İşte -şeriat getiren nebilikten değil- bildirme nebiliğinden velîler adına (müjdelemeyle ilgili) kalan kısım bu kadardır.

Resullüğe ait harf, illet Ya'sıdır. İddia ve mucize ona aittir ve sahibi sorumludur. Belirli vakitlerde keşf ona aittir. Bu durum '*Aceleyle dilini hareket ettirme*'[674] ayetinde dile getirilir. Risalet Kürsü'den inmiş olsa bile, geri döndüğünde Sidre'yi aşamaz. Risalet, manaları indirir ve bu manalar, kulun inşa ettiği suretler olarak Sidre'ye döner. Buradan kula verilen isim, hallak (yaratıcı) ismidir. Risaletin miracı, Burak ve Refref üzerinde gerçekleşir. Fakat göklerden (uruç) eder. Onu indiren ruhların başkanı, peygamberlerin hocası ve bu makamla görevli kimse olan Ceb-

rail'dir. Bu makam için bir nesih düşünülemez, sadece şahıslar değişir. Her şahıs, belirli bir süre orada görevlidir. Bu nedenle ve'l-mürselat ayeti geldi. Başka bir ayette ise '*Elçilerimiz*'[675] buyruldu. Risalette bir derecelenis yoktur. İki peygamber arasındaki üstünlük, peygamber olmaları bakımından değil, başka bir yönden gerçekleşebilir.

Peygamberin gönderildiği kimselere kanıt sunması şart değildir. Aksine risalet, zorlayıcıdır. Bu nedenle, kanıtın varlığıyla birlikte, risaletin ulaştığı herkesin iman ettiğini görmeyiz. Bazı insanlar iman eder. Şayet iman kanıttan kaynaklansaydı, genelleşirdi. Halbuki biz, kanıt görmeyenlerde de imanın bulunduğunu görürüz. Bu durum, imanın Allah'ın dilediği kullarının kalplerine attığı bir nur olduğunu gösterir, yoksa iman, kanıttan kaynaklanmaz. Öyleyse iman, müminin kalbinde bulduğu ve kendinden uzaklaştıramadığı zorunlu bir bilgidir. Kanıttan dolayı inanan herhangi bir insanın imanına itimat edilmez. Böyle biri, imanını zedeleyecek kuşkulara maruz kalabilir, çünkü onun imanı -zorunlu değil- teoriktir. Burada herkesin bilmediği kapalı bir sırra dikkatini çektik.

Resul için (günahtan korunmuşluk anlamında) 'ismet' de şart değildir. İsmet, özel anlamda, Allah'tan aktardığı hususlarda şarttır. Peygamber, tebliğin muhatabı hakkında kanıtın ortaya çıkabilmesi için, anlaşılacak şekilde getirdiğini açıklamak durumundadır. Başka alanda masum olması, (risalet nedeniyle değil) başka bir yönden gerçekleşir. Bu yön ise, gönderildiği kulların ona uymayla yükümlü olmalarıdır. Bu durumda peygambere uymak, ilke haline gelir. Bir hüküm kendine özgüyse, onu açıklaması gerekir ve bu kaçınılmazdır. Nitekim hibe nikâhı hakkında Peygambere 'sana özgü olarak' denildi. Bu makam sahibinin kalbi, teorik düşünceden arınmış olmalıdır ve bu nedenle o rahattır. Çünkü peygamber, sadece kendine vahyedilen şeyi yasa yapmıştır.

Peygamberin arkadaşlarıyla istişare etmesine gelirsek, istişare şeriatın dışındaki hususlardadır. Risaletin kapsamındaki konularda istişare etmez. Risalet görevine halifelik de eklenirse, bu kez peygamber halifelik nedeniyle istişare yapabilir. Peygamber Allah'ın halifelerinden biri olduğu için ona '*onlarla işlerinde istişare et*'[676] denildi. Öyleyse, halifelik ile risalet arasındaki farkı da öğrenmelisin.

YÜZ ALTMIŞINCI BÖLÜM

Meleklerin Resullüğü

Bir gece vakti melekler kalbime indi
Kalp dairesinin etrafında döndüler

Lanetlinin ilhamından onu korumak üzere
Gayb bilgilerinin kalbime inişini gördüklerinde.

Allah'ın korumasıdır bu bizim gibilerde
Resullerinde ise 'ismet' denir ona

Biz ve resuller himaye edilerek korunduk
İsimler yakınlık mertebesinden bize hitap ediyordu

İki sınıf dönüşte ayrılır
En yüce müşahede yerinden toprak alemine doğru

Biri risaleti hüküm olarak ortaya koyar
Hükümleri ve sınırları Ruhtan ve Rab'den alarak

O, makamını gizlemeyle memurdur
Zevk ve meşrepte ona yakın olsa bile

Cömertliğinden varlığı vereni tenzih ederim
Onu keşf ve perde için ikiye ayırdı

Fazileti ve inayetin öne geçişini gösterdi
Perdenin ardında günahsız olarak durdurdu

Dur, saygılı ol, karıştırıp deme ki:
'Günahsız olarak perdelendim', bu da günahtır

Dikkat edin! Ceza sırrı ortaya çıkanadır
O uzaklığı ve yakınlığı günahta ve azapta görür

Allah Teala şöyle buyurur: '*Saygın sayfalarda yükseltilmiş ve temizlenmiş...*'[677] Kastedilen, tezkiredir ki risalet demektir. '*Elçiler eliyle...*'[678]

Elçiler, meleklerin resulleridir. *'Cömert (melekler).'*[679] Bunun nedeni, elçiliklerinde risaletin ulaştırıldığı kimselere yaptıkları cömertliktir. Berere yani, ihsan edicidirler. Onlar, unsurlar aleminde uygulamak istediği hükmü getiren Hakk'ın yaratıklarına dönük elçileridir.

Allah yaratıklarında bir emri uygulamak isterse, bu makama en yakın meleğe emirlerini uygulamasını vahyeder. Emirlerin bulunduğu yer, Kürsü'dür. Ardından emri farklı şekillerde kendisine vahyeder, sonra da aldığı emri kendisinden sonra gelene vahyetmesini söyler. O da, kendinden sonra gelene emri vahyeder. Emri alan kendinden sonra gelene emri bir sonrakine ulaştırmasını vahyeder. Böylelikle emir yukarıdakinden aşağıdakine bize ulaşana kadar iner. Kelime'nin bölünmesi bu demektir. Kelimenin tekliği yönünden ise, bu süreç, zülfa (yakınlık) mertebesinden 'edna (daha da yakın' makamına, oradan 'ezha' (en büyüklük) makamına, oradan 'esna' (en yüce) makamına, oradan 'Refref-i ebha' (en parlak refref) makamına, oradan Arş-ı a'lâ (en yüce arş) makamına, oradan Kürsü-i ecla (en açık Kürsü) makamına inişidir. Burada kelime bölünür. Başka bir ifadeyle, Allah'ın dilediği hüküm ve haber ortaya çıkar. Sonra, Sidre'ye iner. Buradan ise, gök gök aşağı inerek, yakın göğe kadar iner.

Yakın göğe indikten sonra, su meleği çağrılır ve risalet ona bırakılır. O da risaleti suya bırakır. Sonra ilham melekleri çağrılır -ki onlar kalplerin melekleridir-. Bunlar risaleti alır ve kulların kalplerine 'ilhamlar' olarak yerleştirirler. Şeytanlar, meleklerin getirdiği ilhamı tanıyarak onların benzerlerini yaratıkların kalplerine getirirler. Diller, kalplerde bulduğu (manaları) söyler. Bunlar, henüz yaratılmamış bir şey için 'şöyle olacaktır' şeklindeki düşüncelerdir. Henüz olmamış şey de, tesadüfen söylendiği gibi meydana gelir. Bu noktada söyledikten sonra gerçekleşen şey meleklerin getirdiğinden kaynaklanırken gerçekleşmemiş olan ise şeytanların ilhamından kaynaklanır. Bu durum, alemde söylenti, iftira diye isimlendirilen şeydir. Sıradan insanlar ise, onu 'yaratılışın öncülleri' diye görürler.

Su meleği kendisine vahyedilen emri, suya ilham eder. İnsanların ve cinlerin dışında, sudan içen her canlı bu sırrı bilir. Fakat hayvan, bu sırrın nereden geldiğini ve nasıl gerçekleştiğini bilemez. Ocağa inen bela, buradan gerçekleşir. İçinde su bulunan kapatılmamış her kaba bu sır

girer. Görünen ve belli bir sebep olmaksızın, insanın birinden nefret etmesi ya da birini sevmesi de, bu konuyla ilgilidir. Bu sır, duyma ve görmeyle (öğrenilebilir). Bu konuda rivayetler vardır. Alemin yararları için konulan ve kesinti (fetret) dönemlerinde ve nebilerin bulunmadığı zamanlarda şeriat tarafından getirilmemiş aklî yönetim (siyaset-i hikemiyye) de konuyla ilgilidir. İlham ve ilka melekleri, onları zamanın ve vaktin hakimlerinin kalplerine indirir, onların -sırlarına değil- düşüncelerine ilham eder. Hakimler de onları yasa haline getirir ve halkı ve hükümdarları onlara yöneltirler. Onlarda şirkin hiçbir türü bulunmaz. İşte alemin yararlarıyla ilgili meleklerin risaleti budur. Bunlar, Allah'ın -kendi rızasını gözeterek- hakkıyla yerine getirenleri övdüğü güzel alışkanlıklar ve adetlerdir. Bu bağlamda, genel anlamda alemdekileri birbirine hizmet ettirerek, meleklerin eliyle gerçekleşen başka risaletler de vardır.

YÜZ ALTMIŞ BİRİNCİ BÖLÜM

Sıddîklık ve Nebilik Arasındaki Makam: Kurbiyet Makamı

Allah adamlarından bir grup inkâr eder bu makamı
Bilmediklerini inkâr, onlara yaraşmaz halbuki

O tanıklarının ortaya çıktığı bir makamdır
(Gemiyi) Yaralamada, (çocuğu) öldürmede ve yaptığı diğer işlerde

Onlar düşünselerdi Kuran'ı, görünürdü
Gafil oldukları işin gerçeği

Bu makam tahsis edilmiştir
Rahman'dan öğrenen kimselere

Ebu Bekir o makamdandır ve ayrıcalığı da budur
Hükmümüze baksalardı, kemale ererlerdi

Ebu Bekir ve arkadaşı arasında yoktur
-Söylediğimi düşünürsen- bir adam

Kanıtlar bu doğruyu gösterir
Amel eden Allah adamlarının keşflerinde

Kurbiyet, ilahi bir nitelik ve bilinmeyen bir makamdır. Peygamberlerin seçkini, kendisine muhtaç iken ve Allah arkadaşı (Hızır) hakkında adil ve güvenilir diye tanıklık etmiş iken, bu makamı inkâr etmiştir. Bu makam, Hz. Musa karşısında Hızır'ın makamıydı. Musa'yı yanıltan şey, peygamberlerde yaratılan ve elleriyle getirdikleri Allah'ın şeriatı hakkında duydukları gayret idi. Başka bir ifadeyle onlar, bu makamı Allah için inkâr etmişlerdi. Salih kul soru sorarken kendisini uyardıysa da, Hz. Musa birkaç kez tepki gösterdi. Çünkü (şeriat hakkında duyulan) gayret, (şer'î hükümle görünüşte çelişen davranışa) itiraz etmede diretti. Çünkü Musa'nın şeriatı, onun için 'zevk' iken başkasından (Hızır) gördüğü ise -doğru bilgi olsa bile- ona yabancıydı. Zevk daha üstün ve hal daha etkindir. Bu nedenle Hz. Peygamber'e '*De ki, Rabbim bilgimi artır*'[680] demesi emredildi. 'Halimi artır' demek emredilmedi. Peygamber'in hali artsaydı, (görünüşte haliyle çelişen durumlar hakkındaki) inkârı da artardı. Bilgisi arttığında ise, açıklığı, keşfi, genişliği, inşirahı ve farklı tarzlarda tecrübesi artmıştır. Bu farklı tarzlar, satırların arasından, perdelerinden, kapalı noktalarından ve simgesel anlatımlarından ortaya çıkar. Böylelikle darlık ve sıkıntı kalkmış, eksiklikte kemal görülmüştür.

Bu yüce makama uyarıcı ve işaretçi olarak
Ulaştığımda Dedim ki:

Ben beni arzulayan nedeniyle arzu duyarım
Çünkü bilen için, kemal onunla gerçekleşir

Eksikliği korkarak getirdi
Ayın sonundaki dolunay gibi

Gördüğünüz dolunay eksilmedi
Fakat o düşünceyi aşan için yine dolunaydır

Aydınlığında onu tam ve kâmil görür
Bâtında ve zâhirde en yetkin bir halde

Oluşta gerçek bir eksiklik olmasaydı
Hakk'ın varlığı eksilirdi

Benim ile Hakk'ın varlığı kâmil oldu
Eksiklikle birlikte; şiirimin içerdiğine bak!

Firdevs'ten bir ceylan süslenerek geldi
Benden dolayı; yaptığı şey Allah'a gizli değil

Dedim ki ona: Hoş geldin, safa getirdin
Gönlüme yerleşmiş olan ve sevginin hayatı

Her durumda ona sevgimi veririm
Ölüm ve hayatta, kıyamette ve haşirde

Bir gün yolculuk yaptı, güzellikleri parladı
Onun Kadir gecesi olduğunu bildirir

Sevgiyle secde ettim ona görünce
Başkasında bağlanmadığımı anladım

Kendimi arzuladığım için saygıyla tekbir getirdim
Zâhirim sırrımı kendine aşık etti

Anladım ki kimi sevdim ise oyum ben
Artık uzaklıktan ve ayrılıktan korkmadım

Bağdat benim diyarım, başka bir yerim yok
Zor gelirse, çeker giderim Mısır'a

Beş yüz doksan yedi senesinin Muharrem ayında bu makama girmiştim. O esnada Mağrib'in İbcisel diye isimlendirilen bir yerde dolaşıyordum. Sevinçten bayılmıştım. Orada kimseyi bulamadım. Yalnızlıktan endişelendim. Ebu Yezid'in (Hakk'ın mertebesine) horluk ve muh-

taçlıkla girişini hatırladım. O yerde kimse yoktu. O yer, benim evimdi ve bu nedenle korkmadım. Çünkü vatan sevgisi, her varlıkta özü gereği bulunurken korku gurbette olabilir. Bu makama yalnız girip o makamda birisi beni gördüğünde, beni yadırgayacağını anladım. Bunun üzerine, oranın köşe ve gediklerini kovuşturmaya başladım. Kendisini tanısam bile adını bilmiyordum. Makama tam olarak ulaşsam bile, adını bilmiyordum. Allah'ın o makama tahsis ettiği şeyleri de bilmiyordum. Hakk'ın emirlerinin bana geldiğini görüyordum. Elçileri ise, benimle dostluk yapmak ve benimle oturmak üzere bana iniyordu.

Ben de o halde yalnız kalma korkusundan kurtuldum. Ünsiyet, hemcinsle olabilir. 'Aennehal' denilen bir yerde, Allah adamlarından biriyle karşılaştım, camisinde ikindi namazı kıldım. Emir Ebu Yahya Vâccuten geldi. Arkadaşımdı, beni görünce sevindi, yanında konaklamamı istediyse de kabul etmedim. Israr ettim ve kâtibinin yanında konuk oldum. Aramızda bir dostluk vardı. Mutlu olduğum bir makamda yalnızlıktan duyduğum rahatsızlığı kendisine şikâyet ettik. Biz sohbet ederken, birinin gölgesi gözüktü. Yatağımdan ona doğru kalktım. Belki onun yanında rahatlarım diye düşündüm. Bana sarıldı. Meğerse o, Ebu Abdurrahman es-Sülemi imiş. Ruhu benim için bedenlenmişti. Allah bana rahmet ederek, onu bana göndermişti. Ona 'Seni bu makamda görüyorum' dedi. Şöyle dedi: 'Orada canım alındı ve öldüm, orada diriltileceğim. Daima oradayım.'

Ben de çektiğim yalnızlık ve dost bulamayışımdan ona şikâyetlendim. Şöyle dedi: 'Gurbetteki insan korkar. Allah sana inayet ettiğinde, O'na hamd et ve bunun kimden dolayı gerçekleştiğine bak! Arkadaşının Hızır olmasından memnun kalmaz mısın? Allah güvenilirliği hakkında tanıklık etmişken, Musa Hızır'ın halini inkâr etmişti. Halbuki Allah ona kendi halinden başka bir şeyi göstermemişti. Öyleyse Musa kendi halini görmüş ve onu inkâr etmişti. Musa sabretmiş olsaydı, Allah ona bin mesele hazırlamıştı ki bunların hepsi Musa adına gerçekleşip Hızır'da inkâr edeceği şeylerdi.'

Şeyhimiz Ebu'n-Neca -ki Ebu Medyen diye bilinir- şöyle der: 'Hızır Musa'nın resuller arasındaki yerini ve üstün konumunu anlayınca, Allah'a ve peygamberine itaat etmek üzere onun koyduğu yasağa uydu. Çünkü Allah şöyle der: *'Size peygamber neyi verirse, onu alın, neyi yasak-*

larsa ondan sakının."[681] Musa ikinci kez '*Bir daha bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme*'[682] demişti. Hızır da 'baş üstüne' demişti. Üçüncü soru gerçekleşince, Musa '*Bana indireceğin iyiliğe muhtacım*'[683] dediği durumunu unutarak, ihtiyacı var iken sulama karşılığında (kızların babasından) ücret kabul etmemişti. Hızır ise, neye tepki gösterdiğini açıkladıktan sonra Musa'dan ayrıldı. Sonra '*Ben bunu kendiliğimden yapmadım*'[684] demişti. Çünkü Hızır, bu esnada Rabbinden bir şeriat ve yönteme göre hareket ediyordu. Hz. Peygamberden sonraki durum ise farklıdır. Çünkü Peygamberler arasında Hz. Peygamber emsalsizdir ve kimse ona denk değildir.

Bunun üzerine ona şöyle dedim: 'Ebu Abdurrahman! Bu makamı ayırt etmemi sağlayacak bir ad bilmiyorum.' Bana 'Bu makam kurbiyet makamıdır, ona ulaş' dedi. Ben de o makama ulaştım ve büyük bir makam olduğunu gördüm. İçtihat ehli olan şekilci bilginlerin de onda derin izleri vardır. Fakat onlar bunu bilmez. İlahi yardımın onlara buradan ulaştığını gördüm. Onlar, kendilerinde zevk gerçekleşmeyip müşahede ve keşf vasıtasıyla kimden yardım aldıklarını bilemedikleri için, birbirlerini yanlışlarlar. Halbuki her biri haklıdır. Müçtehitlerin bu durumu gibi, Hz. Peygamber'den önceki her nebinin bir şeriat ve yöntemi vardı. Söz konusu nebilerin şeriatlarına inanmak bütün müminlere vacip iken bizi sadece bize farz kılınanlar bağlar.

Binaenaleyh şeriat bilgini müçtehitler, yasa koymada peygamberlerin varisleridir. Onların kanıtları, kendileri için vahiy konumundadır. Hükümlerin değişmesi de (nebilerin) hükümlerinin değişmesine benzer. Fakat onlar, keşf sahibi olmadıkları için, resuller gibi değildir. Çünkü resuller birbirlerini destekler. İçtihat yapan keşf sahipleri de böyledir. Keşf ehli olmayanlar ise birbirini suçlar. Arkadaşlığının başında Hızır Hz. Musa'ya 'Benim yaptığımı gördüğün hiçbir şeyi kendiliğimden yapmadım' deseydi, Musa ona tepki göstermeyecek ve karşı çıkmayacaktı. Fakat Allah Hz. Musa'yı '*Beni sabredici bulacaksın, Allah'ın izniyle, emrine asi olmayacağım*'[685] diye söyletmişti. Sabır, çetin bir işe karşı olabilir. Hz. Musa, Muhammedî'nin yaptığı gibi sabrı önceleseydi, sabreder ve itiraz etmezdi. Çünkü Allah Hz. Muhammed'e öğretmek üzere onu öncelemiştir.

Allah'ın yaratıklarındaki bilgisinin öğrenmek isteyen kimse eşyadaki dizilişi de öğrenmelidir. Böylelikle Allah'ın öne aldığını öne alır ve geride bıraktığını geride bırakır. Allah'ın isimlerinden birisi, el-Mukaddim ve el-Muahhir'dir (öne alan, arda bırakan). Öne aldığını geride bırakmak, mahrumiyete yol açan gizli bir didişmedir. Allah şöyle der: '*Bir şeyi yapacağım deme, Allah izin verirse demeden.*'[686] Burada istisnayı geride bırakmıştır. Hz. Musa ise, onu öne almış, fakat sabredememişti. Geriye bıraksaydı, sabrederdi. Bu ayet, Tevrat'ta İbranice zikredilmiştir.

Bu Muhammedî dinden (millet-i Muhammediye) olan kardeşlerim! Allah'ın size açıkladığı ayetlerini iyice öğrenin. Size belirlediği şeyleri aşmayın. Hz. Peygamber veda haccında Safa'ya çıkarken şu ayeti okumuştu: '*Safa ve Merve Allah'ın ayetlerindendir.*'[687] Sonra 'Ben Allah'ın başladığıyla başlarım' demiştir. Bunu ise bize saygıyı öğretmek üzere yapmıştı. Sa'y ederken Merve ile başlamak caiz olsaydı, bunu söylemezdi. Halbuki Peygamber buradaki bağlaç nedeniyle bu konuda Allah'ın başladığını serbest bırakılana tercih etmişti. Çünkü Allah'ın önce zikrettiği şey, O'nun bildiği bir sır nedeniyle önce gelmiştir. Bunu dikkate almayan kimse, yararından mahrum kalır. Hz. Peygamber şöyle der: 'Hac uygulamalarını benden öğrenin.' Safa'yı öne almak, (Hz. Peygamber'den öğrenilmesi gereken) uygulamalardan birisidir.

Bu hususta bir Yahudi'den garip bir hikâye bana aktarılmıştı. Hikâyeyi bana Musa b. Muhammed el-Kurtubî el-Kabbab anlatmıştı. Mekke'de Mescid-i Haram'ın müezzini olan bu zât, Hazevvere kapısında ve Ecyad kapısındaki Menare'de beş yüz doksan dokuz yılında anlatmıştı. Şöyle demişti: 'Kayravan'da hacca gitmek isteyen bir adam vardı. Denizden mi yoksa karadan mı gideyim diye tereddüt etmekteydi. Bazen deniz yolculuğu yapmak daha uygun geliyordu. Kendi kendine şöyle dedi: 'Yarın sabah karşılaşacağım ilk kişiyle görüş alış verişinde bulunacağım. Benim adıma neyi tercih ederse, ben de onu uygulayacağım.' Karşılaştığı ilk kişi bir Yahudi idi. Bunun üzerine üzülmüş, sonra kararlılık göstererek şöyle demiş: 'Vallahi, ona soracağım.' Şöyle demiş: 'Ey Yahudi! Bu yolculuğum hakkında seninle görüş alışverişinde bulunmak istiyorum. Denizden mi gideyim, yoksa kara yoluyla mı?' Yahudi kendisine şöyle demiş: 'Subhanallah! Böyle bir soru ancak senin gibi bir müslümana sorulabilir. Kitabınızda size '*Sizi karada ve denizde*

yürüten odur"[688] denildiğini okumadın mı? Allah sizin için karayı denize öncelemiş. Allah'ın bu konuda bir sırrı olmasaydı -ki o sizin için daha uygundur-, karayı öncelemez ve denizi geride bırakmazdı. Ancak yolcu karadan gitme imkânı bulamazsa durum değişir. Adam şöyle demiş: 'Onun söylediklerinden şaşırdım ve karadan gitmeye karar verdim.' Adam şöyle der: 'Vallahi, öyle bir yolculuk daha görmemiştim. Allah o yolculukta bana arzuladığımın çok üzerinde ihsanlar vermişti.'

Ebu Hamid el-Gazzâlî bu makamı inkâr ederek 'Sıddîklık ve nebilik arasında bir makam yoktur' demiştir. Ona göre 'sıddîkların boynunu (boyunu) aşan kimse, nebilik makamına düşer. Nebilik ise kapanmış bir kapıdır.' Ayrıca şöyle derdi: 'Sıddîkların boynunu aşmayınız.' Hiç kuşkusuz, nebiler şeriat getiren kimselerdir ve onlar yaratıklar içinde en üstün kullardır. Bununla birlikte, Allah'ın birisine (söz gelişi Hızır'a) diğerinde bulunmayan bir bilgi tahsis etmesi mümkündür. Onun bu farklılığı, bu bilgi nedeniyle diğerlerinden üstün olduğunu göstermez. Aksine Hızır Musa'ya şöyle demişti: 'Ben Allah'ın bana öğrettiği ve senin bilmediğin bir bilgiye sahibim. Sen de Allah'ın sana öğrettiği ve benim bilmediğim bir bilgiye sahipsin.' Halbuki 'ben senden daha üstünüm' demedi. Aksine Hızır Musa'nın hakkını ve ona layık olan şeyi bilmiş, kendisine arkadaşlık etmesini yasakladığında emrine uymuştur. Bu durum, Hızır'ın Musa'nın makamına ve üstün konumuna saygı göstermesinden kaynaklanmıştı. Hz. Musa da Hızır kendisinden ayrılırken susmuş, yasaklama emrini kaldırmamıştı. Çünkü o da, Hızır'ın kendi yasağını dinleyeceğini biliyordu. Bilhassa Hızır şöyle demişti: *'Yaptığımı kendiliğimden yapmadım.'*[689] Bunun üzerine Musa Hızır'ın ondan Rabbinin emriyle ayrıldığını anlamış, bunun üzerine kendisine karşı çıkmamıştı. Böylelikle Musa'nın amacı gerçekleştiği gibi Hakkın da ona saygı öğretmesiyle ilgili amacı da gerçekleşmişti. Bu süreçte Musa şunu öğrenmişti: Allah'ın bazı kulları vardır ki, bunlar, Musa'nın sahip olmadığı bir bilgiye Allah katından sahiptirler. Üstelik bu bilgi, varlıklarla ilgili keşf ilimlerinden idi -ki bu, süluk yapan müritlerin hallerindendir. Bir de ilahi mertebeyle ilgili ilimlerden -ki ya muhkem veya müteşabih olacaktı- olsaydı nasıl olurdu?

Bu makamdan Ebu Bekir es-Sıddîk için içinde ağırlık yapan o sır meydana gelmişti. İnceliğiyle birlikte onun gücü ortaya çıkmıştı. Hz. Aişe, hastalığı esnasında Ebu Bekir'in insanlara namaz kıldırmasını em-

reden Hz. Peygamber'e şöyle demişti: 'O üzüntülü biridir.' Halbuki Hz. Peygamber Ebu Bekir'deki bulunan bir insanların kendisinden haberdar olmadığı o sırrı biliyordu. Nitekim Hz. Peygamber vefat ettiğinde, Ebu Bekir'den başka kendini kaybetmeyen, aklı karışmayan ve durumu olduğundan farklı söylemeyen kimse kalmamıştı. Ebu Bekir'e ise böyle bir hal gelmemişti. Aksine o minbere çıkmış, insanlara hitap etmiş, Hz. Peygamber'in öldüğünü söylemiş ve şöyle demiştir: 'İçinizden Muhammed'e tapan varsa, işte, Muhammed ölmüştür. Kim Allah'a tapıyorsa, Allah ölümsüzdür.' Sonra şu ayeti okumuştur: '*Sen de öleceksin, onlar da ölecektir.*'[690] '*Muhammed sadece bir peygamberdir.*'[691] Bu konuşmayla insanlar sakinleşmiştir. Hz. Ömer şöyle der: 'Vallahi, sanki bu ayeti o gün duymuştum.'

İşte bu, 'Ölüm geldiğinde kimse ağlamasın' hadisinin doğruluk ölçütüdür. Ölümden önce ise, ağlamak övülmüştür. Nitekim Ebu Bekir de bir keresinde öyle yapmıştı. Hz. Peygamber ayağa kalkarak şöyle demiş: 'Serbest bırakılıp da Allah'a kavuşmayı tercih eden bir adam hakkında ne dersiniz?' Bunun üzerine, orada bulunanlar içinden sadece Ebu Bekir ağlamış, Hz. Peygamber'in kendisini kast ettiğini anlamıştı. Sahabe ise, Ebu Bekir'in ağlamasına bir anlam verememişti. O ise onlardan daha bilgiliydi. Hz. Peygamber öldüğünde ise, insanlar ağlamış, Ebu Bekir ise, 'Ölüm geldiğinde kimse ağlamasın' hadisine uyarak ağlamamıştı. Bütün bunlar, bu makamın Ebu Bekir'e verdiği sırdan kaynaklanır.

Söylenmesi gereken şey şudur: 'Ebu Bekir ile Hz. Muhammed arasında kimse yoktur.' Yoksa, nebilik ile sıddîklık arasında makam yoktur denilmemelidir. Çünkü sıddîk, iman yoluyla uyandır. Uyduğu neyi inkâr ederse, o da onu inkâr eder, neyi onaylarsa o da onaylar. İşte bu, sıdık olmak bakımından sıddîkın payıdır. Başka bir makam olması yönünden ise, sıddîklık hali onun üzerinde hüküm sahibi olmaz. Bunu bilmelisin!

Yüz elli altıncı kısmın sona ermesiyle on dördüncü sifir de sona erdi.

SON NOTLAR

[1] el-Kehf 18/65.
[2] er-Rahman 55/4.
[3] el-Enfal 8/17.
[4] ez-Zümer 39/67.
[5] Ta Ha 20/55.
[6] el-Müminun 23/12.
[7] el-Mürselat 77/20.
[8] el-Bakara 2/29.
[9] el-Bakara 2/245.
[10] el-Enbiya 21/30.
[11] el-Enbiya 21/30.
[12] Fussilet 41/54.
[13] Ta Ha 20/114.
[14] eş-Şuara 26/193.
[15] en-Necm 53/10.
[16] el-Hadid 57/27.
[17] el-Hadid 57/4.
[18] Ta Ha 20/46.
[19] el-Hadid 27/4.
[20] el-En'am 6/149.
[21] en-Nasr 110/2-3.
[22] en-Nasr 110/3.
[23] el-Ankebut 29/45.
[24] Fussilet 41/42.
[25] en-Nebe' 78/26.
[26] el-Ahzab 33/43.
[27] Âl-i İmran 3/54.
[28] el-A'raf 7/175.
[29] er-Ra'd 13/33.
[30] en-Nahl 16/40.
[31] el-Enfal 8/63.
[32] et-Tevbe 9/67.
[33] el-En'am 6/90.
[34] el-Enbiya 21/103.
[35] el-İsra 17/79.
[36] en-Nur 24/61.
[37] en-Nur 24/61.
[38] el-Cin 72/19.
[39] el-A'raf 7/156.
[40] et-Tevbe 9/128.

41 el-Ahzab 33/33.
42 el-Ahzab 33/33.
43 el-Ahzab 33/33.
44 el-Enbiya 21/107.
45 el-En'am 6/149.
46 er-Ra'd 13/2.
47 er-Ra'd 13/2.
48 Yunus 10/38.
49 el-İsra 17/88.
50 Ğafir 40/35.
51 Yunus 10/2.
52 eş-Şûra 42/11.
53 el-Bakara 2/30.
54 ez-Zuhruf 43/84.
55 Ta Ha 20/50.
56 el-A'raf 7/54.
57 en-Nur 24/35.
58 en-Nur 24/35.
59 er-Rahman 55/29.
60 Fâtır 35/41.
61 Hud 11/56.
62 el-Maide 5/44.
63 Âl-i İmran 3/110.
64 Fâtır 35/32.
65 Fâtır 35/32.
66 Fâtır 35/32.
67 el-Maun 107/5.
68 el-Maun 107/5.
69 eş-Şûra 42/40.
70 el-Fatiha 1/5.
71 es-Saffat 37/96.
72 el-Bakara 2/27.
73 el-Haşr 59/19.
74 el-Bakara 2/27.
75 el-Kehf 18/51.
76 el-Enbiya 21/8.
77 el-Kehf 18/51.
78 el-Kehf 18/51.
79 el-Bakara 2/285.
80 el-Mutaffifin 83/10.
81 el-Maide 5/31.
82 el-İnsan 76/6.
83 en-Nisa 4/48.
84 el-İsra 17/110.
85 Yunus 10/94.
86 ez-Zümer 39/65.
87 el-Feth 48/2.
88 el-Feth 48/2.
89 Sebe' 34/28.
90 el-Hadid 57/2.
91 en-Nur 24/31.
92 et-Tevbe 9/118.
93 el-İnfitar 82/6.
94 el-Maide 5/54.
95 el-Bakara 2/222.
96 el-Maide 5/54.

[97] el-Bakara 2/222.
[98] et-Tevbe 9/118.
[99] eş-Şems 91/8.
[100] el-Furkan 25/70.
[101] Fâtır 35/8.
[102] Fâtır 35/8.
[103] Fâtır 35/8.
[104] Fâtır 35/8.
[105] Furkan 25/70.
[106] Fâtır 35/8.
[107] Fâtır 35/8.
[108] Fâtır 35/8.
[109] Fâtır 35/8.
[110] Fâtır 35/8.
[111] en-Nisa 4/96.
[112] en-Nisa 4/96.
[113] Ta Ha 20/122.
[114] el-A'raf 7/23.
[115] el-A'raf 7/23.
[116] el-A'raf 7/23.
[117] Ta Ha 20/122.
[118] Ta Ha 20/120.
[119] en-Nur 24/31.
[120] el-Bakara 2/27.
[121] et-Tevbe 9/118.
[122] el-Enfal 8/17.
[123] el-Enfal 8/17.
[124] el-Haşr 59/5.
[125] el-Haşr 59/5.
[126] el-Maide 5/110.
[127] el-Haşr 59/5.
[128] el-Hadid 57/4.
[129] Fussilet 41/54.
[130] el-Alak 96/14.
[131] eş-Şuara 26/218.
[132] Kaf 50/16.
[133] el-Vakıa 56/85.
[134] en-Nur 24/31.
[135] el-Hadid 57/13.
[136] el-Hadid 57/13.
[137] et-Tevbe 9/118.
[138] et-Tevbe 9/118.
[139] et-Tevbe 9/118.
[140] et-Tevbe 9/118.
[141] et-Tevbe 9/118.
[142] el-Enfal 8/17.
[143] el-Bakara 2/222.
[144] Hud 11/123.
[145] Hud 11/123.
[146] el-Bakara 2/74.
[147] el-Hac 22/78.
[148] el-Bakara 2/185.
[149] en-Nahl 16/111.
[150] el-Bakara 2/181.
[151] en-Nisa 4/95.
[152] en-Nisa 4/95.

[153] en-Nisa 4/95.
[154] el-Ankebut 29/69.
[155] el-Hac 22/78.
[156] Âl-i İmran 3/102.
[157] el-Bakara 2/121.
[158] Yunus 10/64.
[159] el-En'am 6/54.
[160] er-Rum 30/47.
[161] Muhammed 47/31.
[162] Âl-i İmran 3/169.
[163] el-Bakara 2/164.
[164] eş-Şûra 42/11.
[165] el-Hucurat 33/15.
[166] et-Tevbe 9/111.
[167] et-Tevbe 9/111.
[168] el-Kasas 28/80.
[169] el-Alak 96/5.
[170] et-Tevbe 9/1.
[171] el-Enfal 8/17.
[172] el-Enfal 8/17.
[173] el-Enfal 8/17.
[174] en-Nisa 4/95.
[175] en-Nisa 4/96.
[176] el-Hac 22/78.
[177] el-Ankebut 29/69.
[178] el-En'am 6/153.
[179] el-Ankebut 29/69.
[180] el-Ankebut 29/69.
[181] Kaf 50/38.
[182] er-Rum 30/27.
[183] Abese 80/1-2.
[184] el-Kehf 18/28.
[185] Abese 80/5.
[186] el-Ankebut 29/38.
[187] el-A'raf 7/31.
[188] el-Fatiha 1/2.
[189] Fâtır 35/8.
[190] Fâtır 35/8.
[191] en-Neml 27/4.
[192] er-Rahman 55/29.
[193] Ğafir 40/57.
[194] Fussilet 41/53.
[195] Fussilet 41/53.
[196] Fussilet 41/53.
[197] Fussilet 41/54.
[198] Fussilet 41/54.
[199] Ta Ha 20/114.
[200] ed-Duhan 44/49.
[201] Ğafir 40/35.
[202] er-Rum 30/4.
[203] Hud 11/123.
[204] Hud 11/123.
[205] ez-Zariyat 51/56.
[206] en-Nur 24/35.
[207] en-Nur 24/35.
[208] en-Nur 24/35.

[209] Fussilet 41/20.
[210] Fussilet 41/20.
[211] Hud 11/54.
[212] eş-Şuara 26/21.
[213] eş-Şuara 26/22.
[214] eş-Şuara 26/18.
[215] eş-Şuara 26/22.
[216] ez-Zariyat 51/50.
[217] et-Tevbe 9/24.
[218] eş-Şuara 26/21.
[219] Meryem 19/85.
[220] ez-Zariyat 51/50.
[221] et-Tevbe 9/24.
[222] et-Tevbe 9/24.
[223] et-Tevbe 9/24.
[224] et-Tevbe 9/24.
[225] et-Tevbe 9/24.
[226] et-Tevbe 9/24.
[227] et-Tevbe 9/24.
[228] Meryem 19/67.
[229] et-Tevbe 9/119.
[230] et-Teğabün 64/16.
[231] el-Kehf 18/65.
[232] el-Fatiha 1/5.
[233] el-Fatiha 1/5.
[234] et-Teğabün 64/16.
[235] et-Teğabün 64/16.
[236] el-Mutaffifin 83/15.
[237] Kaf 50/16.
[238] Vakıa 56/85.
[239] el-Alak 96/14.
[240] el-Hadid 57/4.
[241] el-A'raf 7/155.
[242] el-A'raf 7/155.
[243] el-Enfal 8/25.
[244] el-Vakıa 56/62.
[245] Hud 11/107.
[246] el-En'am 6/164.
[247] Hud 11/113.
[248] el-Kehf 18/35.
[249] et-Talak 65/1.
[250] el-Bakara 2/229.
[251] el-Bakara 2/187.
[252] el-Bakara 2/187.
[253] Âl-i İmran 3/131.
[254] el-Bakara 2/24.
[255] et-Tahrim 66/6.
[256] el-Maide 5/33.
[257] el-Bakara 2/282.
[258] el-Enfal 8/29.
[259] el-Hadid 57/28.
[260] el-Kehf 18/65.
[261] el-A'raf 7/185.
[262] el-A'raf 7/184.
[263] el-Bakara 2/238.
[264] el-Hac 22/78.

265 el-Bakara 2/78.
266 en-Nisa 4/59.
267 el-Hicr 15/9.
268 et-Talak 65/7.
269 el-Mücadile 58/22.
270 et-Tevbe 9/128.
271 ed-Duhan 44/49.
272 eş-Şûra 42/11.
273 eş-Şûra 42/53.
274 ez-Zuhruf 43/61.
275 el-Bakara 2/186.
276 eş-Şûra 42/11.
277 el-A'raf 7/187.
278 el-İhlas 112/1.
279 el-Ankebut 29/45.
280 Ta Ha 20/81.
281 el-Bakara 2/284.
282 İbrahim 14/19.
283 es-Secde 32/12.
284 el-En'am 6/78.
285 el-A'raf 7/172.
286 el-Bakara 2/166.
287 ez-Zümer 39/53.
288 ez-Zümer 39/53.
289 ez-Zümer 39/53.
290 en-Nisa 4/48.
291 el-İhlas 112/1.
292 Fâtır 35/15.
293 el-Bakara 2/255.
294 eş-Şûra 42/11.
295 eş-Şûra 42/11.
296 el-En'am 6/119.
297 en-Nisa 4/77.
298 Ta Ha 20/14.
299 er-Rahman 55/9.
300 el-En'am 6/35.
301 el-İsra 17/79.
302 Ta Ha 20/50.
303 er-Ra'd 13/8.
304 eş-Şûra 42/27.
305 el-Hicr 15/21.
306 en-Naziat 79/24.
307 el-İnsan 76/3.
308 Âl-i İmran 3/31.
309 el-Bakara 2/40.
310 Yunus 10/72.
311 el-Kasas 28/56.
312 en-Nisa 4/34.
313 el-Bakara 2/255.
314 el-Bakara 2/255.
315 Ta Ha 20/111.
316 el-Kasas 28/88.
317 el-Vakıa 56/33.
318 el-Vakıa 56/33.
319 el-Bakara 2/255.
320 el-A'raf 7/29.

321 el-A'raf 7/29.
322 el-Vakıa 56/62.
323 el-Mutaffifin 83/15.
324 en-Nur 24/35.
325 Fussilet 41/12.
326 el-Ahzab 33/8.
327 et-Teğabün 64/16.
328 Âl-i İmran 3/102.
329 Âl-i İmran 3/128.
330 el-Fatiha 2/5.
331 Yunus 10/58.
332 er-Rahman 55/31.
333 er-Rahman 55/29.
334 Sâd 38/39.
335 et-Teğabün 64/15.
336 el-A'raf 7/155.
337 el-A'raf 7/155.
338 Sâd 38/30.
339 el-Enbiya 21/2.
340 eş-Şuara 26/5.
341 el-Ahzab 33/52.
342 en-Nahl 16/40.
343 el-Ahzab 33/21.
344 Âl-i İmran 3/31.
345 el-Ahzab 33/35.
346 eş-Şûra 42/45.
347 el-Ğaşiye 88/2-6.
348 Fâtır 35/28.
349 er-Ra'd 13/31.
350 el-En'am 6/122.
351 Yusuf 12/2.
352 Fussilet 41/13.
353 el-Bakara 2/26.
354 el-Felak 113/5.
355 el-Bakara 2/253.
356 el-Hucurat 49/12.
357 el-Hucurat 49/12.
358 el-Hucurat 49/12.
359 eş-Şems 91/8.
360 Fâtır 35/8.
361 en-Neml 27/24.
362 en-Neml 27/4.
363 el-Maide 5/90.
364 el-Maide 5/90.
365 el-Hucurat 49/12.
366 el-Bakara 2/216.
367 Sâd /30.
368 el-Ahzab 33/21.
369 İbrahim 14/43.
370 Hud 11/113.
371 el-Ahzab 33/72.
372 el-Bakara 2/96.
373 el-Bakara 2/96.
374 el-En'am 6/149.
375 et-Tevbe 9/128.
376 el-Bakara 2/15.

377 et-Tevbe 9/79.
378 Âl-i İmran 3/54.
379 en-Nisa 4/142.
380 el-İsra 17/18.
381 Hud 11/107.
382 el-Müzzemmil 73/9.
383 el-Mülk 67/14.
384 en-Nur 24/41.
385 el-İsra 17/44.
386 el-Hadid 57/7.
387 et-Talak 65/1.
388 Yusuf 12/67.
389 Yusuf 12/67.
390 Ta Ha 20/50.
391 Fâtır 35/15.
392 Fâtır 35/15.
393 Ta Ha 20/50.
394 en-Nahl 16/96.
395 en-Nahl 16/96.
396 el-İnsan 76/1.
397 el-İnsan 76/1.
398 en-Nahl 16/40.
399 en-Nisa 4/172.
400 en-Nisa 4/172.
401 en-Nisa 4/172.
402 İbrahim 14/7.
403 Sebe' 34/13.
404 Sebe' 34/13.
405 ed-Duha 93/11.
406 Lokman 31/14.
407 el-En'am 6/149.
408 el-Ahzab 33/4.
409 el-Hicr 15/99.
410 en-Nahl 16/1.
411 el-Hicr 15/99.
412 el-Hicr 15/99.
413 en-Nisa 4/157.
414 el-Hicr 15/99.
415 Hud 11/107.
416 el-Ahzab 33/57.
417 el-Enbiya 21/83.
418 Sâd 38/44.
419 Sâd 38/32.
420 Sâd 38/32.
421 Sâd 38/32.
422 Sâd 38/33.
423 Sâd 38/34.
424 Sâd 38/39-40.
425 el-Ahkaf 46/20.
426 el-Ahzab 33/52.
427 el-Bakara 2/255.
428 er-Rahman 55/29.
429 Kaf 50/18.
430 el-İnfitar 82/11-12.
431 Âl-i İmran 3/181.
432 Yasin 36/12.

[433] el-Bakara 2/74.
[434] el-Alak 96/11.
[435] Fussilet 41/53.
[436] el-İsra 17/23.
[437] el-İsra 17/23-24.
[438] Fussilet 41/11.
[439] el-Enbiya 21/105.
[440] Meryem 19/17.
[441] el-Maide 5/17.
[442] Yunus 10/64.
[443] Âl-i İmran 3/21.
[444] el-Ankebut 29/52.
[445] el-Ankebut 29/52.
[446] et-Teğabün 64/16.
[447] el-Bakara 2/286.
[448] et-Teğabün 64/16.
[449] el-Hac 22/78.
[450] el-Bakara 2/185.
[451] et-Teğabün 64/16.
[452] Âl-i İmran 3/102.
[453] el-Maide 6/119.
[454] el-Maide 6/119.
[455] Ta Ha 20/114.
[456] Âl-i İmran 3/181.
[457] Âl-i İmran 3/181.
[458] Âl-i İmran 3/181.
[459] ez-Zariyat 51/56.
[460] el-İsra 17/1.
[461] Ğafir 40/35.
[462] ed-Duhan 44/49.
[463] el-Fecr 89/3.
[464] el-Mücadile 58/7.
[465] el-Maide 5/73.
[466] el-Hicr 15/85.
[467] el-Enfal 8/17.
[468] el-Bakara 2/43.
[469] el-Bakara 2/196.
[470] el-Hac 22/78.
[471] Hud 11/56.
[472] Hud 11/56.
[473] el-Maide 5/48.
[474] el-En'am 6/153.
[475] el-En'am 6/153.
[476] el-En'am 6/153.
[477] el-En'am 6/153.
[478] el-En'am 6/153.
[479] Fussilet 41/30.
[480] Fussilet 41/30.
[481] Fussilet 41/30.
[482] Fussilet 41/31.
[483] Fussilet 41/31.
[484] Fussilet 41/31-32.
[485] Ta Ha 20/50.
[486] Kaf 50/10.
[487] Hud 11/123.
[488] Hud 11/56.

489 Hud 11/123.
490 Hud 11/123.
491 Hud 11/123.
492 Hud 11/123.
493 el-Müzzemmil 73/6.
494 Hud 11/112.
495 Hud 11/7.
496 el-Enbiya 21/30.
497 er-Rahman 55/29.
498 el-Cin 72/16-17.
499 Hud 11/112.
500 Hud 11/112.
501 el-Bakara 3/43.
502 er-Rahman 55/9.
503 el-Bakara 2/255.
504 Âl-i İmran 3/1-2.
505 Ta Ha 20/111.
506 Ta Ha 20/107.
507 eş-Şûra 42/11.
508 et-Talak 65/12.
509 el-Maide 5/112.
510 Hud 11/107.
511 eş-Şûra 42/11.
512 el-Bakara 2/255.
513 et-Tevbe 9/6.
514 el-Hadid 57/3.
515 Ta Ha 20/5.
516 el-Hadid 57/4.
517 el-En'am 6/3.
518 el-Kamer54/14.
519 el-Enbiya 21/17.
520 el-İsra 17/44.
521 ez-Zariyat 51/56.
522 el-A'raf 7/156.
523 el-İhlas 112/1.
524 el-Kehf 18/110.
525 er-Ra'd 13/15.
526 el-Kehf 18/110.
527 el-Kehf 18/110.
528 ez-Zümer 39/3.
529 el-Hucurat 49/17.
530 el-Hucurat 49/17.
531 en-Neml 16/60.
532 el-Bakara 2/165.
533 el-Ahzab 33/8.
534 el-Maide 5/119.
535 Muhammed 47/21.
536 el-Feth 48/4.
537 et-Tevbe 9/125.
538 el-Bakara 2/26.
539 Fussilet 41/53.
540 el-Bakara 2/26.
541 el-Hac 22/32-33.
542 el-Bakara 2/26.
543 Ta Ha 20/114.
544 en-Nisa 4/133.

[545] Âl-i İmran 3/97.
[546] Sâd 38/30.
[547] Ta Ha 20/114.
[548] el-Bakara 2/152.
[549] el-Ahzab 33/35.
[550] el-Ahzab 33/41.
[551] el-Ahzab 33/41.
[552] el-Ankebut 29/45.
[553] el-Bakara 2/203.
[554] el-En'am 6/118.
[555] er-Ra'd 13/33.
[556] Âl-i İmran 3/191.
[557] Âl-i İmran 3/191.
[558] Âl-i İmran 3/191.
[559] er-Ra'd 13/3.
[560] el-Ğaşiye 88/17.
[561] el-A'raf 7/185.
[562] el-Fîl 105/1.
[563] el-Furkan 25/45.
[564] Muhammed 47/24.
[565] en-Nisa 4/82.
[566] el-Hicr 15/9.
[567] Âl-i İmran 3/48.
[568] Sâd 38/20.
[569] el-Bakara 2/269.
[570] Âl-i İmran 3/97.
[571] ez-Zariyat 51/56.
[572] ez-Zariyat 51/56.
[573] el-İsra 17/44.
[574] el-İsra 17/44.
[575] ez-Zariyat 51/56.
[576] en-Nahl 16/40.
[577] el-Bakara 2/264.
[578] el-Hucurat 49/17.
[579] el-Hucurat 49/17.
[580] el-Hucurat 49/17.
[581] el-Hucurat 49/17.
[582] el-Kehf 18/104.
[583] Fussilet 41/21.
[584] en-Nur 24/24.
[585] Fussilet 41/12.
[586] Âl-i İmran 3/31.
[587] el-Ahkaf 46/9.
[588] eş-Şûra 42/51.
[589] el-Hicr 15/75.
[590] Ta Ha 20/5.
[591] Kaf 50/16.
[592] el-Enbiya 21/23.
[593] Ta Ha 20/88.
[594] et-Tevbe 9/67.
[595] Ğafir 40/35.
[596] Ğafir 40/35.
[597] Ğafir 40/57.
[598] ez-Zümer 39/67.
[599] Hud 11/56.
[600] es-Saffat 37/96.

601 el-Bakara 2/257.
602 er-Rum 30/47.
603 el-A'raf 7/172.
604 el-İsra 17/15.
605 el-Enfal 8/73.
606 el-Enfal 8/73.
607 el-Casiye 45/19.
608 el-Bakara 2/257.
609 Ğafir 40/15.
610 el-İsra 17/23.
611 Muhammed 47/7.
612 es-Sâf 61/14.
613 es-Sâf 61/14.
614 Muhammed 47/7.
615 Ğafir 40/7.
616 Ğafir 40/7.
617 el-A'raf 7/156.
618 et-Talak 65/12.
619 el-Maide 5/118.
620 el-Maide 5/118.
621 Ğafir 40/7.
622 el-Kehf 18/65.
623 el-Kehf 18/65.
624 el-Maide 5/118.
625 Ğafir 40/7.
626 Ğafir 40/7.
627 Ğafir 40/8.
628 Ğafir 40/8.
629 Ğafir 40/8.
630 el-Maide 5/118.
631 Ğafir 40/9.
632 Ğafir 40/9.
633 eş-Şûra 42/5.
634 eş-Şûra 42/5.
635 el-Enfal 8/10.
636 el-Bakara 2/30.
637 Âl-i İmran 3/126.
638 el-Fatiha 1/2.
639 el-Bakara 2/30.
640 el-Bakara 2/30.
641 el-A'raf 7/178, 186.
642 es-Saffat 37/1-3.
643 el-Mürselat 77/1-5.
644 en-Naziat 79/1-5.
645 ez-Zariyat 51/4.
646 el-Müzzemmil 73/20.
647 el-Bakara 2/186.
648 el-Bakara 2/286.
649 el-Fatiha 1/6.
650 el-Maide 5/114.
651 Âl-i İmran 3/8.
652 Yunus 10/85.
653 Âl-i İmran 3/193.
654 eş-Şuara 26/87.
655 el-Maide 5/48.
656 el-En'am 6/54.

[657] el-Enbiya 21/89.
[658] el-En'am 6/90.
[659] el-Kehf 18/65.
[660] en-Nahl 16/68.
[661] Sâd 38/75.
[662] el-Bakara 2/30.
[663] el-Bakara 3/34.
[664] el-A'raf 7/12.
[665] es-Saffat 37/164.
[666] Sebe' 34/23.
[667] Meryem 19/64.
[668] el-Enbiya 21/2.
[669] el-Mürselat 77/1.
[670] el-Maide 5/99.
[671] el-Maide 5/67.
[672] el-Maide 5/67.
[673] Ğafir 40/15.
[674] el-Kıyame 75/16.
[675] el-Mürselat 77/1.
[676] Âl-i İmran 3/159.
[677] Abese 80/13-14.
[678] Abese 80/15.
[679] Abese 80/16.
[680] Ta Ha 20/114.
[681] el-Haşr 59/7.
[682] el-Kehf 18/76.
[683] el-Kasas 28/24.
[684] el-Kehf 18/82.
[685] el-Kehf 18/69.
[686] el-Kehf 18/23-24.
[687] el-Bakara 2/158.
[688] Yunus 10/22.
[689] el-Kehf 18/82.
[690] ez-Zümer 39/30.
[691] Âl-i İmran 3/144.